DEMOKRATIK UYGARLIK MANIFESTOSU

ÖZGÜRLÜK PERSPEKTIFLERI

KÜRT HALK ÖNDERI ABDULLAH ÖCALAN

Derleyen : AZAD BADIKI

İNSAN - TOPLUM İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Toplumsuz insan, primat olmaktan öteye gidemez. Toplumlu insan ise müthiş bir güç olabilmektedir. Büyük bir düşünce gücüne erişmektedir.

Sadece hayvanlar âleminde değil, bitkiler âleminde de toplum veya topluluklara benzeyen bir arada yaşama örneğine bolca rastlamaktayız. Doğası gereği, her tür birbirine yakın, hatta topluluk olarak yaşamak durumundadır. Ağaçlar ormansız, balıklar sürüsüz olmaz. Fakat insan gibi toplumu da niteliksel bir farka sahiptir. Toplumun kendisi belki de üst insandır. Veya üst insanı yaratmış, yaratacak olan organizasyondur. İnsanı toplumdan ormanın içine (doğduktan hemen sonra yaşamını da güvenceleyerek) attığımızda, bir primata dönüşmekten kurtulamayacaktır. Yanına birkaç benzer insan verdiğimizde de başlayacak olan süreç, primatlarda başlayan sürece çok benzer olacaktır. Aynı şey hayvan toplulukları için geçerli değildir. Bu durum bile insan toplumunun apayrı değerini ortaya koymaktadır. Toplumun insanı, insanın toplumu inşadaki rolü de benzersiz olmaktadır.

Şüphesiz insan olmadan toplum olmaz. Ama toplumu insanların toplamından ibaret görmek önemli bir yanılgıdır. Toplumsuz insan, primat olmaktan öteye gidemez. Toplumlu insan ise müthiş bir güç olabilmektedir. Büyük bir düşünce gücüne erişmektedir. Belki de bir insanın kararı (nükleer bombaları patlatmak gibi) tüm dünyayı çöle çevirebilir. Bu insan uzaya çıkabilmektedir. Sınırsız keşif ve icatlar yapabilmektedir. Toplumsallığın gücünü belirtmek için bu örnekleri veriyoruz. Toplumsal kuruluş her ne kadar 'sosyoloji'nin konusu ise de, çözmeye çalıştığımız konu bambaşkadır. Bilgiye ulaşmanın ve hakikat rejimini kurmanın yolu toplumsuz mümkün görünmemektedir. İnsan bireyinde gerçekleşen her şey toplumsal olmak durumundadır. Burada sadece bitki ve hayvanın, hatta fiziki ve kimyasal evrenin bir kalıtçısı olarak insandan bahsetmiyoruz. Toplumda gerçekleşen insandan bahsediyoruz.

Kapitalist modernite de dahil, tüm uygarlık sistemleri insanı tarih ve toplumdan kopuk olarak incelediler. Daha doğrusu, insana dair tartışılan, oluşan tüm düşünce ve yapılar tarih ve toplumdan kopuk, hatta toplum üstü bireylerin eseri olarak ortaya konuldu. Buradan da örtük ve çıplak krallarla maskeli ve maskesiz tanrılar icat edildi. Hâlbuki topluma ilişkin anlayışımızı derinleştirirken, tüm bu krallar ve tanrıları çözümleyebileceğimiz gibi, hangi düşüncelerden, bu düşüncelerin doğduğu toplumsal yapılardan, özellikle zorbalık ve sömürü üreten toplumsal sistemlerden kaynaklandıklarını da açıklayabileceğiz.

İnsan-toplum ilişkisini anlamlıca ortaya koyabilmek en temel yöntem sorunudur. Çok bilimsel geçinen Bacon ve Descartes'lar yöntem sorunlarını tartışırken, içinde hareket ettikleri toplumdan habersiz, bağıntısız gibi görünmektedir. Bugün çok iyi bilmekteyiz ki, onların etkilendikleri toplum, kapitalizmi bir dünya sistemi olarak inşa eden, bugün adına İngiltere ve Hollanda dediğimiz ülkelerin toplumudur. İnşa ettikleri yöntemler de kapitalizme ardına kadar kapıyı aralayan toplum bağlantılı düşüncelerdir.

O halde insan toplumunu temel bir kategori olarak araştırmaya başlarsak neler gözlemleyebiliriz?
a- Toplum, insanı hayvandan niteliksel olarak ayıran bir oluşumdur. Bu hususu yeterince açıkladık.
b- Toplum insanlarca oluşturulduğu gibi, kendisi de insan bireylerini inşa eder, oluşturur. Burada anlaşılması gereken temel husus, toplum veya toplulukların insan eliyle, yeteneğiyle inşa edildikleridir. Toplumlar insanüstü kuruluşlar değildir. İnsan hafızalarını derinden etkiledikleri için, kendilerini totemden tanrıya kadar bir kimlik olarak yansıtsalar da, insan kurgulamaları oldukları açıktır. İnsan olmadığında, totem veya tanrıların sürdürecekleri bir toplum yoktur.

c- Toplumlar tarihsel ve mekânsal kısıtlamalar altındadır. Diğer bir anlatımla toplumların içinde inşa edildikleri bir zamanları ve coğrafya koşulları vardır. Tarihten ve coğrafyadan kopuk toplum inşaları yoktur. Her koşulda ve süresiz toplum ütopyaları boş düşlerdir.

Tarih konusu genelde canlılar için, özelde insan için bağımlı kılan zaman ifadeleridir. Başta mevsimler olmak üzere birçok zaman döngüsü ve süresi tür oluşumları için zaruridir. Kaldı ki, süresi olmayan hiçbir oluşum yoktur. 'Ebed-ezel' kavramının sadece 'değişime' has olduğu anlaşılmıştır. Yani değişmeyen, zamansız olan tek şey değişimin kendisidir. Tarihle toplum bağlantısı daha sıkı ve kısa sürelidir. Evren için milyarlarca yıldan bahsederken, toplumlar için binlerce yılı aşmak ancak uzun süre kavramında geçerli olabilir. Yaygın zaman süreleri günlük, aylık, yıllık, yüzyıllık gibi sürelerdir. Toplumların mekânı esas olarak bitkisel ve hayvansal varlıklarla bağlantılıdır. Kutuplarda ve ekvatoral bölgelerde toplumlar çok istisnaidir. En zengin bitki ve hayvan örtüsü, en verimli toplumlar için de zemin oluşturabilir.

Hiyerarşik ve devlet gelenekleri içinde oluşan, inşa edilen birçok düşünce ekolü ve dinsel yapılar, toplumsal tarihten ve mekândan kopuk bir sistemi kadermiş gibi insan zihnine egemen kılmaya çalışırlar. Nasıl ki bazı kahramanların tarihi yaptıkları iddia ediliyorsa, bazı düşünce ve din vaazcılarının da öylesine tarihsel toplumdan kopuk düşünce ve din sistemleri kurdukları habire işlenir. Kapitalist düşünce bilime çok yer verdiği halde, özellikle topluma ilişkin birey bazlı düşünmeye büyük özen gösterir. Hangi toplum biçimlenişinin hangi dinsel ve felsefi düşünce sistemine yol açtığı sürekli karanlıkta bırakılır. Toplumun zamanı ve mekânı bireyi inşa ettiği gibi, bireylerin de özellikle aldıkları formasyonla geleceği şekillendirmede inşa rolünü oynadıkları yeterince kanıtlanmıştır. Dolayısıyla yöntem sorunlarında ve hakikat algılamalarında tarihsel ve mekânsal boyutlar gerekli koşulların başında gelmektedir.

d- Önemli bir husus da toplumsal gerçekliklerin inşa edilmiş karakterde olmalarıdır. İnsanların sıkça içine düştükleri bir yanılgı toplumsal kurumlara, yapılara doğal gerçeklik atfetmeleridir. Toplumsal sistemlerin meşruiyet rejimleri kendilerini hiç değişmezmiş ve kutsalmış gibi sunarlar. Tanrısal kuruluşlara sahip olduklarını, öylece tayin edildiklerini sistemlice vaaz ederler. Kapitalist modernitede toplumda nihai sözün söylendiği, liberal kurumların alternatiflerinin olmadığı, hatta 'tarihin sonuna' varıldığı enjekte edilmeye çalışılır. Değişmez, değiştirilemez anayasalardan, siyasi rejimlerden sıkça bahsedilir. Hâlbuki kısa bir tarihçeyle bu değişmezlerin ve sarsılmaz yapıların ömrünün yüzyıla bile sığmadığını görürüz. Burada önemli olan, günlük olarak insan düşünce ve iradesini bağlayacak ideolojik ve siyasi söylemlerdir. İktidar ve istismar odakları için bu ideolojik ve siyasi retoriklere şiddetle ihtiyaç vardır. Güçlü bir ideolojik ve siyasi retoriğe başvurmadan, günümüz toplumlarını yönetmek çok zordur. Medya organları bu nedenle çok geliştirilmişlerdir. Yine bilimsel ve düşünsel kuruluşlar ezici biçimde iktidar ve istismar odaklarına bağlanmışlardır.

Toplumsal gerçeklerin sıkça inşa edilmiş gerçekler olduğunun ne kadar bilincinde olursak, yıkılmaları ve yeniden inşa edilmelerinin gereğine o ölçüde daha iyi hükmedebiliriz. Yıkılmaz, değişmez toplumsal gerçeklikler yoktur. Hele hele baskıcı ve sömürgen kurumların yıkılmaları, aşındırılmaları özgür yaşamın vazgeçilmez gereğidir. Toplumsal gerçek derken, toplumun tüm ideolojik ve maddi kurumlarını kastetmekteyiz. Dilden dine, mitolojiden bilime, ekonomiden siyasete, hukuktan sanata, ahlaktan felsefeye kadar tüm toplumsal alanlarda uygun zaman ve mekân koşullarında sürekli toplumsal gerçeklikler kurulur, yıkılır, restore edilir ve yenileri oluşturulur.

e- Toplum-birey ilişkisine soyut bakmamak önemlidir. Bireyler tarih içinde şekillenmiş, belli bir dili ve oturmuş gelenekleri olan saydığımız tüm toplumsal alanlardaki kurulu yapılara katılırlar. Diledikleri gibi değil, toplumun çok önceden ve özenle hazırlanmış kurumlarına ve onların

geleneklerine göre katılım gösterirler. Bireyin toplumsallaşması muazzam bir eğitici çabayı gerektirir. Bir anlamda toplumun tüm geçmişi olan kültürü özümsendikten sonra birey toplumun üyesi, mensubu haline gelir. Toplumsallaşma sürekli çabayla gerçekleştirilir. Her toplumsal eylem aynı zamanda bir toplumsallaşma eylemidir. Dolayısıyla bireyler diledikleri gibi değil, toplumlarının istediği gibi inşa edilmekten kurtulamazlar. Şüphesiz özellikle sınıflı ve hiyerarşik toplumlar baskı ve sömürüye açık toplumlar oldukları için, bireyin direnme ve özgürlük talebi hep var olacaktır. Köleliği inşa eden toplumsallaşmaları gönül rızasıyla kabul etmeyecektir. Yine yabancı, farklı, sömürgen toplumlarla bütünleşme ve asimile edilmeye karşı da daha fazla direnecektir. Ama yine de toplumların baskı ve eğitim kurumlarının çarklarında dönüştürülmeye, hatta yok edilmeye çalışılacaktır. Toplumsal çarklar değirmen gibi öğüterek, kendilerine göre un ve hamurdan malzeme oluştururlar. Gerek kurumlar arası çelişkiler, gerek direnen insan her zaman toplum içinde uzlaşmaya dayalı dengeler kapsamında bir yer edinecektir. Ne toplumun mutlak eritme gücü, ne de bireyin toplumdan tamamen kopma şansı vardır.

Özcesi, toplumu doğruya yakın bir yaklaşımla temel alan insan örneği üzerinde yöntemli çalışma ve hakikat rejimleri daha anlamlı sonuçlar verebilir.

İNSANIN ZIHNI YAPISI VE METAFIZIK KARAKTERI

İnsan zihniyetindeki esneklik en gelişkin düzeyde olup, araştırmalarımızın anlamlı olma şansını en çok etkileme durumundadır. İnsan doğasını tanımadan, yöntem ve hakikat ideaları havada kalır.

İnsan zihniyetindeki esneklik en gelişkin düzeyde olup, araştırmalarımızın anlamlı olma şansını en çok etkileme durumundadır. İnsan zihniyetinin doğasını tanımadan, yöntem ve hakikat ideaları havada kalır.

İnsan zihniyetini tanımaya çalışırken sıkça ikili yapısından bahsettik. Duygusal düşüncenin gelişkin olduğu ve evrim açısından daha eski olan kısımla (beynin sağ lobu oluyor) analitik düşünceye daha yatkın ve sürekli gelişmeye açık olan yeni kısımdan (beynin sol lobu) oluşan düşünce yapısı, bu özelliği nedeniyle büyük bir esnekliğe sahiptir. Hayvanlar âleminde duygu ve düşünce birbiriyle eşdüzeye yakındır. Duygular şartlı ve şartsız reflekslerle öğrendiklerini yanıtlarlar, yani gereklerini yerine getirirler. Bunlar anlık tepkilerdir. Bu yapıların aynısı insanda da vardır. Örneğin vücut ateşe anında cevap verir. Burada analitik düşünmeye gerek yoktur. Ama bir Everest tepesine çıkış için yüzlerce koşulun analize tabi tutulması gerekir. Ancak tüm ilgili koşullar analiz edildikten sonra yola çıkmak için karar verilir. Duygusal düşüncede yanılgı payı aranmaz. İçgüdü nasıl tepki veriyorsa öyle davranılır. Analitik düşünce ise yılları alabilir. Yöntem, çalışma ve hakikat arayışı böylesi bir düşünce yapımıza dayanmak durumundadır. Zihnimizin çalışma düzenini tanımadan, doğru yöntem ve hakikat bilgisi rastgele olmaktan kurtulamaz. O halde zihnin kendisini iyi tanımak öncelik taşımalıdır.

Zihnimizin birinci özelliği, çok esnek bir yapı sergilemesidir. Denilebilir ki, zihnimiz dışında bilebildiğiniz tüm evren yapılanmalarında özgürce seçim yapma şansı çok sınırlıdır. Özgürlük alanı çok dar aralıklarla düşünülebilir. Atom altı parçacıklarla makro evrendeki yapılarda özgür seçimin nasıl cereyan ettiğini bilmiyoruz. Ama mevcut evren çeşitliliğine bakarak, bunun ancak parçacıklar dünyasıyla, makro evrendeki esnek davranabilme ve özgür seçme yeteneğiyle mümkün olabileceğini yol açtıkları sonuçlardan çıkarabiliyoruz. İnsan beyninde ise, bu esneklik aralığı çok genişlemiş bulunmaktadır. Sınırsız hareket özgürlüğüne en azından potansiyel düzeyde sahibiz. Tabii bu potansiyelin ancak toplumsallıkla aktif hale geçebileceğini unutmuyoruz.

Zihnimizin ikinci özelliği, zihniyet esnekliğimizin geniş bir doğru algılamalar kümesi kadar, yanlış algılamalara da açık bir yapı sergilemesidir. Bu özellik temelinde esneklik, baskı ve duygu ağında her an saptırılabilir. Bu nedenle baskı ve işkence mekanizmalarıyla duyguları avlamayı esas alan havuç politikaları, aldatma ve yanlış yaptırımlarla birlikte kullanılır. Hele binlerce yıldır insan zihni üzerinde baskı kuran hiyerarşik ve devlet düzenlemeleri muazzam etkiler yaratmışlar, adeta kendilerine göre bir zihniyet yapısı inşa etmişlerdir. Ödüllerle de zihnin çokça avlandığı iyi bilinen özelliklerindendir. Buna karşın, direnme özelliğine de sahip zihniyet yapımız, doğru yolu tutturmada ve büyük hakikatlere ulaşmada eşsiz özellikler sergilemektedir. Büyük insanların bu vasıflarında bağımsız zihinlerinin rolü belirleyicidir. Özgür seçimler en çok zihinler bağımsız kaldığında gerçekleşir. Zengin algılamalarla bağımsız olma arasında yakın ilişki vardır. Zihnin bağımsızlığıyla kastedilen, daha çok adalet ölçülerinde davranabilmedir.

Gerçekle adalet arasındaki ilişkinin altında evrensel düzenin yattığını söyledik. O halde adil olabilen zihin, evrensel düzene göre özgür seçim şansını en çok kullanma duruşunu yakalamıştır denilebilir. Bunun için özgürlük tarihi, en büyük eğitici güç olarak zihnimizi eğitmekle (toplumsal tarih) onu doğru seçimlere hazırlar. Psikoanalitik yaklaşımlar zihnimizin derinliğini artan bir hızla ölçmeye çalışmaktadır. Psikoanalizm yeni bir bilgi alanı olarak giderek önem kazanmaktadır. Fakat psikoanalizm kendi başına doğru ve yararlı bilgiye ulaşmada yetersizdir. Bunda bireyi bağımsız ele almasının büyük rolü vardır. İnsanı toplumdan kopuk ele almak çok yetersiz ve sağlıksız bilgiye yol açabilir. Sosyopsikolojinin bu eksiği kapatması şimdilik pek verimli olamamaktadır. Sosyoloji doğru kurulmamıştır ki, sosyopsikoloji doğru sonuçlar versin. Psikoloji ile hayvan zihinlerini iyi tanıyabiliriz. Süper hayvan olarak da psikoloji ile insanı tanıyabiliriz. Ancak sosyal bir hayvan olarak insanı tanımanın henüz başlangıcındayız.

Yöntem ve bilgilenme sistemini kurgularken, zihnimizin yapısını iyi tanımadan başarılı sonuç almamızın tesadüflere kaldığını daha iyi anlamaktayız. Ancak zihnin doğru ve derinlikli tanımı ve özgür seçme pozisyonu sağlandığında (toplumsal özgürlük), yöntem ve bilgi rejimimiz doğru algılamalara yetkin cevaplar verebilir. Bu koşullar altında yöntemli çalışmalarımız daha doğru bilgi birikimiyle daha özgür bir toplum ve birey olma şansımızı arttırırlar.

Beşinci olarak, insanın metafizik karaktere sahip olma özelliği, yöntem ve bilgi sistematiği açısından eşsiz bir örnek sunmak durumundadır. Yöntem ve bilgiye ulaşma bilimi (epistemoloji), insanın metafizik özellikleri çözümlenerek daha yetkin kılınabilir. Bizzat metafizik yaratma ve inşa etmede insanı kavramak önemli bir araştırma konusudur. En az çözümlenen toplumsal sorunlardan birisi de, metafizik insanı tanımlama düzeyinden bile yoksun oluşumuzdur. İnsan nasıl metafizik olabiliyor? Bu hangi ihtiyaçtan kaynaklanıyor? Olumlu ve olumsuz yanları nelerdir? Metafiziksiz yaşamak mümkün müdür? Belli başlı metafizik özellikler nelerdir? Metafizik sadece düşünce ve dinsel alanda mı geçerlidir? Toplumla metafizik arasındaki ilişki nedir? Metafizik sanıldığı gibi diyalektik karşıtlığı mıdır, onunla sınırlandırılabilir mi? Bu konuda soruları daha da çoğaltabiliriz.

Madem insan temel bilgi öznemizdir, o halde bu öznenin en temel vasıflarından olan metafizik düşünce ve kurumlarını tanımadan, bu kaynaktan yeterli bilgiye erişme iddiamız eksik kalacaktır. Gerek sosyolojinin, gerek psikolojinin kendisine hiç sorun yapmadığı bir alandan bahsediyoruz. Başta dini olmak üzere birçok düşünce ekolünün metafizik olarak değerlendirilmesi, metafizik sorununu daha da içinden çıkılmaz hale getiriyor. Metafizik sorununa yaklaşımımızın temelinde, onun toplumsal insanın temel bir özelliği olması yatmaktadır. Metafizik, toplumsal insanın onsuz edemeyeceği bir toplumsal inşa gerçeğidir. İnsanı metafizikten soyutlarsak, onu ya süper bir hayvana (Nietzsche'nin Almanlar için kullandığı bu kavram Faşizm -Nazi- Almanya'sında kanıtlanmıştır), ya da süper bir bilgisayara dönüştürmüş oluruz. Bu duruma gelmiş bir insanlığın insan olarak ne kadar yaşam şansı olabilir?

Gelelim metafizik insanın ne olduğuna.

a- Ahlak metafizik insan özelliğidir.

b- Din önemli bir metafizik özelliktir.

c- Tüm kollarıyla sanat ancak metafizik olarak tanımlanabilir.

d- Kurumsal toplum, hatta toplum bir bütün olarak metafizik tanım'a daha uygun düşmektedir. Daha da sıralayabileceğimiz bu özellikleriyle acaba insan neden ve nasıl metafizik olabilmektedir?

Birincisi, insandaki düşünebilme kapasitesidir. Bir nevi kendi farkına varan evren olarak insan, duyduğu dehşeti (hem acısı, hem sevinci yönüyle) gidermek için kendini fizik üstü inşa etmek zorundadır. Başka türlü fiziki acı ve sevinçlerin üstesinden gelemez. Savaşlar, ölüm, şehvet, tutku, güzellik vb. algılar karşısında dayanabilmek için metafizik düşünce ve kurumlar vazgeçilmesi zor bir ihtiyaç durumundadır. Tanrı yoksa icat edilmek, sanat oluşturulmak, bilgi geliştirilmekle ancak bu ihtiyaçlar tatmin edilebilir.

Daha değişik bir açıdan metafiziği fiziğin ötesi olarak düşünmek, ne çok mahkûm etmeyi ne de övgü düzmeyi gerektirir. İnsan gerçekten fiziğin sınırlarını en çok zorlayan varlıktır. Fiziğin ötesi olarak metafizik yaşaması, insanın ontolojik karakteri gereğidir. Sadece fiziki olarak kalabilmeyi savunmanın bir anlamı yoktur. Daha doğrusu, fiziki kalmak ancak mekanik insan tanımına yol açabilir. Bu, Descartes'in çoktan tanımladığı, ancak bilimsel izahı olmayan bir 'ruh' kavramıyla kurtulmaya çalıştığı bir yaklaşımdır.

İkincisi, ahlak olmadan toplumun sürdürülmeyecek olması metafizik olmayı gerektirmektedir.

Toplum ancak özgür bir yargılama olarak ahlakla düzenlenebilir. Sovyet Rusya'sının, Firavun Mısır'ının tüm rasyonelliklerine karşın çözülmelerini ahlak yoksunluğuna bağlayabiliriz. Rasyonalite tek başına toplumu sürdüremez. Belki robotlaştırabilir, gelişkin hayvanlar haline getirebilir, ama insan olarak tutamaz. Ahlakın bazı niteliklerini sayalım: Acıya dayanma gücü ve gereğini karşılayabilmesi, zevk, arzu ve şehvete sınır koyması, üremeyi fiziki değil toplumsal kurallara bağlaması; geleneklere, dine, yasalara uyma ve uymama tercihine ilişkin karar vermesi. Örneğin ahlakın üremeye yol açan cinsel ilişkiyi kurallara bağlaması insan türünde zorunlu bir ihtiyaçtır. Nüfusu kontrol altına almadan toplumu sürdüremeyiz. Tek başına bu konu bile ahlaki metafiziğin büyük gereğini ortaya koymaktadır.

Üçüncüsü, sanatla insan kendine has bir evren yaratmaktadır. Toplum ancak ses, resim, mimari gibi temel alanlardaki yaratımlarla sürdürülmektedir. Müziksiz, edebiyatsız, mimarisiz toplum düşünülebilir mi? Tüm bu alanlardaki yaratımlar metafizik anlamındadır. Bu yaratımlar toplumun sürdürülmesinin vazgeçilmezleridir. Sanat tam bir metafizik kurgulama olarak insanın estetik olabilme ihtiyacını gidermektedir. İnsan nasıl iyi-kötü seçimiyle ahlak davranışına anlam biçiyorsa, güzel-çirkin yargısıyla da sanatsal davranışa anlam biçmektedir.

Dördüncüsü, politik yönetim alanı da metafizik yargılarla doludur. Alanın kendisi en güçlü metafizik inşalardan ibarettir. Politikayı fizik yasalarla izah edemeyiz. Fizik yasalarla yönetmenin azamisi robotsallıktır; diğer yüzüyle faşizmin 'sürü güdümü'dür. Politik alanın seçme, özgür davranma anlamını da taşıdığını belirtirsek, politik insanın metafizik karakterine bir kez daha varmış oluruz. Aristo'nun "İnsan politik hayvandır" belirlemesi daha çok bu anlamı çağrıştırmaktadır.

Beşincisi, hukuk, felsefe, din ve hatta 'bilimciliğin' metafizikle yüklü alanlar olduğunu özenle belirtmeliyiz. Tarihsel toplumda tüm bu alanların niceliksel ve niteliksel yönleriyle metafizik eserlerle dolu, yüklü olduğunu bilmekteyiz.

Birey-toplum yaşamında metafiziğin ağırlıklı konumunu tespit ettikten sonra, hakkında daha anlamlı yaklaşımlar geliştirebiliriz.

1- Tarihsel gelişiminde metafizikçi yaklaşımlar kendilerini ya tümden yüceltip temel hakikat gibi açıklamışlardır, ya da karşıtları tarafından eleştirel yaklaşımlarla tam bir düzmece alan biçiminde görülüp, gerçekliği olmayan, insanı aldatma söz ve aygıtlarından ibaret sayılmışlardır. Her iki

yaklaşımda da tarihsel toplum algılamasından ya habersiz olunduğu ya da bu konuda abartıya kaçıldığı rahatlıkla ileri sürülebilir. Her iki anlayışın da farkında olmadıkları husus, metafiziğin hangi toplumsal-bireysel özellik ve ihtiyaçtan kaynaklandığıdır. Yüceltici kesim metafiziğin fiziksel âlemle bağını bir tarafa bırakmış olup, sonsuz özgürmüşçesine bir yanılgıyı taşımaktadır. Bu kesimdekiler düşünce ve ruhun maddi âlemle ya bağını inkâr etmişler, ya da saptırıp aşkın tanrı düzenlerinden bizzat insanın tanrılaşmasına kadar saplantılar ve abartılara yoğunca düşmüşlerdir. Şüphesiz bu gelişmelerde hiyerarşik ve devlet düzeninin etkisi büyüktür.

Metafiziğin önemini inkâr eden kesim ise, materyalist âlemi, maddi uygarlığı, son dönemde rasyonalite ve pozitivizmi bayrak edinerek saldırıya geçmiştir: Metafizik kokan her şey hastalıktır, aldatma aracıdır, toptan reddedilmelidir. Fakat sonradan daha iyi fark edildi ki, özellikle kapitalist modernitenin sahip olduğu rasyonalite ve pozitivizminin 'faşist sürü', 'robot-mekanik insan' ve 'simülasyondan' ibaret yaşam algılamalarına yol açarak, çevreyi de yok ederek bir tarihsel toplum yıkımına yol açması söz konusudur. Fizik yasalarına aşırı bağlılık, toplumun yıkımı ve çözülüşünden kendini alıkoymamaktadır. 'Bilimcilik'in en kötü metafizik olduğu da böylece kanıtlanmış oluyordu. Eğer toplumsal yaşamın bir anlamı varsa tabii! 'Bilimciliğin' en sığ materyalizm olduğunu, iktidar ve istismarın en iyi eğitilmiş uzmanı olduğunu, dolayısıyla bilerek veya bilmeyerek kendini en çok aldatan konumunda tutarak metafiziğin bu en tortu biçimini temsil ettiğini önemle belirtmeliyim.

2- Hiçbir tarafta yer almayan, 'nihilist' olarak da değerlendirebileceğimiz kümede yer alanlar ise, her iki tarafta yer almak zorunda olmadıklarını, metafizik yanlısı ve karşıtlığının gerekmediğini, tam bağımsız yaşanabileceğini iddia etmektedirler. Görünüşte zararsız gibi duran bu kümenin, özünde ise en tehlikeli küme olduğunu belirtmek gerekir. Diğer iki tarafın hiç olmazsa büyük idealleri vardır. Temsil ettikleri değerlerin farkındadırlar. Toplumu şekillendirmede ve bireyi yeniden inşa etmede iddialıdırlar. Tam bağımsız küme ise, aslında toplumun içinde ve toplum değerleriyle yaşadığı halde, nihilist (inkârcı) bir tutumla oralı olmayan bir yaşamın mümkün olduğuna inanmaktadır. 'Bilimci' metafizikçilere en yakın kesimdir. Kapitalist modernitenin sayılarını çığ gibi arttırdığı bu kesim, yıkılmış, çözülmüş toplumun deklase (boşluğa, lağıma atılmış) unsurlarından oluşmaktadır. Tersinden buna hayvanlaşmaya en yakın kesim de diyebiliriz. Futbol holiganları bu kesime en yakın duran, görünür bir örneği sergilemektedir. Benzeri gruplar hızla çoğalmaktadır. Kapitalist modernitenin kanseri arttırdığı bu örneklerle de kanıtlanabilir. Metafiziğe ilişkin her iki tarihsel yaklaşım da sonuçta modernitenin pozitivist bilimcilikçi anlayışında birleşirler. Dinleri kılık değiştirmiş metafizik olan pozitivizm dini iken, tanrıları da ulus-devlettir. Maskesini atan tanrı, bizzat ulus-devlet biçiminde tüm modern toplumların içinde kapsamlı ritüel ve simgeleriyle kutsanmaktadır.

3- Daha dengeli bir yaklaşımın geliştirilmesinin hem gerekli hem de mümkün olduğunu düşünüyorum. Daha doğrusu, metafiziğin bir toplumsal inşa olduğunu bilerek ahlak, sanat, politika ve düşüncede 'iyi, güzel, özgür ve doğru'ya yakın bir metafiziğin geliştirilmesini temel görev saymaktayım. Ne toptan kabul edici, ne de reddedici ve ukalaca tam bağımsızlık safsatalarına düşmeden; tarihsel toplumda hep izlendiği gibi, 'iyi, güzel, özgür ve doğru' arayışımızı sürdürmek 'erdemli yaşam'ın özüdür. Toplumda anlamlı yaşamı mümkün kılanın da bu erdemli yaşam sanatı olduğuna inanmaktayım.

Şüphesiz metafiziklere mahkûm değiliz. Ama en 'iyisini, güzelini, özgürünü ve doğrusunu' bulmaktan ve geliştirmekten de vazgeçemeyiz. Kötüye, çirkine, köleliğe ve yanlışa mahkûm olmak ne kadar kader değilse; iyi, güzel, özgür ve doğru bir yaşam tarzı da imkânsız değildir. En kötü seçenek olarak, çaresizliğin ve sorumsuzluğun (kapitalist modernite başta olmak üzere, tüm hiyerarşik ve devletli düzenlerin) yol açtığı nihilist yaşama da mecbur değiliz. Bu konuda kavga,

tarih kadar, toplumun ilk inşa çağından beri sürmektedir. Günümüzdeki özgün yan, kapitalist modernite gibi bir sistemin çözülüş döneminde yaşamamızdır; bunun iyi, güzel, özgür ve doğru olanın mücadelesi için özgün düşünce ve eylem duruşlarına, toplumsal yeniden inşalara ihtiyaç göstermesidir. Bu yönlü yoğun çabalara aşk düzeyinde bir tutkuyla girişmek kadar, en bilimsel arayışlara (yöntem ve hakikat rejimine) ihtiyaç vardır.

İNSANLIK TOROS-ZAGROS KAVISINE NELER BORÇLU?

Doğu Afrika Rif'inden çıkışta ana toplanma kapısı ve Dünyaya yayılma merkezinin Toros-Zagros kavisi olduğunu düşündüren argümanlar çoktur. Birincisi, bu kavis Rif'in doğal yolunun sonudur.

Doğu Afrika Rif'inden çıkışta ana toplanma kapısı ve Dünyaya yayılma merkezinin Toros-Zagros kavisi olduğunu düşündüren argümanlar çoktur. Birincisi, bu kavis Rif'in doğal yolunun sonudur. Buralara kadar dalgalar halinde gelinmektedir. Gerek Büyük Sahra'nın gerekse Arabistan çölünün doğu ve batı kapısını adeta kapatması, Süveyş ve Doğu Akdeniz kıyılarını doğal yayılma yolu haline getirmektedir. Güney Akdeniz kıyıları da Cebelitarık Boğazından İspanya ve Avrupa'ya ikinci önemli yolu teşkil etmektedir. Yapısı, coğrafi koşulları gereği Doğu Akdeniz kadar verimli değildir. Arada ciddi engeller ve besin sorunları vardır. En ideal yol Doğu Akdeniz kıyılarından itibaren Verimli Hilal olarak da adlandırılan Toros-Zagros dağ silsilelerinin teşkil ettiği kavisten geçmektedir. Bu alan o kadar elverişlidir ki, kalıp da gelişkin bir toplumsallığa dönüşmemek olası görünmemektedir.

Buradan ikinci hususu çıkartabiliriz: İnsan toplulukları için iklimin elverişliliği, doğal bir tarla düzeninde bol meyve ve bitkiye sahip olması, çok zengin av hayvanlarını barındırması, güvenlik için ideal mağaraya sahip bulunması, çok sayıda nehir ve akarsuya debi oluşturması daha sonraları insanlık hafızasında 'Cennet' kavramına yol açacak denli elverişlilik arz etmektedir. Yakın yörelerdeki çöllere kıyasla bu alanın sözü edilen olumlu özellikleri karşısında, cehennem-cennet ikileminin insanlık hafızasına temel kavramlardan biri olarak yerleşmesi anlaşılırdır. Doğu Afrika Rif'inden sonra insan türünün ikinci önemli yoğunlaşma alanı olduğunu bu özellikleri nedeniyle rahatlıkla varsayabiliriz. İnsanlık tarihinde uygarlıksal gelişme için 'kuluçkaya yatılan yer' demek abartı sayılmaz. Ayrıca insanlığın destanlık öyküsünün yazılmaya, daha doğrusu oluşmaya başlandığı yer olarak da kutsallaştırılabilir. Daha sonraki büyük devrimler bu kutsallık destanının ürünleri olacaktır.

Üçüncü olarak, yaklaşık elli bin yıl öncesinde alandaki yoğunlaşmalar simgesel dil temelinde gelişmektedir. İşaret dili gibi çok ilkel bir anlaşma aracından simge diliyle anlaşmaya geçiş büyük gelişme potansiyeli taşımaktadır. Geniş bir dil bölgesinin oluşumu insan türüne muazzam toplumsallaşma, korunma ve besin elde etme imkânı vermektedir. Belki de tarihin henüz keşfi yapılmamış ve adı konulmamış en büyük devrimi budur. İlk büyük devrime 'DİL DEVRİMİ' demek uygun olabilir. Çünkü hiçbir devrim bu devrim kadar bu coğrafyada toplumsallaşmaya hizmet etmemiştir. Her gün kutsal bir kavram (keşfedilen yeni bitki ve av hayvanları) oluşturulmakta, ev düzenine yakın yerleşimlere (ilk defa güvenli yuvalarda yaşam) geçilmekte, dört mevsim en ideal haliyle yaşanmaktadır. Tüm bu süreçler kavramlaştıkça, geniş toplulukların ortak dili, dolayısıyla ilk defa ayırt edilen 'KİMLİĞİ' oluşmaktadır.

Ne hazindir ki, ilk kimlikli etnisitenin oluştuğu bu alanlarda günümüzde vahşi bir kimlik soykırımı ya-şanmaktadır. Büyük toplumsal gelişme dediğimiz süreç bu zengin olgu ve kavramlarıyla gerçekleşmekte, daha doğrusu inşa edilmektedir. Kavramsal gelişme beraberinde düşünsel gelişmeye yol açmaktadır. Kavramlarla anlaşan ve bütünleşen insanların dar klan toplumu halinde kalamayacakları, bir üst toplumsallaşma için büyük bir dinamizm kazandıkları kuvvetli bir

varsayımdır. Bu konunun gerek antropoloji ve gerekse tarih öncesi çağlar açısından araştırılması gereken en temel alanlardan birisi olduğuna inanmaktayım. Büyük arkeolog ve tarihçi Gordon Childe, haklı olarak böylesi bir sezgiye ulaşmış olmalı ki, en önemli eseri olan ve o dönemde bu coğrafyada olan bitenleri (bir sonraki aşamanın gelişmeleri için olsa bile, ilk aşaması için de rahatlıkla söylenebilir) konu edindiği kitabına 'TARİHTE NELER OLDU?' adını vermektedir. Şu hususu da önemle belirtmeliyim ki, sadece arkeolojik yöntemlerle bölgenin geçmişi aydınlatılıp çözümlenemez: Biyolojiden filolojiye, coğrafyadan (özellikle iklim ve tarım coğrafyası) sosyolojiye, antropolojiden teolojiye kadar birçok bilim disiplininin verileri bütünleştirilerek, ilkçağ tarihinin aydınlatılmasında çok önemli gelişmeler sağlanabilir. Burada yaptığımız sadece dikkat çekmek ve göreve davettir.

Jeoloji bilimi yaklaşık yirmi bin yıl önce dördüncü buzul döneminin sona ermeye başladığının kayıtlarını vermektedir. Diğer bilim verileriyle desteklendiğinden, bu doğruya yakın bir gelişmedir. On bin yıl öncesinde Arabistan ve Büyük Sahra Çölünde yağmur ve yeşilliğin daha bol olduğu kanıtlanmıştır. Bu elverişlilik çobanlık kültürünün yaklaşık aynı dönemde gelişmesiyle çakışmaktadır. Bununla birlikte diğer büyük bir gelişme, Afrika'nın ilkel dil yapılarından daha üstün Semitik dil gruplarının kendini göstermesidir. Semitik kültür özde bir 'çoban kültürü'dür. Örneğin çobanlık o denli önem kazanmıştır ki deve, koyun, keçi gibi hayvanlara ilişkin oluşan büyük bir kültürel birikim halen varlığını sürdürmektedir. Bu temelde etnisitenin oluşup farklı kimlik kazandığı da gözlemlenmektedir. Çok güçlü bir etnisite (aşiret) kültürünün halen geçerliliğini koruması bu gelişmeyi kanıtlayıcı niteliktedir. Birçok Sümer ve Mısır uygarlık söyleminde de bu kültürün etkilerine bolca rastlanmaktadır. Yaklaşık altı bin yıl öncesine kadar elverişliliğini sürdüren iklime bağlı olarak, Semitik kültür Büyük Sahra Çölünden Doğu Arabistan'a, Kuzeyde ise tarıma elverişli toprak sahalarına kadar çok geniş bir sahaya tarihte ilk defa kalıcı bir iz bırakmak üzere damgasını vurmuş gibidir. Semitik kültür sahası Doğu Afrika Rif'indeki kültürün devamı niteliğindeki gelişmiş bir aşamasını teşkil etmektedir. Bu kuşak daha sonra tek tanrılı dinlerin kuruluşuyla özgünlüğünü pekiştirecektir.

Fakat önemle belirtilmeli ki, Mısır ve Sümer uygarlığının oluşumunda bu kültür belirleyici olmaktan ziyade, iki uygarlık alanı üzerinde Aramitler ve Apirular ('Doğu ve Batıdan gelen tozlu, kirli insanlar') adıyla tarihin ilk istilacı kabileleri olarak değerlendirilecektir. Semitiklerin tarihin şafak vaktinde çok önemli bir oluşum olduklarını, adeta ayak seslerini titreştirdiklerini belirtmek mümkündür. Kuzeyde tarıma elverişli toprakları aşamamalarının nedeni ise, belki de onlardan daha güçlü bir kültürün gelişim kaydetmesidir. Tarım kültürüne adım adım geçiş kültürü de diyebileceğimiz bu oluşumlara genel olarak 'tarla kültürü' demek uygun bir adlandırma olabilir. Nitekim tarihte 'Aryenler' olarak adlandırılan bu toplumsal gelişmeyi tarlacılar, topraklılar (Ari, bu toprakların ilk kültürel kimliğine sahip Kürtçede 'toprak, yer ve tarla' anlamına gelmektedir) olarak deyimlendirmek mümkündür. Semitiklerin kuzeyini, ilk başta çekirdek alan olarak Toros-Zagros kavisini tarımsal gelişmeye açan Aryenleri tarımın yaratıcıları olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu gelişmede de iklim ve toprak yapısı, bitki örtüsü ve hayvan türleri belirleyici rol oynamaktadır. Semitik alanlarda tarım ancak çok sınırlı vahalarda hurma gibi çok az tür üzerinde gerçekleşirken, kavisin (diğer adıyla Verimli Hilal'in) her tarafı tarla olmaya elverişli olup zeytin, fıstıkgiller, palamut (meşegiller), ardıç (meyvegiller), bağ (üzümgiller), tahıl (buğdaygiller) yetiştirmeye son derece elverişlidir. Yine yabani koyun, keçi, sığır, domuz, köpek, kedi başta olmak üzere evcilleşmeye uygun birçok hayvan türünün sürüler halinde dolaştığı alandır. Dağların yükselen kısımlarında geniş ormanlar vardır. Dört mevsim en uygun halleriyle yaşanmaktadır. Yağmurlar adeta düzenli sulamayı andırmaktadır. Birçok akarsu ve nehir kıyısı yerleşmeye oldukça uygundur. Tüm bu elverişli koşullar altında "tarihin şafak vaktinin sökün etmesi" beklenmesi gereken bir gelişmedir.

Jeoloji ve ilkçağ kayıtları, alanda buzulların on beş bin yıl öncesine kadar yüksek dağlık alanlara doğru çekildiğini göstermektedir. Yüz binlerce yıl boyunca insan türünün en önemli yoğunlaşma alanı olması, dil devriminin yoğunca yaşanması ve Semitik kültürün dayatması sonucunda, bölgenin kısa süren bir mezolitik (orta taş devri, yaklaşık M.Ö. 15 bin-10 bin dönemi) dönemden, devirden sonra neolitik devire geçtiği varsayılmaktadır. Hakkâri mağaraları mezolitik ve daha öncesinin yoğunca yaşandığının ipuçlarını vermektedir. Yontma taşlar da bu konuda bolca kanıt sağlamaktadır. Bölgede asıl patlamanın neolitikle başladığına, yaklaşık on iki bin yıl öncesinden bu kültüre geçildiğine dair bolca kanıta rastlamaktayız. Tarım, tarla ve Köy Devrimi olarak da adlandırabileceğimiz bu çağ, gerek insanlık gerekse daha dar anlamda uygarlık tarihinin (yazılı tarih) bir önkoşulu niteliğindedir. Kendi başına dev bir Kültür Çağıdır. Önemi henüz layıkıyla anlaşılmayan ve tarihte hak ettiği yeri bulmayan bu kültür üzerinde ne kadar durulsa o kadar yerindedir. Gordon Childe bu alandaki kültür çağının Batı Avrupa'daki dört yüz yıllık kültürden daha az önemli olmadığını söylerken gerçeğe daha yakın durmaktadır. O kadar icat yapılmıştır ki, saymakla bitmez. Tüm tarımsal, zanaatsal, ulaşım, barınma, sanat, yönetim, din alanlarında devrim niteliğinde gelişmeler yaşanmıştır. Her alanda binlerce yeni olgu keşfedilip adlandırmalara konu olmuştur.

Böylelikle Semitiklikten sonra en geniş, hatta Semitikliğin çoban dilinin dar olan kelime dağarcığının çok üstünde bir dil hazinesine kavuşan 'Aryen dil grubu' şekillenmiştir. İnsanlığın kaybolmayan hafızasının temeli atılmış gibidir. Bu dil grubunun Hindistan'dan Avrupa kıyılarına kadar geniş bir sahaya taşınan kültürle birlikte yayılması, bu çözümlememizin doğrulanmasını bir kez daha göstermektedir. Öyle sanıldığı gibi Aryen dil grubunun doğuş kökeni Avrupa, Hindistan ve ikisi arası geçiş bölgelerinde (Kuzey Karadeniz, Rusya stepleri, İran yaylaları) olmayıp, Verimli Hilal'in çekirdek bölgesindedir. Gerek kelimenin (Aryen) etimolojik çözümü, gerek bütün Hint-Avrupa dil gruplarında kullanılan temel kelimelerin etnik yapılarla bağlantılandırılması bu gerçeği doğrulamaktadır. Daha da önemlisi, kültürün çekirdek bölgesinin bu alan olması, kelime ve dil yapısının da doğal olarak burada kurulmasını gerektirir. Halen mevcut etnik kültürel yapılar ve diğer tarihi kanıtlar bu gerçeği fazlasıyla doğrulamaktadır.

O halde ikinci büyük dil ve kültür kuşağının varlığı, tarihi ve yayılması gerek toplumsal gelişmenin, ge-rek onun uygarlıksal (kent yapılı) aşamasının anlaşılmasında tarihi öneme sahiptir. Daha önceki tüm kat-manların bu iki temel dil ve kültür grubu içinde eridiklerini söylemek mümkündür. Sadece aynı buzul döneminin sona ermesinden sonra Sibirya'nın güney eteklerinde (Yakutistan vb.) üçüncü bir dil-kültür grubundan söz edilebilir. Muhtemelen bundan dokuz bin yıl önce güneye doğru yayılım gösteren bu kültürün anavatanı Çin'dir. En batı ucu Finlilere kadar uzanan bu kültürden Türk, Moğol, Tatar, Koreliler, Vietnam ve Japonlar başta olmak üzere, en geniş üçüncü Kuzey kuşağının oluştuğunu söylemek mümkündür. Amerika kıtasındaki Kızılderili kökenli kültürün de Bering Boğazı üzerinden aynı dönemdeki yayılımın sonucu olduğuna dair güçlü arkeolojik, etimolojik, etnolojik kanıtlara sahibiz. Eskimoları da bu gruba dahil edebiliriz. Afrika'nın halen yaşayan birçok kültürü yüz binlerce yıllık özelliklerini korumasına rağmen, Semitik grubun güçlü etkisini yaşamaktadır. Özellikle Swahili dil grubundakiler böyledir. Ormanların, dağların ve çöllerin derinliklerinde milyonlarca yıl öncesini yaşayan klanlara rastlamak da mümkündür.

Bu tabloya göre insanlık, başta yerküremizin güney orta-kuzeyinde olmak üzere, bundan altı bin yıl öncesine doğru geldiğimizde, uygarlığa geçiş yapacak üç temel dil ve kültür grubuna kavuşmuş bulunmaktadır. Bu kültürler arasında yoğun geçişlerin olması doğaldır. Tarih ve coğrafyanın etkisi altında farklılık taşıdıkları da günümüzde bile gözlemlenmektedir.

Konumuz açısından önem taşıyan husus, Hint-Avrupa uygarlığının kaynaklarını araştırırken, ana kaynağı doğru teşhis etmektir. Tarih bilimi zaman-mekân etkisindeki çekirdek kültür tanımlamalarına öncelik vermektedir. Kapitalist kültürün bile çok keskin bir çekirdeksel yayılımının olduğunu günümüzde netçe bilmekteyiz. Kaynağı olmayan, hayali ve havai tarih anlayışları bilincimize ağır darbe vurmaktadır. Tarih bilincini yaşamsal yorumlara kavuşturamayanlar, günümüzün yorumunu da anlamlı yapamazlar. Tarihsiz bir toplumu yetkince anlamak ve yaşamak mümkün değildir.

Daha önceki 'Özgür İnsan Savunması' adlı savunmamda uygarlığın kaynağını değerlendirirken, aşırı biçimde Fırat-Dicle havzasına ve ondan kaynaklı Sümer uygarlığına indirgemeci yaklaştığıma ilişkin bazı eleştiriler almıştım. Bu eleştirileri de göz önünde bulundurarak, indirgemecilik konumunda bulunmadığımı, ama ana kaynağı önemsediğimi ısrarla belirtmek durumundayım. Tarihin akışını bir ana nehre benzetirsek (toplumsal gelişmenin ontolojik yapısı açısından bu kaçınılmazdır), ana kültür ve yan kollar meselesine dikkat çekmek maksadıyla taslak niteliğindeki bu düşünceleri belirtiyorum. Daha doğrusu dikkat çekiyorum. Nasıl ki günümüzün hâkim uygarlığı, yani kapitalist modernite Hint-Avrupa uygarlığı kökenine dayanmaktaysa, Hint-Avrupa kültürü de Aryen kültürü kaynağına, onun Sümer ve Mısır kollarına dayanmaktadır.

İnsanlık uygarlığındaki ana nehir ve kolları sorununu doğru çözümleyemezsek, günümüzün doğru an-lamlandırmasını yapamayız. Ana nehre kimi yan kollar güçlü akar, kimi kollar yarı yolda kurur. Ayrıca ana nehrin doğduğu kaynak da belirleyici anlama sahiptir. Eğer toplumsal gelişmenin tarihsel ve coğrafi boyutlarıyla yetkin bir anlamına erişmek istiyorsak, yöntemin gereklerini sorunların çözümünde denemek gerekir.

ARYEN DIL VE KÜLTÜRÜNÜN YAYILMA SORUNLARI

Tarihte kültür ve uygarlığı temel alan yaklaşımlar sınırlıdır. Var olanlar da değişik bakış açılarına sahiptir. Burada çözmeye çalıştığımız sorunları kültür ve uygarlık

Tarihte kültür ve uygarlığı temel alan yaklaşımlar sınırlıdır. Var olanlar da değişik bakış açılarına sahiptir. Burada çözmeye çalıştığımız sorunları kültür ve uygarlık temelli olarak koymuyoruz. Toplumsal gelişmede kültür ve uygarlığın yerini ve zamanını, belirleyiciliğiyle birlikte katkısı oranında değerlendirmek durumundayız. Aksi halde eldeki tarih (ki, çoğunlukla böyledir) 'olaylar yığınından' öteye bir anlam taşımaz. Tarih biliminin öğreten değil, öğrenmeden alıkoyan niteliği bu özellikle yakından bağlantılıdır. Din, hanedan, kral, savaş, kavim ve benzeri olguların sayısal dökümünden ibaret olan tarih; toplumsal gelişmeyi öğreten değil, öğrenilmesini engellemek için bilinçlice üretilmiş bir perdelemenin, zihni ve toplumsal hafızayı iktidar ve istismar sahipleri için hazırlamanın ideolojik çabalarıdır. Bu tarz anlatımlar yüksek bir belirleyicilik oranında ideolojik temelde meşruiyet sağlamanın çok eskiden kalma propaganda araçlarıdır.

Yöntem ve bilgi sistemine dair açıklamamıza bağlı kalarak çözümlememizi biraz daha boyutlandıralım. Aryen dil-kültür grubuna yönelik bir eleştiri de, güya Hitler de bu kavramı kullandığı için 'ırkçılık' kokusu taşıyabileceğine ilişkindir. Bunlara şunu söylemek gerekir: Hitler'in partisinin isminde 'sosyalizm' sözcüğü de vardır. O zaman ırkçılık kokar deyip sosyalizmi terk etmek mi gerekir? Kaldı ki, faşizm çok farklı bilimsel ve ideolojik kavramları başarıyla kullanmada, yani 'demagojik' çabasında son derece başarılıdır. Böyle olduğu için herhalde bilim ve ideolojiyi bırakacak değiliz. Aryen dil-kültür kökenli milliyetçilik yapmak aklımızın köşesinden geçmediği gibi, milliyetçiliğe karşı en anlamlı yorum sahiplerinden biri olduğumu da gururla, onurla belirtmek durumundayım. Eğer bugün bile Irak'taki vahşeti anlamak istiyorsak, şimdiye kadarki tarih ve sosyoloji bilimimizin iflas ettiğini öncelikle kabul etmeliyiz. Ondan sonra eleştiri ve yeni tarihsel-sosyolojik öneri hakkımız doğar. Yapmaya çalıştığımız da bu insanlık trajedisi için küçük bir katkıdır.'Özgür İnsan Savunması'nda uzunca anlatmaya çalıştığım konuya ana hatlarıyla yer vermek durumundayım:

a- Aryen dil-kültür grubunun gerek dilin oluşumunun, gerek köklü bir kültürel altyapıya temel teşkil etmesinin tarihsel ve coğrafi koşuluna bağlı olduğunu söylüyoruz. M.Ö. 10000-4000 yılları arası, yaklaşık olarak bu dil ve kültürün iyice kurumlaştığı 'uzun dönemi' ifade eder. Her tür çömlekçilik, tarım için saban ve hayvan koşumu, tekerlek, dokuma, elle öğütme değirmeni bulunmuş, sanat ve din kurumlaşmıştır. Çok verimli bir bitkisel ve hayvansal ürün listesi, nüfusun büyük artış göstermesinde kendini kanıtlamıştır. Sadece yeni ve gelişkin yontma taşlardan balta, bıçak, değirmen, tekerlek, mimari ve diğer sanatsal ve dini eserler yapılmıyor; kalkolitik dönem dediğimiz dönemde maden taşından da daha verimli eserler yapılıyor. Bunların örneklerine günümüzde bolca rastlıyoruz. Zagros eteklerindeki Bradostiyan kazı merkezlerinden, Çayönü ve en son Urfa yakınlarındaki kazı merkezlerinden (Göbeklitepe) on bir bin yıl öncesine dayandığı kanıtlanan muazzam yontulmuş taştan ev ve dini mimari örneklerine, maden taşından yapılmış birçok araç gerece rastlanmıştır.

Bugün bile yerel halkın kullandığı bu kültürel araçlar ve onları ifade eden kelime grupları çekirdek alan kimliğine ışık tutmaktadır. Ceo (Geo-yer), Erd (yer, toprak, tarla), jin (kadın, yaşam), roj

(güneş), bra (kardeş), mur (ölüm), sol (ayakkabı), neo (yeni), ga (öküz), gran (büyük, ağır), meş (yürüme), guda (tanrı) ve daha onlarcasını sayabileceğimiz kelimelerin bugün bile birçok Avrupa dilinde kullanılması kaynak meselesine ışık tutmaktadır. Otantik (en eski yerleşik halklar) halk grupları olan Kürt, Fars, Afgan, Beluci gibi tanınmış olanların dillerinde de halen kök olarak yaşayan bu kelimeler Ari dil-kültür grubunun Avrupa ve Hint kaynaklı olmayıp, tersinin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Tarihi köklerini yazılı olarak Sümer metinlerinde, arkeolojik olarak birçok bölge merkezlerinde en azından on iki bin yıl öncesine götürebileceğimiz bu kültür zamanında Avrupa 'eski taş devri'ni yaşarken, Hindistan 'Pigmeler' dönemini yaşıyordu. Aryen dil-kültürün bu 'uzun süre' tarihinde insanlığın bugün yaşadığı tüm argümanların (temel yaşam araçlarının) yaklaşık yarısından az olmayanlarını üretip kurumlaştırdığını rahatlıkla gösterebilecek durumdayız. Bazı örneklerini sunduğumuz merkezler dışında binlercesi daha yer altında beklemektedir. Ayrıca bugün bile mevcudiyetini koruyan otantik dönemden kalma halk grupları birer canlı arkeolojik merkez durumundadır. Bu halkların kimlik olarak en azından altı bin yıl öncesinden varlıklarına (etnik farklılaşma) rastlamaktayız. Bir kez daha belirtmeliyim ki, bu çekirdek kültür mer-kezinde (Verimli Hilal) olup bitenler bütün yönleriyle anlam olarak ifade edilmedikçe, tarih bilimi büyük eksiklikler taşıyacaktır.

b- Önemli bir yan kol olarak Semitik dil ve kültürün yerini kesinlikle göz ardı edemeyiz. Tarih bakımından aynı dönemde farkını oluşturan bu dil-kültür yapısının zenginliğinden kuşku duyulamaz. Çobanlık ve aşiret kültürü açısından belki daha da zengindir. Aryen dil-kültür grubundan bu yönüyle daha gelişkin olabilir. Sümer metinlerinde buna dair izlere rastlamaktayız. Bu metinlerde çoban ve tarla kökenlilerin iki ana kol biçiminde rekabet ve çatışmalarından destansı olarak söz edilmektedir. Bugünkü Irak'a ne kadar da benziyor! Dil ve kültüründe destansı yapı gelişkindir. Yeknesak çöl özellikleri benzerlik arz ettiğinden, göksel tanrı 'El, Allah' oluşumu bu dönemlere denk gelebilir. Aşiret toplumunun harikulade ve ilk farklılaşan kimliği gökler misali yüceltilerek, 'El, Allah' olarak kutsal bir kavrama kavuşmuş olabilir. Durkheim'in tanrı kavramını 'toplumsal kimlik' olarak yorumlamasının 'El, Allah' örneğinde güçlü bir kanıtla desteklenmesi mümkündür. Semitik kültürde en erkenden 'şeyh, seyyid' kavram ve kurumları şekillenmiş olsa gerekir. Uygarlık döneminde bunlar 'peygamber ve emir' kurumlarına dönüşeceklerdir.

Semitik sahada yer almasına rağmen, Mısır Firavun uygarlığında Semitik kültürün katkısı gözlemlenmemektedir. Çoban kültürünün M.Ö. 4000'lerde böylesi bir kent uygarlık kültürüne yol açmasının maddeten, kavram ve kurum olarak herhangi bir içeriğine rastlamamaktayız. Zaten Mısır belgeleri de bu kültürü kendine çok yabancı hissetmektedir. Dil yapısında da benzerlik yoktur. Semitik kültür ilk katmanda Akad, Babil, Asur, Kenan, İsrail kimlikleriyle yaklaşık M.Ö. 2500'lerde yazılı tarihte yer bulmaktadır. Arap kimliği, çok sonraları yaklaşık M.Ö. 500'lerde ad olarak belirmektedir. Aramiler, Aramitler, Apirular daha çok Sümer ve Mısır kavramlaştırmalarıdır.

Fenike, Filistin ve hatta İsrail'in sonradan Semitik dil ve kültür içinde eridikleri (Mısır firavun kültürü gibi) kuvvetle yorumlanmaktadır. Başlangıç noktaları deniz ve Aryen kültürle iç içedir. Semitik göç dalgaları içinde ilk doğal hallerini yitirdiklerine ilişkin kanıtlar vardır.

Semitiklerin Aryen dil ve kültür sahasına dalga dalga saldırdıklarına veya göç ettiklerine ilişkin Sümer kaynaklarıyla arkeolojik kayıtlar ve halen devam eden bazı otantik kalıntılar bol malzeme sunmaktadır. Bu saldırı ve kolonileşmeleri M.Ö. 5000'lere kadar götürmek mümkündür. Özellikle sırasıyla Akad, Babil, Asur, Arami ve Arap kolonileri izlerini katmanlar halinde Yukarı Mezopotamya'da bırakmışlardır. Asur ve Arap etkileri daha güçlüdür. Araplar İslamiyet'le birlikte yoğun bir asimilasyonu beraberinde taşıyacaktır. İslamlaşma Araplaşmayla iç içe geçecektir. Bu istila, kolonileştirme ve asimilasyona karşı Aryen kültürü ve dili büyük direniş göstermiş ve zaman zaman karşı saldırı, istila, kolonileştirme ve asimilasyona güç getirebilmiştir. Sümer uygarlığının

ilk kurucuları, Mısır uygarlığının öncülerini, Hiksoslar ve İbranileri tarihte bilinen örnekler olarak sunabiliriz. Sümerlerin ilk öncülerinin Yukarı Mezopotamya Aryen çekirdek kültürün en gelişkin çağı olan Tel Halaf (M.Ö. 6000-4000) döneminde Aşağı Mezopotamya'ya göçle bu kültürü taşıyıp orada üst bir aşamaya uğrattıkları kabule en yakın yorumdur. Sümerlerin dil ve kültür yapılanmasına Akad, Babil ve Asur etkilerinin daha sonra dahil edildikleri gayet iyi bilinmektedir.

Sümerleri göç eden gruplardan ziyade, Tel Halaf çağının kültür yayılması olarak adlandırmak tarihin doğru yorumlanmasına daha çok katkıda bulunacaktır. Belki de Aryen kültür sahasından bazı gruplar göç etmiş olabilirler. Fakat asıl etkileyici unsur, o dönemde en güçlü çağını (evrensel olarak) yaşayan kültürün yayılmasıdır. Bazen iddia edildiği gibi, burada Orta Asya veya Kafkas etkileri aramak saçmadır. Çünkü Sümer kuruluş çağında (M.Ö. 5000'ler) bu alanlar daha eski taş dönemini yaşamakta, Aryen kültürle yeni tanışmaktadırlar. Sümer kültürü gibi çok gelişmiş bir kültürü ne içerik, ne de biçim bakımından besleyecek unsurları taşımamaktadırlar. Saldırı güçleri de Aryen dil-kültür kuşağını aşacak kadar gelişmiş olmaktan uzaktır. Kültürleri saf düşünmek doğru olmadığından ve iç içeliğin daima mümkün olmasından dolayı, bazı Kafkasik ve Orta Asyaik göç unsurları dönemin Avrupa'sı ve ABD'si olan Verimli Hilal'e ve Sümer kuşağına göç etmiş olabilirler. Nitekim dünyanın birçok alanından çok farklı ve çoğu yoksul olan kültür grupları bugünkü Avrupa'ya akın edip yerleşmektedirler. Nasıl ki günümüz Avrupa kültürü Dünyanın her tarafına taşınıyorsa, Aryen dil ve kültürü de özellikle kurumlaşma ve nüfus patlaması aşamasından sonra (özellikle Tel Halaf dönemi: M.Ö. 6000-4000) benzer bir yayılmaya olanak sunmaktadır. Kendi içlerine göçlerini ise yoksul emekçilerin Avrupa'ya göçlerine benzetebiliriz.

c- Önemli bir kültür sahası olarak Nil vadisini doğru yorumlamak önem taşır. Bu vadideki tarım kültürünü geliştirmek ve Mısır firavun uygarlığına taşımak Semitik kültürün dil ve yapısına yabancı kalmaktadır. Semitik kültürün içeriği bu yetenekten yoksun gözükmektedir. Sadece Mısır dil yapısı bile hiç Semitik öğeler taşımamakla farkını ortaya koymaktadır. Daha güneydeki Sudan, Etiyopya ve diğer Afrika sahalarındaki kültür de eski taş devrini aşmaktan çok uzaktır. Dolayısıyla Mısır kültürüne yol açmaları teorik olarak mümkün olmamakta, daha doğrusu düşünülmemektedir. Afrika kabilelerinin devamı niteliğindeki göç eden grupların uzun süre Nil vadisinde gelişim sağlamaları yine teorik olarak düşünülmemektedir. Zira gerekli tarımsal devrim ürünleri ve araçlarına ihtiyaçları vardır. Verimli Hilal'deki hiçbir tarım bitkisinin Nil vadisinde kendiliğinden yetiştiğine dair bir ize rastlamamaktayız. Hayvansal varlıklar içinde Mısır eşeği dışında örneklere de pek rastlamamaktayız.

Teorik varsayımlar Dünya geneline yayılım gösteren Aryen kültürün aynı dönemde bir kolunun da bu bölgeye ulaştığını düşündürmektedir. Unutmamak gerekir ki, Doğu Afrika Rif Vadisi Nil'e yakındır ve güneyden kuzeye olduğu kadar kuzeyden de güneye insan akışları pekâlâ mümkün ve beklenirdir. Üstün kültürler hep bu eski yollarla karşı etkilerini taşımışlardır. Mısır uygarlığının M.Ö. 4000'lere denk gelmesi, Verimli Hilal'deki patlamanın Sümer kültürüne yol açması gibi, M.Ö. 5000'lere doğru bir yayılmasına dayanabilir. İçerik, biçim ve ulaşım olanakları buna elvermektedir. Nitekim aynı yol üzerinden M.Ö. 2000 başlarında Hiksosların, ardından M.Ö. 1700'lerde İbranilerin (tarihin yazılı olarak kaydettiği kadarıyla) Mısır'da koloni oluşturmaları ve hatta yönetici konumuna yükselmeleri düşüncemizi kanıtlayan örneklerdir. Aryen sahasındaki kültürün yayılma gücü giderek zayıflasa da, Semitik alanlara benzer akışı daha sonra da sürdürecektir.

d- Aryen kültürün Verimli Hilal'de kendini kanıtlayıp güçlü bir kurumlaşma sağlamasının ardından daha doğuya, bugünkü İran, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'a doğru yayılımı da oldukça etkili olmuştur. Tekrar vurgulamalıyım ki, burada taşınan insan gruplarından ziyade kültürdür, fiziksel değil kültürel etkilerdir. İlk belirtilerine İran yaylalarında M.Ö. 7000'lerde rastladığımız kültürel taşınma, Hindistan'da takriben M.Ö. 4000'lerde etkili olmaya başlamıştır. Türkmenistan

yaylalarında bu etki 5000'lere erişmektedir. Daha önceki kültürel katmanların eski Afrikalı kökenlerden gelen ve halen eski taş devrinde çakılı kalan öğeler oldukları düşünülmektedir. Kültürel kalıntılar ve bazı grupların fiziki yapıları (özellikle Hindistan'da) bu tezi güçlendirmektedir. Tıpkı Mısır ve Sümer'de olduğu gibi yerel gelişmelerin ürünü bir kültürel gelişmenin teorik ve pratik kanıtları yoktur.

Bazı eleştiriler bu tarz düşünceyi aşırı indirgemeci saysa da, tarihte kültürel devrimlerin sınırlı ve çok zor gerçekleştiklerini önemle hatırlamak gerekir. Bir Avrupa kültürünü düşünelim. Başka yerde örneği yoktur. Verimli Hilal'deki kültür için de dönemine göre benzer bir düşünceyi ileri sürmek son derece yaratıcıdır. Yüz binlerce yıllık alışkanlıklara çakılı kalmış, imhanın eşiğindeki gruplardan büyük kültür devrimini beklemek ve kendilerine bunu yakıştırmak, teorik düşünceyle ve kültürel kalıntılarla desteklenmemektedir. Doğuya doğru kültürel yayılma, M.Ö. 3000'lerde İran'ın batısında Elam bölgesinde, daha çok bir Sümer kolonisini düşündüren Sus merkezli şehir uygarlığına sıçrama yapmış gibidir. Kesinlikle Sümer etkisidir. Daha doğuda bugünkü Pakistan'da bulunan Pençav (Pençab) nehri kıyılarındaki Harappa ve Mohanjadaro kent kuruluşları da M.Ö. 2500'lere denk gelmektedir. Bunların Sümerlerin izinde kuruluşlar olduğu açıktır. Zorlama teorilerle bunları başka kültürel yapıların orijinal kuruluşları saymak benzer nedenlerle düşünülmemektedir. Orijinal denilen kültür katmanı neredeyse 'Pigmelere' benzeyen bir düzeydeyken, onlardan orijinal kent uygarlığı türetmek eşeği at halinde düşünmek gibidir. Milyonlarca yıl süren ve benzer yaşam seviyelerinde olan binlerce grubun daha gelişkin coğrafi bölgelerde neden uygarlık ve büyük kültürel devrimler gerçekleştiremediklerini hatırlamak, düşüncemizin doğru anlaşılması bakımından öğreticidir.

Şüphesiz bu alanların katkıları olmuştur. Birçok sentez gerçekleştirilmiştir. Yayılma ve yerelleşme iç içe ve daha çok gönüllücedir. Kaldı ki, yayılan sömürgeci gruplar değil, geliştirici maddi ve manevi üretim değerleridir. Kendini bu yönlü kanıtlamış yayılmacı kültürler hep 'tanrı vergisi kutsal mucizeler' gibi sayılmıştır. Yaşamın değerini maddi ve manevi olarak yücelten kültürel yayılmaları sömürgecilik, istila ve zoraki asimilasyonlarla karıştırmamak önemlidir. Kültürel yayılmaların çok azı vahşi saldırılar, sömürgecilik ve zoraki asimilasyon biçiminde yürütülmüştür. Büyük kısmı yaşam kalitesinin üstünlüğünü kanıtlamasından ötürü coşkuyla benimsenerek kendine mal edilmiştir. Tarihe dar milliyetçi yaklaşımlar kültürel yayılma meselesini içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Milliyetçiliğin gerçek tarihsel akışları çarpıtan, perdeleyen, inkâr eden ve abartan tuzaklarına düşmemek, yöntem ve bilgi sistemi açısından büyük önem arz etmektedir.

e- Aryen kültürle ana Çin kültürlerinin karşılaştırılması, araştırılması gereken hayli ilginç bir konu olsa gerekir. Çin'in kendi kültüründe neolitik üst evreye M.Ö. 4000'lerde ulaştığı düşünülmekte ve kanıtlanabil-mektedir. Aynı tarihlerde Aryen kültürün Avrupa'dan Hindistan'a kadar taşındığını düşünürsek, rahatlıkla Çin'e de taşındığını söylemek güçlü bir tezdir. Çin kültürü büyük bir ihtimalle Aryen kültürden beslenmiş, fakat özellikle coğrafyası (Sarı Irmak kıyıları) ve tarihsel koşullarının oldukça kapalı ve kendine özgü yapısı yerel gelişmeye başat bir rol vermiştir. Etkileme kesinlikle vardır. Fakat yerel kültürel özellikler kendine göre bir 'neolitik' devrime yol açmıştır. Tıpkı bugünkü Çin gibidir. Büyük bir tarihsel gelişme ve coğrafi, demografik koşulların bir arada kendine göre bir 'komünizme' yol açması gibi, 'kendine göre bir kapitalizme' de yol açmıştır. Komünizm ve kapitalizm Çin karakteriyle bütünleşmedikçe, Çin komünizmi ve kapitalizmi olamamaktadır. Dışa karşı güçlü direniş, bunun başarısızlığı ortaya çıktıktan sonra ise güçlü ve hızlı biçimde rakip kültürü benimsemek, Çin ana kültür grubundaki kavimlerin (Japon, Kore, Türk, Moğol, Vietnam ve diğerleri) temel özellikleri halindedir. Çok güçlü direniş yanları, olağanüstü taklit ve özümseme yetenekleriyle at başı gitmektedir. Bu durum kültürlerindeki derin ve ortak bir özellik olsa gerekir.

Neolitik kültür ve daha sonraki uygarlık aşaması Çin üzerinden diğer grup üyelerine taşınmıştır. Çinlileri gruplarında Semitiklerin Arapları gibi düşünmek daha aydınlatıcı olabilir. Tıpkı Semitik kültür gibi, Çin kültür grubu da Aryen kültürü gibi evrenselleşme özelliği gösterememiştir. Bu durumda birinci sırada Aryenleri, ikinci sırada Semitikleri ve ondan sonra Çin'i düşünmek daha açıklayıcı olabilir.

f- Aryen dil-kültür grubuyla Hint-Avrupa dil-kültür grupları arasındaki ilişkiyi aydınlatmak çok daha önemli olup, belki de tarih biliminin temel sorunlarındandır. Bu ilişki, üzerinde çok spekülasyon yapılan, ama ortak bir yoruma varılamayan bulanık halkadır. 19. yüzyılda Hint-Avrupa dil gruplarının ortaklığı anlaşıldığında büyük araştırmalara girişildi. Grupların ana kaynağı, 'ata dili ve kültürü' hakkında çelişkili yorumlar geliştirildi. Kimi Yunan kültürüne, kimi Hint, hatta Kuzey Avrupa kültürüne, Almanlara kadar dayandırılan köken tartışmaları yapıldı. Fakat Doğu Afrika Rif'indeki primattan (İnsan öncesindeki yaratık) kopuşla Verimli Hilal'deki neolitik-tarımsal devrim kanıtlanınca, adı geçen tüm varsayımlar boşa çıktı. İnsanlık tarihindeki iki temel odak büyük önem taşıdı. Kısa özetini sunmaya çalışmıştık.

Verimli Hilal'deki hangi dil ve kültür grubunun otantik olduğuna ilişkin tartışmalar daha çok önem ka-zandı. Yorumladığımız biçimiyle 'Aryen' grupları denen proto-Kürt, Fars, Afgan, Beluci grupları öncelik kazanmaya başladı. Özellikle proto-Kürtler olan Hurrilerin dil yapısı anlaşılınca, otantik halklara dayalı Aryen dil-kültür aidiyeti netlik kazandı. Benim de şahsen doğru bulduğum tez, neolitik devrimin çekirdek bölgesinin ancak bu dil ve kültürü yaratabileceğine ilişkindir. Çekirdek bölgenin de Toros-Zagros sisteminin çizdiği kavis olduğu, Verimli Hilal olarak da adlandırılan bölgenin Aryen dil ve kültürünün merkezini oluşturduğu kesinlik kazandı. Son arkeolojik kazılar ve etimolojik çalışmalarla etnolojik kıyaslamalar bu tezi her geçen gün daha da güçlendirmektedir. Böylece Hint-Avrupa dil ve kültür gruplarına öncülük eden kaynak sorunu büyük ölçüde çözümlendi.

'Süre' çok uzun, coğrafya çok geniş olduğu için, Aryen dil-kültürünün yayılım haritasını olduğu gibi vermek gerçekçi olmaz. Fakat güney ve doğuya doğru yayılmanın bir benzerinin de kuzey ve batı yönünde Avrupa'ya doğru geliştiği rahatlıkla yorumlanabilir. Tahminen M.Ö. 5000 yıllarında başlayan bu yayılım dalgalarının M.Ö. 4000'lerde Doğu Avrupa'ya, M.Ö. 2000'lerde de Batı Avrupa'ya tamamen yerleştiği kabul gören temel görüştür. Başta Gordon Childe olmak üzere önemli tarihçiler de Avrupa tarihini bu yıllara dayandırmaktadırlar. Daha öncesi 'eski taş devri' dönemini teşkil etmektedir. Homo Sapiens'in otuz bin yıl önce egemen tür haline geldiği bugünkü Güney Fransa ve İspanya arasında Kuzey Afrika kaynaklı bir yayılma sonucunda en çok mezolitik (orta taş devri) dönemin yaşandığı tahmin edil-mektedir.

Avrupa neolitiği ve tarım devrimini inceleyecek durumda değiliz. Ama kaynak sorununun öneminden ötürü aydınlatıldığı kanısındayım. Yine buraya ilişkin yayılmanın fiziki, kolonici temelde değil, kültürel bir yayılma olduğunu tahmin ediyorum. Avrupa'nın özgünlüğü şuradadır: Neolitik dönemi en yaratıcı yönleriyle hazır almıştır. On bin yıllık birikimi birden veya kısa bir süre sayılacak dönemde hazmetme şansına kavuşmuştur. Denilebilir ki, Avrupa bugünkü dünyayı dört yüz yıldır nasıl kendi kültürel yayılma alanı haline getirmişse, kendisi de önce Neolitik devrimin, daha sonra Roma'nın uygarlık ve Hıristiyanlığın ruh-anlam devriminin yayılma alanı olmuştur. Üç büyük devrim de Avrupa'ya daha çok kültürel temelde yayılmıştır. Yayılma, Roma İmparatorluğu'nun çok sayıda olmayan savaşları dışında sömürgecilik, kolonicilik ve zoraki asimilasyona dayanmamıştır. Üstün kültürlerin 'tanrı vergisi' benimsenmesiyle gerçekleştirilmiştir. İnsanlığın yaklaşık on bin yıllık büyük kültürel birikimine bu tür erişim sağlanınca, daha sonraki Büyük Avrupa devrimlerinin (Rönesans, Reformasyon ve Aydınlana; Politik, Endüstriyel ve Bilimsel Devrimler) temeli atılmış olmaktadır. Avrupa özel yetenekleriyle bu büyük devrimleri

gerçekleştirmemiştir. Tarihin ana nehir ve kollarının debisinin artarak hep birden akmasıyla bu temel kazanılmıştır. Şüphesiz aynı döneme denk gelen 'Buzul döneminin' geri çekilmesi, çok elverişli iklim sayesinde taze ormanlar, yemyeşil ve humuslu verimli topraklarla donanmış Avrupa, tüm bu koşulların senteziyle günümüze damgasını vuran büyük uygarlık sıçramasını gerçekleştirmiştir. Yeri geldiğinde bu öykünün ayrıntılarını daha yakından gözlemleyeceğiz.

SÜRE-KÜLTÜR, SÜRE-UYGARLIK VE SÜRE-TOPLUM BIÇIMLERI

Fernand Braudel'in süre kavramının toplumsal gelişmedeki rolünün yeterince kavranmadığı kanısındayım.

Fernand Braudel'in süre kavramının toplumsal gelişmedeki rolünün yeterince kavranmadığı kanısındayım. Özellikle süre-kültür, süre-uygarlık ve süre-toplum biçimleri açımlanmaya muhtaç kavramlardır; tarihe güçlü bir katkıdır. Fakat tarih bilimine yetkince uygulanamamaktadır. Buradaki çözümlemede bu kavramı cesaretlice açarak kullanmaya çalışacağım.

a- 'En uzun süre', dördüncü buzul döneminin sona ermesinden sonra, neolitik devrimde ana nehri oluşturan Verimli Hilal toplumu için, ancak ya benzer yeni bir buzul dönemi, ya nükleer bir felaket ve önlenemeyen bir hastalık veya benzeri nedenlerle varlığını fiziksel olarak sürdüremez zamana kadar geçerliliğini sürdürmek durumundadır. Çin ve Semitik kökenli kültürler birer kol olarak bu 'uzun süre' toplumunda yer alırlar. Diğer küçük kültürel kollar ana nehir için birer ırmak gibidir. Tezin içyapısını iyi anlamak gerekir. İnşa edilen toplum zihniyet ve maddi kültürel öğeleriyle o denli güçlüdür ki, hiçbir iç toplumsal neden bu süre dahilinde bu toplumu yıkamaz. 'Temel kültürel toplum' kavramını bu süre karşılığında kullanabiliriz. Kalıplarını, içerik ve birikimlerini tekraren de olsa sıkça vermemin nedeni budur; 'en uzun süre' kavramına denk düşen 'temel kültürel toplum' tanımına ulaşmak içindir. Çünkü süre ve toplum kavramları bu yeni anlamlarıyla toplumbilimine katkı sağlayıcı niteliktedir. Liberal toplumcular daha şimdiden 'tarihin sonu' kavramıyla kendi toplumsal algılarını sahte bir metafizikle sonsuza dek geçerli saymak isterler. Marksistler ve diğer 'mahşerci' yaklaşımlar, zaman-mekân boyutundan kopuk bir 'ebedi saadet çağı'nı vaat ederler. Kötümserler daha çok geçmiş 'altın çağ' anlayışını anımsayarak, şimdiki 'teneke çağı'nın anlamsızlığından dem vururlar.

En uzun süre kavramı tüm bu toplumsal teorilere göre daha bilimseldir. Somut koşullar kadar, toplumsal sistemin başı ve sonu için anlaşılır argümanlar sunmaktadır. Tarihi ne olaylar yığını halinde boğmakta, ne de dar toplum biçimlerinin dönemsellik basitliğine düşmektedir. Ne anlık olaylar ne de toplum biçimleri hayatın anlamını kapsamlı yorumlama yeteneğinde olamaz. Bunlar ancak kısmi anlatımları başarabilirler.

En uzun süre kapsamında temel kültürel toplumda her tür din, devlet, sanat, hukuk, ekonomik, politik ve diğer temel kurumlara yer vardır. Kurumlar nicel ve nitel yönleriyle sürekli değişirler. Bazıları çok küçülür, karşıtları büyür. Azı yok olurken, işlevleri ya başka kurumlarda ya da yenilerinde anlamını sürdürür. Toptancı bir anlayışla diyebiliriz ki, tüm kavram ve kurumları arasında oluşturucu bir diyalektik ilişki vardır. Ana kültürel toplumun tekliği, onu güçlü ortaklarından ve yeni iç oluşumlarından yoksun kılmamaktadır.

Bu noktada 'evrimcilerle' 'yaratımcılar' arasındaki kavgayı anlayabiliriz. Yaratımcılar 'en uzun süre' kavramının farkındadırlar. Esas güçlerini buradan almaktadırlar. Tanrının evreni yaratım süresi ve sonu hakkındaki ayetleri kültürel anlayışla açıklanabilir. Sosyolojik olarak yorumlarsak, yaratıcı görüş inşa edilen toplumun kutsal, yüce, görkemli özelliğinin farkındadır. Zaten Kitabı Mukaddeslerin üçü de (Tevrat, İncil ve Kuran) Verimli Hilal'deki büyüleyici, kutsal yaşamı izah etmeye çalışan yorumlardır. İnsanlığın büyük çoğunluğunun bu üç dine mensubiyeti,

oluşturdukları yorumların niteliğinden ileri gelmektedir. Mucizevî olarak gerçekleşen (dönem insanlığı için bu kavram anlaşılırdır) yeni kültürel yaşamın ebediyete kadar süreceğini iddia etmek, bunu temel inanış haline getirmek bu kültürün etkileyici gücünü göstermektedir. Düşünelim: Milyonlarca yıl klan olmaktan ve bir nevi primat olmaktan kurtulamamış insan kümeleri, Verimli Hilal'deki devrimle çok olağanüstü, ancak mucize terimiyle izah edilebilecek bir toplumsal inşayla karşılaşıyorlar. Bunu kutsal, yüce, ilahi, bayramsal olarak karşılamaktan geri kalabilirler mi?

Hemen hatırlatalım ki, Durkheim gibi sosyologlar ve diğer bilimciler, toplumu olaylar ve kurumlar toplamından oluşmuş insan grupları saymaktan öteye gitmiş sayılmazlar. Sınıfsallık, devlet, ekonomi, hukuk, politika, felsefe ve din gibi anlatımlar olay ve kurum mantığını aşmaz. Fakat bu yaklaşımlar neden bir Kitabı Mukaddes kadar değer bulmadıklarını bir türlü anlamak istemezler. Anlatımlarının en önemli zaafı, en uzun süre toplumunun önemini kavramamış olmalarında yatar. Şunu yine önemle belirtmeliyim ki, insanlık kendi öyküsünün derin hafızasına sahiptir ve bunu kolay terk etmez. Sanıldığının aksine, toplumların kutsal din kitaplarına bağlılığı soyut bir tanrı ve bazı ritüelleri teşkil etmesinden ötürü değildir. Kendi yaşam öykülerinin anlamını ve izini bu kitaplarda sezdikleri için büyük saygı duyarlar. Bir nevi yaşayan toplumun hafızası rolünü oynadıkları için bu kitaplar vazgeçilmezler arasındadırlar. İçindeki olay ve kavramların doğru olup olmaması ikinci planda kalan ayrıntılardır. Fernand Braudel, çok yerinde olarak, "Tarih sosyolojikleşmeli, sosyoloji tarihselleşmeli" derken, temel bir yöntem ve bilim yanlışlığına dikkat çekmektedir. Tarihin de süre-toplum ilişkileri anlamlıca belirlenmedikçe, ayrı ayrı tarih ve sosyoloji anlatımları toplumsal gerçekliği büyük yaralamaktan, anlam yitimine uğratmaktan kurtulamazlar. İstediğiniz kadar belgelere dayalı olay yığın, istediğiniz kadar toplumsal kurum ve kural belleyin, belgelerle açıklayın; nerede, ne zaman, hangi içerikte, yaşayanlar ne diyor sorularına yanıt verilmedikçe, tarih ve sosyolojinin anlambilimine katkıları kaba malzeme olmaktan öteye gitmez.

Evrimciler olay ve olguları daha iyi tespit etmelerine rağmen, toplumsal süre kavramının anlamından yoksun oldukları için eleştirilmekten kurtulamazlar. Toplumsal hafıza olgular ve olayların evriminden daha önemlidir. İnsan için anlambilim, olgu kayıtlarından önce gelir. Orada yaşamlarının nehir gibi akışı söz konusudur. Tanrıdan da vazgeçmeyişleri toplumsal hafızanın gücünden ileri gelmektedir. İleride daha kapsamlı yorumlayabileceğimiz gibi, toplum tanrı kavramıyla geçmiş hafızasını özdeşleştirmektedir. Olguculuk bir modernite hastalığı olup, esasında toplumun hafızasına, dolayısıyla metafiziğine karşı durdukça eleştirilmekten kurtulamaz. Nasıl hafızasız insan yaşamda büyük güçlüklerle karşılaşıp çocuklaşırsa, hafızasını yitirmiş toplumlar da kendilerini unutup yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Hafızasını yitirmiş toplumlar kolay sömürülme, işgal edilme ve asimile edilmekten kurtulamazlar.

Pozitivist olgucular toplumu bilimsel olarak tanımladıklarını iddia etmelerine rağmen, pozitivist olguculuk toplumun gerçek akışını en az tanıyan düşünce okuludur. Toplumu tarihsiz, kaba materyalist bir yığın gibi yorumlayarak, en çarpık, eksik bir tanımıyla en tehlikeli toplumsal operasyonların yolunu açarlar. Toplumsal mühendislik kavramı pozitivizmle bağlantılıdır. Bunlar dıştan müdahaleyle topluma istenilen şekli verebileceklerini sanırlar. Modernitenin de resmi anlayışı olan bu yaklaşımlar, toplumun içinde ve dışında yürütülen iktidar ve istismar savaşlarının meşru gerekçelerini oluştururlar.

b- Yapısal süre kavramını toplumsal gelişmede temel kurumsal dönüşümlere uyarlayabiliriz. Temel yapıların inşa ediliş ve yıkılış sürelerini tanımlamak, toplumsal gerçekliğin anlamlandırılmasında katkı yapabilir. İnsanın baskı ve istismar durumu baz alınarak köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist toplum ayrımları anlamlı yorumlara konu olabilir. Yapısal süreleri bu toplum biçimleriyle

bağlantılandırmak önemli bir literatüre yol açmıştır. Fakat en uzun ve kısa süre kavramlarıyla bağlantısını anlamlı kuramadığı için pek verimli olamamakta, klişe anlam tekrarına düşmektedir.

Neolitik toplum hem yapısal toplum, hem temel kültürel toplum süreleriyle iç içe yorumlanabilir. Kendisine özgü kurumsal yapılar, zihniyet ve maddi yaşam birikimlerinin olması 'yapısal süreyle' izah edilebileceği gibi, halen sürüp giden kültürel etkilerinin fiziksel imha veya yıkılışa kadar devam etmesi nedeniyle 'en uzun süre' kavramıyla da izahatı mümkündür. Temel kültürel toplum sürelerinin konusunu esas olarak bilim, sanat, din, dil, aile, etnisite-kavim gibi, sürenin sonuna kadar çeşitli değişiklikler geçirseler de, hep ayakta kalması kuvvetle muhtemel olan zihniyet biçimleri ve geniş insan grupları teşkil eder. Ayrıca ekoloji, tüm bilim kollarının sonuçlarıyla bağlantılı olarak, bu dönemde ekonomik kurumlaşma bilimi olarak baş köşeye oturtulabilecek konulardandır. Demokratik siyaset de hem bilim hem kurum olarak sürekli yaşaması gereken konulardandır.

Yapısal sürelerin en temel kurumu devlet kuruluş ve yaşamları olmakla birlikte, devletle birlikte var olan hiyerarşi, sınıflar, devlet sınırları olarak mülk, toprak-vatan, devlet biçimleri olarak rahip devleti, hanedanlık devletleri, cumhuriyet ve ulus-devletler önemli konulardandır. Din biçimleri de önemli konu teşkil ederler. Toplumları üretim tarzları olarak (neolitik, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist) ayrımlayan konular da yapısal süre konularındandır. Kurumların çöküş konusu da yapısal süre dahilindedir.

Yapısal konuları inceleyen sosyoloji alt dalına 'yapısal sosyoloji' demek uygun bir adlandırma olabilir. En uzun süre inceleme konularını da 'temel kültür sosyolojisi' olarak adlandırmak, bütünleyici kapsam itibariyle yerinde olacaktır.

c- Orta ve kısa süre konuları hem sayısal, hem niteliksel olarak çoklu olay ve olguları konu edinirler. Kısa ve orta süreler dahilinde tüm kültürel ve yapısal değişim ve dönüşüm olaylarını temel konu edinirler. Orta dönem konuları biraz daha uzun ömürlü olan, ama aynı yapısal kurumlar içinde meydana gelen değişiklikleri konu edinirler. Örneğin ekonomik bunalımlar, siyasi rejim değişiklikleri, ekonomik, sosyal, siyasal ve eylemsel her tür örgüt kuruluşları bu kapsamda düşünülebilir. Bireyin tüm toplumsal ve toplumsallaşma faaliyetleri de kısa sürenin baş konularındandır. Medya daha çok kısa süreli olay ve olguları esas alır. Her yapısal kurumdaki günlük olaylar da kısa sürenin baş köşesinde yer işgal ederler.

Kısa süre dahilindeki olayları temel aldığı için, bu sosyolojiye Auguste Comte sosyolojisi demek yerinde bir adlandırma olabilir. Diğer deyişle 'pozitif sosyoloji' adlandırması (temel eleştirisini göz ardı etmeden) uygun düşebilir. Gerçekten sosyolojinin olaylar dalını inceleyen bir bölümü olmalıdır. Özellikle kaotik dönemlerde olaylar ağırlık ve belirleyicilik kazanırlar. Sosyolojinin temel kültür ve yapısal sosyolojiyle birlikte olaysal anlatım olan pozitif sosyolojiyle bütünleştirilmesi tamamlayıcı nitelikte olacaktır.

Ayrıca toplumsal olaylar dahil, tüm evrensel olay ve oluşumlar, kuantum ve kaotik dediğimiz bir ortamı gereksinirler. Kuantum ve kaotik ortamlar yaratılış ortamlarıdır. Henüz derinliğine incelenmemiş olsalar da, varlıkları kesindir. Tüm uzun, orta ve kısa süreli oluşumların hem 'her an', hem 'kısa aralıklarda'ki 'olup bitenler' tarafından ayakta tutuldukları, bilimin giderek ilgilendiği temel konulardandır. 'Kuantum anı' ve 'kaos aralığı' olarak da adlandırabileceğimiz bir nevi 'yaratılış anı' ihmale gelmez. Evrende özgürlük olasılığı bu 'an'da gerçekleşmektedir. Özgürlüğün kendisi 'yaratılış anı'yla ilgilidir. Tüm doğa ve toplumdaki yapılar hem inşa olarak, hem ayakta kalma ve yaşam süreleri bakımından farklı nitelikleri de olsa, 'yaratılış anları'na ihtiyaç duyarlar.

O halde kısaların en kısa süresindeki yaratılış konularını toplumsal açıdan ele alan sosyolojiye de bir ad düşünmek uygun olacaktır. Benim şahsi önerim, 'yaratılış anı'nı toplumsal olaylarda konu edinen sosyolojiye 'özgürlük sosyolojisi' demenin yerinde olacağıdır. Daha da önemlisi, toplumsallık tarafından eşsiz bir kabiliyete erişen insan zihniyetindeki müthiş esneklik ve yol açtığı yaratılıcılık nedeniyle bir nevi zihniyet sosyolojisi de diyebileceğimiz özgürlük sosyolojisinin son derece gerekli bir dal olduğu kanısındayım. Özgürlük düşüncesini ve iradesini incelemek en başta gelen konu olsa gerekir. Kaldı ki, yaratılış anındaki gelişme özgürlük yanı olan gelişme olduğuna göre, bir nevi Yaratılış Sosyolojisi de diyebileceğimiz bu kısalar kısası 'kuantum anı' ve 'kaos aralığı' en çok toplumsal alanı kapsadığından, dolayısıyla ilgilendirdiğinden ötürü, özgürlük sosyolojisi en çok geliştirilecek sosyoloji konularının başında gelmektedir.

Ayrıca konumuzu ilgilendirmeyen, genel fikir babında bir de 'astronomik süre'den bahsetmek gerekir. Henüz bu sürenin konuları belirlenememiştir. Fakat ana hatlarıyla 'güneş' ve 'gök adaları'nın oluşumları, çöküşleri, evrenin muhtemel 'genişleme' ve 'daralma' karakteri ve buna bağlı olarak temel 'çekim' ve 'itim' kuvvetlerini 'astronomik süre' kavram ve konularına dahil edebiliriz. Evrenin ömrü de tartışılacak konuların başında gelmektedir.

Sosyolojik inceleme yöntemi hakkındaki bu düşüncelerimizi yeri geldikçe ilgili konulara ilişkin hem açacağız, hem de uygulamaya çalışacağız. Deneme niteliğinde çalıştığım unutulmamalıdır. Düşüncelerimizin tasarısal değer arz etmeleri doğaldır.

Verimli Hilal'deki toplumsal gelişmeleri bir kez de bu sosyolojik bakış açılarıyla araştırdığımızda; özgürlük sosyolojisinin bölgede neolitik devrim sürecinde toplum tarihi açısından en verimli bir kaos aralığına tanıklık ettiğini görürüz. Gezginci avcı ve toplayıcılıkla geçinen gruplar, buzulların hızla dağların doruk noktalarına çekilmesiyle daha önceki dönem tecrübelerinden kaynaklı toplum yapılanmalarını çözerek yerleşik yaşama, tarımla geçinmeye dayalı bir arayışa girdiler. Yüz binlerce yıllık klan toplulukları yerini daha geniş yapılara bırakmayla karşı karşıyalar. Tam bir zihniyet dönüşümü, patlaması yapılan bir aşamadayız. Eski klan zihniyeti ve işaret dilinden tam kopmamış dil yapısı yerine, daha geniş köy halkı ve etnisitesi zihniyetine geçiş söz konusudur. Simgesel dil düzeni hızla gelişmektedir. Sayısız besin maddeleri, ulaşım, dokuma, çömlek, öğütme, mimari, dinsel ve sanatsal konular ortaya çıkmış olup, hepsi yeni bir adlandırma düzeni ve zihin kalıpları gerektirmektedir.

Yeni toplum ağırlıklı olarak köy yaşamına dayanırken, klan bağları etnik bağlara dönüşüyor. Maddi yapılanmanın bu yeni biçimleri daha anlamlı zihniyet çerçevesi olmadan yürüyemez, hatta başlayamaz. Zihniyet dönüşümü ve dili, eski klan toplumunun kimliği olan 'totem' sürmekle birlikte, neolitik toplumun simgesi 'ana-tanrıça' figürüdür. Totem figürleri azalırken, ana-tanrıça figürleri ortalığı kaplamaktadır. Ana kadının yükselen rolünü simgeliyor. Dinsel açıdan bu bir üst aşama olup, çok zengin bir kavramlaştırmayı beraberinde getiriyor. Dilde kadın eki öne çıkıyor. Simgesel dil eklerinde kadın öğesi başat durumunu uzun süre koruyor. Bugün bile birçok dilde bu özelliği bulmaktayız. Ana-tanrıçayla birlikte toplumsallık yoğun bir kutsallığa da bürünüyor. Yeni toplum yeni kavram ve adlandırma demektir. Zihniyet devrimi dediğimiz süreç yaratıcılığı gerektirdiğinden, özgürlük sosyolojisine dahil etmemiz gerekir. Bu sürecin yoğun yaşandığı önde gelen tarihçilerin üzerinde birleştikleri bir konudur. Binlerce olgu, binlerce zihniyet devrimi ve ad demektir. Avrupa'daki zihniyet devriminden daha kapsamlı, orijinal ve yaratıcı çaba isteyen bir patlama söz konusudur. Bugün kullandığımız tüm kavram ve buluşların büyük çoğunluğunun bu dönemde yaratıldıkları tarihen tespit edilebilen bir hususdur.

Kaba bir tasnif yaparsak, yarıdan az sayılamayacak bir toplumsal yaratıcılık dönemi söz konusudur. Din, sanat, bilim, ulaşım, mimari, tahıl, meyve, sığır (büyük ve küçükbaş olarak), dokuma, çömlekçilik, öğütücülük, mutfak, bayram, aile, hiyerarşi, yönetim, savunma ve saldırı, armağan, tarımsal araçlar ve daha da sıralanabilecek bir liste, nicel ve nitel gelişmeye uğramış haliyle bugün de toplumsal yaşamın temel listesi düzeyindedir. Neolitik'ten kalma köy ve aile yapısına baktığımızda, en asil ve topluma güç veren, yaşamı anlamlı kılan toplumsal ahlak; saygı, sevgi, komşuluk, yardımlaşma başta olmak üzere, kapitalist modernitenin değer yargılarının (veya ahlaksızlığının) çok üstündedir. Hiç eskimeyecek toplumun temel zihniyet kalıpları esas olarak bu dönemin damgasını taşımaktadır.

Pozitif sosyoloji açısından bölgedeki olaysal yaşam da dönemine göre çok zengindir. Klan toplumunun yeknesak avcılık, savunma ve toplayıcılık yaşamına kıyasla Verimli Hilal'deki olaylar ve yeni olgular tam patlama halindedir. Yeni bir adlandırmaya kavuşmuş sayısız olay ve olgu insan sesini, eylemini en zengin haliyle sergilemektedir. Dönemin insan zihnine bıraktığı temel anlamın daha sonraları 'cennet' kavramına yol açtığını Kutsal Kitaplardaki anlatımlardan da çıkarabilmekteyiz. Belki de pozitif sosyolojinin en şanslı anlarından biriyle karşı karşıyayız. İnsanlık üzerinde yıldız yağmuru misâli bir gelişme söz konusudur. Dünyanın dört yanını birer ışık, yıldız aydınlığında olan olay ve olgularla yağmurlamakta, toplumsal gelişmenin cennet hayalini, hatta gerçekleşme anlarını ekmektedir; KÜLTÜRLEŞTİRMEKTEDİR.

Yapısal sosyoloji açısından toplumsal gelişmeye damgasını vurmuş tüm kurumsal düzenlemelerin izini Verimli Hilal'de gözlemek mümkündür. Özellikle M.Ö. 6000-4000 dönemi tam bir kurumlaşma dönemidir. Tüm köy ve kent yapılarının temel alacağı yerleşim alanları belirlenmiş, yerleşkelere geçilmiş, hiyerarşi doğmuş, din kurumlaşmış, ilk mabetler ortaya çıkmış, etnisite varlık kazanmış, dil yapıları netleşmiş, komşuluk gelenekleri oturmuş, ahlakla yönetim en güçlü dönemini kurmuş gibidir. Diğer bir deyişle neolitik toplumun, tarım ve köy devriminin kalıcılığı, dolayısıyla kurumlaşması kesinleşmiş gibidir. Yapısal sosyolojinin temel konusunu oluşturan toplumsal yapılar ilk defa Verimli Hilal'de bu denli güçlü bir oluşum sergilemektedir. Orijinal kurumlaşmalar olarak bugün de incelenmeyi gerektiren bu yapılaşma gerçeğinden halen öğreneceğimiz çok şey vardır. Hatta insanlığın ilk kurumlaşmış değerleri olarak alandaki yapıları ne kadar incelersek, yapısal sosyolojinin kuruluşu hakkında o denli sağlam sonuçlara erişebileceğiz. Çok iyi bilmek gerekir ki, günümüz yapısal sosyolojisi ciddi bir 'anlambilim' yoksunluğu yaşamaktadır. Genel sosyolojinin bir parçası olarak kendini gözden geçirirse, anlambilimin yetkin bir ifadesi olabilir.

Temel kültür sosyolojisinin konusu olarak Verimli Hilal'de temeli atılan dil ve kültürün yeri orijinal kaynak değerindedir. Alanda kurulan toplum en uzun süreli olma konumundadır. Daha önce belirttiğimiz gibi, doğal veya toplumsal bir afetle insan yaşamı ciddi oranlarda ortadan kalkmadıkça (mesela yeniden klan çağına dönülmedikçe), Verimli Hilal'e dayalı olarak ortaya çıkan toplumsal kültür ve uygarlık kuşağı başatlığını sürdürebilecek kapsamdadır. Çin veya Semitik kültür kaynaklı bir uygarlığın hegemonik güç haline gelebilmesi, kapsam itibariyle teorik olarak imkânsız olmasa da, pratik olarak çok zordur. Nitekim hem 'İslami saldırılar' hem de 'Moğolitik' kaynaklı çok büyük saldırılar gerçekleştirilmesine rağmen, Hint-Avrupa kültürü (dolayısıyla kaynak kültür, Aryen dil ve kültürü) hegemonik karakterini hiç yitirmedi. İlerde belki Çin yeni bir saldırıya girişebilir. Fakat dünya çapında anlamlı bir yerleşikliğe sahip Hint-Avrupa kültürünü işgal ve istila etmesi, sömürgeleştirme ve kolonileştirmeye tabi tutması, dış etkenlerin mucizevî bir desteği olmadan (örneğin Çin kültür bölgesi dışında büyük doğal ve toplumsal felaketler) çok zayıf bir olasılıktır.

Temel kültür sosyolojisini genel sosyolojiyle de özdeşleştirebiliriz. Bu durumda zihniyet biçimleri, aile kurumu ve etnik-kavimsel varlıkların (başta üç büyük kültüre dayalı olmak üzere, diğer tüm kültürlere dahil olanlar) değişim ve dönüşümleri Genel Sosyoloji konusu yapılabilir. Daha da önemlisi, Özgürlük Sosyolojisiyle Yapısal Sosyolojinin karşılaştıkları, dayanakları ve sonuçları olarak yaşadıkları 'kaos ve çürüme ortamları' konu olarak Genel Sosyolojinin kapsamında incelenebilir.

Verimli Hilal'de yükselen toplumun ikinci büyük aşaması olan ve 'Sümer Rahip Devleti'yle başlayan aşaması 'uygar toplum' aşaması olacaktır. Uygar toplum esas olarak Verimli Hilal'in kültürüne dayanan hiyerarşi-hanedan kökenli bir çıkıştır. Özü, besin bolluğu ve çeşitliliğinin üretim tarzıyla bağlantılı olan sınıfsallık olanakları kentleşmeyle birleşince, herhangi bir hanedan-hiyerarşik grubunun eskiden kalma 'güçlü adam'ın olanaklarını harekete geçirip 'devlet' örgütlenmesine geçebilmesidir. Verimli Hilal'de sadece Aşağı Mezopotamya'da değil, Yukarı ve Orta Mezopotamya'da da bu yönlü çok sayıda girişime tanık olmaktayız. Bazıları kalıcılaştıkları halde, bazıları koşullar gereği tutunamıyor. Devlet Kutsal Kitapta Leviathan (denizden çıkan canavar) olarak yorumlanır. Bu canavarın toplumsal gelişme üzerindeki kanlı, istismarcı ve zaman zaman soykırımcı yürüyüşünü; maskeli ve maskesiz, örtük ve çıplak krallar yönetiminde insanı köleleştirerek sömürme biçimleri ve bunu meşrulaştırma avadanlıklarıyla birlikte incelemek bundan sonraki konularımız olacaktır.

POZITIVIZM ÇAĞDAŞ PUTÇULUKTUR

Kapitalist modernitenin resmi ideolojisi olan pozitivizmin en büyük tahribatı toplumbilimi alanında olmuştur. Pozitivistlerin bilimsellik adına fizikte olduğu gibi toplumsal

Kapitalist modernitenin resmi ideolojisi olan pozitivizmin en büyük tahribatı toplumbilimi alanında olmuştur. Pozitivistlerin bilimsellik adına fizikte olduğu gibi toplumsal konuları da indirgemeci bir anlayışla nesnelleştirmeleri, altından çıkılması zor sorunları doğurmuştur. 'Bilimsel Sosyalizm' adına aynı yöntemle toplumsal alanı, özellikle de sözüm ona gerçek sosyalizmin ilgi alanı diye belledikleri ekonomiyi (toplumun maddi alanı) incelemeleri, anlam sorunlarını çözülmesi zor bir karmaşıklığa itmiştir. Biyolojinin bile gerisindeki fiziksel yaklaşım zihniyeti, kapitalizmin eline hiçbir silahın sağlayamayacağı bir güç vermiştir. Bu yöntemin kapitalizmin en temel paradigması olduğunu yöntem bölümünde serimlemeye çalışmıştım. Sıkça dokunmadan ilerlemek olmuyor. Toplumu nesnelleştirerek incelemekle, öyle ele alınmasına zihnen açık olmakla, iddia edildiğinin tam tersine, özellikle 'bilimsel sosyalistler', adına hareket ettikleri proletaryayı ve diğer yoksulları başından beri silahsızlandırdıklarını fark bile edemiyorlar. Toplumu fiziki doğa, hatta biyolojik doğa gibi bir olgu olarak tasarlamanın kendisinin bile kapitalist moderniteye teslimiyet olduğunu göstereceğiz.

Çok büyük bir acı ve öfkeyle belirtmeliyim ki, yüz elli yılı aşan çok soylu bir mücadelenin 'bilimsel sosyalizm' adına başından beri yitirmeye mahkûm kaba maddeci bir pozitivizmle yürütülmesi büyük bir talihsizlik olmuştur. Şüphesiz bu tutumun altında, çokça adı altında mücadele ettikleri 'sınıfsallık adına'lık yatmaktadır. Ama bu sınıf, sandıkları gibi kölece proleterleşmeye direnen işçiler ve diğer emekçiler değil, modernite içinde çoktan erimiş ve teslim olmuş 'küçük-burjuva' sınıfıdır. Pozitivizm tam da bu sınıfın kapitalizme körce bakışının ve içi boş tepkisinin ideolojisidir. Toplumsal yaşamın gerçekte nasıl oluştuğundan habersiz, her zaman kısır tarikatçılığın zemini olmuş bu kent soylu esnaf sınıfı, ideolojik olarak hâkim resmi düzen tarafından en kolay elde edilen toplumsal kesimdir.

Olguculuk (pozitivizm), toplumsal yaklaşım söz konusu olduğunda, bir nevi çağdaş putçuluktur. Putçuluk, anlamsallığını yitirmiş tanrısallığın boş çerçevesidir. Bir dönemler toplum için büyüleyici, kutsal bir işlevi olan bir kavramsallık olarak tanrısallık bu işlevini yitirince, geriye putlaşmış hali kalır. Putlara ise anlambilimden yoksun kesimlerin tapınması anlaşılır bir husustur. Onlar putun işlevsellikten kaynaklandığını bilmedikleri gibi, tersine putçuluğun anlam üreteceğini, eski yüceliğe, kutsallığa erişeceğini sanmakta ya da gafletinde bulunmaktadır. Anti-put dinleri bu bağlamda çözmek hayli aydınlatıcı olacaktır. Olguculuğa mahkûm pozitivistlerin çağdaş putçuluklarından şüphe etmiyorum. Çağdaş putçuluk da diyebileceğimiz bu modern putçuların en iyi 'tüketim nesnelerine bir put gibi sarıldıklarını' bizzat modernizm sahasındaki filozoflar söylemektedir.

Marks ve ekolü ekonomik çözümlemeyle toplum, tarih, sanat, hukuk ve hatta dini açıklayabileceğini sanıyorlardı. Şüphesiz tüm toplumsal kurumlar bir vücudun dokuları misali birbirini etkilerler. Ama sahamız toplumsallık olunca her şey değişir. İnsan zihninin icat ettiği kuruluşlar olan toplumsal kurumlar biyolojik doku değiller. Hatta insan vücudundaki doku da değiller. İnsan zihni toplumsal ortamda sürekli patlama halinde anlam ve irade üreten bir yanardağ misalidir. Bunun başka canlı türlerinde bir eşi yoktur. Fizik olaylarıyla bazı ortaklıkları ise belki de kuantum dünyasında düşünülebilir. Unutmayalım, insan zihninin kendisi kuantum düzeninde çalışır. Maddi dünya (toplumsal ekonomik yapı dahil) ise kuantum işleyişinin donmasını,

kabuklaşmasını ifade eder. Toplumu yönetenin zihin olduğu tartışmayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Toplumsal ekonomiye bile zihniyet çalışmasıyla gidildiği kanıtlanmayı gereksiz kılan bir husustur.

Tekraren de olsa vurgulamalıyım ki, sosyolojiyi tarihleştirmek, tarihi ise sosyolojikleştirmek anlambiliminde ilerlemenin baş koşullarındandır. Bu yöntemin diğer bir avantajı, tarihi oluşageldiği gibi yorumlamaya daha yakın durmasıdır. Spekülatif düşüncenin önemini inkâr etmiyorum. Bilakis bu düşünce tarzının yararlı olabilmesi için, tarihsel gelişmeler nasıl akmışsa onu yakalamayı bilmesi gerekir. Bu da kalkıp "Tarihi altyapı belirliyor" veya tersine "Tarih devletin eyleminden ibarettir" demekle, ne kadar olay sıralansa ve çözümlenme yapılsa da, tarihin gerçek anlambilimi açısından saptırılması ve çarpıtılmasından öte bir sonuç vermez. Bu yöntemle tarihin, dolayısıyla toplumun da anlatılamayacağı ortadadır. Burada yapılan tarih değil, toplumsal fizyolojidir. Toplumsal kurumların (fizyolojide dokuların) birbirini nasıl etkilediklerini veya belirlediklerini anlatmak kesinlikle tarih anlatımı değildir; çok kaba bir olguculuktur.

Anlamlı bir tarihten bahsedebilmek için kilit sorun, onun akış gücünün o akış anında nasıl gerçekleştirildiğidir. Hangi zihin ve irade çalışması o anda etkili olmuşsa, o anlamı ve iradeyi yakalamak, gerçek tarih yapmak veya yorumlamaktır. Bu bir ekonomik hamle olabileceği gibi, bir dini eylem de olabilir. Mühim olan silah değil, tetiğin çekildiği an ve eldir. İstediğin kadar silahın ekonomik, sanatsal, siyasi ve askeri değerini çözümlemeye çalış; bunlar anlatımın süsleri olarak belki değer taşıyabilir; ama habire tekrarlamalıyım ki, tarihsel akış denince anlaşılması gereken, tetiğin sahibi olan el tarafından sürekli çalıştırılmasıdır. Belki silah ve onu imal etmek için büyük bir ustalığa ve ekonomik çalışmaya ihtiyaç vardır denilecektir. Olabilir. Fakat bu yaklaşım da tarihi ifade etmeyi hiç anlamıyor. Unutmamak gerekir ki, tarih her zaman çalışan bir silahtır. SÜREKLİ MERMİ DOLU TETİKTE EL, ÇALIŞAN BİR SİLAHTIR. Bunu en iyi tarihte stratejik yönetim sorumluluğu olan bilir. Roma imparatorlarından, sanıyorum Valentillanos olması gerekir, kendisine ortak imparator olarak kardeşini onaylatır. Kendisini seçenler kısa bir aradan sonra vazgeçtiklerini söylerler. O ise "Bir defa seçmekle itiraz hakkını kaybettiniz" demekle, tarihin ne demek olduğunu iyi anlatmış olur. Yönteme ilişkin bu anlatımın kapitalist modern tarihin anlamı için önemini ilgili bölümde anlatacağım.

Uygarlık tarihine giriş için bu yöntem sorununu göz ardı etmeyelim ki, anlambilime bir katkımız olsun. Bir yorumun değeri tarihi açıklama gücü olduğu kadar, tarihin her zaman hükmünde yürüyenlerin, ama yine de her zaman inisiyatif kullanabilme durumunda olanların hizmetinde kullanılabilme değeridir. Tarihin kurbanları rolünde olanlar için gerçek tarihi yorum, onları kurban rolünden özgürlüklerini yaşamsallaştırma gücüne kavuşturma bilinci ve iradeyi verme gücüdür. Bir tarihi-toplumsal yorum ki, daha çok kurbanlarını (her tür ezilenler-sömürülenler) kurban edenlere mahkûm ediyorsa, yakında kurtuluş olur diye kendilerini oyalama durumunda bırakıyorsa, ne kadar bilimsel olduğunu iddia etse de, yine ne kadar kurbanlar adına yorum yapıldığından bahsetse de, bunlar eğer kötü niyetli bilinçli saptırıcılar değilse fena gafiller durumundadır; tarihin put anlatımcılarıdır.

UYGAR TOPLUMU DOĞRU YORUMLAMAK - 1

Tarihsel-toplumumuz kadim uygarlığın yaşlılığını öne sürerek, kendini 'yeniçağ, yakınçağ' adıyla genç göstermek ister.

Tarihsel-toplumumuz kadim uygarlığın yaşlılığını öne sürerek, kendini 'yeniçağ, yakınçağ' adıyla genç göstermek ister. Burada bir gariplik vardır. Gençlik bir olgunun doğuş ve doğuşuna yakın zamanını ifade eder. Eğer kanıtladığımız gibi Sümer toplumu uygarlığımızın doğuş anını temsil ediyorsa, gençlik de ona göre belirlenmelidir. Bu durumda yeni, genç sıfatları bir aldatmaca olup, en yaşlı uygarlık toplumu olduğumuz anlaşılacaktır. Zamanı tersinden okuyarak yaşlıyı genç gibi göstermek, uygar topluma ilişkin yapılan maskelemelerin bir devamıdır.

Sorulması gereken temel soru şudur: Kent uygarlığı da diyebileceğimiz uygar toplum neden yoğun maskelemelere ihtiyaç göstermektedir?

Sümer rahiplerinin müthiş maskeleme ustalığı durmadan sürdürüldü. Başlangıç halinde soylu ve anlamlı bir içeriği olan tanrısallık, neden en çok düşürme ve anlamsızlığın baş kavramına dönüştü?

Uygar toplumun lehinde ve aleyhinde birçok görüş dile getirilmiştir. Fakat en zor ifade edilen ve başarılan, uygarlığın radikal eleştirisi ve aşılma pratiğidir. Bu da yapılan yorumların başarısızlığını göstermektedir. İnsanlığın özgürlük arzusu üzerinde muazzam bir baskının oluştuğu da ortak bir yargıdır. Sürdürülemez bir konuma çoktan gelindiği sıkça söylenmektedir. Hegel uygarlık tarihini 'kanlı mezbahalar' seremonisi olarak yargılar. Savaşsız geçen bir yılı yoktur. Baskılı yaşam sanki doğa kanunuymuş gibi yansıtılmaktadır. İstismar tam bir yaşam kuralı seviyesine yükseltilmiştir. Dürüstlük, saflık, ahlaki kalabilme enayilik yerine konulmaktadır.

Şuna varmak istiyorum: Uygar toplumu onu aşmak isteyen bir eleştiriye imkân sunacak bir içerikte yorumlamak gerekir. Kapitalist moderniteyi kendi başına eleştirmekle uygar toplumun aşılamayacağı, başta Marksistler olmak üzere birçok ekolün çabalarında açığa çıkmıştır. Bunda da en temel etken, bir zincir gibi bağlı olduğu uygar toplumun çözümlenmemesidir. Avrupa merkezli dünya görüşü en sert muhaliflerini bile etkisizleştirmiş gibidir. Neolitik kültür-Avrupa uygarlığı ilişkisinde olduğu gibi, Avrupa uygarlığı-önceki uygarlıklar tarihi ve toplumu ilişkisinin anlaşılır bir yorumu en çok ihtiyaç duyduğumuz husustur. Çok amatörce de olsa, bu uygarlığın en sert baskısı altındaki mahkûmiyetim, yorum geliştirmeyi benim için hem hak hem de görev olarak önüme koymaktadır.

a-Uygarlık yorumu öncelikle yapısal sosyolojinin bir sorunudur. Bilim olmanın temel koşulu eğer pozitivizm bataklığında debelenmek olmayıp, özne-nesne ayrımını aşan 'anlambilim' ise, buna en çok ihtiyaç yapısal sosyoloji alanında vardır. Genel sosyolojinin biricik görevi (nasıl doktorun yaptığı teşhis ve tedaviyse), toplumun teşhis ve tedavisidir. Bilmenin bir tek gerekçesi olabilir: Çok bağlı olduğumuz yaşamı anlamlandırmak. Yaşamın anlamlandırılması ise, yapısallıklar sorununu anlamamıza ve varsa sağlıksızlıkları yeniden yapılandırmamıza imkân verecektir.

Uygarlık toplumu, anlambilimin en zorlandığı yapısallıklar yığınıdır. Bu yığının varlığı bizzat anlambilimin saptırılması ve anlambilim olmaktan çıkarılmasıyla yakından bağlantılıdır. Elde tüm silahlarını kuşanmış olarak, varsa can çekişmekte olan bir kurbanına son söz olarak 'YALANI' itiraf ettirmek, aksi halde her tür yöntemle 'İMHA' etmek olan garip bir varlık, bir Leviathan'dır o. Bu varlık, yani uygarlık, yerinde bir tavır olarak her tür canavara benzetilebilir. Fakat bu çok geri bir

yaklaşımdır. Hele bilim adamı hüviyetimiz varsa, bu bizi çocukluk hayalinden (canavarlık hayalleri) öteye götürmez. Canavarın yetkin bir teşhisi de yetmez. Acilen yapılması gereken tedavidir. Bütün tedavi denemelerinin boşa çıktığı ortadadır. En son aşamasında oluk oluk akan kan, korkunç acılı, soykırımlı geçen yaşamlar, beterin beteri açlık, işsizlik, her tür hastalıklar ve eko-çevrenin (mutlak gerekli olan yaşam çevresi) yıkımı en son durumun bir cümleye sığdırabileceğim raporudur. Eğer yapısal ve özgürlük sosyolojimiz sosyal bilim yaptığını iddia eden binlercesinin yaşadığı bir çöp yığını olmaktan kurtulmak istiyorsa, teşhis ve tedavisindeki gücünü kanıtlamak durumundadır. Aksi halde Adorno'nun söylediği gibi, "Soykırım kamplarından sonra, tüm gökteki tanrıların -sözcü bilim adamlarının- söyleyecekleri tek bir sözcükleri olamaz."

Uygarlık sadece bir 'kanlı mezbahalar' (Hegel) seremonisi değil, daha fazlası olan bir şeydir; insan yaşamının biricik nedeni olan özgürlüksel anlamının sürekli soykırıma tabi tutulmasıdır. Gerisi yaşamın posasıdır. Uygarlık en yalın teşhisle özgür yaşam anlamının boşaltılmasından geriye kalandır.

En basit canlı yaşamına baktığımızda gördüğümüz şey yaşama verdiği anlamdır. Bu öyle bir anlam ki, milyonlarca çeşide ulaşabilme, kayalıklara kök salma, gerektiğinde kutup soğuklarında varlığını sürdürme, gerektiğinde uçma, insan buluşlarının yanından bile geçemeyeceği sınırsız teknikleri geliştirme gücüne eriştirir. Uygar toplum ise, başlangıcında yalan dolanla, örgütlenmiş zorla en gelişmiş yaşam varlığını anlam yitimine uğratma; son aşamasında ise intiharın eşiğine getirme gücünden başka hangi anlam veya anlamsızlığa sahiptir?

Sosyoloji Avrupa merkezli uygarlık aşamasında ona bu gücünü yeniden tanıtma sözü olmuştur. Hıristiyanlıktaki deyişle Tanrının son 'sözü' olmuştur. Bu sözleri terk etmek, en basit canlının sahip olduğu yaşam anlamına saygının gereğidir. Ahlakın en gelişkin varlığı, bu kadar ahlaksızlığı hiçbir şeyle izah edemez. Tekrar hatırlatalım: İLAHLARIN SÖYLEYEBİLECEĞİ TEK SÖZÜ KALMAMIŞTIR.

Tarih diye belletilen, devlet kurumları ve yardımcısı dolaylı kurumların kuruluş, yıkılış öyküleri değil mi? Biricik amaç hanedan yükseliş ve çöküşleri, yeni hanedanların entrika ve zorbalıkla iktidar tacı denilen 'sürü çobanlığı'nı elde etmeleri değil midir? Bunun ise biricik amacı yünü, sütü, gerektiğinde eti ve derisi için istismarı değil midir?

Kahramanlık öykülerinden hangisi zorbalıktan azadedir, istismardan uzaktır? Aşireti, kavmi, dini için ayağa kalktıklarını ilan edenler, iktidar tacından başka bir değer kanıtlamışlar mıdır?

Savaşsız bir yılı ve insan alanı kalmamış uygar toplum, gerçekten 'mezbaha' kurumundan başka hangi adı anlamlıca hak edebilir?

Bilim, sanat ve tekniğin gelişimi diye hikâye edilenler hangi gerçek mucitlerinin başını almadan gerçekleştirilmişler veya gasp edilmişlerdir?

Düzen, istikrar, barış diye öykülenen gerçeklik kuzuların sessizliği değil midir ya da kulların (köle, serf, işçiler, emekçiler, tüm ezilenler) boyun eğdirilmesini anlatan tiyatro seanslarından başka hangi derin anlama sahiptir? Bu uygarlık konusunda sorular sınırsız artma ve derinleşme anlamına sahiptir. Asıl dehşet verici olan, bu öykünün şanlı tarih, kutsal din, güzellik ve aşk destanı, harika buluşlar, bir gün erişilecek cennet hayali, dostluk, centilmenlik, ittifak gereği diye sanki insanlığın mutlak kader yürüyüşüymüş gibi sunulması cesareti ve küstahlığıdır.

Şüphesiz bu soruları üretmedeki amacım, yaşamın özgürlükten ibaret olan anlamı uğruna gelişen tüm direnişçilerin gerçek kahramanlık, kutsallık, aşk destanlığı ve yoldaşlık olan özüne ve onların söylenmemiş son sözlerine duyduğum derin ilgi, anılarına saygı ve bağlılıktır. Eğer bir gül ağacı kadar dikenleriyle güzelim güllerini savunmak için dikenlenmek gerekiyorsa bunu yapmak, anlam gücü belki de sonsuz güzellikte olan özgür insan yaşamının savunulması uğruna savaşımı bilmektir.

b- Ahlaki yargılarımızdan teorik yargılarımıza biraz geçelim. Modernite (kapitalist) döneminde muhaliflerin çok sözünü ettikleri 'sınıfsallık' kavramını bütün yönleriyle, özellikle tarihsel akıştaki rolüyle anlamak çok önemlidir. Aksi halde en yavan 'demagojik sakız' ve anlambilimini perdeleme araçlarından biri olmaktan öteye gidemez.

Sınıfsallığı gerçekten kavramak için bilinmesi gereken ilk husus, onun güç organizesinin el ve ayak kısımlarını teşkil ettiğidir. Bu organların kendi başlarına bir anlam değerleri yoktur. Belki benzetme aşırı sosyobiyolojiktir, ama yerindedir. Gücün, toplumdaki iktidarın, uygar toplumdaki Leviathan'ın en organize güç olduğu herhalde tartışılmaz. Eğer devleti sınıflı toplumun genel baskı ve istismarı mümkün kılan en geliştirilmiş iktidar ilişkileri bütünlüğü olarak yorumlarlarsak, baskı altındakiler ve istismar edilenler bu ilişkiler ağının ayrılmaz parçaları değil midir? Uygarlık yalnız devlet örgütlenmesinde değil, dinden ekonomiye kadar tümüyle bir yapılanma, örgütleme gücü değil midir? Esas olarak da organize edilmiş köleyi, serfi, işçiyi, sayılamayacak kadar çok yatay ve dikey toplumsal katmanları oluşturmak bu gücün esas işlevi değil midir?

Şunu önemle belirtmek istiyorum: Güç örgütlenmesinde el ve ayakların özne değeri olmasına asla fırsat tanınmaz. Eğer iktidar başarılmış bir organize ise, kaba diye tabir ettiği emekçilerine mutlak hâkimiyet sağlamış demektir. Bu da daha önce varsa bile, iktidar koşullarında özne değerini yitirmeleri demektir. Bu nedenle Spartaküs'ten Paris Komünarlarına kadar köle emekçi isyancılarının başarı şansı yoktur. Bir şartla olur: İktidar için taze kan değerinde olabileceklerse! Bu da yeniden uygar topluma eklemlenmekten başka anlama gelmez. Yüz elli yıllık bilimsel sosyalizm denemeleri bu gerçekliğin veciz bir açıklanmasında çarpıcı örnek değerindedir.

Peki, iktidar ilişkileri kapsamına alınmakla bu sonuçlar arasında ilişki yok mudur? Esas anlaşılması gereken husus, resmi iktidar ilişkisindeki sınıfsallığın bağlılık düzeyidir, niteliğidir; sınıfsallığın kendi başına bir eylem, anlam değeri taşıyıp taşımadığıdır. İster sınıfsallığın üst katmanı efendi, senyör, patron, burjuva olsun, ister alt katmanı köle, serf, işçi olsun, iktidar ilişkisinde aynı ideolojik-politik yaklaşımda anlaşılırlar. İçlerinde itiraz etmeleri fazla değer taşımaz. Bu ilişki öyle bir ağdır ki, binbir düğümü vardır. Birine itiraz etsen, hatta yırtsan bile, 999 tanesi hemen devreye girer. Yırtığı tamir ettiği gibi, yırtanı en sağlamından bağlamayı başarmadan bırakmaz. Gerekirse başını alarak bunu yapar.

Sümer rahipleri ve hanedan şefleri tarafından tesis edilen ilk taslak devlet-iktidar ilişkilerindeki çalışanı, kabilenin emekçilerini düşünelim. Rahibin kullaştırmaya başladığı çalışan, bir defa iki kat üstteki yeni imal edilmiş tanrıların (Kutsallık kavramları; ki, birey üzerindeki etkilerini hiçbir maddi güç sağlayamaz) müthiş meşrulaştırıcı etkisi altındadır. Böyle olmazsa zaten oraya alınmaz. İkincisi, eskiye göre daha iyi beslenmektedir. Daha iyi beslenmenin kendisi için başka bir alternatifi görünürde yoktur. Üçüncüsü, cinsel tutkuları açısından eskisiyle kıyaslanamaz, güzellik saçan huriler gerçeği ile sürekli hayali süslendirilmektedir.

Günümüzde medyanın sunduğundan ve orduların sağladığından belki de katbekat daha fazla itaate ve düzen düşkünlüğüne katkı sunan kadın sunulmaları!

Sınıf kapsamındaki bu yeni kul bir özgürlük isyancısı değil, olsa olsa bir özgürlük hainidir veya özgür yaşam anlayışından boşaltılmış bir vakadır, farklı bir olaydır. Hanedan şefi de devlet-iktidarı ilişkilerine yönelirken benzer bir uygulama içinde olacaktır. Temel ittifak güçleri içinde daha görünür sağlam çıkarlara dayalı güçlü bir örgütlenme ilk şarttır. Hanedan aile, geniş soy ilişkisi içinde saygı duyulur, korkulur bir meşruiyete sahiptir. Kabile gelenekleri hiyerarşiyi sürekli yüceltir. Ufak rahatsızlıklar bile ya barışçıl olarak kabile meclisinde, ya da çatışmayla aşılır. Böylesi ilişkiler yumağı içinde devlet olmaya giden bir hanedanının en zayıf tarafı olarak sınıf karakterini göstermek stratejik bir yaklaşım olamaz. Şuraya varmak istiyorum: Sınıfsallık uygarlığın temel karakteristiklerindendir. Fakat sınıf devrimleri için temel alınacak stratejik anlamdan, teorik olarak imkânsız olmasa da, pratikte sonuç alıcı olmaktan uzaktır. Devrilen tüm uygarlıklar, iktidarlar kulları ve emekçileriyle birlikte devrilmişlerdir. Kulları ve emekçileri tarafından devrilen iktidarlar ya çok azdır, ya da olsa bile yeni getirilen iktidar eskisini aratmayan bir zulüm ve istismar makinesi olmaktan öteye bir anlam ifade etmemiştir.

Tarihi sınıf savaşlarından ibaret görmek aşırı indirgemeci bir görüştür. Baskı ve istismar uygarlığın ve dolayısıyla uygarlık tarihinin dayandığı sürdürülme tarzıdır, sistemdir. Fakat bunun ideolojisi, politikası, hatta ekonomisi farklı çalışır. Daha doğrusu, dar sınıfa-karşı sınıf, tarihin akış tarzı değildir. Burada köleleştirilmenin korkunçluğu, sisteminin alçaltıcılığı, özgürlük inkârcılığı tartışılmıyor. İktidar ve uygarlık sistemlerinin kuruluş ve çöküşlerinin başka anlam ve stratejilerle cereyan ettiği, sınıfa karşı sınıf mantığının var olan iktidar sistemine, uygarlığına ya bilerek yeni bir iktidar biçiminde katılındığı ya da tam tersine, karşı çıkıldığı halde yeni bir taze kan olmaktan (Sovyet ve Çin deneyimleri) öteye sonuç vermediği yorumlanmak isteniyor. Burası tartışılıyor. Belki bu tartışmada aşırı iktidar indirgemeciliği yaptığımız, iktidardan kurtuluş ve çıkış kapısı göstermediğimiz biçiminde bir eleştiri şimdiden yapılabilir. Bu konuyu Özgürlük Sosyolojisi bölümünde kapsamlıca ele alacağımızı belirterek cevaplandıralım. Özgürlüğün de en az iktidar ideolojisi, politikası ve örgütlenmesi kadar farklı bir toplumsal alanı, mantığı ve stratejisi olduğunu cevabın işareti olarak verelim.

c- Uygarlıklar arası çatışma mı, ittifak mı sorusu günümüzde pratikte tartışılan bir sorun olsa da, tarihi anlamı daha kapsamlıdır.

Uygarlık toplumu gerek kendi içinde, gerek farklı uygarlıklar arasında esas olarak çatışma üreten bir yapılanmadır. Bu yapılanmanın üretildiği anlam ve amacı, dayandığı sınıflaştırma, bunun için baskı, istismar, sürekli yanıltma ve perdeleme gerçekliği, neden sürekli çatışma üreten karakterde olduğunu açıklamaktadır. İktidar ve sınıflaşmanın kendisi çatışmadır. Bunun içte ve dışa karşı cereyan etmesi özünü değiştirmemektedir. Uygarlıkları vasıflandırarak da özünü değiştirmek, farklı özdeymiş gibi yansıtmak gerçekçi görünmüyor. Savaşçı-barışçı, tek tanrılı-çok tanrılı, verimli-verimsiz, kültürlü-cahil, aynı kavimden-farklı kavimlerden oluşları özselliklerini değiştirmez. Yönlendirici gücü dünyanın tamamını fethedinceye kadar kendini görevli sayar. Cihan gücü olmak bünyesel bir hastalıktır; iktidar kaynaklıdır. Genişlemesi durduğu an gerilemeye başlar. Bunun sonu normale çekilmek değil, yıkılıştır. Çünkü tüm iktidar sistemlerinin normali yoktur. Kanser hastalığı gibi ya yok etmek ya da edilmek zorunluluğunu duyar. Basit bir aşiret şefliğinden olup da uygarlık atına binip kendini tanrılaştıran çok kişilik vardır.

Tanrısallık iddiasının altında insanlığı yok etme gücü yatmaktadır. Savaşla büyük yok eden, büyük yaratacağını da sanır. Psikolojik olarak benlik kontrol edilemezse, kendini sınırsız abartma hastalığındadır. Uygarlık sistemi bu hastalığın ortam bulduğu toplumu sunar. İktidarın yozlaştıramayacağı hiçbir toplumsal değer ve kişilik yoktur denilir. Bu, iktidarın özüyle ilgili bir değerlendirmedir. Uygarlıklar iktidar toplumları olduğundan, yaşamla en yoğun çelişkili sistemlerdir. Kardeşten tutalım eşe dosta kadar iktidar uğruna gözden çıkarılamayacak değer

yoktur. Uygarlıkların yönetim güçleri incelendiğinde işlemedikleri cinayetler, yapmadıkları komplolar yok gibidir. Yalanların sistemleştirilmesine politika adını verirler.

d- Uygarlık toplumlarında kurumlaşan bir özelliğe çok dikkat çekmek gerekir. Bu gerçekliğe toplumun iktidara yatkınlık hali de diyebiliriz. Bir nevi kadının karılaşma geleneği üzerinde yeniden yaratılması gibi, iktidar da toplumu kadının karılaştırılmasına benzer biçimde hazırlamadan, varlığından emin olamaz. Karılık, en eski kölelik olarak, ana-kadının tüm kültüyle birlikte, güçlü adam ve maiyetindekiler tarafından uzun ve kapsamlı mücadeleler sonunda yenilgiye uğratılıp cinsiyetçi toplumun egemen kılınmasıyla kurumlaşmıştır. Bu egemenlik eylemi belki de uygarlık tam gelişmeden toplumda yerini bulmuştur. Bu o denli şiddetli ve yoğun bir mücadeledir ki, sonuçlarıyla birlikte hafızalardan da silinmiştir. Kadın neyi, nerede, nasıl kaybettiğini hatırlamaz. Boyun eğmiş bir kadınlığı doğal hali sayar. Bu nedenle hiçbir kölelik kadın köleliği kadar içselleştirilerek meşrulaştırılmamıştır.

Bu oluşumun toplum üzerinde iki türlü yıkıcı etkisi olmuştur: Birincisi, toplumu köleliğe açması; ikincisi, tüm köleliklerin karılaştırılma temelinde yürütülmesidir. Karılaşma sanıldığı gibi salt bir cinsiyetçi obje değildir. Biyolojik bir özelliği çağrıştırmıyor. Karılaşma özünde sosyal bir özelliktir. Kölelik, boyun eğme, hakareti sindirme, ağlama, yalancılığa alışma, iddiasızlık, kendini sunma vb. gibi özgürlük ahlakının reddetmek durumunda olduğu tüm tutum ve davranışlar karılık mesleğinden sayılır. Bu yönüyle düşürülmüş toplumsal zemindir. Köleliğin asli zeminidir. En eski ve tüm köleliklerin, ahlaksızlıkların üzerinde işlevselleştiği kurumsal zemindir. İşte uygarlık toplumu bu zeminin tüm toplumsal kategorilere yansıtılmasıyla da alakalıdır. Toplumun bir bütün olarak karılaştırılması sistemin yürümesi için gereklidir. İktidar erkeklikle özdeştir. O zaman toplumun karılaştırılması kaçınılmazdır. Çünkü iktidar özgürlük ve eşitlik ilkesini tanımaz. Aksi halde var olamaz. İktidarla cinsiyetçi toplum arasındaki benzerlik özseldir.

Uygarlığın büyük aşamalarından biri sayılan Yunanlılarda gençler resmen tecrübeli bir erkeğe 'oğlan' olarak sunulurdu. Uzun süre bunun nedenini çözememiştim. Sokrates gibi bir filozof bile, "Önemli olan oğlanın sürekli kullanılması değil, efendisinden terbiye görmesidir" der. Buradaki mantık, gaye gençlerin oğlan olarak sürekli kullanılmasından ziyade, kadınsı özelliklere hazırlanmasıdır. Daha da açıklayıcı olarak, Yunan uygarlığı da karılaşan bir toplum ister. Soylu, asil gençler oldukça bu toplum oluşamaz; bu toplumun oluşması için kadınsı davranışları içselleştirmeleri gerekir. Tüm uygarlık toplumlarında benzer eğilimler vardır. Oğlancılık bu toplumda çok yaygındır. Bu öyle bir hal almıştır ki, her efendinin oğlan sahibi olması gelenekselleşmiştir. Oğlancılığı bir bireysel cinsel sapıklıktan, hastalıktan ziyade, sınıflı toplumun, iktidar toplumunun yol açtığı sosyal bir olgu olarak anlamlandırmak önemlidir. Cinsellik ve iktidar uygar toplumda toplumsal bir hastalıktır. Hem de kanser gibi. Birbirleri olmaksızın edemedikleri gibi birbirlerini çoğaltırlar: Tıpkı kanser hücrelerinin çoğalması gibi. Kaldı ki, bireysel kanserlerle toplumsal kanser arasındaki ilişkiyi kapitalist modernitede daha kapsamlı yorumlayacağız.

Şuraya gelmek istiyorum: Uygar toplumlarda iktidar zemini binlerce yıldır özenle ve bir karılaşma misali hazırlanmıştır. Uygarlık geleneğinin yargısı, kadının 'erkeğin tarlası' olduğudur. Toplumda da benzer gelenek geçerlidir. Erkek iktidara kendini bir kadın gibi sunmalıdır. İsyan eden, sunmayı reddeden, savaşlarla hazır hale getirilmeye çalışılır.

İktidar sürecini bir kişi, zümre, sınıf ya da ulusun aniden oluşan eylemi olarak görmek büyük yanılgı içerir. Belki hükümetler ani kurulabilir. Ama iktidarlar, siyasi sistemler uygar toplumlarda yüzlerce vahşi imparatorlar, klikler, egemen güçlerin her türlüsü tarafından öncelikle egemenlik kültürü (tarlası, geleneği) olarak hazırlanmışlardır. Toplumlar tıpkı karı nasıl kocasını alınyazısı gibi bekler ve kabul ederse, öylesine iktidar bağımlısı, tarlası olarak sahibi tarafından kullanılmayı

bekler veya öyle alıştırılmışlardır. İktidar toplumda egemenlik kültürü olarak vardır. Bu noktada Bakunin'in "En benim diyen demokrat, iktidarda yirmi dört saatte bozulur" özdeyişi anlamlıdır. Açıklayamadığım, ama uzun süredir açıklamaya çalıştığım, bu bozulmayı sağlayanın iktidar zemininin kendisi olduğudur. Binlerce yılın kan deryasından ve istismarından (sınırsız savaşlar ve sömürüler) oluşan iktidar koltuğu, elbette aniden üzerinde oturanı yirmi dört saatte bozar. Tek şartla bozamaz: İbadet eder gibi kendini korursa! Sınırsız hile, savaş ve sömürü ortamında kurulan iktidar; gelenek, kültür ve sistem olarak çok etkili ve nerdeyse mutlak anlamda bozucudur. Bunun en çarpıcı örneği 'reel sosyalizm'in yaşadıklarıdır.

Sistemi kuranların iyi niyet ve amaçlarına bağlılıktan kuşku duyulamayacağı açıktır. Peki, reel sosyalizmin kurucuları nasıl oldu da onca karşısında savaştıkları kapitalizme gönüllü teslim oldular? Bana göre iktidara geliş ve iktidarı kullanış biçimleri bu tarihsel trajedinin temel nedenidir. Sosyalizm kurucuları uygar toplumun kültürü üzerinde iktidar oldular. Yani çok karşı olduklarını iddia ettikleri kanlı ve sömürgen mirasın (devlet gelenekli iktidara alıştırılmış toplum) enkazı üzerinde iktidar olmaktan çekinmek şurada kalsın, ona dört elle sarıldılar. İktidar öyle bir fahişedir ki, baştan çıkaramayacağı sahibinin olamayacağını anlamak bile istemediler. Bu konudaki bazı eleştirileri (Kropotkin'in Sovyetler'den hızla devlet iktidarına geçtiği için Lenin'i eleştirmesi) oportünizm olarak değerlendirmekten kendilerini alıkoymadılar. Wallerstein, Sovyetler'in kapitalist-dünya sistemin birleşik etkisi tarafından çözüldüğünü, onu aşacak gücünün olmadığını söylerken gerçeğe yakınlaşmıştır. Fakat sorunun özüne dokunmaktan uzaktır. Michel Foucault ise, sistemin bilgi-iktidar tekniğini kullandığı için sistemle yeniden bütünleştiğini yorumlarken gerçeğe daha yakındır.

Benzeri yorumlar Paris Komününden başlayarak sayısız ulusal kurtuluşçu, komünist ve sosyal demokrat girişimler için de geçerlidir. Her tarla kendine has bitki üretir. Binlerce yılın bilgi-iktidar tarlasında genelde özgürlük, özelde sosyalizm bitkileri üremez. Bunun için özgürlük ve sosyalizm eylemcilerinin (tabii ki kuramcılarının da) öncelikle kendi tarlalarını hazırlamaları, iktidar tarlasında üreyen bulaşıcı hastalıklara karşı sürekli teşhis ve tedavide bulunmaları, en önemlisi de iktidar (her tür kurumlaşması, kişiliği) gibi yetişen bir bitki fideliğinden uzak durmaları, kendi öz fidelerini (zengin demokratik biçimlenişler) yetiştirmeleri ve ekmeleri gerekir. Aksi halde tüm uygarlık tarihlerinde 'özgürlük ektim' deyip de önceki iktidar sistemlerinden farklı olmadıklarını görüp yaşamaktan kurtulamayan binlerce örneği tekrarlamaktan kurtulamazlar. Burada yapısal sosyolojiyle bağını hatırlatmak için Özgürlük Sosyolojisi'nde kapsamlıca yorumlayacağımız konuya giriş kabilinden değinme gereği duydum.

UYGAR TOPLUMU DOĞRU YORUMLAMAK - 2

Uygarlık toplumlarında din, bilim, felsefe, sanat ve ahlak gibi kurumsal etkinliklerin rolünü görünür kılmak da çok önemlidir. İddia odur ki, uygarlıkla din, bilim, felsefe,

e- Uygarlık toplumlarında din, bilim, felsefe, sanat ve ahlak gibi kurumsal etkinliklerin rolünü görünür kılmak da çok önemlidir. İddia odur ki, uygarlıkla din, bilim, felsefe, sanat ve ahlakın gelişmesi arasında yakın bağ vardır. Yoruma en açık bir yargı da bu alanlara ilişkindir. Sümer rahip devletinde ilk muhteşem çıkışını yaşayan bu alanların nasıl ve hangi amaçla inşa edildiklerini somut olarak gözlemlediğimiz kanısındayım. Bu alanların asıl rüşeym halini Dicle-Fırat havzasında kurumlaşan neolitik kültürden sağladıklarını da gözlemlemiştik.

Kutsallık kavramının temelinde insanın beslenmesinde kullanılan gıdalara olağanüstü değer biçilmesi yatar. Bol ve çeşitli gıdalara kavuştuklarında, insanlar bunu toplumsal kimlikleriyle eş tuttukları tanrısallığın lütfu olarak değerlendirip şükretmişlerdir. Bugün de anlamına tam erişemediğimiz yaşam büyücülükle ve büyüleyicilikle anlamlandırılmaya çalışılırken, en çok başvurulan kavram, bir nevi oluşturucu ilke olarak tanrısallıktır. Tanrısallığı Allah'la karıştırmamak gerekir. Semitik kültür ortamında inşa edilen Allah, farklı ve özel gelişme anlamına sahiptir. İnsan toplumunun tümü için oluşturuculuk ilkesinde ifadesini bulan tanrısallık yorumlanmaya çok açık bir kavramdır. Halen de bu özelliğini korumaktadır. İnsan gibi kavrama yeteneği sınırlı bir varlığın tüm evreni yorumlayabileceğini iddia etmek, insana fazla büyüklük atfetmek olur. Çok sınırlı bilgiler ve bilgi kapasitesiyle kavranamayan her şeyi tanrısallık kavramına yüklemek, bu anlamıyla iyi bir metafiziktir. Bunun hiçbir sakıncasının olmadığı kanısındayım. Bunun aksi insanı tek tanrı kabul etmek olur ki, bu denli kendini abartmanın evrenin anlamı olamayacağı kanısındayım.

Sümer rahipleri tanrı imalciliğini gelişkin bir metafizikten ziyade, inşa ettikleri toplumları için bir açıklama kolaylığı ve moral etken olarak değerlendirmişlerdir. Rahipler belki de ilk defa tanrı kavramına ceza ve günah anlamını yükleyerek, itaat duygusunu geliştirmede kullanmışlardır. Tanrı yavaş yavaş DEVLETLEŞTİRİLİYOR. Reform buradadır. Oturma mekânını ve figür çizimlerini devlet yöneticilerini (dolayısıyla toplum yönetimini) güçlendirmeye göre geliştirdikleri birçok rölyefte açıktır. Kral, tanrısı adına savaşa giderken, kendi öz çıkarlarını çok iyi maskelemektedir. Tüm çizim ve yazılı anlatımlarda yönetici hep tanrısının sevgili oğlu, düşmanları da kahredilecek şeytanlardır. Yavaş yavaş bir tanrılar grubu şekillenmektedir. Bu, yeni yönetimin çok açık bir yansımasıdır.

Sümer toplumunda olduğu kadar başka hiçbir toplumda tanrı ve yönetici özdeşliği açıkça yansıtılmamıştır. Kim kimin maskesidir sorusu artık pek de önemli değildir. Tanrı devletleştirildiği kadar, yönetici sınıfın da şahsında toplumun yüce yaratıcı, yönetici, gözetleyici gücü olarak anlam kazanmaya devam edecektir. Yöneticilik ne kadar özellik kazanırsa, tanrısı da ondan aşağı kalmayacaktır. Toplum ne kadar erdemle yönetilirse, yöneticinin tanrısallık bağı o denli kanıtlanmış sayılır. Toplumun yönetilen kesimi için tanrı-yönetici ayrımını kestirmek gittikçe zorlaşacaktır. Kötü metafizik bu gelişmelerle bağlantılıdır. Kurulan tanrısallık kötü metafizik olmaya başlıyor. Bu aşamadan sonra tüm uygar toplumlar, yönetimin meşrulaştırılmasında din ve tanrının sihirli gücünü keşfederek hep kullanacaklardır. Eski kutsal ve doğurgan oluşturucu tanrı

her ne kadar ezilenlerin, güdülenlerin düşünce ve duygu köşelerinde yer tutmuş olarak kalsa da, devletleşen tanrı ve din açıktan sevgili yönetici kulları vasıtasıyla rol ifade edecektir.

Tanrıların sayılarıyla toplum biçimi arasında dikkate değer bir ilişki vardır. Çok tanrıcılık, kabile eşitliğinin hüküm sürdüğü çağların tanrı anlayışıdır. Sayılarının azalması ve büyüklük sıralamalarına tabi tutulması yönetici protokolüyle yakından bağlantılıdır. Giderek baş tanrıya yükseliş, yöneticiler arasındaki sivrilmeye sadık bir gelişmedir. Görünmez, figürü yapılmaz tek tanrılı din anlayışıyla devletin şahıslara bağlı olmaktan çıkması ve kurumlaşması arasında oldukça anlamlı ve çözülmesi araştırma gerektiren ilginç bağlar vardır. Bu anlamda teolojik bir çalışma çok değerli aydınlatmalara yol açabilir.

Yönetici güçlerde tanrının giderek az yer tutması bir yandan maskelerinin düşmesiyken, diğer yandan devletin ne anlama geldiğinin, kimin çıkarını ifade ettiğinin de açıklık kazanmasıdır. Dinin yeterince güçlü bir meşrulaştırma rolünü yitirmesidir. Bu gelişmelere karşın, uygar toplum en az zorbalık kadar dinin meşruiyet sağlayıcı etkisini kullanmıştır. Dinin devletleştirilmesi, özelleştirilmesi uygar toplumla, özellikle onun yönetimsel gelişmesiyle at başı gider. Bu durum dinlerde mezhepleşmeyi ve çatışmaları da izah eder. Çatışan uygarlıklar, çatışan din ve mezheplerdir. Öncelikle çatışmalar din ve mezhepler adına yapılır ki, tüm toplum çatışmalara katılsın. Büyük ve uzun uygarlık savaşları hep büyük dinlerin çatışması kılıfı altında yürütülmüştür. İslamiyet, Hıristiyanlık ve Musevilik adına savaşların Ortadoğu uygarlığında başat güç olmayla bağı zaten örtünmeye gerek duymayacak kadar açıktır. Açıklık resmi devlet ideolojileri olarak ilan edilmeleriyle en üst aşamaya varmıştır. Her zirveden sonra görüldüğü gibi, önemleri de bu aşamadan sonra düşmeye başlamıştır. Muhalif mezhepçilik hep uygar toplum dışında kalmış marjinal toplumların isyancı tutumunun bayrağı olmuştur. Sınıf çelişkilerini de kısmen yansıtırlar. Günümüze doğru kapitalist ulus-devlet inşasında mezhepleşerek milliyetçiliğin bir türüne dönüşmüşlerdir. Bu sefer kanlı savaşlara, bu kisve altında maske görevlerine tekrar bürünmüşlerdir.

Uygarlık tarihinde felsefenin yeri dine göre sınırlı olmakla birlikte önemlidir. Anlambilimin gelişmesi, dinsel açıklamanın yetersizliği felsefeye ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Din kadar eski bir tarihi olan bilgelik, felsefenin de başlangıcı sayılabilir. Düşünen insanı temsil eden bilge, teolojiden farklı bir anlam kaynağıdır. Görüşlerine tanrı sözcüleri kadar başvurulur. Bilgeler devletle, uygarlıkla pek barışık sayılmazlar. Resmi toplumun dışındaki topluma daha çok bağlıdırlar. Ahlak ve bilimin gelişmesinde rolleri belirgindir. Yazılı kaynaklara yansımasa da, neolitik toplumda ana-tanrıça kadınlar ve hiyerarşinin yozlaşmamış kesimi bilgeliğe yakındır. Sümer toplumunda bunun güçlü izlerine rastlamaktayız. Peygambersel çıkışlar bilgeliklerle doludur. Ortadoğu'nun bilgelik-felsefe geleneği araştırmayı gerektirir. Yunan kültürü öncesinde felsefenin varlığı tartışılamaz. Yunan filozoflarının şansı, coğrafi mekânlarıyla uygarlığın üst aşama şansını birlikte yaşamalarıdır. Nasıl ki Sümer rahipleri din ve tanrı inşasıyla yeni devlet ve toplum inşasını birlikte yürütmüşlerse, Yunan filozofları da daha üst aşamada yeni uygar toplumu yarı din, yarı felsefeyle iç içe inşa etmede ve sürdürmede rol oynamışlardır. Yapılan iş aynıdır: Kavram sanatını kullanmak. İlki din inşasıyla rol oynarken, diğeri felsefi kavramlarla aynı rolü oynuyor. Maskeli tanrılar yerlerini maskesiz tanrılar ve çıplak krallara bırakmaya başlayacaklardır. Bunda felsefeyle insan düşüncesinin kaydettiği gelişme arasında ilişki vardır.

Yunan ve Roma toplumunda sınırlı rol oynayan felsefi düşünce, Avrupa kapitalist toplumunda büyük bir devrim yaşayacaktır. Burada dinler kargaşasına benzer bir gelişmeyi felsefi kargaşada da yaşayacağız. Bu kargaşada uygarlığın yeni aşamasında ulusal ve sınıfsal çıkarların sistem gereği öne çıkarılmasının payı büyüktür. Din savaşlarıyla çelişkiler çözülmeyince, felsefeye daha çok iş düştü. 1618-1649 yılları arasındaki savaşlar son din savaşlarıdır. Aynı 17. yüzyıl felsefi devrimin yüzyılıdır.

Yunan ve Roma toplumunda sorumlu rol oynayan felsefe, yeni uygarlık toplumunda başat ideoloji biçimidir. Büyük felsefi ekoller doğar. Bir yandan 'Tanrının öldüğü' ilan edilirken, diğer yandan örtük kralların başları uçurulur. Bizzat tanrılaşan ulus-devletle birer çıplak kraldan başka bir şey olmayan kapitalist devletler devri başlar.

Neolitik devrim sanatta da devrime yol açar. Basit mağara çizimlerinden sonra, dönem ana-tanrıçanın figürleriyle doludur. İlk sanat nesneleri bu figürlerdir. Heykelciliğin atası sayılır. Uygar toplumla birlikte tanrı ve yönetici figürleri iç içe çizilir. Artan sınıflaşma ve yönetim erki sanatın da din kadar devletleşmesine yol açar. Özellikle Mısır, Çin ve Hint sanatında tanrı, kral ve rahipler güç gösterisinde yarışırlar. Muazzam heykel ve kabartmalar bu güçlerin tanıtımı gibidir. Mimarlık aynı rotayı izler. Din ve yönetici evleri mimarlığın uygulama alanlarıdır. Dev boyutlu tapınaklar ve saraylar inşa edilir. Büyük mezarlar inşa edilir. Bunların hepsi uygar toplumda insan istismarının baskıyla birlikte hangi boyutlara tırmandığının korkunç göstergesidir. Yalnız bir piramit, bir tapınak için yüz binlerce insan harcanır. Güçlenen ticaretle birlikte, sanatta yansıyan önemli bir figür de tüccarlardır. Tüccarların krallar kadar güçlü olanlarını sanat eserlerinde izlemek mümkündür.

Yunan ve Roma uygarlık aşamasıyla birlikte şehir mimarisinde devrim yaşanır. Daha önceki iç ve dış kale çevresinden ibaret olan şehirler, bugün bile hayranlık uyandıran yapısal dönüşümler geçirir. Bunun altında yatan emek bedeli ise, toplumun büyük ölçülerde köleleştirilmesidir. Köle emeğinin büyük kısmı şehir mimarisinde tüketilir. Köleliğin göstergesi büyük mezarlar, tapınaklar, kaleler ve şehirlerdir. Bu göstergeler aynı zamanda uygar toplumun hangi kan ter içerisinde inşa edildiğinin de göstergesidir. Yunan ve Roma toplumu heykelcilikte de uygarlığın yeni bir aşamasıdır. Büyüklük ve güzellik heykelde sonsuzlaştırılmak istenir.

Rönesans'la dirilen Roma ve Yunan sanat ve kültürü, Avrupa uygarlığının esin gücüdür. Dinin hükmettiği feodal Avrupa, ancak özgür düşünceye kısmen açık bu Rönesans kültürüyle yeni bir zihinsel pencereye kavuşacaktır. Sanat yeni uygar sınıf olan burjuvaziyle ancak sayısal bir etkinlik kazanacaktır. Eski görkemini bir daha yakalayamayacaktır. Tüm kent mimarisi, müziği, resmi ve heykelciliğiyle sanat kapitalizmin hizmetinde hızla yozlaşacak, kutsallığını yitirecek ve sanat endüstrisi adı altında kimliksizleşerek tüketim metası halinde bir anlamda tükenişini ilan edecektir.

Edebiyat ve müziğin ana kaynağı da neolitik kurumlaşmaya dayandırılabilir. Otantik müzik bu dönemi seslendirir gibidir. Çoban kavalı, davul, zurna bu dönemin hüzün, coşku dolu havasını bugün bile yaşatır. Müziğin atası gibidirler. Sümer toplumunda biçim ve içerik daha da geliştirilir. Kralların sarayında ve tapınaklarda müzisyen ve çalgıcılar vazgeçilmez bir yere sahiptirler.

Sözlü destanlar ilk aşiret kimliğinin kutsallığını, özlemini büyük belagatle dile getirirler. Yazılı destanların ana kaynaklarıdır. Gılgameş Destanı tarihin ilk yazılı metnidir. Belki de edebiyatın ve hatta kutsal metinlerin ana kaynağıdır. Birçok Sümer edebi ve dini metni, Yunan edebiyatının ve teolojik anlatımlarının sadece esin kaynağı değildir. Yunan destanları, başta tüm mitolojik kurguları, Sümer destanlarının Anadolu üzerinde geçmiş ve dönüşmüş versiyonları durumundadır. Burada belli bir dönüşümü yaşayan edebiyat ve müzik kültürü, Avrupa burjuva toplumunda romanla son revizyondan geçirilip poplaştırılarak ve kültür endüstrisine dönüştürülerek, başlangıçtaki kutsallığını ve büyüleyiciliğini yitirerek, basit tüketim metası halinde diğer sanatlarda olduğu gibi tükenmeyle yüz yüze gelecektir.

Ahlaktaki 'iyi'-'kötü' ayrımı uygar toplumdaki temel sosyal bölünmeyle bağlantılıdır. Çıkar grupları arasındaki mesafeyi bir yönüyle açıklar. Genelde ise, iyi ve kötü toplum ayrımını ifade eder. Özü toplumculuktur. Topluma bağlılık iyi ahlakı ifade ederken, toplumdan uzaklık, onun değerleriyle

çelişme kötülüğü ifade eder. Toplumsal kuruluş başlangıçtan itibaren ahlaki karakterlidir. Yani düzenleniş kurallarına gönüllü ve kutsallık temelinde bağlanır. Toplumun 'ilk anayasası' ahlak kurallarıdır. Toplumun özünde ahlak vardır. Ahlaki temelini yitiren toplum dağılmaktan kurtulamaz. Toplumsal kurallar ise, özünde toplumun kimliğine, tanrısal varlığına ve diline bağlı olmak, diğer üyelerine sanki tek bir canmışçasına bağlılık ve gerektiğinde onlar için ölümü göze almaktır. Zaten toplumun dışına atılmak ölümle eştir.

Hukuk uygar toplumun önemli icatlarından biridir. Kesinlikle toplumsal bölünme, sınıflaşma ve devletleşmeyle birlikte gündeme girer. Temeli ahlaktır. Fakat tıpkı dini kutsallıkların devletleştirilmesi nasıl devlet dinine yol açmışsa, ahlakın devletleştirilmesi de hukuka yol açmıştır. Hukuk, ahlak kurallarının yeni devletli toplumun düzenleniş esaslarını ve yönetici sınıfın çıkarlarını, mal mülkünü ve güvenliğini ifade eder ki, bu da yeni toplumun 'anayasası' demektir.

Hukukun ilk örneğine Hammurabi yasalarından çok önce Sümer toplumuna ait yazılı metinlerde rastlamaktayız. Dolayısıyla hukukun doğuşu Roma ve Atina'da değil, Sümer şehir-site devletindedir. Atina ve Roma döneminde hukukun cumhuriyet ve demokrasiyle bağı vurgulanır. Daha resmi ve yazılı düzenlenişi söz konusudur. Cumhuriyet ve demokrasinin doğuşu ise, krallık ve despotik (kişilerin keyfi yönetimi) diktatörlüklere set çekmek amacıyla aristokrasinin (köleci toplum efendileri, seçkinleri) kolektif yönetim arayışını ifade eder. Her ne kadar Sümer toplumunda da izlerine rastlamaktaysak da, ilk yazılı ve resmi ifadesini Atina ve Roma toplumunda gerçekleşen uygarlık aşamasında bulur. Cumhuriyet ve demokrasinin doğuşu yönetimdeki zorlukları ve kargaşayı, kaos'u aşma ve düzenlemeyle bağlantılıdır. Avrupa burjuva damgalı uygarlıkta anayasacılık, cumhuriyetçilik ve demokrasicilik hukukta en çok tartışılan konuların başında gelecektir. En son icat 'insan haklarına' ilişkin olacaktır; toplumsal düzeyde genişleyen temsilin ve gelişen bireyselliğin damgalarını taşır.

Bilimsel gelişmeyi bu ana kategorilerin bir parçası olarak görmek gerekir. Bilincin bir biçimidir. Tek ayrıcalığı, deneyle herkes tarafından doğrulanan bilgi kısmını ifade etmesidir. Tüm bilgileri değil, özel anlamı (deneyle doğrulanma) olan bilgileri ihtiva etmektedir. Geniş anlamda deneysel olmayan bilgi yoktur. Deneye dayanan ve dayanmayan, pozitif ve metafizik, teorik ve pratik bilgi ayrımları uygar toplumda gelişir. Bu durum bilgi-iktidar ilişkisiyle bağlantılıdır. Tarih bilimsel bilgi anlamında üç büyük devrimi tanımaktadır. Neolitik kurumlaşma (M.Ö. 6000-4000 Tel Halaf dönemi) ve bununla bağlantılı olarak Sümer toplumunun katkıları birinci dönemi, Batı Anadolu ve Atina toplumu dönemi ikinci dönemi (M.Ö. 600-300), Batı Avrupa dönemi ise (M.S. 1600 ve sonrası) üçüncü dönemi oluşturur. Bilimsel bilginin uygarlık aşamalarıyla bağlantıları açıktır. Her tarihsel aşama kendi bilimsel devrimiyle gelişmektedir. Fakat bilimi din, felsefe, edebiyat, sanat ve hukukla yakın bağ içinde görmek gerekir. Bilimle felsefe arasındaki ayrımı fark etmek zordur. Aynı olayın teorik ve pratik yanları olarak da düşünülebilirler.

Bir bütün olarak uygar toplumla bu anlam kategorileri arasında kurulacak bağ, anlam-iktidar ikileminde ifade edilebilir. İnsan toplumunun pratiğinden ve ona yol açan zihniyetinden doğan bu büyük anlam kategorileri ve pratik ifadeleri, uygar toplumun devletleşmiş kesiminin gaspına ve çarpıtılmasına uğramaktadır. Bunları kendi toplumsal paradigma ve pratik güç kaynakları halinde düzenlemek, devletleşmiş kesimin el attığı ilk işlerinden olmaktadır. Her uygarlık aşaması yeni temel bir paradigma (dünyaya köklü bakış açısı, sistemi) temelinde düzenlenmektedir. Bu düzenlemeler kendileri açısından son derece pozitif (görünür olgular) iken, yönetilenler durumunda olanlar için muazzam karartma, perdeleme ve ZİNCİRLEME anlamına gelmektedir. Açık zorba yönetimlere nazaran yeni paradigmaların sağladığı meşruiyet yönetimler için hep esas olmuştur. Tüm ağırlıklarını, çıkarlarını tüm toplumun çıkarlarıymış, hatta kaderiymiş gibi sunmak yönetimlerin temel uğraşlarıdır. Bunda başarılı oldukları nispette uygar addedilen toplumlarının

ömrünü uzatabilmektedirler. Temelde meşruiyetini (ikna ediciliğini) yitiren her uygarlık, bir zamanlar dev bir cihan uygarlığı da olsa yıkılmaktan kurtulamaz. Örneğin Roma uygarlığının asıl çöküş nedenleri içte Hıristiyanlık, dışta kavimler göçü tarafından darbelenip saygınlığını ve çekiciliğini yitirmesiyle bağlantılıdır. İnsan toplulukları yeni dini topluluklarla kavimsel topluluklar halinde birleştiğinde, müthiş Roma gücü meşruiyetini kaybeder ve dağılır.

Bir anlamda metafiziksel kategoriler diye de tanımlayabileceğimiz bu toplumsal kurumları kendi başlarına araştırmak anlam çarpıtmalarına yol açar. Şüphesiz materyalistlerce çok kaba ve sert eleştirilen metafizik gerçeklikler, kendi başlarına iyi ve kötü diye ayrımlanamazlar. İnsan zihniyeti ve toplumu metafiziksiz edemeyeceğine göre, birbirleriyle ve toplumla son derece bağlantılı iyi ve kötü metafizikler biçiminde yöntemsel değerlendirmeler daha anlamlıdır.

Büyük uygarlıklar genellikle din uygarlıklarıdır. Ne zamanki din meşruiyet sağlama niteliğini (bu felsefe, bilim veya yeni bir dinle olur) yitirirse, çoğunlukla bu uygarlıkların sonu da gelir. Tüm bu gerçekler büyük anlam kategorilerinin (din, felsefe, sanat, hukuk, bilim, ahlak) uygar (sınıflı, kentli ve devletli) toplum açısından hayati önemini gösterir. Yapısal Sosyoloji uygar toplumda bu kategorileri aydınlatma görevindeyken, Özgürlük Sosyolojisi bu kategorilerin eleştirisi temelinde özgür ve demokratik toplumsal yaşamla nasıl bütünleştirileceğini yorumlar. Bu konu ilgili bölümde kapsamlı değerlendirilecektir.

f- Uygar toplumda ekonomik yorumlar tarihi hem çok karmaşık kılmaya, hem de çarpıtmaya en elverişli konulardandır. Ekonominin teorik ve pratik araştırma konusu olması kapitalist uygarlığın marifetlerindendir. Toplumsal gerçekliğin 'materyalini' incelemektedir. Kendini maddi uygarlık (Fernand Braudel'in doğru, haklı yorumu) olarak tarihleştiren kapitalist uygarlık sistemine ekonomik sistem de diyebiliriz. Daha önceki tüm uygarlık sistemlerine 'metafizik sistemler' demek pek sakınca ifade etmediği gibi, kapitalizme 'materyalist sistem' demek de aydınlatıcı olabilir.

Gerek neolitik toplum (ilk insan türü toplulukları dahil), gerekse tüm uygar toplumlar (kapitalizm öncesi) sıkı sıkıya kutsallığa, anlam'a, büyüleyiciliğe, bir bütün olarak metafiziğe büyük değer biçerken, yaşamı başka türlü yorumlamazken, kapitalist uygarlığın kendisini adeta 'maskesiz tanrı ve çıplak krallar' rejimi biçiminde sunması çok dikkate değer bir gelişmedir. Anlam derinliği, kapsamlılığı gelişkin yorumlar gerektirir. Çarpıtma, yanıltma ve içinde eritme (asimilasyon) gücü en yüksek toplumdur.

Şahsi kanıma göre, 'ekonomi' adı altında örgütlediği faaliyetlerin içindeki gasp ve hırsızlık boyutunun en fazla olduğu toplum biçimi olması kapitalizmin esas özünü oluşturur. Ekonomi kelimesinin Yunanca anlamı 'aile yasası' demektir. Ailenin maddi geçim kurallarını, çevresini, malzeme ve diğer materyallerini ifade etmektedir. Uygar toplumda kavramı daha da genelleştirirsek, küçük toplulukların 'geçim kuralları' olarak ifade edilmesi mümkündür. En az devletleştirilmiş, özelleştirilmiş toplumsal gerçekliktir. Toplum kolektivizminin en temel dokusudur. Özelleştirilmesi, devletleştirilmesi düşünülemez bile. Ekonomiyi özelleştirmek, devletleştirmek, temel toplumsal dokuyu tahrip etmek demektir. Toplumu en hayati yaşam kurallarından yoksun bırakmaktır. Hiçbir toplum kapitalizm kadar bu nedenle özelleştirme ve devletleştirmeyi toplumun baş özelliği haline getirmeye ne cesaret etmiş, ne de düşünmüştür. Şüphesiz uygarlık toplumunda tüm toplumsal alanlar devletleştirildiği gibi, en temel dokusu olan ekonomisi de hem özel mülkiyetin hem devlet mülkiyetinin konusu olabilmiştir. Ama hiçbir toplum kapitalizm kadar resmen ve açıkça özel ve devlet mülkiyetini sistem olarak ilan etmemiştir.

Şu husus çok önemlidir: Ekonominin özelleştirilmesi ve devletleştirilmesi erkenden gasp ve hırsızlık olarak yorumlanmıştır. Karl Marks bu hususu daha 'bilimsel' bir ifadeyle ortaya koyup,

emek-değerdeki artık-değerin hırsızlandığını (kâr olarak) söyler. Konu daha derinlikli bir yorumu gerektirir. Ekonominin özel ve devlet mülkiyetine konu olması, bana göre artık-değerin, daha önceleri artık-ürünün dışında bir gasp ve hırsızlık olarak değerlendirilebilir. Toplumun temel dokusu olarak ekonominin, özel ve devletsel dahil, tüm mülkiyetleşme biçimleri ahlaksızcadır. Gasp ve hırsızlık konusuna girer. Nasıl ki bir insanın kalbini veya başka bir organını özelleştirmek ve devletleştirmek anlamsızsa veya çok sakıncalıysa, ekonomi için de aynı şey geçerlidir. Kapitalizm bölümünde bu konuyu daha derinliğine işlemeyi umuyorum.

Uygar toplumda metalaşmanın çok önemli bir olgu olarak geliştiğini gözlemliyoruz. Yani metalaşmayla uygar toplum (özel mülkiyetli, sınıflı, kentli ve devletli) arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Meta ve metalaşma toplumun, uygarlaşmanın baş kategorilerindendir. O halde metayı tanımlamak çok önemlidir. Basitçe insan ihtiyacını gideren bir nesnenin kullanımı dışında (bir fayda, bir ihtiyacı direkt gidermesi dışında) değişim (alışveriş, ticari değer) değeri kazanması halinde metalaştığından bahsedebiliriz. Toplum çok uzun süre değişim değerine yabancıdır. Bunu düşünmez bile; ayıp sayar. Değerli bir nesneyi değerli bulduğu topluluk veya bireylere armağan eder. Armağanın yerine 'değişimin' geçmesi, tam bir uygarlık icadı veya hilesidir. Uygarlık öncesi veya dışındaki toplum için değişim ayıptır ve çok zorunlu olmadıkça kaçınılması gerekir. Toplum derin tecrübesiyle biliyor ki, bir kullanım nesnesi en temel dokusu olarak ekonomik kurum dışına taşar ve değişim konusu olursa, başına her tür belayı getirebilir. Dolayısıyla değişime karşı çok hassastır.

Metanın değişim değeri haline gelmesiyle ticaret ve tüccar çok önemli bir uygarlık kategorisi haline gelmiştir. Kısaca belirteyim ki, ben metayı Karl Marks gibi yorumlamıyorum. Yani metanın değişim değerinin işçi emeğiyle ölçülebileceği iddiasını, önemli sakıncalar doğuran bir kavramlaşma sürecinin başlangıcı olarak değerlendiriyorum. Günümüzde nerdeyse metalaşmadık bir değeri kalmayan toplumun çözülüşünü göz önünde bulundurursak, ne demek istediğimi daha iyi açıklamış olurum. Toplumun metalaşmasını zihnen kabul etmek demek, insan olmaktan vazgeçmek demektir. Bu, barbarlıktan daha ötesi demektir. Bir benzetme yapacak olursak, mezbahada parça parça edilmiş hayvanın satılığa sunulmasının tüm insan toplumuna taşırılması demektir. Toplumsal kötülüğün temelinde faiz, faizin temelinde ticaret, ticaretin temelinde meta vardır. Ekolojinin yıkımıyla da ticaretin yakın bağı vardır. Toplumsal doku olmaktan çıkan ekonomi, doğadan köklü kopuşun da başlangıcıdır. Çünkü madde değerleriyle canlı değerlerin birliği köklü bir ayrıma tabi tutuluyor. Bir nevi kötü metafiziğin tohumu atılıyor. Madde ruhsuz, ruh maddesiz kılınarak düşünce tarihinin zihni en çok bulandıran ikilemine yol açılıyor. Maddecilik ve maneviyatçılık biçimindeki sahte ayrım ve tartışmalar, tüm uygarlık tarihi boyunca ekolojik ve özgür yaşamı ortadan kaldırıyor. Ölü madde ve evren anlayışıyla ne olduğu belirsiz bir ruhçuluk, adeta insan zihnini işgal ve istila edip sömürgeleştiriyor.

Bir noktada daha kuşkumu belirtmek istiyorum. Toplumsal değerlerin (bu arada metalar da dahil) ölçülebileceğinden kuşkuluyum. Yalnız canlı emeğin değil, sayılması olanaksız emeklerin ürünü olan bir maddeyi bir kişinin emeğinin değeri saymanın kendisi, yanlışlık ve değer gaspı ve hırsızlığının önünü açan bir yaklaşımdır. Nedeni açıktır. Sayılamayacak emeklerin karşılığı nasıl ölçülecek? Dahası, değeri hiç ölçüme girmeyen emekçiyi doğuran, büyüten ananın, ailenin emeği nasıl ölçülecek? Değer denen nesnenin içinde gerçekleştiği tüm toplumun hakkı nasıl ölçülecek? Tartışmayı uzatabiliriz. Dolayısıyla değişim-değeri, artık-değer, emek-değer, faiz, kâr, rant gibi kavramlar hırsızlıkla (resmi ve devlet gücü yoluyla) ortaktır. Değişim için başka ölçüler bulmak veya armağan tarzının yeni biçimlerini geliştirmek anlamlı olabilir. Daha sonra modernite ve özgür yaşam bölümünde bu hususları açmak isterim.

Yunan kültüründe bile ticaret en hor görülen meslekti. Yunanlılar ticaretin hırsızlıkla bağının farkındaydılar. Roma toplumunda da tüccarın pek onurlu bir yeri yoktu. Meta ise çok sınırlı nesnelerde geçerliydi. Toplumdaki metalaşma düzeyinin sürekli dar tutulmasına özen gösterilirdi. Neolitik toplum ahlakından bahsediyorum. Kapitalizmin hâkim sistem olmadan önce bazı odaklarda ortam bulsa da, serpilip gelişmesine uygar toplumlar bile izin vermezlerdi. Hep marjinal düzeyde tutarlardı. 16. yüzyılda bugünün Hollanda ve İngiltere'sinde ortam bulması çok özgül koşullar nedeniyledir. Belki de Hollanda ve İngiltere olmak için kapitalist sistem gerekliydi. Öyle de oldu. Dört yüz yıl içinde tüm dünya sistem yayılmasına uğradı. Uygarlığın bu dönemini modernite olarak ayrı bölüm halinde yorumlayacağız.

Uygarlık hakkında bu çok kaba ve kısa tanımlama kabilinden giriş, tarih ve sosyolojik bilgimizi sağlam bir temele oturtmak içindir. En değme filozof ve tarihçilerin bir ömür boyu içinden çıkamadıkları konuları bir çırpıda anlaşılır kılmak olağanüstü yetenek işidir. Bu iddiada değiliz. Ama özgür yaşama saygımızın gereği olarak, tarihsel-sosyolojik bir anlambilim ve yorum gücümüzün olması, kendine ciddi toplumsal ödevler biçen herkes için öncelikli koşul olmalıdır.

Yüz elli yıllık 'reel sosyalizmin' trajedileriyle, onlarca ulusal kurtuluş devrimi ve soysal-demokrat reçetelerin küresel finans sermayesinin buzdan hesapları içinde erimeleri; genelde uygarlık, özelde kapitalist uygarlık hakkında yetkin yorum gücümüzün, özgür yaşam konusundaki özgürlük sosyolojisiyle bütünleşmesi gerekir ki, büyük özgürlük davaları için aldanmayalım ve aldatmayalım.

UYGAR TOPLUM AŞAMALARI VE DİRENİŞ SORUNLARI - 1

Dördüncü yüzyıl sonlarında Roma'nın çöküşüyle sadece bir kent ve adına izafeten bir uygarlık çökmüyor. Tüm ilkçağ ve klasik çağ uygarlıklarının uzun bir dönemi sona eriyor.

Dördüncü yüzyıl sonlarında Roma'nın çöküşüyle sadece bir kent ve adına izafeten bir uygarlık çökmüyor. Tüm ilkçağ ve klasik çağ uygarlıklarının uzun bir dönemi sona eriyor. Ardından gelen ve karanlık dönem diye anılan yüzyıllara ortaçağ denmesi adettendir. Bu, tarih biliminin inşa tarzından ileri gelmektedir. Yetkin bir anlam değeri yoktur. Hatta anlam bozucu yönü daha fazladır. Feodal dönem diye başka bir ad vermemiz, özellikle Marksist tarih anlayışının toplum biçimlendirme metodundan kaynaklanmaktadır. Feodalitenin toplumsal tanımı biraz zoraki kaçıyor. Anlam derinliği vermiyor. Belki de belirttiğimiz gibi anlam karıştırmaya daha çok hizmet ediyor.

Roma'nın çöküşünü tüm ilk ve klasik çağ köleci sisteminin çözülüşü olarak yorumlamak anlam derinliği sağlayabilir. Nitekim çözülüşündeki en büyük pay sahibi olan Hıristiyanlığın Manifestosu İncil'in kökeninin Sümer ve Mısır dönemlerine kadar dayandırılması, bu çağ bütünlüğünün karşı cepheden ifadesidir. Aynı hususlar İslam ve Bizans ikilemi için de geçerlidir.

Bence Roma'dan sonraki dönem farklı bir yorumlama gerektirmektedir. Giriş kabilinden de olsa, yeni döneme hem 'karanlık ortaçağlar' hem de 'nurlu Hıristiyan ve Müslüman çağları' demek, olup bitenin anla-mını tam vermekten uzaktır; hatta çarpıtmaktadır. Uygarlık değerlendirmemiz boyunca hep rahiplerin inşa öneminden bahsettik. Daha doğrusu gözlemledik. Ardından rahip dönemlerine son veren politik ve askeri güç sahiplerinin krallık dönemlerinin tüm uygarlık süreçlerine kendi ezici damgalarını vurduklarını gördük. Bir bütün olarak uygarlık kültürünün neolitik kültürle çatışarak, sürekli bu kültürün alanını daraltıp sömürgeleştirerek, asimile ederek tasfiye etmeye çalıştığını en güçlü yorumumuz olarak belirtmeye çalıştık. Dar sınıf mücadelesini aşan kültürler çatışmasının daha önemli olduğunu, sınıf mücadelesinin bunun bir parçası olarak değerlendirilmesi gereğinin önemini vurguladık. Ayrıca uygarlıkların kendi aralarında çatışmalarını bir 'kasaplar mezbahası' olarak değerlendirdik.

Tüm bu anlatımları iki kavram altında yeniden yorumlamak bana daha öğretici geliyor: İdeolojik ve maddi kültür olarak. Fernand Braudel'in kapitalist kültüre 'maddi kültür' demesini önemli buluyorum. Bu tabiri sadece kapitalist uygarlık için değil, tüm sınıf, kent ve devletli uygarlıklar için yaygınlaştırmak çözümleyicilik olanaklarımızı arttıracaktır. Maddi ve manevi kültür ayrımı uygarlık süreçlerinin kuruluş aşamalarından kapitalizme kadar aralıksız devam etmiştir. Kapitalizm bu sürecin maddi kültür boyutunda sadece en son ve zirvesini temsil etmektedir. İdeolojik (manevi de denilebilir, daha sonra anlambilim) kültür de başlangıçtan itibaren var olup, özgürlük sosyolojisinin kapitalizme denk gelen aşamasında zirve yapmak durumundadır. Araştırmamızı bu yönüyle geliştirdiğimizde, hem tüm uygarlık tarihi boyunca uygarlık ve karşı direniş boyutundaki maddi ve ideolojik kültürün ilişki ve çatışmalarındaki anlam gücümüzü arttırmış olacağız; hem de 'ortaçağ ve kapitalist modernite'nin bağlantısını özgürlük sosyolojisiyle kurup, özgür yaşamın anlamını ideolojik kültür boyutunda değerlendirmemize güçlü bir hazırlık yapmış olacağız.

Yapacağım yorumlar daha çok şimdiye kadar gözlemlediğimiz neolitik ve uygarlık kültürlerinin özgürlük sosyolojisini inşa etmeye ilişkin bir deneme çalışması olacaktır. Asıl özgürlük sosyolojisini inşa çalışmalarımızı ise, çok daha kapsamlı olarak kapitalist uygarlığa (moderniteye) ilişkin gözlemlerimizi yaptıktan sonra sunmaya çalışacağız.

a- Neolitik kültürün ideolojik ve maddi kültür olarak ayrımında ciddi sorunların olamayacağını, daha çok tıkanma sürecine girdiğinde ve uygarlık toplumunun gelişmesi karşısında kendini savunamadığında yoğun sorunlarla karşılaştığını belirtmek durumundayım. Öncelikle sürekli başlık konusu yaptığım 'sorunlar' kavramını açma gereğini duyuyorum. Kullandığım anlamıyla bu kavram, ideolojik ve maddi kültürün artık birey ve toplum tarafından sürdürülemez kaotik durumunu ifade etmektedir. Sorunlu halden çıkış ise, yeni toplumun anlamlı yapısını kazandıktan sonraki düzenlenmiş halini ifade eder. İdeolojik kültür, çokça yorumlamaya çalıştığım gibi yapıların, kurumların, dokuların ne tür işlevle yüklü olduklarını, anlamlarını, zihniyet hallerini ifade etmektedir. Maddi kültür görüngü, olgu, kurum, yapı, doku gibi kav-ramlarla izah etmek durumunda olduğum işlevin, anlamın diğer görünen, elle dokunulan kısmını ifade eder. Evrensellikle bütünleştirmek istersek, enerji-madde diyalektik ikilemini toplumsal gerçeklikte aramaya ve yorumlamaya çalışır.

Bu kavramların ışığında neolitik toplumun ideolojik ve maddi kültür öğeleri arasında yaşamı tehdit edecek, çatışmaya götürecek hususlar ağırlıklı olarak özellikle kuruluş ve kurumlaşma aşamasında oluşmamaktadır. Toplumsal ahlak buna fırsat vermemektedir. Toplumsal çatlağa yol açan temel etken olan özel mülkiyet gelişme fırsatı bulamamaktadır. Bununla bağlantılı diğer konu olan farklı cinsiyetler arasındaki işbölümü de henüz mülkiyet ve zor ilişkisini tanımamaktadır. Ayrıca ortak çalışmanın ürünü olan besin elde etmede de özel mülkiyet söz konusu değildir. Tüm bu hususlarda hacim ve sayı olarak büyümemiş toplulukların sıkı bir ortak ideolojik ve maddi kültürleri söz konusudur. Özel mülkiyet ve zor bu yapıyı bozacağından hayati bir tehlike olarak görülmekte ve ahlaklarının temel kuralı olarak ortak paylaşım ve dayanışma toplumu ayakta tutan temel ilke olmaktadır. Neolitik toplumun içyapısı bu anlam ilkesi gereği son derece sağlam görünmektedir. Binlerce yıl sürmesinin nedeni de bu gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Toplum-doğa ilişkisinde de, uygarlık toplumuyla kıyaslandığında, uçurumun açılması şurada kalsın, ekolojik ilkeye uyum her iki kültür bakımından da güçlü bir biçimde sürmektedir. Zihniyetin doğaya yaklaşımı kutsallıklar ve tanrısallıklarla yüklüdür. Doğa aynen kendileri gibi canlı kabul edilmektedir. Kendilerine hava, su, ateş ve her tür bitkisel ve hayvansal besin sunduğu için tanrıyla eş tutulmakta, daha doğrusu tanrısallığın en güçlü öğesi olmaktadır. Tanrı ve tanrısallık kavramının en güçlü nedenlerinden birinin bu gerçeklikte yattığı yoğunca gözlemlenmektedir.

Tanrı kavramına uygar toplumun yüklediği anlamı yeri geldiğinde yorumlayacağız. Mühim olan, neolitik toplumun zihniyetini büyük oranda işgal eden tanrısallıkların baskı, sömürü ve zorbalıkla, onların örtbas edilmesiyle ilgisinin bulunmadığıdır. Daha çok rahmet, şükran, bolluk, sevgi, coşku, işler kötüye gittiğinde korku ve ışık gibi kavramlarla bağlantılandırılarak, onlarla (yani doğayla, bilimsel olarak ekolojik davranılarak uyumlu geçinme, çevreci olma) uyumlu geçinmeye büyük önem verilmektedir. Gerektiğinde en değerli varlıklarını, kendilerinin bir parçası olan çocuklarını, genç erkek ve kızlarını kurban olarak sunmaktadırlar. Tanrının toplumsallık yönünü ise, eski klan toplumunda da kült kabul edilen 'totem', 'tabu' ve 'mana' gibi kavramlarla topluluğun atasal varlığının kendisi olarak kabul edilmektedir. Bir nevi 'atacılık', 'ana-tanrıçalık' dini olarak anlam bulmaktadır. Kutsallık ve saydığımız totem, tabu, mana kavramları tam tanrısallık sayılmasa da, zihniyetlerinin ağır bir bulutu olarak hep başlarının üstünde dolaşmaktadır. Kutsallık da özünde yaşamları üzerinde etkili bulunan her şeye gösterilen ve huşu, coşku, bazen korku ve endişe içinde, bazen sevgi ve saygı, bazen acı ve ağlayış içinde gösterilen tutumdur. Nesne ve anlamların yaşamları üzerindeki etkilerine biçtikleri değerdir. Ahlak olarak da yorumlayabiliriz. Zaten ahlakın

temelinde de topluluklarını ayakta tuttuklarına inandıkları bu tanrı ve kutsallıklar vardır ve temel rol oynar. Topluluklar bu konuda çok ciddidir. En ufak kural ihlalinin, saygısızlığın, kurban sunmamanın felaketle sonuçlanacağına inanırlar. Yani tam ahlaki toplumlardır.

Her ne kadar öz kültürleri haline getirdikleri bitkilerle evcilleştirdikleri hayvanları üzerinde bir toplumsal aiddiyet varsa da, buna mülkiyet denilemez. Mülkiyet nesnellik içerir. Ortada nesnel-öznel ayrımına yol açacak bir zihniyet henüz söz konusu değildir. Nesneler kendileri gibi sayılmaktadır. Birbirleri kendileri için ne kadar mülkse, kültüre ve evcilleşmeye çektikleri bitki ve hayvanlar da o denli mülktür. Dolayısıyla ciddi bir ekolojik ihlalden söz edilemez. Şüphesiz mülkiyete yol açacak bir başlangıç yapılmıştır. Ama bunun mülkiyete dönüştürülmesi başka koşullarda uzun süre sonra gerçekleştirilecektir. Anlattıklarımızdan neolitik toplumun 'cennet' olduğu anlamı çıkmasın. Toplumun kendisi henüz genç ve geleceğin belirsiz, sık değişen doğa koşullarından dolayı kırımlarla karşı karşıya olması nedeniyle tehlikeli durumdadır. Toplum bunun bilincindedir. Zaten zihniyete damgasını vuran da budur. Buna çare olarak, çok safça da görülse, mitolojik ve dinsel boyutlu bir metafizik geliştirmek kaçınılmaz görünmektedir.

Ana-kadın çevresindeki kolektif yaşam ve ona dayalı kutsallık ve tanrısallık metafiziğinin anlamını bu yorumlar temelinde daha iyi anlayabiliriz. Ananın doğa gibi doğurganlığı, besleyiciliği, şefkati, yaşamdaki büyük yeri, hem maddi hem manevi kültürün başat ögesidir. Kocalığını bir yana bırakalım, erkeğin toplum kolektivitesi üzerinde henüz 'gölgesi' bile yoktur, olamaz. Toplumun yaşam şekli buna izin vermemektedir. Dolayısıyla erkeğin hâkim cinsiyet, kocalık, mülk sahibi, devlet sahibi gibi vasıfları tamamen sosyal karakterlidir ve sonradan gelişecektir. Toplum demek ana-kadın, çocukları ve kardeşleri demektir. Muhtemel koca adayı erkek ise, yararlılığını kocalığı dışında bir marifetle, örneğin iyi avcılık ve bitki ve hayvan yetiştiriciliğiyle kanıtlarsa üye olarak kabul görebilir. Karımın erkeği, çocuklarımın babasıyım gibi bir hak ve duygu henüz sosyal olgu olarak gelişmemiştir. Unutmayalım; babalık ve hatta analık, psikolojik boyutları hiç yoktur denilmese de, esas olarak sosyolojik kavram ve olgulardır, algılardır.

Neolitik toplum ne zaman darboğaza girdi veya aşılmaya çalışıldı? Bu konuda iç ve dış nedenler temelinde yorumlar geliştirmek mümkündür. Erkeğin zayıflığı aşıp başarılı avcı ve etrafındaki maiyetiyle güçlü bir konumu yakalaması, anaerkil düzeni tehdit etmiş olabilir. İyi bitki ve hayvan yetiştiriciliği de bu güce yol açmış olabilir. Ağırlıklı gözlemlerimiz ise, bize neolitik toplumun dış etkenli nedenlerle eritildiğini göstermektedir. Şüphesiz bu etken, rahibin kutsal devlet toplumudur. Aşağı Mezopotamya ve Nil'in ilk uygar toplum öyküleri bu yaklaşımı büyük oranda doğrulayıcı niteliktedir. Kanıtlı olarak anlattığımız gibi, gelişmiş neolitik toplum kültürüyle alüvyonlu topraklarda suni sulama teknikleri bu toplum için gerekli artık-ürüne yol açmıştır. Artık-ürünün büyüklüğü etrafında kentleşen yeni toplum devlet biçiminde ör-gütlenmiş, ağırlıklı olarak erkek gücüyle çok farklı bir pozisyonu yakalamıştır. Artan kentleşme metalaşma demektir. O da beraberinde ticareti getirir. Ticaret ise, koloniler şeklinde neolitik toplumun damarlarına sızarak, gittikçe artan biçimde metalaşmayı, değişim değerini (Neolitik toplumda nesnelerin kullanım değeri geçerlidir. Değişim yerine ise armağan esastır), mülkiyeti yaygınlaştırıp çözülmesini hızlandırır. Uruk, Ur ve Asur kolonileri bu gerçeği çok açıkça kanıtlamaktadır.

Neolitiğin ana bölgesi Orta ve Yukarı Dicle-Fırat havzaları bu temelde uygarlığa katılmıştır. Gerek neolitik seviyeye erişmiş gerek erişmemiş diğer tüm klan toplulukları, ezici bir biçimde dıştan gelen uygar toplum saldırılarıyla; işgal, istila, sömürgecilik, asimilasyon ve yok etme yöntemleriyle karşılaşmışlardır. Gözlemlerimiz tüm insan topluluklarının yaşadığı bölgelerde bu yönlü gelişmelerin yaşandığını göstermektedir. Daha sonraki her alanda ve daha üst aşamalarda uygar toplumun saldırılarıyla toplumun kök hücresi sayabileceğimiz neolitik toplum ve önceki

dönemlerden kalmış olanlar çözülme süreçlerine girerek, günümüze kadar kalıntı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Şahsi düşüncem, uygarlık öncesi toplumun asla bitirilip yok edilemeyeceğidir. Bu toplumlar çok güçlü olduklarından değil, tıpkı kök hücreler olgusunda rastladığımız gibi toplumsal varlığın onlarsız mümkün olmadığındandır. Uygar toplum ancak kendinden önceki toplumla birlikte var olabilir. Bu husus tıpkı işçi olmadan kapitalizmin olamayacağı gibi bir gerçekliktir. Uygar toplum varlığını ancak uygarlaşmamış veya yarı-uygarlaşmış toplumlara dayanarak diyalektik olarak da mümkün kılabilir. İmhalar, yok etmeler kısmen gerçekleşmiş olabilir. Ama tamamıyla gerçekleşmesi toplumsallığın doğasına aykırıdır.

Bununla birlikte tarih boyunca ayakta kalan neolitik toplumun ideolojik kültürünü küçümsememek gerekir. Analık hukuku, toplumsal dayanışma, kardeşlik, çıkarsız ve salt toplum amaçlı sevgi, saygı, iyilik düşüncesi yani ahlak, karşılıksız yardımlaşma, gerçek değer üretenlere ve toplumu yaşatanlara saygı, kutsallık ve tanrısallık kavramlarının saptırılmamış özüne bağlılık, komşuya saygı, eşitliğe ve özgür yaşama özlem gibi ölümsüz değerler bu toplumun temel varlık nedenleridir ve aynı zamanda toplumsal yaşam sürdükçe varlıklarını asla yitirmeyecek değerlerdir. Uygarlık değerleri baskı, sömürü, gasp, talan, tecavüz, katliam, vicdansızlık (ahlaksızlık), yok etme, eritme gibi çok sayıda toplum için gereksiz maddi ve manevi kültür öğeleriyle yüklü olduğundan, toplumdaki varlıkları geçicidir. Bunlar daha çok hastalıklı, sorunlu toplumun vasıflarıdır.

Özgürlük Sosyolojisi'nde uygarlıklı toplumun hasta ve çarpıtılmış değerlerinin aşılarak, geriye kalan kalıcı toplum değerleriyle nasıl özgür, eşit ve demokratik toplumla bütünleştirilebileceğini yorumlayacağız.

UYGAR TOPLUM AŞAMALARI VE DİRENİŞ SORUNLARI - 2

Uygar toplumu üç aşamalı yorumlamak öğretici olabilir. İlk, orta ve son aşamalar olarak. Fakat uygar toplumun bir bütün olduğunu, bu tür ayrımların

b- Uygar toplumu üç aşamalı yorumlamak öğretici olabilir. İlk, orta ve son aşamalar olarak. Fakat uygar toplumun bir bütün olduğunu, bu tür ayrımların çözümlemeler açısından kolaylık sağlayabileceğini, somutta ise karmaşıklığını ve bütünlüğünü 'uzun süre' açısından koruyacağını iyi bilmek gerekir.

Uygar topluma yakıştırılan kibarlık, incelik, centilmenlik, kurallara saygılılık, ölçülülük, planlı olma, akıllılık, haklara bağlılık, barışçıllık gibi sıfatlar tamamen yakıştırmacadır ve sadece propaganda değeri taşır. Uygar toplumun gerçek yüzü şiddet, yalan, kandırma, kabalık, entrika, savaş, talan, esaret, yok etmeler, kulluk, vefasızlık, gasp, talan, vicdansızlık, hukuk tanımama, güç ilkesine tapınma, kutsallık ve tanrısallık ilkesini bir avuç çıkarcı azınlık için saptırıp kullanma, tecavüzkâr, cinsiyetçi toplumsallık, bir taraf mal ve mülke boğulmuşken diğer tarafta açlık ve sefaletten ölme, geniş köle yığınları, avare köylüler, işsiz işçiler gibi yaşamın doğasına aykırı toplumsal hastalık ve çarpıklıklarla yüklüdür. Pro-pagandanın gücüyle ve sahte, kötü bir metafizik yaklaşımla gerçek yüzünü gizlemek için sürekli örgütlü bir çaba harcar.

Daha bilimsel bir tanımla uygar toplum sıkça yapmaya çalıştığımız gibi, kentle birlikte sınıflaşmayla gerçekleşen, devlet adı verilen örgütle yönetilen toplumdur. Etnisite-aşiretteki akrabalık ve dayanışma en çok hiyerarşiye kadar bir toplumsal farklılaşmaya yol açar. Sınıf bölünmesi ve devlete erişim doğasına uymaz. Aşiret kültürü sınıflı devletli kültüre uymaz. Sınıflaşmanın esas özü, artan artık-ürün üzerindeki tasarruftur. Artık-ürüne yol açan, başta toprak olmak üzere üretim araçları üzerindeki gasp veya mülkiyettir. Her zaman söylendiği gibi, mülkiyet toplumdan yapılan hırsızlıktır. Artık-ürün ise hırsızlığın karşılığıdır, ürünüdür. Devlet örgütlenmesi esas olarak bu mülkiyetin korunması ve artık-ürün toplamının sahiplerine dağıtılmasının kolektif aracıdır. Örgütlenmiş mülk, artık-ürün ve artık-değer sahipliğidir. Tabii bunun için tarih boyunca muazzam ordular, bürokrasiler, silahlar, meşrulaştırma araçları gerekmiştir. Kendine bağlı bilim, ütopya, felsefe, sanat, hukuk, ahlak, din türetilmiştir. Anlamsız bir metafizik tüm bu kategorilerin toplumsal rollerini ve özgür yaşamla bağlarını çarpıtmıştır. Uygar toplumun ideolojik ve maddi kültürle bağıntısı büyük bir karmaşa ve çarpıtmayı içermesine karşın, esas olan yapısallığıdır. Bu da maddi kültürün gittikçe artan varlığıdır. İdeolojik kültürün yokluğundan bahsetmiyoruz. Varlığının iki temel özelliği vardır: İkinci planda kalma ve çarpıklık.

Bu hususları kavramak için daha da açıklamak gerekir. Bilindiği üzere, yapısallık ve işlevsellik kabul gören bir 'anlambilimsellik' kavramıdır. Her yapının bir işlevi, her işlevin bir yapısı vardır. Kaos durumunda yapı ve işlev kriz yaşar. Dağılma ve çözülmeyle karşı karşıya kalır. Bazı geçici karışık yapılar ve çelişik işlevler de bu arada devreye girer. Bahsettiğim bu husus evrensel nitelik taşır. Örneğin suyun yapısallığı H2O'dur. Evrenin hangi köşesinde olursak olalım, H2O bileşimi oluşmuşsa, yapısallık kurulmuş demektir. İşlevsellik ise 'su' dediğimiz son derece saf, akışkan bir niteliktir. Donması veya buharlaşması, asıl yapısında bozulma ve dolayısıyla işlevselliğini yitirmesi veya sınırlandırması anlamına gelir. Tahta veya madenden bir masa yapmak yapısal bir çalışmadır. Masanın yararlılığı işlevselliğidir. Aynı tahta ve maden parçaları masa olmaktan çıkarsa

işlevselliğini yitirir. Yok olmasalar da işlevleri yok olur. Yamuk yumuk masalar da mümkündür. Bu durumda da hem yapısal, hem işlevsel bozukluklar kaçınılmazdır.

Evrendeki her oluşum yapısal ve işlevsel olmayı birlikte taşıma gibi bir özelliğe sahiptir. En genel anlamıyla maddeyi yapı olarak yorumlarsak, bu yapıyı ayakta tutmak için hemen aklımıza enerji gelir. Enerji madde için işlevselliktir. Enerji-madde önceliğinde enerjinin esas olduğu bilimce kanıtlanmıştır. Maddi yapılar enerjisiz olmaz, ama enerji maddi yapısız da var olabilir. Maddenin yok olabileceği (yapısallık olarak), ama enerjinin yok edilemeyeceği daha anlaşılır bir husustur. Tabii enerjinin işlevselliğini geliştirmesi de maddi yapılanmaları bilebildiğimiz kadarıyla zorunlu kılmaktadır. Canlılık bile ancak belli, çok gelişmiş maddi yapılar ve ortamlarla bağlantılıdır. Maddi karşılığı olmayan, daha doğrusu maddi yapısallığı olmayan bir canlılık düşünülememektedir. Varsa biz bilemiyoruz. Genelleştirirsek, en gelişmiş maddi yapısallıkların karşılığı en gelişmiş bir işlevselliğe denk düşebilir.

Toplumdaki maddi yapı ve işlevselliğin karşılığı maddi kültür ve ideolojik kültürdür. Toplumsallığı yorumlamamız, uygar toplumdaki maddi yapının aşırı gelişkinliğine karşılık, işlevselliğini tam geliştiremediği gibi yitirdiğine, karşılık olarak yapıları da bozduğuna ilişkindir. Bunun temel nedeni ise, toplumsallığı mümkün kılan ana yapısal ve ideolojik kültürlere bağlı kalmaması, onları aşırı zorlamasıdır. Şuna benzetebiliriz: Suyun içine petrol karıştırmak suyu bozar ve su işlevselliğini yitirir. Petrol de su gibi akışkandır. Ama işlevi bambaşkadır. Maddi kültürün gelişmesi eğer ideolojik kültürün gelişmesiyle denk ve uyumluysa, bunun sakıncasını veya toplum üzerinde olumsuzluğunu söylemleştiremeyiz. Normalde olandır diyebiliriz. Fakat maddi kültürün gelişmesi ve çok dar bir toplumsal grubun elinde birikmesi duru-munda ise, kesinlikle toplumun hem genelde yapısal ve işlevsel bozulması, hem de dar anlamda büyüyen maddi kültür ve eriyen ideolojik kültür anlamına gelir.

Bir örnekle fikrimizi daha iyi açıklayabiliriz. Mısır piramitleri dev maddi yapılardır. Fakat bunun karşılığı işlevselliğini, anlamlı yaşamını, özgürlüğünü, yani ideolojik kültürünü yitirmiş milyonlarca insandır. Uygarlık böyle bir şeydir. Dev yapılar inşa eder. Tapınaklar, kentler, surlar, köprüler, tarlalar, ambarlar ve hatta ürünlerle büyüklüğünü görünür kılmış olabilir. Böyle toplumlar uygarlıklarca mümkündür. Fakat işlevselliği, ideolojik kültür değeri aynı toplumda arandığında, karşılaşılan şey ya bu değerin yitikliği ya da çarpıklaştırılmış halidir. Bir azınlık toplumun genelinden kopmuş, onu acımasız bir baskı ve istismar altına almış, ideolojik kültüründen ya kopartmış ya da çarpıtarak sunup asıl ideolojik kültür değerlerinden yoksun bırakmıştır.

Azınlığın beslendiği hem maddi hem ideolojik kültür ise, çifte yönlü hasta bir topluma yol açar. Maddeye boğulmuş, çevresel ve özgür bir ideolojiden ise tamamen kopmuştur. 'Toplumsal sorun' dediğim haller bu diyalektik gelişmenin sonucudur. Uygar toplum tam bu nedenle çevreden kopar. Sanıldığı gibi bu kopuş niteliksel veya nitelik olmayıp ontolojiktir. Yani uygar toplumun varlığı çevreden kopmayı zorunlu olarak gerektirir. Çevre ve ekoloji ister eski haliyle doğa-toplum bütünlüğü içinde, ister en bilimsel ifadeyle doğa-toplum bütünleşmesi biçiminde anlaşılsın, gereksindiği toplum, uygarlığı oluşturan temel ölçütleri, yani sınıf-kent ve devletini aşmayı gerektirir. Kaba bir yok etme eyleminden bahsetmiyorum. Yeni bir toplumun maddi ve ideolojik kültürünün dengeli ve uyumlu olmasını varsayar. Toplumun içte dengeli ve uyumlu maddi ve ideolojik kültürü, doğayla bütünleşmesini özgürleşmiş doğa (Murray Bookchin'in deyişiyle 'üçüncü doğa') olarak gerçekleştirirken, aynı zamanda beraberinde uygar toplumun dengesiz doğa-toplum çelişkisinin aşılmasına da yol açar.

Bu genel kavramsal perspektif altında uygar toplumun ilk inşa dönemini yorumladığımızda, hemen tümünde dev bir maddi kültür görüngüsü olduğu görülür. Mısır'ın dev pramitleri, Sümerlerin

zigguratları, Çin'in Yeraltı Şehri, Hintlilerin tapınakları, Latin Amerika'da benzer kent ve tapınaklar açıkça maddi kültürün varlığını sergiler. İçindeki mana, yani ideolojik kültür ise mumyalanmış cesetler, tanrı heykelleri, kralın öte dünyada da ordusuyla yürüyüşüdür. Anlam donmuş veya müthiş çarpıtılmıştır. Bu durumlarda insan psikolojisindeki 'ben' kavramına vurgu yapılarak da anlamlandırma yapılır. Ama asıl anlamın toplumsallıktaki dönüşümde yattığı açıktır. Toplum olmadan veya dönüşmeden böyle yapıların akla bile gelemeyeceği anlaşılırdır. Kralın tanrılaştırılması da bir zihniyet durumudur. Fakat çarpıtılmış ve toplumu var eden temel ideolojik zihniyeti yıkan bir zihniyettir. Gerçek toplumsal zihniyetin, ideolojik kültürün yıkılması pahasına, tek tanrılı dinlerin büyük bir öfkeyle ve varlık nedenleri olarak karşı çıktığı bir zihniyettir. Kentte üslenmiş ve kendini sınıf devleti olarak örgütlemiş olan bu toplumun büyük birikimini maddi kültür olarak; çarpık zihniyet, kötü metafizik, doğadan dışlanma, doğanın üstüne çıkma ve kendini tümüyle doğa dışında bir yaratıcılık olarak sunmasını ise ideolojik kültürün ikinci plana düşmesi ve çarpıtılması olarak yorumluyoruz.

Bu aşamanın tepkisiz, coşkulu, mucizevi ve acısız karşılandığını belirtmek mümkün değildir. Mitolojik anlatım gerçeğin çok gizlenmiş ifadesidir. Gerek mitoloji, gerek kutsal din belgeleri bir nevi direniş öyküleridir. Başlangıçtaki direnişi ideolojik kültürün başkaldırısı olarak yorumlamak anlamlı bir saptamadır. Direniş çok boyutludur. Öncelikle ev hapsine ve erkek bağımlılığına alınmasına karşı kadının büyük direnişi İnanna figüründe nettir. Kurulur kurulmaz kentlerin etrafının surlarla çevrilmesi, etnisitenin tam bir ideolojik kültür başkaldırısının sembolüdür. Yaratıcı tanrı ve kul insan anlayışı derinliğine çözümlendiğinde, büyük bir sınıf mücadelesinin verildiği gösterecektir. Yaratıcı tanrı imalatı, asıl özünden boşaltılan doğa-tanrı anlayışının yerine ikame edilmiştir. Aslında yaratımla ilişkisi olmayan, ondan kopan yönetici sınıf, tam bir ideolojik çarpıtmayla kendisini tam yaratıcı maskeli tanrılar olarak ilan eder, buna karşılık gerçek yaratıcı, anlamlı kutsallık ve tanrısallıklar sahibi toplum üyelerini dışkılarından yaratılmış olarak vasıflandırırken, büyük bir sınıf savaşımını da mitolojik dille ifade etmektedir.

İdeolojik kültürün büyük düşüşü bu anlatımlarda gizlidir. Uygarlığın ilk inşa mitolojik anlatımları, özellikle tanrı inşa maharetleri, sınıfsal mücadelenin ideolojik biçimi olarak okunabilir. O dönemin zaten başka bir anlatım dili de yoktur. Kent rekabetleri ve yakıp yıkmaları şiddetli bir sosyal mücadeleye tanıklık etmektedir. Destan anlatımları, panteon düzenlenişleri, kent mimarileri, mezar yapımları sınıfsal uçurumu ve kırsal toplumla açılan mesafeyi net yansıtırlar. Firavun ve Nemrut öyküleri toplumun derinliğine yarılmasının belgeleridir. Aşiret ezgileri de uygarlık saldırıları karşısındaki zorluk ve çaresizliklerin izlerini taşır.

Uygar toplumun ilk inşa döneminden en derli toplu ve günümüze kadar ulaşan direnişlerin başında peygamberler geleneği gelir. Öyküleri Adem ve Havva'yla, yani ilk iki insanla başlatılan anlatımın tüm özellikleri ideolojik kültürün damgasını taşımaktadır. Adem'le Havva'yı neolitik toplum karşısında tanrılaşan uygarlık zihniyetinin kavranmasında doğru değerlendirirsek, efendi-köle çatışmasının ilk ipuçlarını sunduklarını görürüz. Adem'le tanrı diyalogları ve Havva'yla ilişkileri, efendi-köle ayrışımı kadar ana-kadının ikinci plana düşüşünü sembolize ettikleri biçiminde yorumlayabiliriz. Nuh'un çıkışı, zorba efendi karşısında neolitik toplumu adeta gemiye yükleyerek uygarlığın ulaşamayacağı dağlık alanda yeniden inşasını anımsatır. Öykü zaten Sümer toplumunu ve ayakta kalmak için direnen neolitik toplumu anlatmaktadır. Bu iki peygamber geleneğinin başlangıcını uygar toplumun inşasına kadar taşımakla direnişin başından beri mevcudiyetini ve en az uygarlığın sürekliliği kadar bir sürekliliğe sahip olduklarını göstermektedir. Hanedan tarihleri üst sınıf tarihleri oldukları gibi, peygamberlik tarihleri daha çok direnen kültürler, kabileler ve kahramanlar tarihidir. Hepsinde ortak öğe putperestliğe karşı çıkmalarıdır.

Uygar toplum putçuluğuyla totem ve benzeri kabile simgelerini ayırt etmek gerekir. Uygar toplumun panteonunda bir araya getirilen tanrılar, dönemin yönetici figürlerinin kopyaları gibidir. Zaten hepsi insan şeklindedir. Daha da ötesi, yönetici insanların ta kendileridir. İşte peygamberlerin bu figürlere saldırmalarıyla yöneticilere saldırmaları özde aynıdır. Anti-putperestlik anti-devletçiliktir. Kurumsallaşan toplumu sembolize eden tüm kavram ve simgelerine muhalifliktir, direniştir. Rahiplerle siyasi krallıklar arasındaki kavga daha farklı niteliktedir. Rahipler krallardan inşa ettikleri toplumdan paylarını talep etmektedirler. Mücadeleleri üst tabaka arasında geçer. Devlet içi bir mücadeledir. İdeolojik kültürün yaratıcıları oldukları için, dolaylı da olsa peygamberleri etkilerler. Rahip esas olarak devletin din adamıdır. Sivil toplum onu pek ilgilendirmez. Peygamberlik, tersi ilişkiyi anlatır. Devlet dışındaki toplumun sözcüsüdür.

İbrahim peygamberle başlatılmak istenen ve Musa'yla kurumlaştırılan geleneğin özgün yanı, Mısır ve Sümer toplumundan tamamen kopma cesareti ve kendi toplumlarını kurma iradeleridir. Tam bir ideolojik kültür devrimiyle tanışıyoruz. Nemrut ve Firavun iki toplumun, devletin sembolik yönetici lakaplarıdır. Kurumlaşmış özellikleri vardır. Mutlak hâkimiyeti ifade ederler. İbrahim ve Musa bu hâkimiyeti tanımadıklarını kendi ideolojik kültürleriyle, yani zihniyet direnişleriyle açıklamış oluyorlar. Bu direniş dönem için değeri yüksek bir başkaldırıdır. Bugün nasıl "Başka bir dünya vardır" sloganı önemliyse, o dönemde Firavunlar ve Nemrut'ların resmi hâkim dünyaları dışında bir dünyanın var olduğunu ilan ediyorlar. Bunun için kendi cemaatleriyle yoğunca uğraşıyorlar. Öncelikle bir umut hareketidir. Bugünkü İsrail'in gücünün temelinde, en azından ideolojik kültür gıdasında bu öykünün payı küçümsenemez. İbrahimî gelenekteki tüm öykü ve ütopyalar kabile düzenlerinin uygarlık tarafından önü kesilen yaşamlarını ve özlediklerini dile getirmektedir. Her iki uygarlıktan etkilenmişlerdir. Ama özde reddettiklerini iyi yorumlamak gerekir. Amaçları onlar gibi bir uygarlık inşaları değildir. İsrail krallarının rahipleriyle sürekli çatışmalarında bu gerçekliğin yeri önemlidir. Halen bu yönlü bir çekişme İsrail devlet ve toplumunda bütün şiddetiyle sürmektedir. Hititlerin, Mitannilerin, Asurların, Med-Perslerin, en nihayet Greko-Romenlerin de tarihsel şahitleridir. Hafızalarında bu uygarlıkların tortuları birikmiştir.

Tarih M.Ö. 1600-1200 yıllarını maddi kültürün ışıltılı bir dönemi olarak tasarlar. Hitit, Mısır ve Mitanniler arasındaki ilişkiler ilk uluslararası diplomasinin canlı örneklerini sunarlar. İbraniler bu sürecin en yakın ve bakıp anlamasını bilen kavmidir. İbrahim ve Musa'yı bu dönemin trafiğinden ayrı düşünmek tam anlaşılmalarını eksik bırakır. Verdikleri cevap ideolojik kültürün cevabıdır.

İsa ve Muhammed bu gelenek içinde iki büyük reformatördür. İdeolojik kültürün yükselişindeki yerlerini sonraya bırakalım.

Babil ve Asur, maddi kültürün yükselişindeki iki önemli halkadır. Büyüyen şehir ve ticaret bu iki krallık döneminde büyük aşama sağlamıştır. Babil, kendi döneminin Paris'idir. Asurlar önce tüccar krallar, sonra imparatorluk inşa etmenin en gaddar temsilcisidir. Maddi toplumu Ortadoğu'da en iyi temsil eden yönetim geleneğidir. İdeolojik kültürü hem ikinci planda tutmada, hem çarpıtmada rol sahibidirler. Med-Pers geleneğinin dayandığı Zerdüşt kültürü ideolojik kültüre tekrar başat yeri vermenin büyük mücadelesini vermiştir. Zerdüşt-Buda-Sokrates üçlüsü birbirine çok yakın zaman sürelerinde hem büyük ahlak filozofları, hem maddi kültüre karşı ideolojik kültürün üstünlüğünü kendi şahıslarında temsil eden büyük bilge kişiliklerdir. Uygarlığın düşürdüğü insanlık vicdanının büyük uyandırıcıları ve seslendiricileridir. Kendi dönemlerinde olgunluk dönemine giren maddi kültür dünyasının ezici üstünlüğü karşısında başka dünyaların hem mümkün olduğunu, hem arayışçıları olduklarını yaşamlarıyla görkemli bir biçimde sunmuşlardır.

Başta İskitler olmak üzere, çevre kültürlerinin ardı arkası gelmeyen direnişleri ve saldırıları, ideolojik kültürün kolay tüketilmeyeceğinin süregiden kanıtlarıdır. Semitik kültürden Amoritlerin, Aryen kültüründen Hurrilerin, Kuzey Kafkas kültürünü ise İskitlerin uygarlık karşısında temsilleri, direniş halkalarının da en az uygarlık halkaları kadar kesintisiz ve güçlü olduklarını gösteriyor. Gotlar Roma uygarlığı için neyse, Amorit-Arap, Hurri-Med ve İskitler de Ortadoğu İmparatorlukları için aynı konumu ifade ederler. Hıristiyanlık benzeri birçok dinsel çıkış zaten Ortadoğu toplumsal direnişlerinde hiç eksik olmamıştır.

c- Greko-Romen uygar toplumu uygarlık tarihinin orta, olgunluk dönemini temsil eder. Klasik çağ uygarlığı da denilebilir. Uygarlık potansiyellerinin en parlak aktiflerini geliştirebilmişlerdir. Dönemine göre maddi kültürün en görkemli çağını yaratmışlardır. Daha önceki tüm maddi kültürlerin en başarılı sentezlerine ulaşan bu uygarlık kendi aşamalarının son sözleridir. Halen görkemlilik olarak Roma'yla kıyaslanabilecek maddi bir kültüre erişildiğini söylemek zordur. Bir devrim gibi gösterilen kapitalist endüstriyalizm ise uygarlık değil, uygarlığın hastalığıdır.

Atina dönemi ilkçağın ideolojik kültürünün sonunu da belirler. Felsefe bir yanıyla da bu gerçeğin sonucudur. Panteon canlılıklarını, yani ideolojik kültür değerini yitiren tanrıların mezarlığı gibidir. Her şeyde olduğu gibi zirvedeyken bu durumla karşılaşma anlaşılırdır. Her zirvenin sonu düşüştür.

Köleciliğin tam bir maddi kültür sistemi olduğu kesindir. İnsanlığın düşürülmesi bu sistemin esas özelliğidir. Bu kadar derinliğine düşüş hiçbir canlı dünyasında gözlenmez. Vicdanın çöküşüne bu denli elverişlilik, maddi kültürün görkemi ve çekiciliğiyle yakından bağlantılıdır. Halen bu kültürün dev anıtları, yapıları karşısında ürpermemek, diğer yandan hayranlık duymamak olası değildir. İnsan tanrılaşması ancak bu kadar olabilir. Fakat insan tanrılaşması insanları hedeflediğinde felakete dönüşür. Tanrılar için geri kalanlar kuldur. Toplumsal yarılmadaki, dolayısıyla mücadeledeki hiçbir çelişki ve mücadele açıktan bu denli boy göstermemiştir. Düşüşü daha iyi kavrayabilmek için Yunan klasik kültüründeki 'oğlancılık' olayı doğru çözümlenirse son derece öğreticidir. Kadın köleliğiyle bağı sadece cinselliğe sunum şeklinden ibaret değildir. Aynı sosyal olguyu paylaştıkları için aralarındaki bağ çarpıcıdır.

Kadın köleliğine daha yakından baktığımızda, çok ezici ve insanlıktan çıkarıcı yönü dikkat çeker. Eve kapatılma sadece bir mekânsal tutsaklık değildir. Hatta hapishane de değildir. Derinden tecavüze alınma durumunu ifade eder. İstenildiği kadar nişan, gelinlik törenleriyle derinliğindeki gerçek örtülmek istensin, bir günlük uygulama bile kendini bilen için insan onurunun bitimidir. Kadın binlerce yıllık üretimsel, eğitimsel, yönetimsel, özgürlüksel değerinden o kadar sistemli ve çok çeşitli şiddet araçlarıyla, ondan da fazla ideolojik düşürme (aşk söylemleri dahil) araçlarıyla hırpalanır ki, sonuç tam teslimiyetten ötedir. Kimliğini tümüyle yitirişi, bambaşka bir gerçeğe, 'karıya' dönüşmesidir. En sıradan bir erkeğin, dağ çobanının bile gözünde kadın sadece karı olabilir. Karı olmak ise, üzerinde sonsuz tasarruf hakkının (istediği an öldürme de dahil) doğması demektir. O sadece bir mülk değildir. Çok özel bir mülktür. Sahibi için küçük imparator olma potansiyelini taşır. Yeter ki kullanmasını bilsin.

Uygarlığı hazırlayan temel ayaklardan biri bu gerçeklikti. Maddi kültürün sınır tanımazlığının altındaki temel etkenlerden biri olması da bu gerçeklikle bağlantılıydı. Kadında yaşanan başarılı deneyim tüm topluma taşırılmak istendi. İkinci vahim etkileyicilik buydu. Toplum, efendileri için karı gibi işlevsel olmalıydı. Toplumun karılaşmasının kapitalist sistemde tamamlandığını belirtmeye çalışacağız. Ama bu eylemin temeli ilk uygarlık aşamasında atılmış, Greko-Romen kültüründe ise başarılı toplum örneği olarak sunulmak istenmişti. Ancak erkeğin karılaşmasıyla toplumun karılaşmasından bahsedilebilirdi. Greko-Romen bunu iyice sezen ve tedbirini alan toplumdu. Kölelerin durumunun karıdan beter olduğu çokça bilinen hususdur. Sorun köle olmayan

erkeğin karılaştırılmasıydı. Ensest veya cinsel sapıklıktan, çifte cin-sellikten bahsetmiyorum. Psikolojik boyutları, hatta biyolojik nedenleri olan bazı olguları, bahsetmek durumunda olduğum olaydan ayrı değerlendirmek gerekir. Klasik Yunan toplumundaki moda, her özgür genç erkeğin mutlaka bir sahibi, bir erkek partnerinin olmasıydı. Genç tecrübe kazanıncaya kadar partnerin sevgilisi olmalıydı. Daha önce değindiğim gibi, Sokrates bile bu olayda önemli olanın genç oğlanın çok kullanılması değil, o ruhu yaşaması olduğunu söyler. Zihniyet açıktır: Kölelik toplumu özgürlük, onur ilkesiyle bağdaşmayacağından, bu özellikler toplumdan silinmeliydi. Çünkü toplumu tehdit ediyorlardı. Doğruydu da. İnsan özgürlüğü ve onurunun olduğu yerde kölelik yaşanamaz. Sistem bunu kavramıştı ve gereğini yapmak durumundaydı.

Şüphesiz Greko-Romen kültürü bu misyonu tamamlayamadı. İçte özgür felsefi okullarla gelişen Hıristiyanlık, dışta ise etnisitenin ardı arkası kesilmeyen saldırı ve başkaldırıları toplumu başka durumlarla yüz yüze bırakacaktı. Maddi kültürün her şey olmadığının, her şeye gücünün yetmeyeceğinin işaretleri de az değildi. Toplum ancak kapitalizmde hiç 'oğlancılığa' gerek duyulmadan da karılaştırılabilecekti.

Kabile güçleriyle Hıristiyanların gözüpek ve sonsuz acılar pahasına direnişleri, esas olarak insanlık için tükeniş anlamına gelen topluma son vermek içindi. Sonraki uzlaşmalar direnişlerin ideolojik kültür değerini ve hedefini göz ardı ettiremez. Maddi kültür bakımından hiçbir büyüklüğü olmayan bu hareketlerin daha sonraki büyük hamlelerini ideolojik kültürün yükselişi olarak görmek en doğru yorumdur. Benzeri örnek Sasani-İslam ve Turani göçlerin ilişki ve çatışmalarında da yaşanacaktı. Basit baskı ve sömürü terminolojisiyle toplumların derin düşüş ve yükselişlerini açıklayamayız. Yaşananlar daha kapsamlıdır. Kapitalizmin neden çözümlenemediği ve çözülmediği, gereken kapsam derinliğine (uygar toplumun çözümüne) ulaşılamamayla yakından bağlantılıdır. Kapitalizme ilişkin çözümlemeler, aysbergin su üstündeki kısmına benzer. Asıl kütle uygar toplumdur. O da su altında duruyor.

UYGAR TOPLUM AŞAMALARI VE DİRENİŞ SORUNLARI - 3

Halen büyük önemini koruyan bu sorunu aydınlatmak sanıldığı kadar kolay değildir.

d- Hıristiyanlık ve İslam'ın uygarlık mı, değer (ahlak) mi oldukları tartışmalıdır. Halen büyük önemini koruyan bu sorunu aydınlatmak sanıldığı kadar kolay değildir. Bizzat kafa karışıklığı yaşayanlar, Hıristiyanlarla İslam teologları ve müminleridir. Nerede ve ne zamana kadar bir inanç ve ahlak sistemi oldukları, uygar toplum ve dışlanan toplumla ilişkilerinin ne olduğu, hangi anlamda uygarlık ve ona karşı muhalefet oluşturdukları aydınlatılamayan hususların başında gelmektedir.

Sasani ve Greko-Romen impratorluk koşullarında oluşan bu iki önemli inanç ve ahlak sistemi (benim yorumum), köleci sistemin dev boyutlara ulaşan maddi kültürüne ve çok yozlaşmış ideolojik değerlerine karşı büyük bir ideolojik kültür hamlesi anlamına gelir. Yeni bir uygar toplum inşası anlamına gelselerdi, klasik tüm inşalarda gözlemlendiği üzere kent ve sınıf oluşumlarını esas alırlardı. Kent ve sınıf hedefleri vardı. Fakat bunları kendi inanç ve ahlaki değerlerine kavuşturmak için hedeflemişlerdi; uygar toplumun kendisi olmak için değil. Ağırlıklı yanları iktidarı hedeflemek, yani maddi kültürü ele geçirmek değil, aksine ideolojik kültürle büyük bir dengesizliği yaşayan, anlamını yitirmiş dev boyutlu maddi kültür varlıklarına karşı insanlığı koruyan yeni bir ideolojik kültürün hegemonyasını sağlamaktı.

Dolayısıyla Hıristiyanlık ve İslamlık çağlarını uygarlık sistemleri olarak nitelemek eksik ve yanlış anlamaları beraberinde getirir.

Roma'nın çöküşünün sıradan veya herhangi bir uygarlık çöküşü olmadığını önemle belirtmek gerekir. Roma şahsında en az dört bin yıllık uygar toplum geleneği çökmüştür. Daha doğrusu çökertilmiştir. Konumuz çöküşün iç ve dış nedenlerini uzun boylu anlatmak olmadığından çok kısa değiniyoruz. Peşinde olduğumuz husus, uygar toplum değerlerinin genel çöküşle bağları ve yeridir. Roma'nın Çin dışında (Ona da M.Ö. 100'lerden itibaren ulaşmıştı) tüm ilk ve klasik uygarlıkları temsil ettiği rahatlıkla söylenebilir. Sadece kölelik kurumu açısından değil, tüm maddi ve manevi kültürüyle. Şu hususu da ehemmiyetle belirtmeliyim ki, toplumların olaysal günlük baskı ve sömürü durumlarının analizleri gerçeğin kapsamlı ele alınmamasının temel nedenidir. Pozitivizmin en büyük saptırması bu konudadır. Belki de Avrupa dü-şüncesinin en sakıncalı yönleri de bu pozitivist çıkışla ilgilidir. Toplumları maddi ve ideolojik kültür derinliği içinde, tüm çelişki ve çatışkılarıyla, denge ve uyumsuzluklarıyla ele almadıkça, anlamlı bir yorumlama yapılamaz, dolayısıyla daha özgür bir yaşam için paradigmalar inşa edilemez.

Bu kavramsal bakış içinde Roma'yla birlikte hâkim yan olan dev boyutlara varmış maddi kültürüyle, artık anlamlı yaşamla bağı kalmamış tüm ideolojik kültürle birlikte çökmüşlerdir. Zaten Roma'nın kent olarak mimari inşası bile kendinden önceki başta Mısır olmak üzere dört bin yıllık mimari geleneğin şahikasıdır (doruğudur). Aynı biçimde Roma Panteonu, Sümer rahiplerinin dört bin yıl önceki zigguratlarının son katının ve içindekilerin son ama en görkemli halidir. Bu hususları tespit etmek benim açımdan zor değildir. Bu açıdan çöken maddi ve ideolojik kültürler en az dört bin yıllıktır. Yıkılışlarına ve bunu yıkanların kimliğine baktığımızda da benzer bir çözümlemeyi geliştirebiliriz. İlk Amorit ve Hurri saldırılarından son Got saldırılarına kadar saldırılar da bir

bütündür. Bunların direniş ve saldırı tarihleri de en az dört bin yıllıktır. İçte Nuh peygamberden başlayıp Hz. Muhammed'e kadar geçen direniş de bir zincirin halkaları gibi uzun bir tarihe sahiptir. Sadece süreler açısından değil, yerleri de büyük anlamlar içerir. Arabistan çölleriyle Toros-Zagros eteklerine dayalı olmak, Orta Asya çölleriyle Avrupa orman derinliklerine dayalı olmak, göç kabileleri için maddi ve manevi kültür oluşumlarında derin izler bırakır. Her peygamber öyküsü, etrafındaki cemaatin ne zorluklar pahasına oluştuğunu gösterir. Avrupa merkezli sosyoloji bu konuları gündemine bile almak istemiyor. Bu yüzden Avrupa merkezli bilgi yapıları demek pek yanlış sayılmaz. Uygarlık tarihinin anlamlı bir yorumu olmadan Roma'yı, Roma'nın gerçek bir tarihini inşa etmeden Avrupa'nın maddi ve ideolojik kültürünün kaynaklarını tanımlayamayız.

Tarih Roma'nın çöküşünden önceki iki yüz yılı da karanlık ve karmaşa yüzyılları olarak değerlendirir. Dolayısıyla yıkılışlar yıllık olaysal zamanların işi değildir.

Roma'nın doğudaki ikizi veya benzeri olan Sasani İmparatorluğu için de aynı yorumlar geliştirilebilir. Sümer rahip devletinin doğusundaki öyküsüdür. Sadece bünyesindeki Zerdüştik öğe ahlaki karakterini sınırlı da olsa güçlü kılmıştır. Fakat Buda nasıl racaların süper anlam garibesi maddi kültürel ağırlıklı uygar toplum inşalarını önleyemediyse, yine Sokrates Atina kültürünün ahlaki temeldeki bozukluğunu gideremediyse, Zerdüşt de devasa boyutlu Pers ve Sasani maddi kültürlerinin şatafatını engelleyememiştir. Tarih İran Sasani İmparatorluğu'nun son dönemlerinin Roma'dan farksız olduğunu belirtmektedir. Kuzeydoğudan Turani saldırılar, içte inanç ve mezhep kaynaşmaları sonunu getirmek üzereydi. Güçlü bir ideolojik kültür çıkışı olan Mani hareketi (M.S. 250'ler) tasfiye edilince, gerekli gençlik aşısından da mahrum kaldı. Eğer İslam'ın birkaç cengi olmasaydı, Nasturi rahipleri de tıpkı Batıdaki Katolik rahipleri gibi (Bir dönemin maddi kültür imparatorları gibi, artık manevi kültür adına imparatorları olmuşlardı) İran ve başkentinin ideolojik kültürel fethini tamamlamak üzereydiler. İslami fetih bu gelişmeyi önledi.

İki büyük köleci uygarlığın çöküş anlamını böyle tanımladıktan sonra, gelelim ideolojik alternatif diye kendisini tanımlayan iki ünlü hareketin, İslamiyet ve Hıristiyanlığın çıkış koşulları ve tanımlanmalarına.

Roma kendi resmi toplumunu inşa ederken, çok geniş marjinal kesimleri de beraberinde ortaya çıkardı. Bunlar geleneksel kavimsel göç grupları değildi. Herhangi bir etnik özellikleri de ihtiva etmiyorlardı. Deklase, ayaktakımı, Romalıların deyişiyle 'proleter' denen yeni gruplardı. İdeolojili gruplar sayılmazlardı. Tam bir boşluk içinde yüzüyorlardı. Bir nevi köleciliğin işsizleriydi. Hangi ideoloji kendilerine el atsa taban bulabilirdi. Roma'nın impatorluk döneminde ortam bunlarla kaynıyordu. Tarihte ilk defa yeni sosyal bir tabaka oluşturmuşlardı. Yavaş yavaş bunların taban teşkil ettiği tarikatlar oluşuyordu. İsa'dan az önce Esseniler gibi.

İsa'nın gerçek bir insan mı, yoksa ortamın dayattığı bir figür mü olduğu sorusu halen tartışılıyor. Bu konumuz açısından önemli değildir. İsa'nın teorik veya somut olarak doğuş yıllarında, Roma ilk imparator Augustus şahsında zirve yapmıştı. Doğu Akdeniz'in fethi kabilinden küçük Yahudi Krallığı da daha önceki büyük direnişler sonunda fethedilmişti. Genel valilikle idare ediliyordu. İşbirlikçilik üst tabakaların ustası oldukları bir eğilimdi. Yahudi işbirlikçiliği de daha Nemrut ve Firavunlar döneminden beri tecrübe sahibi olduğuna göre, Roma işbirlikçiliğinde de güçlük çekmeyecekti. Buna mukabil yine İbrahim ve Musa'dan beri güçlü bir özgürlük eğilimi de her zaman vardı. İsa bu geleneğin devamıydı. Kudüs her zaman taç giymeye hazır bir kız gibi tasvir edilir. İsa'nın da ideolojik anlamda bu kıza talip olduğunu anlatımlarından anlamaktayız. Son hareketi ve bunun çarmıhla sonuçlanmasının da bu tür bir amaçtan kaynaklandığı biçiminde yorumlanabilir. Başlangıçta ne herhangi derli toplu bir örgütsel hareket, ne de ideolojik manifesto söz konusudur. Son derece gevşek bağlarla kendine bağlı benzer konumda bir küçük grubu vardır.

Bunlar Havariler denilen ilk öncüler oluyor. Hiyerarşik, etnik ve resmiyette bir yerleri tuttukları söylenemez. Çarmıh, bölgede sıkça uygulanmış bir cezalandırma sistemidir. Roma'nın korkunç bir icadıdır: Aslanlara parçalatma gibi. Bundan korkan grubun Suriye içlerine ve kıyılarına ilk elde kaçtıkları biliniyor. İbrahim'in de Nemrut korkusundan ötürü tersine, Kudüs'ün de sonradan inşa edileceği alana hareketi vardır. Bu dönemlerde benzer birçok iniş ve çıkışların olması doğaldır. Ancak bir yüzyıl sonra ilk İncil taslakları oluşturuluyor. Mesela bugün ortada olmayan Marcion İncil'i bunlardan ilk taslaktır.

Roma'nın imparatorluk izine bağlı olarak, 2. ve 3. yüzyıllarda ilk 'aziz'ler ortaya çıkıyor. 4. yüzyıl tam bir Hıristiyanlık yüzyılıdır. İmparator Konstantin'in Hıristiyanlığı resmi din olarak ilan etmesiyle hem 'aziz'lerin varlığında ve hem de inanmış grupların sayısında bir patlama yaşanıyor. Bu dönemde ilk mezhep ayrışmaları ve resmi Hıristiyanlık (Devlet Hıristiyanlığı) gündeme geliyor. Bilindiği gibi Hıristiyanlıkta 'üçlü teslis inancı' hâkimdir. Baba, ana ve oğul tanrı figürleri olarak yorumlanabilir. Konumuz teolojik tartışma olmamakla birlikte, bu inancın temellerinin çok eskiye dayandığı bilinmektedir. Sümerler bu inancı zigguratlara taşıyan ilk toplumdu. Ana-Tanrıça 'İnanna', Baba Tanrı 'En' ve Oğul Tanrı 'Enki' ilk dile gelecek panteon üçlüsüdür. Dolayısıyla ve sıkça söylenen Hıristiyanlığın paganizmden güçlü etkilendiği söylemi yabana atılamaz. Fakat daha da ilginç olan, İsa'nın kendisinin İbrani gelenekten gelmesi veya öyle sayılmasıdır. İbrahimî gelenek paganizmle şiddetle çelişir. İsa adına direnen dinsel akımda ise, sanki iki gelenek uzlaşmış gibidir. Bence doğru yorum da budur.

Kafaları karıştıran bu husus daha sonra büyük mezhep tartışmalarına, parçalanma ve çatışmalarına yol açmıştır. Çatışmanın özünde İsa'nın tanrısal özden mi, yoksa insani özden mi sayılacağı vardır. Bu ayrım yorumlandığında da, tanrısal özden diyenlerin daha çok resmi Hıristiyanlığı kabullenenler olduğudur. 'Konstantin'in kendisi bu yorumu, yani İsa'nın tanrısallığını kabul edenlerdendir. Bilindiği üzere devlet tanrı-sallığı resmileşen tanrısallıktır. Temellerini de Sümer rahipleri atmıştır. Dinlerin ilk defa iki toplumsal temele göre ayrışması Sümerlerle başlar. İnsan tanrısallığı ise neolitik toplum kültüründen kalmadır ya da o kültürden önemli kalıntılar barındırır. Paganizmin de böyle yanları vardır. Diğer taraf, yani İsa'nın insan karakterli olduğunu iddia edenler ise, onun dışındaki devletleşmemiş grupların yorumudur ya da dinsel eğilimidir. Tıpkı Müsmanlıkta resmi Sünni mezheple (devlet dini) Alevi mezhep (devlet dışı toplumun dini) arasındaki ayrım gibi.

Hıristiyanlık'ta dördüncü yüzyılda iki büyük dönüşüm yaşanıyor. Birincisi, devlet dinine dönüşmesidir. Bu aynı zamanda uygarlık dini haline gelmiş biçimidir. Roma maddi kültürünün yaşamış olduğu büyük manevi kriz, yani meşruiyet krizi böylelikle aşılmak istenmiştir. Diğeri kitleselleşmesidir. İlk yüzyıllardaki dar aziz gruplarının inancı olmaktan çıkmış, büyük halk gruplarının resmi veya gayri resmi dini olmuştur. Ermeniler, Asuriler, Helenler ve Latinler Hıristiyanlığı benimseyen ilk akla gelen halklardır.

Ortaçağ denen ünlü zaman 'süre'sine böyle giriliyor: Yani bir yandan çökmüş orjinal Roma, onun yerine Hıristiyan meşrutiyetine dayanan Konstantin Roma'sı; diğer yandan büyük ideolojik kültür hamlesi olarak Hıristiyanlığın çığ gibi büyümesi. Karanlık çağ denen sürenin bu iki aktörü, Hıristiyanlığın içerdiği 'üçlü teslis' inancının gereğini sergilemektedir: Resmi tanrılı dinle gayri resmi tanrıların dini. Tarihi bölünme ortaçağda da dönüşmüş olarak sürmektedir. Aralarındaki çatışma da çok kanlı geçmiştir. Daha önceki paganistlerle olan çatışma Tanrısal İsa'yla İnsan İsa arasına kaymıştır. Son tahlilde olan, uygarlık güçleriyle sınıfsal ve etniksel güçler arasındaki eski mücadele geleneğinin yeni koşullarda yeni maskeler altında sürdürülmesidir.

Bu bölünmeye ilişkin daha açık bir yorum, yeni ideolojik kültürel hamlenin derin tarihi temelleri olan bir kesiminin uygarlaştığı, maddi kültürle uzlaştığı, böylelikle yozlaştığı, diğer bölümünün ise uzlaşmaktan kaçındığı, ideolojik-kültürel hegemonya peşinde koşmaya devam ettiği biçimindedir.

Roma'nın çöküşünden sonra geçen yaklaşık bin yıllık bir süreyi, yani M.S. 500-1500 yılları arası dönemini, maddi kültürün üstünlüğünü devam ettirmek isteyen eğilimle ideolojik kültürün üstünlüğünden vazgeçmek istemeyen eğilim arasındaki büyük çekişme, çatışma ve uzlaşmalar dönemi olarak yorumlamak tarihi realiteye daha yetkin yanıt verecek niteliktedir. 'Karanlık ortaçağ' veya 'feodal çağ' yorumları realitenin kısmi yanıtları olabilir.

Bu bin yılın esas niteliğini Roma'nın maddi kültürünün çöküşü belirler. Doğan boşluğu Hıristiyanlık veya başka ideolojik kültürle maddi kültür unsurları doldurmuş mudur sorusuna verilecek yanıtlar daha yetkin bir değerlendirmeye imkân verebilir.

Maddi kültür öğeleri olarak Doğuda Bizans, Batıda, daha doğrusu tüm Avrupa'da yeni inşa edilen kentçik hamleleri vardır. Gerçekten de Avrupa'nın maddi kültür tarihlerini bu kent hareketlerine bağlayabiliriz. Paris gibi bir kentin en eski kökenini 4. yüzyılda bir Roma yerleşimi olarak değerlendirirsek, M.S. 1500'lere geldiğimizde bir maddi kültür hâkimiyetinden bahsedemeyiz. Ortaya çıkan kentler Roma'yla kıyaslanamıyacağı gibi, M.Ö. 3000-2000 Mezopotamya'sıyla M.Ö. 600-300 Ege'sinin iki tarafındaki kent yapılarını fazla aşmış değildir. İnşa edilen şatolar M.Ö. 2000-1500'lerde Toros-Zagros sistemlerindeki kale ve şatoları fazla aşmış olmaktan uzaktır. Özcesi Avrupa'nın 500-1500 dönemindeki kentliliği 'karanlık çağı' aşma yeteneğinde olmadığı gibi, yeni manevi kültürün, Hıristiyanlığın ideolojik kültür hegemonyasının daha başat olduğunu belirleyebiliriz. Üstünlüğün Hıristiyanlıkta olması şüphesiz Avrupa tarihi için çok önemlidir. Tarihçilerin bu dönemi Avrupa'nın maddi kültürce fethi yerine, manevi kültürle, yani Hıristiyan inanç ve moral değerleriyle fethi olarak yorumlamaları daha isabetlidir.

Asıl önemli soru, neden Roma'nın ancak iki bin yıl önceki maddi kültür düzeyinde kaldığıdır. Daha da önemlisi, Hıristiyanlık gibi mevcut ideolojik kültür ihtiyacını, açlığını pek giderecek durumda olmayan bir inanç ve moral değerler sisteminin neden Avrupa'yı fethetme başarısı gösterdiğidir. Önemli bir neden Avrupa'nın neolitik bakireliğidir. Ne ekersen biçebilirsin. Zaten bin yıllık tarih bu gerçeği kanıtlamıştır. İkinci neden dış kökenli olabilir: Türklerin hem İslam hem pagan olarak saldırı tehditleriyle, Arapların güneyden Sicilya ve İspanya üzerinden saldırı tehditleri. Bu iki etken birleşince, Avrupa ortaçağını, 'karanlığının' uzun süresini daha iyi anlamak mümkündür. Hıristiyanlığa ihtiyaç vardı. Çünkü paganizm Roma'yla çökmüştü. Hıristiyanlık kendi öncesindeki Avrupa paganizminin inanç ve moral olarak anlam yetersizliğini çoktan ortaya koymuştu. Böylelikle Hıristiyanlığın ideolojik-kültürel öğe olarak hegemonyacılığı için koşullar olumluydu. Hıristiyanlığın maddi kültürü her zaman Roma'nın yanında sönük kalmıştır. Doğudaki maddi kültürle de boy ölçüşemezdi. Neolitikten çıkan topluluklarla görkemli Paris'ler olamazdı. Bence bu iki yetersizlik, yani Hıristiyanlığın ideolojik kültür açlığını giderecek bir sistem olmaktan çok uzak bulunmasıyla kent yapısının birkaç bin yıllık öncesi seviyesinde kalması, Avrupa'nın '16. yüzyıldaki büyük maddi hamlesi'nin yolunu açmıştır.

Maddi kültürün büyük hamle yapmasıyla ideolojik kültür olarak Hıristiyan hegemonyacılığı arasında sıkı bir bağlantı vardır. Kaldı ki, büyük din ve mezhep çatışmaları bu gerçekliğin doğrulanmasıdır. Avrupa kapitalizmi, müthiş bir maddi kültür hamlesi olarak, güçlü ideolojik öğelerden yoksun olan Hıristiyanlığın zaaflarını iyi kullanmış; daha önceki hiçbir uygarlığın cesaret edemediği, kendini hep gizlemiş, toplumların çatlaklarındaki boşluklardan yararlanarak ayakta tutmuş emtialaşmayı -değişim değeri kazanma- ve tüccar-kâr 'tarikatı'nı resmi uygarlık gücü haline getirerek yeni bir çağ inşa etmeyi başarmıştır. Bu anlamıyla Roma maddi kültürün orta

aşamasından son aşamaya geçebilmiştir. Kapitalist modernite denen bu çağı uygarlığın krizi mi veya kanserleşmesi biçimi ya da son yaşlılık evresi olarak mı yorumlayacağımızı bundan sonraki bölümde kapsamlıca değerlendireceğiz

İslam'ın öyküsü daha çetrefilli bir konudur. Gerek hızla uygarlaşması, gerek daha ilk günlerinden itibaren Yahudilik ve Hıristiyanlıkla çatışması ve kendi içinde mezhep çatışmalarına derinliğine karışması, sorunun karmaşıklığını göstermeye yeterlidir.

Muhammed öncesi iki yüzyıl, daha önce belirttiğimiz gibi, köleci uygarlığın son aşamasının krizi olarak da yorumlanabilir. Hıristiyanlık bu krizden güçlenerek çıkmıştı. İlk büyük yoksul sosyal kesimlerin örgütü olmayı başarmıştı. Gerçekten bu yüzyılları manastırlarla doldurmuş, yoksul halkların bile ilgisini sağlamıştı. Bir alternatif güç olmayı başarmıştı. Birçok sorunları da olsa, aynı kökenden geldikleri için İslam'la birlikte bu sorunları da değerlendirerek, başka alternatif olasılıkları ve İslam'ın çıkışını yorumlayarak bu bölümü tamamlamak durumundayım.

İslamiyet'in çıkışını yorumlamak birçok unsura başvurmayı gerektirir. Birincisi, İslamiyet İbrahimî geleneğin son dinidir. Kendisini öyle inşa eder. Böylelikle temellerini en az iki bin yıl önceki İbrahim tarzlı bir çıkışta bulur. Bundan çıkan sonuç, Arap-Yahudi çatışmasının bir anlamda aynı dinin iki mezhebi arasındaki çatışma olduğudur. İkincisi, içinden çıktığı Mekke'deki zihniyeti cahiliye çağı olarak değerlendirir. Bir nevi Mekke paganizmi eleştirisidir. Üçüncüsü, bizzat Muhammed, Nasturi rahipleriyle diyaloglarda bulunmakla Hıristiyanlıkla da bağlantılandırılabilir. Dördüncüsü, tüccar Hatice'nin hem bir çalışanı, hem sonradan eşi olarak ticaretle bağını açıklar. Beşincisi, Araplarda hep gündemde olan, temellerini binlerce yıl öncesinden alan kabilecilik ortamından şiddetle etkilenmiştir. Altıncısı, Bizans ve Sasani İmparatorluklarının son debdebeli çağını yaşamıştır.

Birçok tali unsurla birlikte bu ana unsurların İslamiyetin çıkışı üzerindeki etkisi hakkında ciltler dolusu yazılabilir. Bununla belirtmek istediğimiz, İslamiyet'in 'çölde bir mucizenin' gelişmesi olmayıp, güçlü maddi ve tarihi koşulların ürünü olduğudur. Gücü kadar güçsüzlüğü de bu koşullarla bağlantılıdır. Ne ilk Sümer ne son Roma gibi bir uygarlık sentezi olmayıp, ağır basan yanı bir inanç ve ahlaki hareket olmasıdır. Muhammed'in kendisi İbrahim, Musa ve İsa gibi belirsiz bir şahsiyet değildir. Birçok hususiyeti bilinmektedir. Mesajı olan 'Kur'an'ın kendisi herhangi bir kavme, kabileye, sınıfa hitap etmeyip tüm insanlığı hedefler. Kur'an'da kendini en çok duyuran kavram olan 'Allah' kelimesi, aslında teolojik çalışmaların baş konusu olmak durumundadır. Muhammed bu kavramın derin etkisindedir. Tüm âlemlerin 'Rabbi', yani efendisi olarak değerlendirmektedir. Kelime Kitabı Mukaddes'te çok geçer. Bu kadar kavramsal büyüklüğü olan Allah kelimesi, sosyolojik olarak doğa tanrısallığıyla toplumsal tanrısallığı birleştirme kapasitesindedir. Barındırdığı doksan dokuz sıfat, doğa ve toplumsal güçlerin birleşik etkisini ifade eder. Mensuplarının 'ebedi emir ve yasa' olarak anlamak istediği hususlar son derece bulanıktır. Toplumsal kökenli vasıfların geçiciliği kadar, her doğa görünümünün yasa değeri olamaz. Kaldı ki, yasacılığın kendisi Yahudi kabileciliğinin aşırı kuralcılığının bir sonucudur. Toplumda her zaman ağır basan 'eğilimler'den bahsedilebilir. Daha sonra İslam toplumundaki büyük tutuculuğa bu yasacılık anlayışı yol açacaktır. Belki kabile anarşizmini aşmak için katı yasacılık toplumsal gelişme için yararlı olmuştur. Fakat toplumsal gelişmenin hızlı karakteri göz önüne getirildiğinde, bu ümmet anlayışının tehlikesi kendiliğinden anlaşılır.

Muhammed'in güçlü Allah inancı onun metafizik gücünü belirler. En azından üstünde güç tanımakla Sümer'den Roma'ya kadar tanıdık olduğumuz tanrı olmak hastalığına tutulmaz. İsa'nın tanrıcılığı üzerindeki büyük kavgayla karşılaştırdığımızda, Muhammed'in yaklaşımı daha ileridir.

Fakat Musevi katılığını aşamaması olumsuz yanıdır. Bunun ağır faturası Arap-İsrail çatışmasında ödenmektedir.

Muhammed'in inşa etmek istediği toplumun maddi kültür ağırlıklı mı olduğu, ideolojik yanının mı baskın olduğu tartışılmaya değerdir. Hıristiyanlıkta ahlaki öğe öne çıkarken, İslam'da bana göre güçlü bir denge kurulmuştur. Muhtevası ne kadar yetersiz ve tartışılır da olsa, maddi ve ideolojik kültür denkliği İslam'ın güçlü yanı olabilir. Zaten bizzat Muhammed'in "Yarın ölecekmiş gibi ahret için çalış, hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalış" hadisi bu yapısallığı iyice açıklar. Klasik Roma, Bizans, Sasani, hatta eski Firavun ve Nemrut düzenlerini istemediği, onları şiddetle eleştirdiği bilinmektedir. Bu yönüyle güçlü bir uygarlık eleştiricisidir. Fakat gerek çağının maddi koşulları, gerek ideolojik kapasitesi onun 'site' anlayışını açıklamaya yetmez. Zamanımızdaki sosyalistlerin alternatif geliştiremeyişine benziyor. Ama ahlaka çok büyük çağrı yapması, uygar toplumun hastalıklarının tamamen farkında olduğunu gösterir. Bu yönüyle güçlü bir reformcu, hatta devrimcidir. Ahlakın egemen olmadığı toplumu tanımamaktadır. Sermaye faizine getirdiği kurallar, kapitalist toplumun hastalık halindeki gelişimine de engeldir. Muhammed'in yapısından ilk elden bu hususlarda Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin önünde olduğunu yorumlayabiliriz. Kölelik karşıtı eğilimi bilinmektedir. Son derece şefkatli ve azat etme yanlısıdır. Kadın yaklaşımı özgür ve eşitçi olmaktan uzak olmakla birlikte, kadının derin köleliğinden de nefret etmektedir. Birçok eş ve cariye sahibi olmasından çıkaracağımız sonuç bu iki eğilimi de barındırır. Toplumda mülkiyet ve sınıf farklarını tanır, ama tam bir sosyal-demokrat gibi aşırı vergilerle tekelleşme ve toplumsal hâkimiyetlerini önlemeye çalışır.

Bu çok kısa özetle Muhammed ve İslam'ın çok ustaca ne dengesiz bir maddi kültürden yana olduğu, ne de salt ideolojik kültür olarak kalmak istediği rahatlıkla belirtilebilir. Bu yönü hem uygarlık güçlerine, hem de diğer ideolojik-kültürel oluşumlara karşı neden güçlendiğini iyice açıklar. Belki de Sümer ve Mısır rahipleri dışında hiçbir toplumsal hareket İslam kadar maddi ve ideolojik kültür birlikteliğini sürdürme ustalığını yakalayamamıştır. Eğer bugün halen radikal veya siyasi İslam'ın güçlenmesinden bahsediyorsak, bu yapısal özelliğini de iyi kavramak zorundayız.

UYGAR TOPLUM AŞAMALARI VE DİRENİŞ SORUNLARI - 4

Roma ve Sasani çöküşünden sonra, maddi ve ideolojik kültürdeki gelişme ve dönüşümleri tekrar yorumlamakta yarar vardır.

Roma ve Sasani çöküşünden sonra, maddi ve ideolojik kültürdeki gelişme ve dönüşümleri tekrar yorumlamakta yarar vardır.

Dört bin yıllık kölelik sisteminin insanlığın vicdanı, yani ahlakı üzerinde derin tahribatlarla birlikte büyük boşluklar açtığı, son düzenlemesini Roma'nın yaptığı hukuki düzenlemelerin bu boşluğu dolduramadığı zaten çöküşünden bellidir. İnanç dünyasında da büyük boşluk doğduğu açıktır. Dört bin yıldır yine inandırılmak istenen tanrıların hiç de sandıkları gibi olmadıkları açığa çıkmıştı. Putçuluk eski kutsallığını yitirmişti. İddia edilir ki, en iyi Jüpiter heykellerinin bile para etmedikleri bir zamana gelinmişti. Dev maddi yapılar geriye yıkılmış bir insanlık bırakmıştı.

Sürekli savaşlar barışı bir ütopya haline getirmişti. Dönemin tam bir kriz ve kaos hali olduğu söylenebilir. Eski kural ve yaşam biçimleri değerlerini yitirirken, yenileri pek yoktu. Herkes bir kurtuluş mesajını bekler hale gelmişti. Ortam cennet ve cehennem kavramlarını hissettirir nitelikteydi. Merkezde işsiz kalan, bırakılmış olan köle yığınlarıyla çevredeki göçebe kavimlerin hareketleri yoğunlaşmıştı. Tarihi kurtuluşçu mesajın iyi yankı bulacağı ideal bir ortama gelinmişti. Büyük hareketlerin çıkmasının şafak vaktiydi. Bu koşullar altında acil ihtiyaç, günümüz üslubuyla yeni ütopya ve programlardı. Büyük hareketler büyük ütopya ve programların sonucu olabilir. Daha önceki tüm uygarlık tarihi boyunca kurtuluş ütopyaları ve programlarına ihtiyaç duyuluyordu. Zaten içte ve dışta yaşadıkları hareketlerin her zaman bir ütopya ve pratik kurtuluş reçeteleri vardı. Fakat sistem olarak köleciliğin yapısal ve işlevsel krizi bu sefer çok derindi. Yeni kölecilik sistemleriyle yürütülecek konumdan, koşullardan çıkılmıştı.

Böylesi koşullar altında insanlık vicdanıyla birlikte zihniyeti büyük susamışlık içindedir. Sistemi ayakta tutan son maddi yapılar da sürdürülemez bir konuma gelince, dünya dinleri (bütün insanlık vicdan ve zihnine hitap eden kurtuluş mesajları) için koşullar tamamlanmış demektir. İçine girilecek çağ yeni bir kölelik olmayacaksa, nasıl birşey olacak sorusu epey merak uyandırıcıdır.

Feodal toplum üzerine çok şey söylenmiştir. Eski kölecilik sisteminin sonrasında geldiği söyleniyor. Ama dayandığı beyliklerin aynı tipte olanları M.Ö. 4000'lere kadar götürülebilir. Şatoları içinse rahatlıkla M.Ö. 2000 yıllarında daha sağlamlarının kurulduğu hatırlatılabilir. Çoğunun etrafındaki köylülük ve hizmetçiler grubu eskiden de her yerde oluşmuştu. İmparatorlukların dağılma durumlarında ya da bir etnisite topluluğu içindeki hiyerarşilerden biri rahatlıkla beyliğini kurabilirdi. Roma ve Sasanilerden sonra kurulan küçük yapılı devletçiklerin eski dönemlerindekinden pek farkı yoktu. İmparatorluklar bunların azı veya çoğunun birliğinden, federasyon veya konfederasyonlarından başka bir şey değildi. Köyler ve zihniyetleri en azından neolitiğin kurumlaştığı M.Ö. 6000 yıllarındakinden pek farklı değildi. Kadın-erkek ilişkilerinde değişen bir şey yoktu. Serf ve senyör ilişkileri en eski dönemlerinden beri bey ve bendelerinin ilişkilerinden farklı değildi. Mülkiyet aynı mülkiyetti. Üretim araçlarında devrimsel bir durum yoktu. Yönetimlerin yapısı ve tanrılarından bolca bahsettik. O halde M.S. 5. ve 6. yüzyıllardan sonra oluşan maddi düzenleri yeni bir uygarlık saymak zordur. Nitekim Avrupa'daki kent yapıları

yeni bir uygarlık için hiç yeterli değildir. Kurulan imparatorluklar övüle övüle söylendiği gibi olmayıp, Roma kalıntılarından başka anlama gelmiyordu.

Doğudakiler için de aynı şeyler söylenebilir. Bunlara kapitalizmden önceki sistemin kalıntıları demek bana daha anlamlı gelmektedir. Kalıntı, yıkılmış bir harabede arta kalan evler veya mahallecikler gibi bir şeydir. En çok olsa olsa eskinin revizyonundan öteye gitmezler. Bununla birlikte kapitalizmden önceki maddi yapılanmaları inkâr etmemek gerekir. Kapitalizme geçiş yapılanmaları farklı olabilir. Avrupa'nın özellikle M.S. 10. yüzyıldan sonraki kentleşmeleri kapitalizmi haber verir nitelikteydi. O halde ne 'feodalizm', ne 'karanlık ortaçağ' kavramlarına fazla takılmamak daha öğretici olabilir. Daha doğruya yakın bir yorum, dört bin yıllık maskeli tanrılar ve kullaştırılmış bir toplum sisteminin 'uzun süre' kapsamında çözülmesidir. Neolitik sistem çözülüşleri halen devam etmektedir. Demek istediğim, uzun süreli sistemlerin yıkılış ömürleri de yüz yılları alabilir. Sık sık da revize edilebilirler. Çok sıkıştırılsa, 5. ve 6. yüzyıllar sonrasına geç sistemler denilebilir.

Bütün bu hususlar İslamiyet ve Hıristiyanlık açısından hangi anlama gelir? Ütopyalarında cennet vaatlerinden geçilmez. Bin yıllık mutluluk düzenlerinden de bahsedilir. Her ütopyada dile getirelen bir kısımdır bu. Bana her zaman 'cennet vaadi' kızgın çöldeki insanın 'vaha' özlemini anımsatır. Karşıtı zaten çölleşmiş yaşamdır. Peygamberler de hitap ettikleri topluluklar için umut dolu günler, gelecekler vaat edebilirler. Cennet gibi gelecek ütopyası yapılan, yeni dünya arayışından başka bir şey değildir. Diğer yandan dünyası dört yandan karartılmış bir idam mahkûmunun veya hiç kurtuluş umudu olmayanların zorunlu inşa edilmiş bir sığınağı olabilir. Saddam'ın idamından önceki Kur'an nüshasıyla ilişkisi hayli öğreticidir. Kur'an, idamlık sürecindeki yaşamların aşırı zihni inşa gücüdür. Hiçbir çare kalmadıktan sonraki halin umut inşasıdır. Kölelik koşulları tam bilinmeden, Kutsal Kitapların mesajları doğru yorumlanamaz. İnsanın metafizik karakterini göz ardı etmezsek, cennet, cehenemlisi de dahil, daha pek çok ütopya inşa edilmek durumundadır. İnsan realitesi bunu gerektirir. Aksi halde yaşam kolay kolay yaşanmayacağı gibi, daha iyi, güzel yaşamların önü de açılamaz.

Şu hususu da eklemeliyim: Ölüm korkusunun kendisi de sosyaldir. O da inşa edilmiş ya da ettirilmiştir. Dolayısıyla inşa edilmiş ölüm korkuları yeni sosyal inşalarla ortadan kaldırılabilir. Hatta ölümden belki yaşamın en iyi ve güzel hali çıkarılabilir. Doğadaki ölümler hiçbir zaman insan toplumundaki sosyal ölümler gibi değildir. Sosyal ölümlerin derin acı ve hüznü, doğal ölüm gerçeğine ters düşmesinden ötürüdür. Yoksa ölüm olmazsa yaşam diye bir şey olmazdı. Bu nedenle en değerli yaşam ölümün bilincine varıldığı yaşamdır. Ya da ölümsüzlüktür.

İslam ve Hıristiyanlık ütopyaları kölelikten çıkış için ilgi çekiciydi. Fakat nasıl bir sonucun beklendiği konusunda açıklık yoktu. Cennet gibi bir yaşam denerek geçiştirilir gibiydi. Kurulacak yeni toplum konusunda manastır ve medreselerdeki cemaatleri örnek göstermek biraz anlaşılır kılar.

Medrese, manastır, tarikat ve mezhepler program ve yeni toplum inşa çabalarıdır. Her iki din de yoğunca denemiştir. Halen deniyorlar. İki bin ve bin beş yüz yıldır bu arayışların olması şaşırtmamalıdır. Öte yandan Hıristiyan kilise şefleriyle İslam'ın fetih komutanları rahatlıkla revize edilmiş bir geç kölelik sistemi yarattılar. Dikkat edilirse, bu geç kölelik sistemleri fethin konaklamalarıdır. Kalıcı ve tüm toplum için yaşam sistemleri değildir. Bunlara İslam ve Hıristiyan uygarlığı demek biraz zorlama olur. Ütopyaların derdi uygarlık yaratmak değil, yaşamları kurtarmak ve güzel kılmaktır. Demek ki, her iki öğretinin inanç ve ahlak sisteminin uygarlık sorusu tutarlı bir cevaptan yoksundur. Dört bin yıllık sistemleri aşmada belirleyici rolleri oldu. Adlarına revize edilmiş bazı kölelik rejimleri hem beylik, site, hem imparatorluk tarzında kuruldu. Fakat

bunlar İslam ve Hıristiyan uygarlığı sayılmazlar. Olsa olsa ideolojik yönden saptırılmış halidir denilebilir. Ne papaz kiliseden çıkıp imparatorluk sarayında oturabilir, ne de imam camiden çıkıp devletin başına geçebilir. Zaten devletleşmiş öğelerini de hep sapmış, sapık olarak adlandırmaktan geri kalmadılar. Devlet başındakileri ise dinin gereklerine uymak konusunda uyardılar, çağrı yaptılar. Böyle oldukları içindir ki, halen varlıklarını sürdürmektedirler. Ama çok etkisiz ve umutsuz olarak.

Max Weber kapitalist uygarlığa 'büyüsünü yitirmiş uygarlık' der. En gelişmiş bir maddi kültür sisteminde elbette büyülü yaşam olmaz. Büyüleyici yaşam ideolojik kültürün dünyasında mümkündür. İslam, Hıristiyanlık ve benzeri kültürlerin kapitalist yaşam dünyasını büyüleyecek yetenekleri yoktur. Bunu ancak ideolojik kültürün tüm mirasını arkasına alacak özgürlük sosyolojisinin yeteneği, gücü sağlayabilir. Bu konu üzerinde ilgili bölümde yoğunlaşmaya çalışacağız. Yaşamın kendisinin en büyük büyüleyicilik değeri olduğunu kanıtlayacağız. Yeni slogan "Ya kapitalizm ya Sosyalizm" değil, "Ya Kapitalizm Ya Özgür Yaşam" olmalıdır.

O halde neden kapitalizm uygarlığı sorusuna biraz daha kolay cevap verilebilir. Kapitalizmi engelleyen devasa boyutlu imparatorlukların sonlarını getirmekle ve kendilerini de amaç ve yapı olarak uygarlaştırmamakla kapitalizm için ortamı biraz bilerek veya bilmeyerek açmış olabilirler. Wallerstein, imparatorlukların kapitalizmle çeliştiğini söylerken güçlü bir gözlemde bulunmuş oluyor. Max Weber, Kapitalizm ve Protestanlık Ruhu'nda kapitalizme nasıl yol açıldığını daha anlaşılır kılıyor.

Peki, uygarlıksız bir çözüm olabilir miydi? Bu sorunun cevabı neolitiğe geri dönmek gibi bir şey olurdu. Kentler ortadan kaldırılamayacağı için ticaret önlemezdi. Erkek egemen toplum bırakılamazdı. Ne kadar eleştirilse de, devlet o koşullarda ortadan kaldırılamazdı. Zaten manastır, medrese, tarikat, tasavvufi yaşamlar bu çaresizliklerin sonucudur. Adı geçen kategorilerin bozucu, yozlaştırıcı etkisini görüyorlar ve kurtulmak istiyorlardı. Buldukları çareler marjinal olmaktan öteye gidemiyordu. Bu nedenlerle de yeni bir uygarlığın varlığına ortamı açık bırakıyorlardı.

Bu arada İbrani kabilesinin öyküsüne de bir daha bakmak hayli öğretici olacaktır. Yahudi, ticaret ve para konusunun uzmanıydı. Ayrıca yazarlık güçleri kesindi. Roma ve Pers Sasani dönemlerinde o günün koşullarındaki tüm dünyaya yayılmışlardı. Para ve ticaretin sızıcı gücü müthişti. Maddi uygarlığın ruhu gibiydiler. Daha doğrusu süzülmüş gücüydüler. Yazarlar geçmiş ve gelecekten en iyi haber veren peygamberlerin yerini tutmuştu. Yeni bir uygarlık sisteminin veya kapitalizmin önkoşullarının başında geliyorlardı. Zaten ütopyalarda da damgaları eksik olmazdı. Din ve tanrı da uzmanlık alanlarıydı.

Hıristiyanlık kendi ideolojik kültür çağında tüm Avrupa'yı fethetmişti. Asya'ya sınırlı giriş yapmıştı. Afri-ka'nın uygarlık izlerinde eksik olmazlardı. İslamlık hızla tüm Arabistan'dan Kuzey Afrika ve Orta Asya'ya kadar fethini sürdürmüştü. Eski uygarlık sistemlerinin tüm yerleri fethedildiği gibi, yeni alanlar da ideolojik kültür imparatorluklarına katılmıştı. Fakat gerçekleşen, uygarlığın genişlemesi değildir. Manevi dünya geliş-mesi de diyebiliriz. Zaten Hıristiyanlık 'bin yıllık tanrı devleti' derken bu gerçeği kast ediyordu.

Hem Hıristiyanlık, hem İslam ütopyalarının bilimsel temelleri çok zayıftır. Ahlaki yönleri gelişkindir. Yunan klasik felsefesinden etkilenmişlerdir. Tekrar canlanmasında rol oynamışlardır. Teolojileri bir nevi Aristo ve Eflatun kaynaklıdır. Bir kısmını da Mısır ve Sümer teolojilerinden almışlardır. Özgürlük ütopyaları için de geri bir konumdalar. Tekrar belirtelim ki, dinler için esas olan ahlaktır. Teoloji zannedildiği kadar başat konu değildir. Ahlak önemini kaybetmediği için,

Hıristiyanlık ve Müslümanlıkla benzeri öğretiler önemlerini koruyacaklardır. Özgürlük Sosyolojisi'nde yerleri konusunda değineceğiz.

Ütopyalar her zaman kusursuz değildir. Çoğunlukla amaçları hilafına da hizmet ederler. İslamiyet ve Hıristiyanlık ütopyaları biraz da amaçları hilafına kapitalizmin gelişimine epey hizmet ettiler. Ama çok çatıştıkları da bir vakıadır. Kapitalizm bölümünde bu konuya bir kez daha eğileceğiz.

İslam için ek olarak söylenebilecek olan, barbar ve hâkim kabile aristokrasileri için sınırsız ve haksız alan ve kültür gasplarına yol açtığına ilişkindir. Hıristiyanları gerilettiği çokça söylenir. Bunlar her din için geçerli hususlardır. Kaldi ki, devletleşmiş İslam'la devletleşmiş Hıristiyanlığın çatışmasını İslam'la Hıristiyanlığın çatışması olarak sunmak gerçeği tam yansıtmaz. Bu çarpışmalar uygarlık kökenli olup, dinlerin kılıf olarak kullanıldığını iyi biliyoruz.

Sonuç olarak; genelde ideolojik kültür-maddi kültür sorunlu konulardır. Ama bir gerçektirler. İncelemek gerekir. Köle-efendi, serf-senyör çatışmalarının tarihin devindirilmesindeki rolleri sınırlı ve dolaylıdır. Tarihin tekerlekleri başka türlü dönmektedir. Bunu araştırıyoruz. Yaptığımız kaba, amatör araştırmalardır. Ama hem tarihi anlamak, hem günümüz sorunlarına cevap için gerekli çalışmalardır.

Çok kısa bir değerlendirmeyi diğer direniş kanadı kavimler göçü için yapmadan konuya bütünlüklü yaklaşılmış olunamaz. Son dönemlerinde köleci uygarlığa karşı Avrupa'nın Kuzey'inden Gotlar ve Hunlarla Arabistan üzerinden Araplar hem direniş hem saldırı taktikleriyle hamle üstüne hamle yapıyorlardı. Kabile hiyerarşisinin geliştiği, barbar toplum dediğimiz uygarlık öncesi ataerkil toplum halindeki bu kavimlerin göç veya saldırıları, direnişleri bir nevi ideolojik kültür hareketidir. Daha coşkulu, atak ve taze kan taşırlar. Ütopyaları kısmen eşitlikçi, neolitikten kalma öğeler taşırken, daha çok uygarlık özentisi içindedirler. Dinler kadar bir metafizik geliştirmemişlerdir. Çoğunlukla imparatorluklar için taze kan ve paralı asker olmuşlardır. Fakat yine de tarihin en devindirici güçlerindendir.

Germenler, Türkler, Moğollar ve Araplar, daha önceleri ise Hurriler, Amoritler ve İskitlerin akınları olmasaydı, herhalde tarihin akışı başka türlü olurdu. Germenler ve Araplar her iki Roma İmparatorluğunu çökertirken, Türkler ve Moğollar İran ve Bizans'ın çöküşünde pay sahibidirler. Fakat kabile şeflerinin yaptıkları ya yeni imparatorluk tacını giymeleri, ya da ordu ve bürokrasisinde yer almalarıdır. Geride kalanlar ya yeniden kabileler oluştururlar, ya da deklase unsurlar halinde toplumun diplerinde marjinal yaşarlardı. Köleci sistemin yıkılmasında bu iki iç ve dış gücün rolü tartışmasızdır. Fakat aynı oranda alternatif sunmada, yeniyi inşa etmede rol oynayamazlar. Yıkarlar, talan ederler; fakat yapamaz, koruya-mazlar.

Buraya kadar adına araştırma da diyebileceğimiz bu çalışma ile aslında kapitalist modernite için bir temel kazımaya çalıştık. Kapitalist modernitenin hangi tarihsel gelişmelerin ürünü olduğunu göstermeye çalıştık. Kendini tarihsiz sunmak, kapitalist bilim-iktidar yapısının temel özelliklerindendir. Kalıcı ve son sistem iddiası için tarihsizlik ve mekânsızlık önemlidir. Mekân-zaman yokluğunda müthiş ve çok ayrıntılı çözümlemeler yaparlar. Mikro tarihle, olaysal güncel gelişmelerle ilgili sayısız çalışmaların sahibidirler. Bir de zaman-mekân sıkıştırması gibi, sanki zaman ve mekân etkisini yok ettiklerini belirtmek isterler. Bu çalışma ile bu tür çabaların sunmak istediğinden farklı bir toplumsal akışın müthiş bir insan çabasıyla sürekli devinim halinde olduğunu gösterdik. Tarihten kaçınılamayacağını, kapitalizm her ne kadar kendini tarihin sonu saysa da, birçok uygarlık gücünün kendi çağı için benzer iddialarda bulunduğunu da bu vesileyle belirttik. Kapitalizme giriş için yeterince donanmış durumdayız. Bir uygarlık olarak tanımını ve

çıkış koşullarını tekrar da olsa açıklamaya devam edeceğiz. Daha önceki uygarlıklardan devralınanlar ile kendi katkılarını özenle belirteceğiz.

Savunmamın bu bölümünü ana tez olarak şöyle açıklamam mümkündür: Sınıf, kent ve devletin iç içe oluşumuna dayalı olarak ortaya çıkan ve kapitalizmin en son çağı olan finans dönemine kadar sürekli kendini çoğaltarak geliştiren devletli uygarlık sistemi, kendini ağırlıklı olarak tarım ve köy toplumunu sömürü ve baskı altına almasına dayandırır. Süreç içinde giderek genişleyen kent emekçilerini de baskı ve sömürü sistemine katar. Beş bin yıllık devletli uygarlığın, belki ondan da uzun bir zaman ve mekân koşuluna dayalı olan, kendini ideolojik, askeri, politik ve ekonomik olarak parçalı olmaktan kurtaramayan demokratik uygarlık karşısında günümüze kadar varlığını sürdürmesi, esas olarak ideolojik hegemonyadan kaynaklanır. Zor ve zulüm sistemleri ancak ideolojik hegemonya temelinde başarılı olabilmişlerdir. Temel çelişki sadece sınıfsal olmayıp uygarlık düzeyindedir. En azından beş bin yıllık yazılı olarak da izleyebildiğimiz tarihsel mücadele, devletli uygarlıkla (esas olarak sınıflı kent ve devlete dayanır) devletleşmemiş, ana gövdesi tarım ve köy toplumu olan, zamanla kent emekçilerinin de içeriğini oluşturduğu demokratik uygarlık arasındadır. Toplumdaki tüm ideolojik, askeri, politik ve ekonomik ilişki, çelişki ve mücadeleler bu iki ana uygarlık sistemi altında cereyan ederler.

Savunmamın bundan sonraki bölümleri bu ana tezin çözümlenmesi ve Ortadoğu'yla Kürdistan somutuna uygulanması biçiminde geliştirilecektir.

MASKESIZ TANRILAR VE ÇIPLAK KRALLAR ÇAĞI- 5

Kapitalist sisteme karşı savunmamı geliştirirken yapmam gereken ilk işleyişlerden biri onun zihni formatlarından kurtulmaktır.

Kapitalist sisteme karşı savunmamı geliştirirken yapmam gereken ilk işleyişlerden biri onun zihni formatlarından kurtulmaktır. Nasıl ki İslamiyet'in her işe başlarken bir 'Bismillah'ı varsa, kapitalizmin de benzer kutsalları vardır. Mademki ondan kurtulmak istiyoruz, o halde her şeyden önce onun niyet duasını reddetmeliyiz. Bunların başında empoze ettiği 'bilim yöntemi' gelmektedir. Bahsedilen, toplumsal yaşamın süzgecinden geçen ve insan toplumu var oldukça onsuz olmayacağı 'özgürlük ahlakı' ve etiği değildir. Tersine, onu yadsıma temelinde anlamsızlaştırarak dağılmasına ve yozlaşmasına yol açan en gelişmiş kölecil yaşam zihniyeti, onu var kılan maddi ve manevi kültürüdür.

Bundan kurtulmaya çalışırken, temel argümanım bizzat KENDİMDEN başkası olamaz. Descartes, kapitalizme belki de pek farkında olmadan zemin sunduğu felsefesiyle her şeyden şüphe ederken, en son kendisi kalmıştı. Kendisinden de şüphe etmeli miydi? Daha da önemli olan, nasıl o duruma düşmüştü? Tarihte onun durumuna benzeyen birkaç evre'nin olduğunu biliyoruz. Sümer rahiplerinin tanrı inşaları, İbrahim Peygamberin derin tanrıcıl şüpheleri (sonuncu örneği Hz. Muhammed'in tanrı serüvenidir), İonya septisizmi (şüpheciliği) ilk hatırlanması gereken örneklerdir. Bu tarihsel aşamalarda içine girilen ve ret gerektiren önceki zihniyetler toplumu köklü biçimlendirme, tarzlara uğratma özelliklerine sahiptir. En azından temel paradigma sağlarlar. Köklü bir zihniyetin (ideolojik yapısallık da denilebilir), uç veren yeni bir yaşam tarzı karşısında yetmezliğe düşmesi şüphenin esas nedenidir. Yeni yaşam için gerekli zihniyet kalıpları ise çok zordur ve köklü kişilik sıçraması ister. Adına ister peygambersel çıkış, ister filozofik aşama, isterse bilimsel keşif diyelim, esas olarak aynı ihtiyaca yanıt aramaktadırlar. Yeni toplumsal yaşamın olmazsa olmazı olan yeni zihniyet kalıpları nasıl döşenecektir? Korkunç şüphecilik bu ara aşamanın özelliğidir.

16. yüzyılda kapitalizmin kalıcı yükselişine beşiklik eden mekânda (yaklaşık bugünkü Hollanda) Descartes, Spinoza ve Erasmus'un müthiş yaşamları böylesi bir tarihsel aşamanın izini taşımaktadır.

Yaşam tarihim 1950'lerde başlayan bir zamana denk gelmektedir. Kapitalizmin zamanın küresel hamlesinin zirvesine ulaştığı yıllardır. Mekânım halen çok köklü zihni kalıplarının kalıntıları olan neolitik (tarım, köy devrimi) çağla kent uygarlığının ilklerinin en uzun süreler halinde yaşadığı Toros-Zagros dağ sisteminin çerçevelediği ünlü Verimli Hilal'in en mümbit toprağı Mezopotamya'nın yukarı kısımlarıdır: Uygarlığa çıkış yaptıran dağ etekleri. Neolitik geçişin görkemli adaklarının sunulduğu (Urfa yakınlarında ilk örneği açığa çıkan 12 bin yıllık büyük dikili taşların çevrelediği tapınak kültleri) temel alanlar.

Kapitalist sistemin bekçileri tarafından çok sistematik biçimde, adeta Zeus'un Prometheus'u bağladığı Kafkas kayalıklarına taş çıkartan biçimde İmralı adasına mahkûm edilmem kendimliğin sistem zıtlığını çözmeyi zorunlu kılmaktadır derken, bu tarihi gerçekleri hatırlayıp yeniden çözümlemeden, anlamı fark edemeyiz. Türkiye Cumhuriyeti'ne takılmamın, olsa olsa İspanyol boğa

güreşinde hep kırmızı şala saldıran boğadan pek farkı olmaz. Türkiye Cumhuriyeti şüphesiz bir boğa güreşçisine indirgenmiştir. Öyle rol kesilmiştir. Sürekli ve verimlice bu rolde oynanmak istenmektedir. Ama bize, bana gerekli olan, bu vahşi oyunun (ki, kral oyunudur) gerçek sahiplerini tüm yaşam gerçekleriyle tanımlamaktır.

Toplumun bütünlüğünü ilgilendiren büyük yanılgılara düşmemek açısından, Karl Marks örneğini önemle göz önünde tutmalıyız. Marks'ın kapitalizmi çözmek ve ondan kurtulmak isteyen önde gelen bir kişilik olduğundan veya olmak istediğinden kuşku duyulamaz. Ama ondan esinlenen muazzam toplumsal değişimlerin kapitalizmin en iyi hizmetçiliğini aşamadıkları genel olarak kabul gören bir görüştür. Aptal bir Marksist mürit olmayacağım açıktır.

Kendi kimliğimi tanımlamaya çalışırken temel parametrelerden hareket etme istemim anlaşılmaya değerdir. Nedir bunlar? Neolitiğe geçiş ve neolitik zihniyet kalıntıları ve yaşam alışkanlıkları, kent uygarlığına dayalı iktidar hiyerarşileri ve devlet kültleri ve nihayet tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanmayacak ölçeklerde kapitalizm oyunu gerçekleri.

Daha alt bir katmandan da bahsetmek gerekir: İnsan türünün ayırt edici özellikleri. Yaşam için sunduğu riskler ve kolaylıkları.

Bu satırları sıralarken, kapitalizmin meşruiyet sınırları kapsamındaki yerimin farkındayım. Ona dayanarak yaşadığımı veya Prometeleştirildiğimi inkâr edecek değilim. Gücümün ve içindeki anlamının her saat yoğunlaşan açılımlarla bu farkındalığını geliştiriyorum.

Bilinen örneklerden kalkarsak, Sasani iktidar kapısında Mani, İslamik iktidar kapılarında İmam Hüseyin, Hallac-ı Mansur, Sühreverdi bir yandan, İsa geleneğinden yüzlerce aziz ve azizeler diğer yandan, ayrıca Buda geleneğinin dehşetinden kaçtığı iktidar kurbanları, kilisenin engizisyon ateşlerinden geçenler ve kapitalizmin soykırıma varan dehşetleri yazılı kültürün tespitlerinin uç örnekleridir. Bu başat örneklerin ortak özellikleri, yaşamın farkındalığında ısrarlı olmalarıydı. Yaşamla aralarına örülmek istenen perdeye takılmak istemiyorlardı. Suçları buydu.

Eğer yaşam-ölüm ikilemi müthiş bir açmaza düşürülmüşse, nedeni kesinlikle toplumsaldır. Esas olarak ne önümüze serilen anlamıyla bir ölüm vardır, ne de sürekli reklamı yapılan bir yaşamın yaşamla alakası vardır. Simülasyonun yaşam gerçeğimiz haline getirildiğini (yaşamın mekanik taklidi olarak anlaşılmalı) anlamak durumundayız. Yaşama en sıradan bir saygı bu lanetli döngel çemberinden kurtulmayı gerektirir.

Altmış yaşıma dayandım. İlkokul öncesi tabir edilen yaşam meraklarım esas olarak aşılmadı. Halen o sınırlardayım. Kapitalizmin meşruiyet sınırlarında büyüyemiyorum. Adeta o sınırlarda ya sahtekârca bir yaşam, ya cüce kalmak kaçınılmaz gibi geliyor. Ya da hepsi; simülasyon, sahtekâr, cüce, aldanıcı, vicdansız, çirkin, cahil. Fakat yaşam tüm değerlerin üstünde tutulmak durumundadır. Esas görevi de anlaşılmaktır. Anlayabilmek yaşamaktır. Yaşayabilmek anlamak içindir. Kozmos'un başka bir yorumu olacağını sanmıyorum. Mutlak anlam ne kadar gerçekleşmesi imkânsıza yakın denecek kadar zorsa da, yaşamı sürükleyen gerçeklik olduğunda ısrarlıyım. Hiçbir güç anlam gücünden daha güçlü olamaz veya anlam karşısında sahte gösteriler olmaktan kurtulamaz.

Yine kendime gelmeliyim. Belirtmeye çalıştığım bu sözde yaşam parametreleri yaşam meraklarıma cevap olmaktan yoksun oldukları gibi, derin kuşkulara düşmemin de esas nedeniydiler. Sadece şüphelenmiyorum, tiksiniyorum da.

Kanserli vakalar yaşamın anlam savunuculuğunun bittiği yerde veya anlamsızlık anlam diye sunulduğunda önlenemez hale gelir. Bunun da nedeni kesinlikle toplumsaldır. Kanserin bir toplumsal hastalık olduğu antropolojinin sıradan bir gerçekliğidir. Anlamsızlık veya kör madde yığınlaşması hücreyi sardığında kanserleşme başlar.

Soranlarımın bazı sorularına yanıt için bazı belirlemeler yapmam saygı gereğidir. Bu satırlara başladığımda, Türkiye Cumhuriyeti'nin en üst yürütme heyetiyle kapitalist sistemin en üst heyeti olan ABD yürütmesi "PKK'yi ABD, Türkiye ve Irak Hükümetlerinin ortak düşmanı ilan ediyoruz" derken, yerim ve zamanımın anlamını daha derinliğine kavramak deneyim gereğidir.

Şunu demeye çalışıyorum: Kapitalist yaşam tarzı bana göre değil. Ara sıra özenmediğimi söyleyemem. Ama bu tarz yaşam konusunda hiç başarı yeteneğimin olmadığının tamamen farkındayım. Ondan önceki ve birlikte özümsendikleri halleriyle bir 'koca erkek' olamayacağımın da farkındayım. Sistem açısından gülünç kaldığım söylenebilir. Ama ben sistemi korkunç kanlı, baskılı ve sömürülü görüyorum. Bu olguların varoluşçuluğunda yaşamın tam bir iğrençlik, tiksinti olduğu filozofik yaşamımın karşı parametresi veya paradigmasıdır. Kendimi hiç abartmayacağımdan eminim. Ama bir insan olarak kendimi savunmam hem en temel bir yaşam belirtisi, hem de toplumsallıkta yaşam iddiası olanlara karşı temel ahlaki görevimdir. Eğer iktidarlarca çizilen anlamına katılmadığım, fakat yine de ciddiye alınması gereken anlamlı bir yurttaşlıktan bahsedeceksek, ona karşı da görevli yaşamayı bilmek bu ahlakın gereğidir. Sorun yaşayıp yaşamamak değil, doğru yaşamayı bilmektir; her ne kadar doğru yaşamayı çok başarmasak da, daha önemlisi onun arayışından vazgeçmemek, o yolun yolcusu olmaktır.

Kapitalist sistemde tarihte hiç olmadığı kadar sözle eylem arasındaki kopukluktan da öteye, geliştirilmiş bir ihanet var kılınmıştır. Sözler sanki hep eylemi yanlışlamak içindir. Eylem hiç olmadığı kadar hegemonik sistemin kulluğunda adeta mekanik bir aygıt gibi rol sahibi kılınmıştır.

Küresel imparatorluk aşamasındaki kapitalizmin doğası çözümlenmeden, özgür yaşama ilişkin program ve form kestirmenin her tür saptırılmaya açık olacağı birçok tarihsel örnekten anlaşılmaktadır. Söylenecek her söz, yapılacak her eylem, diğer bir deyişle teori-pratik rakibinin sahasında kendine rol biçemez. En azından dört yüz yıldır hegemonik bir hal alan kapitalistik modernitenin gelenekselleşen, en fanatik dinden daha çok kültleşen kavram ve uygulamalarına karşı en yetkin evliya, peygamber ve Budistik yaklaşımları geliştirilmeden, sistemin değirmenine aptalca su taşımaktan kurtulunamaz. Anti-kapitalizmler çok işlendi. Gelinen aşamada bunların ezici çoğunluğunun kapitalizmin değirmenine en aptalca su taşıyanından kurtulunamadığı yetkince itiraf edilmelidir.

Küreselliğin zirvesindeki kapitalizmi hiç de güçlü görmüyorum. Belki de en zayıf aşamasındadır. Aslında her zaman naif ve kırılmaya müsaittir. Gerçekleşemeyen de toplumun ona karşı doğru ve yetkin savunulmasıdır. Sadece bir benzetme olarak değil, gerçeğinde de toplumsal kanser hastalığı olarak tanımlayabileceğimiz kapitalist hegemonyacılık da diğer kaderler gibi kader olarak yorumlanamaz. Kapitalizm en zayıf bir hegemonik sistem olarak değerlendirilmek durumundadır. Gerekli olan, tek kişilikte kalsa bile, toplumsallığın doğru ve yetkin yaşanmasıdır. Tarihte hep yapılagelen, 'güçlü adam' veya 'hegemon'a karşı onunla aynı silahları kullanmaktır. Hem anlayış hem eylem olarak aynılık benzerini doğuracaktır. Olan da budur. Roma'ya karşı birçok Roma doğmuştur. Daha da eskisi, orijinali olan Uruk sitesi, halen kendini 'Yeni Irak' olarak doğurmaya devam etmektedir. Değişim çok az, tekrar çok fazladır.

Hegemonyayı abartmamak da önemlidir. Toplumlar hiçbir zaman iktidarı, sömürüyü, baskıyı isteyerek benimsemedikleri gibi, onsuz yaşanmaz aşamasında da olmamışlardır. Şöylesi

anlayışlardan da kurtulmak gerekir: 'Yepyeni toplum', art arda gelen benzemez 'toplum biçimleri' en içi boş kavramlardır. İnsan türünün varoluş tarzı olarak toplumlar gelişirler; ama benzer olarak. Aşk eğer gözü körse, en aşağılık durumlara, cehaletin en yoğunlaşmış haline götürebilir. Bu ister iktidar aşkında, ister cinsellik aşkında olsun böyledir. Anlamla yüklü olduğunda ise aşk bir 'Nirvana' değerindedir. Fenafillâhtır; gerçeğin içinde erimek oluyor; Enel-haktır; adil, özgür toplumun kendini hükümran kılma, yani tam demokrasi olma halidir.

Köy toplumuna teslim olmamakla doğru hareket ettiğimden eminim. Yanlış olan, kapitalistik moderniteyi ışık sanmaktı. Geç çözümlendiğinde, köy toplumu da olsa, henüz demokratikleşmemiş de olsa, hele hele ulus-devlet, endüstri gibi temel kategorik aşamaların çok uzağında da kalınsa, radikal kopuş büyük bir hataydı. Üzüntülerimin köklü bir kaynağı burada yatar. Adını pek anmadığım babam bendeki yaşam enerjisini doğru fark etmek kadar, çok acı bir gerçeği yüzüme söylerken, en az anam kadar arifaneydi. Bilgece söylüyordu. "Öldüğümde bir damla gözyaşı bile dökmezsin" sözü hala hatırımdadır. Eski dünyanın inanmışlarındandı. Emek dünyasındandı ve özü itibariyle demokrattı. Kapitalist tanrısallığın bende bu denli lanetli ve aldatıcı bir çekiciliğe nasıl yol açtığını hala araştırıp duruyorum.

Karl Marks kapitalizmi daha çok pozitivist bir yaklaşımla çözümlemek istedi. O da yarım kaldı. İktidar ve devlete el bile atmadı. Bu yaklaşıma hiçbir zaman derinlik kazandıramadım. Sömürü olgusunu kavrıyorum. Ama o bana hep bir sonuç gibi geldi. İşe sonuçtan başlamak, çok eksikli bir yaklaşım ve politik olarak da tam bir savunmasızlık halidir. Aslında yanı başında 1848'ler gibi bir devrim süreci yaşanıyordu. Burjuvazinin iktidara yürüyüşü kadar, senyörlerin dökülüşünü ve dönüşümünü çok iyi gözlemliyordu. Ekonomi-politik, felsefe ve sosyalizmle yoğunca ilgiliydi. Fakat toplumların ezici yoksul emekçi çoğunluklarına karşı bir ahtapot gibi sarmalayıcı, yeniden organize olan iktidar olgusunu kavramayı bir yana bırakalım, kendi sistematiğinin sonuçta ona alet olmasını bile engelleyemedi. Önerdiği teorik-pratik modelin kapitalist hegemonyacılığı beslediğinin farkında olmadı. En son örneği olan Çin pratiğinin ABD hegemon kapitalizminin en güçlü dayanağı konumuna düşmesi, bu farkında olamamayla yakından bağlantılıdır.

Kapitalist hegemonyacılık o kadar güçlüyse, bunun en temel nedeni yol açtığı gönüllü kölelikteki yarıştır. Bugün yüksek ücrete karşı olabilecek tek bir işçi var mıdır? Durum gerçekten hazindir.

Kapitalizmle mücadelede yoğunlaştığımda, aklıma hep karı-koca ilişkisi düşer. Eğer koca ortama göre karıya normal bir yaşam sunmuşsa, bu kadını kocaya karşı mücadeleye çekmek ne kadar zorsa, işçiyi de eğer dolgun bir ücret vermişse, efendisi kapitaliste karşı mücadeleye çekmek o denli zordur. Bırakın özgürleşmeyi, basit bir ücret sınırında bile kapitalist efendiye karşı takla atan işçi, toplumsal çokluklara karşı artık efendisinin sistematiğinin bir uşağıdır. Hele işsizler ordusu çığ gibi büyürken, konumu güvencede olan bir işçi aynen devlet memuru kadar, belki de ondan daha fazla kendini güvencede sayar.

Kaldı ki, devlet bürokratı ne kadar proleterleşiyorsa, proleter saflarda da o denli bürokratlaşma vardır. Bir nevi burjuva soyluluğuyla feodal soyluluğun tepedeki karışımının benzeri tabanda işçi-memur arasında gerçekleşmektedir.

Köy toplumundan beni mıknatıs gibi çeken kent toplumu, çözümlenmiş haliyle benim için toplumsal sorunun esas mekânıdır. Toplumun içteki çürüyüşü kadar çevreden kopuşunun da baş suçlusu, kent ve yol açtığı toplumsallıktır. Daha doğrusu, sınıflı devletli uygarlığın kentinin toplumudur. En ilkel klan toplumu bile yaşama karşı kent uygarlığı kadar cahil değildir. Tersine, uygarlaşmış kent toplumu kapitalist aşamada tam bir çevre katliamcısına dönüşmüşse, bu herhalde bünyesindeki sistematik cehaletleşmesinden kaynaklanmaktadır.

Duygusal zekâdan kopmuş akıl ve anlamını çoktan yitirmiş cinsellik, kapitalizmin kanserojen gerçekliğinin temel göstergeleridir. İktidar için nükleer dehşete bel bağlamaktan tutalım, ucuz işçilik için dünyaya sığmayacak nüfuslar sistemin özüyle, özellikle onun iktidar biçimlenişiyle ilgilidir. Dünya savaşları, sömürge savaşları ve tüm topluma karşı her düzeyde kılcal damarlara kadar etkileyen iktidar savaşımları sistemin iflasından başka anlama gelmez.

Liberalizm, bireysellik kapitalizmin ana ideolojik ekseni olarak sıkça ileri sürülür. Ama iddia edebilirim ki, hiçbir sistem kapitalizmin ideolojik hegemonyası kadar bireyi kendine tutsak etme gücünde olmamıştır.

Denilebilir ki, halen konuştuğun dil içerik olarak sistemin meşruiyetinden pek uzak değildir, sen de sistemin ürünüsün. Fakat içinde bulunduğum mekân, sistem karşıtlığına layık bir konumdadır. Derinden farkındayım ki, şahsımda iyi bir anti-kapitalist yargılanıyor ve yargılıyor. Yargılanma doğaldır ki hukuku katbekat aşmaktadır. Dört yüz yıldır kapitalist hegemonyacılığın değirmeninde sayısız halk kültürü eritilerek yok edildi. Büyüdüğüm mekân adeta bir eski kültürler mezarlığıdır. Kazısan her taraftan bir kültür fışkıracaktır. Mensubu sayılmam gereken, henüz kendini tam kavramsallaştıramamış olan Kürtler, tüm bu kültürlerin mezar sessizliğindeki tanıkları gibidir. Tarihin neredeyse tüm ilklerini yaratan kültürlerin mezarlarının bile silinmeyle yüz yüze kalması büyük acı verir. Günümüzdeki Irak vahşeti bir anlamda kültürlerin intikamıdır.

Ortadoğu kültürünü kapitalizme karşı savunmak gerekir. Şüphesiz Batı oryantalizmini aşmadan başarılacak bir görev değildir bu. Yeniden İslamcılık ise, tepeden tırnağa kadar en kof bir oryantalizm türevidir. Oryantalizmi ve İslamizmi sağ ve sol yorumlarıyla birlikte aştıktan sonra geriye ne kalır sorusu akla gelecektir. Asıl savunmam bu noktadan sonra geliştirilmek durumundadır. Aksi halde ben de çoktan bir kusmuktan ibaret bir sistem sözcüsü olmaktan elbette kurtulamayacağım. O savunma değil, papağanca tekrarlama olur.

Kapitalizmin zafer mekânı Kuzeybatı Avrupa'nın sahil kıyıları ve İngiltere adasıydı. Kapitalizm zafer yürüyüşünü dört yüz yıldır dünya-sistem seviyesinde sürdürmektedir. Tökezlendiği yer Ortadoğu kadim kültür merkezleridir. Aslında kapitalizmin kendisi bu kültürün en son inkârcı, hayırsız evladı konumundadır. Aralarındaki çatışma sanıldığından daha fazla derindir. Şu an gerçekleşen, acemiler savaşıdır. Adeta İskender'le Üçüncü Darius'un kopyaları oynanmaktadır. G. W. Bush ne kadar İskender'se, Ahmedinecad da o denli Darius'tur. Diyalektik çelişki çok derinlerde ve çok biçimlilik altında cereyan etmektedir. Çelişki sadece egemen klikler arasında dile gelmemektedir. Toplumun iktidar karşıtlığı da kapsamlıca devreye girmiş durumdadır.

Şahsımda dile gelen veya dile getirmeye çalıştığım, iktidar karşıtlığının komple biçimleridir. Kapitalizmin kâr sızdırması bu biçimlerden sadece birisidir. Ona karşı olmak sosyalist olmaya yetmez. Kaldı ki, bu kendi başına bir başarı vaadi de olamaz. Tüm direniş ve özgür yaşam formlarını iç içe sözlü ve eylemli olarak adeta bir orkestrasyon stilinde icra etmedikçe, ya 'Agade'ye Lanet' ya da 'Nippur'a Ağıt'tan öteye gidilemez.

Yaşadıklarımı dostlarım ve yoldaşlarım ağır trajedi olarak da değerlendirmektedirler. Ama şundan emin olsunlar ki, bu trajedi olmasaydı, biz özgür yaşamı tanımayacaktık. Her şey beş kuruş etmez bir durumdayken, nasıl birbirimizin yüzüne bakabiliriz ki! Babasının ölümüne bile gözyaşı dökemeyen bir evlat durumundayken, yaşamın hangi onurundan bahsedebilirdik? Yanlış anlamayın. O ölüm yılında, ben ilk Kürdistan seferini özgür kimlik idealiyle Ağrı Dağı eteklerinde başlatmıştım. Halen Serhatlı Kürtlerin bu yürüyüşün tek bir adımını bile kutsallıkla andıklarını duydum. Fakat gerçekliğimiz yerinde yine ağır durmaktadır. Tam otuz beş yıldır özgürlük yürüyüşünden öte adeta maratonu diyebileceğim bu çıkış bu satırlarla kendini

anlamlandırmaktadır. Her nefesi, her mekânı, her kişisi bir destan değerinde olan bu maraton nasıl sonuçlanacak?

İskendervari ordularımla zafer üstüne zafer kazansaydım bile, bu kesinlikle özgürlüğün zaferi olmayacaktı. Kaldı ki, askeri zaferler özgürlük değil kölelik getirir. Onunla kendini, dost ve yoldaşlarını savunduğunda ancak bir değeri olur. Tersine, kendimi iktidar zaferine karşı savunmayı en az iktidara karşı savunmak kadar gerekli görüyorum. Olsaydı bile, ordularımın zaferlerine karşı kendimi savunmayı en büyük cihat sayardım.

Gerçekliğimizde yaşam yerlerde sürünüyor. Anlamını tümüyle yitirmiştir. Müthiş bir yalan ve kendini kandırma, her yere sızmış bir çirkinlik, baykuşlar kadar bile ötmeyen diller ortamındayız. Tek kişilik odamda tam dokuz yıldır dayanabiliyorsam, bu, dışarının daha da beter olmasıyla da biraz bağlantılıdır.

Savunmam genelde ana nehir olarak uygarlık sürecine karşı geliştirilirken, kapitalist hegemonyacılığa karşı daha derinlikli olacaktır. Sistemin sonuna gelindiğine dair birçok işaret olduğu kadar, gerçek bilge kişiler de aynı kanıda birleşiyorlar. Sorun kaostan hangi sağlıklı, özgür, demokratik ve eşitçe çıkışların toplumsallaştırılacağında yatıyor.

Kapitalist sistem bile temelde kendini kendinden kurtarmaya çalışırken, toplumsallık inşalarına ne kadar dikkat etmemiz gerektiği anlaşılır bir husustur. Eğer iki yüz yıllık sosyalizmlerimiz bile kapitale asimile olmuşlarsa, herhalde bu büyük insanlık idealleri olan savaşçıların anısına benzer bir akıbet getirebilecek lanetliler tayfasından olamayız. Daha da ötesi, Sokrates'i, Buda'yı, Zerdüşt'ü susmuş ve son sözlerini söylemiş sayamayız. Onları yaşamsallaştırmak dün gibi bize yeni gelmedikçe, özgürlük felsefesinden hiçbir şey anlamamış sayılırız. Bir de inleyen insanlık var, onun acılarına yanıt olmadan; tüketilen bir doğa var, bu durdurulmadan; ihanete uğramış aşk var, cevaplamadan hangi yaşamdan bahsedebiliriz?

Savunmamın bilimselliğine ilişkin olarak da söyleyebileceğim ilk söz, hangi bilimsellik sorusu olacaktır.

Eğer bilim esas olarak 'kendini bilmek'se, sanıldığının aksine, en çok da sistemin resmi ideoloji olarak benimsediği pozitivizm bu gerçeklikten uzaklaştırıcı rol oynar. Çok eleştirdiği din ve metafizik aşamalar, belki de pozitivizmden daha fazla bilime yakındırlar. Tabii ki başta insani bilimler. Kaldı ki, tabii bilimler denilen disiplinlere de derinliğine bakıldığında, onlar da son tahlilde insani bilim kategorisinden sayılır. Belki de en sığ metafizik ve dinin kendisi pozitivizmdir. İnsanlık, tarihin hiçbir aşamasında bu denli zincirlerinden vahşice boşalmamıştı. Yine bu denli kıskıvrak bağlanmamıştı. Doğa ve toplum üzerinde bu denli iktidar icrasına girilmemişti. Bunlar ancak pozitivist din ve metafizikle gerçekleşir oldu.

Kendini bilme sağlanmadıkça, girişilecek her bilimsel çaba en tehlikeli dogmatik din ve felsefelerle sonuçlanmaktan kurtulamaz. Kendini bilmeyle insan merkezci düşünceyi kastetmiyorum. Kozmos ve kaos'un ancak iç gözlemle, derin deneyimleri dışlamayan sezgilerimizle kavranabileceğini belirtmek istiyorum. Özne-nesne ayrımına dayalı bilimin kölelik meşrulaştırması olduğunu yeri geldikçe göstereceğim. Öznelciliğin de kendini abartma ve aşırı küçültmeyle aynı kapıya çıktığını kanıtlayacağım. Bilimsel objektifliğin en rezil kapitalizm ve hegemonya taraftarlığı olduğunu da aynı minvalde sergileyeceğim. Bizim felsefemiz bir atın gözlerindeki anlamı sezmekten tutalım, bir kuşun sesindeki anlamı çözmeye kadar yaşamı bir bütün olarak algılar. Yaşlı bilgeye büyük saygıdan başlayıp, bir ceylan kadar ürkek bir genç kızın gözlerindeki arayışa yanıt olmaya kadar anlam yüklüdür. Hele hele soykırım beteri bir cinsellik anlayışının sonucu olan çocuk yapımındaki

büyük cehaletin insandaki ve hegemonik sistemlerdeki nedenlerini çözmekten tutalım, yaşamın tüm evrim halkalarını kendinde çözmeye çalışan bir bilimi esas alır.

Kapitalizm bilimi geliştirmedi, bilimi kullandı. Bilimin böylesi kullanımı sadece ahlaki olarak en kötücül durumlara yol açmakla kalmaz, Hiroşima'ları genelleştirir. Anlamlı yaşamı bitirir. Medyatik yaşam, simülasyon, bilimin zaferi midir? Yoksa yaşamın anlam yitimi midir? Burada teknolojiden, bilimsel keşiflerden bahsetmiyorum. Bilimcilik dini olarak pozitivizmin bilim olmadığını açıklamak istiyorum.

Pozitivizmin bilimsellik hükümranlığından kurtulmadan, başta ulus-devlet olmak üzere hiçbir iktidar hükümranlığından kurtulunamaz. Pozitivizm çağımızın gerçek putçuluğunun dinidir.

Sonuç olarak, Descartesvari bir kuşkuculuk hastalığı zihnimi sürekli kemirdi. İnanılacak, bağlanılacak hiçbir değer tanımama durumuna düştüm. Bu, bendeki eski kültürün trajik yitimi kadar, karşımda bir dev gibi -Leviathan- yükselen kapitalist modernizmin erişilmezlik korkusundan kaynaklanıyordu. Kendime zar zor inanıyordum. Daha doğrusu, ayakta tutunmaya çalışıyordum. Şüphesiz bu garip bir durumdur. Toplumlar bu durumlarda bir yolunu bulup üyelerinin başını ve yüreğini bağlamasını bilirler. Garip olan diğer bir husus, bir toplumumun olduğuna da inanamıyordum. Aile ve köye inancımı bu koşullarda kaybettim. Üniversiteye kadar okumam, devrimciliğim, daha önceki dinciliğim hep dostlar alışverişte görsün kabilinden göstermelikti. Keskin bir nihilist de değildim. Bir şeyi gönülden anlamıyordum ki, köklüce gereklerini yapayım. İşin daha da ilginç tarafı, başta öğretmenlerim olmak üzere çevrem beni zeki ve inançlı buluyordu. Bir nevi yarı deli, yarı da olmadığıma emindim. Fakat geriden bugün baktığımda, bu uzun dönemin pek yararsız bir dönem olmadığını da fark ediyorum. Kopuş ve bağlanmama, gerçeğe koşuşta beyaz sayfa açma, zemin temizleme gibi bir anlamı da beraberinde taşır.

Kişiliğim bu özelliğiyle hegemonik sistemin yapısal krizini daha iyi tanımama katkı sundu. Tarihi de yorumlayacak gücü kazanmıştım. Kaotik ortamdan korkma yerine ona anlam yükleme, çıkış sağlamada idealli kıldı. Dogmatik inançların, düz hatlarda ilerlemenin, bilimsel kesinliklerin ve katı yasallıkların aynı hükümran zihniyetten kaynaklandığını fark etmek son derece rahatlığı getirdi. Doğanın işleyiş tarzının insanda kazandığı boyutları rahatlıkla sezebilmem tam bir bilinç patlamasına yol açtı. Korku ve şüphenin temelindeki kendime yabancılaşma aşıldıkça, yüksek algı gücü ve yorumlama yeteneği her insani koşul için gerekli bilinç ve cesareti fazlasıyla veriyordu.

Derin araştırmalara ihtiyaç duymadan kapitalizmin kendisini bir kriz rejimi olarak değerlendirmek, konjonktürel sürelere dayanmadan da kapasitem dahilindeydi. Kent, sınıf ve devlet temelli uygarlığın kapitalist aşaması, insan aklının son evresi olmak şurada kalsın, dayandığı geleneksel aklın tükenişi ve özgürlük aklının olanca zenginliğiyle ortaya çıkışıydı. Bu anlamda kapitalist modernite umut çağı olarak yorumlanabilir.

2- Kapitalizmin Doğuş Etkenleri -Ev Hırsızı-

Kapitalizmi hakkında en çok söz söylenen ve eylem yapılan bir din olarak yorumlamak, doğru kavranmasına daha çok katkı sunabilir. Zafer kazandığı mekân olarak Avrupai zihniyet, kapitalizm hakkında çok söz söylemesine ve eylem yapmasına karşılık, her dinde olduğu gibi varoluşsal gerçekliğini mistisize etmekten geri kalmamıştır. Buna en zıtları gibi duran Hıristiyanlar, sosyalistler, anarşistler de dahildir. Avrupa merkezli düşünce ve akıl bir ekoldür. 16. yüzyıldan itibaren de bir dünya-sistemi olarak hegemonya sürecini başlatmışlardır. Şahsi yoğunlaşmama göre, bu öyle bir ekoldür ki, Sümer rahiplerinin tanrı inşa sistemlerinden katbekat daha fazla

toplumsal gerçekliğin mistifikasyonunu geliştirme ustalığını göstermişlerdir. Batı Avrupa aklı ve düşünce sisteminde 'bilimsel yöntem' temel bir rol oynar.

İnsan da dahil, doğanın farkına varış olarak bilimden bahsetmiyorum. İnsanlığın ortak hazinesi olarak bilim hiçbir birey, topluluk, kurum ve ulusa mal edilemeyecek kadar anonimdir. Eğer illa bir tanrısal kutsallıktan bahsetmek gerekirse, bu anlamıyla bilime bu unvanı bahşetmek doğruya en yakın bir değerlendirme olabilir. Fakat 'bilimsel yöntem' Avrupa terminolojisinde farklı bir yere sahiptir. O, çağdaş diktatörün (her türlü total ve otoriter dikta biçimleri) prototipidir. Daha doğrusu, ana rahmine düşen tohumudur. Yöntem kelime olarak usül, yol, tarikat anlamına gelir. Başlangıçta olumlu, algı yeteneğine bir katkısı olsa da, uzun süreli bağlı kalındığında tam bir zihniyet diktatörlüğü rolü kazanır. Bilim adına yöntem ısrarı en tehlikeli diktatörlüğe götürebilir. Nitekim bilimsel yöntemin yalınkat savunucuları olan Alman ulus-devletçiliğinin faşizmi doğurması bu değerlendirmemizi doğrulamaktadır.

Şüphesiz Batı Avrupa'da bir zihniyet devrimi gerçekleştirilmiştir. Ama bu, Avrupa merkezciliğe yol açmak biçiminde yorumlanamaz. Kaldı ki, bu devrim tüm öncüllerini Avrupa dışı zihinsel gelişmelerden almıştır.

Kapitalistik gelişmeyi Avrupa akılcılığına bağlamakta Max Weber sosyolojisinin önemli bir rolü vardır. Protestan Ahlakı ve Kapitalizm adlı eseri bu teze kapıyı aralamak ister. Kapitalizmin oluşumunda rasyonalitenin rolü belirleyici etkenlerden biri olmakla birlikte, rasyonalite ve hukuka indirgemecilik tek başına bu olguyu izah etme yeteneğinde olamaz.

Karl Marks'ın sosyolojisinde kapitalizmin sistem olarak zaferi ekonomik üretkenliğine bağlanır. Tüm üretim biçimlerinden daha üretken olması, artık-değer geliştirmesi ve kâra, sermayeye dönüştürme yeteneği zaferine yol açmıştır. Tarih, politika, ideoloji, hukuk, coğrafya ve uygarlık-kültür gibi etkenlere çok az yer vermesi temel eksiklikleri olarak değerlendirilebilir. Ekonomik indirgemeciliğe kolayca dönüştürülebilen bir ekol olmaktan kurtulamamıştır. Şüphesiz sosyoekonomik izahların çözüm değeri yadsınamaz. Ama diğer temel etkenler içindeki yerleri yeterli bir açıklığa kavuşturulamadığında, dogmatizme kayma riski tüm bilimsellik ideallerine rağmen eksik olmaz. Çoğunlukla yaşanan da bu eksikliklerden kaynaklanan riskler olmuştur.

Kapitalist gelişmeyi bizzat iktidara ve onun daha da görünür hukuki ifadesi olarak modern devlete bağlayan görüşler de az değildir. Toplumsal bütünlükler içinde iktidar hiyerarşilerinin kökleri çok eskiye dayanır. Maddi hayatın sevk ve idaresindeki rolleri temel etkenlerden biridir. Fakat zorun kendisi maddi hayatı, ekonomiyi, onun en uç noktası olarak kapitalizmi tek başına doğurma yeteneğinde değildir. Düzenleme, geliştirme ve engelleme rolleri hep iç içe olmuştur.

Kapitalizmin Kuzeybatı Avrupa'da zafer kazanması coğrafi etkenin, mekânın önemini gözler önüne serer. Amsterdam kentinin ona beşiklik ettiği çokça söylenir. Diğer etkenler gibi coğrafyanın izahta payı sınırlıdır. Abartmadan yerli yerine konması anlam değerini daha belirgin kılar.

Uygarlık-kültürel etkenlere dayalı açıklamaların yorum gücü tartışmasızdır. Kapitalizm esas olarak uygarlıksal gelişmenin çürüme aşamasına denk gelmektedir. Benim daha çok ağırlık verdiğim tez budur. Ana uygarlık nehrinin okyanusa döküldüğü yer (sembolik olarak Amsterdam kıyılarındaki Atlas Okyanusu) bu sistemin de sonu olmaktadır. Şüphesiz sistem okyanusun ötesine taşınmış, ABD ulus-devletiyle yeni bir hegemonya altında küreselleşmenin zirvesine tırmanmayı başarmıştır. Fakat yaşamın aşırı simülakr ve medyatikleşme niteliği kazanması, gösteri ve tüketici toplumunun egemenliği, ekonominin arzuyu gidermek yerine azgınlaştırması, iktidarın tüm toplumsal kılcal

damarlara kadar sızması, tarihsizliğin bizzat sistem ideologlarınca dile getirilmesi çürüme ve kaos niteliğini belirgince ifade etmektedir.

Tarihsiz, zamansız gerçeklik düşünülemez. Gelişim, evrim, çeşitlilik, farklılık oluşumu tarihle mümkündür. Sonul söz ancak bir biçim için söylenebilir. Hiçbir biçim sonsuzlaşma ayrıcalığına sahip değildir. Toplum biçimlenişlerinde sonsuzluk, kıyamete kadar, son peygamber, değişmez yasa, kesintisizlik, sonsuz ilerleme gibi kavramlara varmada daha çok düşünce ve inançların dogmatikleşmeleri, bununla kalıcı iktidar olma çabaları, ayrıcalıklı kesimlerin avantalarını sürekli kılma amaçları rol oynamıştır. Bunda propagandayla özgüven kazanma, çıkarları kalıcılaştırma esastır. Kapitalizmin ideolojik merkezi olan liberalizmin tarihin son sözü olma ideası da aynı oyunun modernistik tekrarıdır.

Kapitalizmi tanımlarken sanki değişmez, yaratılmış, tek merkezli bir düşünce ve eylem olarak nitelendirmemek gerekir. Esas olarak toplumda artık-ürün potansiyeli geliştikçe yarıklara yerleşen fırsatçı kişi ve grupların toplumsal artıkları asalakça kemirerek sistematikleşen eylemleri anlaşılmalıdır. Bunların sayıları hiçbir zaman toplumun yüzde bir veya ikisini geçmez. Güçlerini fırsatçılık ve örgütlenmeden alırlar. Zaferlerini kendilerini mekân içinde daha iyi örgütleyerek, çatlakları gittikçe gelişen toplumsal aralıklarda bir yandan ihtiyaç nesnelerini kontrole alarak, diğer yandan arz-talep kesişmesinde fiyatlara oynayarak gerçekleştirirler. Eğer resmi toplum güçleri onları bastırmaz, bilakis ihtikârlarından (vurgunculuk, spekülasyon) borçlanarak ve karşılığında sürekli iltizamlarla (kayırma) beslerlerse, her toplum biçiminde marjinal olarak yer alan bu gruplar toplumun yeni efendileri olarak meşruiyet kazanabilirler. Uygarlık tarihi boyunca, özellikle tüm Ortadoğu toplumlarında bu tip marjinal tefeci ihtikâr grupları oluşagelmiştir. Sürekli toplumun nefretinden ötürü yarıklardan gün yüzüne çıkma cesaretini bulamamışlardır. En zorba toplum yöneticileri dahil, kimse bu grupları meşrulaştırma gücünü göstermemiştir. Sadece hor görülmekle kalınmamışlar, en tehlikeli çürütücü güç olarak değerlendirilmişler ve ahlaki olarak kötülük tohumu sayılmışlardır.

İnsanlık tarihinde Batı Avrupa merkezli son dört yüz yılda yaşanan kadar savaş, talan, katliam, sömürü ve doğa tahribatının başka bir örneğine rastlanmaması hegemonik sistemle bağlantılıdır. Şüphesiz en büyük karşı mücadelelere de aynı coğrafyada tanık olunmuştur. Tümüyle insanlık kaybı olarak yargılanamaz.

Yapmak istediğim, Batının insanlığa kazandırdıklarını Doğunun kadim pozitif değerleriyle sentezleyerek anlamlı bir çıkışa bir demet ışık sunmaktır.

KAPITALIZM DOĞUŞUNDA, AKILCILIK ETKENINE BAŞAT ROL TANIR

Kapitalizmin doğuşunda akılcılık etkenine başat rol tanınır. Batı düşünce tarzı diye bir kategoriye de tanık oluyoruz.

Kapitalizmin doğuşunda akılcılık etkenine başat rol tanınır. Batı düşünce tarzı diye bir kategoriye de tanık oluyoruz. Akılcılık sanki Batı toplum biçiminin ayırt edici bir özelliğiymiş gibi sunulur. Diğer toplumların tarih boyunca akıldan yeterince nasiplenmediği, bu varsayımın değer yargısıdır. Aklını kullanarak bilimi yarattıkları söylenir; bilimin de güç olduğu kanıtlanınca, sistemin hegemonikleşmesi kaçınılmaz olur. Nitekim günümüzde bu akıldan kaynaklanan dört başı mamur bir hegemonik sistemle kuşatılmış bulunmamız iddianın ciddiyetini gösterir. Ancak nükleer dehşet politikasıyla kendini ayakta tutan bu sistemin akıl tarzını tanımlayabilmek için aklın kendisini, dolayısıyla biyolojik tür olarak insanı ayırt edici özellikleriyle tanımlamak gerekir. Soruna iki yoldan yaklaşmak mümkündür: Biyolojik tür ve toplumsal gelişme olarak. Birbirini tamamlayacak tarzda iki yolu da kesiştirerek tanımlamaya ulaşalım.

1- Biyolojik tür olarak insanın zihniyetinden bahsetmek mümkündür. Konuya hâkim olabilmek için canlılar sisteminde, hatta mikro ve makro ölçülerde, evrensel boyutlarda aklın ne anlam taşıyabileceğini sormalıyız. Atom altı parçacıklar üzerinde yapılan düşünce kurgulamaları çeşitliliği, farklılığı, bunlarla birlikte gelişmeyi açıklayabilmek için bir tür akıldan bahsetmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Evrendeki tüm gelişmelerin ana motoru, atom çapında düşünülemeyecek kadar küçük bir mekân içinde ve yine düşünülemeyecek kadar büyük hızlar içinde sürekli birbirine dönüşen parçacık ve dalga hareketleri olanca çeşitliliği içindeki gelişmeye yol açmaktadır. Sadece fiziki âlemlerde değil, biyolojik âlemlerde de çeşitlilik olarak gelişme bu kapsamda vuku bulmaktadır. Metafizik sınırlarda gezindiğimize dikkat edelim.

Benzer bir kurgulamayı makro evrene ilişkin olarak da yapabiliriz. Evrenin kendisi canlı-cansız, sonlu-sonsuz, benzer-farklı, madde-enerji, çekim-itim gibi temel kategorik varoluşların varoluşudur. Yani bir bütündür. Atom altıyla evren üstü aynı bütünlüğün temel diyalektik ikilemidir. Zaman derinliğin, mekân genişliğin birlikteliği olarak gerçekleşmekte veya kendisini anlaşılır, görünür kılmaktadır. Evren niçin vardır sorusu tam bir metafizik anlayışı çağrıştırır, ama yersiz olduğu söylenemez. Fakat unutmayalım, soruyu soran insandır, o da toplumsaldır. Fenomenoloji duyumsadıklarımızdan ötede bir varoluşa pek inanmaz. Ne kadar duyumsuyor, hissediyor, hatta düşünüyorsak o kadarız. Tersine, materyalizm histe ve düşüncede yansıyan varoluşların kendisidir. Bu ikilemin baştan çıkarıcılığının farkındayım ve aşılması gerektiğini önemle belirtirim. Bu ikilemlerle evreni anlamak mümkün görünmemektedir. Düşünce-beden ayrımı yaşamın inkârına en çok yol açan felsefi, hatta dini saptırmadır. Evrenin böyle bir sorunu yoktur.

En ilkel canlının örgütlenmesinde bile müthiş bir zekâ unsurunu yakalamaktayız. İlk özelliği olarak, bu zekânın kendini çok anlık süreler dahilinde bölerek sonsuzlaşma eğilimine katıldığını görmekteyiz. İlk kendini var kılan hiçbir canlı yok olmamıştır. Bu canlının kendini var kılan ortamda direnişi, en son insan türündeki zekâ potansiyeline kadar bir gelişmeye yol açmıştır. Canlılığın tek bir hücrede gerçekleşmesindeki potansiyel, nasıl oldu da insan gibi müthiş bir zekâ canlısına kadar çeşitlenerek gelişebildi? Belki de sadece canlı hücre için, en mikro evrenler için bile kendini çoğaltma, bunun için ortamdan beslenme, bunun için de yeterince korunma esastır. Atom altı parçacıklar yok olmayacak denli çoklaşma, beslenme ve korunma sorunlarını belki de ancak bu mikro evren tarzında gerçekleştirebilirler. Dayandıkları sınırlar sonsuz çoğalma, beslenme ve

güvenlik sınırlarıdır. Evrensel zekâ arayışımızın cevabını burada bir nebze yakalayabiliriz. Bu evreni kendi dışımızda saymayalım. Her tarafımız bunlarla sarılı ve doludur. Belki de çoğalma, beslenme ve güvenlik arayışımız bu dünyanın (mikro evrenin) birleşik yansımış bir ifadesidir. Belki makro evren de aynı varoluştadır. Zaman ve mekânı zorlayarak sonsuzluk sınırlarında büyüme ve güvenli bir zekâ duruşunda mukarrerdir (kararlaşmıştır). Makro evrenin de insan zekâsında yansıması bir ihtimaldir.

Aşırı bir kurgulama içinde olduğumuzun farkındayım. Fakat insandaki potansiyel zekâlı durumu gökten zembille düşmüş gibi yorumlayamayacağımız da anlaşılırdır. Varoluştan, evrimden soyut bir zekâ ne kadar düşünülebilir? Zekâlılığı yalnız insana özgü olarak düşünmek ne kadar gerçekçidir? Ölüm bile yaşamın, dolayısıyla varoluşun anlaşılabilmesi için zorunlu görünmektedir. Ölüm olmasaydı yaşamı fark edemeyeceğimizi kestirebiliyoruz. Değişmeden sonsuza kadar yaşamak, özünde yaşamamaktır. Çünkü hiç fark etmenin olmadığı bir ortam, hiçbir şeyin olmadığı bir ortamdır. Bu durumda bile ölüm, aslında yaşamın gerçekleşmesi için kaçınılmaz gözükmektedir. O halde bir nimet olarak değerlendirilmesi gerekirken, neden sanki yaşamın sonuymuş gibi ondan korkuyoruz? Ondan korkacağımıza, onun mümkün kıldığı yaşamı anlamak, oradan sonuca gitmek, bana göre evrensel katılıma daha uygun gibi gelmektedir. Nasıl ölümün elinden kaçınılmazsa, yaşamdan da kaçınılamaz. Daha doğrusu, evrenin sırrını bu ikilemin çözümünde bulmamız yegâne amaç gibi gözükmektedir.

Peki, bu ikilemin çözümü gereği, en yetkin yaşam anlamına erişmekle gerçekleşen nedir? Bu soru bana hem yersiz, hem çok gerekli gibi gelmektedir. Evrenin sırrına vakıf olmak gibi tam bir bilme durumuna yaşamın sonul zaferi diyebiliriz. İster Kutsal Kitaplardaki cennet, ister Budizm'deki Nirvana durumu, ister tasavvuftaki tam vecd hali yaşamın kutsanması ve sürekli bayramlaşma olarak yorumlanabilir.

Bazı Batılı düşünürler, bilinen gözlemlerle ancak gezegenimizle sınırlı bir yaşam ortamının tam bir tesadüf sonucu olduğunu ve güneş sisteminin tükenmesiyle hiç anlamı olmayan bir kozmogoni içinde yitileceğini söylemleştirirler. Bu da cehennem tasavvuruna benziyor. Kurgulamanın bu biçiminin dayandığı argümanlar da vardır. Fakat yaşamı çözmek ideası en kısır kurgulamadır. Ne tam evreni biliyoruz, ne de yaşamın yetkin anlamını. Bu tür kurgulamalar için gerekçeler pek güçlü değildir. Dünyamız bile yeterince ortamı olmayan bir yaşama geçit vermediği gibi, vakti gelende her canlıya potansiyeli kadar yaşam ortamını sunacak kadar adeta canlı ve adildir. İnsan türünün oluş öyküsünü ben-merkezli kılmamak önemli olduğu kadar, sıradanlaştırmak da evrenin müthiş döngüsüne saygısızlık olmaktadır. En kötü metafizik, insan olgusunu tüm evrenden soyutlayarak anlatma durumuna düşen pozitivizmdir. En kaba materyalizm olarak pozitivizmin kapitalizmle bağını ortaya koyduğumuzda, yaşama daha anlamlı olduğu kadar saygıyla yaklaşacağımız kanısındayım.

Sonuç olarak, biyolojik bir tür olan insanda evrenin en yetkin farkına varma şansına sahip gibiyiz. Bu potansiyelin farkında olmak ayrı, gerçekleştirmek çok daha ayrı aşamalardır. Doğu düşüncesindeki 'ne varsa insanda' söylemi bu gerçekliği fark etmiş gibidir. Tekrar belirtmeliyim ki, insan-merkezciliğe kaymış bir düşünce, canlı-cansız diğer tüm doğaları insanın hizmetinde görür ki, hiyerarşik otoriter ve total iktidar anlayışının felsefi zemini olan bu anlayış, açık ki yaşamdan en uzak kurgusal akla götürür. Daha doğrusu, bu aklın ürünüdür. Tersi gibi gözüken, insanı tüm doğanın başına bela gibi gören ekolojik bazı felsefeler de aynı kapıya çıkar. İnsanın tür olarak gerçekleşmesini doğanın başına bela olarak görmek, çok kısır ve yaşamla bağı zayıf kurgulanmış bir felsefenin ürünüdür. İnsana kadar varmış bir evrime yetkin değer vermemek, yaşamla bağı ya çok zayıf, ya aşırı sömürü temelinde kurgulanmış sistemlerle bağlantılıdır.

İnsan sınırına varmış bir evrim, önümüze çok ciddi ahlaki sorunlar koyar. Buna geçmeden aklın toplumla bağını da tanımlayabilmeliyiz.

2- İnsan türü, zekâ potansiyelini ne denli toplumsallaştırırsa, o denli açığa çıkarma özelliğindedir. Daha da önemlisi, insanın biyolojik yapısı toplumsallığı zorunlu kılmaktadır. İnsan hiçbir canlıda gözükmeyen bir toplumsallığa icbar edilmiştir. Bir insan yavrusu ancak on beş yaşlarından sonra

çocukluktan tam çıkabilir ki, bu süre toplum olmadan yaşanamayacak bir zaman dilimidir. Çocuk ana karnından çok zayıf olarak doğmaktadır. Diğer tüm hayvan yavruları günlük sürelerle yaşamlarını olanaklı kılabilirler. İnsan toplumsallığı çok karmaşıktır ve derinliğine kavranmayı gerektirir. Toplumsallığını yitirmiş insan türü ya maymun türüne yakın bir tür olarak kendini yeniden evrimleştirir; bu geriye doğru bir evrimleştirmedir ki, mümkündür; ya da yok olur. Tüm canlılar hem tür olarak, hem de türler bütünü olarak kendilerine özgü bir aradalığa ihtiyaç duyarlar. İnsan türüne özgü olan toplum, bir aradalığın çok üstünde varoluşsal nitelik taşır.

Toplumun ikinci doğa olarak kavramlaştırılması daha derinlikli bir yaklaşımdır. Toplumsallığın kendisi zekânın potansiyel olmaktan çıkıp aktifleşme sürecine etkince girmesidir. Topluluk sürekli düşünceyi gerektirir. Toplumsal gelişme esas olarak düşüncenin gelişmesidir. Onunla olanaklı hale gelmedir. Beslenme, çoğalma ve güvenlik, artan toplumsallıkla daha çok gelişir. Daha açıklıkla belirtmeliyim ki, tüm canlılara özgü beslenme, çoğalma ve güvenlik unsurları bir nevi akıldır. Öğrenmenin en katı içgüdüsel tarzıdır. Canlı hareketleri öğrenme hareketleridir. Genelleştirirsek, tüm evrensel gelişim zekâ ve öğrenmeyi çağrıştırır. İkinci doğa olarak toplum, bir nevi birinci doğanın üst aşaması, onun yansımış halidir.

İkinci doğa olarak toplumsallığı çözmeden, birinci doğaya öncelik veren düşünce ve eylem yapısında riskli bir sapma olduğu kanısındayım. Madem insan ikinci doğanın bir ürünüdür, o halde öncelik o doğanın kavranmasına verilmelidir ki, insanı anlayabilelim. Bu nedenle birinci doğaya özgü bilimin objektifliğine ve ikinci doğadan bağımsız gerçekleştirilebileceğine ikna olmuş değilim. Bu bana hep bir sapma gibi geliyor. Fiziğin, kimyanın, hatta biyolojinin bilimi ikinci doğa ve insana özgü bilimden bağımsız olamazlar diye düşünüyorum. Dinsel yasacılığın kıyılarında gezindiğimin farkındayım. Fakat açıklığa kavuşturulması gereken temel sorun, birinci doğaya özgü tüm yasalar ikinci doğa aracılığıyla insanda dile geliyor iken, acaba özne-nesne ayrımının bir anlamı var mı sorusudur. Bilenle bilinen ne kadar ayrıştırılabilir? Daha da yakıcı soru, bilenle bilineni özne-nesne biçiminde ikilemleştirmek en temel sapma olmuyor mu? Birinci ve ikinci doğayı özne ve nesne olarak konumlandırmak, bana insana özgü tüm hatalı gidişlerin ve acısı çekilen tüm toplumsal süreçlerin temeli gibi gelmektedir. Bu mantık sistemi (düşünce alışkanlığı) kapitalist sistemle tüm toplumu esaret ve sömürü altına alır. Daha da vahimi, aynı baskı ve sömürü mantığını tüm birinci doğa unsurlarına karşı yaymaktan çekinmez.

İnsan türünün trajik konumuna bir çözüm olarak devreye giren toplumsallık, kat ettiği gelişmenin belirgin aşamalarında hem toplum bünyesinde hem de doğal çevre üzerinde sorunlaşır. Sorunların başta ekonomi olmak üzere diğer belli başlı etkenlerini daha sonra tanımlamaya çalışacağımızı belirterek, zihniyet boyutundaki gelişmeleri yorumlayalım.

Biyolojik evrimle insan beynine erişen zihniyet gücünün toplumsal evrimle hem aktifleştiğini hem de ayrıştığını tespit etmek önemlidir. Toplumsallığın kendisinin adeta uykudan uyanan ve sürekli çalışan bir zihniyet durumunu mümkün kıldığını belirtmiştim. Zihniyetteki sürekli çalışma halinin karşılıklı olarak beyinsel gelişmeye de yol açması evrimsellik gereğidir. Uzun süre gerektirse de, aktif toplumsal yaşam, zihniyeti geliştiren esas etkendir. Kişisel deha açıklamaları pek inandırıcı değildir. Her zekâ durumunun temelinde toplumsal özgünlük yatar.

İnsanın toplumsal yaşamının çok büyük bölümünün avcılık ve toplayıcılık biçiminde geçtiğini, kendine yakın türlere benzeyen bir işaret diliyle iletişim sağladığını mevcut antropolojik bilgilerimizden çıkarabiliyoruz. Bu aşamada toplumsal kaynaklı ciddi bir sorundan bahsedemeyiz. Doğal evrim halen hükmünü icra etmekte ve dengesini sağlayabilmektedir. Zekâ seviyesi duygusaldır. Daha doğrusu, zekânın duygusal karakteri hâkimdir. Duygusal zekânın temel özelliği reflekslerle çalışmasıdır. İçgüdüsellik de duygusal zekâdır. Ama en eski (ilk canlı hücreye kadar gidilebilir) zekâ türüdür. Çalışma tarzı, uyarılara karşı ani tepki göstermesi biçimindedir. Adeta otomatik bir çalışma düzeni geçerlidir. Bu tarz, korumayı en iyi gerçekleştirme işlevini yerine getirir. Bitkilerde bile bunu rahatlıkla gözlemleyebiliriz. En gelişkin biçimine insan türünde erişir. Beş duyulu bir zekâ erişimi, aradaki koordinasyonla birlikte hiçbir varlıkta insan kadar

gelişmemiştir. Şüphesiz ses, görme, tat gibi duyular birçok canlıda insandan çok gelişmiştir. Ama beş duyulu komple ve koordineli bir duruma erişmekte insan türü başattır.
Duygusal zekânın en önemli özelliği yaşamla bağlantısıdır. Yaşamı korumak temel işlevidir. Yaşamı koruma konusunda çok gelişmiştir. Bu yönü asla küçümsenmemelidir. Sıfır hatayla çalışır. Bunu anında cevap verme anlamında belirtiyorum. Bu zekâ türünden yoksunluk, yaşamın tehlikelere alabildiğine açık hale gelmesidir. Yaşama saygı ve değer verme, duygusal zekânın gelişmişlik seviyesiyle bağlantılıdır. Doğa dengesini gözetir. Doğal yaşamı mümkün kılan zekâ da diyebiliriz. His dünyamızı tamamıyla bu zekâ türüne borçluyuz.
İnsan türünde duygusal zekânın komple gelişmesi, duyular arasında bağlantı kurma şansını arttırır. Ses, görme, tat duyuları başta olmak üzere, aralarında çağrışım kurarak zekâlı hareketleri geliştirirler. İşaret diliyle uzun süre idare eden insan toplulukları, konuşmanın fizyolojik koşullarının gelişmesiyle bağlantılı 'simge' diline erişebilmiştir. Simge dilinin esası kelimelerle soyut düşünceye geçiştir. İşaret yerine kavramlarla anlaşabilme, insanlık tarihinde büyük bir devrimdir. Artık yapılması gereken, en zorunlu ihtiyaçlarını gideren nesne ve olaylara ad vermektir. Ad verme büyük bir aşamadır. Çeşitli adlar arasındaki ilişkilerin de kavramlaşmaları beraberinde gelişir. Gerek adların temsil ettiği nesnenin özellikleri, gerek aralarındaki işlevler fiil ve bağlaçlara yol açar. Cümle düzenine geçişle dil devrimi başarılmış olur.
Bu yeni bir düşünce biçimi demektir. Kelimeleri zihne yerleştirmek, nesneler ve olaylar olmadan da haklarında düşünmeyi mümkün kılar. Kurgusal veya teorik zekânın başlangıcındayız. Bu muazzam bir gelişmedir. Beynin yanılmıyorsam sol ön lobundaki kısım tamamen bu zekâ türüyle ilgili olarak ihtisaslaşır. Faydası kadar çok tehlikeli, zararlı durumlara da yol açabilecek zekâ türüyle karşı karşıyayız. Duygulardan kopuk çalışması temel özelliğidir. Kurgusal veya ANALİTİK DÜŞÜNCE'ye yol açan zekâ olarak da tanımlanabilir. Analitik zekâ veya aklın en önemli avantajı, kendini fazla yormadan, gerektiğinde tüm evren hakkında düşünmesidir. Sınırsız hayal kurma yeteneğidir. Analitik zekâ müthiş bir imgeler dünyası oluşturur. Plan, tuzak, komplo kurma yeteneği gelişmiştir. Doğayı taklit ederek her tür icadı geliştirebilir. Planlı tuzak ve her çeşit komployla istediğine ulaşabilme yeteneği, toplum içinde ve dışında sorunların temel kaynağı olmasına neden olur. Zekânın analitik ve duygusal boyutlarının iç içelik kazanması, kendilik olarak insana özgü büyük bir erdemdir. Fakat daha da önemli olan, hangi amaçla kullanılacağıdır. Toplum daha ilk aşamalarda bu ikilemi fark etmiştir. Buna verdiği yanıt, temel örgütlenme ilkesi olarak AHLAK'ı esas almadır. Toplumsal ahlak olmadan, analitik zekâyla baş edilemez. Örneğin kızgınlık hissine kapılan biri, biraz analitik zekâsını çalıştırarak istemediği, karşı olduğu her canlıyı, insan topluluğunu imha edebilir. Toplum işte bu tehlikeye karşı ahlakı olmazsa olmaz bir toplum ilkesi haline getirerek baş etmek istemiştir. Her topluluk üyelerini müthiş ahlaklı yetiştirmeyi ilk görevi bellemiştir. Ahlaktaki temel ikili olan 'iyi ve kötü' bu analitik zekânın işleviyle ilgilidir. Faydalı çalışırsa iyilik ahlakı tarafından ödüllendirilir. Zararlı olmaya çalışırsa kötülük ahlakı olarak mahkûm edilir. Daha doğrusu, kötülük her ahlakta olmaması gereken şey olarak bastırılır, cezalandırılır. Ta ki iyilik ahlakı başat hale gelene kadar.
Fakat toplumun bu hal çaresi mutlak bir önleyici güce bir türlü erişemez. Toplumsal yarıklarda her zaman kurnazlar, tuzak ve komplo peşinde koşanlar olacaktır. Kaldı ki, bunda temelde rol oynayan çok eski bir kültür de vardır: AVCILIK. Avcılık kültürünün ilkesi, diğer canlılara karşı tuzak ve komplodur. Hayvanlar, hatta bitkiler âleminde bile kökleri olan bir kültürdür bu. Bu kökler aynı zamanda analitik zekânın da biyolojik kökleridir; insan toplumunda daha farklı olan bu avcılık kültürünün analitik zekânın gelişmesiyle birleşerek, sentezlenerek, toplumsal bünyede ve çevre ekolojisinde erkenden bir katman, hiyerarşi oluşturma yeteneğini veya gücünü kazanmasıdır. Felaket böyle başlamıştır. Cennet-cehennem ayrımı analitik zekânın toplumsal hiyerarşi kurma gücüyle el ele gider. Hiyerarşik toplumda bir avuç 'güçlü erkek adam' toplumun üstünde kurulup cennetsel yaşam tahayyülüne yol açarken, alttaki toplum için gittikçe derinleşen, nedeni ve çıkışı anlaşılamayan cehennemin yolu açılır.

Güçlü adam karşısında ilk kurban kadın olmuştur. Yaşamla bağının daha güçlü olması, kadında doğal duygusal zekâyı daha gelişkin kılar. Çocukların anası olarak acıyla yoğrulu bir emekle toplumsal yaşamın esas sorumlusudur. Yaşamın farkında olması kadar, nasıl sürdürüldüğünü de daha çok bilmektedir. Toplayıcıdır; toplayıcılığı hem duygusal zekânın bir sonucu, hem de doğadan öğrenmiş olmasının bir gereğidir. Toplumsal birikimin uzun bir tarihi boyunca ana-kadın etrafında gerçekleştirildiği, ana-kadının bir nevi zenginlik, değer merkezi rolü oynadığı antropolojik verilerdendir. Artık-değerlerin de anası olduğu kestirilebilir. Esas rolünü avcılık olarak belirleyen güçlü erkek adamın bu birikime göz koyması anlaşılırdır. Hâkimiyet kurması halinde yüklü avantajlar sağlayabilecek durumdadır. Kadının cinsel obje durumundan tutalım çocukların babalığına, bir nevi efendiliğine geçiş, diğer maddi ve manevi kültürel birikimler üzerinde söz sahibi olması hayli iştah kabartıcıdır. Avcılıkla kazandığı gücün örgütlülüğü, ona egemen olma, ilk toplumsal hiyerarşiyi kurma şansını tanımaktadır. Analitik zekânın toplumsal bünyede ilk kötücül amaçla kullanımını ve sistematik hale gelmesini bu tip olgu ve olaysal gelişmelerde gözlemleyebiliriz.

Kutsal ana kültünden baba kültüne geçiş, kurgusal zekânın kutsallık zırhına bürünmesini de sağlar. Ataerkil sistemin bu biçimde kök bağladığı güçlü bir varsayım olarak ileri sürülebilir. Ataerkil zihniyetin olanca görkemli çıkışını Dicle-Fırat havzasında güçlü kanıtlarıyla tarihen de tespit edebiliyoruz. Yaklaşık M.Ö. 5500-4000'lerde Aşağı Mezopotamya çıkışlı olarak tüm Mezopotamya'da yayıldığını, başat toplumsal kültür haline geldiğini görüyoruz. Bu kültüre geçmeden, daha çok Yukarı Mezopotamya'nın dağ-ova eteklerinde ürün bitekliğine dayalı bir anaerkil toplumun milattan önce tüm mezolitik ve neolitik evrelerde başat olduğunu da özellikle arkeolojik kayıtlardan çıkarsamak mümkündür. Yazılı kültürde de bunun birçok ipucuna rastlıyoruz. Kadına dayalı din ve dil öğeleri hayli gelişkindir.

Toplumsal sorunun ilk defa ciddi boyutlarda güçlü erkek adamın etrafında giderek kültleşen ataerkil topluluklarda boy gösterdiğini söylemek mümkündür. Kadın köleliğinin bu başlangıcı, çocuklardan başlamak üzere erkeğin de köleliğine zemin hazırlar. Kadın ve erkek köleler başta artık-ürün olmak üzere ne kadar değer biriktirme tecrübesi kazanırlarsa, o denli kontrol ve hâkimiyet altına alınırlar. İktidar ve otorite giderek önem kazanır. Ayrıcalıklı bir kesim olarak güçlü adam + tecrübeli yaşlı erkek + şamanın işbirliği, karşı konulması zor bir iktidar odağı oluşturur. Bu odakta kurgusal zekâ, zihni hâkimiyeti için olağanüstü mitolojik bir anlatım geliştirir. Sümer toplumunda tarihen de tanıdığımız bu mitolojik dünya, tanrılaştırılan erkek etrafında yeri-göğü yaratanlığa kadar yüceltilir. Kadın tanrısallığı ve kutsallığı alabildiğine alçaltılır ve silinirken, erkek egemen mutlak güç sahibi olarak belletilir ve muazzam bir mitolojik efsane ağıyla her şey hükmeden-hükmedilen, yaratan-yaratılan ilişkisine bürünür. Tüm topluma ezici bir biçimde özümsetilen bu mitolojik dünya, temel anlatım değeri kazanarak giderek dinselleşir. Artık sınır tanımayan bir kurgusal ve kurumsallaşmış zihniyet biçimiyle karşı karşıyayız.

Ortaya çıkan bu hiyerarşik ilişki düzeni ataerkil kökenli mitolojik zekânın ve ondan kaynaklanan zihniyet kalıplarının tam bir meşruiyet kazandırarak başardığı ilk sömürü, baskı ve kurumsal otorite düzenidir. Çeşitli aşamalarda birçok toplulukta bu gelişmeye tanık oluyoruz. Değişik yoğunluk ve biçimlerde de olsa. Baskı ve sömürüyü mümkün kılan zekâ duygusal olamaz. Analitik düzeye gelmedikçe ve avcılık kültüründeki tuzak oyunlarıyla bütünleşmedikçe, toplumsal soruna yol açabilecek bir zihniyet düşünülemez. Bu zihniyet esas işlevini gizlemek için sahte efsaneler üretmek zorundadır.

Şüphesiz kurgusal zekânın duygusal zekâyla iç içe çok olumlu düşünce gelenekleri ve kurumsallığını yarattığını da söylemek mümkündür. Tüm zihniyet dünyasını hiyerarşik iktidarlara atfetmek doğru olmaz. Bu nedenledir ki, çıplak kavgalar kadar amansız zihniyet kalıpları ve düşünce savaşlarını da bu süreçlerde yoğunca gözlemleyebilmekteyiz. İdeolojik savaş dediğimiz ve dini, felsefi, etik, sanatsal birçok biçimde karşımıza çıkan olgu ve olayların kökenine böyle varabiliriz. Mitoloji ve dinlerde bolca rastladığımız çatışmalar, özünde bir ekonomik ve politik mücadeledir. Kapitalist zihniyete kadar ekonomik ve siyasi iktidar savaşları hep mitolojik ve dini

görüngüler örtüsü içinde kendilerini yansıtırlar. Devlet hiyerarşik yapıların kalıcı kurumlaşmasını temsil eder. İktidar yapılarının bireysel temsilinin kurumsal temsile dönüşümü, tarihte uygarlık dediğimiz kentleşmeyle gelişen sınıfsal toplumla bağlantılıdır.
Kent ve sınıfsallık daha çok kapitalist sistemle birlikte kavramsallaştırılır. Fakat kökenlerinin izahı daha önemlidir. Çıkış veya kökenleri açıklanmayan hiçbir toplumsal ilişki yeterince anlamlandırılamaz. Kent oluşumu halen tam çözümünü bulan bir ilişki yoğunluğu olmaktan uzaktır. En az kapitalizmin çıkışı kadar önemlidir ve açıklanmayı gerektirir. Şahsen kente ön, proto-kapitalistik demenin yanlış kaçmayacağı kanaatindeyim. Nasıl ki pazar kapitalizmin üzerinde beslendiği, vücut bulduğu bir ilişki alanıysa, kent de pazarın gelişmiş ve kalıcılaşmış mekânı olarak tanımlanabilir. Konumuzla ilgisi ise, kurgusal zekânın en gelişkin mekânı, pazarı olmasına dayanır. Kentin kendisi, pazar niteliğinden ötürü analitik, soyut zihni gerektiren ve daha çok da ortaya çıkaran çok yoğun toplumsallaştırma aracı olan bir kuruluştur. Mitolojik ve dinsel dünyanın daha da akılcılaşması, bilimi hızlandırması kadar çarpıtması, beraberinde felsefeye yol açması gibi tarihsel gelişmeleri hızlandıran ilişki ortamıdır. Daha çok analitik zekâyla iş yapar. Kavramların soyut dünyası, sanata yansıması kenti daha da görkemlileştirir. Toplumun zihniyetine, duygusal zekâdan soyutlanmış, sınır tanımayan bir spekülatif ilişki ortamında her tür tuzak ve komployla cirit atan imgeler dünyası enjekte eder. Kent ortamında akıl gelişir. Ama niteliği nedir? Aydınlığı mı, karanlığı mı daha çok gerçekleştirir? Bu sorulara henüz tam doğru cevaplar verilmemiştir. Savaş ve sömürü, iktidar ve sınıflaşma kent toplumunu üreten başat ilişki yumağıdır. Kendi içinde toplumun ezici çoğunluğu olan sınıf düşkünlerine yol açtığı kadar, çevreye yönelik de tam bir soykırım yapılanmasıdır. Kırsal temele dayalı toplulukların mitolojik ve dinsel ifadeleri analitik zekâyla ilişkili olsa da, daha çok pozitif rol oynarlar. Tanrıları başta olmak üzere, inanç dünyaları duygu yüklü samimi dünyalarını yansıtır. Dost, rahman, gafur ve merhametlidirler. Acıları azaltan, zorlukları kolaylaştırandırlar. Mitolojik ve dinsel formlar kentleştikçe, tanrıları da soyut, sınayan, cezalandıran, hep kendine yalvartan sıfatlara bürünürler. Acı çektirir, daha çok hükmetmekten hoşlanırlar. Esasta pazarda dolaşıma giren mal dünyasının başına gelenler yansıtılmaktadır. Pazar ve kent tanrıları iç içedir.
Sınıfsallık üst iktidar hiyerarşik grupların kendilerine başta kan bağlarıyla olmak üzere bağlı olan klan, kabile ve aile-aşiret ilişkilerinin parçalanmasıyla gelişir. Üst gruplar devletleşirken, alt gruplar yönetilen gruplara dönüşür. Bu da acımasız ve yabancılaştırıcı bir süreçtir. Duygusal zekânın gerilemesiyle bağlantılıdır. Ezilen sınıflar yönetici sınıf gruplarına bağlı oldukları oranda, zihniyet egemenliklerini de meşrulaştırarak kendi düşkünlüklerini onaylamış olurlar. Ezilenlerin en lanetli duruma düşme anıdır bu. Kendi müstebit sömürüsünü onaylama, her iki zekâdan yoksunluğun dip noktasıdır. Zihniyetten yoksun olma toplum içinde en olumsuz, deklase durumu ifade eder. Tepede ne kadar soyut bir kurbanlaştıran ve kullaştıran kurgusal zekâ varsa, dipte de o kadar akıl yoksunu alık, dilenci, köle oluşmuş demektir.
Tarihi zihniyet açısından dönemselleştirdiğimizde, mitoloji ve dinsel aşamanın ağırlıkta olduğu ilk çağlar (M.Ö. 5000–M.S. 500'ler), din ve felsefenin sentezi olan teolojik ortaçağ (M.S. 500-1500'ler), felsefe ve bilimin ayrıştığı modern çağ (M.S. 1500 – günümüze kadar) biçiminde bir ayrıma gidebiliriz.
Mitolojinin dogmalaşması dini oluşturur. Mitolojiye tam din denilemez. Din değişmez inanç ve tapınma biçimlerini gerektirir. Tamamen kurgusaldır. Kurgulara inanmak dinin temelidir. Tek olumlu yanı, soyut düşünceye geçişte toplumda derin bir yarılmaya yol açarak bilimsel ve felsefi düşünceye zorlaması, istemese de ona ortam hazırlamasıdır. Felsefe ve bilim düşüncesi dinsel düşünceyle diyalektik bağ içinde gelişirler. Dinin derin izlerini taşırlar.
Felsefe kurgusal yanı ağır basan zekâ kaynaklı olsa da, somutu gözlemeyle sürekli bağlantılandırır. Duygusal zekâyla bağını hepten kopartmaz. Soyutlama gücü en yüksek düşünce biçimidir. Bilime katkısı dinden daha önceliklidir.
Bilimin aslında felsefeden fazla farkı yoktur. Bilim deney temeli daha gelişkin felsefe olarak da yorumlanabilir. Her iki doğayı gözlem ve deneyle anlamlandırmaya çalışırlar. Doğrusu da budur.

Fakat dinin sorduğu niçin sorusuna yanıtlarının olmaması en önemli eksikliğidir. Doğanın nasılını cevaplandırmak, yaşamın yeterli yanıtı olamaz. Koca bir evreni niçinsiz, nedensiz, amaçsız varsaymak pek arzuya şayan bir yaklaşım olamaz. Yaşamın niçin'ine yanıtı olmayan bilim, sonuçta köleleştirici iktidara araç olmaktan kurtulamaz. Bilimin felsefe ve dinden (niçin ve amaç sorunsallığına ilişkin) ayrıştırılmasının kapitalistik zihniyetle çok yakından bağlantılı olduğunu güçlü bir tez olarak ileri sürmek durumundayım.

Şöyle kanıtlayabilirim: Din ve felsefe, hatta mitoloji toplumun hafızası, kimliği ve zihnen savunma gücüdür. Çokça çarpıtılsa, kendine karşıt kılınsa da, sosyolojik bir gerçekliktir. Tarihle, hafızasıyla bağı kopartılmış bir toplum ve böylesi bir toplumun bilimi ancak güncel iktidara hizmete koşturur ki, bu da kapitalizmdir. Kapitalizmde mitoloji, din ve felsefe neredeyse beş para etmez bir duruma indirgenmiştir. Neden? Cevap açıktır. Binlerce yıl din, felsefe, efsane toplumun yarıklarında pusuya yatmış kapitalist unsurları (tefeci, dengesiz fiyat farkını kullanan spekülatörler) hep dışladıkları, kendilerine meşruiyet tanımadıkları için. Din, felsefe ve efsane toplum düşüncesinde yerini korudukça, duygusal zekâ toplumda ağırlığını sürdürdükçe, kapitalizmin başat hale gelmesi olanaksızdır. Hiçbir iktidar bu zihniyet -dolayısıyla ahlak- ortamında kapitalizme meşruiyet kazandıramaz. Dayandığı bir sosyoekonomik düzen halinde savunamaz.

Sosyolog Max Weber, Hıristiyanlığın Protestan mezhebini kapitalizme zihinsel ortam hazırlayan, ahlaki olarak kapitalizme geçit veren bir zihniyet dünyası olarak tanımlar. Gerçek payı olan bu değerlendirmeyi iki yönden eleştirmek mümkündür.

a- Protestanlığın kendisi en zayıf din demektir. Kapitalizm tarzı bilime de çok yakındır. Daha da önemlisi, milli dinler çağını başlatır. Milliyetçiliğin bir nevi ön aşamasıdır. Milliyetçilik ise, kapitalizmin halis bir ideolojisidir. Avrupa'daki büyük din savaşlarına bu açıdan bakmak daha da tamamlayıcı bir anlama yol açar.

Kapitalistler dinselliğin en zayıf olduğu veya Protestanlığa yeni geçen coğrafyada (Hollanda, İngiltere, ABD) ilk defa zafer kazanma imkânı bulmuşlardır. Bu ülkeler aynı zamanda her tür mezhep sapkınlığının sığındığı mekânlardır. Burada dinin ortodoksisini savunmuyorum. Belirtmek istediğim, Protestan ahlakı Hıristiyanlığın en zayıf ahlakı olduğu için kolay geçit olmuştur. Weber'den farkım bu noktadadır. Onun olumlu dediğini, ben olumsuzluk olarak yorumluyorum.

b- Paradoks gibi gelse de, kapitalist zihniyet genelde dinsel zihniyetin uzun tarihsel yürüyüşünün sonul veya en zayıflatılmış bir aşamasında meşruiyet kazanmıştır. Ben bilimi kesinlikle kapitalistik gelişmenin bir ürünü olarak görmüyorum. Olan, talihsiz bir gelişme aşamasına denk gelmedir. O da bilimsel devrimle kapitalist ekonomik devrimin Batı Avrupa'da neredeyse aynı yüzyılda gerçekleşmesidir. Bu zamandaşlık, kapitalist zihniyet inşacıları tarafından kapitalizmin bilimi doğurduğu biçiminde çok büyük bir yalanı gerçek yerine koymalarıyla sonuçlanmıştır. Bilime katkısı olan bireyler elbette kapitalizmin hızlı gelişme içinde olduğu aynı toplumlarda yaşıyorlardı. Fakat bu husus, bilim adamlarını kapitalizm ortaya çıkardı gibi bir totolojiye kesinlikle yol açmaz. Bilim adamlarının dinsel düşünceyle çelişkileri vardı. Ama çoğunluğu kapitalist zihniyete de tenezzül etmez konumdaydı.

Söylenmesi gereken, kapitalizmin tüm düşünce biçimlerinden tıpkı mal, para spekülasyonundan kâr-sermaye sağlaması gibi istifade etmesidir. Tüm düşünce formlarını tartıya vurarak çıkarına olanları yeni felsefe veya din okulları biçiminde istifleyip, liberalizm ve pozitivizm adı altında piyasaya yeniden sürmüştür. Daha hazin olanı, yeni bir kumaş gibi müthiş bir kâr oranıyla satmayı, yani hakîm zihniyet durumuna getirmeyi, taşırma ustalığını veya kurnazlığını sergilemeyi başarmıştır.

Kapitalizmin zihniyet tanımlanması çeşitli açılardan yapılabilir. Başta yapılması gereken eklektik, her kalıba giren, aldatıcı riski yüksek, bir yandan en katı dinsel dogmalardan daha dogmatik, en soyut felsefelerden daha saçma, spekülatif, putçuluğun bile asla düşmediği kadar sığ putçuluk olan pozitivizm ve liberalizm olarak tanımlamaktır. Pozitivizmle bilimi iğdiş edip inanç ve ahlak dünyasına karşı çıkarırken, liberalizmle de toplumun canına okuyan bireyciliği soykırıma kadar tırmandıran ulus-devletçi tanrıya dönüştürmüştür. Hiçbir dini zihniyet kapitalizm zihniyeti kadar

savaş, baskı ve işkence doğurmadı. Hiçbir toplum bireyi kapitalizmin zafer kazandığı toplumdaki birey zihni kadar sorumsuz, çıkar düşkünü, zalim, soykırımcı, asimilasyonist, diktatör doğurmadı. Mal ve para dünyası üzerine kurulan tekel sistemi olarak kapitalizm, günümüzdeki finansçı zihniyetini inşa ederken, insan toplumunu hiçbir nemrut veya firavunun yapmayı aklından geçiremeyeceği zihniyet kalıplarına bağlar ve en aşağılık putları karşısında küresel insanlığı secdeye kapandırırken, sadece zihinsel iflas ve çürümeden bahsedilebilir.

Kapitalizmin zihniyet içeriğini biraz daha yakından gözlemlemek büyük önem arz etmektedir. Öncelikle şunu belirtmeliyim ki, kapitalizmin tek boyutlu tanımlamaları sistemin ağır etkisi altındaki zihniyet çalışmalarının bir sonucudur. En anti-kapitalistler olan ve bilimsel sosyoloji yaptıklarını idea eden Marksistler ve anarşistlerde de bu tür yorumları görmek mümkündür. Marks'ın bizzat kendisinin ekonomik altyapıyı tüm hukuki, siyasi ve ideolojik formların izahının kaynağına yerleştirmesi, belki de uğruna çok büyük savaşlar verilen sosyalizmin başarılı olamayışının temel nedenlerinin başında gelmektedir. Şu hususu iyi bilmek gerekir ki, hiçbir insan topluluğu zihniyet formunu uzun süre tanımadan, denemeden, maddi hayat (ekonomik yaşam) tarzını inşa edip sistemleştiremez. Zihniyet gelişimini karanlıkta bırakarak yapılan sistem analizleri, bizzat bu sistemlerin hegemonyasına hizmet etmekten kurtulamaz. Çok karşıt temelde oluşturulsa da böyledir. Verili hâkim sistemler öncelikle bu hâkimiyetlerini zihniyet ve siyasi kurumlaşmayla garantiye alırlar. Maddi hayat ancak bu çerçevede düzenlenebilir. Marks'ın "Hegel diyalektiğini doğrultuyorum" ideası, sanıldığının aksine kendisinin doğrulanması değil, vahim yanılgısıdır. Artık iyice anlaşılmıştır ki, metafizik düşüncenin doruk noktası olarak Hegel idealizmi, Alman ulus-devletine giden yolda temel kilometre taşlarından biridir. Daha öncesinde Luther (Protestan ideolojik inşacısı), E. Kant (katı nesnelciliğe karşı öznelliği, kısmen ahlakiliği dikkate alır) gelir. Aslında Karl Marks da paradoksal gözükse de bu çizgiyi proleter, anti-kapitalist sistem adı altında sürdürmüştür. Sonuç, Alman ideolojisinin (zihniyetinin) faşizmle ve Hitler tarzı önderliklerle sonuçlanmasıdır.

Bu tehlikeyi zihniyet sorununda en iyi fark eden de Alman Filozof Nietzsche olmuştur. Nietzsche tarzı zihniyet çalışmaları gerçek bir kapitalist modernite karşıtlığıdır. Geliştirilip siyaset felsefesi ve pratiğine dönüştürülememesi büyük bir eksikliktir. Gecikmiş olarak Fransız filozofların (Deleuze, Guattari, M. Foucault, vb.), İtalyan Gramsci'nin çabaları çok yetersizdir ve siyasi kurumlaşmaya dökülmemiştir. Reel sosyalizmle zaten başarılan, kapitalist modernizmin sol adı altında en azından yüz elli yıllık objektif suç ortaklığıdır. Sovyet Rusya ve Çin deneyimi bu yargımızın çarpıcı doğrulanmasıdır. İlgili bölümlerde bu konuyu kapsamlıca ele almayı umuyorum.

Anarşistlerden özellikle ilk klasikler olan Proudhon, Bakunin ve Kropotkin başta olmak üzere, kapitalizmin doğuşuna yönelik eleştirileri birçok noktada daha aydınlatıcıdır. İdeolojik ve siyasi boyutu daha iyi görebiliyorlardı. Fakat doğru bir siyasi felsefe ve kurumlaşmayı başaramayışları, ahlak ve tarih konusundan bihaber olmaları onları da son tahlilde kapitalizme bir ideolojik meta olmaktan kurtaramamıştır. Yine şunu belirtmeliyim ki, bir zihniyet çalışması yetkin siyaset, ahlak, tarih ve pratik çalışmayla bütünleştirilmedikçe, karşıtı tarafından kullanılmaktan, ya yok edilerek ya da asimile edilerek etkisizleştirilmekten kurtulamaz. Ne acıdır ki, anti-kapitalist zihniyet çalışmalarının başına gelen de, tarihte çok örneğini gördüğümüz (başta Hıristiyanlık, Budizm, Zerdüştlük, Manicilik) aynı kaderi paylaşmak olmuştur. Hemen belirtmeliyim ki, bu öğretilerin boşa gittiğini, kaderden kurtulunamayacağını iddia etmiyorum. Böyle olsaydı, zaten ne bu satırlar yazılırdı, ne de özgürlük ahlakına anlam verilirdi. Yaptığım bir eleştiridir.

Eğer günümüzde, daha doğrusu tarihsel bütünlüğü içinde uygarlığın son evresi (tanımlandığı şekliyle) olan kapitalizme ve tarihsel dayanaklarına karşı başarılı bir alternatif sisteme ulaşılmak isteniyorsa, tam bir bütünlük içinde zihniyet çalışmalarının yol göstericiliğinde siyaset felsefesi, siyaset kurumlaşması ve maddi hayat eylemleri iç içe aşkla döşenmek durumundadır. Kapitalist sistem hegemonyacılığında siyasi ve askeri zorun yeri önemli olmakla birlikte, esas ayakta tutanı toplumun kültür endüstrisiyle teslim alınması, hatta felçli hale getirilmesidir. Denilebilir ki, sistemin etkisindeki topluluk zihniyetleri insana yakın maymunlardan daha geri ve

oynatılmaya müsait hale getirilmiştir. Hayvanat bahçelerindeki düzen, aslında tüm toplumun hayvanat bahçesi tarzında düzenlendiğine dair çok aydınlatıcı bir örnektir. Nasıl hayvanat bahçesindeki hayvanlar seyirlikse (gösteri unsurları), toplumun da bir gösteri toplumuna dönüştüğü birçok filozofça tespit edilmiştir ve dillendirilmektedir. Başta üç (S)'ler, seks endüstrisi, peşi sıra ve iç içe spor ve sanat-kültür endüstrileri geniş bir medyatik reklam kampanyasıyla yoğun ve sürekli olarak duygusal ve analitik zekâyı bombalayarak, tamamen işlevsizleştirerek, gösteri (temaşa eden) toplumunun zihniyet fethi tamamlanmıştır.
Bu toplum, teslim alınmaktan da daha kötü, sistemin dilediği gibi sevk ve idare ettiği toplumdur. Aslında faşizmin ilk gösteri toplum deneyimi yenilmedi. Elebaşları tasfiye edildi. Fakat sistem soğuk savaş ve sonrasında tüm topluluklara ulus-devletle ve küresel finans şirketleriyle egemen kılındı. Yaşanılan dönem Sümer, Mısır, Hint, Çin ve Roma başta olmak üzere, güçlü imparatorluk sistemlerinin toplumlar üzerindeki fethini katbekat geride bırakmıştır. Kapitalizmin imparatorluk aşaması hegemonyasının (daha önceki sömürgecilik ve emperyalizm aşamaları) zirvesi olup, her ne kadar objektif olarak kaotik ve çürüme belirtilerini yoğunca yaşasa da, sistemin toplumla çok oynayarak, yani zihni hegemonyayı içinden çıkılmaz hale getirerek bu gerçekliği telafi etmek istediği çok iyi anlaşılmak durumundadır.
Bu noktaya gelinmesinde, değinildiği gibi cinselliğin (seksin) endüstrileşerek sunulması belirleyici etkenlerdendir. İnsanlar başarıyı seks gücünde arar hale sokulmuştur. Hâlbuki cinsellik tüm canlılarda yaşamı fark etmede ve onu sonsuzlaştırmada öğretici bir etkinlik işlevindedir. Tek hücreli canlılardan tutalım insan türüne kadar cinselliğin işlevini bu biçimde tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla anlamlı ve hatta kutsaldır. İnsan toplulukları da tarih boyunca bu tarz bir yorumu esas almışlardır. Tüm antropolojik araştırmalar bu yorumu doğrulamaktadır. Eğer metalaştırılamayacak (endüstrileştirilemeyecek) bir ilişki veya ilişkiler varsa, bunların başta geleni cinsel ilişki olmak durumundadır. Çünkü yaşamın kutsallığıyla, yüceliğiyle, sürekliliğiyle ilgilidir. Daha çok da saptırılıp diğer yaşamları tehdit etmeme sorumluluğuyla bezelidir.
Cinsel istismar, denilebilir ki, sistemin en temel hegemonik araçlarındandır. Sadece metalaştırılarak dev bir endüstriye dönüştürülmemiştir; toplumda Hint fallus tanrısallığını hem yozlaştırıp hem de kırk kat geride bırakan bir erkek egemen cinsiyetçilik dini haline getirilmiştir. Özellikle her erkekte bu yeni dini gösterge başta edebiyat olmak üzere sanatın baş köşesine oturtularak tam bir uyuşturucu araca dönüştürülmüştür. Kimyasal uyuşturucular bu yeni cinsellik dini karşısında solda sıfır gibi kalmıştır. Tüm toplum bireyleri medyatik reklam (sadece alelade reklam değil) kampanyalarıyla bir cinsel sapık haline getirilmiştir. Genç, yaşlı, hatta çocuk fark etmiyor; herkes kullanılıyor. Kadın en gelişkin seks nesnesine dönüştürülmüştür. Her zerresi seks çağrıştırmasa sanki para etmeyecekmiş gibi bir zihniyete mahkûm edilmiştir. Kutsal aile ocağı bir seks dergâhına dönüştürülmüştür. Kutsal ana ve tanrıçalıktan geriye işe yaramaz, bir köşeye atılan 'kocakarılar' kalmıştır. Çok hazin ve acı verici bir durum. Suni döllenmeyle kadının tam bir seks aracı olma süreci zirveye tırmandırılmıştır.
Tersi bir konum da sistem gereği varlığını dayanılmaz boyutlara taşımıştır. Özünde bir ataerkil toplum geleneği olan başta erkek olmak üzere çok çocuklu olma, sağlık tekniklerinin devreye sokulmasıyla alt tabaka kadınlarında çocuk doğum makinesi rolüne indirgenmiştir. Böylelikle zor olan çocuk yetiştirilmesi de yoksullara yüklenerek, bir yandan genç işçi ihtiyacı gideriliyor, diğer yandan içinden çıkılmaz bir aile yozlaşması yaratılıyor. Bir taşla birkaç kuş vuruluyor. Üst tabaka kadın ve erkeği artık suni bebek, üvey evlat ve hayvan beslemeyle evlat kavramını yozlaştırarak eksikliğini giderirken, sonuna kadar seksi kalmaya çalışıp yeni seks dinini ritüelleştirerek baygınlaşıyorlar. Sonuç, altından çıkılamaz anlamsız bir nüfus, tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir işsizlik ve çevre bunalımının insan yükünü taşıyamaz bir konuma getirilmiş bulunmasıdır. Bu sorunla nasıl baş edilmesi gerektiğini daha çok 'Özgürlük Sosyolojisi'nde işlemeyi düşündüğümü belirtmeliyim.
Kültürün endüstrileşmesi, diğer bir deyişle yaygın metasal üretimi de köleliğin en etkin araçlarından ikincisidir. Kültür dar anlamıyla toplumların zihniyet dünyasını ifade eder. Düşünüş,

beğeni ve ahlak üç temel konusudur. Kültür unsurlarının sistem dahilinde siyasi ve ekonomik iktidar tarafından kuşatılıp satın alınmaları yüzyılların işidir. Tüm uygarlık tarihinde kültür unsurlarını bağlamak meşruiyetleri açısından vazgeçilmezdir. Ekonomik ve iktidar erkleri erkenden bu hususu fark edip tedbir almakta asla gecikmezler. Kültürün iktidarca asimilasyonu, hiyerarşilerin kuruluş dönemlerine kadar gider. Esas yönetim araçlarıdır. Kültürel hegemonya olmazsa, ekonomik ve iktidar tekelleri yönetemezler. Zora ve sömürüye dayalı sistemler zorla olsa olsa kısa süreli talanlarla varlıklarını ayakta tutabilirler ki, talan edilecek bir şey kalmayınca ya birbirlerine girerler ya da yıkılıp dağılırlar.

Kapitalist uygarlıkta kültürün rolü hayatidir. Tüm toplumsal alanların zihniyet toplamı olarak kültür, önce asimile edilip (ekonomik ve siyasi iktidara uyarlama) sonra da yaygınca ve yoğunca tüm dünya topluluklarına (uluslar, halklar, ulus-devletler, sivil toplum ve şirketler) taşırılması için bir endüstri haline getirilir. Edebiyat, bilim, felsefe, sanatın diğer alanları, tarih, din ve hukuk gibi bellibaşlı alanlar objeleştirilerek metalaştırılır. Kitap, film, gazete, TV, internet, radyo gibi araçlar bu endüstrinin metaları olarak işlev görürler. Burada kültürel metalar dev bir maddi kazanca yol açmakla birlikte, esas tahripkâr işlevlerini zihinsel tutsaklığı tarihte eşi görülmemiş boyutlarda gerçekleştirip, sığırdan beter sınıf, ulus, aşiret ve her tür cemaat, anlamını yitirmiş, özce amorf, şekilsiz ve maymun iştahlı bir KİTLE oluşturarak oynarlar. Baş mimarları ulus-devletler, küresel şirketler ve medya tekelleridir. Para kazanmak ve tüketmek dışında toplumun hiçbir şeyi onları esas olarak ilgilendirmemektedir. En yoksullaştırılmış kesimler bile bir gün çok kazanarak dilediğince yaşama amacı dışında düşünemez kılınmışlardır.

Yoksullaştırılmanın bir kültürel olgu olarak kullanıldığına dikkat edelim. Beğenmediğimiz ortaçağlar bile yoksullaşmayı isyan nedeni bellerken, resmi kültürel hegemonya altında ücrete kavuşmayı amaç haline getirme sistemin kültürel zaferini gösterir.

Kültürel endüstrinin iç içe olduğu seks endüstrisiyle birlikte sağladığı egemenliğin, dolayısıyla tutsaklığın en vahim yanı gönüllüce yaşanması, hatta özgürlük patlaması olarak adlandırılmasıdır. Bunun yönetimin en güçlü dayanağı, meşruiyet aracı olduğu kesindir. Kapitalizmin imparatorluk aşaması ancak kültürel endüstriyle mümkündür. Dolayısıyla kültürel hegemonyacılığa karşı mücadele en zorlu zihniyet mücadelesini gerektirir. Bu sistemin fetih, asimilasyon ve endüstrileştirerek yürüttüğü kültürel savaşına karşı mücadele hem içerik hem form olarak geliştirilip örgütlendirilmedikçe, hiçbir özgürlük, eşitlik ve demokrasi mücadelesinin başarı şansı yoktur. Bu yönlü sorunları da kapsamlı olarak Özgürlük Sosyolojisi'nde tartışmaya çalışacağım.

Spor toplumlarda başlangıcından beri katılım için bir hazırlık oyunu olarak işlev kazanmıştır. Spor oyunları yaşama başarıyla katılım için düzenlenir. Bir nevi toplumsallığa alıştırma rolünü oynarlar. Özellikle Roma İmparatorluğunun çürüme aşamasından itibaren sporun yeni yeni endüstrileştiğini görüyoruz. Gladyatörlük kurumu böyledir.

Kapitalizm baştan itibaren sporu da iktidarla bütünleştirip (profesyonelleşme) amatör özünü yıkarak endüstrileşmeyi dayatmıştır. Metalaştırılan diğer önemli bir uyuşturma alanıdır. Topluma üstün moralli ve fiziki dayanıklılık temelinde katılım yerine, para kazanma, bunun için rekabeti çılgınca körükleme, toplumu pasif seyirciye dönüştürme geçerli kılınmıştır. Arena kültürü (aslanlara yem olma ve gladyatör cinayetleri) tüm spor alanlarına yayılmıştır. Rekor ve alkış iki hâkim imgedir. Takımı olmak, dini ve felsefesi olmaktan daha önemli hale gelmiştir. Takım tutma tam bir hastalık haline gelmiştir. Böylelikle yönetimler için kolay yönetmenin yetkin bir aracına daha ulaşılmıştır. Örneğin futbolun yönetimler için oynadığı rolü hangi din veya felsefe oynayabilir? Kaba bir değerlendirmeyle üç (S)'ler endüstriye dönüştürülerek yönetim sanatının zirvesine ulaşılmıştır. Küresel sermaye yönetimi, ulus-devlet iktidarı üç (S) endüstri haline getirilmeden gerçekleştirilemez. Tekrar belirtmeliyim ki, olgu olarak cinsellik, kültür ve spor kendi başına kötülenip eleştirilmiyor. Toplumsal oluşum ve sürekliliğin en hayati alanları olarak yozlaştırılıp endüstrileşmeleri eleştiriliyor.

Kapitalizmin zihniyet hegemonyasında temelde medya organlarınca yürütülen sanal dünya, diğer çok önemli bir zihinsel araçtır. Yaşamın sanallaşması, analitik aklın en uç sınırlara varmasıdır.

Savaş gibi en dehşetli bir olay bile sanal olarak sunulduğunda, ahlakı tek başına yıkması işten bile değildir. İnsan beden ve zihninin deneyimlemediği yaşama eskiden beri sahte yaşam denirdi. Sanal ismi takılmakla yaşam sahte olmaktan kurtulamaz. Sanal yaşamı olanaklı hale getiren teknik gelişim kendi başına suçlanmıyor. İstismarı bir kere daha karşımıza çıkarıp, bireyin zihnini felç eden özelliğiyle değerlendiriliyor. Başıboş teknoloji en tehlikeli silahtır. Kapitalizmin tekniğe hâkimiyeti ve milyarları yönetme ihtiyacı sanal yaşamı zorlayan esas etkendir. Yaşam artık yaşanmıyor. Sürekli sanallaşıyor. Bir nevi ayakta ölüm oluyor. Simülakrlar sanal yaşamın en somut halidir. Her olayı, ilişkiyi, eseri simüle etmekle insan bilgilenmez. Aptallaştırılır. Tüm uygarlık eserlerinin taklidi yapılmakla bir gelişme sağlanmıyor; taklit kültürünün hegemonyası gerçekleştiriliyor. Yaşamın özünde yatan farklılaşma asla tekrara dayanmaz. Tarih bile tekerrür etmez. Taklit, gelişmenin zıddıdır. Sanal yaşam ise sınırsız taklide dayanır. Herkes birbirini taklit ederek birbirine benzetilir. Böylelikle koyun sürüleri yaratılır. Finans çağı sanal yaşam olmadan yaşayamaz. Ancak sınırsız aptallaşmayla yürüyebilir ki, o da sahte, sanal yaşamla gerçekleştirilir. Buna karşılık vermek, özgür yaşamın en temel görevidir. Özgür yaşamı tanımlamak, örgütlemek, toplumların ayakta durmaları için olmazsa olmazlardandır. Özgürlük sosyolojisinin en çok cevaplandırması gereken sorunlar bu sahadadır.

Sistemin bu başarısını birkaç yönden yorumlayabiliriz.

Birincisi, toplumun ahlak ve dinle işlevsel bağlılığını gevşetmesi, laik hukukla ikinci plana indirip kendine tabi kılmasıdır. Din ve ahlak sisteme hizmet ettiği oranda bırakılıyor. Hukuk ve laiklik özünde toplumsal denetimin kapitalist iktidara geçiş araçlarıdır. Eski toplumun hem aristokratik kesimlerini, hem serflerini sermaye ve işgücüne alan, rezerv oluşturmak için hukuk ve laiklik silahlarıyla tasfiye ediyor. Tümüyle ortadan kaldırmıyor. Uygarlık tarafından oldukça kullanılan araçlar oldukları için, uygarlığın son sözü olarak kendisine de çok lazımdır. Fakat ekonomik ve siyasi iktidarına ortak olmamak, engel koymamak kaydıyla. Dinde reform ve hukuk devleti, bu işlevle kapitalist modernitenin temel göstergeleri haline geliyor. Kapitalist ekonomi ve toplum haline geçişin iki temel aracı olmak gibi asli rollerini oynuyorlar. Sistemin zihniyet problemlerinin çözüm aracıdırlar aynı zamanda.

İkincisi, 'bilimsel yöntem'dir. Nesne-özne ayrımı zihniyet hegemonyasının adeta kilididir. Görünüşte bilimsel yöntemin vazgeçilmezi olan nesnellik ilkesi, aslında öznelciliğin hâkimiyeti için gerekli bir ön aşamadır. Yönetmek için özne olmak gerekir. Doğal olarak yönetilenlere düşen rol nesne olmaktır. Nesne olmak eşyalaşmak, eşya gibi yönetilmektir. Eşya, dolayısıyla doğa olarak nesne, öznenin dilediği gibi yönetme erki haline gelişinin yöntemsel ifadesidir. Hem de bilimin amentüsü olarak. Özne-nesne ayrımının Eflatun'a kadar giden bir kökeni vardır. Eflatun'un ünlü 'idea'lar dünyasıyla basit yansımalar ikilemi benzer tüm ayrımların temelidir. Bunun mitolojik temelini ise harikulade biçimde Sümer ve Mısır toplumlarında gözlemliyoruz. Üst hiyerarşinin tanrısal yükselişi, yüceltilişi, altındakilerin ise kullaştırılmaları asli kökenidir. Yaratan-yaratılan, yöneten-yönetilen ikileminin zihinsel ifadesi tanrı-kul, kelam-eşya, mükemmel idealar-basit yansımalar biçiminde gelişe gelişe özne-nesne ayrımına varıyor. Ruh-beden ayrımı da bu kapsamdadır. Bunun siyasi anlamı demokrasinin inkârı, oligarşi ve monarşinin önünün açılmasıdır. Kapitalizmle analitik zihnin en hilekâr ve komplocu biçimlere büründüğünü iyi anlamak gerekir. Borsa bu gerçekliğin en çarpıcı ifadesidir; spekülatif (kurgusal) zekânın müthiş kâr getiren alanıdır. Spekülasyon ve kurgusal zekâ sistemde ikiz kardeş haline gelirler. Politika ve askeri alanda da öyledir. Savaş hilekârlık ve kurnazlık üzerine kuruludur. Avcı kültürünün zirvesi oluyor. Kurgusal zekâ borsa, politika ve askeri alanlarda hiç olmadığı kadar manipülasyon ve komplo aracı haline gelmiştir. Vicdan ve duyguya zerre kadar yer vermez. Bir anda nükleer ve diğer dehşet bombalarıyla canlar kavrulurken, diğer bir alanda birkaç günde ter dökmeden milyarlar kazanılabilir. Denilebilir ki, kapitalizm bütün çıplaklığıyla borsa, politika ve savaşta zihniyetini açığa vurur. Kapitalizmin kâr uğruna çiğnemeyeceği hiçbir insanlık değeri ve duygusu yoktur. Hâlbuki yaşamın olmazsa olmazı duygusal zekâdır. Bu zekâ türünden kopuldukça, yaşamın anlamı giderek silinir. Ekolojik felaketler yaşam üzerindeki tehlikeyi bir nevi kıyamet haberi gibi

vermektedir. Bunun sorumlusu çarpık kullanılan kurgusal zekânın dil, iktidar, kent, devlet, bilim ve sanatla beslene beslene küresel Leviathan (küresel sermayenin dünya imparatorluğu) haline gelmesidir. Bu canavarı durdurmak, çok kapsamlı duygusal zekâ çabasını gerektirir. Onu zararsız hale getirmek için özgür yaşam üzerindeki baskısını püskürtmek gerekir. Gezegeni yaşanmaz hale getirmeden, onu yaşayamaz hale getirmek gerekir. Özgürlük sosyolojisinin temel görevi bu yaşamsal eylemin teorik bakışına erişmek ve doğru yapılanmasını başarmak olacaktır.

BILIM ER GEÇ DEDIĞINI GEÇERLI KILAR

Kapitalizmin doğuşunu ekonomik gelişmenin doğal bir sonucu sayan görüşler bu gruba girer. Özellikle Marksizm bu açıdan bir nevi ekonomizme indirgenmiştir.

Kapitalizmin doğuşunu ekonomik gelişmenin doğal bir sonucu sayan görüşler bu gruba girer. Özellikle Marksizm bu açıdan bir nevi ekonomizme indirgenmiştir. Öyle ki, kapitalizm hep sanki bir ekonomik modelmiş gibi algılanmaya çalışılmıştır. Ekonomi-politika adeta sosyal bilimlerin baş köşesine oturtulmuştur. Adı üstünde, modern devletin oluşumunda ekonomik yaşama ilişkin alınan bazı kararlar bilim olarak disipline edilmiştir.

Kapitalin, yani kâr getiren sermayenin pazarda oluşan fiyat istismarına dayalı olarak gerçekleştirilmesi, bu görüşün gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Sanki tarih, toplum, iktidar ve bir bütün olarak uygarlıksal gelişmeden ayrı bir kapitalist gelişme mümkünmüş gibi bir eğilim belirmiştir. Paradoksal olarak en çok anti-kapitalist geçinenler kapitalizmi hak etmediği bir konuma oturtarak, sözde kapitalizme karşı savaşmış oluyorlar.

İngiltere kökenli ekonomik-politikacıları anlamak mümkündür. Kapitalizmin zafere ulaştığı ülke olarak yeni ekonomiyi modelleştirmeleri beklenebilir. K. Marks'ın bu model üzerinde yoğunlaşması, İngiliz ekonomi-politikacılarının eleştirisi açısından önemli ve oldukça açıklayıcı olmuştur. Talihsiz olan, Marks'ın eserinin yarım kalması ve ardılı olan Marksistlerin de onu tam karikatürize etmeleridir. İktidar ve devletle kapitalizmin ilişkisini sistemlice çözümlememesi en temel eksiklik olarak belirtilebilir. İdeolojinin rolünü belirlemeye çalışmıştır. Kapitalizmin zihniyetine ilişkin yaklaşımları yer yer güçlüdür.

Fakat esas yanılgısı, çoktan entelektüel ortama damgasını vurmuş Aydınlanmanın gözde ideolojisi olarak pozitivizmin bakış açısını esas almasıdır. Fiziksel bilim gibi toplumsal bilimin de yapılabileceğine dair görüşe kanidir, inanmıştır, bundan kuşkusu yoktur. Bu yaklaşım çok değerli olan Kapital çalışmasını kısır kılmış, bir araştırmadan çok din kitabı gibi yorumlanmasına yol açmıştır. Müritlerin de yapacağı işler bellidir. Lenin'in emperyalizm, tekelci kapitalizm ve devlet-devrim yorumları Aydınlanma felsefesini aşamamış çabalardır. Yine birçok katkı sunan görüşe rağmen, kapitalist moderniteyi aşacak kapasiteyi ortaya koyamaması, Sovyet deneyiminin başarısız kılınmasında baş etkendir.

Anarşistlerin kapitalizm yorumları da ekonomik ağırlıklıdır. Kapitalizm ekonomik olarak mahkûm edilirse, sanki yıkılacakmış gibi bir eğilim içinde kalmışlardır. Pozitivizmle sakatlanmış anlayışlar: İşte bilimin kanunları vardır. Ekonomi de bir bilimdir. Dolayısıyla onun da kanunları vardır. Bu kanunlara göre, kapitalizm, bunalım üretmesi nedeniyle yaşayamayacak bir sistemdir. Yapılması gereken, bu kanunların işleyişini hızlandırmaktır. Sonuç, kapitalizm yıkılacak, komünizm kurulacaktır! Bu görüşlerin temelinde toplumsal gerçekliğin doğru tanımlanmaması yatar. Toplum genelde Aydınlanma ideolojilerinin çok dışında işleyen bir sistematiğe, hatta kaosa sahiptir. Ekonomi de dahil, tüm zihniyet ve kurumsal yapılarıyla pozitif tabir edilen bilimlerden nitelikçe farklı olması kadar, eylemli halinin çoğunlukla kaos niteliğinde olması; çok farklı yaklaşımlarla çözüm ve eylemleri gerekli kılar.

Bu eleştirilerin ışığında ekonomiyle kapital, yani sermaye düzeni arasındaki bağlantıları daha anlaşılır kılabiliriz. İlk yapılması gereken tespit, paradoksal gözükse de, kapitalizmi ekonomi saymamaktır. Kapitalizmi bir siyasi rejim olarak çözümlemek, bizi muhtevasındaki kârı kavramaya

daha çok yakınlaştıracaktır. Burada iktidar ve devlet indirgemeciliğine düşmemek önemlidir. Yani ekonomizmden iktidarizme savrulmayacağız. Sosyolog Max Weber eğer Protestan Ahlakı ve Kapitalizm adlı değerlendirme yerine, kapitalizmi bizzat bir tarikat gibi yorumlasaydı, izah şansı daha artardı. Fernand Braudel, pazarda oluşan fiyatlar üzerinde tekel kurmakla kapitalizmin doğuşunu izah etmek ister. Marks'ınki de dahil, hepsi de önemli çözümlemeler olmakla birlikte, hep ekonomik bir izah zorunluymuş gibi yaklaşmaları temel eksiklikleridir.

Bana göre kapitalizm başından beri askeri-siyasi-kültürel olarak örgütlenmiş, başta maddi birikimler olmak üzere toplumsal değerleri gasp etme kurnazlığını örgütleyen eski bir geleneğin, Batı Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren giderek hakîm bir toplum biçimlenmesi haline gelmesidir. İlk güçlü adamın etrafındaki çapulcu grupla ana-kadın etrafında oluşan toplumsal değerleri gasp etmesi geleneğinin modern halkası olarak da tanımlayabiliriz bu doğuşu. İngiltere ve Hollanda'da, daha önceki İtalyan şehir devletlerinin başını çeken Cenova, Floransa ve Venedik kentlerinde, ilk kapitalist gruplar devletle iç içe bir tarikat gibi özel yaşam biçimleri olan, sağladıkları yeniliklerle para üzerinden vurgun yapma ustalığını gösteren, dünyanın her tarafına yayılmış pazarlarda oluşan fiyatlarla oynayarak muazzam değer gasp eden, gerektiğinde ve sıkça zor uygulamaktan geri kalmayan, kurgusal zekâsı gelişmiş grupların bir eylemidir. Bunlara kimi yerde hanedan, aristokrat ve burjuva da denilebilir. İlk ve ortaçağ haramilerinden yegâne ve önemli farkları, ağırlıklı olarak kentlerde üslenmiş olmaları, devlet otoritesiyle iç içe geçmeleri, zoru gerektiğinde daha örtülü ve ikinci planda kullanmalarıdır. Görünüşte ekonominin kuralları vardır. Onlar da bu kurallara göre zekâları ve eldeki ilk paralarıyla kâr yapıyorlar. Kapitalin tarihi doğru incelendiğinde, bu yaklaşımın tam bir masal değerinde olduğu görülecektir.

İlk birikimlerin gerçekleştirildiği sömürge savaşlarında hiçbir ekonomik kural yoktur. Portekiz, İspanya, Hollanda, İngiltere, Fransa, daha önceleri Venedik, Cenova gibi kentlerin kolonileri düpedüz tamamen zora dayalı ilk kapital birikimlerini sağlamışlardır. Hem yakın ülke pazarlarında, hem sömürge alanlarında bu gerçekleri tespit etmek zor değildir. Kırk haramilerden de sonradan efendilikler türemiştir. Beyler oluşmuştur. Modern kırk haramilere de burjuva efendiler demek, modadan öteye bir ağırlık teşkil etmez. Ekonomi bilimi denilen disiplinler işin özünü örtülü kılmayı temel işlevleri olarak sürdürürler. Hangi teori bu konularda başarılı sunum yaparsa, başyapıt olarak o etüt edilecektir, ödüllendirilecektir. Hiçbir bilim ekonomik olgu bilimi kadar gerçeklerle oynamamış, gerçekleri tersyüz etmemiştir. Kurgusal aklın en büyük saptırmasına kapitalist ekonomi-politika alanında rastlamaktayız. Kapitalist modernite tümüyle böylesi bir kalpazan bilimi üzerinde yükselme lüksüne sahip tek sistemdir.

Ekonomi veya maddi hayat nesnelerinin elde edilmesi, canlılığın en temel sorunudur. Ekonomi evrimin gerçekleşme malzemesidir. Canlı sistemi, metabolizma ile dış ortamdan edindiği kendi sindirim sistemine uygun ihtiyaç nesneleriyle devamlılığını sağlar. Evrensel bir kuraldır; farklılaşmayla evrim yaşamın sürekliliğini sağlar. Bir türün aşırı çoğalmasını önlemek ve diğer türler üzerindeki istilayı, dolayısıyla yok edilmelerini engellemek için belli bir dengeyi hep gözetmiş veya mümkün kılmıştır. Farelerin aşırı üreyip tüm bitkileri yok etmelerini yılan engeliyle, koyun, keçi ve tüm benzer sığır sürülerinin aynı eylemini et yiyen yırtıcılarla dengeleyip olanak hazırlamış, onların türsel gelişmesine geçit vermiştir. Doğal evrim niye böyle yapıyor sorusuna ancak sonuçlarına bakılarak cevap verilebilir. Bana göre bunun en temel nedeni, canlılar sisteminin gelişerek sürekliliğini sağlamaktır. Buna doğanın vahşeti mi, yoksa adaleti mi denilebilir? Bu ayrı bir tartışma konusudur. Yine derin bir zekânın ürünü müdür, yoksa ilkel olmayla mı bağlantılıdır? Metafizik kapsama dahil edilsin mi, edilmesin mi hususu, bana göre anlamlı ve üzerinde analitik zekâyla düşünülecek evrenselliğe ilişkin sorunlardır. Varoluşçulukla da bağlantılandırılabilir.

Bu sorulara verilebilecek en önemli yanıt, evrimin yetkinleşmeyi hep gözettiğidir. Bir anlamda evrenin, zamanın akışında yetkinlik, mükemmellik arayışı gözetilir, arzu edilir gibidir. Aksi halde insana kadar evrimi, ayrıca insanın dar toplum halindeki gelişmesini nasıl izah edebiliriz? Eğer hep aslanlar veya sığırlar olsa ve ortalığı istila etseydi, yaşamın sürmesi ilkel yosunlar düzeyinden öteye gidemezdi. Muhteşem evrim insana kadar evrimle vicdan, ahlak diye bir oluşuma da geçit vermiştir. Nedir anlamı? Merhamet ve adalet! Bu ilkenin özü de şöyle ifade edilmiştir: "Fikir bir olsaydı, kuzu ile kurt bir arada yaşardı." Burada da bir evrensellik gizlidir. Kuzu ile kurdun kardeş olması mümkün müdür? İnsan eylemi bunun mümkün olduğunu kanıtlamıştır. Yani insanın, insanın kurdu olamayacağını (kapitalizmin vahşet ilkesi) düşünmek ve eylemek, bizzat insan olmanın vazgeçilmez hedefidir. Kaldı ki, bir dönem kuzuyla kurdun atası aynıydı. Ayrılık sonra gelişti. İkisi neden tekrar en azından kardeşçe birliğe doğru yol almasınlar? Bu en azından teorik olarak mümkündür ve örneklerine de bolca rastlamaktayız.

Bu hususları şunun için söylüyorum: Kapitalizmin doğuşunun evrimde gözlediğimiz sayısı çok sınırlı vahşi diyebileceğimiz örnekleri kendisine vesile yapmasının bir anlamının olamayacağı açıktır. Daha da çarpıcı cevap, ilk yosunlardan kara yosunlarına, onlardan görkemli ağaçlara, bu arada otla beslenen milyonlarca hayvanlar sistemine (birbirlerini yemeyen hayvanlar) yol açmasını örnek almayıp, birer evrim kanseri olarak da yorumlanabilecek örnekleri mi insan yaşamı için örnek göstereceğiz? Doğal evrimle kapitalizmin doğuş teorilerine yer olmadığını belirlemek açısından, bu hususları ön açıklama olarak belirlemek durumundayım. Buna sürekli işsizler ordusunu büyütüp, ücret düşüklüğünü canlı tutmak gibi tersi ilke de dahildir.

İnsan türünün, toplumsallık temelinde varoluşunu sürdürürken, tüm evrimsel süreçleri bünyesinde tutarak eylemselleştiği biyolojik bir tespittir. Eğer bilimi pozitivizm dinine bulaşmadan yorumlayacaksak, muhteşem bir saptamanın da bu olduğunu iyice bellemeliyiz. İnsan türünün gerek bu özelliği, gerek ahlaki seçim, yargı özelliğini (özgür tercih imkânı) Özgürlük Sosyolojisi'nde tartışacağımı belirterek, toplumsal gelişmenin doğal evrime de ters olmayan RİTMİK GELİŞİMİNİ özetlerken aşırı kentleşmeye, onunla birlikte hiyerarşi ve sınıfsallıkla ur gibi büyüyen devlet ve iktidar odaklarına dayalı uygarlıksal yaşamın neden 'aşırı aslanlaşma' veya tersi 'aşırı sığırlaşma' kategorisine dahil etmemiz gerektiğini kanıtlamaya çalışacağım.

Her şeyden önce bu tip gelişmelerin evrimde köklerinin sınırlı da olsa bulunabileceğini, insanın tür olarak evriminde bunları bir nevi hastalık, sapma, kalıntı olarak da yorumlayabileceğimizi (yamyamlık) yine belirtmek durumundayım. Ayrıca evrimin doğal ritminin bu tarz olmadığını olanca açıklığıyla kavramalıyız. Genelde uygarlıkta, özelde kapitalizm aşamasında bir kalıntı özelliğinden yararlanarak toplumsal sistemin, ikinci doğanın oluşturulamayacağını da bağlantılı olarak çok açıkça ve sadece belirlemek değil (bu, akademisyenlerin önüne konulan görevdir), temelli bir yaşam ilkesi olarak yorumlamak esastır. Aksi halde toplumsal yorumlarımızı baştan sakatlamış oluruz.

Fernand Braudel kapitalizmin doğuşunu yorumlarken, bunu çok geniş bir gözlem gücüne ve mukayese imkânına sahip olmaya dayandırır. Ayrıca tarih, toplum, iktidar, uygarlık-kültür, mekânsal gelişme bütünlüğü içinde yorumlamasını oturturken, yöntem sorununa da açıklık getirir. Pozitivistik yaklaşımlara karşı ihtiyatlıdır. K. Marks, Aydınlanmanın derin etkisi altında pozitivistik bilimi esas almakla ekonomiyi bilim haline getirmede hayli iddialıdır. Bunda sosyolojinin henüz emekleme döneminde olmasının payını da dikkate almak gerekir. Bilimsel kesinlik ve çizgisel ilerlemecilik 'amentü' düzeyinde çoktandır zihinlere çakılmıştır. Romantizm bu çizgiyi yıkmaya çalışırken, tersine iradecilik sapmasına düşerek zihinsel problemleri daha da ağırlaştırır. Nietzsche'nin göreci, döngüsel ve duygusal zekâ ağırlıklı yaklaşımı fazla geliştirilmez. Bu zihinsel hengâme içinde liberalizm adeta cirit atar. Kapitalizm fiziksel bilimi (kimya, matematik, biyoloji

dahil) pozitivizmle felsefeleştirirken, daha doğrusu dinleştirirken, sosyal gerçekliği liberalizmle aynı doğrultuda felsefeleştirir veya dinleştirir. İdeolojik savaşımı da bu temelde kazanarak, 19. yüzyılla birlikte sistemin küreselliği netleşir gibidir. Ekonomik savaş ise daha önce kazanılmıştır. Bu eleştiri ve yorumları biraz daha açalım.

Topluluklar zihinsellikleri içinde maddi ihtiyaç nesnelerini hep aramış ve geliştirmek istemişler; yemek, barınmak, çoğalmak ve korunmak temel kaygıları olmuştur. Önce bulduklarıyla yetinmek, mağaralarda barınmak, göl ve orman kenarlarında daha iyi korunmak, doğurgan anaya öncelik tanımak bu temel ihtiyaçlar nedeniyledir. Avcılık da giderek devreye girer. Hem korunmak hem de etle beslenmek bu kültürü geliştirir. Fakat toplumsallığın başından itibaren kadın toplayıcılığıyla erkek ağırlıklı avcılık arasında bir gerginliğin, farklı kültürel evrimlerin geliştiğini gözlemek mümkündür. İki tarafta da tek yanlı gelişme, birinde 'aslan erkek', diğerinde 'sığır kadın' kültürüne adım adım birikim sağlar. İlk farklı ekonomik anlayışlar böyle temellenir. Neolitik dönemde kadın kültürü zirveye çıkar. Son buzul döneminden sonra, yani M.Ö. 15 binlerden itibaren, özellikle Zagros-Toros sisteminde (eteklerinde) varolan çok zengin bitki ve hayvan türleri adeta cennet gibi bir yaşam kurgusuna yol açar. Bu dönem günümüze kadar sürecek olan toplumsal gelişmenin ana nehri olarak, yazılı tarih ve uygarlıkla daha da farklılaşarak küreselleşmeye damgasını vurur. Günümüze kadar dil gruplarına dayalı gelişmeler de bu dönemin ürünüdür.

İnsanlığın bu uzun tarihinde kapitalizme ilişkin söylenebilecek tek önemli husus, avcılık kültürünün erkeği gittikçe hegemonlaştırmasıdır. Tespit edilebildiği kadarıyla M.Ö. 10 binlerde kalıcılaşan neolitik kültür kadın ağırlıklıdır. Toplayıcılık sürecinde mağaradan çıkıp yarı-çadırımsı kulübelere geçiş (mağara yakınlarında), bitki tohumlarını ekerek çoğaltma, giderek tarım ve köy devrimine yol açacaktır. Günümüzde yapılan arkeolojik kazılarla bu kültürün tüm Yukarı Mezopotamya'da, özellikle Zagros-Toros sisteminin iç kavislerinde (Bradostiyan, Garzan, Amanos ve Orta Torosların iç etekleri, Nevali Çori, Çayönü, Çemê Hallan kültürü) geliştiği gözlemlenmektedir. Artık-ürün çok sınırlı olsa da biriktirilmektedir.

Ekonomi, kavram olarak olmasa bile, öz olarak belki de ilk defa bu tarz birikime dayandırılabilir. Bilindiği gibi, eko-nomos kelimesi Yunanca aile, hane yasası demektir. Kadın etrafında ilk yerleşik tarımsal ailelerin doğması ve çok az da olsa başta dayanıklı gıdalar olmak üzere saklama, ambarlama imkânı ile birlikte ekonomi doğmaktadır. Fakat bu tüccar ve pazar için bir birikim değil, aile için bir birikimdir. İnsani olan ve gerçek ekonomi de bu olsa gerekir. Birikim çok yaygın bir armağan kültürüyle göz koyulacak bir tehlike öğesi olmaktan çıkarılmaktadır. "Mal tamah getirir" ilkesi herhalde bu dönemden kalmadır. Armağan kültürü önemli bir ekonomik biçimdir. İnsanın gelişme ritmiyle de son derece uyumludur.

Kurban kültürünü de bu dönemden başlatmak mümkündür. Tanrılar denen kavramın aslında artan verim karşısında toplulukların kendi kimliklerine saygının ve ilk ifade tarzının sonucu olarak geliştiğini gözlemek anlaşılır bir husustur. Verimlilik hamd etmeyi getirir. Kaynağı topluluk tarzındaki evrime dayandığına göre, kendini kimliklendirme, yüce kılma, dua etme, tapınma ve zihinsel dünyanın artan gelişmesi olarak sunma tarımsal devrimle derinden bağlantılı kültür öğeleridir. Arkeolojik bulgular bu görüşü çarpıcı biçimde doğrulamaktadır. Daha da somut olarak ana-tanrıça ve kutsal ana kavramları da doğrulayıcı bir etkendir. Kadın figürlerinin yaygınlığı bu gerçeği kanıtlayıcı etkenlerin başında gelmektedir.

Fakat korkulan tehlike daha sonra başa gelecektir. Tecrübeyle ve zihinsel gelişmeyle artan artık-ürün birikimleri armağanlarla tüketilemeyince, yine ağırlıklı olarak tetikte bekleyen avcı erkek, mesleğine ilave olarak bu artının ticaretini kafasına ve kültürüne yerleştirir. Farklı bölgelerde artan farklı ürünlerin birikimi, ticaret denen olguyu devreye sokar. Ürünlerin karşılıklı ihtiyaçları daha

iyi giderme niteliği, meslek veya ikinci büyük toplumsal işbölümü olarak ticaret ve tüccarı doğurur. Çekiniklikle yüklü de olsa meşrulaştırır. Çünkü taşınan ürünler işbölümünü geliştiriyor. O da daha verimli bir üretim ve yaşamı mümkün kılıyor. Bir tarafta gıda ve dokuma, diğer bir tarafta maden yatakları çok olunca ticaret anlamlıdır.

Tarih M.Ö. 4000'lerden itibaren ticaretin yaygınlaştığını göstermektedir. Aşağı Mezopotamya'da ilk kent devleti olan Uruk sitesi etrafında (M.Ö. 4000-3000) gelişen uygarlığa bağlı olarak, İran'ın güneybatısındaki Elam'dan Yukarı Mezopotamya'da bugünkü Elazığ ve Malatya yörelerine kadar bir tüccar kolonileşmesine rastlamaktayız. İlk sömürgecilik kapısı bu biçimde açılıyor. Daha önce de M.Ö. 5000-4000 döneminde Uruk öncesi egemen kültür olarak El Ubeyd (devlet öncesi ilk ciddi gözlemlenen ataerkil kültür) koloniciliğine tanık olmaktayız. Ticaret ve kolonileşme iç içedir. Çanak çömlek, dokuma ürünleri karşılığında maden ve kereste ağırlıklı eşya nakledilmektedir. Tüccarla birlikte pazar da şekilleniyor. Eski armağan ve kurban sunma merkezleri yavaş yavaş pazara dönüşüyorlar. Farklı bölgelerin ürünleri arasındaki bir nevi ilkel fiyatlandırma ayrıcalığına kavuşan tüccara ilkel kapitalist diyebiliriz. Çünkü fiyat tayin etme olanağıyla hiç kimsenin o döneme kadar başaramadığı bir mal birikimine sahip oluyor.

Geçerken belirtmeliyim ki, yine ilk defa metalaşma sürecine mal değişimiyle ticaret etkinliği yol açmaktadır. Armağan ekonomisinden değişim değerine henüz geçilmemiştir. Toplum için esas olan, malların kullanım değeridir. Kullanım değeri, malların bir ihtiyacı giderme özelliğidir. İnsan için asli olan da bu değerdir. Değişim değeri hayli tartışmalı bir kavramdır. Doğru tanımlamak da büyük önem arz etmektedir. Bana göre, Marks'ta da dahil, değişim değerinin temeline emeği koymak çok tartışmalı bir konudur. İster soyut ister somut emekle tarif edilmeye çalışılsın, değişim değeri her zaman spekülatif bir yan taşır. Varsayalım ki, ilk Uruklu tüccar Fırat kıyılarındaki bir kolonisinde, çanak çömlek karşılığında taşlar ve maden bileşiklerini değiştirmeye kalkıştı. Değişim değerini önce kim belirleyecek dediğimizde, birincisi karşılıklı ihtiyaç derecesi, ikincisi tüccar inisiyatifi diyebiliriz. İhtiyaç arzusu yüksekse, tüccar malı dilediği gibi fiyatlandırabilir. Bire karşı iki yerine, rahatlıkla bire karşı dört koyabilir. Onu bundan engelleyecek bir etken söz konusu değildir. Kendi vicdanından başka, daha doğrusu gücünden başka. O zaman emeğin rolü nerede kalıyor?

Burada emek faktörünü tümüyle devre dışı bırakmıyorum. Fakat esas belirleyen olmadığını iddia ediyorum. Tarihteki tüm mal değişimlerinde bu hususu gözlemek mümkündür. Zaman zaman mal alışverişlerindeki özgür rekabete bağlı olarak, eşitlemeye yakın emek değerleriyle değişim sağlanabilir. Ama bu daha çok teorik bir emek-değer değişimidir. Fiiliyatta belirleyici olan spekülasyondur. Bazı durumlarda da aşırı mal birikimi olur. O zaman da değeri sıfırın altına düşer. Malı imha etmek için ilave emek gerektiren durumlarda, emeğin değeri yok oldu diyemeyeceğimize göre, emeğin temel belirleyici bir kıstas olmadığı ortaya çıkıyor. Yine kıtlık ve fazlalık yaratma şansı olan tüccar gücü belirleyici olmaktadır. Kaldı ki, mallar mallarla üretilir. Tarih boyunca binlerce adsız emekçinin birikimiyle bir mal üretilmektedir. Peki, hangi mekanizma bu donmuş emek sahiplerine hak ettikleri karşılığı ödeyecektir? Buna yaratıcı zanaatkârı, hatta tüm toplumsal etkinliğin gerekli olduğunu eklediğimiz zaman, canlı emek denilen emek türünün anlamlı bir fiyatı, dolayısıyla ücretlendirilmesi düşünülemez.

İngiliz ekonomi-politiğinin sakatlığı veya sahtekârlığı burada kendini ele vermektedir. Bilindiği gibi kapitalizmin sistem olarak ilk zaferini sağlayan, ada İngiltere'si ve Hollanda'dır. Kapitalizme meşruiyet kazandırmak için teorik bir gerekçeye ihtiyaç şarttır. Özellikle spekülatif kazanç olduğunu örtbas etmek için kabul edilebilir bir teori büyük önem taşır. Tıpkı ilk Uruk tüccar dinleri gibi mitolojik bir anlatımın yeni versiyonunu sunmak, sözde ekonomi-politik bilginlerine, özde ise kapitalizmin yeni dini icatçılarına düştü. İnşa edilen ekonomi-politik değil, yeni bir dindir. Giderek

her dinde olduğu gibi kutsal kitabıyla ve dallı budaklı mezhepleriyle. Ekonomi-politik, kapitalizmin en değme kırk haramiler talanını bile geride bırakan spekülatif (fiyatlarla oynamak için mal birikimleri, bölgesel farkların kullanılması) karakterini örtbas etmek için geliştirilmiş, kurgusal zekânın en sahtekâr ve talancı eseridir. Emek-değer teorisi bu konuda tam bir av malzemesidir. Nasıl seçildiğini gerçekten merak ediyorum. En bellibaşlı nedeninin emekçileri oyalamak olduğu kanısındayım. K. Marks gibi birisi bile bu ava yemci olarak katılmaktan kendini alıkoyamamıştır. Bu eleştiriyi yaparken büyük acı duyuyorum. Fakat en azından kuşkularımızı belirtmek bilime saygımızın asgari gereğidir.

Bu hususları biraz daha açarsak şunları belirtebiliriz:

Tarihte ikinci büyük tüccar sıçramasına Asur kolonileri şahsında M.Ö. 2000'lerden itibaren rastlıyoruz. Denilebilir ki, hiçbir despotizm (kapitalizmin iktidarla bağını daha sonraki bölümlerde tartışacağım) Asur'daki kadar ticarete ve ticari kolonilere dayanarak uygarlık yaratmamıştır. Dönemin (M.Ö. 2000-600) en gelişkin ticaretini ve kolonilerini küresel boyutta (o dönemin küreselliği) ilk gerçekleştirenlerdir. Her ne kadar yaklaşık aynı dönemlerde arkasına Mısır uygarlığını alan Fenike tüccarları da ticaret ve kolonileştirmede son derece mahirlerse de ikinci planda kalırlar. İngiltere'nin yanında Hollanda veya Portekiz gibi, her ikisi de tarihte en azgın zorbalıklarla birlikte yürüyen ticaretle Kaf Dağı misali değer gasp etmişlerdir. Asur ve Fenike zenginliğinin ticaret ve zorbalıkla iç içe yürüyen tarihi araştırılsa, herhalde Avrupalı kolonicilerin (İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere, Fransa, Belçika vb.) izini en iyi bu örneklerde yakalamak mümkündür. İnsan kelleleriyle kaleler ve sur duvarları yaptıklarını öve öve anlatırlar. Bu gasp temelinde oluşturdukları yaşam ahlakı ve kültürü halen Lübnan ve Irak'ın yakasını bırakmamakta, bu iki ülke en acılı savaşların konusu olmaktan kurtulamamaktadır. Roma Cumhuriyeti boşuna Kartaca'yı (Fenike ticaret kolonisi) dümdüz edip tarla haline getirmedi. Yine boşuna Medler Ninova'yı (M.Ö. 612'lerde) yerle bir edip bir viraneye dönüştürmediler.

Tüccar uygarlıklarına dikkat etmek gerekir. Tarihte savaşların ve devlet kuruluşlarının en temel nedenlerinin başında tüccar ve kolonilerinin emniyeti, daha doğrusu çıkarlarının korunması gelir. Bugünkü Ortadoğu (ne acıdır ki, ilk ticaret savaşlarını başlatarak –Irak, Uruk'tan gelir- son savaşını da halen en acımasız biçimde sürdürmektedir) savaşlarının temel nedeninin de özünde petrol ticaretinden kaynaklandığı iyi bilinmektedir. Daha çok sayıda örnek verilebilir. Ama gereği yoktur.

Kapitalizme doğru yol alırken ve uygarlık merkezi Avrupa'ya taşınırken, yine ticaretin başı çektiğini görüyoruz. Ortadoğu merkezli ticaret ve tüccar uygarlığı ortaçağda İslam'la yeniden bir hamle yapar. Bizzat Hatice ve sonra eşleştiği işçisi Muhammed, Asur kökenli Süryaniler ve Yahudi kökenli tüccar ve tefecilerle giriştiği rekabet sonucu, yine zor temelinde Mekke ve Medine'ye dayalı ticaret uygarlığının temelini atarlar. İslam dini örtüsü altında, kadim Ortadoğu kentleri ticaret etrafında yeni bir canlanma yaşar. Bizans ve Sasaniliğin yenilmesiyle Halep, Bağdat, Kahire ve Şam başta olmak üzere, büyük bir kent ve pazar ağına ulaşır. Çin'den Atlas Okyanus'una, Endonezya ve Afrika içlerine kadar ticaret ağları tam bir küreselleşmeyi yaşar. Yaygın bir meta ve para piyasası oluşur. Yahudiler, Ermeniler ve Süryanilerin elinde büyük para birikimleri gerçekleşir.

Avrupa tamamen bu mirasa dayanır. Ortadoğu'nun Müslüman tüccarları elinde bir hamle daha gerçekleştiren ticaret kültürünün 13. yüzyıldan itibaren İtalya'nın Cenova ve Floransa kentleri öncülüğünde Avrupa'ya taşındığına tarih tanıktır. Para ve ticaret bu kentlerin temel zenginlik nedenidir. Avrupa ile Ortadoğu arasındaki ticarete 16. yüzyıla kadar önderlik ederler. Tarihte belki de ilk defa hem kavram hem uygulama olarak kent ölçeğinde kapitalizmin küçük zaferlerini gerçekleştirirler. Bunda Akdeniz korsanlığı ve Akdeniz'in doğu-batı yakası arasındaki fiyat tekeli

başrolü oynar. Yine zorbalığın gölgesinde spekülasyon atbaşı gitmektedir. Ticaret kapitale, kapital kente, kent pazara, pazar spekülasyonun genişlemesine yol açarak kapitalist uygarlığın şafağı atmaktadır. Bu aşamanın bir prototipi de klasik Athena-Roma çağında (M.Ö. 500- M.S. 500) yaşanmıştı. Bu çağda kapitalin zaferine ulaşılmaması, tarımın büyük ağırlığı ve din savaşlarından yenilgiyle çıkmalarından ötürüdür. İtalyan kent devletlerinde 1300-1600'lerde kapitalizmin başarılı deneyimi Kuzeybatı ve Kuzey Avrupa'ya doğru yayılmakta gecikmedi. İspanya zaten daha önce fethedilmişti. 16. yüzyıldan itibaren tüccarın uzun yol öyküsü ilk defa kentleri aşan ülke çapındaki zaferlerine zorladı.

Dünya çapında bir pazar oluşmuştur. Afrika ve Amerika sömürgeciliğe alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu ekarte ederek, Atlas Okyanusu ve Güney Afrika üzerinden Hindistan ve Çin'e ulaşılmıştır. Avrupa yoğun kentleşmeye alınmıştır. İlk defa kentler tarıma galebe çalmaya başlamışlardır. Feodal krallıklar modern monarşik devlete dönüşmektedir. Son İslam İmparatorluğu Osmanlılar peş peşe yenilmektedir. Rönesans yine 14. yüzyılda İtalya'da başlamış ve tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Dinde Reformasyon hareketi Avrupa'nın kuzey ülkelerinde başarıya ulaşmıştır. Din savaşları ilk defa çağlarını doldurmaktadır. Daha da önemlisi, tüm Çin, Hint, İslam ve hatta Afrika ve Amerika'nın kültürel ve uygarlık değerleri Avrupa'ya akıtılmıştır. Bir yandan modern devlet, diğer yandan uluslar doğmaktadır.

Kapitalizm zafere doğru yürürken, arkasına bu denli tarihi, kültürü, ticaret birikimini, uygarlığı, siyasi erki ve pazarlanmış dünya bütünlüğünü almaktadır. Kapitalist ekonomi için bu önkoşullar oluşmadan ve bu koşullara dayanmadan çıkış yapmak mümkün müdür? Mümkün olmanın ötesinde, kapitalin kendisi bile düşünülebilir mi? Tarih tıpkı Aşağı Mezopotamya'da Uruk sitesiyle başlayan kentleşme, sınıflaşma ve devletleşmeyle nasıl ilk adımını, Fenike ve İyonya'daki ticaret ve kentleşmeyle ikinci dev adımını atmışsa, bu sefer üçüncü büyük adımını tüm adı geçen koşullarla ideal hale gelen İtalya, Hollanda ve İngiltere coğrafi mekânında büyük ticaret, kentleşme, dünya çapında genişleyen pazar üstü ve karşıtı olarak kapitalist ekonomiye kalıcı zafer temelinde atmıştır. Halen ABD önderliğinde yaşanan bu gerçekliktir.

Fernand Braudel, ısrarla, kapitalist ekonomi pazar karşıtı ve büyük tüccar alanındaki spekülatif tekelci fiyat ayarlamasına dayalı ekonomi biçimidir derken, ekonomi denen gerçeklik konusunda K. Marks'tan daha fazla gerçeğe yakındır.

Tarih aynasından iktidarlaşmış, alabildiğine bünyesinde pazarı geliştirmiş, kentten kıra hâkim olmaya başlamış, din ve ahlaka bağlılığını ikinci plana atmış bir toplumsal gelişme ortamında, birikmiş metalara el koymanın inceltilmiş ve ideolojik ambalaja konulmuş talana dayalı bir ekonomik eylem türünü veya biçimini gözlemlemekteyiz. El koymanın bu yeni biçiminde şüphesiz pazarda buluşan arz-talep tarafından şekillenen fiyat ve fiyatın para aracılığıyla yansıtılması, eski dönemlere göre büyük bir ilerleme veya oyunculuk yeteneği kazanmıştır. İlk tefecilik ve sarrafçılık yerine, banka, senet, kâğıt para, kredi, muhasebe, şirketleşme hayli gelişmiştir ve bunlar modern çağın ekonomik ilmihalini oluşturan temel konulardır. Eksik kalan bilimsel izahtır. Onu da anavatan İngiliz ekonomi-politikacıları ve sonra yanlarına çektikleri paradoksal da olsa karşıtları, başta K. Marks olmak üzere sosyalistler inşa etmeye çalışmışlardır.

Kapitalist ekonomi denilen talan düzeni, tüm eski ve yeni dünyada toplumları ve coğrafyaları sömürgeleştirip yeniden köleleştirirken, tüm güç erklerini (dönemin devletlerini bir gasp biçimi olan borçlandırmayla) kendine bağlarken, tarihin en kanlı savaşlarını yürütürken, toplum bünyesi üzerinde her şeyiyle oynayıp hegemonyasını onaylatırken, onu eski topluma karşı devrimci ilan eden K. Marks ve ardılları ile benzer düşünce ekolleri bence bilim inşa etmiyorlar. Das Kapital kapitale karşı yazılmış en eksikli, dolayısıyla yanlış yorumlanmaya müsait kitaptır. Burada Marks'ı

suçlamıyorum. Sadece eserinin tarih, devlet, devrim ve demokrasi boyutunun olmadığını, geliştirilmediğini söylüyorum. Yapısı gereği çok 'bilimcil' geçinen Avrupa aydınları, sübjektif olarak kasten olmasa da, objektif konumları gereği, Kapital (kitap olarak) temelli inceleme ve araştırmalarıyla anti-kapitalist temelde 'emekçi' denilen kesimler adına bilim ve ideoloji üretmediler. Liberalizm de çok iyi fark ettiği bu yetersizliklerini, kapital tahlilleriyle doğuşunda kapitalizmi devrimci ilan etmelerini mükemmel kullandı. Nitekim daha sonraları önce Alman sosyal-demokratlarını, ardından reel sosyalist sistemi (Rusya ve Çin dahil) ve en sonunda da ulusal kurtuluş sistemlerini asimile (modernist ideoloji gücüyle, ulus-devlet ve endüstriyalizmle) ederek, uğruna çok savaşılan sınıf savaşımını da kazandı. Liberalizm karşısında her üç akımın net bir yenilgisi söz konusudur ve ne yazık ki henüz bu konuda net bir özeleştiri yapılamamaktadır.

Bir söz vardır: Bilim er geç dediğini geçerli kılar. Eğer bu aydın metinleri, gerçekten başta işçi sınıfı olmak üzere, topluma ve tarihine karşı açılmış bir savaş olan kapitalizme ilişkin bilimsel nitelikte olsalardı, karşıt sisteme bu denli yenik düşmezlerdi. Daha kötüsü, mirasları böylesine ucuz harcanmazdı. Özgürlük Sosyolojisi'nde bu tartışmaları boyutlandıracağımı belirterek, burada 'kapitalist ekonomi' denilen gerçekleri daha iyi tanımlayarak işlevselliği içinde çözmeye çalışayım. Sermaye birikimine ilişkin çok kullanılan artık-ürün, artık-değer, emek-değer, ücret, kâr, fiyat, tekel, pazar, para başta olmak üzere belli başlı ekonomik lügatı açma gereği duymuyorum. Üzerinde sayısız inceleme yürütülmüş bu konuları, toplumsal ahlaki yaklaşımlarım gereği basitliği içinde bırakıp, esas açılması gereken etkenlerle uğraşmaya devam edeceğim. Ancak gerektiği ölçüde dokunmaktan da geri kalmayacağım.

Ekonomik bazda kâr-ücret, sosyal bazda burjuva-proleter kavramlaştırmaları, kapitalizm tarafından paramparça edilen insanlığın tüm tarihsel birikimini en acımasız ve ince yöntemlerle asimile eden ve sonunda soykırım ve nükleer dehşetle gezegene salan bir sistemi pozitivist tarz bilimselleştirmenin ilk adımlarıdır. Proleter denen unsurun tek başına emeğiyle değer yarattığını, daha sonra bir nevi sahibi olan sermayedarın para ve diğer araçlarının karşılığını bu değerden kâr olarak kopardığını bilimsel bir tespitmiş gibi ileri sürmek, ekonomizm yaklaşımının temelidir. Ekonomik indirgemecilik denen anlayış bu olsa gerekir. Tarih, toplum ve siyasal erkten bu denli kopuk bir değer tarifinin düşüncesi bile çok problemlidir. Bireyi sermayedar ve işçi olarak tanrılaştırsak dahi, değeri bu anlayışla oluşturamazlar. Ekonomik değerlerin tarihsel-toplumsal niteliği çok açıktır. Zaten değişimin ilk başlarda ayıplanmayla karşılaşması, fazlalıkların armağan edilmesi değere verilen kutsal anlam nedeniyledir. Halen hiçbir çiftçi "Ben ürettim" demez; "Atalarımın malını işleyip nasipleniyorum" der. Hatta "Tanrının nimetine hamd olsun" diyerek, kaynaktan ne anladığını basitçe ama sözde 'bilimden' daha anlamlıca ortaya koymaktadır.

Bir ananın, proleteri dokuz ay karnında taşıyıp binbir zahmetle işgücü haline getirinceye kadar verdiği emeğin karşılığını nasıl tanımlayacağız? Sermayedarın çalıp çırptığı binlerce yıldan kalma birikimlerle hazırlanan üretim araçlarının sahipliklerini ve paylarını nasıl belirleyeceğiz? Hiçbir üretim aracının değerinin pazarda satıldığı gibi olmadığını unutmayalım. Bir fabrikanın sadece teknik icatçılığı binlerce keşifçi insanın birikimli yaratıcılığının ürünüdür. Bunların değerini nasıl belirleyip kime ödeyeceğiz? Bunların toplumsal paylarını düşünmemek, ahlakı tamamen yadsımadan mümkün mü? Bu tarihi-toplumsal değerleri sadece iki kişi arasında paylaştırmak adaletle uyuşur mu? Kaldı ki, bu iki kişinin aileleri, toplumsal çevreleri vardır. Aileleri ve toplumsal çevreleriyle korunup kollanan bu iki kişi üzerinde bunların hiç mi hakkı yoktur? Soruları daha da yakıcı kılıp arttırabiliriz. Fakat bu kadarı bile kâr-ücret ikileminin ne kadar problemli olduğunu göstermeye yeterlidir.

Kâr ve ücretin sahiplerini bu sefer birer burjuva-proleter olarak ilişkilendirelim. Bu iki sınıfın doğuş aşamasında iki devrimci sınıf olarak eski topluma karşı yeni toplumu doğurttuklarını iddia

etmek gerçeklerle ne kadar bağdaşıyor? Tarihte bu ittifakın hiçbir karşılığı yoktur. Sonra temel çelişki gereği karşı karşıya geldiklerini, köklü çatışma süreci anlamında doğrulatacak örnekler belirleyici olmayacak denli azdır. Olanlar da eski çatışma geleneklerinin devamıdır. Belirgin olan ve somut yaşam içinde gözlemlenen, tıpkı kölenin Firavun'un bedeninin bir eki olması gibi, işçinin burjuva karşısındaki pozisyonu da benzerdir. Tarihte efendisine karşı kölelerinin hiçbir başarılı eylemi yoktur. Çokça adı örnek gösterilen Spartaküs bile, son tahlilde efendi olma özlemindeki bir isyancıydı. Bundan farklı bir programının olmadığını biliyoruz.

Unutmamalıyız ki, binlerce yıllık köle-efendi ilişki mirasını devralan patron-işçi ilişkisi binbir ilmekle birbirine bağlı olup, öyle patrona karşı tek tük istisnalar dışında, köklü başkaldırılar ve zaferler sağlamış olmaktan uzaktır. İlişkiler ezici oranda patrona bağlılık temelinde sürdürülmüştür. İşçi başkaldırısı denilen olayların da çoğunlukla yarı-köylü ve işsizleştirmeye karşı olanlar tarafından geliştirildiğini bilmekteyiz. Başkaldırılar genel toplumsal etkilemelerle ilgilidir. Patron-işçi ilişkisine yansıyan da bu etkilerdir. Daha da önemli olan, işçinin patrona karşı hak mücadelesi (problemli olduğunu belirttik) değil, proleterleşmeye karşı, işçi ve işsiz olmaya karşı mücadelesidir. Proleterleşmemek, işçileşmemek, işsizliği kabul etmemek daha anlamlı ve etik bir toplumsal mücadeledir. Birer ezilen olarak köleyi, serfi ve işçiyi asla yüceltmemeliyiz. Yüceltilecek eylem ve ilişki, tersine köleleşmeme, serfleşmeme ve işçileşmeme biçiminde formüle edilmelidir. Efendileri tanıyıp ve tanımlayıp, daha sonra hizmetkârlarına mücadele önermek, tüm oportünizmlerin ortak eğilimidir. Tarih boyunca hak, emek mücadelesini boşa çıkaran bu zihniyetler olmuştur. Özcesi, bu ilk 'bilim' kavramlarıyla ne anlamlı bir sosyoloji yapmak, ne de başarılı bir toplumsal mücadele geliştirmek mümkündür! Bu hususları belirtirken emeği, değeri, kârı, sınıfı inkâr etmediğimizi, daha çok bilim inşasında kullanılma tarzlarını doğru bulmadığımızı belirtiyoruz. Yanlış bir sosyolojinin inşa edildiğini belirtmek istiyorum.

Toplumun ekonomik yaşamında kapitalizmin yeri en üst katlarda gerçekleşmektedir. Başlangıcında büyük tüccarın pazar üzerinde tekel fiyatlarıyla sermaye biriktirmesine dayanır. Sermaye, tarifi gereği, sürekli kendini büyüten parasal değerlerdir. Özellikle aralarında büyük fiyat farkı olan uzak pazarlar karşısında büyük değer birikimleri kapılır. Finans olarak devlete verilen borçların karşılığı olarak faiz ve iltizamla büyüme ikinci yoldur. Maden işletmeleri, kıtlık ve savaş dönemleri, palazlandığı diğer önemli alan ve dönemleridir. Ticaret dışında tarım, endüstri ve ulaşımcılıkta kârlı buldukça yer alır. Endüstri devrimiyle temel kâr alanları sanayi sektörü olur. Her iki dönemde de arz ve taleple oynayarak, hem üretimi hem tüketimi belirlemeye çalışır. Belirleyici olduğu oranda kâr oranlarını arttırır. Büyük ticaret ve sanayi, kapitalizmin başlangıç ve olgunluk süreçlerinin kâr alanlarıyken, günümüzde ağır basan sektör finanstır. Başlıca finans araçları olan para, senet, banka, kredi araçları kapitalist ekonominin hızlanarak kâr devrelerini kısaltmayı, yoğunlaştırmayı ve genişletmeyi sağlar. Böylelikle kâr oranlarında büyük spekülatif balonlar oluşur. Böylece de kriz süreçleri bu ekonominin ayrılmazları haline gelir.

İşsizliği çoğaltarak ücretleri düşürme ve ucuz çalışan ülkelere kayan yatırımlar, diğer kâr şişiren yöntemlerdir. Sonuç olarak kaynağını en eski avcı ve ticaret kültüründe bulan, fiyatlarla oynama gücü kazanarak gelişme şansı yakalayan, toplumsal denetimden ahlakı ve dini gevşeterek kurtulan, iktidarı borçla kendine bağlayan ve pazar üzerinde tekel kurarak gelişen bu ekonomi biçimi, nihai tahlilde talan ekonomisi olmaktan kurtulamaz. Kâr amacıyla endüstriye el atması, kâr oranlarına göre bir üretim ve tüketim yapısını esas alması, toplumsal bünye ve doğal çevre üzerinde gittikçe taşınması zor yükler yükleyerek yol açtığı krizler, çöküş ve çürümesinin doğuşundan itibaren yol arkadaşlarıdır. Şüphesiz ekonominin tümü değildir. Ne ticaret, tarım, sanayi, ne de dolaşım, teknikler ve pazarlar kapitalizmin icatları olmayıp, tersine ağır istismarına ve talanlarına uğrayan temel toplumsal ekonomik kurumlarıdır. Tarih ve uygarlıkla belirlenip politikayla iç içe bir yaşama sahiptirler.

Böylelikle ekonomizmin, kapitalist ekonominin tanımıyla ilgili gerçeği önemli oranda çarpıtan bir anlayış, düşünce eğilimi olduğunu belirlemeye çalıştım. Doğru tanımlamayı da ana hatlarıyla bu eleştiriler temelinde tarih-toplum, siyaset ve uygarlık-kültür bağlantılarıyla iç içe yorumlayıp, bir nebze de olsa aydınlatmaya çalıştığım kanısındayım.

AHLAK BIR TOPLUMUN ÇIMENTOSU GIBIDIR

Kapitalizmin daha çekirdek halindeyken siyasal iktidar ve hukuksallığın fideliğinde oluştuğunu tüm gözlemler doğrulamaktadır.

Kapitalizmin daha çekirdek halindeyken siyasal iktidar ve hukuksallığın fideliğinde oluştuğunu tüm gözlemler doğrulamaktadır. Kapitalizm her iktidar ve hukukundan yararlandığı gibi, işine geldiğinde en tutucu savunucusu kesilmiş; çıkarlarını zedelediğinde ise, her tür komplo yöntemleriyle -gerektiğinde devrimci eylemlere katılmak da dahil- devirmekten çekinmemiştir. Bazen en gözü kara devrimcilik oyununa da katılmıştır. Faşist darbecilikten sahte devlet komünizmi darbeciliğine kadar -özellikle bunalım ve kaos dönemlerinde- iktidar savaşlarını gerçekleştirmiştir. Tarihin en kapsamlı sömürgecilik, emperyalizm ve imparatorluk savaşlarını yürütmüştür.

Hiçbir ekonomik biçimin kapitalizm kadar iktidar zırhına ihtiyaç duymadığını, kapitalizmin iktidarsız oluşamayacağını önemle belirtmeliyiz. Ekonomi-politik 'bilimciler', kapitalizmin en temel özelliği olarak, tarihte ilk defa iktidar dışında ekonomik yöntemle, sermaye-emek gönüllü birlikteliğiyle kârın, artık-ürünün-değerin oluştuğunu iddia ederler. Hem de başat bir varsayım olarak. Burada en az emek teorisi kadar saptırılmış bir söylemle karşı karşıyayız. Bir yerlerden barışçıl tarzda sermaye oluşturulmuş; yine barışçıl ilişkiler sonucunda köylüler, serfler, zanaatkârlar üretim araçlarından kopup bir araya gelerek, adeta mutlu ve devrimci bir evlilik yaparcasına, faktörel değerler olarak bir sentez oluşturup yeni ekonomik biçimi tarih sahnesine çıkarmışlardır. Öykü aşağı yukarı böyle yazılmaktadır. Kocaman ekonomi-politikçilerin sağlı sollu karargâhlarında gerçekleştirilen tüm metinlerde bu idea 'amentü' değerindedir. Bu idea olmadan ekonomi-politik olamaz. Buna bir de pazarda rekabeti ekledin mi, dört dörtlük bir ekonomi-politik kitabını ana ilkeleri bağlamında yazdın demektir.

Kendim bir şey idea etme gereği duymuyorum. Sosyolog ve tarihçi olarak Fernand Braudel'in Maddi Uygarlık araştırması (ki, otuz yıllık komple bir emeğin üç ciltlik muhteşem bir eseridir), çok kapsamlı gözlemleri ve mukayeseli yaklaşımıyla bunu net biçimde yalanlamaktadır. Braudel'in bu eserindeki birinci ideası, kapitalizmin pazar karşıtı olduğudur. İkincisi, kapitalizm gırtlağına kadar güç, iktidar bağlantılıdır. Üçüncü olarak, başından beri endüstri öncesi ve sonrasında hep tekeldir. Dördüncü olarak, kapitalist içten ve alttan rekabetle değil, dıştan ve üstten tekellerle -talanla- dayatılmıştır. Kitabın anafikri budur. Eksik, katılmadığım yanları olsa da, anlatım yönü ve özü itibariyle en değerli bir tarih-sosyoloji yorumudur. Sınırlı da olsa İngiliz ekonomi-politikçileri, Fransız sosyalistleri ve Alman tarihçi ve felsefecilerinin sosyal bilime yönelik tahribat ve saptırmalarını düzeltmede iyi bir giriştir.

Gönüllü ve serbest rekabet ortamında emek birikimlerini ve güçlerini birleştirerek, kapitalist ve işçinin gerçekleştirdiği bir ekonomik düzen yoktur. Masal ve öyküler bile gerçek'ten bu denli uzak düşmemiştir. Tek tek ve grup, sınıf olarak kapitalist sayabileceğimiz tüm unsurlar ve sahip oldukları ekonomik güçler, bir saniye iktidarın koruması olmadan ayakta duramazlar ve iktidar ellerinde durmaz. Yine iktidarın en kapsamlı kuşatması olmadan, hiçbir kent pazarında serbest rekabetle ne mal alışverişi, ne işgücü üzerinde bir pazar söz konusudur. En önemlisi de serfin, köylünün ve kent zanaatkârının toprak ve tezgâhından koparılışı acımasız ve adaletsiz bir zor

ortamı oluşturulmadan geliştirilemez, gerçekleştirilemez. Avrupa'da neredeyse 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar boydan boya bu toprak ve atölye emekçilerinin anaları gibi bağlı oldukları bu geçim araçlarından koparılışı isyanlar ve ihtilallerle karşılanmıştır. Binlerce insan idam edilmiş, milyonlarca insan iç savaşlarda öldürülmüş ve hapishane ve hastanelerde çürütülmüştür. Bunlar yetmemiş, aralarındaki mezhep ve ulus savaşlarıyla ortam kan deryasına dönmüştür. Sömürge savaşları ve emperyalist savaşlar bilançoyu konsolide etmiştir.

Tüm bu zor etkenlerinin kapitalizmin doğuşundaki dıştan dayatmalı tekelci talancı karakteriyle ilişkisi gayet iyi gözlemlenmekte ve açıkça görünmektedir. Hangi ekonomik-politik retoriği bu gerçekleri tersyüz edebilir?

Gerçekleri daha somut görebilmek için, kapitalistleri zafere götüren on altıncı yüzyıl savaşlarını yakından gözlemlemek gerekir. Yüzyılın başlıca iktidar ve savaş faktörleri Habsburg sülalesinin İspanya kolu imparatorları, Fransa'dan Valois sülalesi kralları, İngiltere'de Norman kökenli kralların yerine geçen Anglo-Sakson Stuartlar hanedanı ve en ilginç ve zincirleme reaksiyon başlatacak olan daha ismi bile konulmamış Hollanda'nın yeniyetme Orange Prensliği.

Müslümanların İspanya'dan kovulmasından (1500'lere doğru) güç alan ve hızla imparatorluğa koşan bu Alman kökenli Habsburglu kral ve imparatorlar, kendilerini Roma'nın mirasçısı olarak görüyorlar. Özellikle Konstantinopolis'in 1453'te Osmanlı sülalesinin eline geçmesi ve Osmanlılarla yürütülen savaşın başını Avusturya Habsburglarının çekmesi bu ideaya gerekçe olarak kullanılmaktadır. Fransız Valois kral sülalesi de imparatorluk ateşine tutulmuştur. Roma'nın gerçek mirasçısı olarak kendilerini görmektedir. İngiltere Krallığı ve Hollanda Orange Prensliği bu iki imparatorluk tarafından yutulmamak için bir nevi pro-ulusal kurtuluş savaşlarını vermektedir. Peşi sıra İsveç Krallığı, Prusya Prensliği ve hatta Moskova Prensliğinin Çarlık yükselişi benzer hareketler olarak kendilerini duyuracaklarıdır. İngiltere Krallığı ve Orange Prensliği 16. yüzyıl başlarında İspanya ve Fransa kralları tarafından gerçek bir yutulma tehlikesi ile karşı karşıyaydılar. Eğer bu eylemler başarılı olsaydı, İngiltere ve Hollanda başta olmak üzere, Kuzeybatı Avrupa kentlerinin kapitalistik gelişmelerinin İtalya'nın Venedik, Cenova ve Floransa kentlerinin konumuna düşmesi yüksek bir olasılıktı.

İtalya'nın çok güçlenmiş bu kapitalist kentlerinin tüm İtalya çapında kapitalizmin zaferini sağlayamamalarının temel etkeni siyasal güçsüzlükleriydi. Daha doğrusu, İtalya üzerinde (dolayısıyla kent zenginlikleri üzerinde) İspanya, Fransa ve Avusturya kral ve imparatorlarının yürüttüğü egemenlik ve fetih savaşları, bu kentlerin boyun eğmesiyle sonuçlanmıştır. Söz konusu kentler sınırlı bir ekonomik ve siyasi güçle yetinmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla hem İtalyan birliği gecikmiş, hem de kapitalizmin İtalyan deneyimi yarım kalıp tüm ülkede yaygınlaşamamıştır. Geçici de olsa, burada zor belirleyici rol oynamıştır. Karşılık olarak ve her kapitalistik unsurun içine girdiği gibi, İtalyan kent kapitalistleri de siyasal egemenlikten vazgeçirilmeleri karşılığında bu devletleri finans yoluyla kendilerini bağlayıp "al gülüm ver gülüm" politikasına alet olmaktan çekinmemişlerdir. Çünkü kapitalizm yeni dini para > para (PP) etrafında şekillenmektedir.

İngiltere Krallığı ve Orange Prensliği yenilmediler. Bu yenilmemede kapitalist unsurların hem devleti kredilendirmeleri, hem de devletle birlikte oluşturdukları gemi ulaşım sanayi başat rol oynadı. Kara gücü değil, deniz gücü üzerinde yoğunlaşmaları kendilerine zaferin yolunu açtı. Bu süreçte çok önemli iki stratejik gelişme ortaya çıkmıştır:

1- İngiliz Krallığı ve Hollanda eyaletleri kapitalist tarzda yeniden örgütlenen ve eylemleşen devlet modeline ağırlık verdiler. Düzenli vergilerle beslenen, bütçesini denkleştiren, rasyonel bir bürokrasiye ve profesyonel bir orduya dayanan ilk örnekler oldular. Üstün deniz güçleriyle İspanya

ve Fransa'nın deniz gücünü yendiler. Atlas Okyanusu ve sonraları Akdeniz'deki egemenlikleri, sömürge savaşlarının da kaderini belirledi. İspanya ve Fransa'nın düşüşü böyle başlar. İspanya ve Fransa krallarının karadaki başarıları, borçlanmaları nedeniyle astarı yüzünden pahalı Pirus zaferlerine döndü. Kapitalist ekonominin de kaderini belirleyenin İngiltere ve Hollanda'nın iktidar yapılanmasındaki yenilikler olduğu genelde kabul gören bir yorumdur. Bir kez daha görüyoruz ki, kritik bir dönemeçte siyasi zor ekonomik biçimlenme üzerinde belirleyici rol oynayabiliyor. İtalyan kentlerinin başaramadığını, Londra ve Amsterdam kentleri başarıyor.

2- İngiltere ve Hollanda'nın siyasi erkine zıt bir gelişme, bu yüzyıldaki İspanya, Fransa ve Avusturya imparatorluk devletlerinde yaşanmaktadır. Bu üç devlet de daha çok Roma modeline benzer bir imparatorluk kurmak sevdasındaydılar. Aralarında hem yoğun akrabalıklar hem de çelişkiler vardı. İngiltere Krallığı bu sevdadan erken kurtuldu. Avrupa imparatorluğu yerine gözünü dünya imparatorluğuna dikti. Ama kapitalist sistemin zaferine dayalı olarak İspanya, Fransa ve Avusturya devlet rejimleri her ne kadar modern monarşiler olmaya doğru birçok reform yaşasalar da, öz itibariyle eski toplumlara göre şekillenmiş siyasal araçlardı. Modern bir vergi, bürokrasi ve profesyonel ordu oluşturmaktan uzak idiler. Bütçeleri denk değildi. Sürekli borçlanıyorlardı. Kapitalist gelişmenin yol açtığı huzursuzlukları çözmede yetersiz kaldılar. Kapitalistlerinin kendilerini tam desteklemeleri şurada kalsın, borç ve iltizam nedeniyle aralarında yoğun çelişkiler oluşuyordu. Feodal aristokrasiyle merkezileşme, monarşik krallık hamlesi nedeniyle çelişkiler daha da yoğundu. Kent-kır çelişkisi nedeniyle de bütün toplum ayağa kalkmıştı. İsyanlar bile bu monarşileri nefessiz bırakmaya yeterliydi. İngiltere ve Hollanda'nın el altından muhalifleri desteklemesi, birçok devrimin patlak vermesine yol açıyordu. Tabii amaç ve sonuçlar bazen çok farklı oluyordu. Tıpkı Büyük Fransa Devriminde olduğu gibi.

İtalya'da kapitalist ekonominin siyasal-toplumsal zaferini önleyen aynı güçler, Fransa, İspanya ve Avusturya monarşileri; İngiltere ve Hollanda kent kapitalistleri tarafından finanse edilen verimli devlet modelleri karşısında defalarca yenilgiye uğramaktan kurtulamadılar. Çok açıkça bir kez daha ekonomik biçimle zor sistemleri arasındaki ilişkilerin stratejik sonuçların doğuşunda belirleyici rol oynadıklarını gözlemlemekteyiz. Zor, iktidar ve ekonomi arasındaki ilişkilerin anlaşılması açısında 16. yüzyıl Avrupa'sı tam bir laboratuar işlevi görme konumundadır. Adeta tüm uygarlık tarihi mezarından uyanıp kendi öz öyküsünü anlatır gibidir. Şunu söyler gibidir: Kendini (16. yüzyıl Avrupa'sı) anladığın kadar, beni de anlamış olursun!

Zor ve ekonomi arasındaki ilişkinin tarihsel-toplumsal gelişiminin kısa bir özeti konuyu daha iyi açıklığa kavuşturacaktır.

a- Uygarlık öncesi toplum çağlarında 'güçlü adam'ın ilk zor örgütlenmesi sadece hayvanları tuzağa düşürmedi. Kadının duygusal emeğinin (göz nurunun) ürünü olan aile-klan birikimine de göz koyan yine aynı örgütlenmeydi. Bu ilk ciddi zor örgütlenmesidir. El konulan, kadının kendisi, çocukları ve diğer kan hısımlarıydı; hepsinin maddi ve manevi kültür birikimleriydi; ilk ev ekonomisinin talanıydı. Bu temelde proto-rahip şaman, tecrübe sahibi şeyh ve güçlü adamın zor örgütünün el ele verip, tarihin ilk ve en uzun süreli ataerkil hiyerarşik (kutsal yönetim) gücünü oluşturduğunu tüm benzer aşamadaki toplumlarda gözlemlemekteyiz. Sınıflaşma, kentleşme ve devletleşme aşamasına kadar toplumsal ve ekonomik yaşamda bu hiyerarşinin belirleyici rol oynadığı açıktır.

b- Sınıf-kent-devlet oluşumuyla başlayan uygarlık sürecindeki ekonomik biçimlenmeye, rahip-kral-komutan olarak kişiselleştirebileceğimiz güç odağına devlet denilmektedir. Kurum olarak din-siyaset-askerlik iç içe geçmiş biçimde iktidarı oluşturmaktadır. Bu güç sisteminin en temel özelliği, kendi ekonomisini devlet komünizmi biçiminde örgütlemesidir. Henüz Max Weber tarafından

kullanıldığını görmeden, benim de 'firavun sosyalizmi' dediğim bir ekonomi söz konusudur. Kalıntı halinde anacıl ekonomi ataerkil-feodal aşiretsel ekonomide varlığını sürdürmektedir. Firavun sosyalizminde insanlar yanlınkat köle olarak çalıştırılmaktadır. Hakları, ölmeyecekleri kadar birer çömlek kâsesi çorbadır. Halen kalıntısı bulunan eski tapınak ve saray binalarında binlerce köle kâsesine rastlanması bu ilişkiyi doğrulamaktadır.

Devlet biçiminde zor, ulaştığı her alanda ekonomik anlamda ne bulursa talan etmeyi hakkı olarak görmektedir. Talan, bir nevi zorun diyeti olarak düşünülmektedir. Zor tanrısal ve kutsaldır. Ne yapsa haktandır ve helaldir. Özellikle ana şekillenme merkezli olan Ortadoğu, Çin ve Hint uygarlıklarında siyasi üstyapı veya kast, bir nevi altyapıyı ekonomi olarak değerlendirip, her tür yönetim gücünü kendinde görmektedir. Pazar, rekabet henüz oluşmadığı gibi, günümüzdeki anlamıyla ekonomik sektör diye bir kavram da oluşmuş değildir. Her ne kadar ticaret varsa da, bu eylem devletler arası ana işlevden biridir. Ticaret özelleşmiş olmaktan uzaktır. Devlet tekeli aynı zamanda ticaret tekelidir. Pazar kentleri çok istisnai olarak devletlerin tampon bölgelerinde ancak zaman zaman boy vermektedir. Onlar da kısa süreler içinde kent devletlerine dönüşürler. Bu süreçte ticaret kervanlarla yapıldığı için, 'güçlü adamın' daha sonra 'kırk haramiler', 'korsanlar' ve 'eşkıyalar'ın soygunu da en az devlet soygunları kadar geçerlidir.

c- Grek-Roma uygarlığında özerk kent, pazar ve ticaretin yaygın ve yoğun bir hal aldığını görmekteyiz. Uruk ve Ur'un mirasını devralan Babil ve Asur despotizmi, ekonomiye belki de ilk defa ticaret acenteleri (bir nevi pazar-karum-kâr kavramlarının iç içeliği söz konusu) açarak uygarlığa yeni bir katkıda bulunmuşlardır. Zaten ticaret kolonileri Uruk ve hatta öncesine kadar gitmektedir. Değişimin artması ve pazarın oluşumu, Asur devletinin ilk görkemli imparatorluk olarak tarih sahnesine çıkışını hazırlar. İmparatorluklar esas olarak ekonomik yaşam için duyulan güvenlik ihtiyacına cevaptır. Asur'da ekonominin bel kemiği ticaret olduğu için, ticaret ve karumları, imparatorluk tarzında bir siyasi örgütlenmeyi gerektirmiştir. Tarih Asur İmparatorluğunu en gaddar imparatorluk, despotizm örneği olarak değerlendirir ki, yine temel ticaret tekelciliği dediğimiz taslak halindeki kapitalizmdir. Asur ticaret-tekel kapitalizmi üstyapıda en gaddar imparatorluk yönetimini getirmiştir.

Grek-Roma siyasi erki, Asur mirasına Fenikelilerden kalma kent ticaret kolonileri mirasını da ekleyerek, daha gelişkin bir siyası üstyapıyla ekonomik altyapı oluşturmayı başarmışlardır. Değişim yaygınlaşmış, özerk kent, pazar, ticaret ve rekabet sınırlı da olsa devreye girmiştir. Kırları dengeleyecek kadar bir kentleşmeye tanık olmaktayız. Kırlar artık değişim amacıyla kentler için daha çok artık-ürün ürütmektedirler. Dokuma, gıda, maden ticareti gelişmiştir. Özellikle yol ağları Çin'den Atlas Okyanusuna kadar örülmüştür. İran'daki siyasi erk doğu-batı ticareti nedeniyle kalıcı bir tüccar imparatorluğuna dönüşmektedir. Grek ve Roma'yı hegemonya altına alacak kadar zorlamışlardır. Çin, Hint ve Orta Asya kavimlerinin ve siyasi erklerinin batıya doğru istila hareketleri önünde temel benttir. Batının da doğuya karşı istilasının önünde aynı bent işlevini sürdürecektir. İskender ve ardılları ancak kısa bir zaman diliminde (M.Ö. 330-250) bu bendi yıkıp baraj kapaklarını açabileceklerdir.

Greko-Roma uygarlığı, kapitalist ekonominin ilk örneklerine en çok rastladığımız mekânı da temsil eder. Kentlerin özerklik derecesi, pazarda değişim ve fiyat belirlenmesi, büyük tüccarların varlığı kapitalizmin eşiğine kadar gelindiğini gösterir. Gerek kırsal alanın kent karşısındaki gücü, gerek imparatorluk örgütlenmesi (esas olarak kır ekonomisine dayanırlar) kapitalistlerin hâkim toplumsal sistem haline gelmelerine engel olur. Kapitalistler azami büyük tüccar seviyesinde kalırlar. Üretime ve endüstriye müdahaleleri çok sınırlıdır. Ayrıca siyasi erkin sıkı engellemeleriyle karşı karşıyadırlar. Efendiye bağlı kölelik henüz güçlü konumunu yaşamakta olup, işgücünün serbest yaşama şansı yok denecek kadar azdır. Kadınlar cariye olarak, erkekler de tüm bedenleriyle

köle olarak alınıp satılıp. Köle ekonomisinin tek belirleyici gücünün şiddet olduğu tartışmasızdır. Sadece bir ekonomik değer olarak kölelerin varlığı, şiddet-ekonomi (artı-ürün gaspına dayalı ekonomi) ilişkisine hiçbir tartışmaya yer vermeyecek kadar açıktır. Çin ve Hint ilkçağ sisteminde siyasi ve askeri kast kuruluşundan kapitalist sömürgeciliğe kadar, altındaki tüm toplumu bir nevi ekonomik sektör olarak görüp çalıştırarak yönetmeyi temel görevleri ve doğal hakları saymakta, daha doğrusu tanrısal hakları olarak görmektedir.

Ekonomi sözcük olarak Antikçağ Grek-Helen dünyasına aittir. Aile yasası olarak anlamlandırılması bir yandan kadınla bağlantısını dile getirirken, diğer yandan geleneksel siyasi erkin konumunu da açığa vurmaktadır. Onlar ekonominin üstünde tıpkı kapitalizm çağında tekellerin oynadığı rolü siyasi tekeller olarak oynarlar. Şu hususu önemle belirtmeliyim ki, siyasi tekelle ekonomik tekel arasında sıkı bir korelasyon (bağlam) olup, birbirini genel olarak gerektirirler. Atina ve Roma'nın siyasi gücü paradoksal olarak bir anlamda çok büyük olduğu için kapitalizme kapalıdır. Diğer yandan kır karşısında çok küçük olduğu için, kent kökenli bir ekonomik biçime güç getirememektedirler. Uygarlığın bu dönemi kapitalistleri tanımakla birlikte, sistemsel gelişmelerine henüz elvermemektedir.

d- Ortaçağ İslam uygarlığında ticaret çok ağırlıklı bir role erişmiştir. Hz. Muhammed ve İslam dini ekonomik açıdan ticaretle oldukça bağlantılıdır. Bizans ve Sasani İmparatorlukları arasında sıkışan Arap aristokrasisinin ticaret kökenli gelişmesi, İslamiyet'in çıkışında temel sosyal ve ekonomik etkendir. İslamiyet'in doğuşundan itibaren kılıcı esas aldığı bilinmektedir. Yahudiler ve Asur'dan kalma Süryanilerin ticaret ve para üzerindeki hâkimiyeti onlarla çelişkilerini açıkça ortaya koyar. Zaten iki siyasi tekel olarak Bizans ve Sasanilere nefes aldırmamaktadır. Tarihin bu aşamasında ve kadim mekânda zor ile ekonomi arasındaki ilişkiyi çarpıcı kılmaktadır. Ortaçağ bir nevi İslam çağıdır. Ticaret için güvenlik imparatorluk tarzını gereksindiği kadar, önünün aynı nedenle engellendiğinin de farkındadır. Ticari sermayenin kapitalist üretim biçimine dönüşümünü sürekli engellemektedir. Kırsaldaki toplumsal örgü, din ve ahlakın sıkı kontrolündedir. Kentlerde kazandığı sınırlı serbestliği siyasal güce dönüştürememektedir. Yaygın bir kent-pazar ağı olmasına ve kentler çok büyümesine rağmen, İtalyan kentlerine benzer bir konumu aşacak güçte değillerdir. Sorun kesinlikle teknolojik değildir; dinsel ve siyasal tekel kaynaklıdır. Tüccarın sık sık müsadereye tabi tutulması sistemin gereğidir. İslamiyet'in kapitalizmi doğurmaması, lehinde düşünülmesi gereken bir hususdur. Halen kapitalizme karşı en ciddi engel rolünü oynaması, eğer olumlu tarafından değerlendirilirse (İslam ümmet anlayışı-kavimler enternasyonalizmi, faize karşıtlık, yoksullara yardım vb. gibi hususlar), toplumsal özgürlük projelerine önemli bir katkı sunabilir. Ama mevcut İslam radikalizminin sağ ve ekonomik milliyetçilik yüklü bir neo-İslam kapitalizmini bağrında taşıdığını iyi görmek gerekir.

İslam uygarlığını kültürel olarak Avrupa'ya taşıyan, Endülüs Emevi önderlikli Araplar ve Berberilerdir. Ekonomik-ticari olarak aktaranlar ise İtalyan kent tüccarlarıdır. Osmanlılar ancak siyasi tekel anlamında sınırlı ölçüde taşımışlardır. Etkileri, daha çok Avrupa'nın siyasi ve dini güçlerinin, Osmanlılara karşı başarılı olabilmek için kapitalizme daha fazla sarılmaları biçiminde olmuştur. Osmanlılar olmasaydı, belki de Avrupa'nın dini ve siyasi tekelleri bu denli kapitalist ekonomik, siyasal ve askeri örgütlenmeye mecbur kalmazlardı. Bir kez daha gücün gücü doğurduğunu, onun da ekonomik biçim arayışlarını hızlandırdığını görüyoruz.

Avrupa'da kapitalizmin doğuşunda Ortadoğu'nun belirleyici katkısı Hıristiyanlıkla bağlantılıdır. Bu konuyu Özgürlük Sosyolojisi'nde genişçe değerlendirmeyi umduğumu belirterek, Max Weber'in eserini (Protestanlık Ahlakı ve Kapitalizm) hatırlatmakla yetiniyorum. İlave olarak Ortadoğu'nun 10. yüzyıla kadar Avrupa'nın ahlakını belirlemeyi tamamladığı, feodal Avrupa'nın doğuşunda temel

rol oynadığı (hem siyasi hem dini), Haçlı Savaşlarıyla bir kez daha Ortadoğu'nun Avrupa'ya taşındığı belirtilebilir. Tüm bu hususlar olmazsa olmaz belirleyici özellikleridir.

Bu çok kısa tarihi-toplumsal özetleme 16. yüzyıl değerlendirmemizle birleştirildiğinde, siyasal erk ve kapitalizmin doğuşu üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılmaktadır. Bazen geciktirici, engelleyici, bazen de hızlandırıcı ve hatta döllendirici olduğu rahatlıkla belirtilebilir. En fazla kapitalist sistemde devlet tekeli = kapitalist tekel formülüne yaklaşır.

Hukukla yeni sistemin ilişkisine birkaç cihetten kısaca değinmekte yarar vardır. Hukuk genelde ticaret, pazar ve kent ilişkileri geliştikçe kendini dayatan bir kurumdur. Hukukun devreye girdiği toplumlar, ahlakın aşındığı, zorun rolünün arttığı ve kaosa yol açtığı, eşitlik probleminin yoğunca hissedildiği toplumlardır. En büyük ahlaki ve eşitliğe dair sorunlar kentlerde gelişen sınıflaşma ve pazar etrafında oluştuğu için, devlet düzenlemesinde hukuk kaçınılmaz olur. Hukuk olmadan, devlet yönetimi imkânsız olmasa da, son derece zorlaşır. Tanım olarak hukuk, devletin siyasi güç eyleminin kalıcı, kurallı ve kurumlu bir biçim almış hali olarak değerlendirilebilir. Bir nevi donmuş, sakin, istikrar kazanmış devlettir. Devletle en çok bağı olan bir kurumdur. Ticaret-devlet bağlantısı doğuşundan kapitalistleşmeye kadar hep ilerleyerek, karmaşıklaşarak sürüp gelmiştir. Babil toplumundan Roma'ya kadar hukuk diyebileceğimiz kanun metinleri düzenlenmiştir. Ağırlıklı olarak mal ve can kayıplarını düzenlemektedir. Hukuk hem siyasetin sorunlarını hafifletmeye, bazen de tersine çoğaltmaya hizmet eder. Görevi, sanıldığının aksine, her vatandaşına eşit yaklaşımından ziyade, fiili eşitsizlikleri meşrulaştırıp kabul edilebilir seviyede kesinleştirme ve dokunulmaz kılmadır. Özcesi, hukuku siyasal erk tekelinin kalıcı düzenlenmesi olarak tanımlamak gerçeğe daha yakın bir yorumdur.

Ahlakla ilişkisi daha çok önem taşır. Ahlak bir toplumun çimentosu gibidir. Ahlakı olmayan hiçbir toplum yoktur. Ahlak insan toplumunun ilk örgütlenme ilkesidir. Esas işlevi, analitik zekâ ile duygusal zekânın toplumun iyiliği için nasıl düzenleneceği, nasıl ilke ve tutumlar haline getirileceği ile ilgilidir. Tüm topluma eşit düzeyde, ama farklılıkların rolünü, hakkını da gözeterek davranır. Başlangıçta toplumun kolektif vicdanını temsil eder. Hiyerarşi ve siyasi erkin devlet olarak kurumlaşması, ahlaki topluma ilk darbeyi indirir. Sınıf bölünmesi ahlaki bölünmenin de temelini hazırlar. Ahlaki problem böyle başlar. Siyasi elit bu problemi hukukla çözmeye çalışırken, rahipler dinselleştirerek yanıt bulmaya çalışırlar. Hem hukuk hem de din bu açıdan ahlakı kaynak olarak alır. Nasıl ki siyasetin, siyasi gücün kalıcı, kurallı ve kurumlu mekanizmaları hukuku teşkil ediyorsa, din inşacıları da aynı işlevi ahlak kaynaklı kalıcı, kurallı ve kurumlu başka bir inşayla, yani dinle ahlaki krizi çözmek isterler. Aralarındaki fark, hukukun yaptırım gücünün olması, dinin ise bu niteliğinin olmayıp vicdan ve tanrı korkusunu esas almasıdır.

Ahlak insanın seçim kabiliyetiyle ilgi olduğundan ötürü özgürlükle yakından bağlantılıdır. Ahlak, özgürlüğü gerektirir. Bir toplum esas olarak ahlakı ile özgürlüğünü belli eder. Dolayısıyla özgürlüğü olmayanın ahlakı da olmaz. Bir toplumu çökertmenin en etkili yolu, ahlakıyla bağlantısını kopartmaktır. Dinin etkisinin zayıflatılması ahlak kadar çöküntüye yol açmaz. Onun boşluğunu bir nevi din haline gelmiş çeşitler ideolojiler ve politik felsefeler, ekonomik yaşantılar doldurabilir. Ahlakın bıraktığı boşluğu ise, ancak mahkûmiyet ve özgürlük yoksunluğu doldurabilir. Ahlakın teorisi olarak etik veya ahlakiyat, temel felsefi problem olarak varlığı, giderek daha yakıcı hale gelmiş ahlakı incelemek ve yeniden esas rolüne kavuşturmakla görevlidir. İşlevini doğru ortaya koymak kadar, temel yaşam ilkesi haline gelene dek önemini yitirmeyen bir sorun olarak toplumdaki yerini koruyacaktır.

Siyasi iktidarla bağlantılı olarak hukuk ve ahlaka ilişkin bu kısa tanımlamalar, kapitalist ekonominin doğuşu söz konusu olduğunda büyük önem taşırlar. Din ve ahlak, hatta feodal hukuk

aşındırılıp yer yer kırılmadıkça, kapitalist ekonominin toplumda tutunması zordur. Burada eski üst sınıf din ve ahlakını savunduğumuz anlaşılmasın. İleri sürdüğümüz, büyük dinlerin ve büyük ahlaki öğreti ve törelerin kapitalizm gibi bir sistemi, rejimi kendi ilkeleriyle bağdaşır bulmalarının çok zor olmasıdır. Siyasi güç bile bu konularda sınırlı bir etkiye sahiptir. Din ve ahlakın yıkımı siyasi erkin de sonunu getirir.

16. yüzyılda reformasyon, hukuk ve ahlak felsefesine ilişkin bu tartışmalar açık ki kapitalizmin doğuşuyla ilgilidir. Siyasi çatışmaların, gücün konumunun tanımını özce yaptığımız için tekrarlamakdan kaçınacağım.

Protestan reformasyonu ve beraberinde yol açtığı büyük tartışma ve savaşların sonuçları, Yeniçağ Avrupa'sının kaderini belirleyen en temel etmenlerin başında gelmektedir. Max Weber Protestan ahlakının rolünü değerlendirirken, bence en önemli noktayı ihmal etmiştir. Protestanlık kapitalizmin doğuşunu kolaylaştırmıştır. Ama genelde dine ve ahlaka, özelde de Katolikliğe büyük darbe vurmuştur. Kapitalizmin bütün günahlarından Protestanlık da az sorumlu değildir. Dini ve Katolikliği savunma anlamında belirtmiyorum; toplumu daha savunmasız bıraktığını idea ediyorum. Protestanlık nerede gelişmişse, oralarda kapitalizm sıçrama yapmıştır. Bir nevi kapitalizmin Truva Atı rolünü oynamıştır.

Protestan reformasyonunun yol açtığı olumsuzluklara ve yarattığı yeni Leviathan'a karşı çağın bazı düşünürleri ilk ciddi uyarıları yaparlar. Bunlardan Nietzsche'yi kapitalist moderniteye karşı tutum alan ilk öncü olarak değerlendirmek daha gerçekçi olacaktır. Bu düşünürler anti-kapitalist özgür toplum ve özgür birey arayışçıları olarak önemlerini günümüzde de sürdürmektedirler.

Hukuk tartışmalarında başı çeken Hobbes ve Grotius, yeni Leviathan'a (kapitalist devlet) yol açmak için hukuku yeniden teorikleştirmişlerdir. Bütün şiddet tekelini devletin eline vermek, toplumu silahsızlandırmaktır. Sonuç, tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanamayacak ölçüde artan merkezi ulus-devlet gücünün faşizme kadar tırmanmasıdır. Egemenliğin bölünmezlik kuralı, devlet dışındaki tüm toplumsal güçleri erksiz bırakmanın teorisidir. Kapitalist canavara karşı toplumu tarihte eşi görülmemiş biçimde öz savunma araçlarından yoksun kılmadır. Bu iki düşünürün, özcesi insanı insanın kurdu olarak ilan edip, bununla birlikte monarkın tekelci güç konumunu muştulamaları, tüm cephelerden kapitalist tekelin önünü açma işlevini görmüştür. Tekrarlarsak, siyasal tekel = ekonomik tekeldir. Machiavelli, hiçbir örtüye sığınma gereği duymadan, siyasi başarı için gerektiğinde hiçbir ahlaki kurala bağlı kalınmamasına cevaz veren diğer önemli bir 16. yüzyıl düşünürüdür. Faşizme varacak ilkeyi yüzyıllarca önce dile getirmiş oluyor.

Yanlış anlaşılmaması açısından, tüm reformasyon çabasını suçladığım, eleştirdiğim idea edilmemelidir. Dinin reformasyonunun yalnız birkaç defa değil, sıkça yapılması gereğini savunuyorum. Yıllardır özellikle Hıristiyan reformasyonundan daha derin ve sürekli bir İslami reformasyon hareketine ihtiyaç olduğunu söylüyorum. Açık ki, bu çaba kapasite ve kişilik gerektirir. Ama Ortadoğu despotizmini aşmak açısından zorunlu bir görevdir. Ayrı bir cilt olarak düşündüğüm 'Ortadoğu Demokratik Konfederasyonu' çalışmamda bu ve benzeri birçok alanı tartışmaya çalışacağım.

Rönesans ve Aydınlanma hareketlerini açmak bu satırların fazla ilgilendiği bir görev değildir. Çünkü bunlar farklı yüzyılların hareketleridir. Ayrıca kapitalizmle ilişkilendirilseler bile, bu ilişki ancak dolaylı olabilir. Yine genelleme yapmak doğru olmaz. İçlerinde kapitalizme yol açmak kadar, yolu kapamak isteyenler de vardır. Kapitalist unsurların muhaliflerini para gücü ile asimile etmeleri anlaşılır bir husustur. Tıpkı iktidarın bağlamak istemesi gibi. Ama yakılmayı göze alacak kadar büyük özgürlük filozofları, reformatörler (Bruno, Erasmus), ütopyacılar, komüncüler olarak

da bu dönemler tüm insanlığın hizmetindedir. Bir kez daha tekrarlamalıyım ki, Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma çağında tüm uygarlıklar ayağa kalktılar. Yeniden dirildiler. Kendilerini dillendirip resimlediler, melodileştirdiler; tanrılaştılar, kullaştılar; savaştılar, barıştılar; yendiler, yenildiler. Ama sonuçta yüzyıllardır toplumun yarıklarında, marjinal köşelerinde pusuya yatan kapitalistik öğeler, bu mahşer yüzyıllarının karmaşasında en hazırlıklı örgüt ve maddi güç sahipleri olarak, ortamı şiddet, para ve zihniyet çalışmalarıyla istismar ve asimile ederek, gerektiğinde zorla egemenliğine alarak kapitalist sistemi zaferle taçlandırmışlardır. Günümüze kadar da bu zafer yürüyüşünü sürdürmektedirler.

‘GÜÇLÜ VE KURNAZ ADAM’ KADININ EV EKONOMISINE BIR HIRSIZ GIBI GIRDI

Toplumun mekân sorunu irdelenmeye değer bir konudur. İnsan toplumunun hangi coğrafya ile bağlantılı olup geliştiğini anlamaya çalışır. Konu geniştir.

Toplumun mekân sorunu irdelenmeye değer bir konudur. İnsan toplumunun hangi coğrafya ile bağlantılı olup geliştiğini anlamaya çalışır. Konu geniştir. Güneş sisteminin oluşmasından başlatılabilir. Hatta bunun ötesinde, güneşin etrafında üçüncü halka olan Dünya gezegeninin oluşum evreleri; atmosfer tabakaları, deniz, okyanus, akarsu ve yağmur oluşumları, kaya tabakalarının ortaya çıkmaları, toprak tabakası, okyanuslarda canlı ortamı ve ilk canlı hücreleri, yosunla başlayan bitkiler alemi, yine ilk bakterilerle başlayan hayvanlar alemi, hayvan-bitki ilişkisi, genel anlamda bitki ve hayvanlar aleminin evrimi, ilk insan ataları varsayılan primatlarla başlayan evrim zincirinin hangi halkasında insan türünün biçimlendiği gibi çok uzun bir soru ve cevaplar listesi coğrafyanın konusuna dahil edilebilir.

Kalın çizgilerle ve spiral halkalar halinde insan-coğrafya ilişkisinde sıkı bir ilintililik olduğu açıktır. Örneğin atmosfer, bitki, hayvanlar, toprak ve tatlı su kaynakları bir gün kesilse, insan türü diye bir şey kalmaz. Hatta sanki muazzam bir zekâ eseriymiş gibi, bu ortamların ani bir bozulmaları bile insan yaşamının sonunu getirebilir. Dolayısıyla genel anlamda insan-coğrafya ilişkilerini daimi olarak göz önünde bulundurmayı gerektirir. Bunsuz toplumbilimi incelenemez, araştırılamaz. Hâlbuki son dönemlere gelinceye kadar sanki bu ilişkinin söz konusu edilmesi gerekmezmiş gibi bilim, felsefe ve din yapılmış, binlerce eser yazılmıştır. Tuhaftır, en çok gerçek dışı saydığımız mitolojiler, coğrafya-insan ilişkisi diyebileceğimiz konularla daha çok ilgilenmişlerdir. Bu, analitik zekânın duygusal zekâdan kopuşunun bir sonucu olsa gerekir.

İnsan topluluklarının ilk klan düzeyinin ‘uzun süre’ aşamasında mekânın, yani coğrafi koşulların etkisi daha belirgindir. Dördüncü buzul döneminin sonuna kadar klan toplumunun sıçrama yapamamasını iç evrimin yetersiz kalmasından ziyade, coğrafi ortamın elverişsiz olmasına bağlamak daha doğru bir yorumdur. Yaşadığı varsayılan birkaç milyon yıl iç evrimleşmeler için yeterli bir süredir. Demek ki dış ortam gelişmeye şans tanımıyordu. Dördüncü buzul döneminin sonunda (M.Ö. 20000’lerden günümüze doğru) bugünlere ana hatlarıyla benzeyen bir coğrafi ortamın oluştuğunda coğrafyacılar hemfikirdir. İnsan türü bu döneme kadar (galiba Amerika ve Okyanus Adalarının büyük kısmı dışında) Asya, Avrupa ve Afrika diye çok sonraları adlandırılan coğrafyada birçok aşamadan geçtikten sonra, dördüncü buzul döneminin sonunda Homo Sapiens (Düşünen insan) türünün etkinliğinde yeni döneme giriş yapmıştır.

M.Ö. 20000’den sonra üç kültür grubunun belirginlik kazandığını gözlemekteyiz. Mukayeseli antropolojik ve arkeolojik olarak. Birinci grup, daha çok Afrika kıtasından sürekli kopmaların son dalgası olan siyaha yakın Semitiklerdir. Bunlar Kuzey Afrika, Arabistan ve yer yer Zagros-Toros dağ sistemlerinin eteklerine kadar yayılma istidadı göstermişlerdir. Uygarlık aşamasına kadar çok yoğun, sonrasında da güç buldukları oranda. İkinci grup Sibirya eteklerinden kopup Bering Boğazı üzerinden Amerika kıtasına, diğer ana kolu Büyük Okyanusun batı kıyılarına, adalarına ve iç kara olarak Orta Asya ve yer yer Doğu Avrupa’ya (Fin-Uygur) kadar yayılma olanağı bulmuşlardır. Sarı ve Kızılderililer olarak da adlandırılırlar. En büyük grubu bugünkü Çin, Japonlar ve Türkler oluşturur. Arada kalan daha elverişli ve geniş alanda Hint-Avrupa grubu dediğimiz beyaz tür yer

alır. Uygarlığı ve daha önceki ön aşama olan neolitik tarım çağını başlatan esas grup bunlardır. Daha gecikmeli olarak, kuzey ve güney türü olan sarı ve siyahlar neolitiğe ve uygarlığa geçmişlerse de, yorumum, bu geçişleri ortada yer alan beyazların etkisi olmadan çok zordur.

Hint-Avrupa grubunda neolitiği ve daha sonraki aşaması olarak uygarlığı başlatan mekân olarak Zagros-Toros eteklerinin geçiş için en elverişli koşulları sunduğu, tüm önde gelen antropolog, arkeolog, jeolog ve biyologların ortak görüşüdür. Esas belirleyici olarak hayvan ve bitki örtüsü, yağmur ve akarsu durumu, iklimi ve jeolojisiyle birlikte Afrika, Asya ve Avrupa arasında temel geçiş ve ana konaklama mekânı olarak, burası ideal bir konum arz etmektedir. Hint-Avrupa grubunun öncü çekirdeği olarak, tarihte uygarlığı ilk başlatanlarca (muhtemelen Sümerler tepe ve tarladaki bitki kültürünü çağrıştıran Aryan -günümüzde İran- kelimesini ilk kullanan kültür olmuştur) Aryen grup olarak tabir edilenler, bu mekânın neolitik-tarım ve daha sonra kent-devlet-uygarlık çağını başlatıp dünyaya yayılmasında başat rolü oynamışlardır. Savunmamın birinci kitabı bu konuya ayrıldığından tekrarlamayacağım.

Esas konumuz olan husus, kapitalist ekonominin tarihte adı bile pek okunmayan bugünkü Hollanda ve İngiltere adasında nasıl olup da zafere ulaştığı konusunda bu coğrafyanın rolünü araştırmaktır.

Günümüz sosyal bilimcileri coğrafyanın rolünü daha çok 'jeopolitika', 'jeostrateji' adları altında daraltarak ve esas özünü göz ardı ederek yorumlamaya çalışırlar. Hâlbuki tarihi-toplumsallıkla coğrafya arasındaki ilişki, daha temel ve öncelikli ele alınmayı gerektirir. Dallarla değil, köklerle uğraşmak herhalde daha anlamlıdır. Genelde çağların ve uygarlıkların coğrafi incelenmesi anlamlı bir antropoloji ve tarih bilgisi için şarttır. Mekânsız tarih olmaz. Zaten evrenin zaman-mekân ikilemi en temel boyutlar olarak hep dikkatlerdedir. Birbirlerine etkileri, hatta dönüşme, birleşme yetenekleri bilimlerce sürekli tartışılmakta, değerlendirilmektedir.

'Güçlü ve kurnaz adam' öykümüze yeniden dönelim. Geçerken şu noktaya da dikkat çekmeliyim ki, öykü ve bilgi-bilim arasında ilişkinin gereğine inanırım. Öyküsüz bilimin tam anlam kazanacağına kani değilim. O açıdan 'kurnaz ve güçlü adam' öyküsü, sosyal bilimlerde köşe taşı yapılması gereken kavramlardan biridir. Birçok toplumsal ilişkiyi daha iyi yorumlayabilmemiz için gerekmektedir. Kaldı ki, sayılamayacak kadar çok olay ve ilişkinin olduğu alanlarda, öyküleme bilime en değerli katkı aracını sunar. Pozitivizm denen dinsellik, olguculuk adı altında bu denli sayılması ve tespit edilmesi olanaksız olay ve ilişkileri tespit edemeyeceğine göre, geriye öyküleme benzeri din, ahlak ve diğer sanat türlerine başvurarak bilimi geliştirmek daha doğru yol olsa gerekir. Kurnaz ve güçlü adam egemen erkeğe geçişle başlayıp, günümüzün süper güç odaklarında üslenenlere kadar uzun, labirentli, bol komplolu bir yol izler. Bu adam veya adamların mekânlarını, zaman zaman açık, bazen gizli saklandıkları yerleri araştırmak önemlidir. Onları daimi stratejik bir güç olarak sürekli toplumsal hamleler (ekonomik, siyasi, askeri), taktikler içinde tasarlamak bilgilerine bizi daha da yaklaştırır.

'Güçlü ve kurnaz adam' kadının ev ekonomisine bir hırsız gibi girdi. Talanla yetinmedi. Daha da vahimi, kadını daimi tecavüzü altında tutarak, kutsal aile ocağını kırk haramiler yatağına dönüştürdü. Ne yaptığını bilen bir hainin ruh halini hiçbir zaman terk etmedi. İlk sermaye birikimlerinin tohumları bu iki mekânda atıldı. Birincisi, ev ekonomisinin yakınlarından bizzat evi işgal etme; ikincisi, devletin resmi, meşrulaşmış tekeline karşı özel tekel halinde kırk haramilerin üs merkezlerinde veya yakınlarında mekân tutma. Toplumun ve devletin gözetiminden çekindiği için, erkenden hileli ve maskeli yüzle mekânları arasında gezindi. Pusuda yattı. Fırsat bulduğunda aslan kesilerek avının üzerine atladı. Bazen tilki kurnazlığıyla avını yakaladı. Bukalemun gibi her ortama renk vermekten geri kalmadı. Marjinal noktalarda ticaret uzmanı kesildi. Uygarlıkların

erişemediği kent ve kırsal alan onun sıkı gözetimindedir. Toplumun yarıldığı noktalara yerleşmede ustadır. Denge rolünü oynayarak iki tarafı da soymasını bilir. Kısa ticaretten az, uzun yol ticaretlerinden ise azami kazanmanın çok iyi farkındadır. Kârlı alanları adeta burnuyla koku alırcasına tanıması ve yönelmesi, mesleğinin temel kurallarındandır. Eylemini bu yolların stratejik korsanlığı olarak değerlendirmek öğreticidir. Sermayenin yurdu yoktur denilirken, bu gerçeklik dile getirilmek istenir.

Denilebilir ki, madem kent-pazar-ticaret kapitalistin ön şartları iken, neden bu mekânlarda zaferini erkenden ilan etmedi? Bu noktada önemle belirtmeliyim ki, kapitalizmin sistem olarak gelişmiş bilim ve teknolojiyle direkt bir ilişkisi yoktur. Amsterdam kentine bağlı olarak başarılı bir doğuş yaptığı gibi, Uruk sitesinde de doğuş yapabilirdi. Tüm sisteme oynama yerine, bir işbirlikçi tüccar veya tezgâhtar başı, çiftlik sahibi gibi kalmak daha çok işine gelebilir. Fakat esas neden rahip, siyaset ve askeri tekelin ona hâkimiyet kurabilecek bir yer vermemesi olabilir. Denenmiş ve meşruiyet kazanmış bu güç odakları, dördüncü bir odağı fazla ve belki de yapısından ötürü varoluşlarına karşı bir tehlike olarak görmüş olabilirler.

'Güçlü ve kurnaz adam'ın dördüncü bir tekel olarak sisteme oynamayı yer yer denediğini görüyoruz. Ama hep yeniliyor. Sanıyorum birçok kentin beklenmedik coğrafyalarda bir enkaza dönüşmesi bu tür gelişmelerle mümkündür. Hem ilk hem ortaçağlarda çok zengin tüccar kentlerinin aniden tarihten silinecek kadar bir viraneye çevrilmeleri, dördüncü tekelin (ilkel kapitalizmin) siyasi ve askeri direnişiyle bağlantılı olabilir. Hindistan-Pakistan coğrafyasında Harappa kentinin (çok gelişmiş, yazıyı bile kullanan, mimarisi düzgün, oldukça zengin bir kent; M.Ö. 2500) çok erkenden silinmesi, komşu coğrafyadaki rahip-siyaset-asker üçlüsünün tekeli karşısındaki rekabeti ve başkaldırısı nedeniyle olabilir. Önceleri Sümer kökenli bir uygarlığın ticaret kolonisiyken, bağımsızlık peşine düşüp başkaldırma ihtimali güçlü bir olasılıktır. Kazansaydı, belki de rakiplerine benzer şartları olmadığı için, ilk Amsterdam gibi bir sistem (ilk kapitalist deneyim) kurmaya yeltenebilirdi.

Daha çarpıcı bir örnek Kartaca'nın öyküsüdür. Fenikelilerin Akdeniz'in en uç noktalarında M.Ö. 8. yüzyılda inşa ettikleri bu kent, tamamen ticari ağırlıklı bir kentti. Adeta Batı Akdeniz'i ve Kuzey Afrika'yı temsil eden ve hinterlandı gibi kullanabilen konumdaydı. Çok geliştiği açıktı, fakat koşullar gereği imparatorluk oluşturmama gibi bir zaafı vardı. Oluşturmak isteyenlere de engel oluyordu.

Roma'yla çelişkisi bu nedenle olsa gerekir. Roma'nın İtalyan yarımadası nedeniyle kent devletini aşma ve geniş alanlar üzerinde cumhuriyet veya imparatorluk kurma yeteneği vardı. Kartaca'nın kurtuluşu için tek şartı, İspanya ve Fransız İmparatorluğu karşısındaki Amsterdam'ın yaptığını yapmaktı. Yani kentin gelişkin ticari tekel karakterini kapitalistik bir devlet aygıtıyla giderek genişleyen bir coğrafya üzerinde (örneğin Kuzey Afrika'nın tümü veya Emevi sülalesinin İspanya'da kurduğu gibi İspanya'da bir devlet tekeli kurmak) birleştirmek, takviye etmekti. Bunun dışında Roma Cumhuriyetinden kurtuluş şansı yoktu. Roma'nın da Kartaca'yı yenmekten başka şansı yoktu. Çünkü yanı başında sonunu getirebilecek bir alternatif olabilirdi. Küba-ABD ilişkisini nasıl da çağrıştırıyor! Halen ünlü bir deyim olarak söylenir: Romalı senatörlerin her toplantı açılışında ayağa fırlayıp ilk söyledikleri söz, "Şu Kartaca işi ne olacak?" olmuştur.

Roma'nın benzer bir kurbanı da imparatorluğun ilk çöküş krizlerini yaşadığı M.S. 3. yüzyılın ikinci yarısında Suriye'nin doğusundaki ünlü Palmyra kentinin başına gelenlerdir. Suriye'deyken sık sık ziyaret ettiğim bu şehrin kalıntısını büyülenerek seyrettim. Çölde yer altından çıkan bir su etrafındaki hurma ormanının kenarında kalesi, surları, agorası, tapınağı (ünlü Delf Tapınağı), senato binası, vadi mezarları, uzun çarşıları, çok sayıda saraylarıyla muhteşem bir kenttir. Taş

oymacılığının tam bir harikası olma vasıflarına sahiptir. İnsanı huşu ve dehşet içinde bırakan bir kenttir.

Önemi doğu-batı, kuzey-güney ticaret ağının merkezinde yer almasından; Roma ve İran-Sasani İmparatorluğu arasındaki tampon kent-devleti rolünden ileri gelmektedir. Uzun yüzyıllar ticaret tekelleri üzerinde büyüdükçe büyüyor, zenginleştikçe zenginleşiyor. Dönemin Amsterdam'ına veya günümüzün Newyork'una benzetmek bana göre az bile gelir. Evrensellik açısından! Roma İmparatorluğu, tıpkı Kartaca gibi bu örnekten de çok rahatsızdır. Tarih kentin son döneminde (M. S. 270'ler) Roma'ya bağlı bir nevi krallık statüsünde sülaleye dayalı bir güç erki olmayla yetinmediğini, bizzat Roma'ya alternatif olmaya soyunduğunu göstermektedir.

Kartaca'nın başaramadığını Palmyra başarabilecek mi? Sorun budur ve tehlikeli bir potansiyel arz ettiği açıktır. Roma İmparatoru Aurelius'un uzun çatışmalardan sonra zaptettiğinde, kenti dönemin güçlü kraliçesi Zennube'ye olduğu gibi bırakmak istediği söylenir. Kendine bağladıktan sonra bağımlı bir eyalet olarak Zennube'ye bırakır. Dönerken yarı yolda kentin tekrar başkaldırdığını ve bağımsızlık peşinde koştuğunu duyduğunda, büyük bir hışımla kentin üzerine yürür. Bir daha kendine gelmemek üzere, sadece harabesini geride bırakarak Roma'ya döner. Yanında Sasanilere kaçarken Fırat kıyılarında yakalanmış Zennubey'le birlikte. Bütün zenginliğiyle Zennube'nin bir esir gibi Roma halkına teşhir edildiği tarihin diğer bir sözüdür.

Roma'nın kadın dili beni hep etkilemiştir. Zenubbe öyküsünü anladıktan sonra, bunun sırrını yakalamış gibiyim. Roma sadece bütün yolların bağlandığı kent değil, bütün yetenekli güç sahibi kral ve kraliçelerin de taşındığı bir kenttir. Tabii başıma gelenin (yarı komik-yarı trajik Roma çıkışım) Roma'nın bu tarihiyle yakından bağlantısı olsa gerek. Spartaküs, Saint Paul ve Bruno'yu iyi özümsemiş olsaydım, daha dikkatli olacağım açıktı. Bir de Gramsci'yi iyi okumam gerekliydi. Ah Sosyalistler!

Palmyra'nın da kurtuluşu için tek yol, Amsterdam veya London yoluydu. Direndi, fakat başaramadı.

Antikçağın Atina'sını da örneklemek öğretici olabilir. Deniz ticaretinin ürünü olan bu kent (M.Ö. 500-350), döneminde uygarlığın yıldızı gibiydi. İlkel kapitalizmin en çok geliştiği bir kent olduğunu tespit etmek mümkündür. Büyük ve özel (devlet değil) ticaret tekelleri, yüzlerce mil ve kilometreler ötesinden işler halleder. Zenginlikler Atina'ya akıyor. Doğu Akdeniz'den Marsilya'ya, Kuzey Afrika'dan Makedonya'ya, tüm Anadolu Karadeniz ticaret ağlarıyla Atina'ya artık-ürün ve para akıtmaktadır. Felsefeyi yaratmış, zanaat fabrikanın eşiğine gelmiştir; gemi yapım sanatı zirvede, para devrededir. Her tarafta kolonileri vardır. Atina'ya her yandan zenginler, para sahipleri geliyor. İlk defa kozmopolit niteliği kazanıyor. Şahsi yorumum, tek eksiği olarak yarımada içindeki birliği sağlayamamasının kapitalist zaferin önündeki tek engel olmasıdır. İşgücü sorunu da yoktu. Pazarda köleler sudan ucuzdu. Gelinen aşamada Atina ya köleliğin eski yapısını aşıp, yarımada ölçüsünde bir ulusal devlet olarak çıkış yaparak erkenden bir Hollanda olacaktı, ya da rakipleri tarafından yenilip önemsiz bir konumda bırakılacaktı. Kara gücü olarak Isparta Krallığı ve deniz ötesinden gelen Pers İmparatorluğu bu kenti yüzyıldan fazla sürekli dövdüler. Ama o demokrasisiyle kendini hep ayakta tutmaya çalıştı. Makedon kralları baba Filip ve oğul İskender'in pençesi Atina'yı stratejik bir yenilgiye soktu. M.Ö. 300'lerden sonra yükselen Roma ve Anadolu Helenistik krallıklar karşısında pek hamle yapacak şansı kalmamıştı.

Proto-kapitalizmin ortaçağ İslam uygarlığındaki örnekleriyle Hint yarımadası ağzında kurulan örneklerini sunmak kaba bir tekrar olur. Bu dönemin en çarpıcı örnekleri İtalyan yarımadasındaki ünlü kapitalist kentlerdir. Venedik, Cenova ve Floransa'nın, eski tarz imparatorluk sevdasında olan İspanya, Fransa ve Avusturya kaynaklı olanları tarafından yarımadanın bütünlüğünde olduğu gibi

her kentin üstündeki egemenlikleri de kırılıp ellerinden alınınca, daha erken bir Amsterdam ve London olma şansını kaybettiler.

İtalyan kentleri modern kapitalizm için gerekli her şeyi yaratmışlardı. Sermaye birikimi, banka, şirket, kredi, finans araçları olarak senetler, uzak ve yakın ticaret, manifaktür, zanaatkâr ve sanatkârların her çeşidi, dönemin tüm endüstri mamulleri, cumhuriyet ve imparatorluk deneyimleri, din ve her tür mezhepleriyle İtalya yarımadası, 1300-1600 döneminde daha sonra doğacak Avrupa'nın laboratuarı ve prototipidir. Ayrıca Rönesans'ın yurdudur. Bu şüphesiz diğer Doğulu coğrafyayla öncü ilişkileri ve tarihi mirasıyla bağlantılıdır. Bu dönemin İtalya'sı demek, İslam'ın Ortadoğu'su, Çin, Hint ve hatta yeni yükselen Rusya demektir. Bu coğrafyanın birikimleri Venedik, Floransa ve Cenova başta olmak üzere, kent ticaret tekelleri tarafından doymak bilmez bir iştahla yarımadaya taşınmışlardı. Daha da önemlisi, tarihinde ilk defa tüm Avrupa çapında İtalyan kentlerinin öncülüğünde gelişen kentleşme hareketleri, sermaye birikimi için muazzam bir hinterland oluşturuyordu. Her Avrupa kentinde bir İtalyan tüccar parmağını görmek mümkündü. Zaten Katolik Kilisesi çoktandır uygarlık zeminini döşemişti. Rönesans öncülük için son kesin söz oluyordu.

İtalya'nın İngiltere ve Hollanda olamamasının tek nedeni coğrafyasıydı. Paradoksal olarak aynı coğrafya kent kapitalizminde öncü kılıyor, yarımada çapında zaferin eşiğine getiriyor, ama nihai zafer adımını atamıyordu. Attığında başına gelmedik bela kalmıyordu. Nedeni çok açıktır. Eğer İtalya erken dönemin İngiltere'si olsaydı, kendini işgal etmek isteyen İspanya, Fransa ve Avusturya'nın taçlarını başlarına yıkıp, tıpkı Roma'nın imparatorluk çıkışı gibi ikinci bir dünya emperyali olabilecekti. Ama kapitalist sosyoekonomik temel üzerinde. Taç sahiplerinin İtalyan kentlerinin başına üşüşmeleri son derece anlaşılırdır. İtalyan kentlerinin yeni sosyoekonomik temel üzerinde birliği imparatorlukların sonu olacak, önce Avrupa'da ve sonra da tüm dünya üzerinde bir yayılma dönemi kaçınılmaz hale gelecekti. Bunun için başta sermaye olmak üzere ellerinde her şey vardı. Başarısızlık gerçekten büyük şansızlık ve üç yüz yıllık bir ulusal gerilik anlamına geldi.

Bence ikinci Roma olamama coğrafi nedenlerle kıl payı kaçırıldı. Birinci Roma da kuzeyden uzun yürüyüşten sonra saldıran Hannibal'den kıl payı kurtulmuştu. Bu sefer kuzeyden saldıranlar, bir değil kırk Hannibal'e bedel güçlerdi. Dolayısıyla şansı yoktu. Bunun için tek yol, Arap İslam'ının tüm Ortadoğu'da yayıldığı gibi bir kılıç dini olacaktı. Roma'daki Hıristiyanlık yerine İslam olsaydı veya Katolik Hıristiyanlık dini ve siyasi yayılmayı birlikte ve kılıçla yürütseydi, dünya tarihinin seyri bambaşka olurdu. İnsan şunu sormadan edemiyor: Hıristiyanlık olmasaydı, Roma'nın sonu nasıl olurdu ve nelere yol açardı? Daha ilginci, Fatih Sultan Mehmet, Papa'nın davet ettiği gibi bir nevi kılıçlı Hıristiyan olmayı kabul etseydi, sonuçlar nasıl olurdu? Tarih spekülasyon alanı değildir. Ama her zaman birçok alternatifi de beraberinde taşıdığı inkâr edilemez bir gerçekliktir. İtalyan kentlerinin başaramadığını 16. yüzyılın sonlarında Amsterdam ve Londra başardı. Nedenleri ve sonuçları tarihçiler tarafından en çok araştırılan ve tez konusu olan alandır. Oldukça da aydınlatılmıştır. Nedenlerini kısaca sıralarsak:

1- Tüm eski uygarlık alanlarının Atlas Okyanusuna en geç ve en zayıf ulaştıkları Kuzeybatı Avrupa'nın ucunda yer almaktadırlar.

2- Avrupa'nın üç büyük gücü Fransa, Avusturya ve İspanya Krallıkları kendi aralarında Avrupa üzerinde egemenlik savaşı yürütmektedirler.

3- İtalyan kentleri kadar tehlikeli görülmeyip üzerlerine birleşik ve yeterli güçle gelinmemektedir.

4- Reformasyonun Kuzey Avrupa'daki yayılmasında öncülük yapmaktadırlar.

5- Atlas Okyanusu kıyılarında olmaları uzak ve yakın ticarette büyük avantaj sağlamaktadır.

6- İtalyan kentlerinin bütün maddi ve manevi kültürlerini transfer etmişlerdir.

7- Feodalizmin hem maddi hem manevi kültürü bakımından zayıf olduğu alanların başında gelmektedirler.

8- Ulaşım, tarım ve endüstrinin kapitalistleşmesini engelleyecek güçlü bir feodalizm oluşmadığı gibi, uygarlaşma birçok bölgede belki de ilk defa kapitalistik nitelikte gelişmektedir.

Sayısını daha da arttırabileceğimiz bu nedensel etkiler coğrafik konumla yakından bağlantılıdır. Jeostrateji ve jeopolitika gerçekten en elverişli konum arz etmektedir. Toplumsal koşullarla bu konum birleşince başarı mümkün kılınmıştır.

Avrupa ve Asya, hatta Afrika birleşik üç kıtadır. Afrika'nın son buzul dönemine kadar insanlık serüveninde öncü konumda olduğu antropolojinin önemli tespitlerindendir. Öncü coğrafya daha sonra Zagros-Torosların çok çekici mümbit eteklerinde neolitik devrim olarak el değiştirdi. M.Ö. 15000'lerden M.Ö. 4000'lere kadar bu dağ etekleri daha sonra uygarlık olacak süreç için ne gerekiyorsa hepsini üretti: Maddi ve manevi kültür olarak. Neolitik devrime tarihin en büyük devrimi demek yerinde bir tespittir. Dicle ve Fırat suları bu dağlardan ve eteklerinden sadece en verimli toprakları Haliç deltasına yığmadılar; ilk gemiler ve gemicilik zanaatıyla kendilerini ve tüm kültürel değerlerini de taşıdılar. Eridu ve Uruk kentleri ilk uygarlık serüvenine başladığında, aslında bu kahırlı yolculuğun değerlerini sentezleştirmişlerdi. Büyüme kutsal ırmaklar kenarında ve okyanusa döküldüğü ağza kadar bir nehir akışı gibi devam ediyordu. Kesintisiz ve büyüyerek.

Uruk sıradan bir insanlık kültürü değildir. Yeni bir mucizenin başlangıcıdır. Uruk Tanrıçası İnanna'nın sesi halen tüm destanların, şiir ve türkülerin ana kaynağıdır. Bu ses bu muhteşem kültürün sesidir. Çirkin erkeğin henüz lekelemediği kadının sesidir aynı zamanda. Uruk kültürü kendi coğrafyasında çiçek açtı. Peş peşe kentler çığ gibi arttı. Bir kent kuşağı oluştu. Güçlü ve kurnaz adam bu sefer asıl birikim kaynağını kentin artan ticari olanaklarında gördü. Dağ eteklerine kadar tersinden bir kültürel akış başladı. Neolitik coğrafyanın kent tarafından yutulmaya başlandığı başlangıç sürecidir. Giderek kısılan İnnana'nın sesi, etkisizleşen kadının sesidir. Kurnaz ve güçlü adamın artık sesi de gürdü. Sümer dilinin ön takıları kadın cinsi karakterindedir. Bu husus dilin oluşumunda kadının rolünü gösterir.

Güce dayalı uygarlığın coğrafi serüvenini burada açma gereği yoktur. Fakat yazılsa iyi olur. Ama bir ana nehir gibi aktığını ve binlerce kilometrelik kıyı ve engebeli araziyi aşarak, en son Amsterdam ve London kıyılarında yeni bir kültürü arkada bırakarak Atlas Okyanusuna döküldüğünü simgesel olarak belirtmekle yetinelim.

Tüm çağlardan ve coğrafyalarından alınan maddi ve manevi kültürün en son bu iki kentin öncülüğünde modern kapitalist ekonomiyi ve ulusu tarih sahnesine çıkardığı açıktır. Aynı bölgeler neolitik kültürü de en geç alan bölgeler konumundaydılar. Coğrafyayla kültür arasında şu tür bir ilişkiyi hep görüyoruz: Eski kültürün köklü olduğu alanda, yeni bir kültürün oluşumu çok zordur. Eski kültür yeniyi kolay kolay kabul etmiyor. Kendini savunuyor ki, bu da anlaşılır bir hususdur. Ortadoğu'da eski uygarlık kültürünün yeterince işgal etmediği tek alan Arabistan yarımadasının iç bölgeleriydi. Bu coğrafi boşluk İslam'ın sosyal coğrafyasını oluşturdu. Bu coğrafya olmasaydı İslam da olmazdı.

Kuzey Avrupa ve iki uç ülke (ülke kavramı ulusal sınır anlamında bu dönemde yeni yeni ortaya çıkmaktadır), İngiltere ve Hollanda eski uygarlıklar açısından boş denecek kadar bakir topraklardır. Eğer yeni bir tohum atılırsa en iyi yeşerebilecek alan olmaları bu özellikleri nedeniyledir. Derinliğe kök salma ve kalıcı olma şansı yüksektir.

Kapitalist ekonominin bu tohumu atılmış ve iyi tutmuştur. Uruk kültürünün bir kıyıdan diğer bir kıyıya taşınan son mirasıdır. Bu mirasın taşıyıcıları hep tüccar olmuştur. Denilir ki, tüccarlar kârın bol ürediği alanları iyi sezen insanlardır. Güç odaklarının ufkunda yer almayan bir nevi marjinal bölge konumları ve uzun yol avantajlarının şansın olumlu yönde tecelli etmesine yol açtığını önemle belirtiyorum. İtalyan kentlerinin tüm kapitalistik bulgularına ve İspanya-Portekiz armadasının keşfettiği coğrafi yollara korsanvari konarak öncülük şansını pekiştirdiler. Yapılan, kendi dillerine bir asimile işlemiydi. Avrupa'nın büyük güçler arası iç savaşı dıştan gelecek tehlikeyi önlerken, içte yeni ekonominin kesin verimliliği (ucuz işgücü ve hammadde), 16. yüzyılın sonlarında bu coğrafyadaki doğuşu başarılı ve kalıcı kılmaya yeterliydi.

Aralarında sadece bazı biçimsel farklar bulunan bu iki güç, kurdukları ittifakla yeni ekonomiyi dünya çapında temsil etme konumuna geçtiler. Ekonominin yeniliği devletin de kendini yenilemesine, verimli ve başarılı devlet biçimine doğru evrilmesine yol açtı. Ekonomik üstünlük askeri ve siyasi üstünlüğe katkıda bulundu. Tüccar tekelleri ilk defa devlet tekelleriyle ortaklık (Batı ve Doğu Hint Kumpanyaları) kurarak yarı resmi güce eriştiler. Hep uçlarda ve dehlizlerde gizlenen, tutunan uygarlık gaspçıları, ilk defa meşruiyetleri tartışılmaz efendiler haline geldiler. Eskinin tüm aristokrat yaftalarını kral ve kraliçelerinin eliyle üstlerine taktılar. Nasıl zamanında Uruk aslanının 'Gılgameş'in önünde duracak gücü yok idiyse, en son mirasçıları Amsterdam ve Londra (aslan demeyelim) yırtıcılarının karşısında duracak güç kalmamış gibidir. Kalsa da, tıpkı Gılgameş'in aslanı boynunda tutup boğması gibi boğmaları zor değildir.

Tanrıça İnanna'nın ilk zorba ve kurnaz erkek tanrısı (tanrılaştırılmış egemen erkek), Eridu kentinin koruyucusu Enki'nin elinden kadın icadı 99 sanat türünün eserlerini kurtarmaya çalışırken yaptığı savaşı dile getiren destanı, aslında ilk ve en etkili destandır. Mirasçısı sayılan İngiltere ve Hollanda kraliçelerinin ise, sanki zorba ve kurnaz erkeğin bütün çirkinliklerinin kadında yansıtılmış sembol figürleriymiş gibi biçim kazanmaları, adeta bütün uygarlık serüvenini özetler gibidir.

KAPITALIZM EKONOMI DEĞIL İKTIDARDIR

Bir halk deyişidir. Doğru haber alınmak istendiğinde, "Çocuktan al haberi" olarak deyimlenir. Bir kez daha hem tüm çocuklara saygı gereği,

Bir halk deyişidir. Doğru haber alınmak istendiğinde, "Çocuktan al haberi" olarak deyimlenir. Bir kez daha hem tüm çocuklara saygı gereği, hem de gerçek haber kaynağına inmek için çocuk imgelemelerimi yeniden yorumlamak durumundayım.

Komşumuz ailenin çocuğu Emin'in 'İlmihal' adlı kitabı okumaya başladığını duyduğumda, İslam ve camiye olan ilgim artmıştı. Birkaç dua ezberleme karşılığında imam Müslim'in hemen arkasında saflara sızmayı başarmıştım. Daha sonra duyduğumda, Müslim'in, "Abdullah bu hızla giderse uçar" deyişini hiç unutmadım. Demek ki doğru giriş yapmıştım. Yine hala hatırımdadır; zeytin ağacının köküne sarılmış olarak, ilkokul arkadaşım olacak Aziz'e (sonradan silik kadastro mühendisi ve tapu müdürü olduğunu duydum), okul ve öğretmenin nasıl olabileceğini sormuş ve tartışmıştım. Bana daha çok canavar (modern Leviathan) imgesi gibi gelmişti. Bunda da yanılmamıştım. Çünkü okul, yeni tanrı ulus-devletin ezberletildiği yerdi. Çok sonraları Hegel felsefesinde yeni tanrının ulus-devlet olarak yeryüzüne indiğini, Napolyon biçiminde yürüyüşe geçtiğini okuduğumda ve bunun ilkokuldan itibaren rahip-öğretmenleri tarafından çocuklara ezberletildiğini yorumlamaya başladığımda, çocukluğumdan haberi doğru aldığımı fark ettim. Müslim'in cami tanrısı silikleşirken, Çorumlu öğretmen Mehmet'in ilkokul tanrıcılığı yükselişe geçmişti. Bir de komşu Argıl köyünün kamyon şoförü Haydar'ın arabasının farlarının ışığı yılda birkaç kez şafak vaktinde çardak üzerinde yarı uykulu beklenti halindeyken gözlerime vurduğunda, makinenin büyücülüğü, yarı-tanrı olarak imgelemime iyice sinmişti. Yeni tanrının arabası söz konusuydu. Yine çok sonraları endüstriyalizmin yeni Leviathan'ının en güçlü ayağı veya sıfatlarından biri olarak yorumlamaya başladığımda, çocukluğumun hayallerinden bir kez daha doğru haber aldığıma inandım.

Hemen burada şunu belirteyim ki, hiçbir tanrısallık endüstriyalizm kadar canavarlaşmamıştır. Köyümüz Suriye hududuna yaklaşık elli kilometre uzaklıktaydı. Hudut aydınlatma projektörleri ikide bir yıldırım şavkı gibi kendini gözüme yansıttığında, devlet-tanrı karışımı bir imgenin oluştuğunu üçüncü bir çocukluk haberim olarak hep anımsamaya çalışırım.

Türkiye Cumhuriyeti, ulus-devlet haline dönüştürülen kapitalist modernitenin yarı-sömürge ülkelerde gelişen ilk örneklerinden biridir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunda Fransa Cumhuriyeti'nin izlerini taşır. Onun gibi ilk başlarda demokrasi ve devlet olarak iç içedir. Tıpkı İran İslam Cumhuriyeti, ilk İslam Medine Cumhuriyeti, hatta ilk SSCB gibi. Süreç içinde kapitalist iktidar biçimi olarak demokratik öğeler budanıp yalınkat ulus-devletlere dönüştürüldüler. Bu konuları ilgili bölümlerde daha kapsamlı çözmeye ve tartışmaya çalışacağım. Belki de ilkidir. İlk örnekler hep dikkatle yorumlamayı gerektirir. Cumhuriyet imgelemelerimi ayrı, uzun bir hikâye-roman olarak anlatmak isterdim. Ancak tek cümleyle söylemek isterim ki, en güzide Cumhuriyet Okulu olan Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (Mülkiye-Devlet Mektebi) bitirme yılına girdiğimde, analitik ve duygusal zekâsı felç olmuş, hiçbir şeyi duyumsayıp anlamayan, tam da yeni Leviathan'ın tenekeden yapılma ve onun sesini vermeye zorlanan kara cahili haline geldiğimi, daha sonraki anlayışım olarak belirtebilirim.

Köydeki eski dinin etkisini uzun yıllardan sonra özellikle reel-sosyalizm mezhep okulundan ezberlediklerimle kırmayı başarmıştım. Şunu da belirteyim ki, bu yıllarda korkunç bir septik

(şüpheci) durumuna düşmüştüm. Düşündükçe batıyor, adeta boğuluyordum. Çok sonraları gerek Türkiye Cumhuriyeti kılığında, gerek Sovyet Reel Sosyalizmi kılığında kendini dayatanın modern Leviathan olduğunu fark ettiğimde, biraz kendime gelmeye başladım. Bütün dinlerin tanrısından daha korkunç modern dinin tanrısıyla (her tarafımı kuşatan sayısız imge ve putlarıyla) karşı karşıya olduğumu, bunun doğuşunu ve egemen hale gelişini anlamakla bu dinin bana göre olmayacağını, kendimi bu dine kaptırmamayı ve saptırmamayı başardığım oranda özgür yaşam seçeneğimin gelişebileceğini hissetmeye ve anlamaya başladım. İlk defa duygusal ve analitik zihnim el ele vererek beni kendime getirdi. Bu satırlarla bu süreci yorumlamaya çalışıyorum.

K. Marks ve F. Engels 'bilimsel sosyalizmi', yani kendi sosyolojilerini yorumlarken; "İngiliz ekonomi-politiği, Alman felsefesi ve Fransız sosyalizminden bir sentez oluşturduk" derler. Bu üç ekol, tüm Avrupa yaşamına hükmetmeye çalışan modernitenin teorik çözümlemelerini geliştirmeye çalışmaktadır. İngiliz ekonomi-politik ekolü, olup bitenin yeni ekonominin zaferi olduğunu kanıtlamaya (veya yeni din olarak inandırmaya) çalışırken, Alman felsefesi baş aktörün (tanrı-kralın yeni biçiminin) ulus-devlet olarak esas alınması gerektiğini, Fransız sosyalizmi ise tüm toplum adına (uygarlık ve demokrasinin birliği olarak) eski dinsel anlatımın geriye çekildiği laik-pozitivist (sistemin yeni dini) toplumun zaferinin söz konusu olduğunu teorikleştirmeye baş koyar.

16. yüzyıldan itibaren Arupa'da gelişen düşünce devriminin temelinde kapitalist tekelin muazzam altüst edici etkisi vardır. Bu düşünce devrimini tanımlamaya çalışırken, benzer birkaç tarihi örneği sık sık dile getirmek gerekir. İlk örneğimiz Sümer rahip devletinin tapınağın (ziggurat) döl yatağında doğmasına ilişkindir. Artık-ürün üzerinde devlet tipi örgütlenme koşulları düşünce devrimiyle birlikte değerlendirilmektedir. Artık-ürün hangi denetim aygıtıyla kapatılabilir? Temel meşrulaştırma araçları (toplumu yeni düzene inandırma) nasıl geliştirilip düzenlenmelidir? Bulunan çareler devlet örgütlenmesi ve tüm uygarlık dinlerinin ilk örneği olan yeni tanrıların inşa edilmesidir. Çok radikal bir cevap üretilmiştir. Devlet ilk defa rahip-kral olarak örgütlenmektedir. Ekonomi ilk defa devlet sosyalizmi olarak devletle iç içe örgütlendirilip denetim altına alınmaktadır. Geleneksel hiyerarşik güçler ise yeni gök, yer, hava, su, şehir tanrıları olarak inşa edilip maskelenmektedir. İnsanın ilk köleleştirilmesi yaratılış destanında tanrıların dışkısı olarak simgeleştirilmektedir. Tüm bu icatların yeri ise ziggurattır. Tapınak olarak zigguratın en üst katı tanrı panteonu (tanrılar birliği, hiyerarşik üst tabaka otoriteleri), onun altındaki kat rahip-kralın (sistem yaratıcısı ilk yönetici hegemon) yeridir; en alt kat ise artık-değer-ürün üreten köleler ve zanaatkârlara ayrılmaktadır. Tapınak şehrin, devletin, sınıfların ilk prototipi, döl yatağıdır derken, tüm uygarlık sistematiğinin formülünü de belirlemiş oluyoruz. En son Avrupa modeline kadar hepsi bu örneğin izini taşımaktadır. Onun için Sümer örneğine muhteşem orijinal kaynak demenin doğru olduğunu savunuyorum. Hiçbir versiyon, türev orijinali kadar çekici ve etkileyici olamaz diyorum.

İonya-Grek versiyonu üçüncüdür. Sümerlerin ikinci versiyonu, Yukarı Mezopotamya kaynaklı Hurriler ve onlarla iç içe olan Hitit uygarlığıdır. Greklerin farkı, klasik mitolojik söylemi aşıp felsefi tarzı inşa etmiş olmalarıdır. Doğa ve toplum felsefesini inşa etmelerinin temel nedeni, ortaya çıkan ve daha gelişmiş kent devletleşmelerini mitolojiyle izah etmenin inandırıcı değerinin zayıflamasıdır. Her ne kadar alt tabakalarda mitolojik anlatımın meşrulaştırma gücü devam ediyorsa da, somut yönetim sorunlarıyla boğuşanlar için daha ikna edici bir söylem gittikçe kendini dayatan bir ihtiyaç haline geliyor. Sosyal yaşam pratiği kentlerin yol açtığı problemler nedeniyle felsefi izah tarzını gerektirmektedir. Fakat Zeus'la başlatılan Olympos tanrılar panteonu halen çok etkilidir. Sokrates ilk kuşkucu yaklaşımlarını hayatıyla öderken, öğrencileri taslak halindeki öğretisini felsefenin temel kaynağı haline getirmeyi başarırlar. Özellikle Eflatun ve Aristo'ya felsefenin babaları demek yanlış düşmez.

İbranileri Sümer ve Mısır mitolojisinden ilk tek tanrılı dinsel anlatıma geçen kabile olarak tanımlamak mümkündür. Ayrı bir koldan versiyonlaştırmadır. Birçok yan kolları da (Zerdüştizm, Yunan felsefesi başta olmak üzere) katarak Musevilik, İsevilik ve Muhammedî türevleri doğururlar.

Avrupa'da 16. yüzyılda büyük bir hamle gücü kazanan yeni maddi ve manevi kültür birikimleri, esas olarak bu tarihi orijin ve versiyonlarına dayanır. Onlarsız düşünmek, tarihi Avrupa ile başlatmak, ancak inandırıcı olamayacağı baştan belli olan yeni mitoloji ve din icat etmekle olur. Pozitivizm, laiklik, liberalizm, hatta sosyalizm adı altında yapılan düşünce inşa faaliyetleri her ne kadar yenilik taşısalar da, tarihsel ana kaynağın derin etkisi altında oluşturuldular. Kavram ve içerikleri ezici çoğunlukta önceki versiyonlarda geliştirilmiştir. Sadece Greko-Romen felsefe, bilim, sanat ve hukukuna değil, Mısır ve Sümer mirasına dayanmadan Avrupa Rönesans'ının, Reformasyon ve Aydınlanma döneminin izahı mümkün olamaz.

Avrupa'nın katkısı şüphesiz vardır. 16. yüzyılla birlikte zaten meyvelerini vermeye başlar. Francis Bacon, Montaigne, Machiavelli, Kopernik başta olmak üzere bilim, felsefe ve din karışımı anlatımları yeni versiyonu belirlemektedir. Uygarlık sadece şehir, devlet, sınıf, tüccar, para ve pazar sunmadı; felsefe, din, bilim ve sanat da sundu. Avrupa kadim tarihin maddi ve manevi kültürünü en çok alma ve kendi potasında laboratuar inceliği içinde inceleyip sentezleştirme yeteneğine sahip olduğunu kanıtlamıştır. Bunu Hint ve Çin uygarlığı başaramamıştır. Ortadoğu uygarlığı da son hamlesini yapma gücünü gösterememiştir. Nedenlerine sık sık değindim.

Avrupa'nın uygarlık tarihinde yaptığı üçüncü büyük versiyonudur derken, kısaca bu tarihi gerçekleri yeniden hatırlamak öğreticidir.

Antony Giddens, Avrupa'nın katkılarını 'süreksizlikler' olarak kavramlaştırır. Bununla orijin belirlemeye çalışıyor. Şüphesiz Avrupa uygarlığının orijinalleri vardır. Ama Giddens'in süreksizlikleri (kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizm) kısmen kanıtlayıcıdır. Günümüz kapitalizmini kurtarma anlamı taşıyan Giddens'in sosyolojisini ileriki bölümlerde değerlendirmeye çalışacağım. Fakat açımladığı üç temel konu derinliğine çözümlenmeyi gerektirir. Bu nedenle bağlantı kurmak önemlidir.

Yeniden Marksizm'in üç önemli kaynağına dönelim. Avrupa'nın düşünce kaynaklarını toparlamak açısından üç ayrım anlamlıdır. Fakat üçü arasındaki benzerliği yakalayamamıştır. Çünkü yakalasaydı kendisini de ele verecekti. Marksizm de dahil, İngiliz ekonomi-politiği, Alman felsefesi ve Fransız sosyalizmini ortak kılan Aydınlanma ideolojisidir. Esas çözümlenmesi gereken bu ideolojidir. Dünyada hala çok etkili ve egemen olan bu ideolojidir. Her ne kadar sosyoloji bilim olarak sunuluyorsa da, aynı ideolojinin çerçevesi dışında herhangi bir yenilik içermemektedir. Yanılmıyorsam günümüz ABD'li ünlü Sosyolog E. Wallestein, Marksizm de dahil Avrupa düşüncesini yorumlarken, şuna benzer bir itiraf yapar: "Biz konuşurken, özgürlük ve sosyalizmi tartışırken, korkarım ilahların gazabına uğrarız. Çünkü aynı zehirli kaynaktan içtik." Bahsedilen düşünce, Aydınlanma ideolojisidir. Frankfurt Felsefe Okulu'nun güçlü temsilcisi Adorno'nun meşhur itirafı ise, "Yanlış hayat doğru yaşanmaz" şeklinde bizzat kendisi tarafından deyimlenmiştir.

Nietzsche ve benzer ardılları Aydınlanma ideolojisini çok daha açık eleştirirler. Nietzsche, Aydınlanmanın bütün kavramları dinden alınmıştır der. Carl Schmitt siyaset felsefesinin tüm kavram ve varsayımlarının dinsel kökünü aydınlatmıştır. Avrupa'nın kendi düşünce tarzından kuşkusunun derinleştiğine ilişkin zengin bir literatür ve örnek kişilikler listesi vardır.

Uygarlığın Avrupa'daki hali çok karmaşık ve ürkütücüdür. Sadece korkunç sömürgeci, emperyalist din ve ulus savaşlarıyla değil, ekonominin kontrol altına alınıp yönlendirilmesiyle, iktidarı ve

devletleştirilmesiyle de tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanmaz büyüklüklere ulaşmıştır. Bu noktada birçok 'süreksizliği' inkâr edilemez. Hatta bazı açılardan kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet şüphesiz çok önemli 'süreksizlikler' arz eder.

Fakat başta Aydınlanma ideolojisi olmak üzere, tüm bu anlatımlar Avrupa uygarlığının 'süreksizliğini' açıklamıyor. Bilinçlice olmasa da, her din mensubunun kendi dini propagandasını yapmak durumunda kalması gibi, son tahlilde bir din olarak benimsenip bağlılığını sunmada anlatım sahipleri benzer konumdadır. İstisnaların her zaman mümkün olmasının genel yargıyı bozmayıp doğruladığını hatırlatmak isterim. Kökleri tarihin derinliklerinde olan, birkaç versiyondan geçmiş, kendi orijinleri olan çok karmaşık bir maddi uygarlık ortamında oluşan Avrupa'nın düşünce yapısının dinsel metafizik niteliği asla göz ardı edilmemelidir. Her din gibi, ifade ettiği maddi kültür koşullarını savunmak ve ebedileştirmekle yükümlüdür. Tüm dünyaya yaymak stratejik görevleridir. İlk rahiplerinden okul ve akademileriyle tüm resmi üniversitelerine, ilkokuldan kışlaya, fabrikadan büyük alışveriş merkezlerine, medyadan müzelerine, eski dinlerin kalıntılarına, hastaneden hapishanelerine, mezarlarına kadar küresel ve yerel, özellikle ulusal çapta tüm toplumu zihniyet alanında fethettiği gibi, politik iktidar teknikleri ve askeri zoruyla zırh gibi sarmalamıştır. Tüm toplum "Demir kafese kapatılmıştır."

Dinler ve izlerini taşıyan düşünceler resmileştikçe ideolojileşirler. İdeolojiler ise, somut olarak insan gruplarını ve çıkarlarını savunan program ilkeleridir. Dünya çapında resmileşen Avrupa düşüncesi veya dini artık bir ideolojidir. Uygarlık olarak üst tabakasını bütün gücüyle savunmak, ebedileştirmek ve egemen kılmak zorundadır. Ayrıca yanlış anlaşılmaması açısından bu eleştiriler sadece Avrupalı insana yapılmıyor; kendim, bölgem, dünyam dahil, fethedilmiş insanlığın tümüne yapılıyor.

Aydınlanma ideolojisinin neden bu kadar etkili olduğu yerinde bir sorudur. En gelişmiş kozmopolit din niteliğindedir. Kendisinden önceki tüm din mensuplarına seslenir. Ulusaldır; ulus-devlete tapmayan bir ulusallık, toplumsallık neredeyse düşünülmez kılınmıştır. Ulus-devletsiz insan dinsiz insan durumuna sokulmuştur. En zayıf din durumundadır. Dolayısıyla kabullenmek eski dinler kadar zor değildir. Bilimcilikle sürekli beslenmektedir. Maddi yaşam tarzı bir nevi dinin ritüeli haline getirilmiştir. Manevi kültür araçları, başta medya organları sürekli propagandasını yapmaktadır. Siyasi ve ekonomik yaşam tam kontrolündedir. Küreselleşmiştir.

Bu genellemeleri yaparken, içinden çıkılmaz bir dünya imajı yarattığımın farkındayım. Şunu hemen eklemek durumundayım ki, kendini böyle sunan bir uygarlık, özgüveni kalmayan Roma İmparatorluğu'nun son dönemine benzer. Ne kadar görkemli ve güçlü gözükse de, yıkıma uğrattığı tüm toplumun içindeki çokluklarla çevrenin ekolojik savunması çoktandır mücadele halindedir. Uygarlığın imparatorluklaşması kadar demokrasinin konfederasyonlaşması devam ediyor.

A- Kapitalizm Ekonomi Değil İktidardır

Kapitalizmin ekonomi olmadığını düşünmek, en az Marks'ın Das Kapital kitabı kadar sonuçları olması gereken bir düşüncedir. Burada açıklamaya çalıştığım düşüncenin iktidar indirgemeciliğiyle ilişkisi olmadığını peşinen belirtmeliyim. Ayrıca kapitalizmi ekonomi olarak devletle bağlantılandıran düşünceyle de eleştirilmeyi kabul etmem. Kapitalizm, kapitalist ve kapitalist ekonomi diye kavramlaştırılanın, ekonomiyi kontrol eden politik bir gücün, kliğin oluşumundan bahsediyorum. Bu güç ilk defa 16. yüzyıl Avrupa'sında etkili olmuş, Hollanda ve İngiltere'de bizzat bu adlarla bu ülkelerin esas politik egemeni olmuştur. Ekonomiyi kullanması ekonomik olduğunu göstermez. Fernand Braudel, denilebilir ki, bu gerçeği ilk fark eden değerli bir sosyolog-tarihçidir. Fakat düşüncesini sistematize edememiştir. Hatta tüm Avrupa düşüncesinin bir amentüsünü ne

denli bozduğunu fark etse de pek dillendirmemiştir. Belki de bu yönlü düşüncesini geliştirememiştir. Kapitalizmin pazar karşıtı, tekel talanı ve dıştan dayatma olduğunu açıkça söylemektedir. O zaman sormak gerekiyor: Bu dıştan kendini dayatan, pazara karşıt ve ekonomi olmayan nedir? Bu soruya yanıt çok yetersizdir. Politik güç müdür, din midir, düşünce okulu mudur?

Teorik düşüncenin çatallaştığı ilişki alanlarında pratik gelişmeyi incelemek, irdelemek daha öğretici sonuçlar verebilir. Örneğimize Venedik üzerinde irdelemeyle başlayalım. 13. yüzyılda Venedik'te büyük tüccar bir grup vardır. Fakat bu grup aynı zamanda kentin yönetimine de egemendir. Rakipleriyle savaşıyor. Deniz armadaları vardır. Yani askeri olan bir Venedik de vardır. Ayrıca Rönesans'a hamilik yapıyor. Ekonomi ve toplum üzerinde denetimi güçlüdür. Tüm bu ilişkilerin iç içe olduğu, bunda paranın bir zamk işlevi gördüğü de rahatlıkla belirtilebilir. O zaman bu ilişkiler bütünlüğüne hangi kavram yanıt verebilir? Açıklanabilecek hususlar olarak; ekonomiyi büyük tüccar adı verilen grupla denetlemekte ve artık-değerin önemli bir kısmını sızdırmaktadır. Bunun için politik erkin ya kendisini ya da kontrolünü elinde tutmaktadır. Zor uygulamak gerektiğinde ordu gücünü kullanabilmektedir.

Dikkat edilirse, aşağı yukarı aynı grubun komple bir hareketi söz konusudur. Grubun içinden bazı isimler değişse de, en azından Venedik çapında belirleyici konumda olan bir grup vardır. Tekrar bu grubu niteleyelim. Tüccar tekelidir, devlettir, ordudur, bürokrasidir. Önde gelen kilise ve sanat camiasının hamisidir. Devleti de aşan, ekonomiye kendini dıştan tekel gibi dayatan, ama ekonomi olmayan, topluma devleti de aşan bir hegemonya dayatan bu gruba iktidar yoğunluğu demek, bizzat iktidar olarak adlandırmak doğruluk payı güçlü bir yorumdur. Eğer grubumuz tüm İtalya çapında etkili olsaydı, ona ulusal iktidar diyecektik. Toplumun tüm kesimlerine kendisini yaysaydı, ulus-devlet diyecektik. Ülke ekonomisini denetimine geçirseydi, ekonomik iktidar olarak adlandıracaktık. Tüm Avrupa'ya, oradan dünyaya konumunu taşıracak olsaydı, Avrupa ve dünya imparatorluğu diyecektik.

Bu varsayımlar temelinde 16. yüzyılın bugünkü Hollanda ve İngiltere coğrafyasına bakalım. Belirleyici olay, Fransa ve İspanya Krallıkları tarafından sürekli sıkıştırılmalarıdır. Bu krallıklar kendilerini imparatorluk olarak ilan edip İngiltere ve Hollanda'yı da kendi eyaletleri haline getirmek istemektedirler. Hâlbuki bu iki ülkenin kral ve prensi siyasi bağımsızlıklarını korumak ve geliştirmek istemektedir. Bunun için şiddetle güce ihtiyaçları vardır. Aksi halde yutulmaları an meselesidir. İhtiyaç duyulan güç siyasi, askeri, parasal ve entelektüeldir. Düşünür ve sanatkârları davet ediyorlar. Descartes, Spinoza, Erasmus oradalar. Yahudi sarraflar para sahibi olarak oraya akın ediyorlar. Yeni bir ordunun temeli atılıyor. Bu profesyonel, talim, disiplin ve tekniği yeni olan bir ordudur. Toplumsal dayanışma ve destek için özgürlüğe önem veriyorlar. İç siyasi çatışmaları gideriyorlar. En önemlisi de, Avrupa çapında verimli olan bir ekonomik beceri sağlıyorlar. Tüm bu etkenleri bir arada düşündüğümüzde, Hollanda ve İngiltere rakiplerine karşı kendilerini güçlü savunuyorlar. Hatta yüzyılın sonlarında kendilerini hegemon kılma şansını yakalıyorlar. Gelişmelerin pratikteki ana çizgisinin böyle olduğunu az çok bilgisi olanlar kabul edecektir.

O zaman sorularımızı yeniden soralım. Tüm bu iç içe ve birbiriyle bağlantılı ilişki ağlarına ne ad verelim? Nasıl bir sistem olarak tanımlayalım? Tüm bu gelişmeyi yeni bir ekonomik yaratıcı sınıf mı sağladı? Ortada verimli kılınmış bir ekonomi vardır. Kimdir bunu yaratanlar? Binbir çeşit zanaatkâr, çiftçi, işçi, küçük tüccar, dükkâncı, pazar ve dolaşımı hızlandıran para ve senetler. En önemlisi, bu ekonomik verimlilik artık-değeri büyütüyor. Kim aslan payını alıyor? Herhalde ekonomiyi para ve siyasi-askeri güçle denetleyenler. Çünkü para olmazsa satış olmaz. O olmazsa verim durur. Ordu ve siyasi güç olmazsa işgal görür, o zaman yine verim düşer. Demek ki belirleyicilikte para ve türevlerinin etkileri olmakla birlikte, ekonomiyi ancak kontrol düzeyine

getirmek ve karşılığında da büyüyen artık-değeri gasp etmek için bu denetimi sürdürüyorlar. Bunlar muhtemelen siyasi ve askeri erkle sıkı ilişki içinde olan kesimlerdir. Prensin ve kralın ordunun başı olduğu, paraya da çok ihtiyaçları olduğu, dolayısıyla artık-değer toplayanlarla ya aynı gruptan ya da yoğun ilişkiler içinde oldukları yüksek bir ihtimaldir. Bu arada sanat ve fikir hareketleriyle de aralarını iyi tutuyorlar. Avrupa'da özgürlüğe önem veren kral ve prens olarak tanınma işlerine geliyor. Rakiplerindeki muhalefet hareketlerini de desteklemekten geri kalmıyorlar. Bir kez daha soralım: Bu komple hareketi nasıl kavramlaştırabiliriz? Ekonomiktir desek, ortada gerçek ekonomiyle uğraşan bir kişi bile yoktur. Olanlar artık-değeri ele geçirenlerdir. Bunlar kimlerdir? Kendilerini dıştan ekonomiye dayatanlar. Para-değeri dolaşımda hızlandırarak parayı çoğaltanlar. Devlete borç olarak aktaranlar. Karşılılığında belki de devlete ortak olanlar.

Görüyoruz ki, kapitalizm, kapitalist ve kapitalist ekonomi dediğimiz dolaylı olarak ekonomiyi denetleyenler, ama esas olarak içinde yer almayanlar oluyor. Esas uğraşları ne bunların? İktidar tekeliyle ilgililer. Ekonomik tekellerini iktidar tekelleriyle birleştiriyorlar. Savaşıyorlar; ülkede savaşı kazandıklarında ülke içinde güçleri artıyor. Bu daha çok artık-değer demektir. Dışa doğru savaş kazandıklarında, bu sömürge kazanımı ve hegemonya demektir. Bu gelişme ise tekel talanı demektir.

İngiltere ve Hollanda örneğini zamana ve mekâna yaydığımızda, gelişmeler daha somutluk kazanıyor. Aralarındaki ittifakı önce Avrupa'daki hegemonyaları için kullanırlar. 16. yüzyıl sonlarında İspanya İmparatorluğunun boyunduruğu kırılmış ve Avrupa çapında imparatorluk emelleri ölümcül bir darbe yemiştir. 17. yüzyılın sonlarında Fransa monarşisi de yenilgiye uğratılmış ve Avrupa üzerindeki hegemonik emelleri ağır darbe almıştır. Avusturya karşısında Prusya Almanya'sını destekleyerek, Habsburg sülalesiyle Avrupa üzerindeki imparatorluk düşlerine de ölümcül darbe vurulmuştur. Son Otuz Yıl Savaşlarıyla din savaşı çağına son verilmiş, 1649 Westphalia Anlaşmasıyla kendi çizgilerinde ulusal devletler dengesine dayalı sistemin temelini atmışlardır. Fransa'nın 1789 Devrimiyle buna cevabı, Napolyon şahsında stratejik hegemonya kaybıyla sonuçlanmıştır. Aynı dönemlerde sömürgeler savaşı da kazanılıp, 19. yüzyıla endüstri devrimiyle girilmiştir. Endüstri devrimi İngiliz hegemonyacılığını kesinleştirmiş, kendisine dünya imparatorluğunun yolunu açmıştır. Prusya'nın şahsında geç uyanan Alman devi, 1870'te Fransa'ya karşı kazandığı zaferden sonra, Avrupa ve Dünya hegemonu olmak için iki dünya savaşıyla iki defa ağır yenilgiye uğratılmıştır. İkinci İngiltere olarak ABD iki dünya savaşından da kazançlı çıkmış ve İkinci Cihan Harbinden beri yeni Dünya hegemonik gücü olmuştur. Almanya'nın rolünü tekrarlamak isteyen Rusya Sovyet İmparatorluğu hegemonya savaşından yenik çıkmıştır. Artık Dünya İmparatorluğuna oynayan bir ABD var ki, çöküşü engellemek için bir nevi savunma savaşıyla ömrünü uzatma peşindedir.

İktidarın ana doğrultusu böyledir. Uruk sitesinden başlayan iktidar nehri, akışına binlerce yan kol alarak, ABD'nin Newyork kenti yakınlarında artık okyanus sularında kaybolmaktadır. Başka dolaşacağı kıyı olarak Çin'in Okyanus kıyıları düşünülmektedir ki, şimdilik bunun varsayımı yapılmaktadır. Oraya varması ihtimali, varmaması ihtimalinden düşüktür. Uygarlık toplumunun çözülme şansı daha yüksek bir ihtimaldir. Dünya çapında dev boyutlara varan toplumsal ve çevresel sorunlar, demokratik toplumların devreye girmelerini ve kendi uygarlıklarını inşa etmelerini öncelikli olasılıklardan biri haline getirmiştir. Eski devlet sistemlerinden kalma imparatorluk kültü yerine, demokrasilerin konfederatif birliğinin küresel sorunlarla baş etme şansı daha yüksektir.

Bu varsayımlar kapitalizmi yerli yerine oturtmak için yapılmaktadır. Ufuk turu gibi bir şeydir. Uygarlık ana nehrinin İngiltere ve Hollanda durağı derin bir girdap yaptıktan sonra devam ediyor. Yeni bir hız ve renk kazanarak. Girdabla birlikte ana nehre katılan süreksizlerin uygarlığın sonraki

akışına yeni bir renk ve hız verdikleri açıkça belirtilebilir. Geleneksel devletin ulus-devlet olarak yeni versiyonu, yine neolitik devrimden sonra en büyük ekonomik devrim olarak endüstrisi, iki çok güçlü akarsudur. Geleneksel uygarlığı hızlandıran ve renklendiren de bu iki etkendir.

Yine sürekli sorduğum soru devreye giriyor. Kapitalizm nerede? Kapitalizm ulus-devlet ve endüstrinin neresinde? Bu soruları ekonomik içerik açısından soruyorum. Cevabını çok sıkı aramama rağmen ekonomi içinde bulamıyorum. Biçiminde tekrarlıyorum.

Belki tuhaf karşılanabilir, ama bana göre ekonominin gerçek sahibi, tüm işgal ve sömürgeleştirme çabalarına rağmen kadındır. Ekonomiyi sosyolojik açıdan anlamlı değerlendirmek istiyorsak, en doğru yaklaşım, mademki çocuğu karnında beslemekten tutalım, en zor doğum sonrası ayakta durabilecek hale getirinceye kadar kadın besliyor, evin besleme zanaatkârı da kadındır; o halde en temel güç kadındır. Cevabım gerçeğe daha saygılı sosyolojik bir cevaptır. Biyolojiyle bağını da kesin göz önünde bulundurarak. Kaldı ki, tarım devrimindeki rolü ve milyonlarca yıl bitki toplayıcılığıyla, halen sadece ev içinde değil, ekonomik yaşamın birçok alanında çarkı döndüren kadındır. Bilimlerin temelini atma onurunu taşıyan Antik Yunanlıların ekonomiye ev yasası, kadın yasası olarak ad koymaları da bu gerçeği binlerce yıl önce tespit etmiştir.

İkinci sırada şüphesiz uygarlık güçlerinin baş sanat olarak belledikleri artık-ürün ve artık-değer gaspı için sürekli ve acımasız yöntemlerle hep denetim altında çalıştırdıkları köle, serf ve işçi kategorisinde yer alanlar vardır. Üçüncü sırada biraz daha özgür her tür zanaatkâr, küçük tüccar, dükkancı ve küçük arazi sahibi çiftçiler gelir. Bunlara sanatkâr, mimar, mühendis, doktor vb. serbest meslek erbabını da dahil etmekle tabloyu aşağı yukarı tamamlamış oluruz. Ekonomik çarkı tarih boyunca çeviren toplumsal grup veya sınıfların bunlar olduğu tartışmasızdır. Yine aralarında kapitalist, senyör, ağa, efendi yoktur. Bunlar çok açık ki, ekonomik güçler değil, insan ve emeği üzerine her tür sömürüyü, işgali, sömürgeciliği ve asimilasyonu dıştan ve tekelci olarak dayatan işgalci, sömürücü, sömürgeci ve asimilasyoncu güçlerdir. Dıştan dayatmacı ve ekonomi olmayan sadece kapitalist değildir. Büyük tüccar, sanayici ve bankacı olarak kapitalistten başka senyör, efendi, politikacı, asker ve uygarlıkçı entelektüel de ekonomik olmayan, ekonomiye dıştan kendilerini dayatan güçlerdir.

B- Kapitalizmin Ekonomi Olmadığına İlişkin Veriler

Kapitalizmin sadece ekonomi olmadığına, daha da vahimi ekonomi karşıtlığı olduğuna ilişkin de eldeki veriler çarpıcıdır.

1- Ekonomik krizler. Kapitalizmi bir ekonomik sistem olarak kanıtlama çabasındaki 'pozitivist-bilimci' rahip takımı, krizler sorununu da yanlış algılamakta ve algılatmaktadır. Ekonomik krizlerin tek bir izahı vardır. O da ekonominin can düşmanı, karşıtlığı kimliğinde yatmaktadır. Bazen fazla üretimden kaynaklanan krizler diye bir tanım geliştirilmektedir. Bir yandan dünyanın büyük kısmı açlıktan kırılacak, diğer yandan üretim fazlası bulunacak! Kapitalizmin ekonomi karşıtlığı en çok bu tür bilinçli olarak yaratılmış bunalımlarda kanıtlanmaktadır. Nedeni de gayet açıktır: Tekel kârı. Yok pahasına ürettiği emekçi güçlere bırakılan paylar alım gücüne yetmeyince, sözde bunalımlar ortaya çıkıyor. Daha doğrusu, çıkarılmış oluyor. Bu durumda hangi sahte rahip, daha doğrusu sözde ekonomist imdada yetişiyor? Keynes! Ne diyor? Harcamaları devlet arttırsın. Nasıl? Emekçilerin alım gücünü yükselterek! Oyun bütün iğrençliğiyle nasıl ortaya çıkıyor? Bir yandan cebini boşaltacaksın, diğer yandan elinle diğer cebini dolduracaksın! Bu, bal gibi emekçileri ve tüm uygarlık dışı toplumu ölümü gösterip sıtmaya razı etme politikasıdır. Çok açık ki, politik bir ilişkiyle karşı karşıyayız. Uygarlığa karşı demokratik güçlerin eylemi bastırılmak istendiğinde önce aç bırakılır. Sonra yalvartılarak karınları doyurulur. En eski savaş taktikleriyle karşı karşıyayız: Bir

halkı, bir şehri teslim almak istiyorsan, önce ablukaya alacak, aç bırakacaksın! Sonra teslim olma karşılığında karnını doyuracaksın!

Kapitalizmin sahte bunalım teorisinin gerçek özünün bu olduğunu yüzlerce örnekle kanıtlayabilirim. Sadece meşhur 1930 bunalımını çözümlersek, tüm mantığı sökmüş oluruz. Bu dönemde neler oluyor? İngiltere'nin hegemonyasını kabul etmeyen Sovyetler Birliği kalıcı ve başarılı bir rejim haline geliyor. Hem de kapitalist adı verilen dünyayı tehdit ederek. Avrupa içinde ağır şartlarla teslimiyet antlaşması dayatılan Almanlar ve bağlaşıkları sağı ve soluyla direniş halindedir. Çin, Mao önderliğinde büyük bir köylü başkaldırısını yönetiyor. Anadolu başta olmak üzere, İngiliz hegemonyacılığına karşı sömürge ve yarı sömürge ülkeler ulusal diriliş mücadelesiyle dünya çapında başkaldırmaktadır. İngiliz dünya hegemonyacılığının bunlara verdiği yanıt, 1929-30 bilinçli bunalımıdır. Bir yandan dağ gibi yığılmış mallar, diğer yandan açlıktan kırılan halklar, emekçiler. İngiliz Keynes'in ilacı her şeyi açığa vuruyor: Dünya emekçilerine ve halklarına kırıntılar kabilinden ayakta kalma şansı. Sözde sosyal devlet politikaları. Sonucu ne olmuştur bu 'kapitalist sosyal devlet politikalarının'? Ekim Sovyet İhtilali ile başlayan dünya demokratik toplumunun, uygarlığın yeni hegemon gücü karşısında adım adım geriletilmesi, çarpıtılması, asimile edilmesi; 1990'larda Sovyet sisteminin çok önceden başlatılan (1930'larda Stalin'in antidemokratik politikaları, yani diktatörlüğü: Niçin? 1929-30 bunalımının etkisini bertaraf etmek için. Kim bertaraf oldu? Stalin ve ekibi, Sovyet ekonomisi) içten çökertilme politikalarıyla resmen ortadan kaldırılmasının ilanı. Ulusal kurtuluş devletlerinin sosyal içeriğinden (demokratik devrim ve toplum içeriğinden) boşaltılarak hegemon kapitalist sisteme entegre edilmesi. Tüm bunalımların ana amacının bu olduğu, bilinçli devlet politikalarıyla hegemonik sistemin varlığının sürdürülmesiyle amaca erişildiği, en azından kritik bir aşamanın geride bırakıldığı.

2- Kıtlığa dayalı krizleri de aynı kategoride değerlendirebiliriz. Bilinçli mal üretiminden vazgeçilmesi veya hastalık ve afetler karşısında insanların çaresizliğinden medet umulması. Mevcut teknik ve donanımlarla ciddi bir açlık ve kitlevi hastalıklar düşünülemez. Amaç hegemonik sistemin varlık sorunu olduğunda bu yapay bunalım türüne başvurulmakta, hastalık ve afetler koz olarak kullanılmaktadır. Bir kez daha 'kapitalist ekonomi ve toplumu' denilen aygıtın resmi hegemonik uygar güçle bağlantısını netçe görüp yorumlayabiliyoruz. Metot aynıdır: Aç bırak, hastalığını ve felaket halini kullan! Hem de kurtarıcı melek ve hatta tanrısı olduğunu kanıtlamış olursun. Kulların sana bol bol şükretsin!

3- Kapitalizmin sadece ekonomi karşıtlığı değil, toplum karşıtlığı olduğunu da iyi anlamak gerekir. Teorik olarak toplumun bütün olarak kapitalistleşemeyeceğini, bunun imkânsız olduğunu çok önceden Roza Luxemburg kanıtlamaya çalışmıştır. Bence ince teorilere pek gerek yoktur. Herkes, her toplum, işçi ve kapitalist olarak ikiye bölünse, kâr amacıyla satacak mal üretemezsin! Kaba örnek: Yüz işçinin çalıştırıldığı bir fabrika varsayalım. Yüz araba üretebilsinler. Toplum da bir kapitalist fazlasıyla 1+100 kişiden oluşsun (Çünkü toplum sadece işçi ve kapitalistlerden oluşmaktadır. Saf kapitalist toplum denilen olay budur. Tabii Marksistlerin en azından bir kısmının büyük yanlışı). Yüz arabayı elden çıkaralım ki kâr gelsin. Yüz işçi ücretleri ile arabaları aldılar. Geriye patrona ne kaldı? '0' (sıfır). Demek ki, daimi olarak kapitalistleştirilmeyen, benim sistem analizimle 'uygarlık karşıtı demokratik toplum' her zaman var olmalı ki, uygarlık toplumu sürdürülebilsin. Yeni hegemon güç olarak 'kapitalist uygarlık' da diğerleri gibi ancak demokratik toplum karşıtlığı, eylem zamanlarında daha da azgınlaşarak demokratik toplum düşmanlığı temelinde var olabilir: Ya savaşlarla ya barışlarla. Tüm uygarlık tarihinde olduğu gibi, kapitalist uygarlık tarihinde de bu anlatımı doğrulayacak sayılamayacak kadar çok olay ve savaşlar vardır.

4- İşsizlik. Kapitalizm sistem olarak artık-değerden kâr oranını yüksek tutmak için daima bir yedek işsizler ordusunu devrede tutmak zorundadır. Hatta yoksa yaratmak zorundadır. İşsizlik bilinçli

yaratılan süreçtir. En sıradan canlı hayvan ve bitkiler işe yararken, insan gibi bir varlık nasıl işsiz bırakılarak yararsız kılınsın? Örneğin işsiz karınca olabilir mi? Karınca bile işsiz olamıyorsa, insan gibi gelişmiş bir varlık nasıl işsiz olsun? Evrende işsizlik kavramına yer yoktur. Ancak analitik zekânın sapık bir ürünü olarak, toplumsal yaşamın en vahşi eylemi olarak işsizlik yapay olarak yaratılmakta ve canlı tutulmaktadır. Kapitalist sistemin ekonomik yaşama karşı en amansız düşmanlığını hiçbir olay 'işsizlik' kadar açığa çıkaramaz. En ağır eleştirdiğimiz firavun rejiminde bile 'işsiz köle' kavramına yer yoktur. Nasıl ki işsiz firavun olmaz ise, işsiz köle de kavram olarak bile düşünülemez. Bir kölenin her zaman değeri ve işi olmuştur. Sadece kapitalizmde işsizlik, yani amansız ekonomi düşmanlığı vardır.

5- Kapitalizm ekonomik tekniğin de düşmanıdır. Mevcut bilim ve teknik düzeyi, adına ister 'refah toplumu' ister 'cennetteki toplum' diyelim, herhangi bir toplumun rahatlıkla hem siyasi sistem olarak demokratik toplum biçiminde varlığını sürdürebilecek, hem de ekonomik olarak sorunlarını çözebilecek bir tarzda gelişmiş bulunmaktadır. İnsan ihtiyaçlarına bu bilim ve teknik düzeyin optimum (en verimli tarzda) uygulanmasına kapitalist sistemin 'kâr yasası' engel koymaktadır. Kâr yasası olmazsa, sadece insanın beslenme ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş bir ekonomiye, mevcut bilim ve teknik düzeyi rahatlıkla gerekli her çözümü bulabilecek kapasitededir. Bu kapasite hiçbir zaman tam kullandırılmamakta; bilakis sürekli krizler, işsizlik, toplumsal şişkinlikler yaratılarak kapitalist uygarlık sürdürülmek istenmektedir. Demek ki kapitalizm sadece ekonomi düşmanlığı değil, ekonomiyi optimal düzeyde gerçekleştirebilecek bilim ve tekniğin de düşmanıdır.

6- Kapitalizm ekonominin en temel ilkesi olan ahlakın, moral değerlerin de düşmanıdır. İnsanlık ancak ahlaki ilkeyle ekonomik ihtiyaçlarını düzenleyebilir. Aksi halde örneğin karıncalar gibi çoğalabilir ki, buna on tane dünya gibi gezegen bile yetmez. Ahlak olmazsa 'aslan toplumuna' dönüşebilir ki, geriye yenilecek sığır, hayvan kalmaz. O zaman aslana da dünya kalmaz. Yani kapitalizm sınırlandırılıp durdurulamazsa, ya toplumu 'karıncalar toplumuna' dönüştürerek yıkımın eşiğine getirecek (örneğin Çin ve Japonya'nın durumu), ya da 'aslanlar toplumu' durumuna getirecektir (örnek ABD toplumu). Her toplum ABD, Çin ve Japonya gibi olursa, insan toplumunun sürdürülebilirlik şansının gittikçe azalacağı açıktır. Burada kapitalizm esasta ahlaki ilkeyi sözde 'kapitalist ekonomiye' kurban etmiştir. Bir dönem çocuklar, kız çocukları da fazlalıktır diye kurban edilirdi. Varsa ancak böyle bir ahlakla insan kurban edilerek toplum sürdürülebilir. Nitekim tüm kapitalist damgalı savaşlara 'insan kurban etme ayinleri' olarak bakarsak, nasıl bir 'kapitalist ekonomi ilkesi' ya da ahlaksızlığıyla karşı karşıya olduğumuzu anlarız. Yalnız toplumun iç sosyal dokularını tahrip etmiyor bu ahlaksızlık. Çevreyi, doğayı da ilk defa hükmü altına alarak, büyük bir katliam sürdürerek sadece insan yaşamını değil, tüm canlı yaşamı da tehdit edecek boyuta varıyor. Bundan daha büyük ahlaksızlık ve canlı düşmanlığı olabilir mi?

7- Kapitalizm ekonominin ana gücü, yaratıcısı kadının da düşmanıdır. Tüm çözümlememiz kadının toplumsal yaşamdaki yerinin, ekonomik değerinin birincil düzeyde ve yüksek seviyede olduğunu kanıtlamaktadır. Tüm uygarlık tarihinde olduğu gibi, en acımasız dönemini kapitalist uygarlık aşamasında yaşamaya başlayan 'ekonomisiz kılınmış kadın' gerçeği, en çarpıcı ve derinlikli toplum çelişkisi haline gelmiştir. Kadın nüfusu ezici olarak işsiz bırakılmıştır. Ev işleri en zor işler olduğu halde, beş metelik değer etmemektedir. Çocuk doğurma ve yetiştirme hayatın en zor işi olduğu halde, sadece değer etmemekle kalmamakta, giderek başa bela olarak düşünülmektedir. Hem ucuz, işsiz, çocuk doğurma ve binbir zahmetle büyütme makinesi, hem ücretsiz ve hatta suçludur! Kadın uygarlık tarihi boyunca toplumun zemin katına yerleştirilmiştir. Ama hiçbir toplum kapitalizmin yürüttüğü ve çok sistemli hale getirdiği istismarı geliştirme gücünde olamamıştır. Bu sefer kadın sadece zemin katta değil, tüm katlarda eşitsizliğin, özgürlüksüzlüğün, demokrasisizliğin nesnesidir! Daha da vahimi, tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanamayacak şiddette ve yoğunlukta cinsiyetçi toplum iktidarını insanın en mahrem organlarına kadar şartlandırıp çoğaltarak, kadını bir seks

endüstrisine dönüştürerek, işkenceyi toplumun tüm katmanlarına yayarak, ‘erkek egemen toplumu’ kapitalist uygarlık döneminde azamiye çıkartarak, ‘ekonomostan’, ekonominin yaratıcısı özneden intikam alırcasına kadın ve ekonomi düşmanlığını her yerde ve her zamanında kanıtlamaktadır!

8- Kapitalizm, ekonomiyi en son küresel aşamasında zirveye çıkarttığı ‘borsa, kur ve faiz’ piyasası denilen para-kâğıt oyununa çevirerek düşmanlığını, gerçek ekonomiyle ilgisizliğini fazlasıyla ve tüm toplumun gözüne sokarcasına kanıtlamaktadır. Tarihin yine hiçbir döneminde ekonomi bu tür kâğıt oyunlarına, sanal bir sisteme dönüştürülmemiştir. Ekonomi toplumların en hassas dokusu olarak değerlendirilmiş, hep kutsallık atfedilecek düzeyde (kutsallık kelimesinin kaynağı Sümer toplumuna kadar gitmekte ve gıda kavramıyla bağlantılandırılmaktadır) değerlendirilmiştir. Beslenme en öncelikli sorun olarak görülüp çözümlenmeye çalışılmıştır. Bütün dinlerde ekonomik güvenceye dayalı bir izah yanı vardır. Bayramlar ekonomik bolluk veya en azından kriz olmaktan çıktığı dönemlerin anısına düzenlenmektedir. K. Marks'ın haklı olduğu bir nokta olarak, toplumun tüm alanlarını etkileyecek özelliklerin toplam ifadesi olacak kadar önemli olan ekonomi, duygusal ve analitik zihnin yoğunluk alanı olmaktan çıkarılıp para-kâğıt oyunlarına bağlanarak, analitik-spekülatif zihniyetin en sorumsuz, gerçek yaşamdan kopuk alanına dönüştürülerek gerçek niteliğini ortaya koymaktadır. Hiçbir emek harcamadan, kur, faiz ve senet fiyatlarıyla oynayarak, küresel çapta saatlik süreler içinde milyarlarca Dolar (küresel para) el değiştirmektedir. İnsanlığın yarısı açlık ve yoksulluk sınırlarında gezinirken, bu tür değer transferleri kadar ekonomiye zıtlığı yansıtacak bir sistemi tasavvur etmek zordur. Kapitalizm, finans çağı da denilen son evresinde, sadece bu yüzüyle bile ne kadar gereksiz, ekonomi dışı ve düşmanca sistem olduğunu gayet iyi kanıtlamaktadır.

9- Kapitalizm ekonominin en temel iki alanı olan üretim ve tüketime el atıp kontrol altına alarak, toplumların gerçek besin, giyim, barınma ve dolaşım ihtiyaçlarıyla ilgisi bulunmayan, sadece kârını maksimize etmeyi hedefleyen politikalara ağırlık vererek ve daha önce belirttiğimiz gibi üretim ve tüketim krizleri yaratarak yapılarını kökten bozmaktadır. İnsanlık emeğinin gerçek üretim ve tüketim yapılarıyla ilişkisi bulunmayan veya önceliği olmayan, bilakis büyük sakıncalar içeren nükleer silahlar başta olmak üzere korkunç boyutlarda silahlanma, çok kâr getirdiği için çevreyi felakete götüren karbon kökenli enerji kaynaklarına yatırım, genetiği değiştirilmiş tarım, uzay teknolojisi, kara, deniz ve hava ulaşım hatlarına çok pahalı olmak kadar yol açtığı kirlilik bilindiği halde büyük yatırımlar, moda çılgınlığının sonucu olan aynı tür malın yüzlerce versiyonu için hesapsız yatırımlar sadece birkaç örnek olarak sunulabilir. Bir yandan çılgınca ve gereksiz alanlarda dağ gibi yığılan eşyaların pazarsızlıktan tüketim niteliğini yitirip çürümeye terk edilmesi, diğer yandan tüketim gücü olamamaktan kaynaklanan açlık ve hastalıktan kırılmalar. İşsizlik orduları! Tarihte hiçbir savaşın, doğal felaketin insan toplumuna yapamadığı kötülüğü ve düşmanlığı; kapitalizm denilen ekonomik biçim hem de ekonominin can damarlarına basarak, sıkıştırarak, kopartarak, suni damarlar takarak gerçekleştirmektedir.

Bir uygarlık aşaması olarak kapitalizme ilişkin bu saydığımız dokuz başlık şüphesiz ciltler dolusu kanıtlamalı çözümleme gerektirmektedir. Yapmaya çalıştığım savunma düzeyinde tez belirleme olduğu için, böyle kısa anlatımları tercih ettim. Sonuç bölümüyle bundan sonraki iki başlık altında açımlama başka yönleriyle devam edecektir.

ŞEHIR YÖNETIMI NE KABILE, NE HANEDAN YÖNETIMINE OLANAK TANIR

O halde hem ekonomi olmayan ve hem de ekonomi karşıtlığı bariz olan bu sistemi toplumsal ve uygarlıksal gerçekliğin neresine ve hangi zamanına yerleştirerek,

Kapitalizm Toplumsal ve Uygarlıksal Gerçekliğin Neresinde Ve Hangi Zamanındadır?

O halde hem ekonomi olmayan ve hem de ekonomi karşıtlığı bariz olan bu sistemi toplumsal ve uygarlıksal gerçekliğin neresine ve hangi zamanına yerleştirerek, yetkin bir anlamlandırma ve yorumlamayı başarabiliriz?

Kapitalizm hakkında anlamlı bir sonuca ancak uygarlık tarihi boyunca uygarlık güçlerinin, sistemlerinin bir yandan kendi içlerinde, aralarında yürüttükleri eylemler, çatışmalar; diğer yandan uygarlık karşıtı güçlerle yapılan eylem ve savaşlar içinde varmak mümkündür.

Konuya aşırı vurgu yaptığımın, çok tekrara kaçtığımın farkındayım. Özür de belirterek, bu çok ilginç ve ufuk açıcı turu bir kez daha kalın çizgilerle ve bütünlük içinde sunmak durumundayım.

1- İlkel Komünal Çağ (İlkel insandan dördüncü buzul döneminin sonuna, 20000 yıl öncesine kadar):
İlkel komünal ana düzeninde ekonomi kültürünün temeli atılmaktadır. Toplayıcılık ve avcılıkla sağlanan besinler anında tüketilmekte, post ve liflerinden yararlanılmaktadır. Ağırlıklı olarak ana-kadın klanın düzenleyici otoritesidir. Bir nevi ilk anacıl hegemondur. Klan toplumunun ana ilişkisi ve çelişkisi doğal çevre koşullarından risk teşkil edenlerden korunmak, elverişlilik ve beslenme imkânı sunanlardan yararlanmaktır. Klan kimliği bu koşullarda hayati vazgeçilmezlik arz etmektedir. Karı-koca mefhumu gelişmemiştir. Doğuran ana tanınmaktadır, ama partner, çiftleşilen erkek tanınmayacak kadar önemsizdir. İnsan toplumu şimdiye yaşamının yüzde 98.5'ini bu biçimde sürdürmüştür. En uzun vadeli toplum biçimi oluyor. Hafif yontulan taşlar ilk temel kullanım araçları olduğu için, bu döneme yontma taş devri de denilmektedir. İlkel vahşet dönemi denildiği de olur. Sosyolojik olarak benimsenen ad ilkel komünal düzendir. İşaret dili kullanılmaktadır. Dere ve göl kıyılarında, mağara ve çakılan kazıklar üzerindeki kulübelerde barınmaktadırlar. Yaklaşık iki milyon yıl yalnız Afrika'da, bir milyon yıldan beri de Asya ve Avrupa kıtasında böyle yaşandığı varsayılmaktadır. Yurt kavramı, sınır, mülkiyet henüz gelişmemiştir. Aidiyet sadece klanla tanınmaktadır. Klan simgeleştirildiğinde, herhangi bir nesneyle, totemle temsil edilmektedir. Kendi içinde aşama yapma, az veya çok gelişmişlik düzeyleri olsa da, dördüncü buzul dönemi sonuna insanlık bu düzen biçimi altında geçiş yapıyor.

2- Neolitik Çağ (M.Ö. 15000-4000 yaklaşık):

Dördüncü buzul döneminin bitiminden sonra, tahminen 17 bin yıl önce kısa bir mezolitik (orta taş devri) dönemden sonra ilk defa ana kol halinde Toros-Zagros dağ sisteminin eteklerinde, iyi cilalanmış taşlar ve obsidyen kullanımından ötürü neolitik (yeni taş devri) olarak adlandırılan, fakat özü tarım ve köy devrimi olan, tarihi önemi büyük bir aşamaya geçiliyor. Yaklaşık 10 bin yıl öncesine dayanan varlığı arkeolojik olarak kanıtlanan bu toplum, ilgili dağ sisteminin iklimi ve çevresinin bitki ve yararlanılabilir hayvanlarla dolu olması nedeniyle büyük bir sıçrama

gerçekleştiriyor. Beslenme imkânları artıyor. Dokuma yapılıyor. Mağaradan köy yaşantısına geçiliyor. Bitki ve hayvanlar tarım kültürüne ve evcilleşmeye alınıyor. Yaklaşık M.Ö. 6000'den itibaren çanak çömlek yapılıyor. Özellikle Doğu Akdeniz dağ eteklerinden Zagroslara kadar bir hilal çizen bölgede, çok güçlü ve sık ağlarla birbirine bağlanan bir kültür dönemine (Tel Halaf kültürü) geçiliyor.

Ana odak Yukarı Mezopotamya oluyor. Toplum yeni icat ve üretim araçlarında bir patlama yaşıyor. Bir nevi neolitiğin endüstri dönemi yaşanıyor. Ana kadın bu kültürde ana-tanrıça katına yükseliyor. Büyük ihtimalle yeni toplumun oluşumundaki rolü belirleyicidir. Anacıl düzen klan toplumuna damgasını iyice vuruyor. Erkekle çelişki yeni yeni açılmaya başlıyor. Simgesel dile geçilmiştir. Güneyden Semitik ad kazanmış siyah derili grupların ana hat olan bölge üzerinden Asya ve Avrupa'ya göçleri artık eskisi kadar kolayca gerçekleşmiyor. Semitik kültürün oluşumunda bu etken önemli rol oynasa gerekir. Kuzeyden de daha çok sarı ve kızılderili diyebileceğimiz gruplar bölgeye kolay geçiş yapamıyor. Bir kolu Amerikan kıtasına (Bering Boğazından, tahminen M.Ö. 12000-7000) geçerken, diğerleri Çin, Orta Asya ve Doğu Avrupa'da yoğunlaşıyor. Ortadaki beyaz tenli Hint-Avrupa grubu, iklim ve beslenme koşulları nedeniyle başat hegemonik rol oynuyor. Özellikle Verimli Hilal'deki grup hegemon gruptur. Uzun süre uygarlık aşamasına kadar bu sıfatını koruyacaktır.

Tarihte ilk defa kanıtlanmış ve kalıcılık arz eden Verimli Hilal kültürü, M.Ö. yaklaşık 6000 yıllarında Aşağı Mezopotamya'ya, 5000'lerde Mısır-Nil vadisine, Balkanlar, İran ve Kuzey Karadeniz steplerine, 4000'lerde tüm Avrupa ve Çin'e kadar taşırılıyor. Her ne kadar iç dinamiğiyle bir Çin neolitiğinden bahsedilse de, benim tahminimce, Çin neolitiği ağırlıklı olarak taşırılmış kültüre dayanmaktadır. Sığır yetiştirilmesi, obsidyen kullanımının taşırılması bu tezi güçlendirmektedir. Tabii olarak uzun süreler söz konusu olduğundan, her ana bölge kendi neolitiğini geliştirme şansına sahiptir. Fakat bütün belirgin işaretler ilk kültürel kıvılcımın ana odak Verimli Hilal'e dayandığını göstermektedir. Yayılmanın sömürgeciliği, işgali söz konusu değildir. Boş alanların genişliği bu tür ilişkilere yer vermiyor. Dünyada kalıcı iz bırakan ve etkisini halen sürdüren ilk büyük küresel hareketin bu temelde geliştiği genel kabul gören bir tarihsel görüş ve sosyolojik bilgidir.

3- Sümer Uygarlık Çağı (M.Ö. 4000-2000)

M.Ö. 5500'lerde Aşağı Mezopotamya'da El Ubeyd kültürü denilen, M.Ö. 3800'lere kadar sürdüğü tahmin edilen yeni bir evre etkili oluyor. Verimli Hilal kültürüne (özellikle Tel Halaf kültürüne) dayanmakla birlikte, gerek ataerkil topluma geçiş, gerek çanak çömlek tekniğindeki gelişmeler, ticaretin önem kazanması, ilk istilacı seferler ve kolonileştirme çağını başlatması açısından, bu dönem ve kültürü tarihi açıdan önem kazanmaktadır. Proto-Uruk kültürü de denilebilir. Özellikle ataerkil toplumun ortaya çıkışı, ön uygarlık anlamına geldiği için de önemlidir. Ana-tanrıça kültürü önemini yitiriyor. Kadın erkeğin kesin üstünlüğünü tanımaya zorlanıyor. Hiyerarşik yönetim büyük gelişme sağlıyor. Geleneksel uygarlık yönetiminin üçlü yapısı taslak halinde bu kültürde kendini ilk defa etkili bir biçimde duyuruyor. Bir nevi rahip olan Şaman, tecrübeli toplum yöneticisi şeyh ve fiziki güç sahibi olarak askeri şef'in ayak sesleri bu dönemde giderek güçlenecektir. Ortadoğu'nun din, politika ve askeri kültürü bu dönemden derin izler almaktadır.

Bu kendini kanıtlayan bir kültürdür. M.Ö. 4500'lerde etkisini Yukarı Mezopotamya'da hissettiriyor. Tel Halaf kültürünü kontrolüne alıyor. Bir nevi kolonileştiriyor. İlk kolonilerin M.Ö. 4000'lerde bugünkü Malatya ve Elazığ'a kadar yayıldığı arkeolojik kayıtlarda kanıtlanmaktadır. Hanedanlık, geniş aile dediğimiz kültürü de taşırıyor. Daha önceki kültürde bu öğeler yoktur. Yıkıcı faaliyetlerine ilişkin izlere de rastlanmaktadır. Yıkılan bazı köylerin kültürel izleri, bilinçli bir yıkım

ve işgalin gerçekleştiğine tanıklık etmektedir. Ticaret kültürü kesinlik kazanıyor. Tarihin belki de ilk ciddi hegemonyacılığı bu kültürün eşliğinde gerçekleştiriliyor.

Yaklaşık M.Ö. 4000-3000 dönemine Uruk kültür dönemi demek artık adetten sayılmaktadır. Uruk kültürü El Ubeyd kültürünün izi üzerinden gelişiyor. Ondan farklı olarak ilk kent-sınıf-devlet çıkışını, yani uygarlığı, yazılı tarihi başlatma ayrıcalığıdır. Tabii ki ataerkil kültürü ilk uygarlık kültürüne dönüştürmek tarih için çok önemlidir. Bunda Aşağı Mezopotamya ikliminin elle sulamayı zorunlu kılması temel rol oynar. Bu tür sulamanın geniş bir nüfus gerektirmesi, ayrıca sulama araç gereçleri kentleşmenin önkoşullarıdır. Büyük nüfusun aynı anda çalıştırılması beraberinde iaşe sorununu, sulama araç gereçleri de zanaatkârlığı gerektirmektedir. Bu durumda yerleşim zorunlu olarak kent çapında olmaktadır. Bu da kentin yönetimini, yönetimin meşruiyet sorunlarının çözümünü dayatıyor. Ayrıca dışta çoktan başlamış olan talancı kabile saldırılarından korunmayı da gerektiriyor. Hepsi birleşince, mükemmel bir rahip + yönetici kral + askeri komutan üçlüsünü doğuruyor. İlk Uruk kralına ithafen yazılan Gılgameş Destanı bu tarihsel gelişmeyi çok çarpıcı ve etkileyici olarak yansıtmaktadır.

Şehir kendi başına mantığı gelişmeye zorlayan bir altyapıdır. Çünkü çok sorunlara yol açıyor. Sorunlar mantığı çalıştırmayı, dolayısıyla düşünceyi, düşünce yeni üretim araçlarını geliştiriyor. Ardından ekonominin yönetimi gelişiyor, o da politik ve askeri yönetimi peşi sıra sürüklüyor. Sınıfsal gelişmeyi de daha çok şehrin bir ürünü sayabiliriz. Kabile ve hanedan birimlerini aşan bir topluluktur şehir. Ayrıca hiyerarşik, ataerkil yönetimlerin çelişkili doğası gereği, çok sayıda nüfusu bünyesinden dışladığını varsaymak mümkündür. Karın doyurma kabilinden de olsa, şehir boşalan nüfus için bir çekim merkezi oluyor. Çeşitli nedenlerle aşiret ve hanedan dışı kalan kişilikler, şehirde kurulu yönetim altında yönetilen-çalışan kesimi oluşturacağına göre, artık sınıflaşmanın doğması kaçınılmaz olur. Sosyolojik bir ilişki, yani sınıfsallık, Uruk kültürünün önemli bir öğesidir. Devlet tüm bu şehir ilişki ağlarının doğal bir uzantısı olarak doğacaktır.

Şehir yönetimi ne kabile, ne hanedan yönetimine olanak tanır. Kan bağını aşan profesyonel bir yönetimi gerektirir. Ayrıca meşruiyet için bir inandırma gereği de kendini dayatır. Bunun imdadına yetişen, belki ilk devlet taslağını ele veren rahip ve bir nevi ilk şehir maketi olan tapınaktır. Kurum olarak şehir, devlet ve sınıfsallaşmayı ideolojik olarak zihnen inşa etme işi mitolojik ve dini üretim işidir. Maddi kültürün manevi kültürü etkilemesi Uruk kültüründe çarpıcıdır. Tersi de çok etkilidir. Hatta manevi kültürün ağır etkisi altında maddi kültürün anlaşılması neredeyse mümkün değildir. Büyük bir ideolojik inşa vasıtasıyla görünmez kılınmıştır. Dil ve içerik olarak bu inşayı binlerce yıl sürecek tarzda zihne yerleştirerek maddi koşulların görünmez kılınması yeni devlet ideolojisinin baş görevidir. Sümer toplumunda bu işlev çok çarpıcı olarak kendini ele veriyor. Devlet tanrısal kurum olarak anlamlandırılırken, çalışan sınıf tanrının yarattığı kullar olarak yansıtılır. Devlet ve yönetilenler arasındaki arabulucu halka melek kavramında yansır. En büyük yönetim otoritesi baş tanrı olarak yansıtılırken, yardımcıları ikinci el tanrılar olarak panteon'u, yani üst düzey devlet yönetimini, toplantı düzenini yansıtır. Eski tanrıçalar kuşağı kent öncesi kuşağın kadın etkinliğinin yansıma gücü olarak hala kendilerini hatırlatırlar. Tüm toplumsal ilişkiler yarı-mitolojik, yarı-dinsel bir dile tercüme edilerek, bambaşka bir metafizik dünya içinde, birim nüfus içinde yerlerini meşrulaştırmış olurlar. Şehir-devlet-sınıf ideolojik olarak yeniden yaratılır.

İdeolojik olarak yeniden yaratılma, çok büyük işlevi olan bir manevi kültür olarak her tür maddi gelişmenin, hatta doğanın yorumu olacaktır. Ona dayanılarak, özellikle yansıtıcı dil esas alınarak anlamlar türetilecek, insanlar inanacak, yaşamı bu yeni meşru dünya içinde kutsayarak yaşayacaktır. Yeniden doğum karşısında gerçek maddi doğum var mı, yok mu sorusu bile bu gelişmeler karşısında anlamını neredeyse kaybedecek, görülse bile başka türlü imgeselleştirilecektir. Uruk devrimi tarım devrimi kadar önemli bir ilk şehir devrimidir. Ana nehir

kolunun çıkış membaıdır. Daha sonraki katılımlar derecikler ve göletler seviyesindeki kapalı membalardır ki, onların bile hareketlenmesi ancak ana nehir sayesinde mümkündür. Doğrudur, Çin'de de bir kent devrimi vardır. Orta Amerika'da da vardır. Ama ana nehir oluşturmayan, doğdukları yerde ya kuruyan, ya da durgun bir göl gibi etrafını çok az kişiye yararlandıran mahalli kültürlerdir. Uygarlık olmak için ana nehir olmak veya ona katılmak önemli bir koşul olarak anlaşılmak durumundadır. Saf uygarlık yoktur.

Kaldı ki, Uruk kültürünün arkasında on bin yıllık neolitik miras yatmaktadır. Zembille gökten çöle düşmemiştir. Bu yeni kültüre uygarlık (medeniyet) da denilmektedir. Şehirlilik olarak tercüme edilebilir ki, doğrudur. Maddi ve manevi yapısı ve yansımasını böyle tanımlarken, aslında bir anlamda tüm uygarlığı tanımlamış oluyoruz.

Yapısı gereği Uruk kültürü yayılmacıdır. Şehrin artan verimlilikle her bakımdan büyümesi, nüfusunu bir dereceye kadar taşırması nedeniyle peş peşe komşu şehirlerin doğmasına yol açar. Verimli Hilal'in köylü kültürü de böyle çoğalarak zincirleme köy kuruluşlarına yol açmıştır. İlk köy kuşakları olarak Nevali Çor'dan (Urfa-Siverek Fırat kıyısında) Çayönü'ne (Diyarbakır-Ergani Dicle'nin bir kolu kıyısında), oradan Çemê Hallan'a (Batman Çayı yakınlarında), böylece aşağıya Kerkük'e kadar çığ gibi (M.Ö. yaklaşık 10 binlerden itibaren) yayılım gösterirler. Kültürlerin çiçeklenmesi dediğimiz olay budur. Uruk kültürlenmesi de benzer bir seyir izlemiştir. Çoğalan şehir artan rekabettir. Şehir aynı zamanda pazar demek olduğundan, yeni kültür rekabet unsurunu da peşi sıra taşır. Ticaret daha şimdiden gözde bir meslek olmuştur. Tarıma ve ulaşıma yönelik bir zanaatkâr endüstrisi doğmuştur bile. Şehirler arası kavga, doğal olarak hegemonya sorununu gündeme getirecektir. Şehir devletinden ilkel imparatorluğa (bu durumda mevcut tüm şehirlerin aynı kişi veya hanedan yönetimine alınması oluyor) geçiş süreci peşi sıra kendini dayatacaktır. Uruk'un ticaret ihtiyacı erkenden neolitik alanı uygarlaştırma ve kolonileştirme sürecine sokacaktır. Eldeki birçok veri, El Ubeyd kültürüne dayalı koloni katmanlarını takiben, daha gelişkin bir Uruk yayılma alanı ve kolonileştirme faaliyetini kanıtlamaktadır. Özellikle Fırat kıyılarında çok gelişkin Uruk kolonilerine rastlanmıştır. M.Ö. 3500'lerden itibaren gelişen Uruk kolonileştirme hareketine karşı, zaten Tel Halaf kültüründen beri büyüme halkalarını durdurmayan Yukarı Mezopotamya kültürünün hem bir başkaldırısını, hem de karşılıklı alışverişini yansıtan bir eğilimin varlığını da eldeki arkeolojik bulgular kanıtlamaktadır. Bölgenin çok güçlü iç dinamikleriyle M.Ö. 3000'lerde kentleşmeye başladığını gösteren çok sayıda höyük kazısı vardır. Her gün artan bulgular, şehir kültürünün de Aşağı Mezopotamya'ya tıpkı Mısır, Elam ve Harappa'ya taşındığı gibi ana kaynak bölgeden taşındığını düşündürtmektedir. Özellikle yakın dönemde Urfa yakınlarında Göbeklitepe'deki yerleşimin kazınması (M.Ö. 10000'lerde başladığı kanıtlanmıştır) mevcut görüşleri değiştirecek bulgulara yol açmıştır. Köyleşmeden önce dönemine göre dev boyutlu sayılabilecek, muhtemelen tapınak olan bir kültürün varlığı saptanmıştır. Mevcut dikili taşların anlamı tam çözümlenmese de, çok gelişmiş bir kültürü yansıttığı kesindir. Yeni araştırmalar kültürel merkez kaymalara yol açabilir.

Bu paragrafı Uruk yayılmasına karşı güçlü bir kültürün ancak cevap verebileceğini belirtmek için açtım. Bölgedeki kültürün daha önceleri başlayan (muhtemelen M.Ö. 5000'lerde başlayan El Ubeyd kültürü) kültür yayılmasına karşı da direnişi ve kendi kültüründe ısrarı vardır. Hatta tüm mezolitik ve neolitik dönemde güney ve kuzeyden dalga dalga gelen göçlere karşı sürekli bir direnme halinin mevcudiyeti bölgedeki kültürel yapının kalıcılığından anlaşılmaktadır. Bu gerçeklik, Uruk kültürünün yerel kültür içinde erimesi, karşı kültürün gücünü göstermektedir. Bu aslında bugüne kadar devam eden bir süreçtir. Uruk'un üstünlüğünü üretimdeki gücü ve nüfusuna dayalı devlet gücü sağlamaktadır. Tıpkı Hollanda ve İngiltere örneğinin ilk prototipiyle karşı karşıyayız.

Benim şahsi yorumum, ilk El Ubeyd ve Uruk yayılmasına Mısır, Elam (bugünkü İran'ın güneybatısı) ve Yukarı Mezopotamya kültürü başarıyla karşılık verip kendi kent kültürünü yaratmışlardır. Nitekim M.Ö. 3000'lerden itibaren bu üç tarihi merkezden kent gelişmesinin hızlandığını ve uygarlık nehrine kendi kollarını akıttıklarını kanıtlayan arkeolojik kanıtlar her geçen gün artmaktadır.

Daha da önemli olan, Uruk'un yakın çevresindeki şehir ve kırsal bölgelerde nelerin olup bittiğidir. Tarih Uruk kültürel çağının M.Ö. 3000'lerde sona erdiğini ve I. Ur Hanedanlığıyla yeni bir dönemin başladığını haber vermektedir. Muhtemelen yoğun şehir çatışmasının sonucudur bu gelişme. Zaten tabletlerin okunmasında bu yönlü gelişmeler net anlaşılmaktadır. 'Nippur'a Ağıt', 'Agade'ye Lanet' ezgileri, yakılıp yıkılan şehirlerin encamına ilişkindir. Tıpkı bugünkü Bağdat ve çevresinde olup bitenlere nasıl da benziyor! I. ve II. Ur dönemleri M.Ö. 2350'lere kadar gelmektedir. M.Ö. 2350-2150'lerde meşhur Sargon yönetiminde bir hanedan dönemi başlıyor. İlk imparator olarak da tanımlanabilecek Sargon, çok kanlı savaşlar sonucunda tüm Verimli Hilal'de hükmünü, yani imparatorluğunu geçerli kıldığını övünerek anlatmaktadır. Büyük vahşetler şanlı, onur yükselten eylemler olarak anlatılmaktadır. Yazılı kaynaklardan bunu takip etmek mümkün oluyor. Agade'yi başkent yaptığı, Amorit (o dönemin Arabistan çölünden saldıran kabilelere Sümerlerin taktıkları ad; 'tozlu, kirli adamlar'ın adı) kökenli olduğu kayıtlanmaktadır. M.Ö. 2150'lerde bu sefer Zagros kökenliler Gudea önderliğinde Agade'yi yerle bir edip yeni hanedanı tesis ediyorlar. Yaklaşık M.Ö. 2050'lerde bu hanedan da düşüyor. Yerine geçen Üçüncü Ur Hanedanı da ancak yüz yıl yaşıyor.

Tarih M.Ö. 1950'lerde görkemli Babil çağının başladığını gösteriyor. Bu şehir kavgalarında karşımıza çok ilginç bir ikilem çıkıyor. Sümerler uygarlığı yaratan ana toplumdur. Ana derken, kaynak anlamında söylüyorum. Menşeleri muhtemelen çok önceleri Verimli Hilal kültüründen gelen, ama artık yerleşik hale gelen bir halk, bir toplum olduğunu çağrıştırmaktadır. Dilleri iki yakın komşu olan Amoritler ve Gutilerden farklıdır. Hayli iç içe geçen kelimeler de vardır. Özellikle Aryen dil grubuna daha yakındır. Semitik kökenden bariz olarak farklılar. Semitik-Amorit kabilelerin saldırıları yoğundur. Nitekim Agade kenti, hanedanı ve Sargon Semitik-Amorit kökenlidir. Hatta Sümer şehir saraylarında büyüyen ve yönetimde yer alan bir komutan olma ihtimali yüksektir. Destanlar bunu yansıtmaktadır. Gutiler daha çok Sümerlere müttefik olarak yaklaşıyorlar. Kökenleri Zagros-Aryendir. Çok enteresan olan nokta, bugünkü Irak'ta da çok benzeyen bir tablo söz konusudur.

Sonuç olarak M.Ö. 2000'lerin başlarına kadar uygarlığın sistem olarak doğuşu ve gelişimi çok kanlı, sömürülü, kent kurmalı ve yıkmalı, ittifaklı, kolonili, hegemonik karakterde oluyor. Kölelerin karın tokluğuna çalıştığı verimli sulak topraklarda tarımla birlikte komşu şehir ve neolitik bölgelerle ticaret ve zanaatkârlık büyük artık-ürün üretiyor. Bu üretim, yani maddi kültür üzerine kurulan uygarlık sistemi, muhteşem bir manevi kültür inşa ederek kendi yönetici gruplarını tanrılaştırırken, çalışan kölelerini de tanrıların dışkısı olarak aşağılıyor. İyi anlaşılmalıdır ki, doğuş efsanelerinde maddi hayatın böyle yansıtılması çok nettir. Yaratıcı ana-tanrıça ise, erkeğin sağ kaburga kemiğinden yaratılıyor. Efsaneler hayli ilginçtir, ana kadının da kesin bağımlılaştığını çarpıcı yansıtıyorlar. Yaşam artık bu efsanelerin teşkil ettiği dille anlaşılıp yorumlanacaktır.

Gerçek maddi hayat ise, günümüze kadar kendi dilini ve yorumunu yaratamadan, ancak bazen 'Ezop diliyle' bazı eski gerçeklerden bahsetmek isteyecek, ama o dili de kimse anlamadığından dilsizliğini ve anlam yitikliğini yaşayacaktır. Unutmayalım, hala gerçekliğin dili ve anlatım kabiliyeti yaratılamamıştır!

4- Babil ve Asur Uygarlık Çağı: (M.Ö. 2000-300)

Kendine özgü bir fark yaratan bu iki uygarlık çağı, aralarında zaman ve mekân açısından farklar olsa da, tarih sahnesine çıkış ve Sümer hanedanlarından iktidar olarak kopuş bakımından zamandaşlık ve kültürel benzerlik daha belirgindir. Amorit-Semitik kökenden kaynaklandıkları ve Akad Hanedanlığıyla ortak bir uygarlığı paylaştıkları yüksek bir olasılıktır. Dil ve kültür benzerlikleri, ayrıca bol olan yazılı kaynaklar bunu kanıtlayıcı niteliktedir.

Sümerlerin son görkemli çağı Nippur kültür kentinde yaşanmıştır. İlk akademik eğitimin alındığı kent olarak belirtilebilir. Kentin büyük ihtimalle Akad hanedanları tarafından tahrip edilmesinden sonra, yakınlarında Akad dil ve kültür ağırlığını taşıyan Babil kentinin yükselişi yeni uygarlık çağının başlangıcı olarak alınabilir. Zaten son Sümer hanedanı III. Ur döneminden sonra M.Ö. 2000'lerin başlarından itibaren Babil öncülüğünde yeni hanedanların kent egemenliklerini peş peşe ele geçirişi yeni durumu belirginleştirmektedir. Akad dili yeni uygarlık dili olarak önem kazanır. Siyasi egemenlik ve ticaret dili olarak tüm uygarlık bölgesinde kendini hissettirir. Daha sonraları Aramice adıyla tüm uygar halkların ortak anlaşma aracı olarak, bugünkü İngilizceye benzeyen bir rol oynar. Akad kültürü uygarlık açısından içerik olarak Sümer kültürünü miras alır. Mitolojik olarak yaptığı dönüşüm, Marduk'un tanrı olarak yükselişinde kendini gösterir. Ennuma Eliş bu dönemden kalma en önemli destandır. Marduk, ana-tanrıçanın iyice kötülendiği, erkek-egemen kültürünün simgeleştirildiği ve tanrısallaştırıldığı kültür baştanrısı rolündedir. Yunan kültüründe Zeus, Roma kültüründe Jüpiter, Hint-Avrupa kültüründe Aryen kaynaklı Gudea (Germenlerin Gotları ve Tanrı Got aynı kökenden gelir, Kürtçede halen kullanılan Xwedê aynı kökenden gelir), Arap kültüründe Allah, Hintlilerde Brahman, Çinlilerde Tao aynı tanrısal kuşağı temsil ederler.

Ortak uygarlık aşaması ve kültürel benzerlikler, bu dönemde en çok temel simge olarak toplumu temsil eden tanrı adlandırılmalarında kendini gösterir. İsim olarak bile hepsinin yaklaşık M.Ö. 2000'lerde ortaya çıkışı tesadüfi değildir. Temellerindeki derin ve ortak kültürden kaynaklanmaktadır. Simgeleştirilmiş biçimiyle (ana-kadın ev ekonomisinin artık zorba ve kurnaz erkek tarafından gasp edilişini) erkek egemen kültürü tanrısallaştırılmaktadır. Temel ana-tanrıça adı Aryence Star, Sümerce İnanna, Hititçe Kibele, Semitikçe İştar, Hintçe Kali giderek sönükleşirken, adı geçen erkek-tanrı adları yüceltilmektedir. Kadının toplumsal zemin kata çekilişinde M.Ö. 2000'ler dil ve kültür açısından da önemli bir yenilgi ve aşağılamayı yansıtırlar. Uygarlığın maddi ve manevi kültüründe erkek ve kabile köleliğinden önce gelen cins olarak kadın köleliğinde, kadın gerçekten en derin, zemin kat köleliği olarak yenilgili, aşağılanmış, sesi soluğu kesilmiş, lanetlenmiş, ölümcül bir statü altına alınmıştır. Karılık ve üzerinde sınırsız yetki sahibi olarak erkek-koca, bu kültürel zemin üzerinde yükselir. Araplarda ve aynı kültürel zemini paylaşan Ortadoğulu toplumlarda kadınların halen devam eden statüsü bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır. Namus cinayetleri bu kültürün küçücük bir unsurudur.

Babil çağı Asur çağından önceliklidir. Bunda coğrafi mekân olarak Kuzey Mezopotamya'ya adım adım çekiliş önemli rol oynar. Babil bugünkü Bağdat'ın daha güneyindeyken, Asur tanrı adlı kent bugünkü Musul yakınlarındadır. Daha sonra Ninova olarak aşama kaydetmiştir. Babil kentinin bazı özellikleriyle tarihte dikkat çektiği görülmektedir. Son Sümer kültürel kenti Nippur'un tüm kültürünü öncelikle özümsemiştir. İmparatorluk aşamasında tüm çağdaşı toplumların kültürel birikimleriyle soylarının önde gelenlerini Babil'e taşıdıkları anlaşılmaktadır. Ünlü Babil Kulesi ve 'yetmiş iki dilin konuşulduğu' efsane değil, bir gerçek olsa gerekir. Daha doğrusu, gerçeğin efsaneleştirilmesidir. M.Ö. 1900-1600 dönemi Babil uygarlık çağının en görkemli dönemidir. Tüm uygar bölgelerde imparatorluk gücü olarak hükmünü icra etmektedir. En ünlü imparatoru olan Hammurabi, Sargon'dan sonra tarihin ikinci imparatorudur. Kendi adına ilan ettiği 'Hammurabi Yasaları', daha önceki yasallaştırma geleneğinin devamı da olsa, etkililik ve tarihte iz bırakma anlamında birincil öneme sahiptir. Uygarlık kültüründeki ister 'Tanrı

yasallığı'nın, ister 'hukuk yasallığı'nın olsun, Hammurabi döneminden izler taşıdığı kesindir. Dönemin tüm şehirlerini kanlı savaşlardan sonra egemenliği altına almıştır. Ayrıca komşu ve sınırları dahilindeki kabile kültürlerine de amansız bir egemenlik dayattığı anlaşılmaktadır. Bölge tarihinde Mısır tanrı-kralları olarak kendilerini tanımlayanlara 'firavun' denilirken, ağırlıklı olarak Babil ve Asur tanrı-krallarına da 'nemrut' adı verilmektedir.

Ahdi-Atik'te (Yahudilerin en eski Kutsal Kitabı) anlatılan Hz. İbrahim'in Ur (Bugünkü Urfa) kentinden çıkışı veya kaçışı, öyle anlaşılıyor ki, Babil Nemrutlarının zulmüyle yakından bağlantılıdır. Tarih Hammurabi'nin M.Ö. 1700-1650 civarında hüküm sürdüğünü yazmaktadır. Hz. İbrahim'in hicretinin de aynı tarihte gerçekleştiği düşünüldüğünde, İbrahim-Nemrut çekişmesi gayet iyi anlaşılmaktadır. İbrahim bir kabilenin başıdır. Kabilesi Urfa civarında tarım, hayvancılık ve ticaretle geçinen çok sayıda kabilelerden biridir. Bugünkü gibi köken olarak Aryen ve Semitik kökenli iki kültürün etkisi altındaki geçiş toplumları da bölgede bolca bulunmaktadır. Yarı-dinsel, yarı-mitolojik İbrahim ve kabilesinin öyküsünün simgesel değeri bilinmektedir. Hz. İbrahim'in üç tek tanrılı dinin atası sayılması ve dünyada neredeyse etkilemedik din bırakmamış olması önemini ortaya koymaktadır. Hammurabi'yle en otoriter çağını yaşayan Babil Nemrutlarına (Bunlar Babil bürokrasisinin tüm merkezi ve bölgesel önde gelenlerini kapsamaktadır. Nemrut önde gelen kent ve bölge yöneticisine verilen unvan, ad olsa gerek) karşı direnen çok sayıda kabile ve kentin olması beklenebilir. Henüz güçlü komünal düzen etkisini taşıyan kabile ve hatta köy ve kentlerin, hangi tanrısal ad (Allah adına) altında yapılırsa yapılsın, imparatorluk dayatmasının kendi karşısında direniş ve isyan bulacağı açıktır. Kölelik nedir tanımayan toplumlar çok zor köleleşirler. Bazen köleleşmektense, toptan imha olmayı bile göze alabilirler. Tarihte bunun sayısız örneklerini tanımaktayız.

Hz. İbrahim dini veya öykülemeleri aslında bu genel anti-nemrut direniş kültürünü temsil etmektedir. Bu kültürün birinci kaynağı, 1700'lerdeki Babil İmparatorluğu zemin ve zamanıdır. İkinci kaynak ve kol ise, Hz. Musa'nın M.Ö. 1300'lerin sonlarından itibaren Mısır Firavunlarına karşı çıkış öyküleridir. Yani Mısır Firavun otoritesini temsil eden kültüre karşı aynı veya benzer iz üzerindeki yarı-köle, ama kurtulmak isteyen Hz. İbrahim geleneğindeki toplulukların direniş kültürüdür. Toplamı Kitabı Mukaddes geleneğini oluşturmaktadır. Dönemin iki güçlü ve kendilerini tanrı-krallar olarak simgeleştiren Nemrut ve Firavunlarına karşı çok uzun soluklu ve giderek kendini yeni bir kültür olarak oluşturan bu gelenek, Hz. Musa'dan sonra daha çok güçlü rahiplerle (örneğin Musa'nın kardeşi Harun'la başlayan gelenekten I. ve II. Samuel, İşaya ve birçok peygamber) temsil edildikten sonra, Hz. Davut ve Hz. Süleyman'la M.Ö. 1020-900 yıllarında bugünkü İsrail-Filistin toprakları üzerinde güçlü bir krallık kuracaklardır. Bu geleneğin ve temsili olan İbrani kabilesinin tarih içindeki yürüyüşünü ve etkisini dikkatle yorumlamadan, uygarlık tarihini ve ona karşı yöneltilen her türden direniş ve isyanları anlayamayız, çözemeyiz. (Her tür derken ideolojik, mitolojik, felsefi, dini, siyasi, fiziki, ekonomik, hukuki, kabilesel ve ulusal tüm hareketleri kastediyorum.)

Birinci Babil döneminin M.Ö. 1596 yılında Hitit ve Hurri kökenli Kassitler adı verilen güçler tarafından sona erdirildiğini görmekteyiz. Burada daha ilginç ve önemli olan, Hitit ve Kassit kimliğiyle aralarındaki ittifaktır. Tarihçilerin pek açmadıkları bu konu, bölge halklarının tarihini öğrenmek açısından önem taşımaktadır. Herhalde Babil gibi güçlü bir kültürel, siyasal ve askeri geleneği yenmek kolay olmadığı gibi, çok güçlü bir karşı kültürü gerektirir. Nitekim İbrahimî geleneğin yaptığı sürekli hicret, daha doğrusu kaçıştır. Ancak boşluk bulduğunda siyasi erk olabiliyor.

Uruk ve Ur dönemlerinde Zagros kabile federasyonları olan ve son örneğini M.Ö. 2150'de Akad sülalesine son veren ünlü Guti Kralı Gudea'nın (İlginçtir, Aryenlerin en büyük tanrısının aynı olan

adını taşımaktadır. Bir nevi karşı-uygarlık sürecine girdiği anlaşılmaktadır) temsil ettiği Zagros-Toroslarda oluşan geleneğin çözümlenmesi kilit önemdedir. Tarihin bu geleneklerden çok az veya hiç bahsetmemesi ilginç olduğu kadar, üzerinde durulmayı gerektiren önemli bir alan, araştırma sahasıdır.

Gerek El Ubeyd kültür kolonilerine, gerekse Uruk ve Ur'un siyasi ve ticari koloniciliğine karşı çok daha kalıcı bir tarım kültürünü yaratmış, çok sık bir köy ağını kurmuş, şehirleşmenin eşiğine gelmiş, belki de daha önce şehirleşmiş (Urfa-Göbeklitepe'deki büyük tapınaklar tepesi bunun mümkün olabileceğini hatırlatıyor. M.Ö. 10 binlerde bu kültürü yaratanlar Uruk ve Ur'un çok ilerisinde bir kent kültürünü de rahatlıkla yaratabilirler. Mimarisi ve mitolojisi bunu hissettirmektedir), dağ etek ve ovalarını birlikte kullanan çok geniş bir ağdaki kabile topluluklarının direnmesi ve müşterek tehlikeye karşı federasyonlaşmaları, ardından daha kalıcı siyasi birlikler kurmaları en güçlü olasılıktır.

M.Ö. 3000'lerde Sümerler tarafından Hurriler olarak genel bir ad altında toplanan bu toplulukların 1650'lerde daha kuzeyde Kaniş ve Hattuşas merkezli Hititler, Wajukani (Xweşkanî, güzel, hoş pınar, bugünkü Ceylanpınar ve Suriye'deki karşılığı olan Serekanî kenti) merkezli Mitanniler adında iki güçlü siyasi birlik kurdukları görülmektedir. Mitannilerin Kerkük'ten-Zagrostan Tel-Alal'a, Amanoslara kadar genişledikleri, M.Ö. 1400'lerde Mısır ve Hititlerle birlikte üçüncü büyük siyasi ve kültürel güç oldukları birçok belgeyle kanıtlanmaktadır. Hititlerle ortak bir kültürü ve dili paylaşmaktadırlar. Aralarında güçlü kan bağlılıkları bulunmakta ve siyasi düzeyde evlilikler yapmaktadırlar. (Hitit İmparatoru Şupiluliuma, Mitanni Prensi Matizava'ya "Sana kızımı verdim, adam gibi birlikte bölgeyi yönetelim" demektedir) Mısır hiyerogliflerinde Mitannilerin gücü yansıtılmaktadır. Sarayda birçok Mitannili gelin bulunmaktadır. Ünlü Nefertiti bunlardan biridir. Hititlerin ünlü kadın-tanrıçası Puduhepa da Hurri kökenlidir. Alan kültüründe kadın izinin son temsilcisi gibidir. Daha önceki Guti, Kassit, yeni adıyla Mitanniler, Hurrilerin alt kollarını yansıtmaktadır. Hurri kelimesi etimolojik olarak Sümerce 'Dağlılar' anlamına gelmektedir ki, günümüze kadar zaman zaman kullanılan bir adlandırmadır. Daha da önemlisi, tüm güçlü belirtiler, Hitit adı verilen devletin tüm kral ve prenslerinin Hurri adı taşımakta olup, evli oldukları kadınların da hep Hurri prensesleri olmalarıdır. Şahsi yorumuma göre, Mitanniler ağırlıklı olarak Zagros-Toros dağ silsilesinin kavisli güney eteklerindeki Verimli Hilal'de kurulan siyasi birlik veya konfederasyon benzeri bir oluşum iken; Hurri toplulukların bir kolunun kuzeyde Karadeniz dağlarına kadar, tüm Kuzey Toroslarda da Hititler adı altında ikinci kol örgütlenmesi olarak daha güçlü, hatta ilkel bir imparatorluk olarak temsil edilmektedir. Kültürel temel, akrabalıklar, diplomatik ilişkiler, en önemlisi Hitit-Kassit ittifakı bunu doğrulayıcı etkenler olarak ileri sürülebilir.

Birinci Babil dönemini kuzeydeki bu kültürel direnişin ve sonunda geliştirilen siyasi birliğin sona erdirdiği rahatlıkla belirtilebilir. Babil, ikinci döneminde (M.Ö. 1600-1300) bu siyasi birliğin ya egemenliği altında, ya da bir nevi onunla uzlaşmış olarak birlikte yönetilen, daha çok dönemin en büyük kültür ve ticari merkezi olarak yaşamını sürdürmektedir. Bir nevi günümüzün Paris'i gibidir.

Babil kültürü üç Kutsal Kitabı da derinden etkilemiştir. Birçok iz bırakmıştır. Ticaret deposu, bölgesel pazar ve üniversite şehri olarak da tanımlanabilir. Dönem uygarlığının uluslararası (daha doğrusu kavimler ve mezhepler arası) merkezi rolünü de rahatlıkla temsil ettiği belirtilebilir. Bütün siyasi, ticari, istihbari oyunlar Babil'de geliştirilmektedir. Komplo merkezi rolü de ihmale gelmez. Kutsal Kitap'taki tasvirleri çok çarpıcıdır. Özcesi tam bir uygarlık merkezi olarak rolünü layıkıyla oynamaktadır. Bu yönüyle bugünkü Londra'ya çok benzemektedir.

Üçüncü Babil dönemi (M.Ö. 610-330) Medlerle kurdukları (bugünkü Şii-Kürt ittifakına çok benziyor) ittifak, 612'de Ninova'nın haritadan silinişiyle başlar, İskender'in M.Ö. 330'larda fethiyle sona erer. Meşhur Nabokadnazar'ın imparatorluğuyla anılır. Mezopotamya'nın son büyük imparatorluğudur. Mezopotamya bu tarihten sonra ana merkez rolünü yavaş yavaş kaybeder. Yaklaşık 15 bin yıl tarihin ana merkezi olan Dicle-Fırat vadilerinde, kollarında, aralarındaki dağ ve ovalarda insanlık kültürünü yoğurup bütün kıtalara yaydıktan sonra çok yorgun, ama umutkâr olarak bugün yeni bir döneme hazırlanmaktadır.

Asur çağı da benzer biçimde üç döneme ayrılabilir. Kadim tarihin en güçlü siyasi, askeri ve ticari güçlerindendir. Sümer uygarlığıyla Greko-Romen uygarlığı arasındaki ara halka rolünü oynar. Uygarlıkta kan dökücülüğü, zorbalığı ve ticari yaratıcılığıyla anılır. Yıkılışı bütün Ortadoğu halklarınca (kendi halkı da dahil) bayram olarak kutlanır. Bu kutlayışta nemrut ve firavun türü despotluğun sona erişinin payı belirleyicidir.

Birinci dönem (M.Ö. 2000-1600) ticari aristokrasinin yükseliş dönemidir. Çok çarpıcı olarak tüccar ve siyasi erk sıklıkla aynı kişide tekel olarak temsilini bulur. Siyasi ve ticari güç tekelinin ilk defa Asur topluluklarınca kurulduğu belirtilebilir. Geniş bir tarihi mirasa dayandıklarını, El Ubeyd-Uruk-Ur-Babil ticari birikimlerini kullandıklarını, onların izini takip ettiklerini, M.Ö. 2000'lerden itibaren tüm uygarlık alanlarında ve komşu neolitik köy ve göçer topluluklarıyla ticareti geliştirdiklerini, belli başlı merkezlerde ticari koloniler kurduklarını, ilk defa bağımsız kapitülasyonlar gibi çalıştıklarını, çok geniş kervan ağlarına sahip olduklarını, ticari bilinci en yüksek uygarlık olduklarını, tüm bu stratejik ilişkileri güvencelemek için çok acımasız güç kullandıklarını rahatlıkla belirtebiliriz. Ninova bir nevi Hollanda'nın Amsterdam'ı gibi zenginliğe, altın ve gümüşe boğulur. En kaliteli kumaş merkezi, en ünlü saraylar artık Ninova ve yakınlarındaki şehirlerde toplanır. Amsterdam'ın Paris'le rekabeti gibi, Ninova'nın (Asur) rakibi de Babil'dir. Birbirlerini etkilemek ve hegemonya altına almak için büyük çaba harcarlar. Ekonomik, ticari, siyasi ve askeri çatışmaları karşılıklı çıkarlar nedeniyle eksik olmaz. Birbirlerine devrevi üstünlük kursalar da, nihai üstünlük kuramazlar.

İkinci dönem (M.Ö. 1600-1300) Mitanni ve Babillilerin ittifakla yürüttükleri egemenlik altında geçer. Ticari rollerini devam ettirirler.

Üçüncü dönem (M.Ö. 1300-600) asıl askeri ve siyasi güçlerini inşa ederek dönemin en korkutucu gücü haline geldikleri dönemdir. Urartular hariç ve Mısır da dahil, işgal etmedik ve haraca bağlamadık bir yer bırakmazlar. Kavim ve kabilelerin en çok acı çektikleri bir dönemi yaşatırlar. Uygarlığın en kanlı yüzü demek mümkündür. Öve öve nasıl kellelerden surlar ve kaleler yaptıklarını büyüklüklerinin bir ölçüsü olarak anlatırlar. Kavim ve kabilelerin köleleştirilenleri dışında hepsi katledilir. Mısır gibi bir uygarlık bile işgalden (M.Ö. 670) kurtulamaz. Kudüs Krallığı yerle bir edilir. Bugünün ABD benzeri bir dünya gücüdür. Her imparatorluktaki egoizmin bir benzerini en gelişmiş haliyle yaşarlar. Barış içinde birlikte yaşama ve uzlaşma kültürünü tanımazlar. İmparatorluk geleneğinin yaratılmasındaki payları küçümsenemez.

Yıkılmalarındaki belirleyici rolü yine Hurri kökenliler oynar. Uzun süre Mitannilerin kendilerine göz açtırmadıklarını biliyoruz (M.Ö. 1600-1300). Mitannileri yıkmaları, Hurri kökenlilerin direnişini sona erdirmez. Nairiler diye (Asurcada 'Su Halkı' anlamına gelir) bilinen aşiret toplulukları bugünkü Botan'da aşiretler konfederasyonu benzeri birliklerle (M.Ö. 1200-900) uzun süre direnirler. Bu tarihten sonra Urartular adlı siyasi birlik devreye girer. Asur'a karşı direnişleri M.Ö. 870'lerden yıkılıncaya (M.Ö. 610) kadar devam eder. Yaklaşık üç yüz yıllık bu direniş bugünkü Van merkezli oldukça güçlü bir merkezi siyasi oluşuma dönüşüp tarihe iz bırakır. Muhtemelen karışık bir siyasi üstyapı söz konusudur. Başlangıçta Asurcanın etkisi hâkimdir.

Hurrice, Ermeni ve Kafkas dil etkilerini de taşıyan karma bir dilin kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu dil yapısı direnişteki mozaiği de yansıtmaktadır. Alanda karma yaşayan bu halkların ortak tehlike karşısında birleşerek ve güçlü bir siyasi oluşumla varlıklarını korudukları anlaşılmaktadır. Kafkas kökenli İskitlerin devreye etkin olarak girdiği bir dönemdir de. Urartuların demircilikte usta oldukları, tunçtan epey silah ve kap kacak geliştirdikleri, kale yapımı başta olmak üzere mimarideki üstünlükleri, askeri olarak da sık sık Asur'u yenmeleri göz önüne getirildiğinde önemleri daha iyi anlaşılır. Asurları nihai olarak yenmedilerse de, yıpratmadaki en büyük pay Urartu Devletine düşer. Uygarlık tarihinin silinmesi zor bir izidir.

Asur'un nihai yenilgisi Babil'in uzun süreli el altından yürüttüğü diplomasiyle ve Mağ (Kürtçe, ateş ocağı) adlı Med rahiplerinin uzun uğraşlarından sonra Med Konfederasyonu ve Babil şehir devleti ittifakıyla M.Ö. 612'de gerçekleştirilmiştir. Bölgede Med ve Üçüncü Babil dönemi başlar. Asur uygarlık pratiğinden çıkarılabilecek en önemli sonuç, ticaret tekeliyle siyasi tekelin iç içeliği ve savaşlarla ilgisidir. Siyasi ve ticari tekelin uygarlık tarihinde en önemli bir aşamasıdır Asur. Denilebilir ki, Pers İmparatorluğundan önce Mısır, Çin ve Hint uygarlığı arasındaki birincil merkezi halkayı Asur ticaret tekelleri kurmuştur. Ticari bir dünya yaratmışlardır. Dönemin bir nevi küreselliği söz konusudur. Yine ticari tekelin ekonomi olmadığı, ekonomiye eşine az rastlanır bir terör rejimiyle dıştan dayatılıp halklar ve kabilelerin binbir emekle topladıkları, yarattıkları birikimleri gasp ettiği ortaya çıkmaktadır. Devlet olmadan ticari tekelin yürüyemeyeceği çok açıktır. Daha önceki siyasi tekeller tümüyle tarımın köleci tarzıyla ilişkili iken, ilk defa ticaret tarımla denk gelen bir ağırlık kazanmıştır. Ticari tekeli kapitalizm olarak tanımlarsak, siyasi tekelin tarımdaki artı-ürünü gaspında daha etkin sömürücü bir güç olarak uygarlıkta yerini almaktadır. İmparatorluk tarımdan ziyade ticaretin tahrik ettiği bir yönetim biçimidir. Yol güvenliği uzun alan ticaretinin ihtiyacıdır. Bunu da ancak imparatorluk sağlar. Şiddetteki yoğunluğu ise, toplumun yeni ekonomik dayatmalara karşı direnciyle iç içe geliştiği, büyüdüğü tartışma gerektirmeyecek kadar açıktır. Ekonomi için tarımın, pazarın, küçük ticaretin, zanaatçılığın, çok sayıda bağımsız özel kesimin yararlı olabileceği de açıktır. Tüm bu alanlardaki insan emeği üretkenliği geliştiren değerini kanıtlamıştır. Ne siyasi, ne askeri, ne de ticari-ekonomik tekelin gerekmediğini tespit etmek zor değildir. Asur olmasaydı ekonomi duracak mıydı? Tersine, barışçıl bir ortamın daha farklı ve olumlu bir ekonomik yaşamı mümkün kılacağı anlaşılırdır. Demokrasi karşıtı yönetim olarak devlet sadece gereksiz değildir; ortaya çıkardığı bürokrasiyle, yol açtığı savaşlarla, yaptığı gasplarla ekonomi ve toplumu tahrip eden bir güçtür. Burada şehri ve tabakalaşmanın önemini, gereğini tartışmıyorum; tanrısal ideolojik kılıflara büründürülmüş, etrafında sıkı bir askeri-siyasi duvar ören zorba gücün uygarlıkla ilişkisini sorguluyorum. Şehirleşmenin olumlu yanları anlamında varsa bile bir uygarlık, bunun nasıl kirletildiğini, muazzam bir geriletici, tutucu engelle olumsuzlaştırıldığını tekrarlıyorum. Yönetim koordinasyonu ayrı, zorba ve gaspçı tekeller ayrıdır. Siyasi, ticari ve ekonomik tekelin iç içeliğinin sadece kapitalizme özgü olmadığını, şehirleşme ve hanedanlıkla birlikte uygarlığın ilk başlarından beri aynı özelliklerini oluşturarak, kopmaz bir zincir halinde uygarlığın olumlu yanlarıyla demokratik etkinliği ezerek, sarmalayarak varlığını günümüze kadar taşıdığını vurguluyorum. Zincirin halkalarını tanımaya devam edelim.

5- Mısır, Hint, Çin, Hitit ve Fenike Uygarlıkları

Mısır, Hint ve Çin'in uygarlık ana nehrine katkılarını tartışmak büyük bir çalışma ister. Bunun yeri burası değildir. Fakat neden daha çok tarım ağırlıklı olduklarını, kendi bölgelerini aşma irade ve gücünü niye gösteremediklerini özce sorgulamak öğretici olabilir. Kendi içlerinde oldukça gelişkin oldukları, çok uzun süreli ayakta kalışlarını ekonomik tekele, özellikle uzun alan ticaret tekelciliğine başvurmamalarına borçlu oldukları kanısındayım. Üçünün de dış ticareti yok gibidir. Tarım ve ticaretin iç yapısında da tekele fazla şans tanınmadığı görülüyor. Mevcut siyasi tekel ekonomik tekelcilikten uzak kaldığı oranda uzun ömürlü oluyor. Siyasi ve askeri güç dışta

tehlikeleri, içte kaosu önleme anlamında daha az itiraz topluyor. Dolayısıyla ömrü uzuyor. Son tahlilde bunlar da ekonomik rant tekelleridir. Ama gırtlağına kadar ekonomik tekellere boğulmadıkları da anlaşılır bir husustur.

Mısır, Greko-Romen kültürünü etkilediği oranda, Avrupa kültür ve uygarlığına katkısını vermiştir. Afrika için sanki olmamış bir kültür konumunda kalmıştır. Ticarete el atmamıştır. Ortadoğu'dan da kendini soyutlamıştır. Belki de devlet eliyle sosyalizm için ilk örneklerdendir. Benzer örneklerden hiçbiri Mısır kadar etkileyici değildir. Mısır tümüyle, Hint ve Çin ise kısmen ortaçağ uygarlığına Ortadoğu üzerinden katılmışlardır. İslamiyet hepsini kendi havuzuna akıtıp Avrupa'ya sunmada temel bir rol oynamıştır.

Hititler için ayrı bir başlık yapmak gerekmez. Hurri-Mitanni müttefiki olarak uygarlığı Anadolu'ya yaymıştır. Ege kıyılarındaki etkisiyle Yunan Yarımadasındaki yeni uygarlıksal gelişmeye en az Mısır ve Fenikeliler kadar katkıda bulunmuştur. Mısır'ın Suriye üzerindeki yayılımını durdurmuştur. Asur'un ve daha önceki Babil'in yayılımını durdurmada etkili olmuştur.

Mısır'ın yapamadığı ve boş bıraktığı uzun alan ticaretini Doğu Akdeniz'de üslenmiş Fenike adlı kavim gerçekleştirmiştir. Akdeniz'in her tarafında ilk ticari kolonileri kurma başarısı Fenikelilerindir. Ortadoğu ve Mısır kültürünü Avrupa'ya ilk yaygınlaştıranlar da Fenikelilerdir. Alfabe ve gemi yapım sanatları uygarlık açısından etkileyicidir. Yunanlılara alfabeyi onlar öğretmiştir. İlk limanları onlar kurmuştur. Manevi kültürün taşınmasında da rolleri önemlidir. Uygarlık tarihinde en az Urartular kadar etkileyici bir izdir.

İsrail Krallığının etkisi daha çok manevi alandadır. Daha önemlisi, İbrani geleneğinin tek tanrılı dinleri üretmesidir. Sanki Mısır ve Sümer maddi devleti karşısına manevi devleti çıkarmak gibi tarihsel bir gerekçeleri varmış gibi. İbrani geleneğine dar Yahudi penceresinden bakmamak gerekir. Yahudi bu geleneğin daha çok maddi para kolunda yükselirken, manevi kolunda peygamberler, yazarlar ve aydınlar, entelektüeller vardır. Her iki kolda da etkili olmaları dünya uygarlık tarihini derinliğine etkilemiştir. Uygarlığı tam olarak tanımak için Sümer, Mısır ve İbrani geleneği bütün yönleriyle çözümlenmek durumundadır. Bu açıdan Avrupa'yı sadece ortaçağ ve kısmen antik Greko-Romen kültürüne dayanarak izah etmek ayakları havada kalan bir anlatım tarzıdır. Çok eksik ve yanlış bir tarzdır. Daha sonra bu eksikliklerin ne tür vahim sonuçlara yol açtığını tartışmaya çalışacağım.

Kürt Halk Önderi Sayın Abdullah Öcalan'ın "Demokratik Uygarlık Manifestosu"

MEZOPOTAMYA TICARETI VE TICARET OLMADAN UYGARLIK OLMAZ

Medler'in henüz tam gün yüzüne çıkmamış bir uygarlık etkisi vardır. Bilinen en önemli özellikleri Zagroslarda yaşayan Hurri kökenli oldukları,

Med-Pers Çağı: (M.Ö. 700–330)

Medler'in henüz tam gün yüzüne çıkmamış bir uygarlık etkisi vardır. Bilinen en önemli özellikleri Zagroslarda yaşayan Hurri kökenli oldukları, Farslarla akrabalıklarının bulunduğu ve Aryen kabileler biçiminde bir kol oluşturduklarıdır. Asur'un yoğun baskısı altında direnişçi bir kimlik kazanmışlardır. Esas eğitici ve örgütleyicileri olarak Mağ adı verilen rahipleri vardır. Rahiplerin uzun süre yönetimde rol oynadığı söylenebilir. M.Ö. 700'lere doğru konfederatif bir birlik oluşturdukları, Medya denilen bugünkü Batı İran ve bugünkü İran, Irak ve Türkiye sınırlarının yakınlaştığı alanda yaşadıkları kesindir. Kafkaslardan inen İskitlerle bazen dost, bazen çatışmalı oluyorlar. 612'de Asurları yenmeleri ünlerini arttırıyor ve önlerini açıyor. M.Ö. 585'te Frigyalıları Kızılırmak kıyısında yendikleri bilinmektedir. Bu arada Mağlardan Zerdüşt adında yetkin bir bilge çıkıyor. Ahlaki ağırlıklı bir dinsellik oluşuyor. Ne tam din, ne tam felsefedir. İbrani geleneğinden farklı olmakla birlikte, karşılıklı etkileşimleri yoğun olmuştur. Zerdüştlüğün etkileri özellikle Babil İmparatoru Nabokadnazar'ın İsrail oğullarını M.Ö. 595'te Babil'de tutsak etmeleri döneminde olmuştur. Yunan uygarlığı Medleri Perslerden daha önemli ve üstün sayar. Herodot Tarihinde en çok bahsedilen halktır. M.Ö. 559'da bir iç ihanet sonucu Pers Akamenitler Med siyasi oluşumunun başına geçer. Kurucusu olan Kiros, Med saraylarında büyütülmüştür. Persler ve Medler imparatorluğun ortak kurucu unsurlarıdır. Sadece Pers İmparatorluğu eksik bir adlandırmadır.

Pers-Med imparatorluğu yaklaşık üç yüz yıllık zaman diliminde Mısır'dan Hindistan (M.Ö. 515'de fethedilmiştir) içlerine, Çin sınırından Yunan Yarımadasına kadar dönemin en geniş siyasi birliğini sağlamışlardır. Yirmi iki eyalete bölünüp bir nevi yarım devlet oluşturmuşlardır. Uygarlıktaki katkıları bürokrasiyi, iyi bir yol ve posta sistemini, dönemin ihtişamlı en büyük ordu güçlerini yaratmak olmuştur. Ahlaki geleneğe önem vermişlerdir.

Yunan uygarlığı birçok kültür öğesini Medler ve Perslerden almıştır. Doğu-batı ayrışması bu dönemde belirginleşmiştir. Aralarında yoğun bir etkileşim vardır. Birçok Yunanlı, Pers saraylarında görevli olup, binlercesi paralı asker olmuştur. Büyük bir zenginlik biriktirmiş olmaları, iki yüz yıl Ege bölgesini egemenlikleri altında tutmaları Perslere karşı tutku derecesinde bir karşı-akım geliştirmiştir. Hem Perslerin baskılarını kırmak, hem zenginliklerini ele geçirmek adeta milli amaç haline gelmiştir. Yeni Herkül olarak İskender'in çıkması tesadüfi değildir. Bu iklimden payını almış ve Aristo'nun özel eğitiminden geçmiştir. Yunan felsefesi bile bu baskıya karşı çıkış sorunlarıyla boğuşmanın etkilerini taşır. Zaten mitolojik etkilenmeler çok daha fazladır. Bir nevi direniş kültürü oluşturulmuştur. Medlerin Asur'a karşı deneyimini Yunanlılar Perslere karşı uygulamışlardır. Makedonyalı ama Yunan kültürünün çocuğu olan İskender'in kâğıttan şato gibi Pers İmparatorluğunu parçalamasının arkasındaki güç yüzlerce yıllık direniş kültürü, özellikle felsefi aydınlanma ve özgür Makedon kabile ruhunun sentezidir.

7- Greko-Romen Kültürü ve Uygarlığı

Greko-Romen kültürü ve uygarlığı yanlış olarak Batı kültürünün başlangıcı biçiminde yorumlanmaktadır. Batıda, yani Avrupa'da böyle bir kültür ve uygarlık doğmadı ki, Batı kültürü ve uygarlığı denilsin. Hıristiyanlık ortaçağı da dahil, olup bitenler, Ortadoğu (Mezopotamya ve Mısır) kaynaklı kültür ve uygarlıkların anlamlı bir gecikmeyle M.S. 15. yüzyıla kadar Avrupa'ya taşınmasıdır. Anlatmaya çalıştığımız, 15 bin yıllık 'uzun süre' ve 'belli bir mekândan' kaynaklanan zincirleme halkalar halinde bir kültürün ana nehir olarak Avrupa'ya nasıl aktığıdır. Greko-Romen halkası Avrupa coğrafyasında oluşsa da, her şeyini bağlı olduğu mirastan almıştır. Maddi ve manevi kültür olarak 16. yüzyıldan sonra oluşan herhangi bir ciddi yenilik ve 'süreksizlik' bu süreçte oluşmamıştır. Bir yenilik olarak düşünebileceğimiz felsefi çıkış Babil, Mısır, Hitit, Urartu, Med ve Perslerden alınan kültür olmaksızın düşünülemez. Eflatun bile M.Ö. 600'lerden beri Solon, Pisagor, Thales başta olmak üzere, Yunan bilgelerin yıllarca Babil başta olmak üzere Doğu bilgelik merkezlerini nasıl dolaştıklarını ve kendi felsefi görüşlerini oluşturduklarını itiraf eder. Yunan ve Roma mitolojisi ise, adlandırmalar dışında öz itibariyle Sümer ve kısmen Mısır mitolojisinin dördüncü ve beşinci versiyonudur (Sümer + Babil + Hurri-Hitit-Mitanni + Yunan + Roma). Zaten maddi kültür olarak neolitik M.Ö. 4000'lerde Avrupa'nın tüm yaşam alanlarına ulaşmıştır. Sümer ve Mısır kültürü M.Ö. 2000-1000'lerde ulaşmıştır. Yunan yarımadasında M.Ö. 2000'lerin sonlarında başlayan sentez, M.Ö. 1600-1200'lerde ilk denemeden sonra, ancak M.Ö. 1000'lerden itibaren başlayan antikçağda ürün vermeye başlamıştır. Homeros ve Hesiodos bunu ilk dillendirenler olmuştur. İtalyan yarımadasında M.Ö. 1000'lerde Etrüsklerle başlayan mayalanma M.Ö. 700'lerde krallık, M.Ö. 500'de cumhuriyetle sonuçlanmıştır.

M.Ö. 500-M.S. 500'lerde yaşanan bin yıllık süreç önemli özgünlükler sunar. Uruk'tan sonra ikinci denmeye layık bir kentler halkası oluşturmuştur. Greko-Romen kentleşmesi şüphesiz estetik değeri yüksek bir aşamadır. Sınıflaşma ve yönetim biçimleri aynı olgunlukta olmasa da, birçok özellikleriyle binlerce yıl önce yaşanmıştır. Ticaret, pazar, para, alfabe, bilim, felsefe (bilgelik), moral, mitoloji gibi maddi ve manevi kültür öğeleri de binlerce yıl önce oluşmuştu. Bütün bunları çok önemli bir ikinci versiyondan geçirdikleri söylenebilir. Ama miras olmadan sadece yerden çimen fışkırmış gibi iki yarımadadan türetmek anlamlı değildir. Batı tarihi uzun süre kökler meselesini çok eksik ve yanlış anlamıştır. Post modernite döneminde daha doğru yorumlar gelişmektedir.

Greko-Romen kültürünün bir özgünlüğü krallık, cumhuriyet, demokrasi ve imparatorluk gibi devlet rejimlerini peş peşe ve iç içe yaşamasıdır. Başlangıçta demokrasi ve krallıklar iç içeyken, son dönemlerinde cumhuriyet ve imparatorluk iç içe olmuş; çözülüş öncesinin son biçimleniş tarzı olarak imparatorluk önem kazanmıştır. Bir nevi köleci sistemin son ve en kapsayıcı kültür ve uygarlık sistemini teşkil etmiştir. Bu özelliği önemlidir. Ya yıkılacak, ya dönüşecektir. Nitekim Roma İmparatorluğu yıkılarak dönüşmüştür. Greko-Romen uygarlığıyla tarihin uzun süreli bir aşaması en olgun dönemini yaşadıktan sonra derin bir krize girer. Kırsalda tarım, şehirde zanaatçılığa dayalı üretim önemli bir artık-ürüne yol açıyor. Artık-ürünün bolluğu devlet türü örgütlenmenin temelidir. Artık-ürün özünde karın tokluğuna çalışan ve beceri kazanan emekle bağlantılıdır. Köleci tarz emek sunumu ve kullanımı başat türdür. Bu tür üzerinde ideolojik, politik ve askeri üçlüden oluşan devlet tekeli kurulmaktadır. Kentleşmeyle iç içe gelişen bu sistem, zanaatkârlıkla birlikte işbölümünü geliştirerek, metalaşma-pazar-para zincirinin oluşumunu sağlıyor. Bu halkada ticaret tekeli devreye girerek, artı-ürünün bir bölümüne el koyma imkânı veriyor. Devlet içinde veya devletler arasında tarım ve zanaatçılıkta oluşan artı-ürüne el koyma konusunda yarışan ve giderek çatışan iki tekel öz itibariyle doğuyor. Aralarında keskin bir ayrım olmasa da, birçok siyasi ve askeri ilişki ve çatışmaları çözmek açısından iki tekel kavramı kilit rol oynar.

Kabaca tarım ve ticari tekelci klikler olarak kavramlaştırabileceğimiz bu güçlerin şehir etrafında yoğunlaşan ideolojik, politik ve askeri aygıtların çekirdeğini oluşturduğu maddi ve manevi kültürel bütünlerden oluşan toplum sistemini (biçimini) uygarlık olarak tanımlayabiliriz. İstismar edilen emeğin hâkim biçimi kölecil tarzda denetlendiği için, bu sistemlere 'köleci uygarlıklar' demek de anlamlı olabilir. Uygarlık tarihi boyunca rekabet ve çatışmanın iki kanaldan yürütüldüğünü ayırt edebiliyoruz: Uygarlığın kendi içinde genelde tekeller arasında, özelde tarım ve ticaret tekelleri arasında; ikinci olarak, uygarlık sistemleriyle çelişkileri olan tüm toplum güçleri (sınıf, kabile, aşiret, halk, zanaatkâr) arasında. Savaşların doğası bu iki kanaldan beslendiği gibi, kazanabilmek açısından maddi ve manevi kültürün yoğun rekabet ve çatışma ortamında sürekli geliştirilmesi de bu nedenlerledir. Uygarlık tarihinde zincirleme reaksiyon dediğimiz oluşumlar başlar. Greko-Romen dönemine kadar kısaca özetlediğimiz bu zincirleme reaksiyon krizli bir süreçtir. Tarım ve ticaretin çeşitli nedenlerle bazı alanlarda çökmesi, zayıflaması krizleri hep devrede tutar. İklim, aşırı üretim, iç ve dış çatışmalar, iç ve dış göçler, verimli üretim tarzları, askeri, siyasi ve ideolojik konularda analitik yönden daha gelişkin sistem (felsefe) ve örgütlemeler belli başlı kriz nedenleridir. Tekel kliklerinden yok olmak istemeyen ve pay artırımını dayatan kesimleri, çatışma ve savaşları üretim araçları rolünde kullanırlar. Ekonomi üzerine kurulu tekel olmaları nedeniyle bu böyledir. Özellikle ticari temele daha fazla dayalı devlet ve uygarlıklar, ticari krizlerin sıklığı nedeniyle daha çok savaşa yol açarlar. Elverişli iklim ve sulama koşullarına düzenli olarak sahip olan tarım tekellerinin egemen olduğu devlet ve uygarlıkların daha istikrarlı ve barış içinde olmaları, krizlerin sık sık devreye girmemesi nedeniyledir. Bu perspektiften baktığımızda, neden Mısır, Hindistan ve Çin'in, bazı şehir, bölge ve köle ayaklanmaları hariç, pek az savaştıkları daha iyi anlaşılır. Genel Mezopotamya kökenli uygarlıkların yayılmacı ve sürekli savaşçı olmalarının da ticarete aşırı bağlılıklarından kaynaklandığı anlaşılır bir husustur. El Ubeyd, Uruk, Ur, Babil, Asur, Pers uygarlıklarının sürekli kolonileştirme, yayılma ve savaş ortamında yaşamaları, ticaretin üretim sürecindeki vazgeçilmez rolüyle yakından bağlantılıdır.

Greko-Romen uygarlığının hem Atina döneminde deniz ve karada, hem de Roma önderliğinde deniz ve karada sürekli sefer ve savaş halinde olması, Akdeniz dünyasındaki ticaretin olmazsa olmaz türünden ağırlığıyla bağlantılıdır. Uygarlığın kurulduğu aşamadan beri Mezopotamya tarım ve ticaretin beşiği olmuştur. M.Ö. 600'lerden itibaren doğuda Perslerin, batıda Grekler ve Romalıların hem kendi ana üretim ve ticari bölgelerinde, hem Mezopotamya ticaretine ve tarımına bağlılıkları yüzünden Mezopotamya üzerinde 'bin yıllık savaş'lar yürütmeleri de ağırlıklı olarak aynı nedenlerledir.

Mezopotamya ticareti ve ticaret olmadan uygarlık olmaz. Ya ikisi birden veya biri düşecektir ya da birbirlerini dengeleyeceklerdir. Kazananlar kaybedenler olmuştur. Dengede kalma, iki tarafın kazanamadığı dönemler daha uzun süreli olmuştur. Yine örneklersek, El Ubeyd-Uruk çatışmalı ve dengeli olmuştur. Daha önce ikisi de Yukarı Mezopotamya'daki toplumla çatışmalı ve dengeli olmuştur. Ur ve Akad hanedanlıkları arasında korkunç çatışmalar olmuştur. Denge de vardır. Ancak Ur ve Akad'ın tarihten silindiği dönemler de olmuştur. Akadlar ve Gutiler çatışmalı, yok etmeli ve dengeli süreçler yaşamışlardır. Babil ve Asur dengeli ve çatışmalı olmuşlardır. Bir bütün olarak Hurriler (Hitit, Mitanni, Kassit, Med, Urartu dahil) ile Babil ve Asurlar arasında korkunç savaşlar ve denge dönemleri sık aralıklarla yaşanmıştır. Hititlerle Mısırlılar arasında denge ve savaş dönemleri varlığını korumuştur. Nihayet 'bin yıllık' (M.Ö. 550-M.S. 650) Greko-Romen ve Pers-Sasani savaşları yaşanmıştır. Uygarlıkların kendi iç klikleri ve birbirleri arasındaki çatışma ve barışları böyledir!

Ayrıca uygarlığa, yani köleliğe ve ticari gaspa zorla bağlanmak istenen halklar, kabileler, köleler ve kentlerin (zanaatkârlar) direniş ve isyanları bitmez tükenmez diğer bir ana kategoridir. Uygarlık

sadece kapitalizmin (sermayenin) artık-değerinin değil, beş bin-altı bin yıllık artı-ürünün (sermayenin) temelinde yattığı kanlı, işkenceci ve sömürücü kölecil bir sistemdir.

8- İslamiyet ve Hıristiyanlık

İslamiyet ve Hıristiyanlık şüphesiz birer uygarlıktır. İkisi arasındaki farklar ve benzerlikler ilgi çekici ve önemlidir. Uygarlık tarihinde konumları ve etkileri üzerinde çok şey söylenmesine ve yazılmasına rağmen, bilimsel niteliği gelişkin yorumlar azdır. Bunda etkileri altındaki kişilik oluşumunun payı belirgindir. Hıristiyanlık ve İslamiyet'in dışına çıkarak paradigma geliştirmek, ilerde başarılması gereken bir görev olabilir. Laik pozitif yorumların kendileri en kaba putçuluk benzeri bir din olup, genelde dinleri, özelde Yahudiliği, Hıristiyanlığı ve Müslümanlığı çözümleyebilecek ve aşabilecek içerikten yoksundurlar.

Reformasyon ve Aydınlanma, Hıristiyanlığın kapitalizme uyarlanmasını temsil ederler. Rönesans'ın zaten Hıristiyanlıkla çatışmaya girmediği bilinmektedir. Aydınlanmanın din ve Hıristiyan karşıtlığı, 'aşma' niteliğinden yoksun olmak kadar, tutarlı bir eleştiri ve yorumuna ulaşmaktan da uzaktır.

İslamiyet ise kendi mensuplarınca eleştirilmekten ziyade, erkenden mezhep çatışmalarında bir katılaşmayı yaşamıştır. Hıristiyanlık kadar felsefi yoruma da tabi tutulmamıştır. Kendi Rönesans, reformasyon ve aydınlanmasını ise hiç yaşamamıştır. Birer reaksiyon ve provokasyon olan 'yeniden İslamcılık' akımları ise, kapitalizm koşullarında milliyetçilik ve faşist iktidar anlayışından öte bir anlam ifade edememektedir.

İslamiyet ve Hıristiyanlığı uygarlık tarihinin ikinci aşaması olarak yorumlayabiliriz. Roma İmparatorluğunun M.S. 4. ve 5. yüzyıllarda içine girdiği kriz genel olarak bir uygarlık krizidir. Yaklaşık 4000 yıllık köleci uygarlığın genel bir çözülmesi bu yüzyıllarda hızlanmaktadır. Tarihçiler bu iki yüzyılı 'karanlık yüzyıllar' olarak değerlendirir. Uygar toplumun boyunduruğu altında yaşayan insanlık derin bir kurtuluşa, onun zihni ve maddi yapısal araçlarına ihtiyaç duymaktadır. Her tarafta amaç ve araç arayışı vardır. Bir kâbustan uyanmak üzere olan bir ruh hali söz konusudur. Gün doğacaktır, ama nasıl bir günlük güneşlik olacak, orası meçhuldür. Eski inançlar ve putsal simgeleri artık pazarlarda beş para etmiyor. Roma imparatorları bile Jüpiter mabedine uğramaz olmuşlardır. Zihin yoğunlaşmasının, inanç arayışının derinliğine kendisini hissettirdiği bu dönemin ruhuna uygun olarak Hıristiyanlık, Manicilik ve İslamiyet'in doğuşu anlaşılırdır.

Çok daha yakıcı bir soru şudur: Hem Hıristiyanlık hem İslamiyet kesin siyasi hareketler oldukları halde, kendilerini neden ısrarla 'ilahi', 'teolojik' hareketler, yani din olarak sundular? Bu önemli sorunun cevabını bahsettiğimiz ortam kadar, o dönemin kurtuluşçu, entelektüel arayışçı biçimlerinde aramak öğretici olabilir. Düşünce, tartışma, program ve örgüt anlayışları daha önce biçimlenmiş örnekler üzerinde yürümek durumundadır.

Bunda en önemli gelenek İbrahimî peygamberlik geleneğidir. Kurtuluştan ilk olarak peygamberler haber verecektir. Peygamber olmadan, olunmadan kimse "Ben kurtuluşçuyum" diyen bir militan veya aydının arkasından gitmez. Çok köklü bir gelenek olması nedeniyle başka bir seçenek fazla şanslı olmayabilir. Nitekim Manicilik biraz farklı bir geleneği denemek istedi. İçeriği daha aydınlatıcı olduğu halde, eski gelenekler nedeniyle tam başarılı olamadı. Halen Ortadoğu kökenli hareketlerin kendilerini dini kisve altında sunmaları bu tarihsel geleneksellikle bağlantılıdır.

Dolayısıyla İslamiyet ve Hıristiyanlığı yorumlarken, her ikisinin dini kisve giydirilmiş düpedüz siyasi hareket olduklarını iyi anlamak gerekir. Şüphesiz ideolojik kısmı da vardır. Bu kısa

değerlendirmemizde sunduğumuz gibi, kökleri ilkçağlara, özellikle Sümer ve Mısır rahip tapınaklarınca düzenlenen mitolojik-dinsel imgelere kadar giden İbrahimî dinsel geleneğin ağırlıklı bölümü teolojiktir. Tanrı kavramı ve ritüelleriyle ilgilidir. Mısır ve Sümer tanrılarından ve ritüellerinden (ibadetlerinden) farklı bir yorum geliştirmek için büyük çaba harcamışlardır. Çok ünlü peygamberlere izafe edilen 'yorumlama katkıları' hep geliştirilmiştir. Musa, Samuel, Davut, Süleyman, Hezekiel, İşaya ve pek çokları bu türdedir. Fakat bu kişiliklerin dönemin despotik rejimlerinden kurtulmak için büyük kurtuluşçu misyonları olduğunu biliyoruz.

Maniciliğin izinin kaybolmasının nedeni, önünde ve arkasında böylesine sağlam bir geleneği yaşamamasıdır. Fakat İbrahimî gelenek yaklaşık 1500 yıllık olmasına karşılık, İsa Mesih dönemine kadar sınırlı bir başarı sağlamıştır. Mısır ve Mezopotamya kökenli uygarlıkların hiçbirini yenememiştir. Oluşturduğu ufacık Kudüs Krallığı ise uzun ömürlü ve pek etkili olamamıştır. Çok önemli başarısı ise, hep mazlum insanların ve kurtuluş arayanların umut sesi olmasını bilmesidir. Nemrut ve firavunlardan (tüm despotik yönetimlerden) acı çeken tüm ezilenlerin, yoksulların, ideal peşinde koşmak isteyenlerin vicdanı ve çekim merkezi olmuştur.

Hz. İsa Mesih olayını bu çerçeveye oturtursak daha iyi kavrayabiliriz. Roma İmparatorluğu çoktandır Kudüs Krallığını da fethetmiştir. İşbirlikçiler (kâhin) Romalı yöneticilerle birlikte olunca, ortam yeni peygamber için uygunluk arz etmektedir. Ayrıca Roma köleciliğinin çözdüğü Ortadoğu topluluklarının bağrından oluk oluk 'işsiz köleler', proleterler yığını çıkmaktadır. Birçok tarikat ve peygamber türemiştir. İsa Mesih muhtemelen bunlardan çarmıha gerilen biridir. Aslında çokçası benzer ölümlere mahkûm edilmiştir. Mesih (kurtuluşçu) sadece sembol ismi oluyor. Genel yoksullar hareketinin ortak adı, sembol ismi oluyor. İlkel bir sosyalist hareket olarak değerlendirmek mümkündür. Kesinlikle başlangıçta yoksul ve kaçan kölelerin hareketidir. İsa denilen kişinin son hareketi, Kudüs'ü fethetme yürüyüşüdür. Yeni krallık peşindedir: Yoksulların kralı. Bir nevi Romalı Spartaküs gibidir. Ama onun savaşsız olanıdır. Hareket 12 havarilerin ardından, özellikle ilk İncil taslakları (ideolojik materyaller) ve gruplaşmalardan sonra kitleselleşiyor.

Saint Paul ve bazı havariler çok faaldir. Roma ve Sasani İmparatorluğunu izliyorlar. İki, üç ana halk grubu olarak Grekler İç ve Batı Anadolu'da, Asuriler doğuda Sasani bölgelerinde, Ermeniler Kuzeydoğu Anadolu'da kitlesel katılım gösteriyorlar. Başta Saint Paul olmak üzere Yahudi aydınları da çok faaldir. Roma ve Sasani İmparatorluğunu sosyal temellerinden sarsıyorlar. Tam bir siyasi hareket haline geliyorlar. Bizans'ın (Konstantinopolis) Doğu Roma olarak ayrışması, akabinde Hıristiyanlığın resmi din haline gelişini izliyor. Çelişki buradadır. Roma'ya karşıtlık temelinde ortaya çıkan öğreti, Roma'nın büyük parçasının resmi dini, ideolojisi oluyor. Bu durum hem parçalanmayı hızlandırıyor, hem de imparatorluğu dönüştürerek ömürlerini uzatıyor.

Doğu ve Batı Roma tarihleri biliniyor. Belli oluyor ki, Hıristiyan yöneticilerin önde gelenleri arasında bu süreç büyük tartışma ve ayrışmalara yol açıyor. Birçok mezhep doğuyor. Tartışma teolojik (Monofizit, Diofizit), fakat özünde tamamen siyasidir. Bir kısmı tekrar yer altına geçerken, önemli bir kısmı her iki Roma'nın en güçlü siyasi, ekonomik ortakları oluyor. İdeolojinin maskesinden siyaset ve ekonomi fışkırıyor. Hıristiyanlık din olmaktan çıkıp uygarlığa dönüşüyor. Din kisvesi altında Avrupa'nın tarihinde ilk defa tümüyle uygarlığa geçişi, Hıristiyanlığın kısaca özetlediğimiz bu teolojik ve siyasi eyleminin sonucudur.

M.S. 10. yüzyılda Kuzey ve Kuzeydoğu Avrupa'ya taşınmasıyla, Hıristiyanlık gerçekten ilk tarihsel misyonunu başarıyla tamamlıyor. Daha sonra, özellikle 'kapitalistleşme' denilen süreçle birlikte yeni bir dünya hamlesine girişecektir. Anadolu ve Mezopotamya'daki Hıristiyanlık ise, yani Grek, Armenia ve Asuriya halkları da önce Bizans uygarlığı temelinde, daha sonra bağımsız kiliseler

etrafında manevi yanı ağır basan bir uygarlaşma sürecine girecekler; 'Hıristiyan halklar' olmaları kaderlerini çok stratejik olarak etkileyecektir. Özellikle İslamiyet'in hedefleri haline gelmeleri çok trajik sonuçlara yol açacaktır.

İslam uygarlığının doğuş öyküsü de benzer gelenek üzerinde başlar. Mekke esas olarak Kızıldeniz-Haliç, Yemen, Habeşistan-Şam ana ticaret yollarının kesişim noktasındadır. Kureyş Arap kabilesinin hiyerarşik, aristokratik yönetimi oluşmuş durumdadır. Kureyş kabilesi tamamen tüccar bir kabiledir, putperesttir. Belli bir ticari sermaye oluşmuştur. Yahudilik, Zerdüştlük ve Hıristiyanlığın yanında birçok inanç etrafta kol geziyor. Hz. İbrahim'in Hacer'den olma oğlu İsmail'in göç ettiği yerde (İbrani ana kabilesinden kopanlar), Zemzem kuyusu etrafında bir kulübe inşa ediliyor. İlk mabet budur. Fakat içine daha sonra putlar yerleştiriliyor. Hz. Muhammed döneminde üç önemli put vardır: Laat, Menaat ve Uzza. Şeytan Ayetlerinde öyküleştiriliyor: Hz. Muhammed yoksul bir Kureyşli kabilenin yoksul bir ailesinden doğuyor.

İslam geçinen ülkelerde genelde İslamiyet, özelde Hz. Muhammed'in yaşamı sosyolojik araştırmaya konu edilmekten sakınılıyor. Sanki korktukları bir şeyler varmış gibi. Din de bir düşünce ve toplumsal yaşam biçimi olarak sosyolojik incelenmeye konulmadan, gerçek bir aydınlanma gelişmez. Bu yapılmazsa, o zaman Ortadoğu, ABD ve müttefiklerinin deney tahtası olmaktan kurtulamaz. Yine Hz. Muhammed'i en iyi anlamanın yolu sosyolojik araştırmadan geçer. Toplum bu tutumdan kaybetmez. Avrupa bu tutumu esas aldığı için aydınlanmayı yaşadı. Ortadoğu kendi öz aydınlanmasını gerçekleştirmedikçe düşünce devrimi yapamaz. Hz. Muhammed'in çözümlenmesi, düşünce devriminin ilk adımlarından biri olabilir. Dönemi, kişiliği ve eylemi buna uygundur. (Abdülmenaf-Haşimi kabilesi, babası Abdullah'tır.) Kadın tüccar Hatice'nin kervanlarında pay karşılığı Şam'a sefer düzenliyor. Süryani rahiplerden etkileniyor. Yahudiler ticarette ağırlıklı rol oynuyorlar. Çelişkiler başlangıçta vardır.

Hatice ile evlilik yeni bir durum yaratıyor. Etrafta yine 'Ahir (son) Peygamber' sözü dolaşıyor. Yine taliplisi çoktur. Hatta kadın taliplisi de çıkıyor. Tahminimce, Hz. Muhammed Hatice'den çok şey öğreniyor. Çünkü zengin ve tüccar kadın olabilmesi yetkinlik ister. Kulağına ilk peygamber söylentisini fısıldayan kişi olması kuvvetle muhtemeldir. İkisi arasındaki birlik kesinlikle çekirdek halinde bir iktidar arayışıdır. Kureyş aristokrasisi gerici gelenekleri (putları) nedeniyle devletleşemeyecek durumdadır. Yahudiler ve Hıristiyanlar etkisizler ve kabul edilmiyorlar. Ayrıca maddi çelişki vardır. Hacer-İsmail öyküsü bir Arap öyküsüdür; ilham veriyor. Etrafındaki inanç ve tarikatları tanıyor. Hiçbirinin amacını gerçekleştiremeyeceğini, yani Arabistan çerçevesinde siyasi birliği kuramayacağını fark ediyor. Hatice'nin teşvikiyle bu role aday oluyor. İdeolojik gelenek olarak İbrahim'in Arap kolu zaten yanı başındadır, gerisini kabiliyetli Süryani rahiplerinden öğrenmesi zor değildir.

Peygamber olduğuna ilişkin ilk vahiy, M.S. 610'da geliyor. Bizans-Sasani çatışmasının en kızgın bir dönemidir. Durum Arabistan yarımadası için bir şans sayılır. Önündeki iki engel Kureyş ve Yahudi kolonileridir. Peygamberlik baştan itibaren siyasi liderlik anlamına da geliyor. Başka türlü zaten mümkün değildir. Tüm mesajları devlet adamlarına özgüdür. Ortadoğu'nun yeni yükselen imparatorluk çıkışıdır. Oldukça yenilenmiş ve güncelleştirilmiş Yahudi ideolojisi Araplar önderliğinde tüm halklara açık kılınarak darlık aşılıyor. Yeni yaşam tarzı ibadetlerle simgeleştiriliyor; iyi bir strateji ve taktikle dünyanın dört bir yanına yayılıyor. İslamiyet'i ilk kapsamlı enternasyonalist hareket olarak değerlendirmek de mümkündür. Özcesi ideolojisi, siyasi programı, önderliği, strateji ve taktikleriyle örnek bir uygarlıksal siyasi hareket tarihe damga vura vura ilerleyecektir.

İslam'ın adının barış anlamına gelmesi ilginçtir. Muhtemelen çok çatışmalı bir süreci öngördüğünden, barışa öncelik veriyor. Üç temel hedefe yönelmek durumundadır: Bizans ve Sasani İmparatorlukları ile Kureyş aristokrasisi. Mekke'de ilk hedefe yöneliş sürgünle (Hicretle) sonuçlanıyor (M.S. 622). Medine'de ilk sosyal sözleşmeyi hazırlıyor. Yeni sözleşme çok az aşiret, kabile aristokratı dışında, kabilelerin ezici çoğunluğunun işine geliyor. Vaat edilen cennet Bizans ve Sasani mülküdür, cehennem ise eski yaşam tarzıdır. Çöldeki yaşam zaten çoğunlukla cehennemi çağrıştırır. Kureyşlilerin ilk saldırılarını püskürttükten sonra (Bedir, Uhud, Hendek) sonuç belli oluyor. İlk Arap Cumhuriyetinin (demokrasi) doğması an meselesidir. Tartışmalar ve toplantılar (Cami, topluluğu çağrıştırır) yoğundur. Sanılanın aksine, ilk camiler ibadet yeri değil, toplantı ve tartışma yerleridir.

Fakat iktidarı kısa bir süre kaybeden aristokrasi ve başı Muaviye, yeni manevralarla (çok ustalaşmış olması doğaldır) Hz. Muhammed'in ölümünden sonra (632) adım adım iktidarı yeniden ele geçirecektir. İnanmış ve ilkeli insan Hz. Ali'nin öldürülmesi, Muaviye ve sülalesine sultanlık (krallık) yolunu açacaktır. Peygamber sülalesi Hz. Hüseyin'in Kerbela'da trajik biçimde öldürülmesiyle önemini politik olarak yitirecektir. Fakat yeni bir tüccar Arap kliği sadece yarımadada değil, tüm Bizans ve Sasani mülkünde hak iddia edecektir. Büyük fetih hareketi peş peşe zafer kazanmaktadır. Yarımadadaki Yahudi ve Hıristiyanlar ilk kaybedenler olurlar. M.S. 650'lerde Sasanilerin tümü, Bizans'ın büyük kısmı, Kuzey Afrika fethedilmiş, Konstantinopolis'in kapılarına dayanılmıştır.

Bu hızlı fethediş tarzını İskender'in Makedon kabile ruhuyla Yunan felsefesini birleştirerek gerçekleştirdiği yıldırım fetihlere ve yol açtığı maddi-manevi kültürel sonuçlarına benzetebiliriz. Arabistan kabilelerinin yiğitlikleri köklü bir mirasa dayanan yeni dini inancın ruhuyla sentezlenerek, güçlü bir fethin gücüyle İskendervari fetih savaşları başarılıyor. İkinci aşama uygarlığının en önemli bir kolunu oluşturuyor. Doğunun son büyük kültürel-uygarlıksal hamlesini başarıyor.

İslam öyküsünde ilginç olan, Hıristiyanlıktaki gibi üç yüz yıl sonra değil, ilan edilişi ve yayılışıyla birlikte iktidarla iç içe olması, iktidar olarak doğmasıdır. Ezilenler, yoksullar, gerçek emek verenler hızla iktidardan dışlanacak, kabilelerin asi, taze ve aç ruhlarıyla cennetvari saray ve camiler etrafında kudretli bir devlet etrafında uygarlık inşasına geçilecektir. Küçük bir kent tüccar klanından çok kısa süre içinde (M.S. 640-650) bir imparatorluk oluşun, dini açıyla birlikte, siyasi anlamı içinde bilimsel-sosyolojik olarak çözümlenmesi son derece öğretici olacaktır.

Şahsi yorumum, Arabistan içlerinde uzun süreli iktidar boşluğu, sosyal kaos (kabile çatışmaları), Bizans ve Sasani İmparatorluklarının birinci aşamanın özelliklerini taşımaları, Hz. Muhammed'in kişilik özellikleri bu hızlı iktidar öyküsünü açıklayabilir. Ortadoğu'nun geleneksel uygarlık alanlarının tümünü fethettiği gibi, Hindistan'ın yarılarına, Orta Asya'ya, Kafkasya içlerine, Güneydoğu Asya uçlarına (Endonezya, Malezya), Güneybatı ve Güneydoğu Avrupa'nın en önemli iki yarımadası İberik ve Balkanların ötesine kadar taşırılıyor.

Böylesine büyük bir askeri ve siyasi hareket olmasına rağmen, İslam gibi dini bir kelime pek açıklayıcı olmuyor. Gerçeği örtüleyici bir rol oynuyor. İslam simgesel bir isimdir. Allah ve peygamber kavramları İbranilerce çoktandır geliştirilmiştir. Medine Yahudilerinin "Dinimizi bizden çalıyor, bize karşı kullanıyorsun" eleştirisi sanırım Hz. Muhammed'i çok kızdırmıştır. Sosyolojik olarak, kral ve yardımcılarının yüceltilmesi, Sümer ve Mısır mitolojisine kadar köken olarak götürülebilir. Fakat Hz. Muhammed'in Allah kavramına kazandırdığı içerik hayli farklılık kazanmıştır. Allah bir nevi evrenin enerjisi gibi bir şeydir. İleri bir mefhumdur. Fakat İslam bilginlerince bu konuda hiçbir sosyolojik yorum geliştirilmemiştir. İmanın şartları bir nevi teorik

ilkelerdir. İbadetler pratikle bağlılığı canlı tutmak içindir. Büyük bir kısmı dönemin ahlaki ve hukuki ihtiyaçlarını karşılamak içindir. Ticaret ve tarımda verimlilik, bunun için hukuki düzenlemeler (fıkıh) geliştirilmiştir. Birincil köleci aşamadan kalma ideolojik yaşam tarzına sert müdahale edilmiştir. Kâfirlik, imha edilmesi gereken bir 'ötekidir'. İdeolojik çoğulculuk sadece İbrahimî gelenek için bir hak olarak tanınır.

İslamiyet Hıristiyanlığa göre laikliğe daha açıktır. Objektif olarak bu böyledir. Fakat eski yaşam tarzına karşı köklü savaş çok olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Halkların tarihsel kültürleri, inançlar bahane edilerek (Hıristiyanlıkla birlikte) ya yok edilmiş, ya asimile edilmiştir: Örneğin Zerdüştilik, Manilik gibi. Getirdiği yeni yaşamın feodal aristokrasiye yol açtığı açıktır. Tanrı-kral yerine Tanrı-Gölgesi Sultan ikilemi geçmiştir. Sonuçta despotik sultanlıklar kaçınılmaz olmuştur. Din olarak İslam'ın despotizmi önleme yeteneği yoktur. Hatta Hıristiyanlık için de daha fazlası söylenebilir. Monarşiye açık olması kadar, rahipliği de daha gelişkin bir iktidar ortağı kılmıştır. Her iki dinin devlet olarak uygarlığın dışındaki kesimlerinin klasik köleliğe göre hafifletilmiş (bazı yönleriyle eskisindekinden olumsuz) serflik, kul düzeyinde tutulmalarına özen gösterilmiştir. İki din de köleliğe tam karşıt değildir. Hem hiyerarşik, hem devlet iktidarını daha güçlü koruma özelliği taşırlar. Her iki din de kavimsel gelişmeyi teşvik edici mahiyettedir.

Zaman ve mekân itibariyle iki (Yahudilik dahil) din, uygarlık ana nehrine ikinci aşama olarak katılmalarına rağmen, ne hâkim tekelci klikler arasındaki sorunlara, ne de uygarlığın dışlamış olduğu demokratik toplum güçlerinin özgürlük ve adalet sorunlarına çözüm olabilmişlerdir. İkinci aşama savaş, özgürlük ve adalet sorunlarını tersine daha da ağırlaştırmıştır.

a- Tekelci iktidar odaklarına yenileri eklenmiş, buna karşılık zanaatçılık ve tarımda verimlilik niteliksel bir gelişme göstermemiştir. Artık-ürün üzerinden savaşan taraflar çoğalmıştır. Emirlikler (prensler) sultanlar (monark) kadar tekelci unsurlar haline gelmiştir. Hanedanlar çoğalmıştır. Pay isteyenler eski aşamaya nazaran çok artmıştır. Bir nevi orta sınıf gibi, yeterince pay alamayınca sürekli savaş çıkarmışlardır. Avrupa'da, Rusya'da derebey savaşları çok yoğun geçmiştir. Monarklar bürokrasiyi daha da çoğaltarak gelir sorunlarını büyütmüşlerdir.

b- Her iki dine yeni kurtuluş, özgürlük ve adalet amacıyla girenler umduklarını bulamayınca, çeşitli mezhepler halinde sürekli direniş sergilemişlerdir.

c- Manevi kültürde de gelişme yerine, 'ortaçağ karanlığı' denilen eski kültür yok edilirken yenisi de geliştirilememiş, bunun yerine bitmez tükenmez teoloji ve mezhep tartışmalarıyla zihnen dünyadan ve tarihten (tarih din öykülerine indirgenmişti) kopulmuş, irade adeta yok sayılmış, gölge insanlar haline gelinmiştir. Cennet ve cehennem imgelerine esir düşmüş insanlar dünyayı umursamaz ve yaşama değmez gören bir hale düşürülmüşlerdir. Tekelci klikler kendileri için cennetvari kale ve saraylar yapmaktan geri kalmamıştır. Kent kültürü, felsefe eskisinin gerisinde kalmıştır.

d- En vahimi de, gökte tek tanrı, yerde tek sultan sloganıyla 'cihan fethi' gibi yeryüzünde tüm iktidarlarını yayma savaşı ilkçağları da geri de bırakmıştır. Tanrı adına savaş, tanrıların savaşından daha yıkıcı geçmiştir. İlk aşamanın katbekat üstünde yayılma ve sömürgeleştirmeler geliştirilmiştir. Ümmet savaşları ilkçağa göre daha sistemlilik ve süreklilik kazanmıştır. Mezhep çatışmaları içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

D- Kapitalizm Doğarken Avrupa'nın Durumu

Köleci aşamada Roma İmparatorluğunun çöküş süreciyle derinleşen nihai krize ne Hıristiyanlık ne de İslam çözüm olabilmişlerdir. Geliştirdikleri 'feodal düzen' ya da 'ortaçağ uygarlığı' denilen sistem; Sümer ve Mısır rahip reçetelerinden pek farklı olmayan, anlaşılması güç metafizik reçetelerle gerek siyasi program, gerek eylem itibariyle toplumu 'ortaçağ karanlığı' denen duruma sokmaktan öteye gitmemiştir. İlkçağlarda var olan birçok kültürel değer yok olmuştur. Roma'nın krizi mirasçıları tarafından daha da derinleştirilmiştir. Uygarlık alanında toplumlar 'cennet ve cehennem taifeleri' halinde sıralarını bekleyen, bu amaçla savaş saflarına rap rap adımlarıyla yürüyen imgelere dönüştürülerek, neredeyse gezegendeki canlı yaşamın dışına itilmiştir.

Ana maddeler halinde teorik olarak sunduğumuz bu tabloya göre, somut durumda neler görüyoruz?

a- Hıristiyanlığı ilk benimseyen kavimler olan Grekler, Ermeniler ve Asuriler, İslam fetihleriyle tarihsel-kültürel alanlarının büyük bir kısmını kaybetmişlerdir. Bir anlamda hem Roma'ya karşı Grek kimliğini, hem de Bizans'a ve Sasanilere karşı Ermeni ve Asuri-Süryani kimliğini kalıcılaştırıp güçlendirelim derken, İslam'ın fetih dalgası karşısında elde olanın büyük kısmını yitiren bu halklar en trajik durumlara düşmüşler, binlerce yıllık maddi ve manevi kültür alanlarını yitirmişlerdir. Kavim olarak en kazançlı çıkan ve büyük genişleme yaşayan Türkler ve Araplar olmuştur. Kürtler ve Farslar ancak varlıklarını koruyabilmişlerdir. Buna mukabil Ruslar, Hıristiyanlık sayesinde en çok kazanan kavim olmuştur. Ruslar karşısında Türkler, Tatarlar, Moğollar, hatta Çinliler kaybeden taraf olmuşlardır.

b- Avrupa kabileleri Hıristiyanlık yoluyla kazançlarını ve kazanımlarını dengelemişlerdir. Kavimsel kimliklerde ortak inanç nedeniyle kısmi gelişmeler olurken, rahip aristokrasisi ve ardından derebeyliklerin eski kültürel canlılıklarının önemli bir kısmını yitirmelerinde etkili olmuşlardır. Neolitiğin üstün yanlarına boyun eğdirilmiş, asimilasyon dayatılmıştır. Fakat ilk ulusal öğelerin bu dönemde kalıcı olarak ortaya çıktığı tarihsel bir gerçektir.

c- Afrika, Amerika ve Avustralya yerlileri ana kültürlerini koruyamamışlar, Hıristiyanlık ve kısmen Müslümanlık karşısında kimliklerini uzun süre yitirmişlerdir. Hint kültürü kaybeden tarafta olmuştur. Çin bu dinler karşısında yayılmaya cesaret edememiştir.

Ortaçağ uygarlığı, benim deyişimle ikinci uygarlık aşaması, kriz çözme yerine daha da derinleştirme sonuçlarına yol açtığından, Avrupa'nın durumu stratejik bir nitelik kazanmıştır. Avrupa uygarlık savaşını kaybettiğinde hepten kaybetmiş olacak, kazandığında ise stratejik üstünlüğü kesinleşecektir. Uygarlık savaşı şüphesiz ortaçağın iki stratejik gücü arasındaki bir savaş, Avrupa'daki ve Avrupa üzerindeki Hıristiyanlık ve Müslümanlık savaşıdır. Durum sanıldığından daha da karışıktır.

15. yüzyıla varıldığında, Hıristiyanlık tüm Avrupa'daki yayılmasını tamamlamıştır ve kutsal krallık ve derebeylik dönemini yaşamaktadır. Roma'nın mirasını Roma-Germen İmparatorluğu devam ettirdiği iddiasındadır. Fakat itiraz eden rakipleri vardır. Fransa Krallığı bunların başında gelmektedir. Avusturya Habsburg Hanedanlığı yeni bir güç olarak yükselmekte ve benzer ideadadır. Rus Çarlığı kendini çoktandır Üçüncü Roma (İstanbul'un düşünden sonra) ilan etmiştir. Polonya Krallığı en yeni Hıristiyanlaşmış kültür olarak kutsallığı kimseye kaybettirmek istemeyecek kadar en öndedir. İngiltere ve Fransa yüzyıl savaşındadır. İspanya ve Balkan Hıristiyanları savunma durumundadır. İtalyan kentleri kapitalistleşmekte, diğer yandan Rönesans'a önderlik etmektedir. Roma gibi bir şehrin yükselerek birliğini sağlayıp Avrupa için de bir örnek oluşturmaları beklenmemektedir. Gırtlaklarına kadar ticari rekabete girişmişlerdir. Aralarındaki çekişme şiddetlidir. Tek katkıları, son iki yüzyıl içinde Avrupa'ya kentleşmede öncülük etmek ve ticaret kapitalizmini Avrupa'ya yayarak stratejik bir imkân hazırlamak konumundadır. Büyük olasılıkla bu

stratejik imkân Avrupa'nın en önemli şansı olacaktır. 16. yüzyıl bunu doğrulayacaktır. Haçlı Savaşları umulduğu gibi sonuçlanmamıştır. Avrupa'nın ne olacağı belirsizdir.

Tam bu sırada Müslüman Araplar hala İberik-İspanya üzerinden stratejik bir tehdit olmaya devam etmektedir. Fransa'ya bir defa girmişler, zorbela çıkarılmışlardır. O cepheyi kaybetmeleri halinde, Hıristiyan Avrupa bir nevi sömürgeleşip yok olacaktır. Balkanlar üzerinden Osmanlı İmparatorları yıldırım hızıyla Avusturya-Macaristan'a ulaşmışlar, Polonya'ya dayanmışlardır. Eğer durdurulmazlarsa, Roma gibi Avrupa'nın siyasi ve kültürel varlığı da sona erebilecektir. Osmanlı Türkleri ve İspanya-Endülüs Arapları da biliyorlar ki, Avrupa karşısında nihai zaferi kazanmasalar, kesinlikle peş peşe kaybetme sürecine gireceklerdir. Kuzey Karadeniz üzerinden Moğolların devamı olarak Altınordu Devleti her an Avrupa'ya da saldırabilir.

Avrupa'nın derinden gelen birkaç özelliği daha vardır. Kabile demokrasilerinin gelenekleri halen tazedir. Halklar uygar köleci sistemi pek derinliğine yaşamamışlardır. Hıristiyanlığı algılayışları son derece yüzeyseldir. Zihinleri tam anlamıyla fethedilmemiştir. Özellikle kuzey hattı böyledir. Doğal yaşamla ilişkileri güçlüdür. Kentleşmenin en hızlı ve taze dönemini yaşamaktadırlar. Kentler krallık ve imparatorlukları pek tanımadığından, demokratik yanları ağır basmaktadır. Hepsinde yarı-demokratik yönetimler vardır ve bu yönetimler arasında konfederasyonlar kurulmaktadır. Başka ve iradeleri dışında egemenlikleri kolay kolay tanımamaktadırlar. Kurulan tüm krallık ve derebeylikler tazedir. Avrupa'yı temsil yetenekleri ve tecrübeleri kıttır. Haçlı Seferlerinde çoğu pul pul dökülmüştür.

Buna mukabil İslam uygarlığı tecrübelidir. Arkasında eski uygarlık dünyası vardır. İktidar sorunlarını daha iyi bilmektedir. Kendilerine inançları yüksektir. Nihai din ve peygamberi kendileri temsil ettiklerinden daha fazla dogmatiktirler. İlk Haçlı Seferlerini kaybetmedikleri gibi, ticaret yolları halen denetimlerindedir. Ticarette halen üstündürler.

Bu gerçeklikler ortamından bakıldığında, Avrupa'nın uygarlık krizini en derinden yaşadığı rahatlıkla görülecektir. İslam'ın, dolayısıyla Türkler ve Arapların tehlikesi her geçen gün büyüyor. Konstantinopolis kaybedilmiş, Fatih Sultan Mehmet İtalya'nın güneyine, Otranto'ya asker çıkarmıştır. İslam bizzatihi din olarak ve sürüklediği kavimler olarak Avrupa için tam bir kâbustur. Hıristiyanlık bu kâbusla baş edecek bir uygarlık biçimi değildir. Zaten sürekli kaybetmektedir. Tek savaşma hattı olarak Viyana kalmıştır. O da düşse, İslam'ı ve Türkleri durdurmaları çok zordur.

Bu durumda İtalyan kentlerinin olağanüstü ticaret kapitalizmine sarılmaları ve Rönesans'ı ortaya koymaları daha çok anlam taşımaktadır. Her iki hareket de Avrupa için aynı zamanda varlık yokluk sorunudur. İtalya yarımadasında yaşananlar bu açıdan kader belirleyicidir.

İnsanlığı Roma'nın çöküş karanlığından çıkarıp kurtuluşa ve aydınlığa kavuşturma ideasıyla ortaya çıkan iki kriz çözümleyici güç, Hıristiyanlık ve İslam, gerek kendi içlerinde gerek birbirleri karşısında krizi daha da derinleştirip, yeniden kurtuluş ve aydınlık sorunlarına yol açmışlardır. Avrupa, ikinci uygarlık aşamasının iki temsil gücünün geliştirip kendi kucağında kilitlediği krizi ya çözecek ya da Roma gibi daha da derinliğine batacaktır.

Tam da bu noktada 16. yüzyılda doğuşunu sorguladığımız 'kapitalizm' acaba çözüm çaresi olabilir mi sorusu olanca ağırlığıyla gündeme gelmektedir. Kapitalizmin doğuş özellikleri geç ortaçağın (M.S. 14. ve 15. yüzyıl) İslamiyet ve Hıristiyanlıktan kaynaklanan krizlerine belki bir çözüm şansını verecektir. Gerçekten Hollanda ve İngiltere'nin 16. yüzyıl deneyimi çözüm şansına ışık tutmaktadır. Ama bu özellikleri yakından irdelediğimizde, bu sefer uygarlığın üçüncü aşamasının krizinin ilk iki aşamasındaki krizden daha çok derinleştirilip tüm dünyaya yayılması riskinin hiç de az olmadığını

ortaya koymaya çalıştık. Kapitalizmin kendisinin savaş, siyaset ve ekonomik tekel olarak varlık bulması, tüm uygarlık tarihinin temel kriz etkenidir. Hem kriz ürünüdür, hem krizin üretenidir. Krizleri mekâna ve zamana yayabilir. Ama bu çözüm olamaz. 16. yüzyıldan 21. yüzyıla girişimize kadar olup bitenler ne demek istediğimi fazlasıyla doğruluyor.

Bundan sonraki iki ana başlık Ulus-Devlet ve Endüstriyalizm olacaktır. Kapitalizmin tarihte ilk defa toplumsal sorunların temel çözüm ayakları olarak devreye soktuğu bu araçları sorgulayıp, sonuç bölümünde bizzat kriz rejimi, kriz uygarlığı olarak kapitalizm hakkında tartışma ve yargılarımı sonuçlandırmaya çalışacağım.

ÇOCUKTAN AL HABERI

Bir halk deyişidir. Doğru haber alınmak istendiğinde, "Çocuktan al haberi" olarak deyimlenir.

Bir halk deyişidir. Doğru haber alınmak istendiğinde, "Çocuktan al haberi" olarak deyimlenir. Bir kez daha hem tüm çocuklara saygı gereği, hem de gerçek haber kaynağına inmek için çocuk imgelemelerimi yeniden yorumlamak durumundayım.

Komşumuz ailenin çocuğu Emin'in 'İlmihal' adlı kitabı okumaya başladığını duyduğumda, İslam ve camiye olan ilgim artmıştı. Birkaç dua ezberleme karşılığında imam Müslim'in hemen arkasında saflara sızmayı başarmıştım. Daha sonra duyduğumda, Müslim'in, "Abdullah bu hızla giderse uçar" deyişini hiç unutmadım. Demek ki doğru giriş yapmıştım. Yine hala hatırımdadır; zeytin ağacının köküne sarılmış olarak, ilkokul arkadaşım olacak Aziz'e (sonradan silik kadastro mühendisi ve tapu müdürü olduğunu duydum), okul ve öğretmenin nasıl olabileceğini sormuş ve tartışmıştım. Bana daha çok canavar (modern Leviathan) imgesi gibi gelmişti. Bunda da yanılmamıştım. Çünkü okul, yeni tanrı ulus-devletin ezberletildiği yerdi. Çok sonraları Hegel felsefesinde yeni tanrının ulus-devlet olarak yeryüzüne indiğini, Napolyon biçiminde yürüyüşe geçtiğini okuduğumda ve bunun ilkokuldan itibaren rahip-öğretmenleri tarafından çocuklara ezberletildiğini yorumlamaya başladığımda, çocukluğumdan haberi doğru aldığımı fark ettim. Müslim'in cami tanrısı silikleşirken, Çorumlu öğretmen Mehmet'in ilkokul tanrıcılığı yükselişe geçmişti. Bir de komşu Argıl köyünün kamyon şoförü Haydar'ın arabasının farlarının ışığı yılda birkaç kez şafak vaktinde çardak üzerinde yarı uykulu beklenti halindeyken gözlerime vurduğunda, makinenin büyücülüğü, yarı-tanrı olarak imgelemime iyice sinmişti. Yeni tanrının arabası söz konusuydu. Yine çok sonraları endüstriyalizmin yeni Leviathanın en güçlü ayağı veya sıfatlarından biri olarak yorumlamaya başladığımda, çocukluğumun hayallerinden bir kez daha doğru haber aldığıma inandım.
Hemen burada şunu belirteyim ki, hiçbir tanrısallık endüstriyalizm kadar canavarlaşmamıştır. Köyümüz Suriye hududuna yaklaşık elli kilometre uzaklıktaydı. Hudut aydınlatma projektörleri ikide bir yıldırım şavkı gibi kendini gözüme yansıttığında, devlet-tanrı karışımı bir imgenin oluştuğunu üçüncü bir çocukluk haberim olarak hep anımsamaya çalışırım.

Türkiye Cumhuriyeti, ulus-devlet haline dönüştürülen kapitalist modernitenin yarı-sömürge ülkelerde gelişen ilk örneklerinden biridir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunda Fransa Cumhuriyeti'nin izlerini taşır. Onun gibi ilk başlarda demokrasi ve devlet olarak iç içedir. Tıpkı İran İslam Cumhuriyeti, ilk İslam Medine Cumhuriyeti, hatta ilk SSCB gibi... Süreç içinde kapitalist iktidar biçimi olarak demokratik öğeler budanıp yalınkat ulus-devletlere dönüştürüldüler. Bu konuları ilgili bölümlerde daha kapsamlı çözmeye ve tartışmaya çalışacağım. Belki de ilkidir. İlk örnekler hep dikkatle yorumlamayı gerektirir. Cumhuriyet imgelemelerimi ayrı, uzun bir hikâye-roman olarak anlatmak isterdim. Ancak tek cümleyle söylemek isterim ki, en güzide Cumhuriyet Okulu olan Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (Mülkiye-Devlet Mektebi) bitirme yılına girdiğimde, analitik ve duygusal zekâsı felç olmuş, hiçbir şeyi duyumsayıp anlamayan, tam da yeni Leviathanın tenekeden yapılma ve onun sesini vermeye zorlanan kara cahili haline geldiğimi, daha sonraki anlayışım olarak belirtebilirim.

Köydeki eski dinin etkisini uzun yıllardan sonra özellikle reel-sosyalizm mezhep okulundan ezberlediklerimle kırmayı başarmıştım. Şunu da belirteyim ki, bu yıllarda korkunç bir septik (şüpheci) durumuna düşmüştüm. Düşündükçe batıyor, adeta boğuluyordum. Çok sonraları gerek

Türkiye Cumhuriyeti kılığında, gerek Sovyet Reel Sosyalizmi kılığında kendini dayatanın modern Leviathan olduğunu fark ettiğimde, biraz kendime gelmeye başladım. Bütün dinlerin tanrısından daha korkunç modern dinin tanrısıyla (her tarafımı kuşatan sayısız imge ve putlarıyla) karşı karşıya olduğumu, bunun doğuşunu ve egemen hale gelişini anlamakla bu dinin bana göre olmayacağını, kendimi bu dine kaptırmamayı ve saptırmamayı başardığım oranda özgür yaşam seçeneğimin gelişebileceğini hissetmeye ve anlamaya başladım. İlk defa duygusal ve analitik zihnim el ele vererek beni kendime getirdi. Bu satırlarla bu süreci yorumlamaya çalışıyorum.

K. Marks ve F. Engels 'bilimsel sosyalizmi', yani kendi sosyolojilerini yorumlarken; "İngiliz ekonomi-politiği, Alman felsefesi ve Fransız sosyalizminden bir sentez oluşturduk" derler. Bu üç ekol, tüm Avrupa yaşamına hükmetmeye çalışan modernitenin teorik çözümlemelerini geliştirmeye çalışmaktadır. İngiliz ekonomi-politik ekolü, olup bitenin yeni ekonominin zaferi olduğunu kanıtlamaya (veya yeni din olarak inandırmaya) çalışırken, Alman felsefesi baş aktörün (tanrı-kralın yeni biçiminin) ulus-devlet olarak esas alınması gerektiğini, Fransız sosyalizmi ise tüm toplum adına (uygarlık ve demokrasinin birliği olarak) eski dinsel anlatımın geriye çekildiği laik-pozitivist (sistemin yeni dini) toplumun zaferinin söz konusu olduğunu teorikleştirmeye baş koyar.

16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da gelişen düşünce devriminin temelinde kapitalist tekelin muazzam altüst edici etkisi vardır. Bu düşünce devrimini tanımlamaya çalışırken, benzer birkaç tarihi örneği sık sık dile getirmek gerekir. İlk örneğimiz Sümer rahip devletinin tapınağın (ziggurat) döl yatağında doğmasına ilişkindir. Artık-ürün üzerinde devlet tipi örgütlenme koşulları düşünce devrimiyle birlikte değerlendirilmektedir. Artık-ürün hangi denetim aygıtıyla kapatılabilir? Temel meşrulaştırma araçları (toplumu yeni düzene inandırma) nasıl geliştirilip düzenlenmelidir? Bulunan çareler devlet örgütlenmesi ve tüm uygarlık dinlerinin ilk örneği olan yeni tanrıların inşa edilmesidir. Çok radikal bir cevap üretilmiştir. Devlet ilk defa rahip-kral olarak örgütlenmektedir. Ekonomi ilk defa devlet sosyalizmi olarak devletle iç içe örgütlendirilip denetim altına alınmaktadır. Geleneksel hiyerarşik güçler ise yeni gök, yer, hava, su, şehir tanrıları olarak inşa edilip maskelenmektedir. İnsanın ilk köleleştirilmesi yaratılış destanında tanrıların dışkısı olarak simgeleştirilmektedir. Tüm bu icatların yeri ise ziggurattır. Tapınak olarak zigguratın en üst katı tanrı panteonu (tanrılar birliği, hiyerarşik üst tabaka otoriteleri), onun altındaki kat rahip-kralın (sistem yaratıcısı ilk yönetici hegemon) yeridir; en alt kat ise artık-değer-ürün üreten köleler ve zanaatkârlara ayrılmaktadır. Tapınak şehrin, devletin, sınıfların ilk prototipi, döl yatağıdır derken, tüm uygarlık sistematiğinin formülünü de belirlemiş oluyoruz. En son Avrupa modeline kadar hepsi bu örneğin izini taşımaktadır. Onun için Sümer örneğine muhteşem orijinal kaynak demenin doğru olduğunu savunuyorum. Hiçbir versiyon, türev orijinali kadar çekici ve etkileyici olamaz diyorum.

İonya-Grek versiyonu üçüncüdür. Sümerlerin ikinci versiyonu, Yukarı Mezopotamya kaynaklı Hurriler ve onlarla iç içe olan Hitit uygarlığıdır. Greklerin farkı, klasik mitolojik söylemi aşıp felsefi tarzı inşa etmiş olmalarıdır. Doğa ve toplum felsefesini inşa etmelerinin temel nedeni, ortaya çıkan ve daha gelişmiş kent devletleşmelerini mitolojiyle izah etmenin inandırıcı değerinin zayıflamasıdır. Her ne kadar alt tabakalarda mitolojik anlatımın meşrulaştırma gücü devam ediyorsa da, somut yönetim sorunlarıyla boğuşanlar için daha ikna edici bir söylem gittikçe kendini dayatan bir ihtiyaç haline geliyor. Sosyal yaşam pratiği kentlerin yol açtığı problemler nedeniyle felsefi izah tarzını gerektirmektedir. Fakat Zeus'la başlatılan Olympos tanrılar panteonu halen çok etkilidir. Sokrates ilk kuşkucu yaklaşımlarını hayatıyla öderken, öğrencileri taslak halindeki öğretisini felsefenin temel kaynağı haline getirmeyi başarırlar. Özellikle Eflatun ve Aristo'ya felsefenin babaları demek yanlış düşmez.

İbranileri Sümer ve Mısır mitolojisinden ilk tek tanrılı dinsel anlatıma geçen kabile olarak tanımlamak mümkündür. Ayrı bir koldan versiyonlaştırmadır. Birçok yan kolları da (Zerdüştizm, Yunan felsefesi başta olmak üzere) katarak Musevilik, İsevilik ve Muhammedî türevleri doğururlar.

Avrupa'da 16. yüzyılda büyük bir hamle gücü kazanan yeni maddi ve manevi kültür birikimleri, esas olarak bu tarihi orijin ve versiyonlarına dayanır. Onlarsız düşünmek, tarihi Avrupa ile başlatmak, ancak inandırıcı olamayacağı baştan belli olan yeni mitoloji ve din icat etmekle olur. Pozitivizm, laiklik, liberalizm, hatta sosyalizm adı altında yapılan düşünce inşa faaliyetleri her ne kadar yenilik taşısalar da, tarihsel ana kaynağın derin etkisi altında oluşturuldular. Kavram ve içerikleri ezici çoğunlukta önceki versiyonlarda geliştirilmiştir. Sadece Greko-Romen felsefe, bilim, sanat ve hukukuna değil, Mısır ve Sümer mirasına dayanmadan Avrupa Rönesans'ının, Reformasyon ve Aydınlanma döneminin izahı mümkün olamaz.

Avrupa'nın katkısı şüphesiz vardır. 16. yüzyılla birlikte zaten meyvelerini vermeye başlar. Francis Bacon, Montaigne, Machiavelli, Kopernik başta olmak üzere bilim, felsefe ve din karışımı anlatımları yeni versiyonu belirlemektedir. Uygarlık sadece şehir, devlet, sınıf, tüccar, para ve pazar sunmadı; felsefe, din, bilim ve sanat da sundu. Avrupa kadim tarihin maddi ve manevi kültürünü en çok alma ve kendi potasında laboratuar inceliği içinde inceleyip sentezleştirme yeteneğine sahip olduğunu kanıtlamıştır. Bunu Hint ve Çin uygarlığı başaramamıştır. Ortadoğu uygarlığı da son hamlesini yapma gücünü gösterememiştir. Nedenlerine sık sık değindim.

Avrupa'nın uygarlık tarihinde yaptığı üçüncü büyük versiyonudur derken, kısaca bu tarihi gerçekleri yeniden hatırlamak öğreticidir.

Antony Giddens, Avrupa'nın katkılarını 'süreksizlikler' olarak kavramlaştırır. Bununla orijin belirlemeye çalışıyor. Şüphesiz Avrupa uygarlığının orijinalleri vardır. Ama Giddens'in süreksizlikleri (kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizm) kısmen kanıtlayıcıdır. Günümüz kapitalizmini kurtarma anlamı taşıyan Giddens'in sosyolojisini ileriki bölümlerde değerlendirmeye çalışacağım. Fakat açımladığı üç temel konu derinliğine çözümlenmeyi gerektirir. Bu nedenle bağlantı kurmak önemlidir.

Yeniden Marksizm'in üç önemli kaynağına dönelim. Avrupa'nın düşünce kaynaklarını toparlamak açısından üç ayrım anlamlıdır. Fakat üçü arasındaki benzerliği yakalayamamıştır. Çünkü yakalasaydı kendisini de ele verecekti. Marksizm de dâhil, İngiliz ekonomi-politiği, Alman felsefesi ve Fransız sosyalizmini ortak kılan Aydınlanma ideolojisidir. Esas çözümlenmesi gereken bu ideolojidir. Dünyada hala çok etkili ve egemen olan bu ideolojidir. Her ne kadar sosyoloji bilim olarak sunuluyorsa da, aynı ideolojinin çerçevesi dışında herhangi bir yenilik içermemektedir. Yanılmıyorsam günümüz ABD'li ünlü Sosyolog E. Wallerstein, Marksizm de dahil Avrupa düşüncesini yorumlarken, şuna benzer bir itiraf yapar: "Biz konuşurken, özgürlük ve sosyalizmi tartışırken, korkarım ilahların gazabına uğrarız. Çünkü aynı zehirli kaynaktan içtik." Bahsedilen düşünce, Aydınlanma ideolojisidir. Frankfurt Felsefe Okulu'nun güçlü temsilcisi Adorno'nun meşhur itirafı ise, "Yanlış hayat doğru yaşanmaz" şeklinde bizzat kendisi tarafından deyimlenmiştir.

Nietzsche ve benzer ardılları Aydınlanma ideolojisini çok daha açık eleştirirler. Nietzsche, Aydınlanmanın bütün kavramları dinden alınmıştır der. Carl Schmitt siyaset felsefesinin tüm kavram ve varsayımlarının dinsel kökünü aydınlatmıştır. Avrupa'nın kendi düşünce tarzından kuşkusunun derinleştiğine ilişkin zengin bir literatür ve örnek kişilikler listesi vardır.

Uygarlığın Avrupa'daki hali çok karmaşık ve ürkütücüdür. Sadece korkunç sömürgeci, emperyalist din ve ulus savaşlarıyla değil, ekonominin kontrol altına alınıp yönlendirilmesiyle, iktidarı ve devletleştirilmesiyle de tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanmaz büyüklüklere ulaşmıştır. Bu noktada birçok 'süreksizliği' inkâr edilemez. Hatta bazı açılardan kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet şüphesiz çok önemli 'süreksizlikler' arz eder.

Fakat başta Aydınlanma ideolojisi olmak üzere, tüm bu anlatımlar Avrupa uygarlığının 'süreksizliğini' açıklamıyor. Bilinçlice olmasa da, her din mensubunun kendi dini propagandasını yapmak durumunda kalması gibi, son tahlilde bir din olarak benimsenip bağlılığını sunmada anlatım sahipleri benzer konumdadır. İstisnaların her zaman mümkün olmasının genel yargıyı bozmayıp doğruladığını hatırlatmak isterim. Kökleri tarihin derinliklerinde olan, birkaç versiyondan geçmiş, kendi orijinleri olan çok karmaşık bir maddi uygarlık ortamında oluşan Avrupa'nın düşünce yapısının dinsel metafizik niteliği asla göz ardı edilmemelidir. Her din gibi, ifade ettiği maddi kültür koşullarını savunmak ve ebedileştirmekle yükümlüdür. Tüm dünyaya yaymak stratejik görevleridir. İlk rahiplerinden okul ve akademileriyle tüm resmi üniversitelerine, ilkokuldan kışlaya, fabrikadan büyük alışveriş merkezlerine, medyadan müzelerine, eski dinlerin kalıntılarına, hastaneden hapishanelerine, mezarlarına kadar küresel ve yerel, özellikle ulusal çapta tüm toplumu zihniyet alanında fethettiği gibi, politik iktidar teknikleri ve askeri zoruyla zırh gibi sarmalamıştır. Tüm toplum "Demir kafese kapatılmıştır."

Dinler ve izlerini taşıyan düşünceler resmileştikçe ideolojileşirler. İdeolojiler ise, somut olarak insan gruplarını ve çıkarlarını savunan program ilkeleridir. Dünya çapında resmileşen Avrupa düşüncesi veya dini artık bir ideolojidir. Uygarlık olarak üst tabakasını bütün gücüyle savunmak, ebedileştirmek ve egemen kılmak zorundadır. Ayrıca yanlış anlaşılmaması açısından bu eleştiriler sadece Avrupalı insana yapılmıyor; kendim, bölgem, dünyam dâhil, fethedilmiş insanlığın tümüne yapılıyor.

Aydınlanma ideolojisinin neden bu kadar etkili olduğu yerinde bir sorudur. En gelişmiş kozmopolit din niteliğindedir. Kendisinden önceki tüm din mensuplarına seslenir. Ulusaldır; ulus-devlete tapmayan bir ulusallık, toplumsallık neredeyse düşünülmez kılınmıştır. Ulus-devletsiz insan dinsiz insan durumuna sokulmuştur. En zayıf din durumundadır. Dolayısıyla kabullenmek eski dinler kadar zor değildir. Bilimcilikle sürekli beslenmektedir. Maddi yaşam tarzı bir nevi dinin ritüeli haline getirilmiştir. Manevi kültür araçları, başta medya organları sürekli propagandasını yapmaktadır. Siyasi ve ekonomik yaşam tam kontrolündedir. Küreselleşmiştir.

Bu genellemeleri yaparken, içinden çıkılmaz bir dünya imajı yarattığımın farkındayım. Şunu hemen eklemek durumundayım ki, kendini böyle sunan bir uygarlık, özgüveni kalmayan Roma İmparatorluğu'nun son dönemine benzer. Ne kadar görkemli ve güçlü gözükse de, yıkıma uğrattığı tüm toplumun içindeki çokluklarla çevrenin ekolojik savunması çoktandır mücadele halindedir. Uygarlığın imparatorluklaşması kadar demokrasinin konfederasyonlaşması devam ediyor.

A- Kapitalizm Ekonomi Değil İktidardır

Kapitalizmin ekonomi olmadığını düşünmek, en az Marks'ın Das Kapital kitabı kadar sonuçları olması gereken bir düşüncedir. Burada açıklamaya çalıştığım düşüncenin iktidar indirgemeciliğiyle ilişkisi olmadığını peşinen belirtmeliyim. Ayrıca kapitalizmi ekonomi olarak devletle bağlantılandıran düşünceyle de eleştirilmeyi kabul etmem. Kapitalizm, kapitalist ve kapitalist ekonomi diye kavramlaştırılanın, ekonomiyi kontrol eden politik bir gücün, kliğin oluşumundan bahsediyorum. Bu güç ilk defa 16. yüzyıl Avrupa'sında etkili olmuş, Hollanda ve İngiltere'de bizzat bu adlarla bu ülkelerin esas politik egemeni olmuştur. Ekonomiyi kullanması ekonomik olduğunu

göstermez. Fernand Braudel, denilebilir ki, bu gerçeği ilk fark eden değerli bir sosyolog-tarihçidir. Fakat düşüncesini sistematize edememiştir. Hatta tüm Avrupa düşüncesinin bir amentüsünü ne denli bozduğunu fark etse de pek dillendirmemiştir. Belki de bu yönlü düşüncesini geliştirememiştir. Kapitalizmin pazar karşıtı, tekel talanı ve dıştan dayatma olduğunu açıkça söylemektedir. O zaman sormak gerekiyor: Bu dıştan kendini dayatan, pazara karşıt ve ekonomi olmayan nedir? Bu soruya yanıt çok yetersizdir. Politik güç müdür, din midir, düşünce okulu mudur?
Teorik düşüncenin çatallaştığı ilişki alanlarında pratik gelişmeyi incelemek, irdelemek daha öğretici sonuçlar verebilir. Örneğimize Venedik üzerinde irdelemeyle başlayalım. 13. yüzyılda Venedik'te büyük tüccar bir grup vardır. Fakat bu grup aynı zamanda kentin yönetimine de egemendir. Rakipleriyle savaşıyor. Deniz armadaları vardır. Yani askeri olan bir Venedik de vardır. Ayrıca Rönesans'a hamilik yapıyor. Ekonomi ve toplum üzerinde denetimi güçlüdür. Tüm bu ilişkilerin iç içe olduğu, bunda paranın bir zamk işlevi gördüğü de rahatlıkla belirtilebilir. O zaman bu ilişkiler bütünlüğüne hangi kavram yanıt verebilir? Açıklanabilecek hususlar olarak; ekonomiyi büyük tüccar adı verilen grupla denetlemekte ve artık-değerin önemli bir kısmını sızdırmaktadır. Bunun için politik erkin ya kendisini ya da kontrolünü elinde tutmaktadır. Zor uygulamak gerektiğinde ordu gücünü kullanabilmektedir.

Dikkat edilirse, aşağı yukarı aynı grubun komple bir hareketi söz konusudur. Grubun içinden bazı isimler değişse de, en azından Venedik çapında belirleyici konumda olan bir grup vardır. Tekrar bu grubu niteleyelim. Tüccar tekelidir, devlettir, ordudur, bürokrasidir. Önde gelen kilise ve sanat camiasının hamisidir. Devleti de aşan, ekonomiye kendini dıştan tekel gibi dayatan, ama ekonomi olmayan, topluma devleti de aşan bir hegemonya dayatan bu gruba iktidar yoğunluğu demek, bizzat iktidar olarak adlandırmak doğruluk payı güçlü bir yorumdur. Eğer grubumuz tüm İtalya çapında etkili olsaydı, ona ulusal iktidar diyecektik. Toplumun tüm kesimlerine kendisini yaysaydı, ulus-devlet diyecektik. Ülke ekonomisini denetimine geçirseydi, ekonomik iktidar olarak adlandıracaktık. Tüm Avrupa'ya, oradan dünyaya konumunu taşıracak olsaydı, Avrupa ve dünya imparatorluğu diyecektik.

Bu varsayımlar temelinde 16. yüzyılın bugünkü Hollanda ve İngiltere coğrafyasına bakalım. Belirleyici olay, Fransa ve İspanya Krallıkları tarafından sürekli sıkıştırılmalarıdır. Bu krallıklar kendilerini imparatorluk olarak ilan edip İngiltere ve Hollanda'yı da kendi eyaletleri haline getirmek istemektedirler. Hâlbuki bu iki ülkenin kral ve prensi siyasi bağımsızlıklarını korumak ve geliştirmek istemektedir. Bunun için şiddetle güce ihtiyaçları vardır. Aksi halde yutulmaları an meselesidir. İhtiyaç duyulan güç siyasi, askeri, parasal ve entelektüeldir. Düşünür ve sanatkârları davet ediyorlar. Descartes, Spinoza, Erasmus oradalar. Yahudi sarraflar para sahibi olarak oraya akın ediyorlar. Yeni bir ordunun temeli atılıyor. Bu profesyonel, talim, disiplin ve tekniği yeni olan bir ordudur. Toplumsal dayanışma ve destek için özgürlüğe önem veriyorlar. İç siyasi çatışmaları gideriyorlar. En önemlisi de, Avrupa çapında verimli olan bir ekonomik beceri sağlıyorlar. Tüm bu etkenleri bir arada düşündüğümüzde, Hollanda ve İngiltere rakiplerine karşı kendilerini güçlü savunuyorlar. Hatta yüzyılın sonlarında kendilerini hegemon kılma şansını yakalıyorlar. Gelişmelerin pratikteki ana çizgisinin böyle olduğunu az çok bilgisi olanlar kabul edecektir.

O zaman sorularımızı yeniden soralım. Tüm bu iç içe ve birbiriyle bağlantılı ilişki ağlarına ne ad verelim? Nasıl bir sistem olarak tanımlayalım? Tüm bu gelişmeyi yeni bir ekonomik yaratıcı sınıf mı sağladı? Ortada verimli kılınmış bir ekonomi vardır. Kimdir bunu yaratanlar? Bin bir çeşit zanaatkâr, çiftçi, işçi, küçük tüccar, dükkâncı, pazar ve dolaşımı hızlandıran para ve senetler. En önemlisi, bu ekonomik verimlilik artık-değeri büyütüyor. Kim aslan payını alıyor? Herhalde ekonomiyi para ve siyasi-askeri güçle denetleyenler. Çünkü para olmazsa satış olmaz. O olmazsa verim durur. Ordu ve siyasi güç olmazsa işgal görür, o zaman yine verim düşer. Demek ki

belirleyicilikte para ve türevlerinin etkileri olmakla birlikte, ekonomiyi ancak kontrol düzeyine getirmek ve karşılığında da büyüyen artık-değeri gasp etmek için bu denetimi sürdürüyorlar. Bunlar muhtemelen siyasi ve askeri erkle sıkı ilişki içinde olan kesimlerdir. Prensin ve kralın ordunun başı olduğu, paraya da çok ihtiyaçları olduğu, dolayısıyla artık-değer toplayanlarla ya aynı gruptan ya da yoğun ilişkiler içinde oldukları yüksek bir ihtimaldir. Bu arada sanat ve fikir hareketleriyle de aralarını iyi tutuyorlar. Avrupa'da özgürlüğe önem veren kral ve prens olarak tanınma işlerine geliyor. Rakiplerindeki muhalefet hareketlerini de desteklemekten geri kalmıyorlar. Bir kez daha soralım: Bu komple hareketi nasıl kavramlaştırabiliriz? Ekonomiktir desek, ortada gerçek ekonomiyle uğraşan bir kişi bile yoktur. Olanlar artık-değeri ele geçirenlerdir. Bunlar kimlerdir? Kendilerini dıştan ekonomiye dayatanlar. Para-değeri dolaşımda hızlandırarak parayı çoğaltanlar. Devlete borç olarak aktaranlar. Karşılılığında belki de devlete ortak olanlar.

Görüyoruz ki, kapitalizm, kapitalist ve kapitalist ekonomi dediğimiz dolaylı olarak ekonomiyi denetleyenler, ama esas olarak içinde yer almayanlar oluyor. Esas uğraşları ne bunların? İktidar tekeliyle ilgililer. Ekonomik tekellerini iktidar tekelleriyle birleştiriyorlar. Savaşıyorlar; ülkede savaşı kazandıklarında ülke içinde güçleri artıyor. Bu daha çok artık-değer demektir. Dışa doğru savaş kazandıklarında, bu sömürge kazanımı ve hegemonya demektir. Bu gelişme ise tekel talanı demektir.

İngiltere ve Hollanda örneğini zamana ve mekâna yaydığımızda, gelişmeler daha somutluk kazanıyor. Aralarındaki ittifakı önce Avrupa'daki hegemonyaları için kullanırlar. 16. yüzyıl sonlarında İspanya İmparatorluğunun boyunduruğu kırılmış ve Avrupa çapında imparatorluk emelleri ölümcül bir darbe yemiştir. 17. yüzyılın sonlarında Fransa monarşisi de yenilgiye uğratılmış ve Avrupa üzerindeki hegemonik emelleri ağır darbe almıştır. Avusturya karşısında Prusya Almanya'sını destekleyerek, Habsburg sülalesiyle Avrupa üzerindeki imparatorluk düşlerine de ölümcül darbe vurulmuştur. Son Otuz Yıl Savaşlarıyla din savaşı çağına son verilmiş, 1649 Westphalia Anlaşmasıyla kendi çizgilerinde ulusal devletler dengesine dayalı sistemin temelini atmışlardır. Fransa'nın 1789 Devrimiyle buna cevabı, Napolyon şahsında stratejik hegemonya kaybıyla sonuçlanmıştır. Aynı dönemlerde sömürgeler savaşı da kazanılıp, 19. yüzyıla endüstri devrimiyle girilmiştir. Endüstri devrimi İngiliz hegemonyacılığını kesinleştirmiş, kendisine dünya imparatorluğunun yolunu açmıştır. Prusya'nın şahsında geç uyanan Alman devi, 1870'te Fransa'ya karşı kazandığı zaferden sonra, Avrupa ve Dünya hegemonu olmak için iki dünya savaşıyla iki defa ağır yenilgiye uğratılmıştır. İkinci İngiltere olarak ABD iki dünya savaşından da kazançlı çıkmış ve İkinci Cihan Harbinden beri yeni Dünya hegemonik gücü olmuştur. Almanya'nın rolünü tekrarlamak isteyen Rusya Sovyet İmparatorluğu hegemonya savaşından yenik çıkmıştır. Artık Dünya İmparatorluğuna oynayan bir ABD var ki, çöküşü engellemek için bir nevi savunma savaşıyla ömrünü uzatma peşindedir.

İktidarın ana doğrultusu böyledir. Uruk sitesinden başlayan iktidar nehri, akışına binlerce yan kol alarak, ABD'nin Newyork kenti yakınlarında artık okyanus sularında kaybolmaktadır. Başka dolaşacağı kıyı olarak Çin'in Okyanus kıyıları düşünülmektedir ki, şimdilik bunun varsayımı yapılmaktadır. Oraya varması ihtimali, varmaması ihtimalinden düşüktür. Uygarlık toplumunun çözülme şansı daha yüksek bir ihtimaldir. Dünya çapında dev boyutlara varan toplumsal ve çevresel sorunlar, demokratik toplumların devreye girmelerini ve kendi uygarlıklarını inşa etmelerini öncelikli olasılıklardan biri haline getirmiştir. Eski devlet sistemlerinden kalma imparatorluk kültü yerine, demokrasilerin konfederatif birliğinin küresel sorunlarla baş etme şansı daha yüksektir.

Bu varsayımlar kapitalizmi yerli yerine oturtmak için yapılmaktadır. Ufuk turu gibi bir şeydir. Uygarlık ana nehrinin İngiltere ve Hollanda durağı derin bir girdap yaptıktan sonra devam ediyor.

Yeni bir hız ve renk kazanarak... Girdapla birlikte ana nehre katılan süreksizlerin uygarlığın sonraki akışına yeni bir renk ve hız verdikleri açıkça belirtilebilir. Geleneksel devletin ulus-devlet olarak yeni versiyonu, yine neolitik devrimden sonra en büyük ekonomik devrim olarak endüstrisi, iki çok güçlü akarsudur. Geleneksel uygarlığı hızlandıran ve renklendiren de bu iki etkendir.

Yine sürekli sorduğum soru devreye giriyor. Kapitalizm nerede? Kapitalizm ulus-devlet ve endüstrinin neresinde? Bu soruları ekonomik içerik açısından soruyorum. Cevabını çok sıkı aramama rağmen ekonomi içinde bulamıyorum. Biçiminde tekrarlıyorum.

Belki tuhaf karşılanabilir, ama bana göre ekonominin gerçek sahibi, tüm işgal ve sömürgeleştirme çabalarına rağmen kadındır. Ekonomiyi sosyolojik açıdan anlamlı değerlendirmek istiyorsak, en doğru yaklaşım, mademki çocuğu karnında beslemekten tutalım, en zor doğum sonrası ayakta durabilecek hale getirinceye kadar kadın besliyor, evin besleme zanaatkârı da kadındır; o halde en temel güç kadındır. Cevabım gerçeğe daha saygılı sosyolojik bir cevaptır. Biyolojiyle bağını da kesin göz önünde bulundurarak. Kaldı ki, tarım devrimindeki rolü ve milyonlarca yıl bitki toplayıcılığıyla, halen sadece ev içinde değil, ekonomik yaşamın birçok alanında çarkı döndüren kadındır. Bilimlerin temelini atma onurunu taşıyan Antik Yunanlıların ekonomiye ev yasası, kadın yasası olarak ad koymaları da bu gerçeği binlerce yıl önce tespit etmiştir.

İkinci sırada şüphesiz uygarlık güçlerinin baş sanat olarak belledikleri artık-ürün ve artık-değer gaspı için sürekli ve acımasız yöntemlerle hep denetim altında çalıştırdıkları köle, serf ve işçi kategorisinde yer alanlar vardır. Üçüncü sırada biraz daha özgür her tür zanaatkâr, küçük tüccar, dükkâncı ve küçük arazi sahibi çiftçiler gelir. Bunlara sanatkâr, mimar, mühendis, doktor vb. serbest meslek erbabını da dâhil etmekle tabloyu aşağı yukarı tamamlamış oluruz. Ekonomik çarkı tarih boyunca çeviren toplumsal grup veya sınıfların bunlar olduğu tartışmasızdır. Yine aralarında kapitalist, senyör, ağa, efendi yoktur. Bunlar çok açık ki, ekonomik güçler değil, insan ve emeği üzerine her tür sömürüyü, işgali, sömürgeciliği ve asimilasyonu dıştan ve tekelci olarak dayatan işgalci, sömürücü, sömürgeci ve asimilasyoncu güçlerdir. Dıştan dayatmacı ve ekonomi olmayan sadece kapitalist değildir. Büyük tüccar, sanayici ve bankacı olarak kapitalistten başka senyör, efendi, politikacı, asker ve uygarlıkçı entelektüel de ekonomik olmayan, ekonomiye dıştan kendilerini dayatan güçlerdir.

B- Kapitalizmin Ekonomi Olmadığına İlişkin Veriler

Kapitalizmin sadece ekonomi olmadığına, daha da vahimi ekonomi karşıtlığı olduğuna ilişkin de eldeki veriler çarpıcıdır.

1- Ekonomik krizler. Kapitalizmi bir ekonomik sistem olarak kanıtlama çabasındaki 'pozitivist-bilimci' rahip takımı, krizler sorununu da yanlış algılamakta ve algılatmaktadır. Ekonomik krizlerin tek bir izahı vardır. O da ekonominin can düşmanı, karşıtlığı kimliğinde yatmaktadır. Bazen fazla üretimden kaynaklanan krizler diye bir tanım geliştirilmektedir. Bir yandan dünyanın büyük kısmı açlıktan kırılacak, diğer yandan üretim fazlası bulunacak! Kapitalizmin ekonomi karşıtlığı en çok bu tür bilinçli olarak yaratılmış bunalımlarda kanıtlanmaktadır. Nedeni de gayet açıktır: Tekel kârı. Yok, pahasına ürettiği emekçi güçlere bırakılan paylar alım gücüne yetmeyince, sözde bunalımlar ortaya çıkıyor. Daha doğrusu, çıkarılmış oluyor. Bu durumda hangi sahte rahip, daha doğrusu sözde ekonomist imdada yetişiyor? Keynes! Ne diyor? Harcamaları devlet arttırsın. Nasıl? Emekçilerin alım gücünü yükselterek! Oyun bütün iğrençliğiyle nasıl ortaya çıkıyor? Bir yandan cebini boşaltacaksın, diğer yandan elinle diğer cebini dolduracaksın! Bu, bal gibi emekçileri ve tüm uygarlık dışı toplumu ölümü gösterip sıtmaya razı etme politikasıdır. Çok açık ki, politik bir ilişkiyle karşı karşıyayız. Uygarlığa karşı demokratik güçlerin eylemi bastırılmak istendiğinde önce

aç bırakılır. Sonra yalvartılarak karınları doyurulur. En eski savaş taktikleriyle karşı karşıyayız: Bir halkı, bir şehri teslim almak istiyorsan, önce ablukaya alacak, aç bırakacaksın! Sonra teslim olma karşılığında karnını doyuracaksın!

Kapitalizmin sahte bunalım teorisinin gerçek özünün bu olduğunu yüzlerce örnekle kanıtlayabilirim. Sadece meşhur 1930 bunalımını çözümlersek, tüm mantığı sökmüş oluruz. Bu dönemde neler oluyor? İngiltere'nin hegemonyasını kabul etmeyen Sovyetler Birliği kalıcı ve başarılı bir rejim haline geliyor. Hem de kapitalist adı verilen dünyayı tehdit ederek. Avrupa içinde ağır şartlarla teslimiyet antlaşması dayatılan Almanlar ve bağlaşıkları sağı ve soluyla direniş halindedir. Çin, Mao önderliğinde büyük bir köylü başkaldırısını yönetiyor. Anadolu başta olmak üzere, İngiliz hegemonyacılığına karşı sömürge ve yarı sömürge ülkeler ulusal diriliş mücadelesiyle dünya çapında başkaldırmaktadır. İngiliz dünya hegemonyacılığının bunlara verdiği yanıt, 1929-30 bilinçli bunalımıdır. Bir yandan dağ gibi yığılmış mallar, diğer yandan açlıktan kırılan halklar, emekçiler. İngiliz Keynes'in ilacı her şeyi açığa vuruyor: Dünya emekçilerine ve halklarına kırıntılar kabilinden ayakta kalma şansı. Sözde sosyal devlet politikaları... Sonucu ne olmuştur bu 'kapitalist sosyal devlet politikalarının'? Ekim Sovyet İhtilali ile başlayan dünya demokratik toplumunun, uygarlığın yeni hegemon gücü karşısında adım adım geriletilmesi, çarpıtılması, asimile edilmesi; 1990'larda Sovyet sisteminin çok önceden başlatılan (1930'larda Stalin'in antidemokratik politikaları, yani diktatörlüğü; Niçin? 1929-30 bunalımının etkisini bertaraf etmek için. Kim bertaraf oldu? Stalin ve ekibi, Sovyet ekonomisi) içten çökertilme politikalarıyla resmen ortadan kaldırılmasının ilanı. Ulusal kurtuluş devletlerinin sosyal içeriğinden (demokratik devrim ve toplum içeriğinden) boşaltılarak hegemon kapitalist sisteme entegre edilmesi. Tüm bunalımların ana amacının bu olduğu, bilinçli devlet politikalarıyla hegemonik sistemin varlığının sürdürülmesiyle amaca erişildiği, en azından kritik bir aşamanın geride bırakıldığı.

2- Kıtlığa dayalı krizleri de aynı kategoride değerlendirebiliriz. Bilinçli mal üretiminden vazgeçilmesi veya hastalık ve afetler karşısında insanların çaresizliğinden medet umulması. Mevcut teknik ve donanımlarla ciddi bir açlık ve kitlevi hastalıklar düşünülemez. Amaç hegemonik sistemin varlık sorunu olduğunda bu yapay bunalım türüne başvurulmakta, hastalık ve afetler koz olarak kullanılmaktadır. Bir kez daha 'kapitalist ekonomi ve toplumu' denilen aygıtın resmi hegemonik uygar güçle bağlantısını netçe görüp yorumlayabiliyoruz. Metot aynıdır: Aç bırak, hastalığını ve felaket halini kullan! Hem de kurtarıcı melek ve hatta tanrısı olduğunu kanıtlamış olursun. Kulların sana bol bol şükretsin!

3- Kapitalizmin sadece ekonomi karşıtlığı değil, toplum karşıtlığı olduğunu da iyi anlamak gerekir. Teorik olarak toplumun bütün olarak kapitalistleşemeyeceğini, bunun imkânsız olduğunu çok önceden Roza Luxemburg kanıtlamaya çalışmıştır. Bence ince teorilere pek gerek yoktur. Herkes, her toplum, işçi ve kapitalist olarak ikiye bölünse, kâr amacıyla satacak mal üretemezsin! Kaba örnek: Yüz işçinin çalıştırıldığı bir fabrika varsayalım. Yüz araba üretebilsinler. Toplum da bir kapitalist fazlasıyla 1+100 kişiden oluşsun (Çünkü toplum sadece işçi ve kapitalistlerden oluşmaktadır. Saf kapitalist toplum denilen olay budur. Tabii Marksistlerin en azından bir kısmının büyük yanlışı). Yüz arabayı elden çıkaralım ki kâr gelsin. Yüz işçi ücretleri ile arabaları aldılar. Geriye patrona ne kaldı? '0' (sıfır). Demek ki, daimi olarak kapitalistleştirilmeyen, benim sistem analizimle 'uygarlık karşıtı demokratik toplum' her zaman var olmalı ki, uygarlık toplumu sürdürülebilsin. Yeni hegemon güç olarak 'kapitalist uygarlık' da diğerleri gibi ancak demokratik toplum karşıtlığı, eylem zamanlarında daha da azgınlaşarak demokratik toplum düşmanlığı temelinde var olabilir: Ya savaşlarla ya barışlarla. Tüm uygarlık tarihinde olduğu gibi, kapitalist uygarlık tarihinde de bu anlatımı doğrulayacak sayılamayacak kadar çok olay ve savaşlar vardır.

4- İşsizlik. Kapitalizm sistem olarak artık-değerden kâr oranını yüksek tutmak için daima bir yedek işsizler ordusunu devrede tutmak zorundadır. Hatta yoksa yaratmak zorundadır. İşsizlik bilinçli yaratılan süreçtir. En sıradan canlı hayvan ve bitkiler işe yararken, insan gibi bir varlık nasıl işsiz bırakılarak yararsız kılınsın? Örneğin işsiz karınca olabilir mi? Karınca bile işsiz olamıyorsa, insan gibi gelişmiş bir varlık nasıl işsiz olsun? Evrende işsizlik kavramına yer yoktur. Ancak analitik zekânın sapık bir ürünü olarak, toplumsal yaşamın en vahşi eylemi olarak işsizlik yapay olarak yaratılmakta ve canlı tutulmaktadır. Kapitalist sistemin ekonomik yaşama karşı en amansız düşmanlığını hiçbir olay 'işsizlik' kadar açığa çıkaramaz. En ağır eleştirdiğimiz firavun rejiminde bile 'işsiz köle' kavramına yer yoktur. Nasıl ki işsiz firavun olmaz ise, işsiz köle de kavram olarak bile düşünülemez. Bir kölenin her zaman değeri ve işi olmuştur. Sadece kapitalizmde işsizlik, yani amansız ekonomi düşmanlığı vardır.

5- Kapitalizm ekonomik tekniğin de düşmanıdır. Mevcut bilim ve teknik düzeyi, adına ister 'refah toplumu' ister 'cennetteki toplum' diyelim, herhangi bir toplumun rahatlıkla hem siyasi sistem olarak demokratik toplum biçiminde varlığını sürdürebilecek, hem de ekonomik olarak sorunlarını çözebilecek bir tarzda gelişmiş bulunmaktadır. İnsan ihtiyaçlarına bu bilim ve teknik düzeyin optimum (en verimli tarzda) uygulanmasına kapitalist sistemin 'kâr yasası' engel koymaktadır. Kâr yasası olmazsa, sadece insanın beslenme ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş bir ekonomiye, mevcut bilim ve teknik düzeyi rahatlıkla gerekli her çözümü bulabilecek kapasitededir. Bu kapasite hiçbir zaman tam kullandırılmamakta; bilakis sürekli krizler, işsizlik, toplumsal şişkinlikler yaratılarak kapitalist uygarlık sürdürülmek istenmektedir. Demek ki kapitalizm sadece ekonomi düşmanlığı değil, ekonomiyi optimal düzeyde gerçekleştirebilecek bilim ve tekniğin de düşmanıdır.

6- Kapitalizm ekonominin en temel ilkesi olan ahlakın, moral değerlerin de düşmanıdır. İnsanlık ancak ahlaki ilkeyle ekonomik ihtiyaçlarını düzenleyebilir. Aksi halde örneğin karıncalar gibi çoğalabilir ki, buna on tane dünya gibi gezegen bile yetmez. Ahlak olmazsa 'aslan toplumuna' dönüşebilir ki, geriye yenilecek sığır, hayvan kalmaz. O zaman aslana da dünya kalmaz. Yani kapitalizm sınırlandırılıp durdurulamazsa, ya toplumu 'karıncalar toplumuna' dönüştürerek yıkımın eşiğine getirecek (örneğin Çin ve Japonya'nın durumu), ya da 'aslanlar toplumu' durumuna getirecektir (örnek ABD toplumu). Her toplum ABD, Çin ve Japonya gibi olursa, insan toplumunun sürdürülebilirlik şansının gittikçe azalacağı açıktır. Burada kapitalizm esasta ahlaki ilkeyi sözde 'kapitalist ekonomiye' kurban etmiştir. Bir dönem çocuklar, kız çocukları da fazlalıktır diye kurban edilirdi. Varsa ancak böyle bir ahlakla insan kurban edilerek toplum sürdürülebilir. Nitekim tüm kapitalist damgalı savaşlara 'insan kurban etme ayinleri' olarak bakarsak, nasıl bir 'kapitalist ekonomi ilkesi' ya da ahlaksızlığıyla karşı karşıya olduğumuzu anlarız. Yalnız toplumun iç sosyal dokularını tahrip etmiyor bu ahlaksızlık. Çevreyi, doğayı da ilk defa hükmü altına alarak, büyük bir katliam sürdürerek sadece insan yaşamını değil, tüm canlı yaşamı da tehdit edecek boyuta varıyor. Bundan daha büyük ahlaksızlık ve canlı düşmanlığı olabilir mi?

7- Kapitalizm ekonominin ana gücü, yaratıcısı kadının da düşmanıdır. Tüm çözümlememiz kadının toplumsal yaşamdaki yerinin, ekonomik değerinin birincil düzeyde ve yüksek seviyede olduğunu kanıtlamaktadır. Tüm uygarlık tarihinde olduğu gibi, en acımasız dönemini kapitalist uygarlık aşamasında yaşamaya başlayan 'ekonomisiz kılınmış kadın' gerçeği, en çarpıcı ve derinlikli toplum çelişkisi haline gelmiştir. Kadın nüfusu ezici olarak işsiz bırakılmıştır. Ev işleri en zor işler olduğu halde, beş metelik değer etmemektedir. Çocuk doğurma ve yetiştirme hayatın en zor işi olduğu halde, sadece değer etmemekle kalmamakta, giderek başa bela olarak düşünülmektedir. Hem ucuz, işsiz, çocuk doğurma ve bin bir zahmetle büyütme makinesi, hem ücretsiz ve hatta suçludur! Kadın uygarlık tarihi boyunca toplumun zemin katına yerleştirilmiştir. Ama hiçbir toplum kapitalizmin yürüttüğü ve çok sistemli hale getirdiği istismarı geliştirme gücünde olamamıştır. Bu sefer kadın sadece zemin katta değil, tüm katlarda eşitsizliğin, özgürlüksüzlüğün, demokrasisizliğin nesnesidir!

Daha da vahimi, tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanamayacak şiddette ve yoğunlukta cinsiyetçi toplum iktidarını insanın en mahrem organlarına kadar şartlandırıp çoğaltarak, kadını bir seks endüstrisine dönüştürerek, işkenceyi toplumun tüm katmanlarına yayarak, 'erkek egemen toplumu' kapitalist uygarlık döneminde azamiye çıkartarak, 'ekonomostan', ekonominin yaratıcısı özneden intikam alırcasına kadın ve ekonomi düşmanlığını her yerde ve her zamanında kanıtlamaktadır!

8- Kapitalizm, ekonomiyi en son küresel aşamasında zirveye çıkarttığı 'borsa, kur ve faiz' piyasası denilen para-kâğıt oyununa çevirerek düşmanlığını, gerçek ekonomiyle ilgisizliğini fazlasıyla ve tüm toplumun gözüne sokarcasına kanıtlamaktadır. Tarihin yine hiçbir döneminde ekonomi bu tür kâğıt oyunlarına, sanal bir sisteme dönüştürülmemiştir. Ekonomi toplumların en hassas dokusu olarak değerlendirilmiş, hep kutsallık atfedilecek düzeyde (kutsallık kelimesinin kaynağı Sümer toplumuna kadar gitmekte ve gıda kavramıyla bağlantılandırılmaktadır) değerlendirilmiştir. Beslenme en öncelikli sorun olarak görülüp çözümlenmeye çalışılmıştır. Bütün dinlerde ekonomik güvenceye dayalı bir izah yanı vardır. Bayramlar ekonomik bolluk veya en azından kriz olmaktan çıktığı dönemlerin anısına düzenlenmektedir. K. Marks'ın haklı olduğu bir nokta olarak, toplumun tüm alanlarını etkileyecek özelliklerin toplam ifadesi olacak kadar önemli olan ekonomi, duygusal ve analitik zihnin yoğunluk alanı olmaktan çıkarılıp para-kâğıt oyunlarına bağlanarak, analitik-spekülatif zihniyetin en sorumsuz, gerçek yaşamdan kopuk alanına dönüştürülerek gerçek niteliğini ortaya koymaktadır. Hiçbir emek harcamadan, kur, faiz ve senet fiyatlarıyla oynayarak, küresel çapta saatlik süreler içinde milyarlarca Dolar (küresel para) el değiştirmektedir. İnsanlığın yarısı açlık ve yoksulluk sınırlarında gezinirken, bu tür değer transferleri kadar ekonomiye zıtlığı yansıtacak bir sistemi tasavvur etmek zordur. Kapitalizm, finans çağı da denilen son evresinde, sadece bu yüzüyle bile ne kadar gereksiz, ekonomi dışı ve düşmanca sistem olduğunu gayet iyi kanıtlamaktadır.

9- Kapitalizm ekonominin en temel iki alanı olan üretim ve tüketime el atıp kontrol altına alarak, toplumların gerçek besin, giyim, barınma ve dolaşım ihtiyaçlarıyla ilgisi bulunmayan, sadece kârını maksimize etmeyi hedefleyen politikalara ağırlık vererek ve daha önce belirttiğimiz gibi üretim ve tüketim krizleri yaratarak yapılarını kökten bozmaktadır. İnsanlık emeğinin gerçek üretim ve tüketim yapılarıyla ilişkisi bulunmayan veya önceliği olmayan, bilakis büyük sakıncalar içeren nükleer silahlar başta olmak üzere korkunç boyutlarda silahlanma, çok kâr getirdiği için çevreyi felakete götüren karbon kökenli enerji kaynaklarına yatırım, genetiği değiştirilmiş tarım, uzay teknolojisi, kara, deniz ve hava ulaşım hatlarına çok pahalı olmak kadar yol açtığı kirlilik bilindiği halde büyük yatırımlar, moda çılgınlığının sonucu olan aynı tür malın yüzlerce versiyonu için hesapsız yatırımlar sadece birkaç örnek olarak sunulabilir. Bir yandan çılgınca ve gereksiz alanlarda dağ gibi yığılan eşyaların pazarsızlıktan tüketim niteliğini yitirip çürümeye terk edilmesi, diğer yandan tüketim gücü olamamaktan kaynaklanan açlık ve hastalıktan kırılmalar. İşsizlik orduları! Tarihte hiçbir savaşın, doğal felaketin insan toplumuna yapamadığı kötülüğü ve düşmanlığı; kapitalizm denilen ekonomik biçim hem de ekonominin can damarlarına basarak, sıkıştırarak, kopartarak, suni damarlar takarak gerçekleştirmektedir.

Bir uygarlık aşaması olarak kapitalizme ilişkin bu saydığımız dokuz başlık şüphesiz ciltler dolusu kanıtlamalı çözümleme gerektirmektedir. Yapmaya çalıştığım savunma düzeyinde tez belirleme olduğu için, böyle kısa anlatımları tercih ettim. Sonuç bölümüyle bundan sonraki iki başlık altında açımlama başka yönleriyle devam edecektir.

MODERN LEVIATHAN : ULUS – DEVLET

Kapitalist moderniteyi kavramlaştırmak için ekonomiyle işe başlamak hem yetersiz, hem de yöntem açısından saptırıcı, ilişkiyi ve özü kavramaktan uzaklaştırıcı,

-Tanrının Yeryüzüne İnmiş Hali-

Kapitalist moderniteyi kavramlaştırmak için ekonomiyle işe başlamak hem yetersiz, hem de yöntem açısından saptırıcı, ilişkiyi ve özü kavramaktan uzaklaştırıcı, bulanıklaştırıcı sonuçlara, yargılara yol açar. Kapitalizme ilişkin şimdiye kadar yapmaya çalıştığımız tanımlama ve çözümlemeler, ekonomik sahada ancak dıştan dayatmacı tekelci bir güç olabileceğini kanıtlamıştı. Demek ki, öz olarak kapitalizmi başka yerde aramak, yöntem olarak da daha isabetli bulgulara yol açabilir. Onu asıl gizlenmeye, sıkı perdelenmeye çalıştığı yerde, devlet sahasında aramayı sürdüreceğiz.

Kapitalizmi ekonomik sahada arayan K. Marks'ın bunun için yaptığı tüm metodolojik, felsefi, tarihsel ve sosyolojik hazırlıklar, sonucunu olumlu olarak tespit ettiği yoğun bir kriz sistemiyle kendini karakterize eden kapitalizmin tekelci yapısına işaret ediyordu. Ekonomiye hükmetmek, ekonomik olmak anlamına gelmez. Ekonomiye yapı dayatmak da ekonomi değildir. Pazarda fiyatlarla oynayarak bunun için para aracını çeşitlendirip kâr-sermaye yığmakta kullanmak, sosyolojik olarak siyasal iktidar olmadan mümkün değildir. Siyasal iktidarı ve onun zor karakterini tüm sonuçlarıyla çözümlemeden, soyut ekonomi-politik analizlerle kapitali kavramlaştırmak, sürekli bilince taşımak, bilerek veya iyi niyetle yöntem hatasına düşmek ve kapitalist paradigmaya kurban gitmektir.

K. Marks'ı kapsamlı analizlere gitmeden, ucuz ve yüzeysel tezlerle eleştirmenin sakıncalarını biliyorum. Özellikle Marksist geçinenlerin dogmatik-pozitif yaklaşımları tarikat müritliğini aşmadığından, bıktırıcı, tekrarlayan ideaları tartışmaları geliştirmez. Fakat 'Kapita'in yeni bir totem hizmeti gördüğü, işçilerin pek işine yaramadığı, yüz elli yıllık teorik-pratik deneyimle yüzlerce kez doğrulanmıştır. Ben bunun temel nedenini kapitalizmi ekonomi olmadığı başka yerde arama, ekonomi olmayana temel ekonomik konular olarak yaklaşım gösterme hatasına bağlıyorum. Tekelci devlet politikalarını, tüm ekonomi dışı özelliklerine rağmen, ekonominin baş köşesine oturtmayı muazzam zihin bulandırıcı, kapitalizmi örtücü ve politik-ideolojik olarak da feci trajik sonuçlar getiren 'aydınlanmacı' bir sapma olarak değerlendiriyorum.

Hegel ve Marks uzmanı değilim. Pek okumadım da. Haklarında ana fikir dışında bilgili değilim. Bunun pek gerekli olduğu kanısında da değilim. Fakat önemsiyorum ve yorum hakkının bir özgürlük görevi olduğuna kaniyim. Belki de kapitalist modernite toplumunu en çok etkilemiş olmalarından ötürü, özgürlük ve eşitlik göreviyle bağlantılandırıyorum. Marks ve Engels, bilimsel sosyalizmin kaynaklarından birini Alman Felsefesi olarak belirlerken, herhalde en çok etkilendikleri Hegel'i göz önünde bulunduruyorlardı. Eleştirilerinden bunu çıkarsamak mümkündür.

İdeolojik olarak Hegel, metafiziğin zirvesi ve diyalektiğin en büyük çağdaş temsilcisidir. Gerçek bir Alman filozofudur. Bununla kastettiğim, Alman milliyetçiliğinin fikir babalığıdır. Marks'la Engels, Alman kapitalizminin geri seviyesinin Alman burjuvazisini, burjuvazinin de Alman felsefesindeki konumunu irdelemeye çalışırken iyi yoldalar. Başlangıçta Hegel'in Hukuk Felsefesini Eleştiri'leri de bu tutumlarını yansıtır. Bunun akabinde Komünistler Ligi ve Komünist Manifesto çalışmaları

pratik olarak da konumlarını sağlamlaştırır. 1848 Devrimlerinden umduklarını bulamamaları, kanaatimce köklü kırılmalarından birine yol açar ve ekonomizme sapmanın ilk belirtileri bu dönemden sonradır. Ekonomiye başat yer vermelerini tartışmıyorum. Ekonomiyi araştırmanın da gerekli olmadığını söylemiyorum. 'Kapital' araştırmasını da yanlış olduğu için eleştirmiyorum. Eleştirdiğim temel nokta, tam da Hegel'i eleştirdikleri noktadır. O da neden devlete ve hukuka öncelik tanıdığıdır. Hegel bence en gerekli noktadan düşüncesini geliştiriyor. Başlanması gereken yerden başlıyor. Tarihi hata yapan Marks'la Engels'in kendileridir; yani ekonomizm sapmasıdır. Bu sapma sanıldığından çok daha fazla yüz elli yıllık sosyalizmin, yani eşitlik ve özgürlük, dolayısıyla demokratik toplum mücadelesinin beklenen başarıyı gösterememesinin temel nedenidir.

Hegel'in doğruyu yaptığını söylerken, bunu onun teorik-eylem hattını benimsediğim anlamında söylemiyorum. Doğruluğu işe nereden başlanması gerektiğine ilişkindir. Yanlış anlaşılmaması için tekrarlıyorum.

Sorun Avrupa'da geneldir. Devletleşen Avrupa'nın iktidarlaşma sorunlarıyla ilgilidir. Modern Leviathan nasıl şekillenecek? Hobbes ve Grotius'un belirledikleri, devletin mutlak gerekliliği ve merkeziyetçiliğidir. Yaptıkları, mutlakıyetçiliğin teorisyenliğidir. Feodal çağdan kapitalist çağa geçişteki devlet modeli olarak modern mutlakıyetçiliği temel çıkış, çözüm aracı olarak görüyorlar. Fakat bu çözüm aracı krizi tam çözmüyor. Devlet sorunu olanca ağırlığıyla sürüyor. Kapitalizmin Hollanda ve İngiltere'de başat rol oynaması, bu ülkelerin hegemonyacılığı geliştirmeleri Fransa ve Almanya'yı sarsıyor, etkiliyor. Fransa hegemonya uğruna mücadeleyi peş peşe kaybetmiştir. Almanya henüz 'ulusal birlik' denilen davayı kazanmamıştır. Zaten Avrupa'nın 'ikbal' bekleyen diğer tüm iktidar adayları devletçilik sorunlarıyla haşir neşirdirler. Krallık ve mutlakıyet bu sorunları tam çözemiyor. Fransız örneği ortadadır. Güneş Kral, Muhteşem 14. Louis mutlakıyetçiliği Hollanda-İngiltere ittifakı karşısında başarılı olamamakta, içte devletin sorunları sürekli büyümektedir. Diğerleri ne yapabilirler ki? Hollanda-İngiltere devlet modelinin peşine takılmaya ise, maddi ve manevi kültürel durumları ve çıkar çelişkileri elvermemektedir.

Fransız Devrimi denilen olay bu ortam ve sorunlar karşısında patlak vermiş, ortaya çıkan sonuç devlet sorununa ilaveten bir de devrim sorunlarını eklemesi olmuştur. Lenin boşuna 'Devlet ve Devrim' demiyor. İktidar sorunu tam bir kriz halindedir. Feodal krize çözüm amacıyla gelişen kapitalistik hegemonya, krizi daha da derinleştirip genellemiştir. Mutlakıyet çöküyor, cumhuriyet ilan ediliyor, müthiş bir terör dönemi başlıyor ve ardı sıra çılgın bir imparator taslağı ve imparatorluğu sanki gökten yere inmiş gibi tüm Avrupa'yı sarsıyor. Fransızlar ortalığı beklenmedik biçimde laf ve eyleme, daha kibarcası teori ve savaşa boğuyorlar. Giyotin de neyin nesi oluyor?

Hegel'in yaptığı yorum şahanedir. Napolyon'un şahsında devlete ilişkin şu belirlemeyi yapıyor: "Tanrının yeryüzüne inmiş hali". Napolyon için de "Yeryüzünde yürüyen tanrı" diyor. Bu, hayatımda en büyülendiğim, yararlandığım bir izah tarzıdır. Hem eski devleti, hem yeni devleti bundan daha mükemmel izah edecek cümle bulmak zordur. Bir cümleyle binlerce kutsal ve laik kitabın anlatmak istediğini söylemeyi akıl etmiştir. Gerçekten felsefe yapmıştır. Şunu söylemem mümkündür: İngilizler ekonomik işi, Fransızlar toplum işini, Almanlar ise felsefe işini iyi yaparlar. Ama bunlardan sentez yapmanın çok sakıncalı olabileceğini de belirtiyorum.

Napolyon, etrafındaki Avrupa mutlakıyetçiliğini dağıtmak için, sanıyorum, 1802'de 'ulus-devlet' diyebileceğimiz modeli dillendirir. Fransızların topyekûn olarak devletleşmesini, ayağa kalkarak Avrupa'yı dize getirmesini istiyor. Başarıyor da. Napolyon feodal uygarlıkçı değildir. Zaten onu devrim temelinde tufan içinde boğmak istiyor. Roma imparatorlarına, Sezar ve İskender'e özeniyor. Ama dönem buna elvermiyor. Öylesi bir imparator olmanın maddi ve manevi kültürel ortamı yoktur. İngiltere ise karşısında daha sinsi, ince ve de 'ekonomi-politiğe' uygun hegemonyacılık

sanatını ustaca icra ediyor. Napolyon çıldıracak gibidir. Elbe Adasına sürgünden hiç ders çıkarmamıştır. Çıkarsa da, daha doludizgin bir Napolyon'dur. Müthiş savaşır, fakat Waterloo'da yenik düşmüştür ve çok perişandır. Atlas Okyanusunun ortasındaki Saint Hellen Adasında beş yıllık sürgünden sonra (1821) öldüğünde son sözleri "Fransa! Ordular, Josefine!"dir. Bunlar bir ulus-devlet eylemcisini mükemmelen özetleyen sözlerdir.

Teorisine Almanlar, onların adına da Hegel girişir. Muazzam bir ideolojik külliyat oluşuyor. Boşuna Alman ideolojisi dememişler. Pratikte Prusya Devleti adım adım inşa edilir. Yükseliştedir. İngiltere; Fransa ve Avusturya devletlerini (başta imparatorluklarını) geriletmek için Prusya'yı destekler. 1870'teki Sedan zaferi ve Alman birliğinin kuruluşuyla Prusya, İngiltere'nin karşısına ikinci hegemonik güç olarak çıkar. Dünyanın adaletsiz pay edilişinden rahatsızdır. Payını ister. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıyla o da Fransa gibi yenilmiş olarak hegemonik ideasını kaybeder.

Fransız Devriminden 1945'e kadar kapitalizmin krizinin (devrevi değil, sürekli) ne kadar derin olduğu kanıtlanmıştır. İkinci Dünya Savaşındaki Alman Führer'i (Lideri) Hitler'dir. Gamalı haçla temsil edilir. Faşizmin birçok tahlili yapılmıştır. Başta Marksistlerce; liberaller, muhafazakârlar ve anarşistlerce yapılanlar da dâhil, hepsi fena yanıltıcıdır. Hiçbiri olup biteni dürüstçe ve doyurucu olarak açıklamak gücünde veya niyetinde değildir. Soykırım kurbanı Yahudilerin müthiş entelektüelleri de bu yanıltmada başta gelirler. Çünkü Hitler hepsinin ortak entelektüel pisliği, siyasi pratiklerinin ortak 'kusmuğudur.' "Kargaya yavrusu Zümrüdü Anka kuşu gibi gelir" derler. Hiçbiri ideolojik ve eylemsel olarak "Pislik kustum" der mi?

Yahudi kökenli olan Alman filozofu Adorno'nun, aynen olmasa da, özcesi şu anlama gelen bir yargısını çok anlamlı buluyorum. Birinci yargısını vermiştim. Kapitalist moderniteye ilişkin, derin anlamlı söz olarak, "Yanlış hayat, doğru yaşanmaz" demişti. İkincisi, soykırım kamplarını kastederek, anlamlarını çözerek şunu söylüyordu: "Tüm tanrısallıklar adına, kutsallıklar adına insanoğlunun söz söyleme hakkı bitmiştir." Yanılabilirim, ama özünü böyle yorumladım. Soykırımların izahı olamaz demektedir. Uygarlığımızın maskesi düşmüştür. Söz hakkı kalmamıştır. Frankfurt Felsefe Okulu gerçeğin izi üzerindedir. Ama suça bulaşmış olmanın ezikliği, itirafları onları derinden üzmüş, küskün kılmıştır. Benjamin ve Adorno'da Yahudi ideolojisinin bundaki payının kavranması ve itirafı (küskünlük, melankoli) önemlidir. Avrupa Birliği (AB) mevcut haliyle bu pisliğin üstünü örtme hareketidir. Altını temizlediğini sanmıyorum. Krizin derinliği devam ediyor.

Üçüncü büyük küreselleşme (finans çağı küreselciliği) hamlesi, krizi zamana ve mekâna derinliğine yayarak kontrol etme pratiğidir. 1989'da resmen de dağılmasıyla Sovyet sisteminin hem ulus-devlet niteliği, hem de daimi krizdeki rolleri itiraf edilmiştir. 1945 sonrasının yeni hegemon gücü ABD, soğuk savaşın galip gücü olarak, sistemin uzun süreli ana kriz bölgesi olan Ortadoğu'yu stratejik savaş bölgesi ilan etmiştir. Ortadoğu'da ulus-devletin 16. Louis'i olarak Irak Devlet Başkanı Saddam'ın idamı sembolik olarak neyi ifade ediyor? Bu kapsamlı bir tartışmayı gerektiriyor.

A- Ulus Gelişmesi, Ulus Olgusu

Toplumların ilkel komünal toplum, devlet-toplum ve demokratik toplum olarak kendi içindeki bölünmesi sınıflaşma ve yönetim sorunlarıyla bağlantılıdır. Ulus gerçekliği temelinde bölünmeler ise daha çok dil, kültür, hukuk ve siyasal gelişmelerle belirlenir. Tek bir ulus tipinden değil, çok farklı ulus biçimlerinden bahsetmek daha anlamlıdır. Aynı temelde değil, çok farklı temellerde inşa edilmiş uluslardan bahsetmek mümkündür.

Ulus kategorisini anlamlandırırken, genel bir toplumsal olguyu sürekli göz önünde bulundurmak öğretici olacaktır. Başta klanlar olmak üzere, tüm toplulukların bir kendilik sorunları vardır. Ben nasıl bir toplumum veya topluluğum? Bu bir nevi kimlik sorgulamasıdır. Nasıl ki her insanın bir adı ve kimliği varsa, her topluluk için de ad ve kimlik gereğinden bahsetmek gereklilikten öteye zorunluluktur. Ortada göze batarcasına farklı niteliklerden oluşan birçok toplumsal olgu varsa, bunların kimlik ve ifadeleri de doğaldır. Aksi halde bir ailedeki fertlerin birbirlerinin adını ve kimliğini belirtmeden ilişki kurmaları anlamına gelir ki, klan toplumunda bile bunun mümkün olması düşünülemez. Biri en basitinden 'gel!' derken bile, bunun adsız mümkün olmaması gibi. Kaldı ki, toplumların kendilerine özgü binlerce farklılık arz eden özelliklerini adlandırmadan, sıfat takmadan anlamlandırmak, iletişim kurmak, bilim yapmak, toplumsal eyleme geçmek, gelişmekten bahsetmek abestir. Bu durumda dilsiz bir toplum akla gelir ki, bu, hayvanlarda bile mümkün olmaz. Onların bile işaret dilleri vardır. Çok dillilik, kültürlülük, siyasetlilik, hukukluk mümkündür. Fakat tüm bu ilişkiler ağında ad ve kimlik yine şarttır. İki dilli, kültürlü, siyasetli, hukuklu ulus olabilir; fakat bu, ad ve kimlik gereğini ortadan kaldırmaz. Çok kimliklilik ve farklılıkların bir arada yaşamasının yöntemlerinin doğru seçimini gerektirir. Zaten toplumlar başka türlü oluşmaz ve yönetilmez.

Dolayısıyla bir klanın kendi aidiyetini toteminde dile getirmesi bu gerçeğin ne kadar eskiye dayandığını kanıtlamaktadır. Totem en basitiyle klanın kendi kimliği demektir. Halen bazı klan ve kabilelerde bu ilişkiyi gözlemek mümkündür.

Sümer toplumu kendini tapınak kimliğinde ifade etmekle adlandırma ve inanç arasındaki bağı yansıtmaktadır. Tapınak bir imgesel ilişkiler ağıdır. Toplumun kendini anlamlandırması daha analitik bir düzey kazanmıştır. Tapınaktaki toplam ilişkilere bakmak, yani kimliğe bakmak, o toplumu önemli ölçüde tanımak anlamına geliyor. Günümüzdeki gibi çok soyut, simgesel bir ad ve soyad da çok daha kapsamlıdır ve toplumun varlığını büyük oranda yansıtmaktadır. Kent tapınağı, kent tanrı ve tanrıçası, toplumun hangi kavramlara, güce sahip olduğuna dair ipuçları da veriyor. Halen kutsal mekânlara değer verilmesi, taşıdıkları kimliksel değerlerden ötürüdür. Böylelikle kendilerini bulmuş oluyorlar. Öz bilinç dediğimiz olay budur. Kimlik bilinçlilik olayıdır. Kendi öz varlığı hakkında en etkin bilinç kavramı olayıdır.

Tek tanrılı dinlerde toplumun kimliği, dinin ve tanrının kendisidir. Dinden ayrı toplum, toplumdan ayrı din imgesi tasavvur edilemez. Bu ilişkinin sonucu olarak din ve tanrısı, toplumun kendi öz varlığı hakkındaki bilinçlenme olayı olarak da tanımlanabilir. İslam toplumlarını tanımak, büyük ölçüde özümsedikleri dinsel bilinç kapsamındadır. Diğer aidiyetler de vardır. Örneğin cinsel kimlik, siyasal kimlik, kabilesel kimlik, sınıfsal kimlik, entelektüel kimlik gibi...

Ama tüm bunlar genel kimlik olarak din kimliğinin damgasını taşır.

Atina ve Roma kendi başına kimliktir. Antikçağdan bahsediyorum. Atina ve Roma vatandaşlığı en seçkin kimliktir. Herkese kolay verilmez. Kentin ne kadar kişilik sahibi ve onurlu olduğunu gösterir. Grek ve İtalik kimliği henüz çok siliktir.

Ortaçağda kavimsellik gelişmektedir. Dinler bu konuda önemli işlev görmektedir. Örneğin İslam aynı zamanda Araplılık bilinci ve yüceliğidir. Musevilik Yahudilikle özdeştir. Hıristiyanlık erken dönemde Hıristiyanlaşan Ermeni, Süryani ve Grekler için çok önemli bir kavimsel kimliği de ifade ediyor. Karşılıklı birbirlerini besliyorlar. Tek tanrılı dinlerin en önemli bir işlevi de kabile ve aşiret kimliğini aşmadır. Ulus bilinci, kimliği kadar olmasa da, kavimsel bilinç büyük oranda ortaçağda Ortadoğu'da tek tanrılı dinlerin etkili oldukları sosyolojik bir oluşumdur. Dinler için kavimsellikle bağlantılandırıldığında, proto (ön) milliyetçilik demek mümkündür. Türklerde din çok önemli bir

kimlik aracıdır. İslam olmasaydı, Ortadoğu'da Türk ve Arap kavimliği büyük ihtimalle daha sönük olurdu. Örneğin Musevi Hazar Türklüğüyle Hıristiyan Arapların durumunda bu gerçeği gözlemek mümkündür. Her halk, kavim için din ilişkisi farklı roller oynamıştır.

Avrupa ortaçağında Hıristiyanlık yayılması büyük oranda kavimsel gelişmeyle iç içe olmuştur. Daha önceki kabile topluluklarında ortak kavim bilinci tıpkı Arap ve Türk kabilelerinde gözlemlendiği gibi çok zayıftı. Hıristiyanlık, modernite öncesi kavimsel bilincin objektif bir etkeni rolünde olmuştur. Yani gittiği topluluğa "Siz Fransız veya Almansınız" dememiştir. Ama tüm Alman ve Fransız kabilelerine aynı din bilincini vermesi, ortak kimlik anlamında kavimsel gelişme için dev bir adım olmuştur. İkinci adım krallıklar biçimindeki siyasi gelişmedir. Kabilelerde ortak dinlerinden ayrı olarak ortak bir krallıklarının oluşması da ulus olmaya doğru son büyük bir adım olmuştur. Fransa için bu durum tipiktir.

Pazarın gelişmesiyle artan sosyal ilişkisellikle artık ulusun doğuşundan bahsedebiliriz. Avrupa'da başlangıç uluslarının doğuşu bu modele göre olmuştur. Şu halde ulus; kabile bilinci + din bilinci + ortak siyasi otorite + pazar etrafında gelişen sosyal bir olgu veya ilişkiler toplamıdır. Buna ulus toplumu demek daha anlamlı kılabilir. Uluslaşmak devletleşmekle aynı şey değildir. Örneğin Fransız Krallığı yıkılsa da, Fransız ulusu olarak kalmak devam eder. Ulusu dil ve kültür birimleri olarak genel bir tarife bağlamak öğretici olabilir. Ama yalnız dil ve kültür ulusu belirler demek çok dar ve eksik bir yaklaşımdır. Ulusu, ulus olmayı sağlayan çok kaynak vardır. Siyaset, hukuk, devrim, sanatlar, özellikle edebiyat, müzik, ekonomik pazar hepsi uluslaşmada rol oynar. Ulusların ekonomik ve siyasi sistemlerle direkt ilişkisi yoktur. Karşılıklı etkileyici olabilirler. Ulus son derece müphem bir konudur. Hakkında çok duyarlı ve dengeli olmak büyük önem taşır.

Günümüz toplumları büyük ölçüde uluslaşmış toplumlardır. Uluslaşmamış marjinal gruplar olsa da, ezici çoğunluk ulus toplumudur. Ulusu olmayan birey yok gibidir. Uluslu olmak doğal bir toplum hali olarak düşünülmelidir. Uygarlıklar tarihi boyunca ulus ancak kriz olarak kapitalist sistemde büyük önem kazanmıştır. Daha doğrusu, ulus adına girilen korkunç spekülasyonlar büyük felaketleri hazırlamıştır.

Ulusu oluşturan etkenlere aşırı vurgu felaketlerin başlangıcı olmuştur. Örneklersek, ulus-siyaset bağı milliyetçi ideolojinin oluşumunda baş etkendir. Ulusal siyasetin son durağı faşizm iktidarı olacaktır. Ekonominin, dinin, edebiyatın körüklediği ulusçuluk aynı kapıya çıkar. Kapitalist tekel, krizleri çözme adına, en kolay yol olarak ulusu oluşturan etkenlerin hepsini; siyaset, ekonomi, din, hukuk, sanat, spor, diplomasi, yurtseverlik olarak ne varsa tümünü aşırı uluslaştırarak sistematik bir bütünlüğe kavuşturmuş; böylelikle iktidarlaşmamış tek bir toplum öğesi bırakmayarak, en güçlüsü olacağını (her ulus açısından) hesaplamıştır. Bunun sonuçları korkunç olmuştur. Avrupa'yı kan deryasına çevirerek ve dünya çapında savaşlara yol açarak, tarihte misli görülmemiş sonuçlara yol açmıştır. Bu eylem uluslaşma değildir; uluslaşmanın dinselleştirilmesidir. Bu da milliyetçilik dinidir. Sosyolojik anlamıyla milliyetçilik dindir. Bu konuyu ilgili başlıkta ele alacağım.

Dinler bile kavmiyetçiliğin tehlikesini bildiklerinden, oldukça tutarlı ve enternasyonalist (ümmetçi) tutum takınmışlardır. Uygarlık tarihi bu konuda en kirli dönemini kapitalizmde yaşamıştır.

Uluslar için en verimli model demokratik ulustur. Demokratik toplumun ulus konusunda en çözümleyici, geliştirici toplum tipi olduğunu önemle anlamak gerekir. Uluslar en iyi demokratik toplum sisteminde oluşup gelişebilirler. Kavga, savaş aracı değil, kültürel zenginlik içinde dayanışmalı, hatta ulusların ulusu olma (üst ulus) gibi tarihi bir evreyi de mümkün kılabilirler. Ulusların kendi başına kavga etkeni değil, dayanışma ve kültürel zenginlik içinde barış, kardeşlik

etkeni olabilmeleri demokratik sistemle mümkündür. Konuyu öneminden ötürü yeri geldikçe kapsamlı tartışmayı umuyorum.

Ulusu inkâr etmemek, kendini oluşturan faktörleri aşırı ulusallaştırmamak, ulusu faktörlerine indirgememek, özellikle siyasallaştırıp aşırı milliyetçi iktidar oluşumlarına araç yapmamak, buna karşılık demokratik ulus bilinç ve uygulanmasını geliştirmek ulus sorunlarından kurtulmanın çözümleyici yoludur.

B- Devleti Tanımlamak

Devlet tarihte ve günümüzde en çok kullanılan kavramdır. Fakat en az tanınan ve tanımlanan kavramdır da. Büyük karanlıklar içinde kalmış bir kavramdır. Devletin ne olduğu konusunda korkunç bir cehalet söz konusudur. Tarihi olduğu kadar günümüzü çözmek ve krizli toplum halini aşmak için devleti doğru tanımlamak, yorumlamak halen en temel mesele hüviyetini korumaktadır. En vahimi, kendini devlette sananların bindikleri aracın ne türde olduğunu bilememeleri kadar, devletin dışında kalmış olanların (kalmışlarsa tabii) da devleti yanlış tanımaları (özellikle reel-sosyalizm faciası) tam bir körler ve sağırlar diyaloguna, Babil Kulesinin yetmiş iki dil konuşan toplulukların üzerine düşmesinden sonra oluşan karmaşa haline benzemektedir. Devlet çoğunlukça sorunların çözüm alanı olarak düşünülür. Devlette olmak bütün sorunlardan kurtulmakla özdeş sayılır. Bir adım ötesi, devletin tanrı-devlet olarak düşlenmesi halidir.

Derinliğine sosyolojik kavrayış, uygarlık tarihi boyunca geliştirilen tanrısallıkla devletleşmenin iç içe geçtiğini göstermektedir. Devletleşmedeki rahip katkısı, devlet-tanrı iç içeliğinin gelişmesinin temel nedenidir. Rahipler devleti inşa ederken, özellikle Sümer tapınak kimliğinde ideolojik öğe olarak yer bulan tanrılar panteonunun siyasi yöneticinin ideolojik maskesi olarak kullanıldığı kesindir. Rahip-kralın bir adım ötesi tanrı-kraldır. Roma İmparatorluğuna kadar Sümer tapınak kökenli bu tanrı-kral veya imparator kavramı kullanılmıştır. İbrahimî dinler bu kavramı tanrı-peygamber veya tanrı-elçi platformuna çekerek biraz insani figür katmak istemişlerdir. Başarılı da olmuşlardır.

Çok ilginç bir durum, Yunan mitolojisindeki (Sümerlerden alınan üçüncü versiyon) tanrısallık ve insanlık ayrımıdır. Hesiodos'un bilinç düzeyiyle orantılı geliştirdiği panteon, insanla bağlantılanmayı yasaklar gibidir; ayıp sayılır. Israrla tanrı-tanrıçalar ilişkisi bir kast gibi tutulur. Tanrı-kral imgesinin silik bir hali olan Hintlilerdeki Brahmanlar kastı çok daha katıdır. Tanrının insanlaşmasını, ilişkilenmesini kolay kabul etmiyorlar. Bilim diline çevirirsek, devletin bir insani inşa olduğunu ideoloji düzeyinde (mitoloji ve dinlerde bariz, felsefede kısmen) asla kabul etmeye yanaşmıyorlar. Devletin kat kat perdeli olmasını ve tanrısal kalmasını büyük bir inanç katılığı içinde muhafaza etmeye çalışıyorlar. Devlet yücedir, kutsaldır, temel kurtuluş aracıdır vb. kavramsallaştırmalar kökenini gerçekten ilk devlet inşacıları olan Sümerli rahiplerden alır. Daha önce kapsamlıca çözümlemeye çalıştığım tapınağın döl yatağında inşa edilmiştir.

Hegel'in Napolyon'la başlattığı ulus-devleti 'tanrının yeryüzüne inmesi' biçiminde değerlendirmesi, yine Napolyon'un şahsında 'tanrının yürüyüşü' olarak sembolize etmesi ideası yukarıdaki açıklama ışığında son derece öğreticidir. Ulus-devlet, tanrı-devletin en son biçimidir. Aynı zamanda devletin en tehlikeli biçimidir.

Sosyolojik bilimsel yorum ise, bu ilişki yumağını (devleti) yeni yeni tanımlamaya çalışmaktadır. Uzun süredir üzerinde yoğunlaştığım bu konuyu tartışmayla paylaşmayı en temel görev bilmekteyim. Ufuk açıcı nitelikte olacağını umuyorum. Devleti iktidar bağlamında tanımlamak iyi bir başlangıç olabilir. İktidarın hukuklaşmış biçimlerinin tümüne devlet demek mümkündür.

Çerçeveye alınmış, kuralları belirlenmiş kurumlar bütünlüğü içinde yoğunlaşmış iktidar, devleti hukuki açıdan iyi tanımlamaktadır. Fakat yeterli değildir. İçeriğini açıklayarak biçimle bütünledikleri, kapsam ve biçimi birlikte ele aldıkları için daha tamamlayıcı bir bakış sunmaktadır. Bu yaklaşımı tarihsel-toplumsal gelişmeyle birleştirdiğimizde, anlam ve anlatım değeri yüksek kapsamlı bir tanımlamaya erişebiliriz.

Devletin birçok tanımının farkındayım. Hem liberal, hem sosyalist kampta uzun süre ezberlenen klişeleri tekrarlamak öğretici değildir. Önce devletin ne olmadığını belirtmem gerekir.

a- Sınıf çatışmasını ya susturmak, ya da dengede (Status) tutmak değildir. Ağır basan yanı olarak dile getirilen sınıfsal baskı aracı kavramı da pek geliştirici değildir.

b- Kaos halinin ortadan kaldırılması hiç değildir. Güvenlik, düzen ideaları gerçeği ifade etmekten uzaktır.

c- Sorunların, hedeflerin çözüm alanı ise hiç değildir. Tersine sorunları kangrene, krize sokma ve sürdürme platformudur.

d- Tanrısallıklarla, kutsallıklarla ilişkisi ise sadece mitolojiktir, ideolojiktir.

e- Ulusun, dinin, kültürün oluşturucu, yönetici gücü olarak da hiçbir şey ifade etmez.

Daha da arttırabileceğimiz bu şıkların hepsi ağırlıklı olarak birer propagandadır. Devlet bahsedilen durumlarla uğraşır. Ama tarih gösteriyor ki, tüm devletler ortalığı mezbahaya çevirmekten, asimilasyondan, tembel toplum yaratmaktan, insanı spekülatif aklın aptalı kılmaktan öteye asli olarak pek fazla rol icra etmemiştir. Devletin toplumu yönetmedeki konumunu inkâr etmiyorum. Anarşistler gibi devlet tanımlamasını ve devletsiz olma biçimini anlamlı ve uygulanabilir bulmuyorum. Sosyalistler gibi onların da açığa çıkan gerçeği, yüz elli yıllık pratikleriyle başarılı olmadıklarıdır. Birçok doğruyu söylemeleri temel yaklaşım hatalarını ortadan kaldırmaz. Liberallerin ‘en az devlet’ dedikleri durum ise bir açıdan anlamlıdır. Devletin ekonomik tekelci dayatma olduğunu fark etmişlerdir. Ama kapitalizmin en verimli ekonomi olduğunu hararetle savunmaları, onları tüm devlet tanımlamalarını geride bırakan en büyük yalancı olduklarını göstermekten kurtarmaz.

Devleti dar anlamda artık-ürün-değer üzerine kurulu ekonomik tekel olarak tanımlamak daha açıklayıcıdır. Devlet artık-ürün ve değeri toplumdan sızdırmak için, ideolojik araçlardan zor araçlarına kadar kendini toplum üzerinde bir üstyapı olarak örgütleyip tekelleştirir. Devletin bu dar tanımı ışığında bakarsak, siyaset, devlet politikacılığı son tahlilde artık-ürün ve değerlerini gerçekleştirmeyi koordine eden bir yönetim sanatıdır. En kaba bir formülleştirmeye bağlarsak, DEVLET = ARTIK ÜRÜN-DEĞER + İDEOLOJİK ARAÇLAR + ZOR AYGITLARI + YÖNETİM SANATI diyebiliriz. Tüm tarihsel gelişimi içinde değerlendirirsek, devlet deyince bu faktörlerin devrede olduğu görülür. Bu unsurlar veya faktörler dışında ne bir bütünsellik olarak, ne de tek tek her araçsallığı devlet olarak tanımlamak, devlet adlı ilişkisel yumaklığı çözümlemeye imkân tanır.

1- Devlet artık-değer gaspıdır demek doğru, ama çok eksik bir tanımlamadır.

2- Devleti ideolojik olarak bir tanrısallık, kutsallık veya yeryüzüne inmiş tanrı gölgesi (zıllullah), tanrının somutlaşmış hali olarak tanımlamak, her türlü zorbalık için ideolojik kılıf biçmekten başka sonuç vermez.

3- Devlet zorbalıktır deyimi, diğer unsurları dışladığı için, bilimsel değeri en zayıf bir ahlaki yargı olmaktan öteye gitmez.

4- Devleti yönetim sanatı, idarecilik olarak yorumlayan anlayışlar, en az ahlaki yorumlar kadar diğer vazgeçilmez unsurları göz ardı ettikleri için, devletin gerçek içyüzünü örtbas etmek gibi önemli bir sakınca taşırlar.

Şüphesiz belirtilen her unsurun devletin varlığında kaçınılmaz bir yeri vardır, ama tek başına devlet olarak tanımlanamaz. Yapılan tanımların çoğu her unsuru öne çıkarmalarına göre farklılık arz edip eksik değerlendirmelere yol açmaktan kurtulamazlar.

Devleti tarih boyunca çeşitli bölünmeler halinde tasnif etmek mümkündür.

a- Artık-değer ve ürününün sızdırıldığı sosyal sınıflar açısından:

1- Köleci Devlet: İnsanların karın tokluğu karşılığında, devlete ve devletli özel efendilere emeğiyle değil, tüm varlığıyla ait olduğu devlet biçimidir. İlkçağ uygarlığının temel sömürü biçimidir. Köleler temel üretim aracıdır.

2- Feodal Devlet: Köleliğin sınırlı yumuşatılmış biçimidir. Serf olarak eski köleden farkı, serfin aile kurma hakkıdır. Pratikte gerçekleşmesi zor ve epey şartlara bağlı bulunsa da, artık-ürün ve değere daha çok imkân verdiği için ortaçağ uygarlığında denenen biçimdir.

3- Kapitalist Devlet: İşçi adı verilen, sadece emeğini emek pazarında mal gibi satan sosyal sınıfı esas alan devlet biçimidir. Biçim demekten çok, bölüm veya yapı demek daha uygun düşer. Kapitalist uygarlık çağının devletidir.

b- Başka bir bölünme tarzı, yönetici kesimin etnik varlığına ilişkin olarak yapılanıdır.

1- Rahip Devleti: İlk inşa ediciler olarak rahip grubunun damgasını taşıdığı için bu adlandırma verilir. Tapınak, kutsal devlet veya tanrı-devlet gibi kavramlar hep bu kategoriye aittir.

2- Hanedan Devleti: Yönetimlerinde yer alan hanedana göre tanımlanır. Sülale devleti demek mümkündür. Bütün uygarlık çağlarında, hatta günümüz devletlerinde bile yaygın etkisi bulunan bir yönetici devlet tarzıdır. Bir aile veya hanedanın esas yönetici grubu oluşturduğu devlettir.

3- Aşiret veya Kavim Devleti: Daha çok bir aşiret veya kavmin etkisi altında bulunan devlettir. Özellikle ortaçağda aşiret veya kavim bilincinin geliştiği dönemde kendini hissettirir. Hıristiyan, İslam, Yahudi, Hint, Çin vb. birçok kavim ve dinde devletin durumu böyle bir tanıma yer verebilir. Din burada kavimleşme rolü görür.

4- Ulusal Devlet: Temelinde uluslaşmış toplumların yer aldığı devlettir. Yeniçağın (dar anlamda kapitalist çağ) devletidir. Sadece kapitalist çağın değil, demokratik çağın da temel aldığı veya daha doğrusu uzlaşarak (devlet + demokrasi) yönetimde rol alma durumudur. İkisi birlikte olduklarında, yani devlet + demokrasi rejimi geçerli olduğunda da ulusal devlet demek mümkündür. Ulus-devletten farklıdır. Çünkü bir ulusal devlette çok ulus bulunabilir.

5- Ulus-Devlet: Bünyesinde tek bir ulusun bulunduğu ve tüm ulus üyelerinin milliyetçilik dini temelinde kendini devletle bütünleştirdiği devlettir. Ulusla devlet adeta tekleşmiştir. Kapitalist uygarlığın esas devlet biçimidir. Faşist denen devlet de ulus-devletin karşıdevrim veya sürekli bir

kriz rejimi olarak kapitalizmde aldığı biçimi olduğundan, ikisini birbirinden ayırt etmek mümkün değildir.

c- Bir bölünme tarzı da seçilmek veya atanmak, babadan oğula ya da zorla yönetime gelmek bakımından yapılabilir.

1- Monarşik Devlet: Yönetici olarak bir kişinin sembolize ettiği devlettir. Burada devlet-yönetici tekleşmesi vardır. Bu kişi bir monark, kral veya imparator olabilir. Babadan geçme veya zor gücü de kullanılarak monarşik idareye geçilebilir. Tüm uygarlık çağlarında görülmüştür. Devlet kurumlaşmasının zayıflığını yansıtır.

2- Cumhuriyet: Yönetimin ana grubunun seçimle işbaşına gelmesi halidir. Bir kişi de seçilebilir, bin kişi de, pek fark etmez. Etse de özü değiştirmez. Bazen cumhuriyetle demokrasi karıştırılır. Bu vahim bir yanlışlıktır. Cumhuriyet bir devlet biçimidir. Seçim, çok güçlü oluşturulmuş bulunan devlet kurumlarının yönetimi için yapılır. Yoksa halkın yönetimi olarak demokrasi için yapılmaz. Demokrasi bambaşka bir sistemdir. Devlet tarzında olmayan bir yönetim biçimidir. Elbette demokrasinin de kurumları vardır. Bu kurumlar için de seçim yapılır. Fakat demokrasi ve devlet öz olarak birbirinden ayrılır. Marksistler de dâhil, tüm aydınlanmacı entelektüeller bu durumu karıştırmışlardır. Lenin'de bile karıştırma vardır. Demokrasi durumuyla devletin çekirdeğini oluşturduğu resmi uygarlıklar arasında niteliksel bir farklılık hali vardır.

Dolayısıyla demokratik yönetimle devlet yönetimini (seçimli olsun veya olmasın, her ikisi açısından da) karıştırmamak büyük önem taşır. Kaldı ki, devlet esas olarak bir yönetim geleneğidir. Bin yıllara dayanan kurumsal yönetimdir. Seçimlerin yönetimdeki işlevi son derece sınırlıdır. Seçimlerle gerçekleşen, esas olarak DEVLET İÇİNDEKİ ÇEŞİTLİ TEKELCİ KLİKLERİN (tarım tekelci kliği, ticaret tekelci kliği, endüstri veya finans kliği gibi) güç durumlarına göre birbirlerine karşı üstünlük sağlamalarıdır. Daha güçlü olan seçilir. Yoksa ortada demokrasi veya demokrasinin kazanması diye bir durum söz konusu değildir.

Her demokraside de herkesin mutlaka seçimle görevlendirilmesi diye bir durum yoktur. Seçilmemişler de demokrasilerde yönetimde rol oynayabilir. Fakat esas olan, demokratik toplumun kendi yönetimini kısa aralıklarla farklı gelişme ve verimliliklere, yaratıcılıklara, haklara, özgürlüklere, eşitliklere gerçekleşme şansı vermek için seçimle belirlemesidir.

d- Bir diğer bölünme biçimi artık-değeri sızdıran gruplara dayalı olanıdır.

1- Tarımcı Devlet: İlk kurulduğundaki devlet esas olarak tarımsal artık-ürünü ele geçirme yönetimi olarak örgütlendiğinden, böyle tanımlanması oldukça açıklayıcıdır. Tarih boyunca birçok devlet veya devlet içindeki tarımcı kliğin gücüyle orantılı olarak tarım devletinden bahsetmek mümkündür.

2- Ticaret Devleti (Merkantilist Devlet): Artık-değer ve ürün sızdırma yöntemini ticari örgütlendirmeye dayandıran devlettir. Örneğin tarihte Asur, Fenike devletleri böyledir. Günümüzde ticaret kliği halen çok güçlü olan devletler vardır.

3- Finans Devleti: Para gücüne dayalı devlet durumudur. Örnek olarak İsviçre'yi gösterebiliriz. Daha da önemlisi, kapitalizmin son küresel çağı finans çağı olarak da değerlendirilebileceği için, günümüzde mali finans kliğinin, tekelinin tüm devletlerde çok güçlendiği ve yönetim üzerinde belirleyici ağırlık teşkil ettiği söylenebilir.

4- Endüstri Devleti: Özellikle endüstri devrimiyle birlikte ekonomide başat rol oynayan endüstriyel üretim nedeniyle bu nitelikte adlandırılan birçok devlet vardır. Endüstri devleti olmak 19. yüzyılda baş idealdi. Endüstrileşmek zenginleşmekle eşanlamlıydı. Kurulan tüm devletlerin gayesi bir an önce endüstrileşmekti. Dolayısıyla en güçlü devlet kliği endüstricilerden oluşuyordu. 18. yüzyılda büyük tüccar (merkantilizm), 19. yüzyılda sanayiciler (endüstriyalizm), 20. yüzyıldan günümüze kadar ağırlıklı olarak maliyeciler (finansçılar) devlet içinde yuvalanan temel tekelci kliklerdir. Devlet denen ilişkiler yumağını esas olarak bunlar idare eder.

e- Daha ilginç bir bölünme olarak kapitalist devlet tekellerini örtbas etmek, örtülemek için ideolojik aygıt rolünü oynayan sahte devlet adlandırmaları vardır. Devlet kavramını tanımlanamaz hale getiren, bunun için ideolojik inşalardan ibaret olan bu devletin sözde modellerini de gözden geçirmek öğretici olabilir. Çünkü günlük ortam bu kavramların işgali altındadır.

1- Liberal Devlet: Politik-ekonomicilerin gözde ideolojik kavramıdır. Tercümesi, özgür devlet demektir ki, özgürlükle devlet kavramı arasında örtüşme değil zıtlık esastır. Devlet öz itibariyle özgürlüklerin kısıtlanmasıdır. Tarih boyunca en büyük sorunlardan biri, kişi ve grup özgürlüklerini devlete karşı savunmaktır; bu mücadele en temel siyasi ve hukuki savaşlardan başta geleni olmuştur. Ayrıca ekonomiye en az müdahale eden devlet olarak da tanımlanır. Hâlbuki devletin varlığı ancak ekonomik tekel olmakla mümkündür. Dolayısıyla 'en az müdahale eden devlet' bir safsatadan ibarettir. Özüne, devlet olmanın kimliğine aykırıdır. Belki bu kavramla devlet olarak kapitalist ekonomik tekellerin önü ve payı açılmak ve çoğaltılmak istenmektedir.

2- Sosyalist Devlet: Özellikle reel-sosyalist kampta çok işlenen bu kavram en az liberal devlet kadar bir safsatadır. Bir defa gerçek sosyalizmin devletle alakası yoktur. Devlet sosyalizmle en az demokrasi kadar zıtlık içindedir. Tarihsel büyük ekonomik tekelci klikler toplamı olan devleti eşitlik rejimi olarak sosyalizmle karıştırmak oportünizmin en büyük günahıdır. 'Firavun sosyalizmi' biçiminde kavramlaştırılan olgunun günümüzdeki karşılığı olan sosyalist devlet, kapitalizmin en açık devlet şekli olması nedeniyle de proto-faşizmle çok alakalıdır: Ulus-devletin (faşizmin) reel sosyalizm karşılığıdır. Ulus-devlet hem liberalizmin, hem de reel sosyalizm (devlet sosyalizmi) olarak sosyalizmin gerçek karakteridir ki, faşizmle ilişkisini (otoritarizm ve totalitarizm kapsamında) değerlendirmek büyük önem taşır. Liberal ve sosyal veya sosyalist devleti faşizme giden yolda pro-faşizm olarak değerlendirmek hayli öğretici olacaktır.

Sosyalizm yandaşı olanların şunu çok iyi bilmesi gerekir ki, sadece dört yüzyıllık kapitalist geleneğin değil, beş bin yıllık uygarlık geleneğinin artık-ürün ve değer sızdırmasının temel kurumu olan devlet eliyle sosyalizm inşa etmek, bunu savunmak bilerek yapılıyorsa faşizmdir, bilmeyerek alet olunmuşsa gaflet ve ihanettir. Bu konuları Özgürlük Sosyolojisi'nde kapsamlı tartışmayı umuyorum.

3- Faşist Devlet: Fazla anlamı olmayan bir kavramdır. Ulus-devlet olarak faşizm özde benzerdir. Faşizm sanki istisnai, kapitalizm dışında sisteme musallat olmuş bir şeymiş gibi tanımlama geliştirmek, liberal ve sosyalist geçinen entelektüellerin en büyük sefaletidir. Kapitalizm, uygarlık ve devlet olarak ulus-devleti, dolayısıyla her zaman faşizmi kapıda tutmanın sistematik ifadesidir. Faşizm kuraldır. İstisna olan demokratik yapıyla uzlaşma zorunluluğudur!

4- Demokratik Devlet: Devletin neden demokratik olamayacağını defalarca belirttik. Devletle demokrasinin zihniyeti, toplum yapısı, işleyiş tarzı öz itibariyle farklı olduğu için demokratik devlet olmaz. Fakat çok esaslı bir etken olarak tarih boyunca, ama daha çok günümüzde kapitalist uygarlığın gittikçe daha da ağırlaşan krizsel yapısı nedeniyle demokratik uygarlık sistemiyle uzlaşma zorunluluğu doğmuştur. Yani devlet tek başına yönetememektedir. Demokratik güçlerle

ortak yönetmeye mecbur bir konuma gelmiştir. Dolayısıyla uzlaşmalar mümkündür. Tarihte de bunun birçok örneği yaşanmıştır. Eğer devlet (biçimi ne olursa olursun) demokratik ilke ve yapılarla ortaklık arar ve kurarsa, demokrasiye açık olma anlamında demokratik devlet kavramı anlamlı olabilir. Bana göre en doğru tanımı devlet + demokrasidir. Devlet biçimleri üzerinde durmanın siyaset felsefesinin en güncel (acil) görevi olduğunu daha önce belirtmiştim. Çünkü günümüz toplumlarını klasik devlet mantığıyla yönetmek artık mümkün olamamaktadır. Sivil toplum örgütleri bu nedenle devreye sokulmuştur. Ama çok yetersizdirler. Bu örgütlerin yönetim boşluğunu doldurmaları, paylaşmaları mevcut durumlarıyla mümkün görünmemektedir.

Daha radikal örgütlenmiş demokratik toplum yapılanmalarıyla daha verimli kılınmış devlet kurumları arasındaki uzlaşma tek çıkış yolu gibi görünmektedir. Mevcut tarihsel aşamada (kimse kaç yıl süreceğini tahmin edemez) ya tek başına kapitalist uygarlık, ya tek başına demokratik uygarlık veya sosyalist sistem demek, vücut bulmuş pratikler tarafından feci trajik sonuçlar vererek iflas etmiştir. Kaybedilen insan toplumu oluyor. Sadece acı, kan ve sömürünün ömrü uzatılıyor. (Bu konular Özgürlük Sosyolojisi'nde genişçe işlenecektir.)

Diğer bazı kavramlar vardır. Örneğin, başta gelen hukuk devleti vardır. Ekonomik tekel olarak devlet zaten artık-ürüne el koyarak yaşadığı için, özünde adil veya hukuki olamaz. Fakat kendi mensuplarına ve vatandaşlarına inşa ettiği kurallar gereği, eşit ve önceden belirlenmiş kanunlara göre davranmasına kurallı veya kanun, hukuk devleti denmiştir. Şüphesiz her gün kural uyduran veya her sözü ferman olan despot ve padişah devletlerine göre bu bir olumluluk olabilir. Ama özü itibariyle farklı bir devlet tanımı teşkil etmez. Örneğin din devleti, fazla anlamlı değildir. Rahip devleti nedeniyle devlet tarih boyunca hep kutsallık kisvesi altında sunulmuştur. Devletin ideolojik araçları olarak din, mitoloji, felsefe, hatta 'bilimcilik' kaynaklı adlandırmalar daha çok propaganda kapsamına girer. Laik devlet zaten din devletinin zıddı olarak düşünülmüştür ki, aynı anlama sahiptir. Laik veya dini devlet izahları (ideolojik amaçlı) propaganda değeri dışında fazla içerik arz etmezler.

Sonuç olarak devlet, uygarlığın ve uygarlık tarihinin çekirdeği olup, günümüze doğru hep çoğalarak gelmiştir. Sayısız biçimlenmelerle kesişerek kendini sürekli kamufle etmeye özen göstermiştir. İlk defa kapitalist uygarlık çağında tüm ideolojik saptırmalara rağmen gerçek işlevi içinde devleti tanımlama şansına kavuşulmuştur. Bu tanımlanma büyük zihinsel ve eylemsel çabalar sonucu kapitalizme karşı mücadelenin en anlamlı kazanımıdır. Yakıcı sorun, bu tanımlanma ışığında demokratik uygarlığın gelişim ve başarısını anlamlı içerik ve biçimlenmelerle (örgüt ve eylemlilikle) daha da yükseltmek ve kalıcı kılmaktır.

KAPITALIST UYGARLIK (MODERNITE) İDEOLOJISI VE DINSELLEŞTIRILMESI

Uygarlıklar uzun süreli ve ideolojik inşalar temelinde oluşur. "Önce maddi kültür mü gelir, sonra manevi kültür mü gelişir?"

Uygarlıklar uzun süreli ve ideolojik inşalar temelinde oluşur. "Önce maddi kültür mü gelir, sonra manevi kültür mü gelişir?" benzeri sorular konuyu karıştırmaktan öteye bir anlam ifade etmez. Fiziki âlemde evrensel olan bir örnek verirsem, konu daha açıklık kazanır. Uzun süre parçacık mı, dalga mı sorunu çok tartışma yaratmıştır. Sonuçta evrenin özünde dalga-parçacık ikileminin temel bir diyalektik (yok edici değil, gelişmeci diyalektik) oluşumla geliştiği, genel kabul gören görüş oldu. Farklı bir doğasallıkta da olsa, maddi-manevi kültür ikilemi benzer bir rol oynar. Birbirlerine karşıt değil, birbirlerini besleyen oluşum etkenleridir. Birbirlerini farklılaştırarak doğururlar. Her parçacığın veya maddi kültürün yol açtığı, tetiklediği bir dalgacık, bir manevi kültür öğesi oluştuğu gibi, bir dalgacık ve manevi kültür öğesi de parçacık ve maddi öğe oluşturur. Uygarlık sisteminde genel bir analitik zihin sapkınlığı vardır. Ki, bu da kurdukları avantajlı sistem nedeniyledir: Değişmez kurallar, herkesin uyması gereken mutlak yasalar, tanrıların öncelliği, devletin kutsallığı, ebediliği, ideallerin mükemmelliği, görüngülerin geçiciliği, değişmeyen öz, biçimin uçuculuğu gibi ikilemler inşa ederek çıkarlarını kalıcılaştırmak ve sistemleştirmek isterler. Bu, evrensel oluşum diyalektiğine ters bir yaklaşımdır.

Toplumda alt ve üstyapı tartışmaları da uygarlığın inşa edilmiş bu sapkınlık inşalarıyla yakından bağlantılıdır. Hegel kendi sistemini öncelikle üstyapıdan, yani devlet ve hukuktan başlatır. Evrensel sistemi de mutlak zekâ (Geist)'dan başlattığı gibi. Marks ise, önceliği altyapı olarak adlandırdığı üretim güçleri ve ilişkilerine verir. O da her ne kadar "Ayakları üzerine oturttum" dese de, Hegel'le aynı mantığı paylaşmaktadır. O da nedir? Biri, bir unsur temeldir, diğeri ikinci veya belirlenendir diyor. Bu, özne-nesne ayrımının kaba mantığına düşmektir. Her ne kadar tersini idea etseler de, eski uygarlık zihniyeti devam etmiştir. Marks'ın sosyalizmi neden başarılı olmadı sorusu bu mantıkta gizlidir. Hem ekonomi tanımı büyük karmaşıklık içeriyor, hem klasik uygarlığın bütün anlam araçlarıyla yola çıkıyor. Ne kadar kahramanlık yapılsa ve doğru sözler söylense de, sonu gerçekliğin pek de yorumlandığı gibi olmadığıdır.

Kapitalist uygarlık (modernite) kendini inşa ederken, Sümer rahiplerine taş çıkartacak kadar usta bir ideolojik inşa faaliyeti yürütmüş, sistematik hale getirmiştir. Hatta denilebilir ki, devlet tarzında önce ideolojiyle uzun mesafe yol kat etmiştir. Hiçbir uygarlık sanki tek bir tanrının elinden çıkmamıştır, ama kendini öyle izah eder, ettirir. Bu cümleler önemlidir. Hz. Muhammed'i bile inceleyelim. Kur'an'daki ilk ayetlerle son ayetlerin içeriği çok farklıdır. Tanrı kavramı sürekli geliştirilmektedir. Başta sadece 'oku' diyen tanrı, sonradan sistem geliştirmiştir. Parça parça ayetler sistemi oluşturmuş, daha doğrusu temeli atmıştır. Sonradan dağ gibi bir ideolojik külliyat oluşturulmuştur. Sistem inşası yüzyıllara mal olmuştur.

Kapitalist modernitenin zihinsel araçlarını, sistematiğini tüm yönleriyle kavramadan çözümleyemeyiz. Kapitalist modernite tüm kavram, varsayım ve uygulamalarını sadece kendisi inşa etmemiştir; bin yılların mirasına konmuştur. Bu mirasla kendi evine yeni bir mimari düzen ve içerik kazandırmaktadır. Önce kendi sınıfını, sonra bir veya birkaç kendisi gibi inşa edilmiş devlet sınıflarını ideolojik inşayla bütünlüyor. Modasından felsefesine, üretimin kontrolünden tüketime,

siyasetin kontrolüne kadar inşasını bütünlüyor. Daha sonra kıtasal ve giderek küresel çapta bunu yapıyor. Kaba bir sıralamasını yaparsak:

1- R. Descartes ve F. Bacon başta olmak üzere, ideolojik inşacılar, 16. yüzyılda kendini hissettiren oluşumların gerekli kıldığı yeni mantık ilkeleri ve ütopyalar inşa ediyorlar. Çok basit görünse de, ruh-beden ikilemini gündemleştirmek, beraberinde özen-nesne, zincirleme reaksiyon gibi daha sonra inşa edilen düşünceler 'kapitalizmin, burjuvazinin' öncülüğüne kadar tırmandırılacaktır. Feodal mantıktan kopmak kadar, yeni bir sınıf ve onun her tür eylemi için yeni bir mantık inşa ediliyor. Ayrıca ve daha önemlisi, yöneteceği yeni ve eski sınıflara göre de önceliği bu ideolojik inşalarla atılıyor. Eski bir oyun, ama oldukça yenilenmiş olarak oynanıyor. Yeni rahip sınıfının adı filozoflar ve bilim adamlarıdır. Feodal, hatta köleci ideolojik kutudan sürekli yeni kavram ve teoriler alınıyor. Duruma göre bunlara ya yama vuruluyor, ya da yepyeni bir model (ama ilkeler aynı) oluşturuluyor.

Sadece Descartes'in çözümlemesini yaparsak, ideolojik inşanın çarpıcı unsurlarını fark etmemek mümkün değildir. Descartes önce her şeyden şüphe ediyor. Şifresinin çözümü şudur: Feodal sınıfın ideolojik zırhı, dolayısıyla iktidarı aşılmak durumundadır demek istemektedir. Açık söylese karşısında engizisyon vardır; yakılma tehlikesi titretiyor. Dolayısıyla çok soyut düzeyde felsefe yapmak zorundadır. Sonra "Düşünüyorum, o halde varım" diyor. Bununla ideolojik hazırlığın yapıldığı ve unsurlarının peş peşe devreye sokulacağı işaret ediliyor. Herkese "Her şeyden şüphe edin, varlığınızı sadece güçlü düşüncelerle kanıtlayabilirsiniz" diyor. Şifresini böyle çözmek hiç de zor değildir. Feodalitenin dayattığı yaşam tarzının değeri yoktur. Yeni yaşamı güçlü düşüncelerinizle inşa edebilirsiniz. Beden-ruh ikilemiyle hafiften tanrıya, öte dünyaya bu dünyanın da önemi hatırlatılıyor. Tanrı ilk itilimi verdikten sonra, evren sürekli kendi kendine mekanik olarak hareket etmektedir. Bu cümlenin şifresini çözersek; eski uygarlığın yaratıcıları esas olmakla birlikte, harekete geçen yeni bir uygarlık vardır, kendi kendine yeni bir uygarlık inşa edebilir. Sınıf diline çevirirsek, yeni bir sınıf doğmaktadır. Düşünecek güçtedir; kendi dünyasını kendi hareket ve eylem yasalarıyla düzenleyebilir.

F. Bacon'un da kısa bir çözümlemesini denersek, mantığında deney esastır. Deneyin doğruladığı genelleştirilir. Deneysel olmayan düşünce bilim olamaz, değerli olamaz. Şifresi çözülebilir: Her şey pratikle, eylemle öğrenilecektir; eski safsatalara inanmayın, bilim güçtür; deneyimleriniz ve eylemlerinizle edindiğiniz, edinmek zorunda olduğunuz düşünceler ancak sizi güçlendirebilir. Sınıfsal şifresinin çözümü şöyle olabilir: Artık-değer üzerinde onun kapitalist tekel yöntemleriyle oluşan yeni güçlere, "Eski dogmatik zihniyete göre değil, kendi kazançlarınızın yol göstericiliğinde bizzat her şeyi deneyleyin, sonuçlarını geliştirin ve genelleyin; bilgiyle güçleneceksiniz ve kendi evinizi, kendi dünyanızı kuracaksınız" demek istiyor.

16. yüzyıldan itibaren giderek çoğalan bilim ve felsefe ordusunu kapitalist tekelin öncü gücü olarak değerlendirmek elbette doğru değildir. Hatta üç tarihi harekette yer alanların (Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma) büyük çoğunluğunun ve nitelikçe de ağır basanların özgür zihniyet bilge ve ahlakiyatçıları olduğunu, bunların kapitalizm gibi sonuçları doğduğu günde belli olan bir sistemden, onun yönetici kliğinden ve yaşam tarzından nefret ettiklerini biliyoruz. Avrupa'da patlak veren zihniyet devriminin hiç olmadığı kadar tüm dünya insanlığının bir değeri olduğundan da kuşku duyulamaz. Bu devrimin öncülerinin büyük bir kısmı hümanistti. Din ve milliyetçilikten uzak duruyorlardı. Kaldı ki, bilim ve felsefe çalışmasının kendisi bir devrimdir. Eğer bir sosyal kesime mal edilecekse, bunların klasik uygarlık değerleriyle haşır neşir olanlardan yana değil, özgürlüğe, eşitliğe, demokrasiye en çok ihtiyacı olanlardan yana olduklarından da kuşku duyulamaz.

Bu satırları yazarken bile onlara minettarız. Sorun bu değildir. Nasıl ki artı-ürün sahiplerinden sızdırılıp yeni bir sosyal sınıfın yönetici güç olarak kendilerini inşa etmelerinde kullanıldıysa, zihniyet artı-ürünlerine, değerlerine de benzer biçimde el koymaları ve kendi zihniyet inşalarında kullanmaları söz konusudur. Bu eyleme de rahatlıkla zihniyet hırsızlığı diyebiliriz. Yeni moderniteyi her bakımdan kendi sınıf çıkarlarına göre inşa etmeyi bildiler. Tekelci devlet kliklerinin şu özelliğini iyi bilmek gerekir. Onlar "kaz gelecek yerden tavuk esirgemezler". Zorluklarını ustaca kullanarak (ekonomik, sosyal, siyasal zorluklar) yanlarına çekip, tıpkı alttaki ekonomiyi yaratan kesimleri istismar ettikleri gibi onları da istismar etmesini bildiler. Nice sanatkârı, bilim adamını ve filozofu denetimlerine, hatta iktidar aygıtlarına katarak bu istismarı gerçekleştirmelerini sağlıyorlardı. Karşılarında direnenleri de aynı ekonomik, sosyal ve siyasal yöntemlerle etkisizleştirmesini biliyorlardı. Erasmus, Galileo, Bruno gibilerinin başına neler getirildiğini biliyoruz.

Nasıl ki devlet tekeli eliyle ekonomiye yeniden hâkimiyet sağlandıysa, ideolojik tekel hareketi de benzer biçimde etkileyici oldu. İsyanlar hem siyasi, hem ideolojik, hem ekonomik sahada çok kapsamlı eylemlerle bastırıldı. 18. yüzyılın sonunda sadece ekonomik tekel cephesinde (sanayide) değil, siyasi (Fransız İhtilali) ve ideolojik cephede de (milliyetçilik ve ulus-devlet) kazanıldı. Kaybedenler Hıristiyan Katolizmi, eski tarz monarşi, imparatorluklar ve hümanizmdi. Ekonomi nasıl karşıtı olan tekelciler tarafından yutulduysa, demokratik hareketler ve uluslar da ulus-devlet ve milliyetçilik tarafından yutulma sürecine alınmıştı. Aristokrasiye ve Katolik Kilisesine, tüm Hıristiyanlığa düşen ise, eskisi kadar itibarlı olunmasa da, yeni efendilerle çıkar karşılığı ittifak tazelemek, mümkün olduğu kadar elverişli koşullarla uzlaşmaktı. Demek ki 19. yüzyıla kadar sadece yeni ekonomik tekellerin (ticari, sınai ve mali) zaferi söz konusu değildir. İdeolojik zafer de en az onun kadar önemliydi ve kazanılmıştı.

2- Feodal uygarlığın din inşa tarzı çözülmüştü. Protestanlık bunun sonucuydu. Katolik Kilisesi görkemli konumunu yitirmişti. Yerine konulan Protestanlık ahlakının kapitalizme uygunluğunu zaten Max Weber mükemmel sunumuyla herkese gösterdi. Laiklik, çözümlenmesi gereken bir kavram olarak bu dönemin ideolojik başarılarındandı. Hıristiyanlık dünyası, daha çoğu özgür kabileyken, Avrupa halklarının zihnine aşırı bir dogmatizmle çökmüştü. Dünyayla çelişkisi ayan beyandı. Siyasi ve ekonomik ağırlığını yitirdiğinde, ideolojik olarak hızla aşılacağını beklemek zor değildi. Daha önemli olan, laiklik denen ucubeydi. Kelime olarak 'din dışılık' olsa da, ne kadar dinin içinde ne kadar dışında olduğu en muğlâk konulardandı. Burjuvazi pozitivizm denilen olguya sarıldı. Pozitivizm kendini yeni dünya dini ilan ettiğine göre, laiklik ne kadar din dışı olabilirdi? Yeni din ne demek oluyordu?

Pozitivizm dinsel niteliğini olguculuğundan alır. Özü itibariyle pozitivizm için olgu en temel gerçekliktir. Olgusal olmayan gerçeklik yoktur. Hâlbuki araştırmalar ve felsefe (bir bütün olarak) olgunun algıyla aynı olduğunu (yani olgu=algı) göstermektedir. Algıcılık ise, en basit zihni işlemdir. Nesnenin en yüzeysel gözlemlenmesi sonucu oluşup kaba bilgilenmenin (bilimsel olmayan en yanılgılı bilgi türü) yöntemidir. Olguyu olguculuk haline getirmek, nesneye temel gerçeklik rolü bahşetmektir. Paganizmin (putçuluğun) temelinde de aynı yaklaşım vardı: Nesneyi tapınma konusu yapmak. Bu durumda pozitivizm istediği kadar din başta olmak üzere metafiziğe saldırsın, kendisi de nesne hakikatçiliği nedeniyle en kaba materyalist bir din haline gelmiştir; yani nesnelci putçuluğun modernitedeki yeni bir türevi, temsilcisi olarak metafiziktir. Hem de onun en yüzeyselidir. Nietzsche de aynı kanıdadır. Bu konuyu Özgürlük Sosyolojisi'nde genişçe tartışacağım.

Pozitivizm en az ortaçağ teolojisi kadar zihinler üzerinde tahribat yarattı. İnsan toplumlarının büyük manevi dünyasının farkında bile olmadı. Metafizik dünyanın sonu geldi deyip, milyonlarca

yılın birikimi olan insani kutsallıkları çöp sepetine attı. Tam bir cehalet hareketi idi. Hz. Muhammed'in Ebu Cehil için kullandığı söz veya unvan tam da pozitivistler içindir: Toplumbilimi açısından çağdaş Ebu Cehiller. Din dışılık (laikos) ve olguculuğun (pozitivist felsefe veya din) kaba materyalizmle ("İnsan zihni ayna gibidir. Sadece yansıtır") birlikte kapitalist tekellerle yakından bağlantılı ideolojik örgüler olduklarını çok iyi kavramak gerekir. Tam dört yüzyılı aşkındır yeni toplum üzerine bu üç ideolojik versiyonla tahrip ve terör hareketi yürütülmektedir: Toplumun manevi dünyası üzerinde.

Manevi kültürün, yani ahlakın binlerce yıldır etkisiyle varlığını koruyan toplum çözülmeden, kapitalizmin maddi kültürünün zaferi mümkün olamazdı. İdeolojik fetih bu nedenle gerekliydi. Dine karşıtlıkları da ahlaki boyutundan kaynaklanıyordu. Bu üç felsefe toplum ahlakını yıkmada çok etkili oldular. Ahlaken boşalan toplumlar ya sapkınlaşır, ya kolayca teslim olurlar. Olan da bu oldu. Laiklik, din dışılıkla dindeki ahlaki erdemi yıktı. Pozitivizm olguculukla yeni putçuluğun (En son tüketim toplumu çılgınlığı, eşyaya taparcasına sahip çıkma tutkusu modern putçuluk olarak tanımlanabilir) yolunu açtı. Muazzam bir ahlaki düşüş de bu yolla gerçekleşti.

Metafiziğe karşıtlık pozitivizmin en cahilce saldırılarından biridir. Metafizik oluştuğundan beri (insan oluşumu) insanlık için bir zarurettir. Sadece devlet etrafında örülmüş uygarlıklar için değil, tüm insanlar için, hatta zihni gelişkin hayvanlar için bile ihtiyaçtır. Hiçbir insan tam bilgiyle, bilimle, haydi diyelim pozitivistlerin diliyle bilimcilikle donanmış olarak ne geçmişte, ne de günümüzde donanma yeteneğinde değildir. Bu imkânsız olmasa bile, zihni gücü buna yetmez. Elinden metafizik dünyasını alırsanız veya yıkarsanız, ölüsü elde kalır. Ya da hiçbir kural tanımayan çılgın insanlar (Batı toplumu bu olguya çok tanık oldu) ortaya çıkar. Yine olan bu oldu. Kaldı ki, olgular gerçeğin her şeyini değil, sadece genelgeçer yanını teşkil eder. Kuantum ve kozmoloji henüz son sözünü söylemedi. Yaşam ise hiç çözümlenemedi, sırrının farkına bile varılamadı. Bu nedenle pozitivizm modern cehalet sözcüğünü hak ediyor. Kaba materyalizm ondan farklı değildir. Yaşam ve zihin sorunları ayna teorileriyle asla izah edilemeyecek olan, bilimin bile halen her gün yeni bir mucizesiyle karşılaştığı evrenlerdir. Toplumsal yaşam onlardan da karmaşıktır. Bunların erken cehalet hareketleri olduğu ve anlamlı bir çekim merkezi olamayacakları anlaşılınca, bu sefer bu üç felsefenin daha örtülü iki sentezini devreye soktular: Birbiriyle çelişir gibi görüneen, ama özünde birbirini tamamlayan burjuva enternasyonalizmi ve milliyetçiliği.

3- Burjuva Enterasyonalizmi veya Küreselciliği: Uygarlık tarihinde ideolojik inşacılar iki şeye dikkat ederler: Üst katta oturanlar ve ortak simgesel değerler. Öyle ki, bunlar ortak çıkarların sembolik ifadeleridir. İdeolojiler her zaman simgesel bir nitelik taşırlar. Önemli olan neyin, kimin çıkarlarının simgeselliğidir. Zigguratın en üst katındaki tanrılar konseyi bir simgeydi. En, Enlil, Marduk yeni yükselen ve kurumlaşan hiyerarşinin üst kurulunu yansıtıyordu. Bu simgeselliğin ne kadar bilinçli, ne kadar kendiliğinden olduğunu bilemeyiz. Fakat gelenek eskidir ve genel özellikler de taşıyor. Bu simgesellik günümüze kadar sürekli daha da karmaşıklaşarak ve dönüştürülerek devredildi. En alt kattakiler içinse kulluk, kölelik simgesellikleri oluşturulur. Kutsal tanrılar konseyinin onlarla karıştırılmaması için çok ince ve keskin çizgiler çizilir. Kul kulluğunun gereklerini yapmalı, asla tanrıların işine karışmamalıdır. İnsanın, toplum bu tür masallarla neyi kaybetti, ne kazandı diye sorası geliyor.

Bugünkü üst kattakilerin konseyi, gizli veya açık, Davos'larda düzenli toplanır. Fakat şu kesindir: Zigguratın en üst katında oturanların çıplak ve maskesiz hali olarak, zaman zaman insanların arasına (bunlar farklı üst tabaka insanı olsalar da) giriyorlar. İnsanların onlardan korkmalarına gerek olmadığı, durumu sürekli kontrol altında tuttukları, yeteri kadar savaş hazırlıklarının ve stoklarının olduğu, yenilgilerin asla düşünülmemesi gerektiği bu toplantılarda görevli usta rahipler

tarafından özenle belirtilir, işlenir ve herkes için gerekli hayırlı sonuç çıkarılır. Birçok mekânda seçkin rahipler bu enternasyonalist ideolojiyi gelişmiş medya kanallarıyla misli görülmemiş yoğunlukta zihinlere, duygulara işlerler. Üniversite ve camiler, kiliseler geride kalmıştır. İletişim çağı küresellik çağıdır. Tüketimleri, eğlenmeleri tüm uygarlıkların son çağına göre nasılsa öyle sürüp gidiyor. İlk defa gerçek anlamda ekolojik çevre yok edilirken bile, kurulu dünyalarına toz kondurmak istemezler. Toplum, kent, kır, demografya sürdürülemezliğin gonglarını sürekli çalmalarına rağmen, enternasyonalist ideolojileri gereği gözleri kör, kulakları sağır kılınmıştır. İçeriğinden çoktan boşatılmış, seks-spor-sanat çılgınlıklarının uyuşturamayacağı hiçbir toplum odağı bırakılmamış gibidir.

4- Milliyetçilik: Her ne kadar tersi gibi dursa da, üst kat enternasyonalistlerinin toplumun alt katlarını afyonlamak için dört elle sarıldıkları yeni 'böl ve yönet' dininin stratejik aracıdır. Pozitivizm, laiklik, kaba materyalizm ve bilimcilik gibi ideolojik araçların hem doğurdukları sorunları, hem de yetersizliklerini gidermek için, kapitalist modernitenin onsuz edemeyeceği en etkili ideolojik aracıdır. Her şeyden önce ulus-devletin tek etkili dinidir. Her uygarlık çağının kendine göre etkili inançları vardır. Onlar olmadan adım atamazlar. Miliyetçilik modernitenin en etkili inanç kalıbıdır. İnşası son derece basittir: Ulusu oluşturan her faktörü inanç kutsalı haline getireceksin. Tüm okul, kışla, cami, kilise, aile ve diğer cemiyet faaliyetlerinde bunları namusla özdeş kılarak, en duyarsız bireyi bile heyecanlandırıp saldırgan kılacak kadar işleyeceksin. İşte o zaman en etkili dini yarattın demektir. Sanıldığının aksine, dinler öyle ahret için, öte dünyalara inanç ve hazırlık için inşa edilmiş değillerdir. Siyasi program ve stratejilerdir. İbadet olarak günlük eğitim araçlarıdır.

Din çözümlemelerini olanca ağır örtünmelerine rağmen bu tarz geliştirmek sosyolojinin temel işlevidir. Aksi halde bilimciliğin alt kolu olmaktan öte rol oynayamaz. Kaldı ki, dinlerin kutsallıkları vardır ve çok önemlidir. Bunları da açığa çıkarmak görevdir. Eğer din gerçekten kutsallıklarına da ihanet edilerek (edildiği çok açık) en kaba ideolojik araç haline sokulmuşsa, o zaman yeni, fakat bizzat vaazcıları tarafından münafıklığa oynanan bir konuma itilmiş demektir. Kısaca din de günümüz milliyetçiliğinin en çok başvurulan bir aracıdır: Aracın aracı. Bundan sonraki iki konuda bu dinin oluşum ve kullanış seyrini daha yakından göreceğimizden sadece tanımlamakla yetiniyorum.

Kapitalist modernitenin ekonomik tekel kadar yüzyılların ideolojik araçlarının etkisinden zihni, düşünceyi, dolayısıyla özgür eylemi kurtarmak zordur, ama demokratik modernitenin en temel görevidir. Başta Marks ve Marksistler olmak üzere, anarşistlere, ütopyacılara, çeşitli kardeşlik tarikatlarına, hatta sosyal-demokrat ve ulusal kurtuluşçulara o kadar eleştiri yüklememin nedeni, demokratik modernitenin etkili bir ideolojik inşasının gerçekleştirilmemesinden dolayıdır. Marks'ın ve Marksistlerin yükselen kapitalist tekele karşı bir duruş, direniş sergilemek istedikleri açıktır. Diğerlerinin de demokratik eğilimleri küçümsenemez. Ama günümüzle kıyaslandığında ne kadar yetersiz, yanlış ve eylemsiz kaldıkları; kapitalist modernizmin yaşadığı derin ve sürekli krizlere, toplum dışılığına, çevre felaketine, yol açtığı işsizliğe ve yoksulluğa rağmen tahtında en rahat dönemini geçirmesinden bellidir.

Demokratik uygarlık cephesinin tüm çağların kendi geçmişindeki mirasını iyice gözden geçirerek, neye ihtiyacı varsa onu alarak, eksik kalanı güncel somutun analizinden çıkarıp tamamlayarak ideolojik hamlesini başarıyla yerine getirme görevi kadar acil ve kutsal başka bir iş olamaz.

D- Yahudi Soykırımının Anısına -İbrani Kabilesinin Öyküsü-

Böyle bir bölüm yapmam şaşırtıcı gelebilir. Ama bunun tam yerinde ve gerekli olduğu kanısındayım. Yurtdışına ÇIKIŞ, tutuklanmam ve Yahudi soykırımının kapitalizmin modern dini olan milliyetçilikle bağlantısı, bu öykünün konu edilecek kadar önemli olduğunun gerekçeleridir. Bir de entelektüellerin doyurucu yaklaşmamaları, özellikle Yahudi ideologlarının konuya ilişkin samimi bir özeleştiri yapmamaları veya yapmışlarsa benim görüp okuyamamam, savunmamın çok önemli bir parçası olarak anlatımını gerekli kılmaktadır. Konunun ayrıntılı açıklamalarını savunmamın (4) dördüncü ve (5) beşinci kitabı olarak hazırladığım ORTADOĞU KÜLTÜRÜNÜ DEMOKRATİKLEŞTİRMEK ile KÜRDİSTAN'DA DEMOKRATİK MEDENİYETİ İNŞA ETMEK adlı değerlendirme ve tartışmalarımda dile getireceğimi umuyorum.

1- Yahudiler ve Uygarlık

Uygarlık tarihiyle ilgilenen her entelektüel, Yahudilerin rolünü görmeden yetkin bir değerlendirme sunamayacağını hemen görür. Daha önceki savunmalarımda konuya sınırlı bilgilerim sayesinde yer yer taslak şeklinde dokunduğum için, çok kısa bir özetle yetinmek durumundayım. Bütün belirtiler İbrahim olarak adlandırılan kimliğin (İbrahimî dinlerin atası olarak kabul edilen Hz. İbrahim'in kimliğiyle ilgili bilgiler, Hz. İsa ve Hz. Musa'da olduğu gibi mitolojik ağlarla örtülüdür. Gerçeğin daha net görünümü için kapsamlı sosyolojik araştırmalara ihtiyaç vardır) Babil Nemrutlarından (bir nevi eyalet valisi) olan bugünkü Urfa yöneticisiyle paradigmatik bir anlaşmazlığa girdiğini veya başka nedenleri olsa bile bu tür yansıtıldığını göstermektedir. İbrahim, panteondaki put heykellerinin tanrı olamayacağını göstermek için onları kırmakta, daha sonra ateşe atılmak için Urfa kalesindeki mancınıklarda sallandırılarak odun yığını üzerine atılırken ateşler su kesilmekte, bugünkü Balıklı Göl meydana gelmekte biçiminde mitolojik öykü sürüp gitmektedir.

Büyük ihtimalle Urfa-Kudüs hattı, dönemin görkemli iki gücü olan Mısır'ın Yeni Hanedan uygarlığıyla Sümerlerin Babil Hammurabi Hanedanlığı arasında tampon bölge konumundadır. Ticaret tarihte ilk defa yükselişe geçen bir ekonomik sektör haline gelmektedir. İki uygarlık arasında ticaret belki de siyasetin üzerinde bir rol oynamaktadır. Tüccarların geliş gidişi hızlanmaktadır. Asurluların görkemli ticaret dönemi de bu evreyle çakışmaktadır. Ayrıca Urfa-Kudüs- Şam-Halep ilk çağlardan beri (neolitiğin doğuşu ve ilk kent kuruluş dönemleri) çok önemli bir göç, ticaret ve istila, işgal ve en önemlisi din alışveriş hattıdır. Bu alanların Hz. İbrahim'in çıkış ve ilk göç yerleri olması tesadüfî değildir. Hıristiyanlığın ve İslamiyet'in de ilk çıkış hatlarından oldukları çarpıcı olarak bilinmektedir. İbrahim (Bu adın muhtemelen Mısırlılar tarafından unvan olarak verildiği tahmin edilmektedir. Mısırlılar Sina Çölü üzerinden giriş yapanlara, üzerlerindeki kir ve tozdan dolayı 'Apiru'lar demektedir. İbrani ve İbrahim adlarının Apiru'dan dönüşerek türemiş olması kuvvetle muhtemeldir) önce bugünkü İsrail-Filistin olan Kudüs yakınlarında ikamet etmek ister. Yerel hâkimler kolay izin vermez. Çok küçük bir mülk aldığı ve orada öldüğü belirtilir. Sara, Hacer, İsmail, İshak, Yakup hikâyeleriyle başlayan, Hz. Musa, İsa, Muhammed ve aralarındaki yüzlerce peygamber halkasıyla devam eden öyküyü isteyen Kutsal Kitaplardan (Ahdi Atik, Ahdi Cedit ve Kur'an'dan) takip edebilir. Binlerce yan öyküleme ve romanlarla tarih kitapları da öğretici olabilir. Çok genel birkaç dönemle görünür kılmak amacım açısından yeterlidir.

a- Birinci dönem, İbrahim'in Urfa'daki ve çıkışındaki öyküsü. Muhtemelen M.Ö. 1700-1600 dönemi. Kabile reisi ve tüccar.

b- Mısır'da esaret dönemi. M.Ö. 1600-1300

c- Hz. Musa önderliğinde çıkış. M.Ö. 1300-1250.

d- Vaat edilmiş topraklarda iskân. M.Ö. 1250-1200 (Komutan ve peygamber Hz. Yeşu dönemi).

e- Önderler, Hâkimler dönemi. M.Ö. 1200-1000. İlk Kral Saul'a kadar geçen ve henüz kral ve peygamber olmamış laik ve dini (kâhin) önderler dönemi.

f- Yahudi ve İsrail Krallar dönemi. M.Ö. 1000-700. Saul, Davut, Süleyman'la başlayıp Hezekiel'le (Asur işgali) biten dönemi.

g- İşgal, istila, tahakküm, direniş ve diaspora çıkışı. M.Ö. 700-M. S. 70 (Asur, Babil, İskender ve Romalıların işgal ve hâkimiyet dönemi).

Bu dönemde Yahudi veya İsrail Krallığı yıkılır. Yerine direnişçi ve işbirlikçi olmak üzere iki grup belirginlik kazanır. İşbirlikçiler özellikle Grek ve Pers yanlısı olmak üzere iki ana grup olarak belirginlik kazanır. Urfa ve Mısır'dan sonra üçüncü sürgünleri, Babil Kralı Nabokadnazar döneminde kırk yıl süren ünlü Babil sürgünüdür (M.Ö. 535-495). Kutsal Kitapta yer alan ve Zerdüştlük'ten etkilendiği açık olan hükümler bu dönemde aktarılmıştır. Perslere büyük hayranlık oluşmuştur. Çünkü kırk yıllık sürgünlerine son verdirilmiştir. Tevrat'ın ilk yazılı nüshaları da bu dönemde, yani M. Ö. 700'den sonra derlenmiştir. Yani yaklaşık altı yüz yıl (M.Ö. 1300-700) Kutsal Kitabın elde hiçbir yazılı nüshası yoktur. Demek ki üç Kutsal Kitaptaki ilgili kısımlar altı yüz yıl aradan sonraki sözlü anlatımlara dayanmaktadır. Homeros ve Hesiodos'un aynı dönemdeki İlyada ve Teogonia'da benzer söylentilerin yazıya geçmiş halleridir. Romalıların M.Ö. 70 ve M.S. 70 civarlarında Süleyman Mabedini iki defa yıkmaları büyük direnişlere yol açmıştır. Hıristiyanlık en yoksul kesimin direniş geleneğidir. Üst tabaka direnişleri de, örneğin Makabilerinki de ünlüdür. Diasporaya, yani yurtdışına çıkışla kabilenin veya kavmin dağılışı M.S. 70'den sonra yoğunluk kazanır. Dağılış Asur, Ermeni ve Grek kültüründe yaşayanlarda olduğu gibi, Roma ve İran İmparatorluk sahalarında olmak üzere iki alanda yoğunlaşır. Bu uzun döneme aynı zamanda Yazarlar Dönemi de denilmektedir. Yani sürekli Tevrat derlemeleri ve yorumları yapılmaktadır. Peygamberler de çıkıyor. Ama yazarlık daha önemli hale geliyor. Demek ki, Yahudi kültüründeki entelektüel seviyenin yüksekliği çok önemli bir tarihsel geleneğe dayanmaktadır. Diğer önemli bir meslek, para ve ticaret işleri olsa gerekir. Tarım toprakları üzerinde rahat geçinme imkânı bulamadıklarından, tüm güçleriyle ticaret ve onun etkili aracı para üzerinde yoğunlaşmaları konumlarıyla yakından bağlantılıdır. Asurluların yerine geçtiklerini, Ortadoğu'da artık para ve ticaret tekelini ele geçirdiklerini bu nedenle söylemek mümkündür. Bu konumları onları ortaçağ kentlerinde ve kapitalizmin beşiği Londra ve Amsterdam'da çok etkili ve kârlı duruma getirirken, aynı zamanda büyük sermayedarlar haline gelmelerinin de uzun bir tarihi geleneğe dayandığını göstermektedir. Kudüs çevrelerinde az kaldıkları, çoğunun diasporaya dağıldığı tahmin edilmektedir. Doğu ve Batı diasporası olarak iki önemli kültürel gelenek daha ortaya çıkacaktır bu kavmin dağılış öyküsünde.h- Diasporayla birlikte bir kabile olmaktan çıkıp çok sayıda kabile düzeyini aşmış kültürel gruplarda yoğunlaştıklarına göre, Yahudileri artık 'kavim' olarak adlandırmak daha uygun düşmektedir. Özellikle Arabistan, İran, Kürdistan, Mısır ve Helenistan bölgelerinde yoğunlaştıkları ve alan kültürüne dayalı Yahudi grupları haline geldikleri görülmektedir. İki kültürlü bir halk oluyorlar: Asıl İbrani kültürü ve içine yerleştikleri toplumların kültürü. Bu konum entelektüel yetenekleri üzerinde çok önemli ve olumlu etkide bulunacaktır. Çünkü tarihin en kadim kültürlerinin hepsiyle temasta oluyorlar.

İslamiyet'in çıkışıyla birlikte yeni bir trajik dönem daha başlıyor. İslamiyet'le Araplar bir ticaret uygarlığına geçiş yapmak durumundadırlar. Fakat ticaret ve para tekeli çoğunlukla Arabistan'ın birçok bölgelerindeki de dahil, Yahudi tüccar ve sarrafların elindedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'e atfedilen "Yahudiler Arabistan'da kalmamalı" hadisi kuşkulu da olsa anlamlı görünmektedir. Arap-Yahudi düşmanlığı tarihin derinliklerine dayanmaktadır. Hacer ve oğlu İsmail'in Mekke'nin

bulunduğu yere bir nevi istenmeyen ikili olarak gönderilmeleri, dönemin Yahudi ve Arap kabileleri arasındaki çelişkilerle ilgilidir. Yahudilerle Arap şeyh ve tüccarların çıkarları o dönemden beri sürekli çelişmekte olup, günümüzdeki Arap-İsrail ve Filistin-İsrail çatışmalarına kadar tırmanmaktadır. Yaklaşık 3500 yıllık köklerden ve tarihten kaynaklanan bu çelişkinin varlığı, günümüzde tam bir uygarlıklar çatışmasına dönüşmüş bulunmaktadır.

Bölgedeki ticaret tekelleri arasında şiddetli bir rekabetin doğması normaldir. İslamiyet'in ticarete önem vermesinin nedeni ve Hatice ile Hz. Muhammed ilişkisi bu nedenle daha anlaşılır olmaktadır. Sonuçta Yahudiler ya kendilerini asimilasyona uğratıp faydalı işbirlikçiler haline getirerek (muhtedi) alanda kalacaklar, ya da yeni alanlara sürgünü yiyeceklerdir. İki durum da ortaya çıkıyor. Önemli bir kısmı daha Roma İmparatorluğunda Avrupa'ya doğru başlayan göçleri daha da yoğunlaştırıp ayrılırken, kalanlar da muhtedi ve yarı-esir biçiminde haraca bağlanarak yaşıyorlar. Ortaçağda İslam uygarlığında, özellikle İran ve Endülüs (İspanya) bölgelerinde tarihsel rollerini (yani kâtiplik, ticaret ve sarraflık) daha da ilerleterek ünlü hale geliyorlar. Birçok siyasi güçle çalışma olanağını elde ediyorlar. Entelektüel ve tüccar-sarraf halk unvanını kesinleştiriyorlar. Bu yüzden bulundukları tüm bölgelerdeki diğer toplumların entelektüel ve tüccarlarının büyük hışmına hedef oluyorlar. Demek ki, tarihten sürüp gelen Yahudi düşmanlığının çok önemli maddi, kültürel ve tarihsel nedenleri vardır.

i- Yeniçağın başlangıcına geldiğimizde, bu nedenlerden ötürü Yahudiler üzerinde bir nefret dalgası, tehditler ve sürgünler hızını daha da artıracaktır. Çünkü kapitalizm ticaret ve para tekelinin ana rahminde doğan bir uygarlıktır. Bundan çıkarı ve zararı olan herkes, önlerinde engel olarak Yahudi entelektüel, tüccar ve sarrafları gösterecektir. Yahudiler tehlikeli bir paradoksla karşı karşıyadırlar. Çıkarları kapitalist gelişmelerden yana olan diğer ulusların tüccar ve sarraf tekelleri, önlerinde Yahudi unsurlarını engel görecektir. Çıkarları kapitalist tekellerin gelişmesiyle çelişen ulusların eski tarımcıları ve zanaatkârları da Yahudi'yi rahatlıkla mistik bir tehlike haline getirebilecektir. Entelektüellerin de, sisteme bağımlılıkları gereği, tüm kötülüklerin Pandora Kutusu olarak Yahudiliği göstermeleri çıkarları gereğidir. Bu etkenler altında 15. ve 16. yüzyıllar Yahudiler için tarihte olduğu gibi yine sürgünler ve pogromlarla (Yahudi katliamları) şiddetlenen yeni bir uygarlık sürecinin başlangıcı olacaktır.

İşin ilginç yanı, Yahudi entelektüel ve tüccar-sarraf gücü bu yeni uygarlığın inşasında en önemli etken olabileceği gibi, en çok gazabına uğrayanları da olacaktır. Paradoks budur. 1492'de İspanya'dan sadece Müslümanlar değil, Yahudiler de kitlesel halde atıldılar. Ne de olsa İsa'yı çarmıha gerenlerdi. Bahane hazır ve etkiliydi. Fakat asıl nedenler anlatıldığı gibidir. Polonya'da ve Rus Çarlığı'nda da benzeri süreçler yaşanmaktadır. Bu durumlar karşısında yeni toplandıkları ülkelerin başında Hollanda ve İngiltere gelecektir. Tüm etkili Yahudi tüccar, sarraf ve entelektüelleri dalga dalga bu ülkelere akacaklardır. Bir kısmı Avrupa monarşileriyle savaş halinde olan Osmanlı İmparatorluğuna, özellikle sultanın sarraflık ve tüccarlık tekelinde etkin rol almak amacıyla sadece kabul edilmeyecekler, çağrılacaklardır da. Yavaş yavaş Amerika Kıtasına da göç başlamıştır. Yeni gelişen Alman kentlerinde entelektüel tüccar ve sarraf tekelinde gün geçtikçe konumlarını güçlendireceklerdir. Bu ülkede köklü bir yerleşme ve melezleşme söz konusudur.

Bazı entelektüeller kapitalizmi Yahudiciliğe bağlarsa da, bu abartmalı bir ideadır. Etkileri vardır. Belirleyiciliğin kökenleri, elbette yerleşik toplum koşullarıdır. Fakat azınlıkların tetikleyici rolleri de küçümsenemez. Hollanda ve İngiltere'deki gerek entelektüel ortamın gelişmesinde, gerek kapitalizmin yeni sistem hegemonu olarak ortaya çıkmasında bu ülkelerdeki Yahudi banker, tüccar ve filozoflarının etkisi oldukça önemlidir. Spinoza yeniçağı zihniyet açısından başlatan en önemli simadır. İlk Yahudi laiklerindendir (Laikliği daha çok sinagogun dışına çıkmış veya çıkarılmış kişilere ilişkin belirtiyoruz). Özgürlüğün de büyük düşünürlerindendir. "Anlamak Özgürlüktür"

felsefesi ona çok şey borçludur. Yahudi banker ve tüccarların İngiltere ve Hollanda devletine verdikleri borçlar, savaşların kazanılmasında ve güçlü devlet olmalarında büyük rol oynar. Amerika Kıtasında, özellikle Kuzey Amerika'da İngiltere eyaletlerinin bağımsızlık savaşında benzer rol oynayacaklardır. Günümüz ABD'nin oluşumunda temel etkileyici güçlerin başında Yahudi entelektüel, tüccar ve bankerlerinin geldiği iyi bilinmekte veya bilinmek durumundadır.

2- Yahudi İdeolojisi

Baştan çok net belirtmeliyim. Dünya çapında ideolojik önderlik halen Yahudi entelektüellerinin elindedir. Bu önderliğin derin tarihsel kökleri vardır.

a- Yahudi kültürünün oluşumunda ilk başlarda tarihsel iki büyük kültürün, Sümer ve Mısır kültürünün derin izleri vardır. Ahdi Atik, Tevrat İbrani kabilesinin bu iki kültürden özümsediklerinin kabile dilinde ve vicdanındaki yansımasıdır. Yansıma çok açıktır. Bu iki kültürün ilk versiyonlarındandır. Adem-Havva hikâyelerinden tutalım, dünyanın yedi günde yaratılmasına kadar, Allah kavramından tutalım geygamber kavramına kadar böyledir. Unutmayalım, Hz. Nuh Tufanı bir Sümer efsanesidir. Eyüp, İdris peygamber efsaneleri de hakeza! Tek tanrılı din kavramı ilk defa Mısır'da Firavun Eknaton döneminde büyük reform olarak denenmek istenmiştir. Ayrıca Urfa neolitik kültürün en eski ana merkezidir. Dolayısıyla neolitik ideolojisinin dönüşerek etkisi kesinlikle ihmal edilemez diğer önemli bir kaynaktır. Arkasında iki büyük dil ve kültür grubu vardır: Aryenler ve Semitikler. İbrani kabile kültüründe bu iki ana kaynağın da rolü göz ardı edilemez.

b- İlk sürgün döneminde Babil ve Zerdüşt (Pers-Med) kültürünün etkileri de çok barizdir. Birçok öykü bu kültürden derlenmiştir.

c- Greko-Romen kültürü üçüncü büyük kaynaktır. Özellikle dinsel felsefenin geliştirilmesinde Greko-Romen döneminin etkisi belirleyicidir. Yani ortaçağdaki Hıristiyanlık ve İslam'ın içeriğinde bulunan dinin felsefeleştirilmesinin, felsefenin dinselleştirilmesinin temelleri Aristo, Eflatun ve ekol olarak başta Stoacılar olmak üzere Helenistik çağdaki felsefi ekollere dayanmaktadır.

d- Açık ki, Hıristiyanlık ve İslam, İbrani Musevi dininin daha çok Greko-Romen ve Arap toplumlarının ihtiyacına göre uyarlanmış iki mezhebi durumundadır. Aynı kaynaktan beslendikleri açıktır. Bu iki mezhebin Musevilikle çelişkisi Museviliğin derin kabilevi özelliğinden ileri gelmektedir. Musevilik ilk başlarda İbrani kabile topluluğunun, ortaçağların başlarından itibaren (diaspora ile birlikte) Yahudi kavminin milli dini olarak şekillenmiştir. Daha doğrusu, karşımızda net bir özdeşlik vardır: İbrani kabilesi = İbrani dini = İbrani veya Yahudi kavmi. Baştan itibaren Yahudi ideolojisi dinsel bir içerikte, o da tamamen kabilevi ve kavmi niteliktedir. İslam ve Hıristiyanlık ise, Yahudilikle köklü ilişki ve çelişkileri bulunan yakın kavim topluluklarının maddi ve manevi kültürel ihtiyaçlarına göre inşa edilmiştir. Dolayısıyla hem çok etkilenmişler, hem de sık sık çatışma durumlarında kalmışlardır.

e- Yahudi ideolojisi aynı zamanda derin maddi kültürün şekillendirdiği bir ideolojidir. Bu maddi kültür de uygarlıklarını nasıl tanımladıklarını gördük. Dolayısıyla Yahudi ideolojisi, Sümerlerden beri Ortadoğu bölgesinde oluşan tüm uygarlıkların yakın ilişki sahnesinde şekillenmiş bir uygarlık ideolojisidir. Şöyle bir formül geliştirmek öğretici olabilir: Yahudi ideolojisi tüm uygarlıkların sentezlendiği özü taşımaktadır. Gücünü bu özden almaktadır. Bunda Yahudi peygamber ve yazarların tarih boyunca oynadıkları rol belirleyicidir. Yine bu nedenle ilgili toplumlar uygarlıklarıyla ne kadar ilişkili ve çelişkili iseler, Yahudilikle de o denli ilişkili ve çelişkilidirler. Çıkarılacak başka bir sonuç şudur: Yahudilik sadece din ve kavim değil, uygarlıklar sentezi (eklenmesi de denebilir) bir uygarlık olarak tanımlanabilir. Yahudi ideolojisinin entelektüel

yapılarını güçlendirmedeki rolünü göz önünde bulundurursak, neden hala dünya çapında öncü rol oynadıklarını daha iyi anlayabiliriz.

f- Yahudi ideolojisi yeniçağla birlikte parçalanmıştır. Dini ve laik doğrultularda iki ana kanala bölünmüştür. Spinoza (1632-1677) laik kanalın başıdır. Benzer birçok Yahudi kökenli filozof laik kanalı sürekli besleyecektir. Laikliğin ayrıca ne kadar yeni bir din ve ne kadar din dışılık olduğu tartışma götürür. Peşinen belirtmeliyim ki, dini ve din dışı fikir üretilmesini anlamlı bir toplumsal, ideolojik çalışma olarak görmüyorum. Yapılması gereken ayrım bu olmamalıdır. Bunun aydınlatıcı, öğretici değeri çok sınırlı olduğu gibi, oldukça saptırıcı, çarpıklaştırıcı özellikler barındırmaktadır. Mitolojik, dini, felsefi ve bilimsel bilgi türlerinin her birinin bir toplumsal karşılığı vardır. Ancak sosyolojik çalışmayla rolleri, ilişki ve çelişkileri toplumsal ve siyasal temelleriyle birlikte açıklığa kavuşabilir.

g- Aydınlanma ideolojisinde laik kanat Yahudiciliğinin büyük etkisi vardır. 'Bilimcilik' olarak adlandırabileceğimiz bu ideoloji, felsefi düzlemde pozitivizmle eştir. Yeniçağa damgasını vuran bu ideolojik akım, bilimcilik veya pozitivizm adıyla giderek kapitalist modernitenin dini inancı haline gelmiştir. Şu hususu önemle belirtmeliyim ki, pozitivizm bir gömlek farkla eski dindir. Veya aynı gömleğin, din gömleğinin tersine çevrilmiş halidir. Bilimcilikteki yasa anlayışıyla dinlerdeki yasa anlayışı arasında zihniyet birlikteliği vardır. Ne sanıldığı gibi din 'uhrevi' bir anlayıştır, ne de laiklik, sekülerlik 'dünyevi' bir anlayıştır. Burada yapay bir ayrım söz konusudur. Bütün dinler dünyevilikle ilgilidir ve toplumsallıkla bağlantılıdır. Dünyevi denilen anlayışlar da öncelikle dünyevi değil toplumsallıkla ilgilidir. Uhrevilik, dünyevilik kavramları toplumsallığın ciddi bir çelişkisini hem örtmekte, hem de çatışmayı örtülü sürdürmeye hizmet etmektedir. Aydınlanma ideolojisi bilimcilik ve olguculuk (pozitivizm) olarak sistemleştikçe, yeni ulus-devletin resmi ideolojisi haline geldiler. Bu da hızla milliyetçi ideolojiye dönüşüm demektir.

3 -Yahudi Milliyetçiliği

Geleneksel Yahudi tüccar ve sarraf kesimi kapitalist sistemde burjuva sınıfı olarak daha görünür modern bir sıfat kazandı. Burjuvazinin yeni sosyal sınıf olarak resmi ideolojisini pozitivizmde bulması ve devlet anlayışının milliyetçiliği doğurması son derece anlaşılırdır. Hem ulusun yaratıcısı olarak, hem de yeni ideolojisiyle bu durumunu pekiştiriyor. Ulusu oluşturan tüm faktörler ulusallaştırıldıktan sonra, devlet tekeli kanalıyla egemen ekonomik tekellere transferleri zor değildir. Avrupa'nın her ulusunda hızla gelişen tekelleşme ancak milliyetçilik kanalıyla tüm ulusa yutturabilirdi. Sümerlerdeki ideolojinin başardığına benzer bir oluşumla karşı karşıyayız. Ulus en yüce birim (en eski tanrı veya yerine ikame ediliyor) olarak ilan ediliyor. Ulus içindeki devlet maddi hayatı tekeline geçiriyor. Toplumun en büyük gücü oluyor. İkisi birleşince, ulus-devlet olarak eski kral-tanrı devletinin yeni hali oluyor. Topluma mal edilmesi için mitolojilere, kapitalizm çağında felsefeye, onun tüm topluma mal edilecek vulger (kaba, basit, sıradan olanın duygularına hitap edecek seviyeye indirgenme) biçimlerine ihtiyaç vardır. Milliyetçilik bu ihtiyacı mükemmelen gideriyor. Avrupalı toplumların ulusal toplumlar olarak yolu son dört yüz yıllık ideolojik arayışlardan sonra böylece resmi ifadesine kavuşuyor. Ulus milliyetçiliği, milliyetçilik ulusu, ikisi devleti, devlet ekonomik tekeli besleyerek yeni dünya kesinleşiyor. Kendi geçici zamanı içinde tabii. Her tarafta muazzam bir ulusal ayrışma ve ateşli milliyetçilik çağı böyle gelişince, Yahudi ideolojisi tabii ki hem yoğun etkileyecek, hem de etkilenecekti.

Yahudi ideolojisinin objektif olarak baştan beri kavim ve kabileyle, dolayısıyla kavimcilik ve kabilecilikle bağlantısının olması rahat anlaşılacak bir hususdur. Kabile ve kavim milliyetçiliği anlamında en eski milliyetçilik, Yahudi ideolojisinin doğal ve temel bir özelliğidir. Burjuvalaşma evresinde dönüşüm geçirmesi en kolay ideolojilerdendir. Yine bir paradoksla karşı karşıyayız. Hem

milliyetçilik ideolojisinin babalığını yapacaksın, hem yeni türemeler seni reddedecek: Tıpkı maddi alanda olduğu gibi, manevi-ideolojik alanda da bu paradoks gelişti. Tüm milliyetçilikler babalarına (zorunlu maddi nedenler, tabii kapitalist tercih açısından zorunluluk) diş bilemeye başladılar. Her Avrupa ulusundaki milliyetçiler önlerindeki sorun ve engellerden Yahudi'yi (ideoloji, maddi kültür ve ulus-kavim olarak) sorumlu tutmaya başladılar. Musevi kökenli oldukları halde, tıpkı Hıristiyanlık ve İslamiyet'in Yahudiliği en temel engel saymaları gibi. Burada uygarlığın temelinde rol oynayan ve benim tezimi doğrulayan bir husus yatmaktadır. O da uygarlığın çekirdeği olarak devletin ekonomik tekel olduğudur. Yeni devletleşmelerin olduğu her yerde eski ve yeni tekeller arasında çatışma veya savaş kaçınılmaz olur. Biri ya yok edilinceye, teslim oluncaya veya çok önemsiz hale gelinceye kadar savaş sürmek zorundadır.

Nasıl ki Yahudi kabilesi için 3500 yıl önce 'vaadi edilmiş topraklar' meselesi varsa, Avrupa'nın ulus ve milliyetçilik çağında da bu ihtiyaç şiddetle hissedilecektir. Yeni bir Yahudi ulusu, yeni toprak demektir. Avrupa Yahudilere hep karşı olduğuna göre, eski 'vaat edilmiş topraklar'a dayalı bir akım kaçınılmaz oluyor. Siyonizm denilen Yahudi burjuva milliyetçiliği böyle doğuyor: 19. yüzyılın milliyetçilikler çağının etkin bir örneği olarak.

Öykü bundan sonra tarihe girer. Çok kısaca söylenmesi gereken şudur: Dönemin çok güçlü iki devletine ihtiyaç vardır: Almanya ve İngiltere. Fransa üçüncülüğe düşmüş durumdadır. Yahudi milliyetçileri iki kanatta da çok çalışıyorlar. İngiltere ve Hollanda devletini nasıl güçlü kıldıkları biliniyor. Almanya'da da benzeri bir işlev gören Yahudi sermayedarı işe koşuluyor. Yahudi entelektüeller de entelektüel sermaye (Alman ideolojisi) oluşturulmasında büyük katkı sahibidirler. Alman İmparatoru bu destekleri sayesinde iki kez Kudüs'e giderek yeni yurt hareketine ilgisini belli eder. Birinci Dünya Savaşı kazanılsa, Alman ve Osmanlı (İttihat ve Terakki'nin en güçlü kanadı Almancıydı ve Selanik Yahudileriyle, sermayedarlarıyla bağlantılıydı) korumasında Yahudilik erkenden ve çok daha güçlü temellerde Filistin'e veya eski topraklarına dönmüş olacaktı. Zaten Londra kanadında geleneksel bir ağırlıkları vardır.

Geniş bir konu olan siyasi tarihi bir yana bırakalım. Hitler, Alman yenilgisinden kesin olarak Yahudileri sorumlu tutuyor. Şunu çok iyi görüyor: Londra'nın üstünlüğü Yahudi ideolojisi ve milliyetçiliğinden bağımsız değildir. Almanya büyük bir ihanete uğramıştır. Sorumlu Yahudi'dir. Benzer sorunları olan her ulusta (Fransa'da Dreyfus olayı) anti-Yahudicilik böyle gelişir. Böyle olmadığı kanıtlanabilir. Ama neden bu idealar hala dünya çapında sürdürülüyor? Örneğin en son İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad tarafından? Bu, Yahudi ideolojisi ve milliyetçiliğinin dünyadaki işleviyle ilgilidir. Halen öncü ideolojidir. Tıpkı sermaye tekellerinde olduğu gibi.

Hitlercilik asla savunulamaz. Soykırım en büyük insanlık suçudur. Bunlar tartışılmaz insani, toplumsal gerçekliklerdir. Yahudi aydınlarının insanlığın soylu özgürlük, eşitlik ve demokratik toplum mücadelesindeki konumları da küçümsenemez. Peygamberleri bir tarafa bırakalım, yeniçağda Spinoza'dan başlayan, Marks, Freud, Rosa Luxemburg, Trostky, Adorno, Hannah Arendt ve Einstein'a kadar giden çok sayıda entelektüel ve devrimcinin durumu bellidir. Yahudi entelektüelindeki demokratik sosyalist boyutların çok güçlü olduğunun farkındayım. Adorno'nun yargısını yinelemeyeceğim. Ama soykırımda Yahudiliğin (hem maddi hem manevi kültür alanında) objektif konumunu çözümleyici ve politik sonuç alıcı bir konuma taşımak için gerekli eleştiri-özeleştiriyi ne zaman yapacak ve eylemine geçecekler? İdeolojik güç olarak, hem de öncülük konumları itibariyle Yahudi milliyetçiliği doğru çözümlenmedikçe, ne Yahudi soykırımının anısı layıkıyla değerlendirilir, ne de yeni soykırımlar, katliamlar önlenebilir. Yahudi milliyetçiliği küçük bir ulusun milliyetçiliği değil, dünya milliyetçiliğidir. Bütün milliyetçiliklerin, ulus-devletçilerin babasıdır. Ne acıdır ki, milliyetçiliğin en büyük ve tarihte eşine az rastlanır kurbanı da Yahudiler olmuştur.

Yahudilik sorun olarak çok tartışılmıştır; bizzat Marks, Freud gibi önde gelen Yahudi aydınlar tarafından. Ama şu sorun yanıtsız kalıyor: Soykırıma nasıl gelindi? Soykırımın anısı ancak başka soykırımların olmamasına bağlı olduğuna göre, bu nasıl gerçekleştirilecek?

Savunmamda Yahudi örneği temelinde varabildiğim tüm sonuçları şöyle formüle edebilirim:

Yahudi kabilesi Sümer ve Mısır uygarlığına özendi. Bu özenmenin karşılığı sürgün oldu. İnatçı küçük kabile (sanki tüm kabilelerin yapmak istediğine öncülük edercesine) kıskançlığından kendi kabilecilik ideolojisini (dinini) inşa etti. Kudüs Krallığını kurdu. Kurduğu krallık yıkıldı. Daha da inat etti; dünyaya yayıldı. Kabilesine, sonra kavmine yer aradı. Vermediler, sürdüler. Yenilmemek için atoma kadar indiler, uzaya kadar gittiler. Kabile bu sefer küçük ulus-devletiyle uygarlık önderliğine oynuyor. Belki de ebelik ettiği tüm Ortadoğu ve hatta dünya uygarlık ve devletini yıkabilir. Ama o zaman kendisi de kalmaz. Çünkü küçük Yahudi uygarlığı, dünya uygarlığının özüdür. Dünya uygarlığı olmadan Yahudi uygarlığı, Yahudi uygarlığı olmadan dünya uygarlığı olmaz. Yahudi soykırımının en büyük dersi budur.

Çok önemsediğim için üzerinde hep düşünürüm; tıpkı benzerleri üzerinde olduğu gibi. Bilgeler çoktan ateşi ateşle söndüremezsin demişlerdir. Uygarlık ateşinden küçük uygarlık ateşleri (ulus–devletler, genelde tekeller) yakarak kurtuluş sağlanamaz. Tarih boyunca uygarlık güçlerine karşı savaşan tüm kabile, kavim yoksullarının, mazlumlar ve kölelerin önderleri ya öldürüldüler ya da kazandılar. Ölenlerin anısı unutulamaz. Ama kazananların ilk yaptıkları, kendilerini de uygarlık yapmak oldu. Çünkü başka türlüsünü bilmiyorlardı. Bilimsel sosyalizmin zafer kazanmış önderleri bile kapitalist modernitenin demir kafesli örneği olmaktan kendilerini kurtaramadılar. Soykırıma uğrayanlar hiçbir zaman böylesinin başlarına geleceğini düşünmemişlerdi. Ama oldu.

Bu noktada kalbim kesinlikle en anti-jenositçi geçinenden daha fazla jenosid kurbanlarını anlamaktadır. Neden anlıyorum, hiçbir Yahudi'nin anlamadığı kadar? Çünkü aynı sistem beni de o çarka almıştı da ondan. Tabii yine Yahudi gücüydü sistemi çeviren. O ideolojinin iktidar savaşı, uygarlık yaratım gücü olmasaydı Hıristiyanlık, Hıristiyanlık olmasaydı Hitler olur muydu? Hitler'i doğuran Alman milliyetçiliği nasıl Alman ideolojisinde, dolayısıyla Aydınlanma ideolojisinde (pozitivizm ve biyolojizm) köklerini buluyorsa, Yahudi ideolojisinin Aydınlanmadaki rolü ve Yahudi milliyetçiliğiyle bağlantılarıyla da bu vesileyle (Aydınlanmacı ortak kök) diyalektik ilişki içindedir. Yani nasıl Yahudi kabile ve kavimciliği Yahudi milliyetçiliğinin köklerini oluşturuyorsa, Alman kabileciliği ve kavimciliği de Alman milliyetçiliğinin köklerini oluşturur. Almanya'daki iç içe gelişmeleri, aralarında ekonomik ve siyasal tekeller nedeniyle girift ilişkilere yol açmıştır. Tüm bu tarihsel–toplumsal gelişmeler iki milliyetçilik arasındaki bağı gayet açıkça göstermektedir. Her iki milliyetçilik aşılmadıkça, soykırım kurbanları anlamlı anılamaz ve yeni türlerinden kurtulanamaz.
Benzer bir karşılaştırma Arap ideolojisi ve milliyetçiliğiyle Yahudi ideolojisi ve milliyetçiliği arasında yapılabilir. Sonuçları diyalektik ve çarpıcı olacaktır. O olmasaydı İslam, İslam olmasaydı Hz. Muhammed olur muydu? O olmasaydı Baas, Baas olmasaydı Saddam olur muydu? Totoloji yaptığım söylenecek. Fakat söylediklerim uygarlık çözümlememin süzgecinden geçmektedir. ABD dünya gücüdür, hegemondur, imparatorluk bile olabilir. Şimdi Ortadoğu'da İsrail için savaşıyor. Belki yarın İran'la da savaşabilir. Neden yine soykırım tehlikesi var? Bu sefer atom silahları da kullanılacaktır. Nükleer savaşı nükleer savaşla önlemek! Bunun kapıdaki tehlike olduğunu kimse inkâr edemez. Kaldı ki, bir Hiroşima yeter! Çözümlemem doğrudur. Uygarlık kurulurken göksel tanrıların himayesinde olduğu söylendi. Yıkılırken atoma sığınıyor. Sahtesi gerçeğinden bin defa daha fazla tercih edilir. Yeryüzünde yürüyen çıplak krallar ve maskesiz tanrısından, onun atom şimşeğinden bahsediyorum.

Çok bilinçli insanlar olarak Yahudilerin Ortadoğu'da en çok yer bulmasını isteyenlerdenim. Ortadoğu kültürünü demokratikleştirmek, demokratik konfederatif bir İsrail-Filistin için, küresel dev haline gelmiş Leviathan çözüm gücü olamaz. Yahudilerin isim babası olduğu bu canavar soykırımın gerçek kaynağıdır.

Çözüm Ortadoğu demokratik uygarlığındadır. Ortadoğu nasıl Yahudi'siz bir harabeyse, Yahudi de Ortadoğu'suz hep soykırımlar sürgünüdür. Tarih yeterince derslerle doludur. Yahudi aydını kendi sorununu, yani bu sorunun dünya sorunu olduğunu gittikçe iyi fark ediyor. Çözüm yeri Ortadoğu'da aranmalıdır. Demokratik Ortadoğu'nun bir hayal değil, ekmek ve su kadar günlük harcımız olduğunu asla unutmayalım. Yahudiler hem soykırımı anmanın, hem de yeni bir soykırıma ebediyen düşmemenin yolunun demokratik Ortadoğu uygarlığından geçtiğini bilmeli; tüm Ortadoğu halkları da Yahudi'siz demokratik Ortadoğu olamayacağını, tarihi bir demokratik uzlaşmanın tek çözüm yolu olduğunu bilerek, demokratik toplumu inşa görevine dört elle sarılmalıdır.

İKTIDAR TARIHSEL-TOPLUMSAL VE KURUMSAL İLIŞKILER TOPLAMIDIR

Uygarlık, iktidar ve devlet kavramları gerek kendi içlerinde, gerek iç içelikleri kapsamında çözülmesi en güç sosyal ilişkiler kategorisini oluşturur.

Uygarlık, iktidar ve devlet kavramları gerek kendi içlerinde, gerek iç içelikleri kapsamında çözülmesi en güç sosyal ilişkiler kategorisini oluşturur. Uygarlık, tanımlanması konusunda tartışmaların halen devam ettiği bir konudur. İktidarın nerede başlayıp nerede bittiği, ne zaman ve nasıl oluştuğu ve sonlanması gerektiği daha da karmaşık bir tanımlamadır. Günlük dilde içilen su ve teneffüs edilen hava kadar adından bahsedildiği halde, tanımında görüş birliğine en ez varılan konuların başında gelmektedir. Sadece çok sırlı, karmaşık konular olduğundan ötürü değil, öyle kalmaları arzulandığı ve uğruna çok ideolojik faaliyetler yürütüldüğü için böyledir. Bir şeyden korkulması için ilk şart, çok sır ve karmaşıklık içinde bırakılmasıdır. Eğer içyüzleri açığa çıkarsa, herkesin alay konusu olurlar. Korku etkeni olmaktan çıkarlar. Böylelikle örtbas ettikleri çıkar gruplarının emelleri de boşa gider. Halk arasında bu konuda çokça öykü anlatılır.

Uygarlık önce kendi mitolojik öyküleri ile başlatılır. Çıkar klikleri veya artık-ürün tekelleri bu öyküler bağlamında olmadan, zorbalıkla ancak birkaç defalık talan gerçekleştirebilirler. Kalıcı ve kabul edilebilir olmaları için mutlaka mitolojilere, din ve hukuka ihtiyaçları vardır. Günümüzde ise, tüm bu etkenlerle birlikte üç (S)lerin, seks, spor ve sanatın popülerleştirilip medyada sunulmasıyla, toplumların zihnen ve duygusal olarak daha da şartlandırılarak yürütülmesiyle kalıcılık ve kabul edilebilirlik kesinleştirilmeye çalışılır.

Uygarlık tarihini başlıca üç ana döneme ayırıp taslak halinde her dönemi nitelemeye çalıştım. Bilimcilik yöntemlerine pek itibar etmediğimi, sınırlı olmak kaydıyla yararlı olabileceklerini, ama dogmatikleştirildikçe özgür yaşam şansını tehdit edebileceklerini özenle belirttim. Sosyolojik yorum yöntemini (bilimcilikle, pozitivizmle) dogmatikleştirmeden uygulamaya özen gösterdim. Yorumlarım ana hatları ve çok sayıda örneklemeyle her tür tartışmaya açık olarak sunulmuştur. Tekrarlara çok düştüğüm halde, çok gerekli olmadığı durumlarda bu alışkanlığa düşmemeye de dikkat edeceğim.

Kapitalist (uygarlık, medeniyet ile birlikte aynı anlamda olan) moderniteyi yeniçağın (M.S. 16. yüzyıldan günümüze) resmi, zafer kazanmış modernlik (çağdaşlık) olarak çözmeye çalışmakla birlikte, çağımızı tümüyle kapitalizme mal etmeme ve anti-modernitesi konusunda da çok kapsamlı eleştiriler getirdim. Sosyolog Antony Giddens'in modernlik tanımına katılmakla birlikte, 'üç sürdüremezlik' konusundaki yorumlarını olduğu gibi paylaşmadığımı belirttim. Üç sürdüremezlik kapitalizm, ulus-devlet ve endüstriyalizmdi. Üçünün de kökenleri itibariyle uygarlığın ilk başlarından itibaren gelişim halinde olduklarını, en güçlü hallerine ise kapitalist moderniteyle eriştiklerini çok kapsamlı yorumlarla ve örnekleriyle sundum. Bu bölümde daha çok yapacağım, resmi modernitenin resmi olmayan moderniteyi, çağdaşlığı, demokratik modernite, medeniyet, uygarlık veya çağdaşlık olarak adlandırıyorum. Hepsi aynı anlamdadır iktidar ve devlet ilişkilerini daha somut nasıl biçimlendirdiğine ilişkin olacaktır.

1- Pozitivist sosyologlar (A. Giddens ve benzerleri) uygarlık tarihinin her döneminde ve tekil tiplerinde kendilerini örneksiz yorumlayarak sosyoloji yaptıklarını sanırlar. Örneğin İngiliz

uygarlığını ve devletini tarihte benzeri olmayan bir tür nevi şahsına münhasır bir devlet ve uygarlık olarak tanımlamak ve çözümlemek için binlerce araştırma yapmaktan geri durmazlar. Denizlerde kum, bunlarda araştırma! Aslında bu bilim denilen çalışmada çok ince bir saptırma gerçekleştirilmektedir. Benzetme yaparsak, ağaçlardan ormanı görünmez kıldırmak! Milyonlarca ağacı inceleme konusu yapmakla ormanı tanımlayamayız. Bu yöntemin doğru sonuç vermeyeceği başından bellidir. Ama on binlerce genci bu tip sosyal bilim yapıyorlar savıyla düzenin gerçek karakterini göz ardı ettirmek için kullanmak pek fena bir politika sayılmaz. Sosyal bilimler veya genel adlandırmayla sosyolojinin içeriği böyle boşaltılmakta ve anlamsızlaştırılmaktadır.

Doğru olan, İngiliz devleti, iktidarı ve uygarlığı da beş bin yıldır temel kategorik özellikleri belli olan (sınıf-kent-ekonomik tekel olarak devlet) bir gelişmenin 10. yüzyıldan itibaren yeniden canlanan kentler etrafında gelişen sınıfların en önce kral ve aristokratlar olarak, 16. yüzyıldan itibaren de burjuvazi olarak ekonomik devlet tekelleri halinde yumaklaşarak, kendini çeşitli ideolojik örüntülerle sırlayıp görünmez kılarak veya zor anlaşılır kılmak için yüzlerce simgesel değerle bezeyerek günümüze kadar süren ana nehir olan uygarlığın hegemonik temsilcilerinden biridir. Eminim bu bir cümlelik tanım, İngiliz ilişkiler yumağını on binlerce araştırmadan daha iyi anlaşılır kılar. Sümer rahiplerinin yıldız hareketlerine dayalı on binlerce tabletlik toplum yorumlarıyla, kapitalist modernitenin on binlerce bilimci rahibinin yorumları arasında özde (yani gizledikleri temel çıkar grupları bakımından) pek fark yoktur. Sadece araştırma yöntemleri, zaman ve mekânları farklıdır.

Açık ki ve önemle açıkladık ki, zaman ve mekân farkı, evrensel olarak oluşum denilen değişim ve gelişme demektir. Toplumlar da zaman ve mekân farkına bağlı olarak değişir ve gelişirler. Bazen geriye evrimler hali de mümkün olmak üzere. Özgünlük halini eleştirmiyorum; evrende özgün olmayan gelişme, değişme yoktur. Her değişme özgünlük anlamına gelir. Aynen tekrar sadece bir dogmatik inanç değeridir. Tüm doğasal olaylarda anlamı olmayan bir dil oyunudur 'aynen tekrar' kelimeleri.

Bu anlamda elbette kapitalist modernitenin de çok önemli özgünlükleri vardır. Bu özgünlükler Antony Giddens'in tanımıyla üç önemli alanda gerçekleşmişlerdir. Bu bağlamda 'süreksizler' olarak kavramlaştırmak da öğretici olabilir. Kapitalizmi özgünlükleri içinde bir özelliğiyle yorumlayıp örneklediğimiz için tekrarlamayacağım. Fakat iktidar kavramı ve onun daha somut ve hukuki bir ifadesi olarak ulus-devlet konusunda özlü ve kısa bir özetleme gerekli ve hayli öğretici olacaktır.

2- İktidar sosyal bilimlerin çok bahsettikleri, fakat özünü çarpıtmakta yarıştıkları konuların başında gelir dedik. Sadece kasıtla ilgili bir eleştiri değildir söylenen. Kapitalist modernitenin en özgün yanlarının başında geleni, her bireyin kendini iktidarlı sanma, öyle kılınma halini hiçbir uygarlığın başarmadığı kapsam ve özellikler içinde başarması yeteneğidir. Üzerinde en çok durulması gereken konu budur. Fransız sosyolog M. Foucault'nun zihnini en çok işlettiği ve altından tam kalkamadığı konu da budur. Lenin 'Devlet ve Devrim'de devleti tanımak istedi. Ama en çok yanıldığı noktanın devlet olduğu da daha sağlığında ortaya çıkmıştı. İktidarı ise hiç tanımak bile istemedi. Güçlü ve kurnaz adamın çeşitli uygarlık maskeleri takarak günümüze kadar taşıdığı bu 'efsunlu taşı' kullanarak, sosyalizm gibi tamamen demokratik moderniteyle inşa edilmesi gereken temel toplumsal çalışmanın 'sosyalist iktidar'la başından beri boşa çıkarıldığını anlayamadı.

M. Bakunin'in şu anlama gelen bir sözünü çok anlamlı bulurum: "En demokrat adamın başına iktidar tacını giydirin, yirmi dört saat içinde en alçak bir diktatör olacaktır" veya "ahlakı bozulacaktır." İktidarın sosyolojisini yapmak, halen en temel bilimsel bir görev olarak çözümlenmeyi gerektiriyor. İktidarın ne olduğu kadar, ne kadar gerekip gerekmediği en çok

toplumsal bilinmezi olan bir konudur. Bazı zihniyetlere ve altında gizledikleri çıkar gruplarına göre, mutlak iktidar mutlak çözüm demektir. Tam Asur görüşü bu olsa gerek: Hedefin tümden canını almak. İktidarı tam bir hastalık hali olarak görenler de vardır. Özellikler anarşistler, pasifistler böyledir. Bunlara göre vebadan kaçar gibi her tür güç ve otoriteden kaçmak gerekir. Aslında bu anlayış iktidara teslim olmanın objektif biçimidir.

Demokratik uygarlık sisteminin getirdiği tanım ve çözüm niteliksel olarak farklıdır. Her toplumsal grubun savunma hakkı kutsaldır. Grubun varlığına ve varlığıyla bağlantılı değerlerine yönelik her saldırıya karşı savunma gücü olmak, vazgeçilmez bir hak olmanın da ötesinde bir varlık nedenidir. Savunma gücüne klasik anlamıyla iktidar denilemeyeceği kanısındayım. Demokratik savunma gücü veya otoritesi demek daha uygun düşmektedir. Bir bitki olarak gülün bile dikenleriyle kendini savunmak istediğini göz önüne getirdiğimizde, bu demokratik otorite paradigmasına 'gül teorisi' demek isterim.

a- İktidarı uygarlık bağlamında artık-ürünü elde etmeye, arttırmaya ve ele geçirmeye yönelik her tür toplumsal faaliyet olarak işlevselleştirmek en uygun tanımdır. İdeolojik faaliyetlerden askeri faaliyete, uyutma masallarından soykırımlara, eğlence oyunlarından dinsel ritüellere kadar toplumsal artık-ürün ve değerleri sızdırmaya yarıyorsa, son tahlilde o faaliyetlere iktidarsal faaliyetler demek mümkündür. İktidar bu anlamda çok kapsamlı bir toplumsal faaliyet alanıdır. Özellikle uygarlıksal toplumlarda iktidar sürekli derinliğine ve genişliğine artık-ürün oranında artma eğilimindedir.

Artık-ürün ve değer kavramına açıklık getirirsek, iktidarın mahiyeti daha iyi anlaşılır. Kişi ve grupların maddi ve manevi yaratımlarını, kazanımlarını, bir bütün olarak kültürel değerlerini güç kullanarak ele geçirme eylemine ve kurumsallaştığı ölçüde de 'iktidar sanatı' olarak duruma baktığımızda, 'ele geçirilen' ve 'ele geçirenin ne olduğu somutluk kazanır. İktidar kendisinin olmadığı halde sürekli bir şeyleri güçle ele geçirme, kendine ait sayma, asimile etme, mülkleştirme, yurtlaştırma, aksi durumlarda yine zorla kendisinden atma, sürgün etme, yurtsuzlaştırma, işsizleştirme, mülksüzleştirme, genel olarak maddi ve manevi açıdan değersizleştirme eylemi ve sanatıdır. Bunu sadece ekonomik artık-ürün ve değerle sınırlandırmak çok dar bir yaklaşım olur. Bu konuda ele geçirme asıldır. Fakat buna giden yolda binlerce başka değerler de iktidar güçlerince ele geçirilir ki, toplamına iktidar demek daha gerçekçidir.

Demokratik otoritenin temel işlevi ise, ilgili kişi ve grubun varlığını ve varlığına dolaylı ve dolaysız bağlı olan maddi ve manevi değerlerini savunmak, ele geçirilmesine göz yummamak, ele geçirilmişlerse tekrar kendisine mal etmek gibi her bakımdan pozitif, gerekli, haklı, vazgeçilmesi zor durumlarla ilgilidir. Demokratik otorite, bu içerik temelinde eyleme geçme sanatıdır. Özünde ele geçirilmeyi önleme gücü ve onun sanatsal eylemi demek daha doğrudur. Anayurdunun ele geçirilmesiyle ele geçirilmesinin önlenmesi açısından güç kullanma etkinlikleri veya sanatları (ordu-savaş) arasında ontolojik (varlıksal) fark vardır. İkisi birbirine zıt kavramlardır. Toplumda bu durumların karşılığı iyi-kötü, günah-sevap, doğru-yanlış, haklı-haksız, güzel-çirkin gibi birçok temel kavram ikilemleriyle ifade edilir.

b- İktidarı bakış açılarına göre birçok açıdan bölümlemek, tasnif etmek mümkündür.

1- Siyasal İktidar: En çok kullanılan iktidar biçimidir. Devletin ve izdüşümlerinin (parti ve sivil toplumun devleti esas alan örnekleri) yönetim, yürütme işlevini ifade eder. Çok büyük belirleyici ve tarih boyunca en çok üzerinde durulan ve kullanılan bir iktidar biçimidir.

2- Ekonomik İktidar: Artık-ürün ve değerleri ele geçirme eylemini yürüten tekel güçlerini ifade eder. Tarih boyunca birçok biçimleri uygulanmıştır.

3- Toplumsal İktidar: Temel toplumsal kesimlerin birbirleri üzerinde kurdukları güç eylemini, geleneğini ifade eder. Aile, sınıf, cinsiyet, etnik kökenli birçok önemli ayrımları vardır. Bazılarını ayriyeten ele almak gerekir. Ailede baba, sınıfsallıkta artık-değeri ele geçiren, cinsiyette erkek, etnisitede ezen, hâkim olan etnisite iktidarı temsil eder.

4- İdeolojik İktidar: Yönetici zihniyet anlamındadır. Bilim ve kültür ilişkilerinde gelişkin olan kişi ve gruplar ideolojik iktidar konumundadır.

5- Askeri İktidar: İktidarla en önde özdeş kurumdur. İktidarın en aşırı, en anti-toplumsal, en anti-insani biçimidir. Bütün iktidarların anasıdır (daha doğrusu babasıdır) o.

6- Ulusal İktidar: Ulus çapında uygulanan merkezi iktidarı ifade eder. Bir ve bölünmez olarak kendini ifade etmeye özen gösterir. Ulusal egemenlik de denilebilir.

7- Küresel İktidar: Hâkim uygarlık ve modernitenin hegemon konumunu veya imparatorluğunu ifade eder. Günümüzde kapitalist modernite bu iktidarını ABD önderliğinde küresel ekonomik tekel ve ulus-devletlerle kullanmak durumundadır. Bu tip bölümlemeler daha da çoğaltılabilir.

3- İktidar tarihsel-toplumsal ve kurumsal ilişkiler toplamıdır. Tarihen ve toplumsal gelişmenin en hayati dokuları, alanları üzerinde konumlanır ve gelenekselleşmeye çalışır. Geleneksellik kurumsallık anlamını da taşır. İktidarlar en kurumsallaşmış, özen gösterilen, hatta protokole bağlanan toplumsal ilişkiler alanıdır. İlgililerince çok işlevsel kılındıkları için, kurumlaşma ve biçimlenmesini çok iyi protokollere bağlamak, sürekliliği ve temsiliyeti açısından hayatidir. Örneğin sultanlık iktidarlarının inşası, devir ve teslim edilmeleri, ele geçirilmeleri muazzam örüntülerle, simgelerle, protokollerle düzenlenmiştir. Kılık kıyafetlerinden yemeklerine, evliliklerinden ölümlerine kadar her ilişkinin binlerce yıl önce gelenekselleşmiş biçimleri vardır. Bu nedenlerle herkes dilediği güçle iktidar olamaz. Eşkıya veya despot oldu derler. Gerçi iktidarın en açık ve gerçek özünü eşkıyalık ve despotizm ifade eder. Ama yüceltilmiş, kutsanmış iktidar kurumu "maske düştü, kel göründü" denmemesi için, bu açık iktidar biçimlerine şiddetle karşı çıkmayı kendi kurumsal sürekliliği ve saygınlığı açısından zorunluluk görür. Meşruiyetinin ancak bu gelenek ve sembollerle önemli oranda sağlandığının bilincindedir.

Daha önceki savunmamda dile getirdiğim bir benzetmeyi de hatırlatmalıyım. İktidar, uygarlık toplumunun tarihsel bir nitelik kazanmış çıkar tekelleri yumağının, dağın zirvesinden düştükçe büyüyen ve şiddetlenen kartopuna benzetilebilir. Tarihte öyle bir akış düzenine sahiptir.

4- İktidar bulaşıcı bir hastalığa benzetilerek de daha iyi anlaşılabilir. Yani iktidar bulaşıcıdır. Başlangıçta 'güçlü ve kurnaz adam'ın tek başına önce av hayvanları, sonra birikimli ana kadınlar üzerinden yürüttüğü bu toplumsal hastalık; önce hiyerarşik ataerkil düzende rahip (anlam sahibi kişi) + yönetici (tecrübesiyle toplumu idare eden) + askeri komutan (gücü tekelinde tutan) üçlüsünce kurumsallaştırıldı. Sınıf ve kent inşasıyla devletleştirildi. Fakat şunu hemen belirtelim ki, devlet iktidarının kurulmasıyla güçlü ve kurnaz adamların hiyerarşik ataerkil düzeninin ortadan kalktığı sanılmasın.

Bu sefer iktidar formülünü şöyle geliştirebiliriz: İktidar = güçlü ve kurnaz adam + hiyerarşik ataerk + devlet. Bu üç esaslı kurum, iktidar toplumunu ifade eder. Çok sayıda alt ve üst kat inşalarıyla birlikte bu düzene genel bir kategori olarak uygarlık diyoruz. Zemin katta ekonomi vardır, üst katta

ise tanrılar konseyi. Sümerler uygarlığı böyle inşa ettiler. Biçimi değişti, ama özü hep artarak anlamını korudu. Zemin katta tarih boyunca köle, serf ve işçi başta olmak üzere, artık-üründe kullanılan insan malzemesi yer alır. Zanaatkâr, çiftçi ve diğer serbest meslek sahipleri diye tabir edilen kesimler de esas olarak bu zeminde icra-eylem ederler. Üst katta mitolojik tanrılar, tek tanrılar (bazen gölgeleri olan sultan veya elçileri olan peygamberler, şaman ve rahipler de oturabilir), yöneten fikir ve yasalar (Eflatun'un ideası) yer alır.

İlk ve ortaçağlarda iktidarlar daha çok bu temel kurumlar ve özellikle devlet biçiminde icra edilirken, kapitalist modernite çağında tüm toplum iktidara bulaştırıldı. Diğer bir deyişle tüm toplum kendini iktidar sahibi sanma hastalığına bulaştırıldı. Çok önemli ve Antony Giddens'in 'süreksizlikler' dediği kurumlar aracılığıyla iktidarın yaygınlaşması, bir hastalık hali olsa da, esas olarak kapitalist moderniteye özgüdür. Bu konuda bazı ideoloji ve kurumlar belirleyici rol oynar. Bu hususları bundan sonraki kısımda ele alacağım.

Şüphesiz iktidarın tüm topluma bulaştırılması sadece çok güçlendiği anlamına gelmez. Aynı zamanda çaresizleştiği, zavallılaştığı, çözülme sürecinin son haline ve hızına yaklaştığı anlamına da gelir. Herhangi bir şeyin son haddine varması halinde iki şey olur: Ya ilgilisi olan, o son halinde ona yapılması gerekeni yapar; ya da ilgilisi bir şey yapmaz ise o şey çürür. Örneğin bir elma en olgun, kırmızı haline geldiğinde onu dalından koparmak, yapılması gerekendir. Bu yapılmaz ve belli bir süre daha geçerse elma çürür; kurtlar girer, parçalanır, biter. Benzetme kabadır, ama iktidarlar için de geçerlidir. Kapitalist moderniteyle iktidar olgusu zaten kurulurken bir hastalık hali iken, çürüme aşamasına gelmiş sayılır. Kokuşmaktadır. Bakunin'in deyişiyle en sağlam, en ahlaklı adamın kendisine bulaşması halinde hasta edecek kadar çürümüştür.

Bu yargı aslında şöyleydi: "İktidar en demokrat adamın başına tacını koyduğunda, yirmi dört saat içinde en alçak diktatör yapar." Doğrudur. Çürüme halindeki iktidarı en ezilen kadının başına bir taç gibi koyun, o da yirmi dört saat içinde diktatör kesilecektir. Bu çürümenin, hastalığın önüne geçmenin yegâne yolu, bir sistem olarak demokratik moderniteyi inşa etmekten geçer.

F- Kapitalist Modernite ve Ulus-Devlet

Ulus-devlet kavramı en karanlıkta bırakılmak kadar, en çok çarpıtılan kavramların da başında gelmektedir. Gerçek işlevini, ana rolünü belirlemekten ısrarla kaçınılmaktadır. Daha çok propagandif amaçlı kullanıldığı söylenebilir. Özellikle faşizm ve milliyetçilikle ontolojik bağının görünmez kılınmasına özen gösterilir. Tıpkı faşizm ve milliyetçiliğin resmi moderniteyle ilineksel bağının göz ardı ettirilmesi gibi. Sadece burjuva liberallere özgü bir tutum değildir bu. Sosyalistler de ulus-devlet konusunda ya savunmacı görünürler, ya da çok önemsizmiş gibi sıradan cümle ve kelimelerine indirgeyerek geçiştirirler. Hâlbuki ulus-devlet çağımızı kavrama ve değiştirmenin kilit kavramlarındandır. Antony Giddens'i eksik de bulsam, önemini ortaya koyması açısından bu konuda aydınlatıcı buldum.

Şimdiye kadar sergilemeye çalıştığım konular bir anlamda ulus-devlet tanımı ve işlevi için bir ön hazırlık olarak da değerlendirilebilir. Kapitalizmin doğuş etkenlerini, modernite, iktidar, ulus ve devlet kavramlarını taslak düzeyinde dahi olsa tanımlamadan, ulus-devletin rolünü belirlemek fazla çözümleyici olamayacaktır. Yahudi meselesini ana başlıklar biçiminde taslak halinde sunmaya çalışmam da konuyla yakından bağlantılıdır. Günümüz toplumsal sorunlarını çözümlemek için ulus-devlet çözümlenmesi nasıl kilit bir kavramsa, ulus-devlet meselesini çözümlemek için de Yahudi meselesini uygarlıklar bağlamında tarihsel-toplumsal olarak en azından tanımlama düzeyinde ele almak hayli öğretici ve örnekleyici değer sunmaktadır. Yahudi meselesini ve ulus-devleti çözümlemeden, Yahudi soykırımını anlamlandırmak çok eksik ve hatalı, dolayısıyla çok

yanlış olacaktır. Bugünkü Ortadoğu trajedisi, ortaya konulan çözümlemeleri fazlasıyla doğrulamaktadır.

1- Ulus-devlet kapitalist tekelciliğin gerçekleştiği formdur. Daha 16. yüzyılda Hollanda ve İngiltere'de, İspanya ve Fransa imparatorluk emellerini kırmak için gerekli olan devlet formu bir nevi pro ulus-devletti. Hollanda Prensliği ve İngiltere Krallığı ulus-devlete doğru evrilerek üstünlük sağlamaya çalışacaklardı. 1649 Westphalia Konsensüsüyle devletlerarasında ulusal faktör öne çıkınca, ulus-devlet doğrultusundaki gelişmeler hızlandı. Devletlerin ekonomi-politika olarak merkantilizmi esas almaları, ulusal pazar etkenini öne çıkaran diğer güçlendirici, hızlandırıcı bir faktör oldu. Ulusal dil, sanat, tarih çalışmaları artık devletin inhisarında giderek daha çok yer aldı. Uluslararasındaki çeşitli anlaşmazlıklar ve savaşlar artık milliyetçilik ve ulus-devlet tipi iktidar olmadan yürütülemez oldu. Napolyon savaşları bunda öncü rol oynadı. Fransa'yı ulus-devlet yapmadan savaş yürütülemezdi. Süreci yakından gözlemleyen Alman ideologları, Alman milliyetçiliği ve ulus-devletçiliği için gerekli tüm ipuçlarını Napolyon şahsında keşfetmişlerdi. Hızla geliştirilen Alman milliyetçiliği, bir an önce Almanya'nın birleştirilmesinde ve modernitenin aradığı devleti ortaya çıkarmada kaldıraç rolünü oynayacaktı. Daha sonra Hitler'i doğuracak olan süreç, 19. yüzyılın başlarında ilk adımlarını atacaktı.

Aslında konu daha derinliklidir. Kapitalist modernitenin (uygarlığın) temelleriyle ilgilidir. Merkezinde ekonomik tekelin zafer arayışını barındıran bu hareket sadece ulusal gelişmeyi çarpıtmayacaktı; bütün ulusu ulus yapan etkenleri milliyetleştirmek zorundaydı. Dinin ulusallaştırılması olmadan, ekonomik tekelin pazar hâkimiyeti zordu. Kültür ve sanatın ulusallaştırılması benzer tekelci konumla bağlantılıdır. Savaşların ulusallaştırılması son ve en önemli faktörü oluşturacaktı. Tüm bu etkenlerin ulusallaştırılması ulusal ruhu doğuracak, o da milliyetçilikle sonuçlanacaktı. İdeologların ulus ve devlet çalışmaları gerekli fikri temelleri çoktan hazırlamıştı. Çok açık ki, bu etkenlerin hepsi ulusal pazar ve bu pazar üzerinde büyük kavga yürüten ve kendini ölümüne dayatan tekelci kapitalizmdi.

2- Endüstri devrimi tüm bu süreçlere ivme kazandırdı. Büyük ticaretten sonra ve giderek ondan daha fazla artık-değer üreten sanayileşme, bu niteliğiyle temel uluslaştırma konusunu teşkil edecekti. Ulusal sanayi ulus çapında tüm kapitalistler için en çok kâr demekti. 19. yüzyıl bu açıdan belirleyicidir. Endüstriyalizm bir ideoloji olarak ulusallıkla yakından bağlantılıdır. Milliyetçiliğin 19. yüzyılın en gözde ideolojisi ve siyasal eylemcisi haline gelmesini endüstriyalizmden ayrı düşünmek olası değildir. Ticaret burjuvazisi hacim olarak bir ulusu tek başına taşıyamaz. Merkantilizm tek başına ulusu sürükleyecek ekonomik tekel niteliğinden uzaktır. Endüstri tekelleriyle hacim olarak çok genişleyen burjuvazi, artık tüm ulus adına konuşma hakkını kendinde görmeye başladı. Kendi tarihini yeniden yazdı. Felsefi eğilimini netleştirdi. Ulusal kültürü tarihinin bir parçası haline getirdi. Ulusal ordu ve ulusal eğitime damgasını vurdu. Ulusal sanayi burjuvazisiyle kapitalizmin ulus çapında hâkimiyeti, zaferi kalıcıydı.

Burjuva devrimi denen kavram tüm bu süreçleri barındırdığında anlam ifade eder. Yoksa tekil İngiliz, Fransız ve benzeri devrimler sanıldığının aksine öyle planlı burjuva devrimleri değildir. Burjuvazinin yaptığı, bu devrimleri kendi çıkarına kullanmak oldu. Endüstri devrimini de bir burjuva sınıf zaferi olarak görmek hatalıdır. Bu devrim de tarihin büyük birikiminin sonucudur.

Bencil ve tekelci burjuvazinin her alanda yaptığı gibi bu alana da el koyması, kendini, kârlarını dayatmasıydı söz konusu olan. Nasıl ekonomi sınıf olarak burjuvaziyi gerektirmeyen bir toplumsal alansa, sanayi de sanayi burjuvazisini peşinen gerektirmeyen bir ekonomik alandır. Ticaret tekellerinin yaptığı, ticarete göre tarihsel olarak çok daha fazla kâr getiren bu alana el koymaktı. Gerçek devrimin sahiplerinden hiçbiri burjuva değildir. Ne teorik olarak, ne de pratikte endüstri

devriminin hazırlıklarında burjuvazi vardır. Endüstri devrimi ekonominin tarihsel-toplumsal gelişmenin ritmi içinde yaptığı en önemli sıçramalardan biriydi. Tıpkı neolitik dönemin tarım devrimi gibi. Tarihin her döneminde gelişen ekonomik üretim, özü ekonomik tekel olan devleti ve işbirlikçilerini yeni verimlilik alanı üzerinde de en ihtiraslı, gözü kara, gerektiğinde güç kullanmaktan çekinmeyen yeni tekeller haline getirecekti. Ulus-devlet esas olarak bu tekellerde maddi temelini bulacaktı. Bulamazsa da oluşturacaktı.

3- 19. yüzyılın ortaları tarihin dönüm noktalarındandır. Ya burjuvazinin merkezi ulus-devleti kazanacaktı, ya da toplumun bu yeni tekel ve aristokrasi dışında kalan tüm kesimlerinin demokratik konfederatif hareketi. 1640 ve 1688 İngiliz Devrimleriyle 1789 Fransız Devriminde ihtilal güçleri arasında bariz bir ayrım olmasa da, bu iki eğilim esas rol oynuyordu. Fransa Devrimindeki komüncülerle İngiliz Devrimindeki Leveller demokrat eğilimin temsilcileriydi. Bu eğilimler sonra tasfiye edileceklerdi. 1848 Devrimleri tam anlamıyla halk devrimleriydi. K. Marks ve F. Engels'in 1848'e kadar Komünist Lig ve Manifesto çalışmaları yerinde ve tarihi adımlardı. Devrimlerin burjuvazinin ihanetiyle ve her tür gerici güçle uzlaşması sonucu yenilgiye uğramaları ilk stratejik kayıp oldu. Halkların baharı kısa sürdü ve tekrar karakış bastırdı. Burjuvazinin devrimciliği de anlık çıkarlarıyla bağlantılıydı. Başarsaydı, siyasi iktidarı erkenden ekonomik tekele dönüştürebilecekti. Her şeyi kaybetmektense, eldekini korumasını ve sınırlı kazanımlarla yetinmesini bildi. Eski krallık yanlıları ve aristokrasi de umduğunu bulamamıştı. Bir nevi denge gücü olarak ulus-devlet bu süreçte daha da güçlenecekti. Ekonomik ve siyasi tekellerin merkezi ulus-devlet ittifakı daha sonraki süreci belirleyecekti. 1861 ve 1870, İtalyan ve Alman ulus-devletinin resmi ilanıydı. Sıra diğer ulus-devlet ilanlarına gelecekti.

Yeni devrim dalgası umdukları gibi gelmeyince, Marks Londra'ya çekildi. Kapitali incelemeye koyuldu. Enternasyonal denemesi, bir dernek çalışmasıydı. Alman komünistleri merkezi ulus-devleti esas almakla (Marks ve Engels dâhil) objektif olarak yenilgiyi kabul etmiş oluyorlardı. Bunalım teorileriyle kapitalizmin düşüşüne göre program, örgüt, strateji, taktik dersleri giderek topluma karşı kapitalizmle aynı modernite kalıpları içinde (endüstriyalizm ve ulus-devleti meşru görme) uzlaşarak, ekonomizm denilen tekelden pay alma hareketine dönüştü. Ekonomizm, sanayi tekellerinin ekonomik ve ulus-devlet programının kabulü anlamına gelir. Sovyet Devrimi de daha öncekiler gibi tekelci devlet kapitalizmi + ulus-devlet programının aleti olmaktan kurtulamadı. Zaten Çin Devrimi de uzun kargaşadan sonra aynı rotada Çin ulus-devleti + Çin tekelci kapitalizmi + küresel tekel uzlaşmasıyla aynı akıbeti paylaşmaktan kurtulamadı.

Ulusal kurtuluş devrimleri dediğimiz kategori daha sığ modernist zihniyet bağlantılı devrimler olup, sanayileşme ve ulus-devleti azami programları olarak belirlemişlerdi. İçlerinde çok sayıda reel-sosyalist örnekler olsa da, ortak program aynıydı. Yüz elli yıllık bilimsel sosyalizm adıyla yürütülen hareketin temel başarısızlık nedeni, Aydınlanmacı moderniteyi aşamaması ve demokratik moderniteyi teorik, programatik, stratejik ve taktik olarak oluşturup yürütecek gücü gösterememesidir. Daha doğrusu, bu niyeti bile taşımamasıdır. Bütün göstergeler bu hareketin küçük burjuva karakterli, dar ufuklu, zafer sarhoşluğu kadar düzene kolay teslim olan özelliklerinde birleşmektedir.

Anarşistler bu süreci protesto etmişlerdi. Ama özellikle Bakunin, Proudhon ve Kropotkin'in önemli eleştirileri ve program önerilerinin kendilerini örgütleyememeleri, ideolojik darlıkları ve toplumu yüzeysel tanımaları, ayrıca bireysel eylem anlayışları nedeniyle siyasi alternatif haline gelemediler. Tarihsel sürece müdahaleleri istenen başarıyı getiremedi. Her iki akımın esas zafiyeti ise, Aydınlanmacı felsefeyi olduğu gibi benimsemeleri ve pozitivist bilimciliğe dogmatik bağımlılıklarıydı. Başarısızlık ideolojik nedene daha çok bağımlıydı.

Murray Bookchin, 1850'lere kadar Avrupa'da kent ve köy emekçilerinin demokratik konfederasyon eğilimlerinin çok güçlü olduğunu, sosyalistlerin merkezi ulus-devlet anlayışına teslim olmasıyla bu şansın hepten kaybedildiğini söylerken, toplumsal alanda olup bitenlere daha doğru teşhis koyar gibidir.

4- Alman ulus-devletinin 1870'te ilanındaki büyük tehlikeyi büyük filozof (kendisini kapitalist çağın en güçlü muhalif peygamberi olarak tanımlamak yerinde bir tespittir) Nietzsche ilk fark edenlerdendi. Sosyal-demokratlar dâhil tüm aydınlar bu gelişmeyi alkışlarken, o bundan insanlığın büyük kaybını görüyordu. Yanılmıyorsam yorumlarının özü şöyledir: "Tanrılaşan devlet, karıncalaşan emekçiler ve bireyler, karılaşan, iğdiş edilen toplum."

Proudhon'un vatandaşlık eleştirisi daha çarpıcıdır. Sanki günümüzdeki bireyi çok önceden görmüş gibidir. Max Weber modernite etkisindeki toplumu 'demir kafese kapatılmış toplum' olarak tanımlar. Çok daha ürkütücü tanımlar roman dünyasında yapılmıştır. Toplum ulus-devlet kapanına kıstırılınca benzeri yorumlar artacaktır. Fakat tüm bu eleştiriler, öngörüler toplumun somut bir çözümünden ve özgürlük programından uzaktır. 16. yüzyıldan 20. yüzyılın sonlarına kadar halklar, aydınlar tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanmayacak direniş de gösterdiler. Geçici birçok başarı da elde ettiler. Fakat kapitalizmin finans tekeller çağındaki küresel hegemonyası bütün gücüyle ayaktayken, demokratik modernite eğiliminin büyük çözümleme yetersizlikleri, program, strateji, örgüt ve eylem hattındaki yanlışlık ve eksikliklerinden kurtulamadığını kanıtlamaktadır.

5- Modernitenin üç ana unsurunu eşit ağırlıkta çözümlemek, bu temelde alternatif olarak demokratik modernitenin ana unsurlarını büyük entelektüel, aydınlanma ve toplumsal her tür hareketle yürütmek her uygarlık döneminin vazgeçilmez, ertelenmez görevidir. Kapitalizmin eleştirisi haddinden fazla eksik, yanlış da olsa yapıldığından, okun ucunu ulus-devlete yöneltmek, bunu endüstriyalizmin eleştirisiyle tamamlamak, üçüncü tekelci finans çağında demokratik, özgür ve eşitlikçi toplum mücadelesindeki önemini ağırlaştırarak korumaktadır. Kendi payımıza düşeni sunmaktayız.

Ulus-devletin gerek oluşturulmasındaki, gerek sürdürülmesindeki zamk görevinin her türden milliyetçilik tarafından yürütüldüğünü belirlemek artık zor değildir. Bu durumda milliyetçiliği özgün rolü olan ideolojik bir unsur olarak değerlendirdiğimize dikkati çekerim. Pozitivist-laik ideolojinin dinselleştirilmesi demek daha uygun düşer. Sistemin doğuş aşamasında pozitivist ve laik yaklaşımlar demokratik modernite zihniyetinden çok uzak da olsalar, geleneksel dogmatizmin aşılmasında olumlu rol oynadılar. Bilimsel yorumun gelişmesinde payları vardır. Fakat sistem, 19. yüzyılın ortalarından itibaren bir yandan siyasi ve ekonomik zaferini sağlamış olması, diğer yandan demokratik eylemin devam eden tehdidi nedeniyle her uygarlıkta rastlandığı gibi ideolojik yönden dinselliğe kaydı. Bu ihtiyacı da fazlasıyla milliyetçilik yerine getiriyordu.

Ulus-devlete ilişkin giriş kabilinden bu ön açıklamalardan sonra, konunun önemine binaen daha somut ve ayrıntılı bir çözümlemeyi denemek hayli öğretici ve gerekli olmaktadır.

a- Daha kapsamlı tanımlarsak, kapitalist modernite döneminde toplumun tüm bütünlüğüne yayılmış iktidar aygıtlarının ve vatandaş denilen bireylerin hukuki çerçeve içindeki birliğine ulus-devlet demek mümkündür. Buradaki belirleyici kavram, toplumun tümüne yayılmış iktidar olgusudur. Daha önceki tüm devletlerin meşruiyeti kendi kurum ve kadrolarıyla sınırlıydı. Ulus-devlette bu sınır aşılır. Vatandaş denilen veya devletin kendi ideolojik, kurumsal ve ekonomik çıkarlarına göre oluşturmak istediği bireylerin, sanki devletin hak ve görevleri olan birer üyesiymiş gibi devletleştirilmesi, ulus-devletin özüdür. Vatandaşın oluşturulması, ulus-devletin en çok önem

verdiği konuların başında gelmektedir. Bunun için ideolojik, siyasi, ekonomik, hukuki, kültürel, cinsiyet, askerlik, din, eğitim, medya gibi birçok unsurdan yararlanmaya çalışılır.

1- En etkili ideolojik araç milliyetçiliktir. Yeni din değerindedir. Milliyetçilik ulus-devlete, 'tanrının yeryüzündeki hali' gibi kutsallık atfetmektedir. Devlete ölümüne bağlanmak, onu en üst değer olarak benimsemek yeni dinin gereğidir.

2- Siyasi iktidarın çekiciliği ve etki gücü, bireyi vatandaş kılmak için yoğunca kullanılır. Siyasi partiler özellikle bu amaçla rol ifa eder. İktidara kapılanmak, "Devlet benimdir" demek birey için güvenlik ve itibarın en kestirme yoludur.

3- Devletin ekonomik tekel niteliği sanayi devrimiyle daha yaygınlaştığı ve sanayi tekelciliği çok geliştiği için, neredeyse toplumun yarısı devlet kurumlarında işçi-memur olarak istihdam edilir. Kendi başına bu durum toplumun büyük kısmını ulus-devlet üyesi, yani vatandaşı olmak için yarış durumuna sokar. Özel denilen tekelleri ulus-devlet tekellerinden ayırmak güçtür. İkisi arasında çok sıkı birlik, ortaklık hali mevcuttur. Devlet tekelinin nerede başlayıp nerede bittiği ile özel tekelin yeri arasında ayrım yapmak güçtür. Özel tekeller kârın yarısından çoğunu devlete verirken, devlet de bir nevi modern iltizamlar olarak kendilerine sınırsız kolaylıklar sağlar. Dolayısıyla özel tekellerin bireyi vatandaşlaştırması devletten bazen daha da gericidir. Çünkü işsiz bırakma bahanesiyle istediği kıvamda eğitmesi çok kolaylaşır. Sendikaların son dönemlerinde tutuculaşıp ulus-devletçi kesilmesi de bu gelişmelerle bağlantılıdır. İşçilik reel-sosyalizmle adeta ulus-devletin militanı haline getirilir.

4- Hukukun vatandaşlıkla ilişkisi çok somuttur. İşini yürütmek isteyen her birey nüfus kimliğine sahip olmak zorundadır. Kimlik zaten kendi başına devlet vatandaşlığı anlamına gelir. Devlet üyesi olunduğunun simgesel ifadesidir.

5- Tarih boyunca canlı tutulan iktidar ve devlet bilinci, yani geleneği vatandaşlık biçimlenmesine açık ki önemli katkılarda bulunur.

6- Cinsiyetin etkisi babanın aile ocağında devletin temsilcisiymiş gibi algılanmasından ileri gelir. Evde her erkek kadınlar karşısında devlet demektir. Bu algılanma toplumun bütünlüğü açısından da geçerlidir. Ulus-devlet bu algıyı daha da eğitip kendisine uyarlamaya çalışır.

7- Askerlik Kurumu ulus-devletin en temel değer olarak bireyin kimliğinin beyin ve duygularına kazılarak yeniden yetiştirildiği devlet kurumlarının başında gelir. Her ulus-devlet kurumunun benzer işlevi vardır. Ama hiçbiri askeri kurumun rolüne erişemez.

8- Din, ulus-devlet sürecinde milliyetçiliğin en çok kullandığı, direkt ulus-devlet dinine dönüştürüldüğü araç konumundadır. Din hem ulusallaştırılarak, hem milliyetçileştirilerek, ulus-devlet döneminde toplumsal kurum olarak ahlaki özüne en ters düşmüş konuma düşürülür. Seküler milliyetçiliğin dışında kalan toplum kesimlerini dini milliyetçilikle, eski tanrının yeni haliyle bilinçli veya kendiliğinden kulu halinde bütünleştirerek bir nevi kendi iç ihanetini de yaşamış olur. Din-laiklik çatışması bu ihanetle yakından bağlantılıdır.

9- Eğitim ilkokuldan üniversiteye kadar bireyi vatandaş kılmakta en etkili modernite kurumudur. Askeri kurumlarla bu konuda yarış halindedir. Kapitalist modernite için en aptallaştırılmış, tüm tarihsel-toplumsal gelişim ve değişimin farklılaşarak oluşturulan değerlerini önce dinciliğin, sonra milliyetçiliğin süzgecinde, resmi ideolojinin potasında yoğrulan vatandaş yetiştirmek bu

kurumların öncelikli hedefidir. Bu konudaki softalık ortaçağ skolâstiğini fersah fersah geride bırakmıştır.

10- Medya modernizmin en etkili beyin ve yürek yıkama aracıdır. Bu aygıtlar iletişim teknolojisinin sunduğu olanaklardan yararlanan ulus-devlete dilediği vatandaşı yetiştirmekte büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Özellikle üç (S)lerin, seks, spor ve sanatın popülerleştirilerek, özünden boşaltılarak topluma sunulmasında ve böylece en aptal, banal, afyonlanmış vatandaş oluşumunda medya başat rol oynamaktadır. Ana başlıklar halinde daha da çoğaltabileceğimiz bu araç ve yöntemlerle tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir vatandaş tipi yetiştirilmektedir. Esas yaşam hedefi bir araba + aile (karı veya koca bulmak, bir iki çocuk sahibi olmak) + daire sahibi günlük standart tüketici olabilmektir. Toplumsallığın anlamı en sufli (bayağı, aşağılık) bireyci ihtiraslar için rahatlıkla bir tarafa bırakılır. Hafızasızlaştırıldığı için tarihten de kopmuştur. Tarih sandığı, milliyetçi ulusal klişelerdir. Felsefesizdir ya da en dar faydacılık dışında bir mutluluk felsefesinin olabileceğine hiç inanmaz. Görünüşte moderndir. İçerikte ise en kof, içi boşaltılmış, en karanlık emeller (faşizm) için koşmaya hazırlanmış 'vatandaş sürüsü', 'kitle toplumu' bireyi, daha doğrusu BİREYSİZLİĞİ söz konusudur.

Faşizme gidişte bu vatandaş tipinin oynadığı role ilişkin çok sayıda değerli roman yazılmıştır. Bu konuda çok ünlü yazarlar vardır. Özellikle soykırım çözümlenmesine dayanan bu romanlar çok öğreticidir. Son dönemlerde post modernizmin etkisi altında yapılan 'yurttaş' eleştirileri de oldukça aydınlatıcıdır.

Demokratik modernitenin önündeki en temel engellerin başında bu tip vatandaşı üreten ulus-devlet ve toplumu gelir. Dolayısıyla demokratikleşmenin başta gelen görevlerinden biri, bu tip bireysizliği (çünkü gerçekte birey yok sayılmaktadır) doğuran ulus-devlet ve toplumunu çözümleyerek, demokratik uygarlığı inşa edecek eşitlikçi, özgür, demokrat bireyleri (özgür yurttaşı) yetiştirmektir.

b– Ulus-devletle faşizm arasındaki ontolojik bağı görmek çok önemlidir. Faşizm konusunda yapılan en temel hatalardan biri, ulus-devlet sistematiğiyle bağını ya hiç görememek, açıklayamamak, ya da mızrak çuvala sığmadığında bir iki kalem darbesiyle geçiştirmek olmuştur. Hâlbuki taslak halindeki bu çözümlememiz bile faşizmin Aydınlanma ideolojisi ile (pozitivist laik ideolojiler dâhil) olan kökten akrabalığını ortaya koyabilmiştir. Resmi modernitenin temel iktidar biçimi ulus-devlet olduğu gibi, yeni dini de milliyetçiliktir. Ulus-devlet milliyetçiliğinin süzgecinden geçen toplumlar, sürekli faşizm üretmeye hazır toplumlardır. Faşizmi ulus-devletsiz düşünmek mümkün değildir. Tabii ulus-devleti de ekonomik tekelciliğin (ticaret + sanayi + finans) yoğunlaşmış ifadesinden ayrı düşünmek mümkün olmadığı gibi.

Hitler faşizminin kökenlerini Alman ideolojisinde görmek zor değildir. Alman burjuvazisi için tek çıkış yolu, ulus-devlet olarak tekelci yoğunlaşmaydı. 19. yüzyıl boyunca hem ideolojik, hem maddi alanda bu devlet tipini üretmek Alman burjuvazisi ve ideologlarının en önemli işi ve başarısı olmuştur. Hikâyesi uzundur. Anlatacak durumda değilim. Bunda Yahudi sermayesinin ve ideologlarının da payı elbette küçümsenemez. Almanya'da Yahudi ve Yahudicilikle Alman milliyetçiliği ve faşizmi arasında diyalektik bağ olduğunu yüzlerce araştırma doğruladığı gibi, teorik yaklaşımımız da bu ilişkiyi kanıtlamıştır.

Alman modeli daha sonra tüm milliyetçilikler ve ulus-devlet hareketlerinde esin kaynağı olmuştur. Sosyalistler başta olmak üzere, tüm anti-faşistlerin en büyük zaafı, ulus-devlet + tekeller (devlet ve özel tekel) + faşizm arasındaki sistematik bağı görmemeleridir. Dahası da genel olarak kapitalist moderniteyle faşizm arasındaki ontolojik bağı çözememeleridir.

c- Ulus-devlet ve Sovyetler Birliği meselesi önemini halen koruyan ve çözümünü bekleyen diğer bir konudur. Daha Marks ve Engels döneminde işçi sınıfı için temel mücadele çerçevesinin Alman merkezi ulus-devleti olarak benimsenmesi tüm yanlışlıkların anası olmuştur. Almanya'da 19. yüzyıl ortalarına kadar çok güçlü olan kent ve köy isyanlarına dayalı demokratik konfederatif oluşumlar gerici bulunarak merkezi ulus-devletin desteklenmesi, bizzat Marks ve Engels'in görüşleri arasındadır. Bu konuda Bakunin ve Kropotkin'in eleştiri ve görüşleri bence güncelliğini halen korumaktadır. Marks ve Engels'in bu saptamaları, Birinci ve İkinci Enternasyonal'in düşük doğum gibi gerçekleşmesinin temel nedenidir. Objektif olarak Alman sanayi burjuvazisiyle yapılan bir ittifak vardır. Zaten bu husus açıkça yazılmıştır. Sonuç, ulus-devlet içinde erimedir. Marksizm'in yüz elli yıllık öyküsü, bu hatanın kurbanı olma öyküsüdür.

Sovyetler deneyimi ve günümüz Çin'i bunun en kanıtlayıcı örnekleridir. Rusya'da daha 1920'ye varmadan Sovyetlerin demokratik yapısı sona erdirilmiştir. Geriye ulus-devlet modeliyle tek ülkede sosyalist inşa yolu kalmıştır. Bunun için tüm muhalifler tasfiye edilmiş, demokratik güçlerin başında gelen köylülük yok edilmiş, aydınlar susturulmuştur. Ortaya çıkan, modern 'Firavun Sosyalizmi'dir. Demokratik modernite akıllara bile gelmemiştir. Daha doğrusu engellenmiştir. O demokrasi de yine düşük doğum halinde 1990'lardan sonra gündeme gelecektir. Aynı dönemin Hitler faşizmi karşısında Stalin faşizmi demeyi doğru bulmam. İkisi farklı kanallardan gelen hareketlerdir. Ancak SSCB örneği Sovyet deneyiminin sosyalizm olmadığını, demokratik uygarlığı esas almayan bir sosyalizmin gerçekleşemeyeceğini en çarpıcı biçimde sunan tarihsel bir deneyimdir.

Mao'nun demokrasiyle ilgilendiği olmuştur. Sovyetleri eleştirisi önemlidir. Kültür devrimi bir şeylerin yanlış gittiğinin kanıtıdır. Ancak Mao'nun ne bilinç seviyesi, ne de dayandığı araç ve yöntemler Marksçı yanılgıyı ve Sovyet deneyimini aşacak güçte olmamıştır. Bugünkü Çin bu konuda çok şeyi açıklıyor.

Çoğu reel-sosyalist çizgide gelişen ulusal kurtuluş hareketleri, daha başında ulus-devleti azami programları saymışlardır. Gerçekleştirdikleri bu modelin ancak ABD, AB, IMF, Dünya Bankası gibi ana kapitalist tekellerle işbirliği halinde ayakta durabildiği göz önüne getirildiğinde, antidemokratik ve gittikçe tutuculaşan yapılarına şaşmamak gerekir.

En hazin örnek Saddamlı Baas sosyalizmidir. Anlamak isteyenler için altın değerinde bir örnek olaydır.

Sosyal-demokratların 'refah devleti' zaten ulus-devletten farklı bir şey değildir. Yine dünyada bu konuda da önderlik eden Alman sosyal-demokratları, ekonomizmleriyle kendi ulus-devletlerine Hitler'in verdiği zarardan daha çok kâr sağlayarak muhkem yerlerini hala korumaktadırlar. Ama dünya demokratik hareketini de 'iğdiş edip' kendi burjuvalarının yedeğine verme karşılığında!

d– Ulus-devletin en vahim sonuçlarından biri de kültürel miras üzerinde yol açtığı tarihte eşi görülmemiş yıkım, tasfiye ve asimilasyon hareketidir. Ulus-devletin en ayırt edici özelliklerinden biri, hâkim bir ulus-etnisitesine dayanarak, kendi dışındaki tüm diğer etnisiteleri binlerce yıllık kültürleriyle (tek dil, tek ulus, tek vatan, tek devlet Hitler'in baş sloganıydı) yok sayması ve buna dayalı yıkım, tasfiye ve asimile etmedir. Tarihte hiçbir baskıcı ve ideolojik gücün başvurmadığı bu hareketler ulus-devletin yapısıyla ilgilidir. Tek tekli başlayarak hep birbirine benzeyen vatandaşlar ve kurumlardan ibaret tek renkli, ya simsiyah ya bembeyaz bir çöl yaratılması esas kültür politikasıdır. Darwinizm, yani biyolojizm topluma da uygulanmak istenmiştir. Pozitivizmin en vahim günahlarından biri de bu alana yöneliktir. En güçlü kültürün diğer tüm kültürleri eritmesini evrim kuralı saymaktadır. Tabii insanın milyonlarca yıllık evrimi yok sayılarak ya da yok edilerek!

Günümüzde kültürün gittikçe sığlaşması, büyüleyiciliğini kaybetmesi, sır veremez duruma düşmesi, ilham verici olmaktan çıkması, kültürel gelenek üzerinde ulus-devletin yürüttüğü buldozer hareketi dolayısıyladır. Binlerce dil, on binlerce kabile, aşiret, kavim, arkeolojik miras, farklı yaşam biçimi, yani kültürler hep bu tek kültür soykırım politikasının kurbanı olmuşlardır. Bunun nerede duracağı da belli değildir. Tek tip ve renkten ibaret ulus-devlet, ulus-birey ve ulus-toplumun kültürü sadece faşizm üretmekle kalmaz; yaşamı çölleştirerek sadece savaşacak hedef arayan bir canavarlaşma sürecine sokar. Sonuç içinden çıkılmaz etnisite, din, dil ve diğer kültür savaşlarıdır. Günümüz bu savaşlarla çalkalanmaktadır. Hitler bu savaş kültürünün başlangıcı ve simgesel değeridir. Günümüz bu simgeselliğin gerçeğe dönüşmüş halini yaşamaktadır. Yine öğrenmek isteyenler için altın değerinde olan Irak ve bu ülkede olup bitenler ortadadır.

Ulus-devlet sadece İkinci Dünya Savaşında olduğu gibi devletlerle ve öne çıkmış kültürlerle bir siyasi, askeri savaş hareketi değildir. Tüm tarihsel-toplumsal geleneğe ve gelecekte umut vaat eden, farklı olan her yeni oluşuma karşı kütlesel bir sosyal savaş hareketidir. Ulus-devletin kuruluş mantığında, ekonomik, sosyal ve siyasal hedefinde olan tek ulus, tek devlet, tek dil, tek yurt gibi devam eden tekli dizelerin varlığı sürekli, bazen gizli bazen açık, bazen kanlı bazen demagojik, her cephede süren kalıcı savaş halinden başka anlama gelmez!

e– Ulus-devlet siyasi alanda da tek tipleşmeye özen gösterir. Farklı ulusal kimliklere yer olmadığı gibi, farklı siyasi oluşumlara da yer vermez. Merkezi devletten, diğer deyişle üniter yapı olarak da adlandırılan devletten kasıt, demokratikleşmenin temel koşullarından olan kendi farklılıkları temelinde siyaset yapmayı olanaksızlaştırmaktır. Bunu devletin bütünlüğüne tehdit sayar. Yerel yönetimlere asgari yetkilerin tanınmasını bile bu kapsamda kuşkuyla değerlendirir. Merkezi bürokrasi ana gücünü ve gövdesini oluşturur. Ulus-devlet modern bürokrasinin yarattığı devlettir. Tüm toplumu demir kafeste gözaltında tutar. Partiler ve sivil toplum konusundaki temel şartı, devlet politikalarıyla özdeş hareketleridir. Dolayısıyla demokrasinin vazgeçilmez bir ilkesi olan çoğulculuk gereği farklı siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik örgütlenmelerin gelişmesi tehdit nedeni olarak hep takipte tutulur. Seçenek oluşturmalarına, böylelikle yönetimde yer bulmalarına olanak tanınmaz. Ulus-devlet, yapısı gereği siyasi çoğulculuğa karşıt olduğundan antidemokratiktir. Ulus-devlet kapsamında demokrasi ve sosyalizm anlayışlarının (reel sosyalizm ve diğerleri) bir türlü gelişememeleri ve tasfiye olmaları, belirttiğimiz gibi ulus-devleti ya savunmalarından ya da ona teslim olmalarından kaynaklanmaktadır. Ulus-devlet ve demokrasinin, farklı birimler olarak ilkeli bir uzlaşmaya varmaları halinde, demokrasiye açık bir yapıdan bahsedilebilir.

f- Ulus-devlet sadece birey bazında tek tipleşmeyi yaratmakla kalmaz; tüm toplumsal bütünlüklere de tek tipleşmiş bir zihniyet ve duygu dünyasını aşılar. Böylelikle kendi iktidarını hem tüm topluma yayar, hem de tek tip toplumu, ulus-devlet toplumunu yaratmış olur. Korporatif (faşizmin toplum modeli) bir toplum oluşturmayı hedefler. Toplumun iktidarlaşmasını yanlış anlamamak gerekir. Tersi doğrudur. Ulus-devlet tüm toplum gözeneklerine kendi ajan kişi ve kurumlarını yerleştirerek, iktidarını derinliğine ve genişliğine çoğaltmayı esas alır. Güdülen toplum ancak bu yöntemle gerçekleşir. Yani iktidarın topluma yayılımı, tüm topluma karşı savaş anlamına gelir. Yoksa toplumun iktidarlaşması anlamına gelmez. M. Foucault bu noktayı önemser. Karısı üzerinde egemen erkeklik bir ajanlık kurumu olarak bu rolü oynar. Toplumsal cinsiyet seks politikalarıyla bir veba hastalığı gibi topluma yayılarak toplumla savaşılır. Özellikle kadın derinliğine köleleşir. Erkekleşmeyi özgürlük sanması yenilmiş kadınlıktır. Hem de en derinliğine!

Toplumda spor ve sanatın işlevi de artık ulus-devletin hizmetinde toplumla savaşın etkili ajan kurumları haline dönüştürülmüştür. Özellikle popüler kültür ve spor programları bu amaçla genişçe kullanılmaktadır. Seks, spor ve sanat alanlarının bilinçli olarak küresel sermaye tarafından içi boşaltılarak en etkin toplumsal ajan kurumlarına dönüştürülmeleri, son dönemin en etkili

topluma karşı savaş hareketleri olmalarına yol açmıştır. Bu değerlendirmeyi sunarken, şüphesiz kendi öz varlıkları itibariyle cinsel, sportif ve sanatsal etkinliği mahkûm etmiyoruz. Tersine, toplumun esenliği için büyük bir etik değer temelinde bu alanların toplumun hizmetinde kullanılmaları demokratik uygarlığın temel görevlerindendir.

Spor sağlıklı toplum için bir eğitim aracı iken, ulus-devletler bağlamında devletin şan ve şeref aracına indirgenmiştir. Sanki savaştaymışçasına, spor sadece bir yenme ve yenilme ikilemine sıkıştırılarak iktidarın savaş aracına dönüştürülüyor. Özellikle futbol sporu ulus-devletler için bu amaçla bir iktidar tekeli olarak kullanılmaktadır. Spor hem ulus-devletleştirilmiş, hem topluma karşı etkili savaş alanına dönüştürülmüştür.

Sanat hem devlet hem özel tekellerin el attıkları ikinci önemli bir toplumsal savaş alanıdır. Özellikle pop kültür ve arabesk kültürü toplumun eğlence kültürü tarafından tutsak edilmesinde etkili rol oynamaktadır. Adeta bir starlar ordusu toplumu ateş altına almış gibidir. Klasik sanat gözden düşürülüp, halk kültürü popülerleştirilme yoluyla binlerce yıllık esas fonksiyonundan uzaklaştırılmakta ve imha edilmesinde tersine rol oynayan bir araca dönüştürülmektedir. Seks veya cinsellik tarihte hiç olmadığı kadar toplumla savaş nesnesine dönüştürülmüştür. Seks kadar hiçbir araç topluma karşı savaşta etkin rol oynayamaz.

Kaos ve Özgürlük Sosyolojisi'nde kapsamlı tartışmayı umduğum bu konuda parantez içi bir not olarak şu kadarını belirteyim ki, her erkek için cinsel eylem bir iktidar eylemine dönüştürülmüştür. Cinsel eylem yaşamın ve cinsin devamı için biyolojik işlevinden çıkarılıp veya saptırılıp, toplumsal ve siyasal alanda erkek egemen iktidarın sınırsız çoğalma ve yayılma işlevine dönüştürülmüştür. Cinsel eylem iktidar eylemine dönüştürülmüştür. Tüm homo ve hetero vb. cinsel ilişki biçimlerinde iktidar ilişkisi belirleyici rol oynamaktadır. Tarihsel temeli yaygın bulunmakla birlikte, hiçbir toplum ve devlet biçiminde ulus-devlet ve toplumunda olduğu kadar sistemli, yaygın ve iktidar amaçlı (dolayısıyla köleleştirme amaçlı) derinliğine ve genişliğine çoğaltılıp uygulanmamıştır. Toplumsal cinsiyet, toplumsal ve siyasal iktidar olayı ilişkisi ve olgusudur.

Ulus-devlet hem aile içinde, hem dışında cinselliğe yönelik yürüttüğü politikalarla tam bir iktidar sapıklığına yol açmıştır. Kadın kendini seks metası olarak, erkek ise cinsel iktidar aracı kılarak, hem kendilerini hem toplumu sadece ahlaki buhrana sürüklemiyorlar, iktidar savaşının kurbanı haline de getirmiş oluyorlar.

Medya bu üç alanda da savaşın en etkili aracı konumundadır. Hiçbir araç tekellerin kontrolündeki medya kadar topluma karşı savaşta tahripkâr rol oynamamıştır. Demokratik uygarlık tarafından kullanıldıklarında da şüphesiz çok etkili demokratikleşme aracı rolünü oynama konumundadırlar. Ulus-devletin hapishane, hastane politikaları da özenle oluşturulup, kendi iktidarını güçlendirmede ve toplumu tutsak kılmada etkili rol oynarlar. Hapishane ve hastane yollarına düşenler, iktidar karşısında maddi ve manevi birçok değerlerini yitirmeyle karşı karşıya kalırlar. Ulus-devlet kılcal damarlarına kadar kendi iktidarını topluma dayatırken, aslında sonun sonuna geldiğini itiraf etmiş olmaktadır. Bu duruma gelmiş iktidar son noktada yere çakılmaktan kurtulamaz. Gerekli olan, demokratik uygarlığın etkili demokratikleştirme, örgüt ve eylem anlayışını toplumun tüm bütünlüklerinde, yani alanlarında yayıp uygulamaktır.

g- Ulus-devlet esas olarak orta sınıfa oynar. Sınıf temeline ortayı alır. Başka tür gelişmesi teorik olarak mümkün olsa da, pratikte gerçekleşemez. Ulus-devlet orta sınıfın modern tanrısıdır. Kendi zihniyet ve tutkularında bu tanrıya hep kavuşacağını (görev ve çıkar sağlayarak) hayal ederek yaşar. Eskiçağ tanrılarına toplum nasıl içyüzünü bilmeden tapınıyor idiyse, günümüz modern orta sınıfı da tanrısını aslında (kapitalist modernite bağlamında) tanımamaktadır. Fakat ondan başka

seçeneği olmadığının da farkındadır. Ya bürokrasisinde, ya tekellerinde (mesleki formasyon gereği) görev almak kurtulmuşluk anlamına gelir. Toplumu kendisinden ibaret sayar. Çok bencil bir sınıftır. Liberaller orta sınıfı demokrasinin temel şartlarından sayarlar. Ancak tersi doğrudur. Orta sınıflar demokrasinin değil, faşizmin malzemelerini derlediği depodur. Nasıl ki faşizm ve ulus-devlet ilişkisi yapısalsa, faşizmle orta sınıf ilişkisi de yapısaldır. Faşizmin kapitalist tekelin yapısal ilişkisi olması, orta sınıfa ilişkin bu yargıyı değiştirmez. İstisnalar olması sadece esas eğilimi doğrular.

Liberal demokrasi esas olarak orta sınıfa oynarken, en büyük demokrasi oyununda gerçek demokratik toplum güçlerine üstünlük sağlayarak demokrasinin içeriğini boşa çıkarmayı hedefler. Liberal burjuvazi, liberal demokratlar ancak güçlü demokratik gelişmeler ortamında sol kanat olarak olumlu kılınabilir. Dikkat edilmesi gereken, orta sınıf sapkınlığıdır. Kapitalizm toplumun demokratikleşme mücadelesi karşısında orta sınıfı kullanmada büyük deneyim kazanmıştır. Tavizler vererek, hayaller uyandırarak, toplumun alt zeminine karşı sürekli korkutarak iç politika yürütmeyi esas alır. Ulus-devlet bu anlamda orta sınıfın yoğunlaşmış savaşıdır. Yine bu anlamda ulus-devlet orta sınıfın savaş ilahıdır. Öyle anlar, öyle hayal eder, öyle tapınır. Bu tanrı ve yoğunlaştırdığı savaşına karşı demokratik güçlerin kendi öz zihniyet ve eylemlerini yaratmaktan başka seçenekleri yoktur. Bu tanrıya karşı tek seçenek ise, özgür yaşamın kendini en kutsal seçenek kılmasıdır!

h- Ulus-devleti değerlendirirken, bazı devlet biçimleriyle karşılaştırmak ve kendi içinde farklı modellerini tanımak aydınlatıcı olacaktır. Ulus-devletin kavram ve kurum olarak cumhuriyetle bir tutulmaması önemlidir. Her cumhuriyet ulus-devlet değildir. Hatta krallıklar da ulus-devlet olabilir. Cumhuriyetlerden bazıları ulus-devlete dönüşebilir. Cumhuriyet daha çok demokrasiye açıktır. Toplumla ilişkileri ulus-devlet tarzında değildir. Tekellere karşı daha mesafelidir. Cumhuriyet bir ittifak, uzlaşma rejimi iken, ulus-devlet tek taraflı dayatma ve toplumu dilediği gibi oluşturma rejimidir. Cumhuriyet kendi ittifaklarına ve toplum dengesine dikkat ederken, ulus-devlet her tür ittifak ve dengeyi bozarak tekleşmeyi, merkezi otoriteyi azamiye çıkarmayı; farklı siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel değerleri, anlayışları eritmeyi hedef alır. Cumhuriyet paylaşılabilir. Birçok farklı görüşler, kültürler, etnisiteler, siyasal oluşumlar, yerel, bölgesel yönetimler cumhuriyet çatısında yer bulabilirken, ulus-devlet zihniyet ve yapı olarak bu farklılıklara, bütünlüklere karşıdır.

Ulus-devleti modelleştirmede sıklıkla üç örnekten bahsedilir.

Fransa örneği ilk ulus-devlet modelidir. Ulus-devletin doğum yeri Fransa'dır. Yaratıcısı ve tanrısı Napolyon'dur. Siyasal kimliği esas alırlar. Siyasal ve hukuksal alan güçlendirilerek, Alman tipi bir faşizme kaymama noktasında daha geleneksel bir yaklaşımları vardır. Irk ve hâkim etnisite konusunda bağnaz değildirler. Fransa dilini ve kültürünü paylaşan herkes Fransız ulus-devletinde yer alabilir. Türkler bu modelden esinlenmiştir. Dünyada izleyicileri vardır.

Alman modeli kültürü esas alır. Alman ulusuna özgü kültür hem vatandaşlığın, hem ulus-devletin şartıdır. Faşizme daha çok eğilim arz etmesi, Alman ulus-devletinin bu temelde gelişmesiyle bağlantılıdır. Dünyayı etkilemiştir. Türkler bu uygulamadan da etkilenmiştir. Almanlar bu modeli aşmaktadır.
İngiliz örneği en esnek olanıdır. İngilizler ne Fransızlar gibi siyasi birliği, ne de Almanlar gibi kültür birliğini esas alırlar. Farklı siyasal oluşum ve kültürlere daha açık bir ulus-devlet örneği sunar.

i- Ulus-devleti zamanlama açısından ele almak, değişim ve gelişimini anlamak açısından önem taşır. Kapitalist modernitenin temel devlet formu olduğunu sıkça vurgulamakla tarihsel gelişimi içinde ele almadan rolünü tam anlayamayız.

Hollanda ile İngiltere'nin, İspanya ve Fransa'nın imparatorluk emellerini kırmak için daha etkili devlet arayışları ulus-devlet tipini gündeme getirmişti. Hem mali ve siyasi açıdan, hem de özellikle ordunun yeniden inşası, eskinin siyasi ve askeri yapısı karşısında üstünlüğünü gittikçe daha çok kanıtladı. Önce deniz üstünlüğünü sağladılar. 16. yüzyılın sonlarında hâkimiyet, dolayısıyla denizlerde hegemonya Hollanda ve İngiltere'ye geçmişti. 1700'lerin başlarında Fransa'yla İspanya'da hanedanlık üzerine girilen savaşlarda karada da üstünlüklerini kanıtladılar. Fakat Fransa ve Avusturya hanedanları imparatorluk emellerini bir türlü terk etmiyorlardı. Bu onlara çok pahalıya mal oldu. Ulus-devlet şansını kaybediyorlardı. Ayrıca mali açıdan devlet yapılanmaları çok daha pahalıydı.

Hollanda ve İngiltere, imparatorluk emelleri karşısında siyasi olarak ulus-devlet inşalarına destek verdiler. Özellikle Prusya Devletini güçlü bir ulus-devlet halinde Avusturya ve Fransa'nın karşısına çıkarmaları etkili bir politikaydı. Diğer etkili bir politika olarak Avrupa'nın tüm muhaliflerini, bu arada ulus-devlet arayışçılarını sürekli destekleyerek rakiplerini yıprattılar. Çünkü ulus-devletlerle baş etmeleri olanaksız gibiydi. Westphalia Antlaşması bu gelişmelerin sonucuydu. Ulus-devlet Avrupa'sı imparatorluk Avrupa'sına karşı giderek zemin kazanıyor ve üstünlük sağlıyordu. Fransa İhtilalinde İngiltere'nin amacı, kendisiyle uzlaşmayan kralı düşürerek muhalifleri yine gündeme sürmekti. Kralla çelişkisi olan herkesi destekliediler. Devrim aslında İngiltere'nin bir anlamda (tamamen değil) komplosuydu. Fakat krallık, daha sonra Cumhuriyet ve Napolyon'la ulus-devlete geçiş hesaplarını bozdu. İngiltere Napolyon karşısında kıl payı kurtuldu. Ayrıca Prusya politikası da benzer sonuç vermeyle karşı karşıyaydı.

Napolyon örneğinin bir benzerini Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında görüyoruz. İngiltere Almancı İttihatçılara karşı İngiliz yanlısı muhaliflerini destekleyince, aynen Napolyon örneğini tekrarlarcasına, Mustafa Kemal Paşa aradan sıyrıldı. Hem Alman hem İngiliz yanlıları kaybetti. İngiltere'nin benzer çok politik deneyimleri vardır. Bu deneyimler dikkatle incelenmeyi gerektirir. Ayrıca Masonlarla birlikte politika yürüttüğünü de unutmamak gerekir.

Ulus-devletin Avrupa çapında zaferi 1861 İtalyan ve 1871 Almanya ulusal birliğiyle birlikte bu iki ulus-devletin doğuşuyla kesinleşti. Bu sefer hegemonya savaşı İngiltere ve Almanya arasına kaydı. 1870-1914 yılları arasında geçen kırk beş yıllık süre her iki taraf için ittifak arayışlarıyla geçti. Birinci Dünya Savaşı Almanya'nın hegemonya emellerine büyük darbe indirdi. İkinci Dünya Savaşı bir nevi intikam savaşıydı. Sonuç Alman ulus-devletinin acı yıkımıydı.

Rusya 1917 Ekim Devrimiyle Almanya'nın hegemonya boşluğunu doldurmak istedi. Bunun için Sovyetler hızla ulus-devlete dönüştürüldü. Fakat tecrübeli İngiltere'nin ABD ile ittifakı, Rusya'nın hegemonya emellerini tıpkı Fransızlar ve Almanlarda olduğu gibi boşa çıkardı. 1989'da Sovyetlerin resmen çözülüşü hegemonya iddiasının bırakılması anlamına geliyordu. Üç yüz yıllık İngiltere hegemonyası, 1945'le birlikte ABD'ye küçük müttefiki olarak kalma karşılığında devredildi. Sovyetlerin ABD hegemonyasına karşı ulusal kurtuluş hareketlerini destekleme politikası, 1949-1989 dönemindeki soğuk savaşın bir neticesiydi. ABD ve SSCB arasındaki soğuk savaş ulus-devletlerin altın çağıydı. Aradaki gerginlik ulus-devletlerin çığ gibi doğuşlarını hazırladı. 1914'e kadar Avrupa'da tamamlanan ulus-devlet süreci, 1970 başlarında da esas olarak dünya çapında tamamlandı. İkinci Dünya Savaşı Avrupa ulus-devletlerinin ilk ciddi kriziydi. AB bu krizin ürünü olarak doğdu.

Aydınlatılması gereken bir konu, kapitalist modernitenin neden model olarak ulus-devleti geliştirdiğiydi. Tüm anlatımımız bu nedenleri açıklamakla birlikte kısa bir ek, bu modelin imparatorluk tarzı gelişmelere kolay kolay fırsat vermemesiydi. İmparatorluk zafer kazansaydı, kapitalist tekellerin şansı tekrar orta çağlardaki gibi olabilirdi. Bu nedenle canlarını dişlerine takıp,

dört büyük imparatorluk emellerine karşı koydular. 1500-1600 yıllarında İspanya, 1600-1870 yıllarında Fransa, 1870-1945 yıllarında Almanya, 1945-1990 yıllarında Rusya'nın imparatorluk emelleri (buna Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarını da eklemek gerekir) ancak ulus-devlet politikalarıyla boşa çıkarılmıştı.

Her ne kadar ulus-devletlere ulusal burjuva unvanı yakıştırılıyorsa da, açığa çıkan gerçeklik ulus-devletin esas olarak uluslararası bir dünya-sistemi peşinde koşan kapitalist tekellerin eseri olduğudur. En sıkı ulusçu geçinen Türkiye örneği bile ancak İngiltere'nin onayı ve ABD müttefikliği ile yürütülebildi. Uluslararası kapitalist sistem olmadan, ulus-devletin doğuşu ve gelişimi düşünülemez. Buna Sovyet ve Çin ulus-devletleri de dâhildir. Kurulması ve ayakta kalması etkenlerinin başında, sermayenin kâr güvencesine en iyi politik karşılık olması gelir. Ne zamanki bu özelliklerini yitirdiler, o zaman yavaş yavaş dönüştürülerek önce İngiltere, sonra ABD hegemonyası altında varlıklarını sürdürmeye çalıştılar. Dünya-sistemin (kapitalist modernite ve hegemonun) politikası olmadan, hiçbir ulus-devlet uzun süre ayakta kalamaz. Çünkü bu, sistemin mantığına aykırı olurdu. Aykırı olan çok zor yaşar veya yıkılır. Sovyetlerin ve Çin'in bile ayakta kalabilmek için ABD'yle ne kadar uzlaşmaya ihtiyaç duydukları açığa çıkan diğer bir kanıtlayıcı örnektir.

Bu durumda Saddam Hüseyin'in trajik sonunu daha iyi anlayabiliriz. Sistemi tanımadı veya tanımak istemedi. Ayakta kalmak için tek bir şansı vardı, o da Irak'ı çok kapsamlı bir demokratik sisteme dönüştürmekti. Bu şansını ulus-devlet tanrısına olan çok güçlü inancı nedeniyle kullanmadı. İdam sehpasında eski tanrının sözlerinin yazılı olduğu Kuran'ı elinde tutarken, sistemin yeni tanrısı karşısında imdadına yetişmediği ve kurtarmaya gücünün yetmediği de hazin bir biçimde ortaya çıkmıştı. Fakat sistemin tanrısı, yani Leviathan da Irak bataklığında iyice debeleniyor. Tüm Ortadoğu coğrafyasında zor durumdadır.

Avrupa kendisine yeni tanrı arayışındadır. Muhtemelen kendisi için daha barışçı, hukuka yer veren bir tanrı inşa edecektir. AB, dört yüz yıllık uluslaşma ve ulus-devlet tarihi boyunca yaşadığı korkunç savaşların en sonuncusu olan İkinci Dünya Savaşı başta olmak üzere, tüm savaşçı geçmişine tepki olarak geliştirilmeye çalışılıyor. Ulus-devletin açığa çıkmış muazzam tahrip edici yanlarını evrimci yöntemlerle yeni bir Avrupa vatandaşlığı temelinde ekonomik, sosyal, siyasal, tarihsel alanda geliştirdiği yeni fikir, inanç ve kurumlarla aşmaya çalışıyor. Bu bir nevi özeleştirisel yaklaşımdır. Dikkatle izlenmesi gereken bir süreç olup, nasıl sonuçlanacağı önceden kestirilemez. ABD ise Irak'ta bir nevi ulus-devlet uygarlığının 16. Louis'i (Fransız İhtilalinde giyotinle öldürülen kral) olan Saddam ve rejimini yıkarak, işine gelmeyen ulus-devlete tavrını radikalce ortaya koydu. Daha çok ulus-devleti federatif tarzda (ABD'nin kendi yapısı) yeniden inşa yöntemini deneyebilir.

ABD'nin hegemonya ile imparatorluk arasında sıkışması zorlu bir süreçten geçtiğinin kanıtıdır. Ulus-devletleri zayıf bir hegemonyayla idare etmek zordur. Örneğin Türkiye ile ilişkiler gibi. İmparatorluk halinde tecrit olabilir. Roma'nın çöküşü akıllardadır. Fakat ondan başka imparatorluğa cesaret edebilecek başka bir gücün bulunmaması şansı sayılır. Her şey bir çıkmazla karşı karşıya kalındığını gösteriyor. Klasik ulus-devlet hegemonya ile ancak 21. yüzyıl başlarına kadar zorbela var olabildi. AB ilk ama oluşum halinde bir adımdır. Geleceği net değildir. BM sistemi ulus-devletin sanki aynası gibi çıkmazı gösteriyor. Sorun çözme yeri değil, adeta ağırlaştırma organıdır. Diğer bölgesel, kıtasal birliklerin de ulus-devlet engelini aşmaları beklenmediğinden, çözüm olanakları yok gibidir. Ulus-devlet hem içte hem dışta toplumsal sorunların çözüm modeli olmaktan çoktan çıkmıştır. Kaldı ki, kuruluşlarında işgallere karşı ve ilk sermaye birikimleri için uygun bir model olsalar da, günümüzde hem içte bastırdıkları tüm tarihsel, toplumsal, kültürel, etnik, çevre, feministik ve siyasal boyutlu sorunların yeniden başkaldırmaları,

hem de uluslararası anlaşmazlıklar karşısında tıkayıcı bir model oldukları yüzlerce örnek olayla açığa çıkmış bulunmaktadır.

DEVLETLI UYGARLIK DEMOKRATIK UYGARLIKLA UZLAŞABILIR MI?

Tarih boyunca iktidar oluşumunu çözmeden sağlıklı bir sosyoloji çalışması yapamayız.

Savunmamın bu bölümünün özetini kısa sonuçlar halinde sunmaya çalışacağım.

1- Tarih boyunca iktidar oluşumunu çözmeden sağlıklı bir sosyoloji çalışması yapamayız. Pozitivist bilim anlayışıyla, diğer bir deyişle paradigmasıyla geliştirilmek istenen toplumsal bilimler tamamen çıkmaz içinde kalmıştır. Aksi halde bu denli yükselen sömürü ve savaş olgusunu izah edemeyiz. Bilim adamı topluma karşı bir din adamı veya ahlakiyatçıdan daha az sorumlu olamaz. Madem bilim mitoloji, din ve felsefeye karşı daha yüksek bir anlam gücüdür, o halde neden kendi devrimini yapıp (17. yüzyıl) zaferini sağladığı halde, bu üstünlüğünü eşi görülmemiş savaş ve sömürü olgularına karşı gösteremedi? Bilimin iktidarlaşması buna neden olarak gösterilebilir. İktidarlaşan bilim özgürlüğünü kaybeder.

Bilimi en gelişkin anlam yorumu olarak tanımlarsak, bu kadar hızla iktidarla bütünleşmesi ya bilim adına bir yenilgidir, ya da bilim diye tanımlananın ciddi bir anlam sorunu vardır. Bu sorunu pozitivizmle bağlantılandırmak istedim. Kendisi çok eleştirmesine rağmen, pozitivizmin din ve metafiziğin de gerisinde, en kaba materyalizmle iç içe bir din ve metafizik olduğu, pozitivist bilimler denen disiplinlerin sorumsuzluk Sömürü ve savaşa karşı bir şey yapmadılar. Kendi sorunları saymadılar. Daha sonra iktidarın bilimi idiler düzeyinden açıkça ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bundan çıkarılması gereken en önemli bir sonuç, bilimin yeniden bir anlam yorumuna şiddetle ihtiyaç duyduğudur. Bilimin yeni bir paradigmatik devrime ihtiyacı vardır. Yorum gücümü anlam yeteneğimin uygulaması olarak bu çalışmada sınadım. Sonuçlar bu sınamayla ilgilidir.

2- İktidarı bir gelenek olarak düşünmek gerekir. En kadim geleneklerden biri olarak... Toplumlar üzerinde günlük olarak doğum hükmünü icra eden eylemler bütünü değildir. Salt devlet olmadığını ise çok daha iyi anlamak gerekir. Çokça yapıldığı gibi, iktidarı devlete ve devlet biçimlerine indirgemek yapılacak yanlışlığın temelidir. Hele hele savaş eylemlerini göze batan diğer iktidar uygulamalarıyla birleştirip sunmak iktidarın en oportünist izahı olacaktır. Bu çalışmada bir imge kavram olarak 'kurnaz ve güçlü adam' deyimini çok kullandım. Hani piyasaları düzenleyen bir 'gizli el'den bahsedilir ya, bu da onun gibi bir şeydir. Ama iktidarın temelini anlamak açısından yüksek öğretici değeri olduğu kanısındayım. Kendini bazen yüze açık vurup, çoğunlukla toplumun açık yüzeyi altından iktidarı düzenleyen her ilişki ve bu ilişkilerin sahipleri, iktidar inşacılarıdır.

İktidar en fazla süreklilik ve yoğunlaşma istidadında olan bir toplumsal olgudur. Kadını evcilleştiren erkek belki de bunun ilk ve en büyük pay sahiplerindendir. Şamanistlerin anlam gücü üzerinde tekel kurmaları, rahipleşerek dini hüviyet kazanmaları, iktidarın çıplak gücünün kutsallaştırılmasında ve sır niteliğine bürünmesinde çok etkili olmuştur. İktidar mitolojisini ve tüm tanrısallaştırma kavramlarını bu gruba bağlamak mümkündür. Mitolojik ve dini söylem büyük oranda iktidarın inşa edilmesinde ve meşrulaştırılmasında çok etkilidir. Hiyerarşik ataerkil rejimin rahip + yönetici + komutan üçlüsü, toplumda iktidar zeminini en geniş yayan grup niteliğindedir. İktidarın ilk taht kurma, sembolize etme geleneğinin yaratıcılarıdır. Tanrısallık, taht, yüceliş, tanrı-

insan kopukluğu, kadın tanrıçanın gözden düşürülmesi, kulluk gibi kavramlar bu dönemden kalma güçlü iktidar simgeleridir.

3- Devlet iktidarı, hiyerarşik ve evcilleştirilmiş kadın zeminleri ve kulluğun köleleşimi üzerinde daha kalıcı ve somut bir iktidar biçimlenmesidir. Toplumda çok yaygınlaşmış iktidar ilişkilerini düzenlemeyi, belli bir sorumluluğa kavuşturmayı ve daha etkili ve ekonomik kullanmayı ifade eder. İktidar devleti içerir. Fakat devletten çok daha fazlasını içerir. Devletler tarihte kendilerini en çok kavramlaştıran, tarihi kendileriyle başlatan tekel kurumlardır. Son tahlilde toplumun artan ekonomik gücünü demokratik siyasetin konusu olmaktan çıkarıp üzerinde iktidar gücü olarak tekel kurmayı, böylelikle artık-ürün ve değerlere el koymayı ifade eder. Devletle ilgili diğer her şey; mitoloji, felsefe, din, bilim, savaş ve siyasetler bu asli amaçla bağlantılıdır. Komünist devlet olunsa dahi sonuç değişmez. Devletle iktidar toplumda resmiyet kazanır. Meşruiyetini geliştirir.

Topluma anlamlı gelebilecek eylemler, savaşlar, söylemler devlet adına hareket edenlerin en çok ilgilendikleri konulardır. Devlet hukuki olarak bir kurallar bütünüdür. Geleneğin güçle takviye edilen kurallı hali diğer bir devlet tanımlanması olarak kullanılabilir. Bu anlamda en gelişkin soyut ilişkiler toplamı da denilebilir. Din, despotluk, krallık, imparatorluk, cumhuriyet, mutlakıyet, ulusal, sınıfsal, etnik, hukuk, laik, demokratik, sosyal devlet gibi adlandırmalar biçimsel anlamda farklılık içerseler de, özde hepsi iktidar düzenlemesidir. İlişki somutluğudur. Kentler toplumsal olarak karmaşıklaşıp sınıflaştıkça, devlet ve iktidar oluşumlarında başat rol oynamaya başlarlar. Fakat kent yalnız devletle özdeşleştirilemez.

4- Uygarlık devletin kent üzerindeki yoğunlaşması çerçevesinde kazandığı toplumsal hâkimiyetin kapsayıcı ifadesidir. Devletin kenti yönetmesi ilk ciddi uygarlık girişimidir. Uygarlığın diğer karşılık kelimesi olan ‘medeniyet’ zaten şehirlilik, şehirli gibi sıfatlarla bu anlamlılığı açıklar. Uygarlığın devleti aşan bazı özellikleri vardır. Zaman ve mekânla bağı sıkıdır. İçinde çok sayıda etnisite, kavim, ulus, din, inanç, düşünce barındırır. Devlet uygarlığın çekirdeğidir. Ama her şeyi değildir. Şehir de devlet için asli bir mekândır. Ama şehir sadece devlet ve hatta iktidar değildir. Uygarlıklar farklı mekân ve zamanlarda çoklaşabilirler. Mısır, Sümer, Pers, Greko-Romen, Hıristiyan, İslam, Hint, Çin, Aztek, Avrupa uygarlıkları gibi. Hepsinde benzerlik sağlayan şehirlilik, sınıflılık ve kenttir. Uygarlıkların kendi içinde ve aralarındaki ilişkiler ekonomik ve siyasi tekel içeriğine bağlı olarak barışçıl ve savaşçıl olabilir. Kendi paylarına düşene razı olduklarında, buna adil paylaşım deyip barışabilirler. Razı olmadıkları taktirde savaş uygarlıkların, dolayısıyla devletlerin en çok başvurdukları adalet aracı olur. Savaş, şiddet, uygarlık, devlet ve adalet-hukuk arasında sıkı bir ilişki vardır. Özünde toplumsal grup ve bireylerin öz eylemleri üzerinde kendi adlarına ya sahip çıkmayı, ya da başka kişi ve grupların onların eylemini (ekonomik, siyasi, ideolojik) sahiplenmesini ifade eder. Uygarlık tüm bu gelenek, kurum ve kuralların ilişki bütünlüğüdür. Bazen sınıf ve artık-ürünün oluşum tarzlarına bağlı olarak da ifadelendirilirler. Kölecil, feodal, kapitalist uygarlık gibi. Evcilleşmiş kadın + hiyerarşik ataerkillik + devlet + uygarlık = katmanlar halinde iktidar bütünlüğünün ne kadar komple bir güç ilişkileri toplamı olduğunu formüle etmektedir.

5- Demokratik uygarlık veya medeniyet, devletli uygarlıktan ayrı bir toplumsal kategoridir. Gerek devletleşme ve uygarlaşmadan önceki toplumsal formların, gerekse sonrakilerin devlet dışında kalmış yapılarını kavramlaştırmayı amaçlamaktadır. Tarih boyunca devletler kendilerini hep toplumla özdeş tutmaya özen gösterirler. Devletten ayrı bir toplumsallığın olamayacağını ideolojik söylemlerinin başköşesine oturturlar. Toplumun devletten farklı olduğunu ve köklü çelişkilerinin bulunduğunu belirtmek, devlet sahiplerinin tepkilerini en çok çeken söylemlerdir. Fakat özünde devletin çok dar bir çıkar tekeli olduğunu, kamusal denilen (toplumun ortak işleri) işleri ise temel amaç edinmediğini ve kendisine meşruiyet kılıfı haline getirdiğini belirtmek önemlidir.

Şüphesiz toplum ilkel komünal aşamadan sonra karmaşıklaşmış ve toplumun idare edilmesi gereken birçok ortak işi ortaya çıkmıştır. Devlet bu işleri kendisi için meşruiyet gerekçesi yapıp toplumu dışlarken, demokrasi bu ortak işlerin bizzat toplumca yerine getirilmesini önerir veya sağlar. Devlet uygarlığıyla demokratik uygarlık arasındaki ayrılığın temelinde bu olgu yatar. Bu olgunun yaşamsal bir önemi vardır. Topluluklar kendilerine ilişkin bütün işler konusunda söz ve eylem gücü haline geldiklerinde demokratik olduklarından bahsetmek mümkündür. Aksi halde kendi ortak işlerinden çoğunu devlet veya başka gruplar yerine getirdiğinde yetenek, özgürlük, eşitlik ve bilinç kaybına uğrarlar. Kendini eylemleyemeyen ve konuşturamayan birey ve gruplar bilinç edinemez, yetenek kazanamaz, eşit ve özgür yaşayamazlar. Olgusal farklılık bu denli önemli sonuçlara yol açmaktadır.

Topluma ilişkin belirtilmesi gereken en temel bir olgu, milyonlarca yıl yaşadıkları ilkel klan ve kabilelerin komünal düzenidir. Demokrasinin en ilkel halini bu komünal düzende bulabiliriz. Nasıl devlet uygarlığın çekirdeği ise, ilkel komünal düzen de demokratik uygarlığın çekirdeğidir. Tek başına bu olgu bile demokratik tabanın ne denli güçlü olduğunu açıklar. Yazılı tarih hep devlet uygarlıklarından bahseder. Toplumların milyonlarca yıllık komünal düzenlerde nasıl yaşadıkları, işlerini nasıl çevirdikleri bu tarihin kapsamına girmez. Hâlbuki asıl tarihin bu olması gerekir. Çünkü insan türünün hem zaman hem mekân bakımından uzun süre ve geniş çevrelerde yaşadıkları komünal yaşam, toplumun kendisini ifade eder. Toplum asıl budur. Devlet ve uygarlık ise çok sonra gelir ve yapaydır. Asıl toplumun üzerine konmuş bir nevi gereksiz süs püs ağırlıklarıdır. Onlar olmadan da toplum gelişmesini sürdürürdü. Nitekim sürdürmüştür. Ama çarpık, kanlı ve sömürülü bir sürdürülüşe mahkûm edilmiştir.

Yazılı ve devletli toplum diline, tarihine baktığımızda, kullanılan terminolojinin hep yalan, hile, zulüm ve baskı dili olduğunu görürüz. Toplumlar için sanki baskısız ve sömürüsüz, ezilensiz, kul ve kölesiz bir yaşam mümkün olmazmış gibi bir imgeler dünyası kurulmuştur. İmgeden reele geçerek doğal akış hali, yani demokratik potansiyel olarak topluluklar, yaşamlarının çocukluklarında zincire vurulmuşlardır. Olağan olmayan bu durumdur, yani zincirli uygarlıktır. Bu uygarlığın atom bombası patlattığını, beş bin yıllık ömrünün sadece üç yüz yılını barış içinde geçirip hep savaştığını, çevrenin yaşanmaz durumundan ve tüm toplumsal sorunların kangren hale gelmesinden sorumlu olduğunu belirtmek, demokratik çıkışın gerekçesinin güçlü savunusudur. Doğal olmayan devletli uygarlığın azmanlaşması, buna karşılık demokratik uygarlığın cüce kalmasıdır. Tüm toplumların bağrında yaşadıkları ana çelişki budur. Demokrasili gelişememe, devletli, sözsüz ve eylemsiz uygarlık hastalığıdır bu. Toplumların neşeli, aşklı hali en az acılı, üzüntülü ve aşksız hali kadar normal sayılmalıdır. İşte demokratik uygarlık bu neşeli, aşk halli uygarlığa gidişin toplumudur. Sadece bir seçenek değil, en doğal, insan türünün doğasına uygun, duygusal ve analitik zekâsını bütünleştirebildiği özgür yaşam farklılığıdır.

6- Sermaye düzeni sanıldığı gibi, son dört yüz yıllık kapitalizmin bir ürünü olmayıp, beş bin yıllık devlet uygarlığının ürünüdür. Tarımda beliren artık-ürün sermaye oluşumunun maddi temelidir. İlk örgütlenmesini tapınak zemininde yürütmüştür. Üst kat tanrının (üst yönetici), orta kat meşrulaştırıcı güç rahibin (üst yöneticinin yardımcısı; topluluk ve kullara ilişkin elçi), alt kat karın tokluğuna çalışan kölelerin olan bu sistem, günümüze kadar sürekli çoğalarak, ayrışarak, katmerleşerek gelmiştir. Kentleşme, sınıflaşma ve devletleşme son tahlilde artık-ürünün ürünleridir. Toplumun artık-ürünü çoğaltma temelinde sürekli işbölümüne uğratılması, kademeleştirilmesi, güçle donatılması, savunma ve saldırı konumuna getirilmesi uygarlaşma denilen olgu olup, sermaye ile olan bağını açıkça ortaya koymaktadır. Dar anlamda sermaye kendisini ekonomik olarak kısa süreler halinde çoğaltma olarak tanımlarsa da, geniş anlamda uzun süreler halinde çoğaltmayla özde aynı anlamı taşır. Tüccarın günlük artısı ne kadar sermaye ise, toprak tekelinin (tarım devleti) yıllık artı-ürünü de rahatlıkla sermaye olarak tanımlanabilir.

Tarih, ticaret çağının uygarlıktan daha uzun süreli (Uruk çağı, M.Ö. 4000-günümüze kadar), altı bin yıllık olduğunu göstermektedir. Tarım uygarlığına göre ikinci planda kalan tüccar uygarlığı, dönem ve mekân itibariyle ara sıra görkemli kent uygarlıklarına yol açsa da, toplumlarda fazla yüz bulamamıştır. Bunda kazancının istismarcı karakteri önemli rol oynamaktadır. Toplumsal tarihin dehlizlerinde ve kuytu köşelerinde daha çok mekân tutmuştur. Uygarlık çağları boyunca gelişmesini hep tırmandırmıştır. Tarihte ilk defa önce M.S. 13.-16. yüzyılları arasında İtalyan kentlerinde, 15-18. yüzyılları arasında da tüm Avrupa kentlerinde hegemonik bir güç haline gelen ticari sektör, Avrupa uygarlığının doğuşunda temel rol oynamıştır. Toplumun yeni aktörü konumuna yükseldiği gibi, siyasi platformu da etkisi altına almıştır. Sermaye artışında büyük ticaret tekelleri ve sömürge talanları belirleyici rol oynamıştır. Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma hareketini kendi hegemonyası altına almayı bilmiştir.

19. yüzyılda sanayi devrimiyle endüstrileşme, sermayenin esas kâr alanı haline gelmiştir. Üretim, dolaşım ve tüketimin sanayi tekellerinin kontrolüne geçmesi Avrupa uygarlığının zirvesini teşkil etmiştir. Bu durum içte sınıf, dışta ulusal kurtuluş savaşlarına yol açmıştır. Sistemin hegemon ideolojisi her iki direniş hareketini sistem dâhilinde tavizler karşılığında etkisizleştirmiştir. 20. yüzyılın sonunda endüstriyalizmin kent ve çevre sorunları başta olmak üzere yol açtığı krizler yapısal bir karakter kazanmıştır. Bunun sonucu finans çağı olmuştur. Sermayenin üretimden, paranın altın rezervinden kurtularak tamamen sorunsuzlaştığı bu dönem, uygarlık sürecinin topyekûn krizine dönüşmüştür. Sermayenin toplumsal potansiyeli tükenmiş olup, kendisini sanal sistemler halinde yenileyerek sürdürmeye çalışmaktadır. Kâğıt tomarlarına dayalı hale gelen sermaye-kâr düzeni, sürekli krizlerle toplumu reflekssiz bırakmayı denemektedir. Üçüncü küresel hamle denilen olgu, aslında uygarlığın üçüncü ve son aşamasının yapısal bunalım evresidir.

Kapitalizm çağının kendisini toplumsal kriz olarak nitelemeyi uygun bulduk. Kapitalizmin en ekonomik uygarlık denilen, ama ekonomi olmayan, kendini dıştan dayatan bir güç tekeli olarak meşru görülemeyeceğini temel tez olarak vurguladık. Toplum gibi çok kapsamlı bir topluluklar bütünü olan olgu üzerinde kapitalizm gibi en bencil, çıkarcı, en çok savaşa başvuran bir gücün tahakküm kurması, tarihte 'olağanüstü' bir durumu, yani ancak kriz halini ifade edebilir. Finans çağı bu gerçeğin bütün yönlerden, toplumun her parçasında kendini yüze vurmasıdır. Sistemin sürekli terör üretmesi, toplumun büyük kısmını işsiz bırakması, işçiliğin bile bir nevi işsizlik durumuna indirgenmesi, kitle ve sürü toplumuna yol açılması; sanat, seks ve sporun endüstrileşmesi, iktidarın toplumun kılcal damarlarına kadar sızdırılması sistemin tükendiğinin göstergeleridir. Öyle bir hava, atmosfer yaratılmıştır ki, sanki tüm tarih ve gelecek ancak sermaye düzeni temelinde var olabilir.

Medya denilen sektörün ana rolü de bu sanal, simülakr toplumun gerçekmiş gibi sunulmasında yatar. Gerçekleşmesi, yaşanması gereken toplum ise verimsiz, hayali, ütopik diye sürekli gündem dışında tutulur. Sermaye, sanılanın aksine, başından beri ekonominin başına çöreklenmiş, onu alabildiğine saptırmış, gerekli ihtiyaç maddeleri yerine sadece ur gibi kârı büyüten alanlara ölümüne dalmış bir güç tekeli, şiddet düzenidir.

7- Sermaye düzeninin aksine, ekonomi toplumun maddi ihtiyaçlarının temin alanıdır. Uzun süre kullanım değeri sınırında kalınması komünal düzenle bağlantılıdır. Toplumsal bütünlük herkese yaşamını garanti edecek tarzda bir ilkeyle yönetilir. İnsan türünün doğası da bunu gerektirir. Üretim hiçbir zaman kâr amacıyla düşünülmemiştir. Uzun tereddütlerden sonra (armağan ekonomisi), toplumda artan işbölümünün de sonucu olarak, değişim ekonomisi kendine yer bulmuştur. Kullanım değerine ilaveten değişim değerinin oluşumu kâr amaçlı değildir. İhtiyaçların artan çeşitlilik ve karşılıklı bağımlılık temelinde giderilmesini bağrında taşır. Metalaşma, pazar ve para ilişkisi başlangıçta kâr amaçlı değil, bu ihtiyaç çeşitliliğini ve bağımlılığını gidermek için

geliştirilmiştir. Pazar ekonomisi denilen olgu sanıldığı gibi bir sermaye-kâr ekonomisi değil, değişimin yoğunca devreye girdiği ekonomidir. Ticaret belli bir çaba karşılığında dolaşım payı olarak bir karşılık bulduğunda faydalı ve gerekli olan bir ekonomik faaliyettir. Fiyatların tekel dışı rekabetle belirlendiği pazar da ekonominin nabzının attığı alan haline gelir. Para sadece değişimi kolaylaştıran bir araçtır. Küçük esnaf ve meslek sahipleri dediğimiz her türlü zümre de, pazar sürecinde istismar etmedikçe gerekli, faydalı ekonomik unsurlar olarak rol oynarlar. İhtiyaçların besin, giyim, barınma, ulaşım, eğlence gibi çeşitli sektörlere ayrışması ekonominin geliştiğinin göstergesidir. Tüm bu sektörlere ilişkin çabalar ekonomik faaliyet olarak anlam bulur. Toplum için tüm bu hususlar normalinde anlaşılırdır, değerlidir, etiktir.

Büyük tepki ve itirazla karşılaşılan ve tarih boyunca kötü, çirkin, zorba, zulüm, haksız, olmaması gereken olarak algılanan olgu ise, ekonominin üzerine dıştan dayatılan, ya cebren, zorla, ya da ince kandırma yöntemleriyle (kıtlık, stok, fiyatlar ve paranın değeriyle oynama) kurulan tekelci dayatmalardır. Bu tekel kurma düzenine genel olarak sermaye-kâr düzeni denilmektedir. İlkesi illa birilerinin büyük kazanması, büyük kısmının ise işsiz, yoksul ve açlık sınırında tutulup sermaye düzenine sürekli muhtaç kılınmasıdır. Gerekçesi de büyük kazanma olanağı tanındığında yarışın başlayacağı, bunun da ekonomiyi geliştireceğidir. Bunun büyük yalan olduğu, bugünkü finans çağının tepesinde oturanların hiç ekonomiyle ilgilerinin (borsa, faiz, kur gibi spekülatif konular dışında) olmamasında görülmektedir. Bunların ekonomiyle ilişki kurmaları ise krizle eşanlamlıdır. Kâr dışında hiçbir şey onları ilgilendirmemektedir.

Ekonomi-politik diye öyle saptırıcı bir bilim disiplini sayesinde gerçek ekonomik faaliyetler gündem dışına, ekonomi dışına sürülürken, ekonomi olmayan faaliyetler ekonominin vazgeçilmezleri, kutsalları (yine borsa, faiz, kur gibi spekülatif konular) diye sunulur. Yüksek ekonomi diye yutturulmaya çalışılır. Güç tekeli göz göre göre ekonomi olanı ekonomi olmayan, ekonomi olmayanı ve hatta ona karşıt olanı ise yüksek ekonomi, ekonominin kutsalları diye sunabilmektedir. Eğer ekonominin en temel sorunu nedir diye sorulursa, cevabı herhalde öncelikle bu soygun tekelinden kurtulmaktır. Gerçek ekonomi olmak için ekonomi olmayandan, dıştan güç tekeliyle dayatılan ekonomi karşıtlığından kurtulmaktır. Ekonomi haberleri adı altında faiz, borsa, kur spekülatörlerinin oyunundan kurtulmaktır; gerçek ekonomi gerçek ihtiyaçların sağlıklı, erişilebilir, çevreye dost yatırım teknikleriyle üretimi, bölüşümü ve tüketimidir. Böyle tanımlayabileceğimiz bir ekonomik inşa için ilk gerekli adım, ekonomik olmayandan kurtuluşun planlı, programlı ve örgütlü eylemidir.

8- Kapitalist çağın barbarlıkları karşısında ilkin sömürge ve yarı-sömürge sürecine tabi kılınmak istenen boylar ve kabileler direndiler ve isyan ettiler. Kuzey Amerika'nın Kızılderili kabileleri ve Güney Amerika'nın Aztek uygarlığı sonuna kadar direndiler. Asya ve Afrika uygarlıkları, kabile ve kavimleri de (Çin, Hindistan, Habeşistan uygarlıkları ve binlerce kabile) sürekli direniş ve isyanlarını sürdürdüler. Daha bilinçli ve örgütlü olarak, çoğu 20. yüzyılın ulusal kurtuluş hareketleri biçiminde, eksik ve yanılgılı da olsa, önemli başarılar elde ettiler. İçte büyük uyarıcılar ise, proleterleşme sürecinin kendisi olmuştur. Sanıldığı gibi piyasada emeğini özgürce satmak serflikten, yarı-kölelikten kurtuluş değildir; tersine, ücretten başka hiçbir çaresi olmayan en zalim köleliğe mahkûmiyettir. İş bulamamak kadar ücretin sürekli yetersizliği, yeni zorbalık rejiminin eskisinden beter karakterini hemen açığa çıkarır.

Kapitalizme karşı tüm büyük isyanlar böyle işçiler haline gelmemek için verilmiştir. Bu isyanlar işçileşmenin değil, işçileşmemenin mücadelesidir. Yanlış bir tanıtımla "Yaşasın işçi mücadelesi" demek, "Yaşasın kölelik" demekle eşittir. Doğru olan ve yaşamın da desteklediği, ücretli mahkûmiyete karşı çıkmaktır. Kendiliğinden çığ gibi gelişen bu yarı-köylü, yarı-tezgâhtar isyanları kapitalizmin tarihiyle hep iç içedir. Diğer yandan feodal düzenin geleceğinden umutlu olmayan,

yeni düzenin nasıl gelişeceğini kestiremeyen aydınlar hep bir güneş ülkesi aradılar. İlk ütopyacılar asla kapitalizmi haber vermediler. Tersine, bu karabasana karşı umut dolu bir geleceğin, hayali de olsa projelerini sunmaktan geri durmadılar. Kapitalizme geçiş çağı aynı zamanda başta Saint Simon, Campanella, Fourier, Erasmus gibi büyük ütopyacılar olmak üzere geniş, kahraman bir kuşağın eşitlik, özgürlük ve komünal düzen çağı mücadelesiydi.

K. Marks ve F. Engels'in öncülüğünde kapitalizme karşı ilk bilimsel temelli bir mücadele bayrağı açıldı. Bağrında önemli yetmezlikler ve yanlışlıklar da taşısa, bilimsel sosyalizm adı altında sistem karşıtı bu ilk hareket yüz elli yıl kapitalizmin korkulu rüyası oldu. Çok büyük kahramanlıklar sergiledi. Önemli mevziler kazandı. Yetmiş yıl SSCB'nin resmi ideolojisi oldu. Kıta Çin'ini ayağa kaldırdı. Ulusal kurtuluş hareketlerinin esin kaynağı oldu. Sistem karşıtı bu hareketin talihsizliği, kapitalist moderniteyi çözememesi ve ondan radikal kopuşu sağlayamamasıydı. Bilim paradigması pozitivistti. Devletli uygarlık ve iktidar geleneğinin kapitalist uygarlıktaki devamını pek az anlayabildiler. Yine de demokratik uygarlığın köşe taşlarından biri olmayı fazlasıyla hak ettiler.

Anarşistlerin anti-kapitalizmini asla küçümsememek gerekir. Proudhon, Bakunin, Kropotkin başta olmak üzere, sisteme yönelik eleştirilerini demokratik komünalizmle bütünleştirmenin usta devrimcileriydiler. Özgürlük ve komün onlara çok şey borçludur. Kapitalizmi sadece bir ekonomik sistem olarak görmek, dayandığı uygarlık ve iktidar temelini tam görememek, modernitenin kalıplarını kıramamak bu hareketin de temel yetmezlik ve yanılgılarıydı.

1968'lerde sıçrama gösteren aydın-gençlik hareketi, finans çağına girişte en büyük protesto hareketiydi. Ütopik yanı ağır bassa da, en kirli ve karanlık çağa karşı aydınlığın ve özgürlüğün meşalesi oldu. Ardı sıra gelişen kültürel, feminist ve çevre-ekolojik hareketler ilk anti-modernist perspektifleriyle çığır açtılar. İktidara dayanmadan eşitlik, özgürlük, demokratiklik mücadelesi açılımını genişlettiler. Küresel sermayeciliğe karşı küresel toplumun adı ve adımı duyulan sistem karşıtları, geçmişe ilişkin özeleştiriyle, ilk defa daha derli toplu bir tarih ve toplum anlayışıyla güçlenmiş olarak, kapitalist uygarlıktan tam kopuşa karşılık, demokratik uygarlıkla bütünleşmiş olarak özgürlüğün, eşitliğin, komünalizmin yolunda ilerleyebilirler.

9- 19. ve 20. yüzyıl devrimcilerinin başarısızlıklarının temelinde yatan, iktidar ve onun modern somut hali olan ulus-devlet konusundaki yanılgılarıydı. Toplumsal sorunların çözümünde temel halka olarak iktidara gelmeyi öngörüyorlardı. Programlarındaki ilk hedef, iktidarın ele geçirilişi olarak gösteriliyordu. Tüm mücadele biçimleri bu perspektife bağlanmıştı. Hâlbuki iktidarın kendisi özgürlüksüzlük, eşitsizlik ve anti-demokratizmdir. Araç, kendisine bulaşan en sağlam devrimciyi bile hasta edebilecek geleneksel özelliklere sahiptir. Kaldı ki, kurtuluş aracı saydıkları iktidar konusunda tarihsel-sosyolojik bir çözümlemeleri de yoktu. Tarih boyunca iktidarın nasıl oluştuğu, geçirdiği aşamalar, ekonomi ve devletle ilişkisi, uygarlıklar içinde oynadığı rol, toplumda nasıl yer aldığı gündeme bile getirilmedi. Sanki devrimcilerin eline geçerse 'sihirli bir değnek' gibi nereye dokunulsa orayı cennete çevirecekti. Hangi soruna değdirilirse hal yoluna sokacaktı. Diktatörlük tarzı bile daha cazibeli olabiliyordu. Burjuva diktatörlüğüne karşı proletarya diktatörlüğü ilan edilmişti. Bundan daha iyi tuzağa düşmek olamazdı. Yüz elli yıllık kahramanlıklar mücadelesi iktidar girdaplarında boğuldu gitti. Sonunda elinde kalan araç olarak iktidarın kapitalizmin en gerici, eşitsizlik, özgürlüksüzlük ve antidemokratik mekanizması olduğu anlaşıldı. Fakat çok şey kaybedilmişti. Hıristiyanlık tarihindeki iktidar hastalığının bir benzeri tekrarlanmıştı.

Ulus-devlete yaklaşım daha felaketli bir hal aldı. Modernitenin bu en milliyetçi, cinsiyetçi, dinci ve bilimcilikle yoğrulmuş Leviathan'ı, içinde mücadele edilecek temel ve doğru çerçeve olarak kabul gördü. Demokratik Konfederalizm'e göre merkezi ulus-devlet daha ilerici ve sorun çözücü araç, daha doğrusu amaç olarak sunuldu. İktidarın milliyetçi toptancılık, cinsiyetçi toplumculuk, dinci

fanatizm ve bilimci pozitivizmle içi şişirilmiş, tarihin en ucube vatandaşını yaratan, toplumu tümüyle devletin içinde eriten ve sonuçta faşizme götüren yapının temeli olduğu anlaşılan ulus-devlete ilişkin de hiçbir çözümleme geliştirilmemişti. İktidarın toplumun çeperlerine kadar sızdırıldığı bu araç bilimsel sosyalizmin de tercihi olunca, sosyalizmin kaderi belli olmuştu. 1989'daki resmi çözülüş ilanı bir formaliteydi. Sovyetler'in demokratik niteliği daha Ekim Devriminin başlarında kaybedilince, doğacak olanın sosyalizm değil, kapitalizm olacağı anlaşılmalıydı. Ulusal kurtuluşun umut edileni verememesi de bu iktidar biçimiyle yakından bağlantılıydı. Özgürlüklerin, eşitlik ve demokrasinin bastırılmasının temeli olan bir araçla nasıl özgürlük ve eşitlikler inşa edilecekti? Demokrasi zaten iktidarı gevşeten bir araç olarak görüldüğü için, iktidarın başında devreden çıkarılmıştı.

Ulus-devlet, proto-faşizm olarak tarih boyunca toplumun kazandığı zenginliklerin üzerinde buldozer gibi geçip, geleceğin umutlarını da karanlıklara boğuyordu. Geriye en nesnel putçu bir pozitivist milliyetçilik diniyle korunan, kendini tek doğru olarak inşa eden, duygusuz, soykırıma kadar varan gaddarlığıyla tanınan, bizzat tanrılaşan ulus-devlet kalıyordu. Sermayenin beş bin yıllık tarihinde ilk defa ekonomi, siyaset, toplum ve ideolojinin tek potada eritilerek elde edilen bu güç tekelinin kendisi tüm bu sorunların kaynağıydı. Açık ki, ulus-devlet kavram ve uygulama olarak aşılmadıkça, sosyalizm mücadelesi kendini aldatmaktan başka bir anlama gelmeyecekti. Endüstriyalizmi de ulus-devletin ikizi olarak çözümlemedikçe, başta kentin kanserleşmesi ve çevrenin yıkımının önüne geçilemez. Devrimci bir hedef gibi gösterilen endüstriyalizm, devlet tekelciliğinin azami kâr biçimidir. Olsa olsa firavun sosyalizmi olarak anlam bulabilir. Çözülüşe kadar SSCB, günümüzde de Çin sosyalizmi, endüstriyalizmin en kaba uygulayıcıları olarak, kapitalist sistemi en çok besleyen rejim konumuna düştüler. İkisinin en katı ulus-devlet ve endüstriyalizm modernisti haline gelmeleri, liberal kapitalizmin bir zaferiydi.

Finans çağı gibi çok ekonomik olarak kendini sunan sistemi hep tersinden okumak daha öğretici bir metottur. O finans deyince, toplumun çeperlerine kadar yayılmış bir iktidar; o ekonomi deyince, ekonomi dışı ve hatta karşıtı; o neoliberalizm dedikçe, katı muhafazakârlık olarak algılamak, bizi daha doğru yorumlara götürecektir.

Ulus-devlet, endüstriyalizm ve finans tekeli sadece kapitalist modernitenin değil, beş bin yıllık uygarlık yapısının da çözülüşünü durdurma araçlarıdır. Kendilerini daha kalıcı kılacak bir yeniden yapılandırmaya uğratıncaya kadar daha sıkı sarılıp alternatiflerini yanlış ve eksikli çıkışa zorlamak, kendi içlerinde ehlileştirip etkisizleştirmek için silah olarak kullanacaklardır.

10- Tarih boyunca demokratik ve yoksul sosyal kesimler mücadelelerinde 'yanlış at'a oynadılar. Düşmanlarını sadece düşmanlarının silahlarını kullanarak yeneceklerini sandılar. Kendi özgürlükçü, eşitlikçi ve demokratik karakterli yapılarına uygun silahlar geliştiremediler. Geliştirseler bile, başarı veya başarısızlıkları halinde kolayca vazgeçtiler. Rakiplerinin daha gelişkin silahları kolaylarına gitti. Sadece askeri teknik ve araçlarını değil, tanrı inşalarından kılık kıyafetlerine, mimarilerinden akıl tarzlarına, sömürü biçimlerinden iktidar kurgulamalarına kadar daha önce tesis edilmiş uygarlık zihniyet ve kurumlarını olduğu gibi devraldılar. Veya içinde eriyip onlarlaştılar. Rakipleriyle aynı ata oynamak sonuçta bu oluyor.

Sümer uygarlığına dört taraftan saldıran Semitik ve Aryenik kabile şefleri, Sümer zihniyet ve kurumlarının olduğu gibi ya başına geçtiler ya içinde kullaştılar. Binlerce yıl kabile boylarının destansı, hala nağmeleri davul ve zurnayla yüreklerimizi titreten kahramanlıkları böylece boşa akıp gitti.

Mısır uygarlığına saldıran Apirular'ın çoğu köle, azı saray bürokratlarından öteye gidemedi. Bir İbrani kabilesini tanıyoruz; hem Sümer-Babil, hem Mısır uygarlığından miras kalan. Onlar da hem kendi başlarına hem dünyanın başına bela oldular. Ne tam köleleştiler, ne de tam özgürleşebildiler.

Med ve İskit boyları Asur İmparatorluğuna karşı üç yüz yıl direndiler, saldırdılar. Sonuçta kopyaları olan Urartu ve Pers İmparatorluğunun yolunu açtılar. Askeri şefleri, çoğu da kulları olmaktan kurtulamadılar.

Greko-Romen uygarlığına karşı dıştan Keltik, Nordik, Gotik ve Hunik kabile direniş ve akınları, içte köle isyanları ve tüm etnik kökenli yoksulların partisi olan Hıristiyan direnişleri beş yüz yıl boyunca ardı arkası kesilmeden devam etti. Elde edilen kazanç, Roma tacının silik bir kopyasının, papalık ve bazı kabile şeflerinin başlarının süsü olmaktan öteye gidemedi. Aslanlara yedirilen, yakılan, çarmıha gerilen milyonlarca direnişçinin anısı uygarlığın buz kesilmiş hesaplarında dondu kaldı.

Sasani ve Bizans (ve mirasçılarının) uygarlıklarına yedi yüz yıl boyunca direnen ve saldıran Arap, Türk, Kürt, Ermeni, Asuri, Çerkez, Helen boy ve kavimleri geriye eski uygarlıkların silik kopyaları olan sultanlık taçlarıyla milyonlarca yoksul kabile, ağa bendesi ve köle bıraktı. Avrupa kapitalist uygarlığına karşı direnen ve isyan edenlerin başına neler geldiğini zaten ayrıntılı olarak belirtmiştim.

Neolitik çağın büyük devrimci toplumunun kutsallık dolu komünalist düzenlerinin tüm uygarlıkların yiye yiye (madden ve manen) hala bitiremedikleri mirasları ise yüreklerimizi, yüreğimi burkup durmaktadır. Bu müthiş ve destansı direnenler ve saldıranların tarihini öz tarihimiz saymalıyız. Yani 'demokratik uygarlık tarihi'. Fakat bu unutulan ve gasp edilen tarihi ayıklayarak yazmalı ve sahip çıkmalıyız. Uygarlık taçlarının süslerine sevdalanıp, kabile ve tüm etnisite, kavim yoksullarının emeklerine, direniş ve isyanlarına, kahramanlık ve bilgeliklerine ihanet eden silik taç sahiplerinin ve saray kullarının tarihine asla sahip çıkmamalıyız. Bu ayrım yapılmadan, demokratik uygarlık tarihi yazılamaz. Bu tarih yazılmadıkça da güncel özgürlük, eşitlik ve demokrasi mücadelesi başarıyla verilemez. Tarih köktür. Köküne dayanmayan bir canlı nasıl kendini devam ettiremezse, insan türü de sosyal tarihine dayanmadan özgür ve onurlu yaşam yolunu seçemez.

Egemen uygarlık tarihi tek tarih olduğunu, başka tarih olamayacağı tezini esas alır. İndirgemeci ve dogmatik olan bu tarih anlayışından kopmadıkça, demokratik-sosyal tarih bilinci gelişmez. Sanılmasın ki demokratik uygarlık tarihinin olay, ilişki ve kurumları yoktur veya eksiktir. Bilâkis bu tarih en zengin materyalle doludur. En az uygarlık tarihi kadar mitolojisi, dini, felsefesi, bilimi, sanatı, bilge, ozan ve yazarları vardır. Yeter ki öz paradigmamızla bakmasını bilelim, seçip ayıralım ve yazmasını bilelim! Düşman ve rakiplerin silahları, kurumları ve zihniyetlerinden yararlanılamaz demiyorum. Ama en az yararlanmak kadar, kendi öz zihniyet, kurum ve silahlarını oluşturup esas almadıkça, onların zihniyet, kurum ve silahlarına yenilmekten ve onlar gibi olmaktan kurtulunamaz.

11- Sonuç olarak, tüm bu çözüm ve tezlerimden "uygarlıklar birbirleriyle uzlaşmadan, birbirini yok edip zafer kazanıncaya kadar savaşırlar" gibi bir yargı elbette çıkarılamaz. Yok edici diyalektik anlayıştan kaynaklanan bu tür yargıları, felsefi anlayışımda da açmaya çalıştığım gibi, evrensel akış diyalektiğine uygun bulmuyorum. Yok edici uçlar bulunsa bile esas olan, karşılıklı bağlılık ve birbirlerini besleyerek (simbiyotik ilişki) gelişmedir. Toplumun doğasında daha çok bu diyalektik öz işler. Uzlaşarak, birbirini yok etmeden, karşılıklı beslemeyi esas alan ortak yaşamlar toplumların

esas halidir. Tarih ve güncellik bu doğaya ilişkin ezici bir çoğunluk sunmaktadır. Yok edici, aşırı ötekileştirici ilişki biçimleri istisnaidir. Tıpkı aslanların hayvanlar âleminde istisnai olmaları gibi.

Devletli uygarlıkla demokratik uygarlığın bir arada, birbirini yok etmeden, uzlaşarak yaşamaları mümkündür. Bunun için ilk şart uygarlıkların birbirlerinin kimliğini tanıyıp saygılı olmalarıdır. Kendi kimliğini diğerine zorla veya çeşitli avantajlarına, öncülüklerine dayanarak kabul ettirmek uzlaşma değil, yok etme yöntemidir. Bu yöntem tarihte bolca karşımıza çıkan ve günümüzde de toplumların çeperlerine kadar yaydırılan iktidar-savaş yoludur. Avrupa, kısmen ABD, kapitalist sistemin hegemon güçleri olarak, dört yüzyıl boyunca uygulanan iktidar-savaş yönteminden gerekli dersleri çıkarıp ulus-devleti tümüyle yıkmadan (Çünkü iç ve dış savaşların temel nedeni iktidarın bu tip örgütlenmesidir), yeniden federal birlikler halinde inşa etmeye çalışıyorlar. İnsan hakları, sivil toplum ve demokratikleşme argümanlarını katıştırarak. Açık ki, ulus-devlet eski katı biçiminden esnetilerek, daha çözümleyici bir devlet aracı durumuna getirilmek isteniyor. Rusya ve Çin'de de benzeri gelişmeler vardır. Katılıkta ısrar eden Kuzey Kore, Irak, Suriye, Türkiye ve İran'a vb. daha sert yükleniliyor. Irak ibretlik olarak hedef seçildi. Artık kaotik bir hal alan krizden en az kayıpla ve fazla yara almadan çıkmak istiyorlar.

Sistemin Roma türü bir imparatorluk yaşayıp yaşamadığı tartışılıyor. Şüphesiz Roma'dan çok daha etkili bir küresel yönetim vardır. İster hegemonik, ister imparatorluk olsun, bu iradenin gücü tartışılamaz bir ağırlığa sahiptir. Sistemini sürekli restore edip ayakta tutmaya çalışacaktır. AB türü kıtasal düzenlemeler Asya, Afrika ve Amerika'da da gündemdedir. Ortadoğu için Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) geliştiriliyor. BM'nin reformasyondan geçirilmesi düşünülüyor. Ekonomik, kültürel ve sosyal yeniden düzenlemeler süreklilik kazanmaktadır. Yani karşımızda ve halen içinde güdüldüğümüz uygarlık sistemi, son çağının en kaotik döneminden geçse de boş durmuyor.

Uzlaşı refleksi var mı denilirse, bence bu yöntemi de hiç eksik etmiyor. Kaldı ki, tarihinde sıkça denediği ve asıl sonuç aldığı bu yöntemdir. Karşı tarafın bilinçliliği, örgütlülüğü ve özgürlük inisiyatifi zayıf kaldıkça, sistem uzlaşma süreçlerinden hep başarılı çıkmıştır. Örneğin reel-sosyalizmi başta SSCB ve Çin örneğinde gördüğümüz gibi bu yöntemle etkisizleştirmiştir. Modernizm zaaflarını (ulus-devlet, endüstriyalizm, pozitivizm) kullanarak bu başarıyı elde etmiştir. Ulusal kurtuluş ve sosyal-demokratları daha kolay asimile edip etkisizleştirmiştir. Anarşist, feminist, ekolojik ve bazı radikal hareketleri ise marjinalleştirmeyi başarmıştır.

Tüm bu göstergelere rağmen, sistemin gücü her şey değildir. Daha da ötesi, en zayıf dönemini yaşıyor. Eğer demokratik uygarlık cephesi hala istediği, gerekli ve hak edilmiş olan kazanımları elde edemiyorsa, bunun temel nedeni halen esas alması gereken paradigmatik devrimini tam yapmaması (temel bilimsel yaklaşım), yeterli program, örgüt ve eylem gücüne erişememesidir. Bunlar elde edilmeyecek ve erişilemeyecek hedefler değildir. Demokratik uygarlık hareketi kendi asli kimliğine (özgürlük, eşitlik, demokratlık) sahip çıkarak, tarih-sosyal çözümlemesini yaparak, program, örgüt ve eylem biçimlerini dünya, bölge ve yerel çapta inşa edebilir. Dünya Demokratik Konfederalizmi; Asya, Afrika, Avrupa ve Avustralya için bölgesel demokratik Konfederalizmler gündemleştirilebilir. Özellikle Ortadoğu için Ortadoğu Demokratik Konfederalizm projesi mevcut kaotik ortam içinde oldukça anlamlı bir çalışma olacaktır.

Şimdiye kadar içine düşülen 'ya hep, ya hiç' taktik yaklaşımlarından uzak durularak, sonuna kadar devrim veya savaş ile bunun karşıtı olan sonuna kadar Hz. İsa tavrı (barış), çok geleneksel ve komplike olan iktidar olgusu karşısında başarılı ve etkili olamaz. Direniş, isyan ve inşa çalışmalarını bir yaşam biçimi haline getirerek, özgürlük inisiyatifini elden bırakmadan, sistemin tüm güçleriyle yerinde ve zamanında uzlaşmalara varmak daha çok geliştirici ve kazandırıcı bir yöntemdir. Ama tekrar etmeliyim ki, demokratik uygarlığın kimliğimiz olduğunu, uzlaşmaya

girebileceğini, fakat devletli uygarlık içinde kendini asla eritip yitirmeyeceğini bilmemiz, yapılandırmamız ve korumamız ŞARTIYLA!

12- Sonucu yazım tarzıma ilişkin birkaç hususa değinerek bitirmek istiyorum. Başlarken mitolojik, dinsel, felsefi ve bilimsel anlam kategorilerini iç içe kullanmayı bir yöntem olarak deneyeceğimi söylemiştim. Sanırım bu konuda kısmen başarılı oldum.

Mitolojik söylemden vazgeçemeyiz. Özellikle tarih öncesi, neolitik, ilkçağ tarihi ve demokratik uygarlık büyük kısmıyla mitolojiktir. Efsane ve bilge söyleyişlerinde kendilerini dile getirirler. Sosyolojik olarak başarılı çözümleri yapılırsa, tarih anlatımını kesinlikle güçlendirip renklendirirler. Olduğu gibi değil de, sosyolojik yorumdan geçirmek kaydıyla, dinsel görüş de kesinlikle tarihsel anlatımın vazgeçilmez bir argümanıdır. Tarih önemli oranda dini dogmalarda gizlenmiştir. Bunun çok nedenleri vardır. Yine toplumsal gelişmeler de dinde çoğunlukla kendine özgü anlatımla yer alırlar. Sosyolojik-tarihsel bir yaklaşımla muazzam bir bilgilendirici kaynak durumundadırlar.

Felsefesiz tarihin yazılamayacağı açıktır. Kendisi en kaba bir metafizik olduğu halde, pozitivizmin sadece olgulara dayalı tarih yapılabileceği tezi saçmadır. Kapitalizmin resmi görüşü ve dini olarak, pozitivizmin sanki tarihi sermaye yokmuş ve her şey aniden Avrupa'ya gökten zembille inmiş gibi sergilediği bu tip yaklaşımlar aslında mitolojiktir. Dinselleştikleri zaman nesnel putçuluğun modernizm çağını temsil ederler. Dolayısıyla felsefeyi sıkça ve yoğun biçimde kullanmak, tarihsel-toplumsal anlatımın en vazgeçilmez kaynağıdır.

Bilimsel yaklaşımla amaçladığım ne nesnel, ne de öznel ağırlıklı anlatım biçimleridir. Algı-olgu eşitliği veya benzerliğinin farkındayım. Bilimsel yöntemim, zaten tüm dile getirdiğim kaynakları iç içe kullandığımdan ötürü 'yorumculuk' olarak değerlendirilebilir. Nesnelliğe çok ağırlık vermediğim, verme gereği duymadığım çözümleme tarzımdan gayet iyi anlaşılmaktadır. Öznelciliğe fazla kaymadığım da konuya hâkim birçok kimse tarafından rahatlıkla fark edilebilecektir.

Özne-nesne ayrımını inkâr etmeden aşmak gibi bir yorum gücünü sürekli geliştirmek istediğimi belirterek, kaba yetmezlik ve eksikliklerimin bağışlanmasını diliyorum. Toplumla ilgili herkesin anlam gücüne güç kattığım anlaşılırsa, kendimi mutlu sayarım.

TARIH VE TOPLUMU SADECE İKTIDAR GÜCÜ, ERKI OLARAK YORUMLAMAK İSTEYEN ANLAYIŞLARA DA ÇOĞUNLUKLA RASTLANIR

Kapitalist dünya sisteminin bilgi yapısı, en az iktidar ve üretim-birikim aygıtları kadar kriz yaşamaktadır.

Kapitalist dünya sisteminin bilgi yapısı, en az iktidar ve üretim-birikim aygıtları kadar kriz yaşamaktadır. Bilgi yapılarının doğası gereği özgür tartışmaya daha yatkın olmaları, bilimsel krizin boyutları üzerinde geniş yorumlama imkânları sunmaktadır. Bilginin toplum ve iktidar yapılarındaki rolü hiçbir dönemle kıyaslanmayacak boyutlarda anlam bulabilmektedir. Toplumsal yaşamın bilgi-bilişim aygıtları tarihi bir devrimi yaşamaktadır. Buhran olarak devrimsel süreçler özünde hakikat rejimlerini arama rolünü de oynarlar. Hegemonya sadece birikim, üretim ve iktidar alanlarında konumlanmaz; bilme alanında da şiddetli hegemonik mücadelelere tanık olunur. Bilme alanında meşruiyet sağlamamış hiçbir üretim-birikim-iktidar yapılanması varlığını uzun süre kalıcı kılamaz.

Yakın döneme kadar hükümranlığını sürdüren pozitif bilimlerin hiç de lanse edildikleri gibi anti-metafizik ve anti-din perspektifli olmadıkları, en azından metafizik ve din kavramları kadar dinsel ve metafizik bir boyut taşıdıkları açığa çıkmakta ve tartışılmaktadır. Klasik Yunan toplumuna ve Aydınlanma dönemi Avrupa'sına mal edilen doğa bilimlerinin zaferi, bizzat doğa bilimlerinin bağrında en önemli darbeleri yemektedir. Sürekli ilerletici-doğrucu anlayış bu pozitif bilimlerin en zayıf yanını oluşturmaktadır. Çünkü evrenin böyle bir yapısı ve amacı tespit edilememektedir. Gerek atom-altı dünya, gerek kozmolojik evren, gözleyen-gözlenen ikileminden kurtulamamaktadır. Zira insan bilinci de bu sürecin kapsamındadır. Kapsam üstü role nasıl bürüneceği kestirilememektedir. Sınırsız farklılaşma potansiyelinin kendisi yeni yorumlara ihtiyaç göstermektedir.

Avrupa merkezli bir bilgi yapısı olan sosyoloji, aslında pozitif bilim heveslilerinin fizik, kimya ve biyolojide olduğu gibi, toplumu da benzer bir olgu sayıp, aynı yaklaşımlarla izah etme iddiasından öteye gitmemektedir. Çok farklı bir doğaya sahip olan insan toplumunun nesnelleştirilmeye cesaret edilmesi, sanıldığının aksine aydınlanmaya değil, daha sığ bir putlaşmaya yol açmaktan kurtulamamıştır. Ulus-devletlerine bilgi yapıları sunmak için işe koşturulan Alman ideologlarının felsefe açılımlarının, İngiliz ideologlarının ekonomi-politik bilimiyle Fransız filozoflarının sosyolojilerinin birer iktidar ve sermaye birikim aygıtlarını meşrulaştırma araçları olduğunu, günümüz bilim tartışmaları yeterince açıklığa kavuşturmaktadır. Son tahlilde Alman felsefesi, İngiliz ekonomi-politiği ve Fransız sosyolojisi, yükselen ulus-devlet milliyetçiliğine zemin oluşturmaktan kurtulamamışlardır. Bir bütün olarak Avrupa merkezli bu sosyolojilerin, Avrupa merkezli kapitalist dünya sisteminin bilgi yapıları olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Fakat bunları söylemek sorunu çözmüyor. Karşıt görüş olarak ortaya çıkan Marks-Engels sosyalizminin veya sosyolojisinin de toplumun en kaba (vulger) bir yorumu olduğu yeterince açığa kavuşmuş bulunmaktadır. Tüm karşıtlık iddialarına rağmen, bunların kapitalizmin resmi ideolojisi olan liberalizmden daha fazla kapitalizme hizmet etmekten kurtulamadıklarını, reel sosyalizm, sosyal demokrasi ve ulusal kurtuluş akım, hareket ve devlet sistemlerinden yeterince anlayabilmekteyiz. Çok soylu mücadele geleneklerine rağmen, hem de ezilen sınıf ve uluslar adına bu duruma düşülmesi, bilgi yapılanmalarıyla yakından bağlantılıdır. Dayanılan bilgi yapılanmaları olumlu ve olumsuz yanlarıyla bir bütün olarak arzu edilenin hilafına sonuçlar üretmişlerdir. Temel paradigma ve yapılanmalarında ciddi bir kusur ve yanlışlıklar zinciri olmasaydı, bu sonuçlar kolay ortaya çıkmazdı.

Diğer bir karşıt akım olarak kendini dayatan aşırı görecilik kuramları da, kapitalist dünya sisteminin bilgi yapıları olmaktan kurtulmaları şurada kalsın, belki de aşırı bireyselliklerinden ötürü kapitalizmin bireyciliğine en fazla hizmet etme mazhariyetine eriştiklerini söyleyebilirler. Anarşist yaklaşımlar da buna dahildir. Kapitalizmi eleştirmek, kapitalizme çok karşı olduğunu söylemleştirmek, sıkça görüldüğü gibi ona hizmetin etkin bir yolu olmaktadır. Bunda da temelde paradigmatik bakış, bilgi yapılarındaki yetersizlikler ve yanlışlıklar rol oynamaktadır.

Fizik bilimleri ne söylendiği kadar salt fiziki doğayla (buna kimya ve biyoloji de dahildir) bağlantılıdır, ne de beşeri bilimler denen edebiyat, tarih, felsefe, ekonomi-politik ve sosyoloji salt toplum doğasıyla ilgilidir. İki bilimin kesişme noktası olarak sosyal bilim kavramını geniş anlamıyla olumlu karşılamak mümkündür. Çünkü her bilim sosyal olmak durumundadır.

Sosyal bilim tanımında anlaşmakla sorun halledilmiyor. Daha önemli olan, neyin temel model olarak alınacağı, diğer bir deyişle toplum çözümlemesinde hangi birimin esas alınacağıdır. “Temel birim tümüyle toplumsal doğadır” demek, sosyal bilim için fazla anlam ifade etmez. Sayısız toplumsal ilişki içinde belirleyici önemi olanları seçmek, anlamlı teorik bir yaklaşım için ilk yapılması gereken tercihtir. Seçilecek toplumsal birim geneli izah ettiği oranda anlamlı bulunacaktır. Toplumsal alana ilişkin çeşitli modeller geliştirildiği bilinmektedir.

Bilinen ve en çok kullanılan birim olarak genelde devleti, özelde ulus-devleti esas alan yaklaşımlar daha çok burjuva orta sınıf perspektifidir. Tarih ve toplum devletlerin inşa, yıkılış ve bölünme sorunları etrafında incelenir. Tarihsel-toplum gerçekliğinde en sığ yaklaşım modellerinden biri olan bu eğilim, devletlerin resmi eğitim anlayışı olmaktan öteye rol oynamaz. Devleti meşrulaştırma ideolojisi rolünü oynamak esas amacıdır. Aydınlatıcı olmaktan ziyade, karmaşık tarih ve toplum sorunlarını perdelemeye hizmet eder. En itibarsız sosyolojik yaklaşım durumundadır.

Sınıf ve ekonomiyi temel birim olarak seçen Marksist yaklaşım, devlet birimine karşı kendisini alternatif model olarak formüle etmek istedi. İşçi sınıfı ve kapitalist ekonominin temel toplumsal inceleme modeli olarak seçilmesi, tarih ve toplumu ekonomik ve sınıfsal yapısı ve önemi açısından izah etmeye katkıda bulunsa da, çok önemli kusurları beraberinde taşımıştır. Bu yaklaşımın devlet ve diğer üstyapı kurumlarını altyapının ürünü sayması ve basit yansımalar olarak değerlendirmesi, ekonomizm denilen indirgemeciliğe kaymasına yol açtı. Ekonomik indirgemecilik de tıpkı devlet indirgemeciliği gibi çok karmaşık ilişkiler bütünlüğüne sahip tarihsel-toplum gerçekliğini perdeleme kusurundan kurtulamadı. Özellikle iktidar ve devlet analizinin yetersizliği, adına hareket ettiğini iddia ettiği ezilen emekçi sınıf ve halkların yeterince ideolojik ve politik donanıma erişmemesine yol açtı. Dar ekonomik mücadeleyle fırsatçı devlet komploculuğu biçimindeki iktidar ve devleti yıkma ve inşa etme anlayışı, kapitalizme en az has ideolojisi olan liberalizm kadar hizmet etti. Çin ve Rus gerçeği bu hususu çok iyi aydınlatmaktadır.

Tarih ve toplumu sadece iktidar gücü, erki olarak yorumlamak isteyen anlayışlara da çoğunlukla rastlanır. Fakat bu yaklaşımlar da devlet modeli seçimi kadar kusurludur. Her ne kadar iktidar daha kapsamlı bir inceleme birimi ise de, kendi başına toplumsal doğayı açıklamaktan yoksundur. Toplumsal iktidar çok önemli bir inceleme konusu olmakla izah edici yanlara sahiptir. Fakat iktidar indirgemeciliği de her türlü indirgemeci anlayışta gözlemlenen kusurlara sahiptir.

Toplumu kuraldan yoksun, sonsuz tekilci ilişkisel gelişmeler halinde incelemek de sıkça karşımıza çıkan bir yaklaşım türüdür. Neredeyse tasvirci edebi yaklaşım modeli olarak da niteleyebileceğimiz bu aşırı göreci yaklaşımlar, ancak toplumsal ormanlar içinde kaybolmaya götürür. Tersi gibi görünen, ama özde aynı rolü oynayan aşırı evrenselci yaklaşım modelleri ise, toplumu fizik yalınlığı içinde birkaç kanunla tarif etmeye çalışırlar. Toplumun zengin çeşitliliği karşısında en çok körleşmeye hizmet eden yaklaşım bu olsa gerekir. Pozitivist toplum anlayışı hem aşırı göreciliği, hem de aşırı evrenselciliği bağrında taşıyan en kaba model olarak anılmaya değerdir.

Liberalizm, burjuva orta sınıfın resmi ideolojisi olarak, tüm bu modellerden eklektik bir seçim biçiminde kendini sunar. Böylelikle görünüşte her modelin doğru yanlarına sahip çıkmış gibi kendini sistemleştirir. Özünde tüm modellerin en kusurlu yanlarını bazı doğrularla karıştırarak, eklektizmin en tehlikeli bir biçimini sürekli inceleme modeli olarak topluma sunar. Resmi anlayış olarak toplumun kolektif hafızasını sömürgeleştirip işgal eder. İdeolojik hegemonyasını kesinleştirir.

İlk büyük savunmam olan 'Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa' adlı çalışmamı fazla model çalışması yapmadan, hatta bunun farkında bile olmadan sunmak durumunda kaldım. Çok aceleyle fazla inceleme imkânı bulmadan hazırlamıştım. Bir model geliştirme iddiasında da değildim. Toplumsal gerçekliğe ilişkin irticalen sahip olduğum bir tarzı dile dökmüştüm. Daha sonraları Murray Bookchin, Immanuel Wallerstein, Fernand Braudel başta olmak üzere, bazı önemli sosyologların yaklaşım modellerini inceleme fırsatım doğdu. Ayrıca Nietzsche, Michel Foucault ve diğer bazı filozofları da özce kavrıyordum. Bunların içinde en önemlisi, Dünya Sistemi adlı birçok düşünürden derlemesini sunan Andre Gunder Frank'tı. Adını bile bilmediğim bu düşünürün derlemesini, savunmamın en iddialı savunucusu olarak değerlendirmekte gecikmedim. Birçok düşünürün son dönemde bazı incelemelerinde benzer yaklaşımları sunmaları, kendi model çalışmam üzerinde yoğunlaşmaya itti.

Gerek I. Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem analizi, gerek Fernand Braudel'in bütünlükçü 'tarihsel süre' analizleri zaten savunmamın özünde önemli ipuçlarını taşımaktaydı. Reel sosyalizmin yenilgisini uzun süredir benzer yaklaşımla izah etme çabama da katkı sunuyorlardı. Ayrıca Nietzsche ve Michel Foucault'nun modernite ve iktidar yorumlamalarını kavramakta güçlük çekmediğim gibi, temel eğilimlerime hayli yakın buluyordum. Adını anmadan geçemeyeceğim Gordon Childe'ın Mezopotamya'daki arkeolojik çalışmalara dayalı 'Tarihte Neler Oldu' adlı eseri de ufuk açıcıydı. Daha çok sayıda filozofik çalışmayı adeta birer rapor niteliğinde ele alıp inceleyerek, kendi 'model birimim' iddiasını gütmeden, bir seçim yapmak durumunda kaldım. Bu büyük savunmamın daha da geliştirilmiş analiz yöntemini adeta bir modelmiş gibi sunmam yanlış anlaşılmamalıdır. Tüm sorunum bütünlüklü, belirleyici bir tarihsel-toplumsal analiz birimine tercih yapmaktı. Mevcut tüm modeller, kısaca bahsettiğim gibi birçok doğru yanlar taşısa da, göze alınamayacak kusurlar ve yanlışlıklara da sahiptir. Hepsinde ortak eksiklikler tespit ediyordum.

En çok yaklaştığım model olan Andre Gunder Frank'ın Dünya Sistemi bile bana çok ciddi bir kusuru barındırıyor gibi geldi. Dünya sistemini dayandırdığımız Sümer toplumunun ilk sermaye birikimini sağlayan toplum olduğu açıktı. Sümer toplumundan günümüze ana nehir uygarlığı olarak kümülâtif bir birikim yaklaşımını da son derece doğru buluyorum. Birikimin hegemonya-

rekabet, merkez-çevre ve alçalma-yükselme biçiminde bir tarihsel sürekliliğe sahip olduğuna da katılıyordum. Birikimin gerçekleştiği üçlü sacayağı olarak ekonomik, politik ve ideolojik-ahlaki boyutları anlaşılır hususlardı. Üretim tarzından ziyade birikim tarzlarının önemi, hegemonik geçişlerin üretim tarzı geçişlerinden daha önemli sonuçlar doğurması da bu meyandadır. Frank'ın, I. Wallerstein'ın Avrupa merkezli kapitalist dünya-sistem analizinin kapitalizmi dünya çapında gerçekleşen tek sistem olarak sunmasını eleştirmesi yerindeydi. Avrupa uygarlığının istisnailiği çok abartılı bir yaklaşımdı. Kendisi belki de uç bir uygarlık olarak marjinal bile sayılabilirdi. Yine sosyalizm, kapitalizm, kölecilik ve feodalizm gibi temel toplum-biçim kavramlarının ideolojik gerçekler olarak değerlendirilmesi de doğruya daha yakın yaklaşımdı. Bu kavramların toplumsal gerçekliği izahtan çok perdelemeye hizmet ettiği de yabana atılmaması gereken bir düşünce olup, üzerinde durulmaya değerdi. 'Farklılık içinde birlik' arayışı çözüme katkı sunabilirdi, ama yetersizdi. Yine tarihsel-toplum çözümlemesine daha zengin bir katkı sunduğu açıktı. Daha iyi ve güzel bir toplumsal yaşam için yanılma payını da bir sistem analizi olarak değerlendirmek durumundayım. Fakat en temel kusuru, sanki aşılamayacak kapalı bir çembersel döngü sunma riski taşımasıydı. Hegemonik iktidar sistemlerine bir kadermiş gibi yaklaşılıyordu. Daha doğrusu, çıkış diyalektiksel olarak gösterilmiyordu.

Immanuel Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem analizinin, beş yüz yıllık bir süreyi esas alması yetersizdi. Tahlillerini beş bin yıllık süreye dayandırsaydı, çok daha verimli olacağı açıktı. Birçok düşünürün dünya-sistem değerlendirmesinde bunun ipuçlarını gördük. Avantajlı yanı ise, I. Wallerstein'ın dünya-sistemden çıkışın analizini daha güçlü yapabilmesidir. Yaklaşımları katkı sunucu nitelikteydi.

Fernand Braudel'in gerek kapitalizm tahlili, gerek bütünlüklü toplum anlayışını 'tarihsel süreler' biçiminde sunması gerçekten ufuk açıcı niteliktedir. Özellikle kapitalizmin pazar karşıtlığını belirlemesi ve iktidar tekelleriyle ekonomik tekellerin benzer birikim özelliklerine sahip olduklarını vurgulaması son derece önemlidir. En hoşlandığım bir cümlesi "Vurgu'lu iktidarlar hep kapital salgılar" oldu. Yine, "Para gibi iktidar da biriktirilir" demesi, anlayan için öğretici değeri yüksek belirlemelerdir. Hem I. Wallerstein'ın hem de F. Braudel'in sosyalist devrimlerin başarısızlığını bir boyutuyla kapitalist moderniteyi aşamamalarına bağlamaları da belirleyici ve hayli öğreticidir. Fakat her iki ünlü düşünürün bizzat bahsettikleri 'ekonomizm indirgemeciliği' konusunda sorgulanmaları gereğine ben de katılmaktayım.

Bir kez daha belirtmeliyim ki, benim sosyal bilim yaklaşımım, çok sınırlı da olsa bahsettiğim bu önemli düşünürlerden etkilense ve bahsetmediğim çok sayıda diğer düşünürlerden benzer etkileri taşısa da, kendine özgü boyutlar ihtiva etmektedir. 'Bir Halkı Savunmak' adlı ikinci büyük savunmamda açıkladığım hususları daha da derinleştirip sistematize ettiğim kanısındayım. Bu kanımın temelinde şu husus yatmaktadır: Bana göre mevcut epistemolojiler (bilgi yapılanmaları) iktidar aygıtlarının bir parçası olmaktan kurtulamamışlardır. İradeleri hilafına bu böyledir. Karl Marks gibi en bilimsel yaklaşım sahibi birisinin kapitalin içyüzünü en yetkin gören bir kişi olduğu kuşku götürmez. Ama bu çok önemli özelliği, onu kapitalist moderniteden kopartmaya yetmemiştir. Marks'ın dayandığı bilgi yapıları ve yaşamı binlerce bağla bu moderniteye bağlıydı. Bunları suçlamak için değil, gerçekliğini anlaşılır kılmak için belirtiyorum. Lenin ve Mao için de benzer sorunlar geçerlidir. Düşündükleri sistem birçok öncülüyle (başta bilgi yapıları, modern yaşam anlayışları) moderniteye (kapitalist modernite) bağımlıydı. Örneğin endüstriyalizm ve ulus-devlet gibi dev konuları sosyalist içerikle fethedeceklerini düşünüyorlardı. Hâlbuki biçim ve içerik olarak modernitenin bu temel kalıpları sermaye birikimine odaklıydı. Onu esas alan, ne kadar karşıtı da olsa, kapitalizm doğurmaktan kurtulamazdı. Reel sosyalizm eleştirilerim tüm bu hususlarda çok açık hale gelmişti. Fakat eleştiri yetmez. Yerine ne koymalıydım? Önem taşıyan soru buydu. Sürekli yoğunlaştığım soru da bu oldu.

Demokratik uygarlık seçeneğinin, görünüşte çok basit olmasına rağmen, yeni bir adlandırma uygun karşılanana kadar bu ad altında sistematik bir yaklaşım modeli olarak sunulması bana çok gerekli ve çözümleyici görünmektedir. Her şeyden önce, bu seçenek merkezi dünya uygarlık sistemine alternatif bir sistem önermektedir. Demokratik uygarlık sadece günümüz ve gelecek için bir ütopya değildir; tarihsel-toplumun daha somut yorumu için de son derece gerekli ve açıklayıcı görünmektedir. Sermaye birikimi ve yol açtığı iktidar aygıtlarının olduğu her mekân ve zaman koşulunda bir direnme ve alternatifinin bulunması, toplumsal doğanın bir gereğidir. Toplumlar hiçbir yerde ve zamanda sermaye birikimleri ve iktidar aygıtlarına karşı direnmesiz ve alternatifsiz davranmamışlardır. Çoğunlukla yenilmeleri, direnmelerin yokluğunda ve alternatifsizlikte değil, başka koşullarda aranmalıdır.

Sermaye ve iktidar birikimlerinin akıl almaz öykülerini çok iyi özümsemedikçe, demokratik uygarlık kavramını anlamlandırmakta güçlük çekeriz. Bu konuda bilgi yapılanmaları hep iki tür hata arasında gidip gelmişlerdir: Ya tamamen bilgi-iktidar yapılanmaları içinde erimişlerdir, ya da sekter mezhepler halinde (bilim, siyasi seçenek ve ahlaki tutumlarını bağımsızca seçemeden) güdük kalmaktan veya güdük bırakılmaktan kurtulamamışlardır. Bunda şüphesiz zor'un ve sermayenin baştan çıkarıcı rolünü sürekli göz önünde bulundurmak gerekir. Bu iki çarpıcı bilgi yapılanma anlayışını mahkûm etmeden, demokratik uygarlık seçeneği görünür kılınamaz. Olmayan şey demokratik uygarlık gerçekliği değil, onu görmekten aciz bıraktırılmış bilgi-iktidar yapılanmaları ve sapkın mezhepçiliktir. Tarihsel-toplum anlatımlarının sadece eksiklikleri ve yanlışlıklarıyla izah edilemeyecek olan bu gerçeklikler, ancak köklü bir 'bilimsel geçişle', yani sosyal bilimlerde bir devrimle dönüştürülebilir.

Beş bin yıllık sermaye birikimi üzerine kurulu iktidar ve devlet yapılanmaları, muazzam ölçülerde ideolojik ve bilgi yapıları örgütlemeden rejimlerini sürdüremeyeceklerini günlük deneyimleriyle gayet iyi bilmekteydiler. Hegemonik iktidar aygıtlarının aynı zamanda 'üçüz'lerinin diğer ikisi olan artık-ürün, artık-değer ve meşrulaştırma araçlarını sürekli biriktirdiklerini gözlemin temel unsuru olarak görmedikçe, sosyal bilimlerin anlamlı hakikat rejimleri olamayacaklarını bilmek gerekir. Mitoloji, din, felsefe ve pozitif bilim yapılarının sermaye ve iktidar birikim tarihiyle sıkıca iç içe olup, çıkar birliklerini hep gözettikleri anlaşılmadıkça, sosyal bilimlerde devrim mümkün olamaz.

Demokratik uygarlık kavramından çıkarsanacak ikinci önemli husus, sosyal bilimlerde devrime en geniş zemini sunmasıdır. Şunu temel iddia olarak (tez de diyebiliriz) gözlemliyoruz: Tarihin tüm 'barbarları', kavim göçleri, lümpenleri, kabileleri, komünleri, sapkın mezhepleri, cadıları, işsizleri ve yoksullarının anlamlı hareket ve sistemlerden sürekli yoksun olduklarını, bunun kaderleri olduğunu iddia etmek, açık ki sermaye ve iktidar birikim sahiplerinin çıkarları adına mitoloji, din, felsefe ve bilim yapıları üretmektir; bilgi birikim aygıtları oluşturmaktır. Tarihte sadece sermaye ve iktidar egemenliği yoktur. Aynı zamanda bu egemenliklerle sürekli çıkar birliği içinde olan bilgi düzenekleri (mitolojik, dinsel, felsefi ve bilimsel), egemenlikleri de iç içe söz konusu olmuştur. Başta Marksist sosyal bilimler olmak üzere, önde gelen birçok muhalif sosyal bilim yapılarının başarısızlığının temelinde, sosyal bilim devrimlerini tüm sermaye ve iktidar birikim tarihine dayalı olarak ele almaları ve alternatif bir uygarlık sistemiyle iç içe geliştirememeleri yatmaktadır. Şüphesiz bahsedilen birçok husus kapsamlı eleştirilere tabi tutulmuş, fakat daha ileri götürülüp tüm tarihi kapsayan bir anlatım birimi çerçevesine oturtulamamıştır. Dünya sistem anlayışını oluşturamamışlar, bölük pörçük denemeler olmaktan kendilerini alıkoyamamışlardır.

Demokratik uygarlık sisteminde üçüncü önemli unsur, tarım devriminden itibaren gelişen kent ve endüstri unsurlarının, orta sınıflaşmaya dayalı ve toplumda her zaman kanser hücreleri rolü oynayan aşırı sermaye, iktidar ve devlet birikimlerine fırsat tanımadan geliştirme gücüne sahip olmasıdır.

Yani kent ve endüstriye 'evet' deniliyor. Fakat bünyelerindeki kanserleşme hücrelerine 'hayır' diyor. Günümüzün devleşen kent-endüstri-iktidar ve iletişim ağlarını gözlemlediğimizde ve ayrıca çevre, kadın, yoksulluk ve işsizliğin felaket boyutlarında sorun oluşturduklarını bu gözlemlerle iç içe yerleştirdiğimizde, toplumsal yapılanmalardaki kanserleşme tabirinin yersiz olmadığı gayet iyi anlam kazanacaktır. Özellikle başta I. Wallerstein olmak üzere günümüzün önde gelen sosyal bilimcileriyle tarihsel süreçlerde hiç eksik olmayan sözde barbar (Barbarlık kavramı yeniden tartışılacaktır) akınları, mezhep sapkınlıkları, köylü isyanları, ütopyacılar, anarşistler, en son feministler ve çevreci hareketlerin artan çığlıkları, toplumsal bünyede vahamet arz eden kanserleşme tehdidine karşı bütüncül bir anlam kazanabilir. Hiçbir toplum mevcut kent, orta sınıf, sermaye, iktidar, devlet ve iletişim aygıtlarındaki birikimleri uzun süre daha taşıyamaz. Demir kafese sımsıkı kapatılmış toplum kendi çığlıklarını sonuç alır kılıcı düzeye taşıyamasa da, ekolojinin günlük olarak S.O.S. işaretleri vermesi sorunların kriz ve kaos hallerinin altında mevcut merkezi uygarlık sisteminin yattığını gayet iyi açıkladığı gibi; kriz ve kaostan çıkışın da ancak köklü tarihsel-toplumsal kaynaklara bağlanmış ve günceli bu kaynakların mevcut hali olarak çözümleyen bir aydınlatmayı gerektirdiğini, geleceğin de ancak bu temelde Merkezi Dünya Demokratik Uygarlık Sistemi ile sağlanabileceğini iddia ediyoruz.

Savunmam, bu ana tezin çeşitli boyutlarda aydınlatılması etrafında yoğunlaşacaktır. Tarihi evrensel boyutlarda anlamaya çalışmam, şüphesiz bir ilke değeri taşıdığına inandığım, evrensel tarih olmadan yerel tarihlerin anlam bulamayacağı görüşüne bağlıdır. En silik toplumların tarihinin bile evrensel tarihin ışığında aydınlatılabileceği kuşkusuzdur. Ayrıca güncelliğin (şimdiki halin) tarih, tarihin şimdi olduğuna da ilke düzeyinde değer vermekteyim. Ama şu önemli hususu da ekleyerek, bu iki önemli tarih ilkesini paylaştığımı tekrarlamalıyım: Yerel şimdiki hal, salt bir tekrar olarak, bir gelenek olarak tarihi tekrarlamaz. Mutlaka kendi katkı FARKLARINI, ÖZGÜNLÜKLERİNİ katarak, tarihsel birikimde önemli rol oynar. Yani tarih sadece bir tekerrür değildir; her mekânın ve zamanın katkısını biriktirerek tekerrür eder.

Sadece bundan önceki savunmalarımda değil, genel olarak tüm yazılı ve sözlü konuşmalarımdaki farklılıklara bu ilkeler çerçevesinde bakıldığında bu yaklaşımımın anlayışla karşılanacağından kuşku duymuyorum. Görüşlerimin kuru bir tekrar veya köklü bir döneklik olarak yorumlanmaması gerektiği açıktır. Gelişmenin farklılaşma olduğu, evrenin biricik ilkesinin de ancak farklılaşarak değişim sağladığı, gözlemlemesini bilenler için açıktır. Bir, iki ettiğinde, sadece basit bir nicel birikim oluşmaz; bununla birlikte iki'nin her zaman bir'den farklılığı olarak gerçekleşir.
Savunmanın bu bölümüne ilişkin önsöz ve giriş kısmından sonraki kısımda bazı yöntem sorunları tartışılacaktır. Bilimlerdeki aşırı parçalanmanın bilimsel kriz anlamına geldiği, bunun sistem kriziyle bağlantılı olduğu vurgulanacaktır. Bilime bütünlüklü yaklaşımın anlamı üzerinde durulacaktır.
Diğer bir yöntem konusu olarak, farklı doğalar, özellikle toplumsal doğanın farklılığı vurgulanacaktır. Doğaya (Birinci Doğa) dönüşün köklü yaklaşımları gerekli kıldığı, aynı zamanda kadın sorunuyla bağı içinde işlenecektir.

Özne-nesne ayrımına ihtiyatlı yaklaşılacak, yol açtığı sorunlar ve giderme yolları tartışılacaktır. Sermaye birikim sistemiyle bağlantısı gösterilip aşma gereği vurgulanacaktır.

Evrenselcilik-görecilik, döngüsellik-çizgisellik, küresellik-yerelcilik gibi önemli yöntemsel ikilemlerde de açık olmak önem taşır. Ayrıca diyalektik yöntemin yeniden yorumu gerekmektedir.

Yöntemsel kavramlardaki netleşme, diğer konuların anlatımını kolaylaştırabilir. Bir konu olarak düzenlenmesi bu nedenle gerekli görüldü.

Dördüncü kısım, Özgürlüğe Felsefi Bir Yaklaşım başlığını taşımaktadır. Demokratik uygarlık sistemi özgürlükle yakından bağlantılı olduğundan, konunun aydınlatılmasını önemli kılmaktadır. Merkezi uygarlık sisteminin tahakkümcü niteliği, demokratik uygarlığın özgürlük karakterini başat kılmaktadır. Bu bölümde eşitliğin özgürlükle sıkı bağı çözümlenecektir. Daha da önemlisi, hakiki bir kavram olan eşitlik kavramının farklılıkları gözeten temelde yorumlanması üzerinde durulacaktır. Sistemlerle bağı içinde çözümlenmemiş özgürlük ve eşitlik kavramlarının sosyal bilimlerde önemli sorunlara yol açtığı göz önünde tutularak yeniden yorumlanmaları, ana tezimize ilişkin açıklayıcı olacaktır.

Beşinci kısım, insan türündeki aklın eleştirisini konu edinmektedir. Toplumsal akıl tanımlanmaya çalışılırken, teorik-pratik, analitik-duygusal boyutlardaki işlerliği aydınlatılmaya çalışılacaktır. Dünya sistemlerinin aklı kullanmaları nelere yol açabilir? Çözüm ve problem aracı olarak aklın sınırları var mıdır? Emmanuel Kant'ı nasıl güncelleştirebiliriz? Bu tür sorular çözüm aracı olarak kullandığımız aklımızın bizzat önemli problemlere yol açabileceği konusunda uyarıcı kılmaktadır.

Altıncı kısımda toplumsal problemin doğuşu ve gelişimi incelenmektedir. Merkezi uygarlık sisteminin temel problem kaynağı olduğu tarihsel süreçler boyunca gözlemlenmeye çalışılacaktır. Toplumsal sorunların giderek dal budak salmaları sistemin özüyle bağlantılıdır. Dolayısıyla sermaye ve iktidar birikim aygıtları problemin kendisidir. Bir nevi problem tarihi tasarlanacaktır.

Yedinci kısımda problem çözümleyici araç olarak demokratik uygarlık sistemi önerilmektedir. Tarihin toplumsal tarih olarak yeniden tasarımlanması hangi anlamları bağrında taşımaktadır? Demokratik toplum ve tarih arasındaki kopmaz ilişki vurgulanmaktadır.

Sekizinci kısım, yedinci kısmın devamı olarak, kapitalist moderniteye alternatif demokratik moderniteyi tanımlamaya çalışmaktadır. İki modernite anlayışının neden gerekli olduğu, mümkün olduğu ölçüde yakıcı dersler ışığında işlenmektedir. Özellikle çağdaş devrimlerin yenilgisi bu bağlamda tekrar gözden geçirilmektedir.

Dokuzuncu kısım kapitalizmin sistemsel bunalımını ve çıkış olanaklarını çözümlemeye çabalamaktadır. Dünya uygarlık sisteminin güncel hali olarak kapitalist modernite çözülürken, alternatifleri neler olabilir? Demokratik moderniteyi nasıl inşa edebiliriz? Engeller ve olanaklar neyi sunmaktadır? Bu son derece yakıcı sorular şüphesiz cevabını da bağrında taşımaktadır.

Onuncu kısım sonuç olarak düşünülmektedir. Çeşitli açılardan denemenin bilânçosu dökülmektedir. Tarih ne düz bir kaderci çizgide seyretmekte, ne de kendi başına beklenen amaca doğru ilerlemektedir. Ne kendi başına kötülük kaynağı, ne de er geç iyilik sunucusudur. İnsan toplumsallığı güzel yaşamayı mümkün kılabilir. Toplumun kendisi muazzam bir çözüm kaynağıdır. Yeter ki kanser türleri de dahil, ölümcül hastalık türlerinden korumasını bilelim; muhteşem bir cenneti mümkün kılmış dünyamızı anlayarak güzel yaşamayı seçelim!

3- BAZI YÖNTEM SORUNLARI

Hedefe en kestirmeden ulaştıran yol anlamındaki yöntem, Batı merkezli bir kavram değildir. En eski çağlardan beri Ortadoğu bilgelik ekollerinde denenmektedir. Bilgiye erişimin elverişli yolları hep denenmiştir. İçlerinden en sonuç alıcı olanları temel yöntem olarak seçilmiştir. Düşünce ekollerinde en çok yoğunlaşılan kavramlardan bir mantık, dolayısıyla yöntem geliştirmek alışıldık bir usuldür. Dünya uygarlık sisteminin hegemonik merkezi Avrupa'ya kayınca, birçok alandaki üstünlük sağlayıcı gelişmeler bilimsel alanda yöntem konusunda da kendini gösterdi. Bacon,

Descartes ve Galileo'nun 16. ve 17. yüzyıllarda önemli metot yaklaşımlarıyla ortaya çıkışları hegemonik sistemin Avrupa'ya kayışıyla yakından bağlantılıdır.

En önemli yöntem kavramlarından olan özne-nesne ayrımının gelişimi doğaya hükmetmeyle ilişkilidir. Sermaye ve iktidarın yeni birikim aygıtları, hem fiziksel-biyolojik hem toplumsal doğa kaynaklarına yüklendikçe, bu kaynakların ne denli avantajlı olduklarını kavramakta gecikmediler. Her iki doğa kaynakları nesneleştirildikçe, sermaye ve iktidar birikimine artan katkıları peşi sıra sunuyorlardı. Bu maddi gelişmenin düşüncedeki karşılığı özne-nesne ayrımıdır. Bu durum Bacon'da objektif-sübjektif ayrımı halinde kendini yansıtırken, Descartes'te ruh-beden keskin ikiliği biçiminde yansıma bulur. Galileo'da matematik, doğanın dili olarak en gelişmiş bir nesne ölçütü olarak kendisini ortaya koyar. Tarihin uzun Mezopotamya yolculuğunun Antikçağ Yunanistan'ında yol açtığı gelişmeye benzer bir gelişme, özgün farklılıklarıyla birlikte Avrupa'nın batısında tekrarlanmaktadır. Sümer toplumu da aslında Yukarı Mezopotamya'nın bin yılların süzgecinden geçen yaşam pratiklerinin Aşağı Mezopotamya'ya taşınıp, özgün farklılıklarını da ortaya koyarak orijinal biçimini yaratmıştı.

Merkezi uygarlık sistemlerinde özne her zaman sermaye ve iktidar kaynaklıdır. Bilinci, söylemi ve hür iradeyi temsil eder. Bazen fert bazen kurumdur, ama hep vardır. Nesnenin payına düşen ise, hep iktidar dışı barbarlar, halklar ve kadınlardır. Ancak doğa gibi özneye kaynak hizmeti gördükçe akla gelirler. Başka tür anlamlarının olması doğası gereği düşünülemez. Sümer mitolojisinde insanın kul olarak tanrıların dışkısından, kadınların ise erkeklerin kaburga kemiklerinden yaratılış öyküleri, nesneleştirmenin boyutlarını tarihin derinliklerinde yansıtmaktadır. Bu nesne ve özne yaklaşımının Avrupa düşüncesine taşınması şüphesiz önemli dönüşümlerden sonra mümkün olmuştur. Ama gelişim zincirinin bu doğrultuda olduğu inkâr edilemez.

Günümüzde özne-nesne ayrımının silikleşmesi, finans-kapitalin başatlığıyla bağlantılıdır. Merkezi uygarlık sisteminde finans-kapitalin simgesel hegemonyası, özne-nesnenin tüm eski hallerini çözmüştür. Herkesin kendisini yeri geldiğinde özne, yeri geldiğinde nesne yerine koyması, sermaye ve iktidar birikiminin yeni biçimleriyle sıkıca bağlantılıdır. Toplum hem gerçek, hem sanal boyutlarda çığ gibi çoğaltılan (milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik ve bilimcilik kaynaklı) sermaye ve iktidar aygıtlarıyla ahtapot misali sarmalanmıştır. Bu koşullarda herkes ve her kurum kendini yeterince özne ve nesne konumunda bulabilir. Sümer toplumundaki tanrıların işlevini ideolojik aygıtlar devralırken, özne-nesne ayrımının dönüşümü kaçınılmaz olduğu gibi, tanrıların yeni simgesel özellikleriyle hükümranlıkları da mevcut ayrımı elbette gereksizleştirecektir.

Bilmelerin merkezi uygarlık tarihi boyunca giderek parçalanması ve kutsallığını yitirmesi benzer bir öyküye sahiptir. Sermaye ve iktidar aygıtları ne kadar çoğalırsa, bilmelerin de o denli parçalanması tarihte iyice gözlenen bir husustur. Tüm klan ve kabile toplumlarında bilim bir bütündür. Temsilcileri kutsal sayılır. Bilim tanrı vergisi kabul edilir. Herkese arzusu ve çabası oranında dağıtılır. Mitolojilerde bütünüyle, din ve felsefede başat ölçülerde yaklaşımlar bu yönlüyken, ilk parçalanma daha çok doğa bilimlerinde ve Batı Avrupa bilimsel yapısında görülür. Toplumdan giderek kopmuş ve sermaye-iktidar elitlerinin hizmetine iyice koşturulmuş yeni bilme organizasyonları (akademi ve üniversiteler), kendilerini açıkça yeni devletin (Leviathan) gözde kuruluşları mertebesinde bulurlar. Bilimin sermayeleşmesi ve iktidarlaşma süreci, topluma yabancılaşmasının da süreci olmuştur. Sorun çözen bilim karargâhları, mabetleri artık sorun yaratmanın, yabancılaştırmanın, ideolojik hegemonyanın merkezlerine dönüşmüştür. Ne kadar doğa ve toplum kaynağı varsa, o kadar bilim bölümü türetilmiştir. Yalnız başına bu gerçeklik bile bilim-sermaye-iktidar iç içeliğini kanıtlamaya yeterlidir. Bilim alanı tüm toplumun kutsalı olarak hizmet etmekten alabildiğine uzaklaşmıştır. Paralı bir meslek, hatta bizzat sermaye olmuşlar; iktidarın en tehlikeli suç ortaklığına bulaşmışlardır. Nükleer silahlar başta olmak üzere, her tür

yıkım silahları ve çevreyi yıkacak boyutlarda tehlike arz eden gelişmelerin bilim merkezlerinden kaynaklandığını iyi bilmekteyiz. Hakikat kaygısı (toplumun kolektif vicdanı) yerine, en verimli sermaye ve iktidar üretmenin akıl hocalığına terfi ettirilmişlerdir.

Günümüzde bilim denince ilk akla gelen, "Ne kadar para getirir?" sorusudur. Hâlbuki toplumun bilimden beklediği, kendi temel kaygılarına yanıttır. Toplumun maddi ve manevi kaygıları, bütünlüğü içinde bilimi tanrısallığın mesleği saymış ve öyle kabul görmüştür. Akademi ve üniversitenin yozlaşması bu koşullarla bağlantılıdır. Bilimsel kriz bu koşullardan kaynaklanmaktadır. Bilmenin tarihi, uygarlık tarihiyle bağlantılı olarak dönüşüm geçirerek, sistemin genel bunalımından da aynı ölçülerde nasibini almaktan kurtulamamıştır. Çözüm aracı olayım derken, kendisi en önemli sorun aracı haline gelmiştir. Sonuç bilimsel parçalanma, dağılma ve kaostur.

Farklı doğalar, diğer bir söylemle birinci, ikinci, üçüncü doğalar sorunu kavranmayı gerektirir. İnsan toplumu dışındaki tüm doğa, Birinci Doğa biçiminde ayrımlanmaktadır. Bu kendi içinde çelişkili bir kavramdır. Öncelikle canlı-cansız, bitki-hayvan, hatta fizik-kimya, bir adım ötede görünür-görünmez madde, enerji-madde ayrımları gibi sonsuz çeşitlilikte ayrımların geliştirilebileceği düşünülebilir. Kaldı ki, her ayrımın da kendine göre bir toplumundan bahsedebiliriz. Doğalar sorununa daha yakından baktığımızda, özne-nesne ayrımının derin etkisini taşıdığını görürüz. Bunun sağlıklı bir ayrım olmadığı, en azından koşullu olarak bu ayrımlara gitmenin gereği vurgulanabilir.

İkinci Doğa olarak insan toplumu, şüphesiz özneleri olan çok önemli bir doğasal gelişme aşamasıdır. Ayrı bir doğa yerine, farklı bir doğa aşaması olarak nitelendirilmesi daha anlamlıdır.

Toplum doğasının en önemli ayırt edici karakteristiği, zihni kapasitenin yüksekliği, esnekliği ve kendini inşa edici gücüdür. Birinci Doğada da şüphesiz zihin, esneklik ve kendini inşa gücü vardır. Fakat toplum doğasına göre çok ağır, katı ve yavaş bir işlerliğe sahiptir. Toplum doğasını bir hat olarak teorikleştirmek büyük önem taşır. Her ne kadar ilk sosyologlar bu hususa birincil önceliği vermişlerse de, günümüze doğru geldikçe parça ve yapı analizleri daha öne geçmiştir: Tıpkı diğer doğa analizlerinde gözlemlendiği gibi. Ayrıca toplumun doğasını alt-üstyapılar, ekonomik-politik-iktidar bölümlenmesi, ilkel-komünal, kölecilik, feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm-komünizm gibi tabaka ve aşamalara bölmek, ancak çok dikkatli bir 'FARKLILIK' yaklaşımı temelinde anlamlı sonuçlar doğurabilir. Bütüncül teorik yaklaşımın yerini hiçbir katman ve parça, yapı analizi tutmaz. Denilebilir ki, bu konuda hiçbir filozof ve sosyolog, Eflatun ve Aristo'nun bütüncül yaklaşımını aşamamıştır. Hatta Ortadoğu ve genelde Doğu kökenli bütüncül bilge ve peygamber yorumları, kapitalist modernite filozofları ve sosyologlarına göre daha öğretici ve toplumsaldır. Daha ileri, gelişkin bir yaklaşım değerini ifade ederler. Bunda da en önemli rolü sermaye ve iktidar birikim aygıtlarının oynadığı önemle vurgulanmıştır.

İnsan toplumu üzerine yeniden ve derin teorik yaklaşım metoduna şiddetle ihtiyaç vardır. Sayıların kalabalığına boğulmuş sosyolojik yöntemlerin gerçeği açığa çıkarmaktan ziyade perdelediğini önemle kavramak gerekir. Mevcut sosyolojilerin gerçeği mitolojilerden daha fazla kapattıklarını söylemem mübalağa olarak görülmemelidir. Hatta mitolojideki gerçeği hissediş, kapitalist modernite sosyolojilerindeki anlama göre son derece insani ve hakikate daha yakındır.

Toplumsal bilim şüphesiz önemlidir, ama mevcut haline bilim demek zordur. Ortada duran sosyolojik söylemler resmi moderniteyi meşrulaştırmaktan öteye bir anlamı pek ifade edememektedir. Bu konuda köklü bir bilimsel devrime ve yöntemsel çıkışa ihtiyaç vardır.

Üçüncü Doğa ile anlamlandırılmak istenen aşama, ancak bu bilimsel ve yöntemsel devrimle mümkün olabilir. Kavram olarak Üçüncü Doğa, Birinci ve İkinci Doğa'nın yeniden üst bir aşamada uyumunu ifade eder. Toplumsal doğanın Birinci Doğa ile üst düzeyde bir sentezi, devrimci teorik paradigma kadar köklü pratik devrim gerektirir. Özellikle merkezi uygarlık sisteminin günümüzdeki aşaması olan kapitalist dünya sisteminin, yani modernitesinin aşılması belirleyicidir. Bunun için demokratik uygarlık inşalarının asgari düzeyde gelişimi, daha ayırt edici hususlar olarak ekolojik ve feminist toplum karakterinde gelişme, demokratik siyaset sanatının işlevselleşmesi ve demokratik sivil toplum inşaları, başarıyla atılması gereken adımlardır.

Üçüncü Doğa yeni bir cennet veya ütopya vaadi değildir; doğalar üzerinde insanın artan bilinç gücünün farkını koruyarak, büyük uyuma KATILIMINI sağlayabilmesidir. Bu sadece bir özleyiş, amaç, ütopyalar vaadi değil, güncel pratik anlamı olan iyi ve güzel yaşam sanatıdır. Biyolojizmden bahsetmiyorum. Bu yaklaşımın tehlikesini biliyorum. Sermaye ve iktidar birikimlerinin 'Allahlık' cennet ütopyalarından da bahsetmiyorum. Bu yaklaşımın da derinden neyi ifade ettiğini, tehlikeli ve yıkıcı amaçlarını kestirebiliyorum. Materyalizmin vulger komünizm cennet vaadinin de ilkel olup işlevsel olmadığını, bir nevi liberalizmin uç varyantı olduğunu belirtebilirim. Zaten her tür liberalizm vaatlerinin cehennem koktuğu, güncel yaşam deneyimlerimizden anlaşılmaktadır.

Üçüncü Doğa'nın gerçekleşmesi uzun bir 'süre'yi gerektirir. Birinci ve İkinci Doğa'nın üst bir aşamada farklılıklar temelinde eşitlik ve özgürlüğün ifade ve gerçekleşme rejimi olarak demokratik sistem, içinde ekolojik ve feminen toplum özelliklerinin gelişmesiyle mümkündür. İnsanın toplum doğası, bu aşamanın gerçekleşmesinin dinamiklerini taşımaktadır. Üzerinde yoğunlaşılması gereken farklı doğalar meselesine bu yöntemle yaklaşmak, daha anlamlı teorik ve pratik gerçekleştirimlere götürebilir.

Önemli bir yöntem sorunu son dönemde evrensellik-görecilik bağlamında tartışılmaktadır. Anlamın evrenselliği ve tikelliği biçiminde yorumlanması da aynı içeriği ifade etmektedir. Dikkatle çözümlenmesi gereken bir yöntem sorunuyla karşı karşıyayız. Özne-nesne ayrımının vardığı yeni aşama olarak da bu sorunu tanımlayabiliriz. Sermaye ve iktidar aygıtlarındaki katı yaklaşımlara çoğunlukla 'kanun' denilmesi, bu tip yöntem sorunlarının temelindeki maddi koşullar nedeniyledir. Kanuncu yaklaşıma 'evrensellik' yaftası vurulması, ideolojik meşrulaştırma araçlığıyla yakından bağlantılıdır. "Kanun demiri keser" deyimi buradan gelir. Kanunun bir iktidarsal imalat olduğunu iyi anlamak gerekir. İktidarın sermaye demek olduğunu unutmayalım. İktidar hükümranlığı demek, aynı zamanda 'kanun' demektir. Kanun ise, 'evrensel' olduğu ölçüde güçlüdür ve karşı çıkılması imkânsızlaştırılmaktadır. İnsan imgesinden tanrı inşacılığı böyle başlamaktadır. İktidar sahibi insan, açık ifade edemediği diktasını tanrısallaştırarak, böylelikle dâhiyane bir meşrulaştırma aracı yaratarak, iktidarını daha rahat sürdürülebileceğini tasarlamaktadır. Tüm evrenselliklerin kökenine de bu tür çabaların -tümüyle olmasa da- önemli oranda kaynaklık teşkil ettiğini iyi anlamak gerekir.

Görecilik ise, her ne kadar karşı kutupsallık gibi yansıtılsa da, özünde benzer bir sakıncayı taşımaktadır. Aşağılaştırılmış insanın tümüyle kuraldan, yoldan, yöntemden uzaklaştırılmış halini ifade etmektedir. "Ne kadar insan varsa, o kadar kural, yöntem vardır" uç anlayışına kapıyı açık tutmaktadır. Pratikte bunun mümkünatı olmadığına göre, sonuçta evrensellik kanunlarına tutsak düşmesi kaçınılmazdır. İnsan toplumundaki zekânın payını her iki anlayış da ya çok abartarak, yani 'evrensel kanun' düzeyine taşırarak, ya da çok küçümseyerek, "Herkesin kendi kanunu vardır" biçimine indirgeyerek saptırmaktadır. Toplumsal zekânın daha gerçekçi yorumlanması mümkündür. Evrensel kural ve görecilik yorumunu karşıt kutuplar haline taşırmadan, doğal gerçekliğin iç içe iki hali olarak kavramlaştırmak daha verimli bir anlatıma yol açabilir. Değişmez evrensel kuralcılık düz-çizgisel ilerlemeciliğe varır ki, bunun sonu olsaydı, evrende şimdiye dek

varmış olmamız gerekirdi. İlerlemeciliğin böylesi bir kusuru vardır. Evrenin bir amaca doğru sürekli ilerlediği doğru olsaydı, sonsuzluk içeren 'ezelcilik' kavramı gereği, çoktan bu amacına varmış olması gerekirdi. Tersine, görecilik 'sonsuz döngüsellik' kavramını içerir ki, bu doğru olsaydı, mevcut evrensel değişme ve gelişmelerin yaşanmaması, oluşmaması gerekirdi. Bu nedenlerle evrensel ilerlemecilik ve döngüsellik (çembercilik), özünde birleşerek, değişerek farklılaşan evrensel gelişmeyi izahtan yoksun yöntemsel anlayışlardır. Kusurları olan yöntemlerdir. Doğruya daha yakın yöntemin "farklılaşarak değişmeyi mümkün kılan; anlık, şimdilik olduğu kadar, içinde sonsuzluğu da barındıran" bir yapıda olması biçiminde tanımlanması gereğine inanmaktayım. İlerlemenin döngüsel, döngüselliğin ilerleme olması kadar, sonsuzluğun şimdiki anda gizli, içkin olması, anlık oluşumların bütünlüğünün ise sonsuzluğu içermesi, hakikat rejiminin kurulması açısından daha açıklayıcı ve anlaşılır kılıcı bir yöntemsel perspektif sunar.

Diyalektik yöntem konusunda da bazı hususlara değinmek önem taşımaktadır. Şüphesiz diyalektik yöntemin keşfi muazzam bir kazanımdır. Evrenin diyalektik karakter taşıdığı, derin gözlemlerle her an keşfedilmektedir. Fakat burada sorun teşkil eden husus, diyalektiğin nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkindir. Diyalektik konusunda Hegel'in yorumuyla Marks'ın yorumları arasındaki fark bilinmektedir. Yol açtıkları yıkımlar her iki yorum açısından iç açıcı değildir. Hegelyen yorumun milliyetçi Alman Devletine yol açması, faşizmin uygulanmasıyla dehşetli sonuçlarını göstermiştir. Marks'ın ardıllarının dar sınıfçı reel-sosyalist pratikleşmelerinin, sonuçları farklı olsa da, birçok olumsuzluğa ve yıkıma yol açtığı bilinmektedir. Burada kusuru Marks ya da Hegel'de aramak yerine, diyalektiği yeterince yanlış yorumlayanlarda aramak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Kaldı ki, diyalektik yaklaşımı Hegel ve Marks'a mal etmek doğru olmadığı gibi, Antikçağ Yunan düşüncesine mal etmek de tam yerinde bir tespit değildir. Doğu bilgeliğinde diyalektik yorumlara bolca rastlanmaktadır. Şüphesiz Antikçağ Yunanistan'ında ve Aydınlanma Avrupa'sında önemli bu konuda kazanımlar sağlanmıştır.

Diyalektiği ne zıtların yıkıcı birliği olarak, ne de değişimi zıtsız, anın oluşçuluğu, yaratılışçılığı biçiminde yorumlamak doğrudur. Birinci anlayış en kaba, hep kutupları düşmanlaştıran bir eğilime varır ki, evreni kuraldan yoksun ve hep kaos halinde görmekten öteye bir sonuca götürmez. İkinci anlayış ise, gelişmeyi gerilimsiz, zıtlardan yoksun, kendi dinamiğine sahip olmayan, dış bir gücün gereğini hep arayan bir sonuca götürür ki, bunun doğrulanması mümkün görünmemektedir. Metafiziğe de bu kapıdan varıldığı bilinmektedir.

O halde diyalektiği bu iki aşırı yorumdan kurtarmak, arındırmak büyük önem taşımaktadır. Yıkıcı olmayan, yapıcı bir diyalektik zaten gelişmelerde gözlemlenen bir hususdur. Örneğin insanın kendisi, belki de yaklaşık evrenin hesaplanan yaşı kadar diyalektiksel bir gelişmeyi bağrında taşımaktadır. İnsanın atom-altı parçacıklardan en gelişmiş atom ve molekülleri olduğu gibi, tüm biyolojik evreleri de bünyesinde taşımaktadır. Bu harikulade gelişme diyalektikseldir. Ama yapısal, geliştirici bir diyalektiği yansıttığı inkâr edilemez açıklıktadır. Şüphesiz çok tartışılan sınıf çelişkileri (Buna kabilesel, etnik, ulusal ve sistemsel olanları da eklemek mümkündür) belli düşmanlıklar taşırlar. Ama toplumun muazzam esnek akıl gücünü unutmazsak, katliama varmadan da bu çelişkileri diyalektiğin ruhuna uygun olarak çözmek mümkündür. Kaldı ki, toplum doğası bu tip çözümlerin sayısız örnekleriyle doludur. İdeologlar gelişmeyi daha iyi açıklayalım derken, belki de iradeleri dışında tersi sonuçlara düşmekten kurtulamamışlardır. En azından bu durumlara sıkça düşmeleri, diyalektiğin de yorumlanmasının halen önemini koruduğunu göstermektedir.

Diyalektik konusunda bir yanlışa meydan vermemek için metafizikle kıyaslanmasını da kısaca yorumlamak gerekmektedir. Şüphesiz metafiziğin oluşumu dışta, yaratıcıda araması tarihin en verimsiz yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşımın yol açtığı felsefe, dinler ve pozitif bilimcilikler tam bir 'zihinsel sömürgecilik' sistemi yaratmıştır. Doğanın dıştan yaratıcıya belki ihtiyacı yoktur veya

varsa bile bu yaratıcı ancak içten olabilir. Ama toplumsal doğanın zekâsı üzerine metafiziğin dıştan bir yaratıcı gibi 'zihinsel sömürgeci rejimleri' yerleştirdiği rahatlıkla ileri sürülebilir. Bu anlamda metafiziği eleştirmek ve aşmak büyük önem taşır.

Fakat metafiziğe ilişkin açmak istediğim husus onun başka yönüyle ilgilidir. İnsanın metafiziksiz edemeyeceğinden bahsediyorum. Bahse konu metafizik, insan toplumunun kültürel yaratımlarıdır. Mitoloji, dinler, felsefe ve bilimlerin yanı sıra her tür sanat, politika ve üretim teknikleri de buna dahildir. İyilik ve güzellik duygularının fiziki karşılıkları yoktur. Bunlar insana özgü değerlerdir. Özellikle ahlak ve sanat metafizik değerlerdir. Burada aydınlatılması gereken husus metafizik-diyalektik ikilemi değil, iyi ve güzel metafizik yaratımlarla kötü ve çirkin metafizikleri arasındaki ayrımlardır. Yine din-dinsizlik, felsefe-bilim ikilemi değil, yaşamı daha çekilir ve çekici kılan dinsel, felsefi ve bilimsel inanç, hakikat ve doğrulardır.

Unutmamak gerekir ki, doğa insan yaşamının önüne büyüklüğü ve çeşitliliği çok olan bir oyun sahnelemiştir. İnsanın bu sahnedeki rolü doğanın aynısı olamaz. O bu sahnede ancak kendi inşa ettiği oyunlarla yaşantısını düzenleyebilir. Tiyatronun yaşamın yansısı olarak tarifi bu derin gerçeklikten kaynaklanır. Önemli olan, bu sahne yaşantısının kötü ve çirkin yanları ve yanlışlıklarının en aza indirgenmesi; doğruluk, iyilik ve güzelliklerinin ise azamiye çıkarılmasıdır. İyi, güzel ve doğru metafizikten bahsederken, bu derin insan karakteristiğinden dem vuruyoruz. Yoksa kör, sağır ve duyusuz kılıcı metafiziklerden bahsetmiyorum. Yönteme ilişkin diyalektik-metafizik mukayesesini yaparken, bu belirlemelerin büyük önem taşıdığı kanısındayım.

ÖZGÜRLÜK SORUNU

Özgürlük adeta evrenin amacıdır diyesim geliyor. Evren gerçekten özgürlük peşinde midir diye kendime sıkça sormuşumdur.

Özgürlük adeta evrenin amacıdır diyesim geliyor. Evren gerçekten özgürlük peşinde midir diye kendime sıkça sormuşumdur. Özgürlüğü sadece insan toplumunda derin bir arayış olarak söylemleştirmek bana hep eksik gelmiş; mutlaka evrenle ilgili bir yönü vardır diye düşünmüşümdür. Evrenin temel taşları olarak parçacık-enerji ikilemini düşündüğümüzde, enerjinin özgürlük demek olduğunu çekinmeden vurgularım. Maddi parçacığın ise, mahkûm haldeki enerji paketçiği olduğuna inanırım. Işık bir enerji halidir. Işığın ne kadar özgür bir akışkanlığa sahip olduğu inkâr edilebilir mi? Enerjinin en küçük parçacık hali olarak tanımlanan kuantaların, günümüzde neredeyse tüm çeşitliliği izah eden etken olarak anlamlandırılmasına da katılmak durumundayız. Evet, kuantumsal hareket tüm çeşitliliğin yaratıcı gücüdür. Acaba hep aranan Tanrı bu mudur demekten kendimi alıkoyamıyorum. Evren-üstünün tıpkı bir kuantum karakterinde olduğu söylenirken de yine heyecanlanır ve olabilir derim. Yine acaba dıştan Tanrı yaratıcılığı buna mı denir demekten kendimi alıkoyamıyorum.

Özgürlük konusunda bencil olmamak, insan indirgemeciliğine düşmemek bence önemlidir. Kafesteki hayvanın büyük özgürlük çırpınışı yadsınabilir mi? Bülbülün şakıması en değme senfoniyi geride bırakırken, bu gerçekliği özgürlük dışında hangi kavramla izah edebiliriz? Daha da ileri gidersek, evrenin tüm sesleri, renkleri özgürlüğü düşündürmüyor mu? İnsan toplumunun en derin ilk ve son köleleri olarak kadının tüm çırpınışları özgürlük arayışından başka hangi kavramla izah edilebilir? En derinlikli filozofların, örneğin Spinoza'nın, özgürlüğü cehaletten çıkış, anlam gücü olarak yorumlaması aynı kapıya çıkmıyor mu?

Sorunu sonsuz içeriği içinde boğmak istemiyorum. Ayrıca anadan doğma 'mahkûmiyet' halim olarak da söylemleştirmek istemiyorum. İspatı; Prometheus'un anısına birkaç cümle dışında, bir nevi özgürlük arayışı da olan şiir yazmayı hiç denemedim. Onun da imgesellik dışında bir anlamı olmadığı bilinmektedir. Fakat özgürlük anlamının korkunç takipçisi olduğum göz ardı edilebilir mi?
Toplumsal özgürlüğü sorunsallaştırırken, bu kısa girişimiz konunun derinliği konusunda uyarıcı kılmak içindir. Toplumun zekâ yoğunluğu en gelişkin doğa olarak tanımı, özgürlük çözümlemesi konusunda da aydınlatıcıdır. Zekânın yoğun alanları özgürlüğe hassas alanlardır. Herhangi bir toplum zekâ, kültür, akıl gücü olarak kendini ne kadar yoğunlaştırmışsa, o denli özgürlüğe yatkın kılmıştır demek yerinde bir söylemdir. Yine bir toplum kendini bu zekâ, akıl ve kültür değerlerinden ne kadar yoksun kılmışsa veya yoksun bıraktırılmışsa, o denli köleliği yaşamaktadır deyimlemesi de doğru bir söylemdir.

İbrani kabilesi konusunda yoğunlaşırken, aklıma hep iki temel özellikleri takılır. Birincisi, para konusundaki maharetleridir. Paranın hükümranlığını hep ellerinde bulundururlar. Bununla dünyayı kendilerine bağlayabileceklerini, hatta hükümleri altına alabileceklerini hem teorik hem pratik olarak yetkince bilmektedirler. Buna maddi dünya hükümranlığı da diyebiliriz. Bence daha önemli olan ikincisini, yani manevi hükümranlık sanatını daha iyi becermeleridir. Önce Yahudi peygamberleri, sonra yazarları, kapitalist modernitede ise her tür filozof, bilgin ve sanat adamları ve kadınlarıyla neredeyse tarihle yaşıt bir manevi kültürel hükümranlık kurmuşlardır. Dolayısıyla İbrani kabilesi kadar zengin ve özgür başka bir kabile yoktur demek son derece doğru bir tespittir. Çağımıza ilişkin birkaç örnek vermek bu gerçeği fazlasıyla doğrulayıcı olacaktır. Küresel ekonomiye hükmeden finans-kapitalin gerçek hükümdarlarının ezici çoğunluk gücü İbrani kökenlidir, yani

Yahudi'dir. Çağdaş felsefenin çıkışında Spinoza, sosyolojide Marks, psikolojide Freud, fizik biliminde Einstein adından bahsetmek, yüzlerce sanatsal, bilimsel ve politik kuramcıyı da bunlara eklemek, Yahudi entelektüel gücü hakkında yeterince fikir verebilir. Yahudilerin entelektüel âlemdeki hükümranlıkları inkâr edilebilir mi?

Fakat madalyonun diğer yüzünde dünyanın öbürleri, ötekileri vardır. Bir tarafın maddi ve manevi zenginliği, gücü ve hükümranlığı, ötekilerin yoksulluğu, güçsüzlüğü ve sürülüğü pahasına gerçekleşir. Dolayısıyla Marks'ın proletarya için söylediği meşhur söz, yani "Proletarya kendini özgürleştirmek (başka deyişle kurtarmak) istiyorsa, tüm toplumu özgürleştirmekten başka çaresi yoktur" deyişi Yahudiler için de geçerlidir. Marks bu sözü sanki Yahudileri düşünerek söylemiş gibidir. Eğer Yahudiler özgürlüklerinden, yani zenginlik, zekâ ve anlam güçlerinden emin olmak istiyorlarsa, dünya toplumunu benzer biçimde zenginleştirmekten ve manevi olarak güçlendirmekten başka yolları yoktur. Yoksa başlarına her an yeni Hitler'ler peydahlanabilir. Bu anlamda Yahudi'nin kurtuluşu, yani özgürlüğü, ancak dünya toplumunun kurtuluşu ve özgürlüğüyle iç içe düşünüldüğünde mümkündür. İnsanlık için çok şey başarmış Yahudiler için en onurlu görevin bu olduğundan da kuşku duyulmasa gerekir. O halde ötekilerin yoksulluğu ve cehaleti üzerine kurulu zenginlik ve manevi itibarların gerçek bir özgürlük değeri taşımadığını korkunç Yahudi soykırımından da anlamak mümkündür. Özgürlüğün gerçek anlamı, biz-öteki ayrımını aşan ve herkesçe paylaşılabilen karakterde olmasıdır.

Merkezi uygarlık sistemini özgürlük sorunu temelinde değerlendirdiğimizde, giderek katmerleşen bir kölelikle yüklendiğini gözlemleriz. Kölelik üç boyutta da güçlü yaşatılır: İlkin ideolojik kölelik inşa edilir. Mitolojilerden korkutucu ve hükümran tanrılar inşa edilmesi, özellikle Sümer toplumunda çok çarpıcı ve anlaşılırdır. Zigguratın üst katı zihinlere hükmeden tanrı mekânı olarak düşünülür. Orta katlar rahiplerin politik yönetim karargâhlarıdır. En alt kat ise, her tür üretime koşturulan zanaatçı ve tarımcı çalışanların katı olarak hazırlanmıştır. Bu model günümüze kadar özde değişmemiş, sadece muazzam bir açılma-saçılma konumuna erişmiştir. Merkezi uygarlık sisteminin beş bin yıllık bu öyküsü gerçeğe en yakın tarih kurgusudur. Daha doğrusu, ampirik olarak gözlemlenen bir gerçekliktir. Zigguratı çözümlemek, merkezi uygarlık sistemini çözümlemektir; dolayısıyla günümüzün kapitalist dünya sistemini gerçek temeline oturtarak çözümlemektir. Sermaye ve iktidarın kümülâtif olarak sürekli gelişimi madalyonun bir yüzü iken, diğer yüzünde korkunç kölelik, açlık, yoksulluk ve sürüleşme vardır.

Özgürlük sorununun nasıl derinleştiğini daha iyi anlıyoruz. Merkezi uygarlığın sistematiği, toplumun giderek özgürlükten yoksunlaştırılmasını ve sürü toplum derekesine düşürülmesini sağlamadan kendini sürdüremez, varlığını koruyamaz. Sistemin mantığındaki çözüm, daha fazla sermaye ve iktidar aygıtları oluşturmaktır. Bu ise, daha fazla yoksullaşma ve sürüleşme demektir. Özgürlük sorununun bu denli çok büyümesi ve her çağın temel sorunu haline gelmesi, sistemin doğasındaki ikileminden ötürüdür. Yahudi kabilesinin örnek konumunu boşuna sunmadık. Son derece öğreticidir. Özgürlüğü de, köleliği de Yahudilik üzerinden okumak, bu nedenle çağlar boyunca öneminden hiçbir şey yitirmemiştir.

Paranın mı, bilincin mi daha çok özgürlük sağladığına ilişkin geleneksel tartışmayı da bu anlatım ışığında daha iyi kavrayabiliriz. Para bir sermaye birikim aracı olarak, yani artık-ürün ve değer gaspı olarak rol oynadıkça hep köleliğin aracı olacaktır. Sahibine bile hep katliamlar davet etmesi, paranın özgürlük için güvenilir bir araç olamayacağını gayet iyi açıklamaktadır. Para, enerjinin zıddı olan madde parçacığı rolündedir. Bilincin her zaman özgürlüğe daha yakın olduğu söylenebilir. Gerçeklik üzerine bilinç, her zaman özgürlüğe ufuk açar. Bilincin hep enerji akışkanlığı olarak tarifi de bu nedenledir.

Özgürlüğü evrendeki çoğullaşma, çeşitlenme, farklılaşma olarak tanımlamak toplumsal ahlak açıklamasında da kolaylık sağlar. Çoğullaşma, çeşitlenme ve farklılaşma, zımnen de olsa, bağrında hep zeki bir varlığın seçim yapma kabiliyetini düşündürür. Bitkileri çeşitliliğe yönelten bir zekânın mevcudiyetini bilimsel araştırmalar da doğrulamaktadır. Bir canlı hücresindeki oluşumları şimdiye dek hiçbir insan elinden çıkma fabrika eli sağlayamamıştır. Belki Hegel kadar evrensel zekâdan (Geist) bahsedemeyiz. Ama yine de evrende zekâya benzer bir varlıktan bahsetmek tümüyle saçmalık olarak yargılanamaz. Farklılaşmayı zekâ varlığı dışında başka bir anlatımla dile getiremeyiz. Çoğullaşma ve çeşitlenmenin hep özgürlüğü çağrıştırması, temellerindeki zekâ kıvılcımlarından ötürü olsa gerekir. İnsanı bilinebildiği kadarıyla evrenin en zeki varlığı olarak tanımlamak mümkündür. Peki, insan bu zekâsını nasıl edinmiştir? Bilimsel (fiziki, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik) olarak insanı evrensel tarihin özeti olarak da tanımlamıştım. Bu tarifte insan, evrensel zekânın birikimi olarak tanımlanmaktadır. Birçok felsefi ekolde insanın evrenin bir maketi olarak sunulması da bu nedenledir.

İnsan toplumundaki zekâ düzeyi ve esnekliği, toplumsal inşanın gerçek temelini teşkil etmektedir. Özgürlüğü bu anlamda toplumsal inşa gücü olarak da tanımlamak yerindedir. Buna ilk insan topluluklarından itibaren ahlaki tutum denildiğini biliyoruz. O halde toplumsal ahlak ancak özgürlükle mümkündür. Daha doğrusu, özgürlük ahlakın kaynağıdır. Ahlaka özgürlüğün katılaşmış hali, geleneği veya kuralı da diyebiliriz. Eğer ahlaki seçim özgürlük kaynaklıysa, özgürlüğün zekâyla, bilinç ve akılla bağı göz önüne getirildiğinde, ahlaka toplumun kolektif bilinci (vicdanı) demek de daha anlaşılır oluyor. Teorik ahlaka etik denilmesi de ancak bu çerçevede anlam ifade edebilir. Toplumun ahlaki temelleri dışında bir etikten bahsedemeyiz. Şüphesiz ahlakî deneyimlerden daha yetkin bir ahlak felsefesi, yani etiği çıkarılabilir. Ama yapay etik olamaz. E. Kant'ın bu konuda da çok çaba harcadığı bilinmektedir. Kant'ın pratik akla etik demesi anlaşılırdır. Aynı zamanda ahlakı bir özgürlük seçimi, imkânı olarak yorumlaması günümüz için de geçerliliğini koruyan bir görüştür.

Toplumsal politikayla özgürlük bağlantısı da görünür bir durumdur. Politik alan uzgören akılların en çok çarpışıp yoğunlaştıkları ve sonuç almaya çalıştıkları alandır. Bir anlamda katılan öznelerin kendilerini politik sanat aracılığıyla özgürleştirdikleri alan olarak tanımlamak da mümkündür. Toplumsal politika geliştirmeyen her toplumun, bunun karşılığının özgürlükten yoksunluk olarak kendisine döneceğini, bedelinin kendisine fatura edileceğini bilmesi gerekir. Politik sanatın yüceliği bu anlamda karşımıza çıkar. Politikasını geliştiremeyen her toplum (klan, kabile, kavim, ulus, sınıf, hatta devlet ve iktidar aygıtları) kaybetmeye mahkûmdur. Zaten politika geliştirememek demek, kendi vicdanını, hayati çıkarlarını ve öz kimliğini tanımamak demektir. Herhangi bir toplum için bundan daha ağır bir düşüş, kaybediş söz konusu olamaz. Özgürlük talebi bu tür toplumlar için ancak öz çıkar, kimlik ve kolektif vicdanları için ayağa kalktıklarında, diğer bir deyişle politik mücadeleye atıldıklarında söz konusu olabilir. Politikasız özgürlük istemleri vahim bir yanılgıdır.

Politikayla özgürlük arasındaki ilişkinin çarpıtılmaması açısından, iktidar ve devlet politikaları (Aslında politikasızlık demek daha doğrudur) ile aralarındaki farkın özenle çizilmesi gerekir. İktidar ve devlet aygıtlarının işleri için strateji ve taktikleri olabilir, ama gerçek anlamda politikaları olmaz. Zaten iktidar ve devletin kendileri toplumsal politikanın inkârının sağlandığı aşamada vücut bulurlar. Politikanın bittiği yerde iktidar ve devlet yapıları işbaşında olur. İktidar ve devlet politik sözün, dolayısıyla özgürlüğün bittiği yerdir. Orada sadece idare etme, söz dinleme, buyruk alma ve verme söz konusudur; kanun, tüzük vardır. Donmuş bir akıldır her iktidar ve devlet. Güçlerini de, güçsüzlüklerini de bu özelliklerinden alırlar. O halde devlet ve iktidar alanları özgürlüklerin arandığı, sağlandığı alanlar olamaz. Hegel'in devleti özgürlüğün sağlandığı gerçek alan olarak sunması, modernitenin tüm tahakkümcü görüş ve yapılanmalarının temelini oluşturur. Öyle ki, Hitler faşizmi bu görüşün nelere yol açabileceğini açıklayan örneklerin başında gelmektedir. Hatta Marks ve Engels'in öncülük ettikleri bilimsel sosyalizm anlayışında devlet ve iktidarın temel

sosyalist inşa araçları olarak öngörülmeleri, farkında olmayarak özgürlüğe, dolayısıyla eşitliğe indirilmiş en vahim darbe olmuştur. 'Ne kadar devlet, o kadar az özgürlük' söylemini liberaller daha iyi fark etmişlerdir. Başarılarını da bu öngörülerine borçludurlar.

Tahakküm araçları olarak devlet ve iktidarlar, özleri gereği, zorla el konulmuş artık-ürün ve değerlerin, yani toplam sermayenin değişik bir türünden başka bir anlam ifade etmezler. Sermaye devletleştirir, devlet sermayeleştirir. Aynı husus her tür iktidar aygıtları için de geçerlidir. Toplumsal politik alan ne kadar özgürlük doğurucuysa, iktidar ve devlet alanları da o denli özgürlük yitirim alanlarıdır. Belki iktidar ve devlet yapıları birçok kişi, grup ve ulusu daha çok zenginleştirip özgürleştirebilir. Ama Yahudi örneğinde gördük ki, bu ancak öteki toplumların yoksulluğu ve köleliği pahasına mümkündür; bunun sonu da soykırımdan savaşlara kadar her tür yıkımdır. Kapitalist dünya sisteminde politika en büyük kaybını yaşamıştır. Tarih boyunca merkezi uygarlık sisteminin zirve yaptığı bu aşamada, politikanın gerçek ölümünden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla hiçbir çağla kıyaslanamayacak ölçülerde günümüz çağında politik tükeniş yaşanmaktadır. Nasıl bir özgürlük alanı olarak ahlaki tükeniş günümüzün bir fenomeni ise, ondan daha fazla olarak politika alanının tükenişi söz konusudur. Dolayısıyla özgürlük istiyorsak, en başta toplumun kolektif vicdanı olan ahlakı ve ortak akıl olarak politikayı tüm yönleriyle ve entelektüel gücümüzle yeniden ayağa kaldırıp işlevsel kılmaktan başka çaremiz yok gibidir.

Özgürlük ve demokrasi arasındaki ilişkiler daha da karmaşıktır. Hangisinin hangisinden kaynaklandığı sürekli tartışmalıdır. Fakat her iki ilişki yoğunluğunun da birbirini beslediğini rahatlıkla belirtebiliriz. Toplumsal politikayı özgürlükle bağlantılı düşündüğümüz kadar, demokrasiyle de bağlantılandırabiliriz. Toplumsal politikanın en somut hali demokratik siyasettir. Dolayısıyla demokratik siyaset özgürleşmenin gerçek sanatı olarak da tanımlanabilir. Demokratik siyaset yürütmeden, genelde toplumun, özelde de her halkın ve topluluğun ne politikleşmesi ne de politik yoldan özgürleşmesi mümkündür. Demokratik siyaset özgürlüğün öğrenildiği, yaşandığı gerçek okullarıdır. Politikanın işleri ne kadar demokratik özneler yaratırsa, demokratik siyaset de toplumu o denli politikleştirir, dolayısıyla özgürleştirir. Politikleşmeyi özgürleşmenin ana biçimi olarak kabul edersek, her toplumu politikleştirdikçe özgürleştirebileceğimizi, tersi olarak da toplumu özgürleştirdikçe daha fazla politikleştirdiğimizi bilmek durumundayız. Şüphesiz özgürlük ve politikayı besleyen, başta ideolojik kaynaklar olmak üzere, birçok toplumsal alan mevcuttur. Ama esasta birbirini doğurup besleyen temel iki kaynak, toplumsal politika ve özgürlüktür.

Eşitlikle özgürlük ilişkisi çoklukla karıştırılır. Hâlbuki en az demokrasiyle ilişkiler kadar, ikisi arasındaki ilişkiler de karmaşık ve problemlidir. Tam eşitliğin bazen özgürlüğün bedel vermesi karşılığında sağlandığını görürüz. İkisinin birlikte olamayacağı, birinden taviz vermenin gereği sıkça vurgulanır. Özgürlüğün de bazen bedel olarak eşitlikten taviz vermeyi gerekli kıldığı belirtilir.

İki kavramın, dolayısıyla fenomenin doğası arasındaki farkı açıklamak, sorunu doğru belirtmek için gereklidir. Eşitlik daha çok bir hukuk terimidir. Fert ve topluluklar arasında fark gözetmeksizin, aynı hak paylaşımını öngörür. Oysa farklılık, evrenin olduğu kadar toplumun da esaslı bir özelliğidir. Farklılık aynı türden hak paylaşımına kapalı bir kavramdır. Eşitlik ancak farklılıkları esas aldığında anlamlı olabilir. Sosyalist eşitlik anlayışının tutunamamasının en önemli nedeni, farklılığı hesaba katmamasıdır. Bu da sonunu getirmenin en önemli nedenlerinden biridir. Gerçek adalet ancak farklılıkları temel alan bir eşitlik anlayışı içinde gerçekleşebilir.

Özgürlüğün farklılaşma kavramına çok bağımlı olduğunu belirlediğimizde, ancak eşitliğin farklılaşmaya bağlanması halinde özgürlükle anlamlı bir bağı kurulabilir. Özgürlükle eşitliği bağdaştırmak, toplumsal politikanın temel hedeflerindendir.

Bireysel ve kolektif özgürlük kavramları arasındaki tartışmaya değinmeden geçemeyiz. Negatif ve pozitif özgürlük olarak da tanımlanmak istenen bu iki kategori arasındaki ilişkiyi açıklamak halen önemini korumaktadır. Bireysel özgürlüğü (negatif özgürlük) şahlandıran kapitalist modernite, şüphesiz bunu toplum kolektivitesinin büyük tahribatı pahasına gerçekleştirdi. Bireysel özgürlüğün günümüzde toplumsal politikayı en az iktidar olgusu kadar tükettiğini belirlemek büyük önem taşır. Bireyciliğin toplum yıkıcılığındaki, özellikle de ahlakın ve politikanın inkârındaki rolünü aydınlatmak, özgürlük tartışmalarının can alıcı sorunudur. Bireycilikle atomize edilen toplumun hiçbir sermaye ve iktidar aygıtına karşı direnme takatinin kalmadığını söylediğimizde, toplumsal problemin kanserleşme riskini daha iyi anlayabiliriz. Liberal bireyciliğin toplumsal politika ve özgürlüğü tüketen temel kaynak olarak belirlenmesi, anlamlı bir çıkışa zemin sunabilir. Şüphesiz burada bireyselliği söz konusu etmiyoruz, bireyselliğin gerekli olduğunu tartışmıyoruz. Tartışılan, idealize edilerek toplumsal politika ve özgürlüğü tüketen ideolojik bireyciliktir, liberalizmdir.

Kolektif özgürlüğü zaten tartışmış bulunuyoruz. Asıl özgürlüğün bireysellik kadar her tür topluluğun (kabile, kavim, ulus, sınıf, meslek vb.) kimliğini belirlemek, çıkarlarını sağlamak ve güvenliğini savunmaktan geçtiğini, bu temellerde anlam bulabileceğini önemle belirtmeliyiz. Bu temellerde ancak bireysel ve kolektif özgürlükler uyumlulaştığında başarılı optimal bir özgür toplum düzeninden bahsedebiliriz. Liberalizmin bireycilik anlamında şahlandırdığı özgürlükle reel sosyalizmin kolektivizm adına şahlandırdığı özgürlük arasında, ne kadar zıt kutuplar olarak tanımlansalar da, sıkı bir benzerlik bulunduğu, 20. yüzyıl deneyiminden ötürü açığa çıkmış durumdadır. İkisi de liberalizmin seçenekleridir. Devletçilik ve özelleştirme oyunlarının nasıl aynı el tarafından uygulandığını gözlemlediğimizde, söylenmek istenen hususlar daha iyi anlaşılacaktır.

Demokratik toplumun bireysel özgürlüklerle kolektif özgürlükleri uyumlulaştırmada en elverişli zemin olduğu, 20. yüzyılın büyük yıkım getiren bireyci (vahşi liberalizm) ve kolektivist (firavun sosyalizmi) modellerinin denenmesinden sonra iyice açığa çıkmış bulunmaktadır. Demokratik toplumun bireysel ve kolektif özgürlükleri dengelemek kadar, farklılıkları esas alan eşitlik anlayışını gerçekleştirmede de en uygun toplumsal politik rejim olduğunu belirtmek mümkündür.

5- TOPLUMSAL AKLIN GÜCÜ

İnsan türündeki zekâ seviyesinin kendine özgü toplumsal süreçle bağı ve gücü kavranmadan, toplumla ilgili hiçbir soruna ilişkin çözüm olanakları layıkıyla değerlendirilemez. Tür olarak insan aşamasındaki zekâ seviyesinin potansiyel ölçümü, başlangıç itibariyle spekülatif bir konu olabilir; bu mümkün de olmayabilir. Ama çok farklı bir zekâyla karşı karşıya olduğumuz, insanlık tarihindeki savaş olgusunun günümüz koşullarında çevrenin tam bir yok etmenin eşiğine getirilmesiyle iyice açığa çıkmış bulunmaktadır. Sadece sınıf tahlilleriyle, ekonomik reçetelerle, politik tedbirlerle, iktidar ve devletin azami birikimleriyle ekolojik ve toplumsal yıkımların önüne geçilemeyeceği anlaşılmaktadır; hatta kanıtlanmış gibidir. Sorunun daha köklü ele alınmaya ihtiyacı olduğu açıktır.

Aklın gücü üzerinde şüphesiz çağlar boyu sürekli durulmuştur. Çok yeni bir şey söylemiyorum. Aklın farklı bir tarafına dikkat çekmenin her zamankinden önemli hale geldiğini belirtmek istiyorum. Aklın toplumla bağı açıktır. Toplum gelişmeden aklın da gelişmeyeceği sıradan her tarih gözlemcisinin fark edebileceği bir husustur. Esas kavranması gereken, toplumsal varlığın hangi koşullarla akla meşruiyet tanıdığıdır. Kapitalist modernitenin, özellikle yakın dönem küresel finans-sermaye egemenliğinin, ‘simgesel akıl’ üzerinden korkunç kârlar sağlayarak yol açtığı çevre ve toplum yıkımının izahatı hiçbir toplumsal meşruiyet koşuluyla anlaşılamaz. Açıkçası ahlaklı, özgürlüklü ve politik toplumun hiçbir biçimi, ‘simgesel aklın’ vurgununu onaylamaz. Peki, toplumsal meşruiyet barajları nasıl ve kimler, hangi zihniyetler ve araçlar tarafından paramparça

edildi? Aklın yıkım gücü karşısında yapım, onarma ve sağlıklılaştırma rolü kimlere aittir? Bu rolü hangi zihniyet kuralları ve araçlarla gerçekleştirmekten sorumludurlar? Bu sorunlar hayatidir ve mutlaka cevaplarını isterler.

I. Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem adını verdiği düzenin ortaya çıkışı üzerinde büyük önemle durmasını çok önemsiyorum. Ayrıca Fernand Braudel'in konuyu adeta kılı kırk yararak çözümlemeye çalışmasını da çok ufuk açıcı buluyorum. Samir Amin'in konuyu özellikle Ortadoğu İslamî uygarlıklarının yıkımıyla bağlantılı olarak ele alan kapitalizm çözümlemelerinin de kısmen öğreticiliği vardır. Çok sayıda düşünür konuya hassasiyetle yaklaşmaktadır. Varılan ortak sonuçlar Avrupa'nın devlet geleneğinin zayıflığı, kilisenin çözülmesi, Cengiz Han'ın Moğollarının İslam uygarlığını tarumar etmesi etrafında dönmektedir. Kafesteki aslana benzetilen kapitalistik gelişme, bu koşullar altında kapının açık hale gelmesinden fırsat bularak, öncelikle Batı Avrupa'da hâkim olmuş; sonra sırasıyla tüm Avrupa'ya, Kuzey Amerika'ya ve günümüze doğru tüm dünyaya saldırısını başarıyla tamamlamıştır denilmektedir. Daha önce kafeste tutulan güç dünya hükümranlığına gelirken, önceki hükümranlar ise demir kafese alınmıştır. Toplumun Leviathan tarafından demir kafese tıkılması eğretileme olarak söylemleştirilmektedir. Max Weber'in ünlü deyimiyle kapitalist modernitenin, bürokrasisinin toplumu demir kafese alması söz konusu edilmektedir. Tüm ünlü sosyologların, çok açık olmasa da, biraz suçluluk psikolojisiyle, korkakça ve fısıldayarak dile getirmek istedikleri vahim toplumsal tablo böyle sunulmaktadır.

Şahsen soruna daha kapsamlı ve merkezi uygarlık sistemiyle bağlantılı olarak bakıyorum. Hatta biraz da simgesel-analitik aklın gelişim tarihiyle irtibatlandırılması gereğini düşünmekteyim. Analitik aklın merkezi uygarlık sisteminde attığı adım şüphesiz devsel niteliktedir. Ancak tüm uygarlık yapılanmaları benzer etkiyi ortaya çıkarırlar. Diğer önemli bir etkeni insan aklının simgesel özellik kazanarak analitik çözüm yeteneğine kavuşması olarak belirlemek, uygarlık etkeni kadar önem taşımaktadır. Çünkü kapıyı uygarlık etkenine açan analitik akıldır.

İnsana kadar tüm canlılar şaşmaz akıl ilkeleriyle çalışırlar. Doğal veya duygusal akıl da diyebileceğimiz bu akıl tarzı içgüdüselliğe yatkındır. Etkilenmeler çok ani tepki vermekle karakterize edilir. Bitki ve hayvanlardaki etki-tepki bu konuda çok öğreticidir. Üreme, korunma ve beslenmekten ibaret olan yaşamlarını içgüdüsel akılla çok öğrenilmiş tarzda yürütürler. Hata payı yok denecek kadar azdır. Ben konuyu cansız varlıklar alanına da taşırmaktan yanayım. Örneğin dünyamızın yerçekimini bir içgüdüsel akıl olarak düşünürsek (Ben böyle bir düşünce taşıyorum), her nesnesi, hatta zerresi onun itme ve çekme etkisini gücü oranında yaşar. Etkiden kaçış çok sınırlıdır. Ancak ışık gücünde kaçışlar mümkün olabilir. Evreni ilkesiz, başıboş sayan felsefeler bu anlamda bana pek doyurucu gelmez. Evrenin belli bir zekâyla hareket ettiğine dair görüş, üzerinde epeyce durmayı gerektirir.

İnsandaki zekânın tuhaflığı, bu evrensel zekâyı ihlal yeteneğidir. Belki ışık örneğiyle insan için bir üstünlük olarak da bu zekâ biçimi (analitik zekâ) yorumlanabilir. Ama evrenin akıl tarzının ezici ağırlığıyla çelişmesini nasıl çözümleyeceğiz? Belki 'kaos teoremi' konuya kısmen açıklık getirebilir. Bilindiği üzere, kaos teorisinde büyük düzensizlik içinde düzen aranır. Düzen kaossuz mümkün değildir. Bu yaklaşımdaki haklılık, doğruluk yönleri inkâr edilemez. Fakat burada da sorun, toplumsal kaosun (bunalım, kriz dahil) etkisi altında insan yaşamının ne kadar süre ve nasıl bir mekân içinde sürdürülebileceğidir. Çünkü toplumun kaotik süreçlere dayanma süresi ve mekânı sınırlıdır. Sürenin çok uzaması ve mekânın (ekolojik çevrenin) aşırı tahribi rahatlıkla toplumların sonunu getirebilir. Tarihte çok sayıda toplumun bu durumlara düştüğünü gözlemlemekteyiz. İnsanların neredeyse ilkel topluluklar halinde varlığını sürdürdükleri uzun süre boyunca (yaşamlarının yüzde 98'lik süresi) bu kaotik ortamda yaşadıklarını bilmekteyiz. Neolitik ve uygarlık düzenleri altında geçen yaşamın süresi toplam yüzde iki'nin altındadır. Özcesi, kaotik sürenin

uzaması belki de tümüyle yaşamı sonlandırmaz. Fakat bu sefer tehlike daha farklıdır. Uygarlık öncesi kaotik süreçle sonrası arasında bariz bir fark vardır. Uygarlık çevreyi sadece insan toplumu için değil, tüm canlılar için tehlike sınırlarına çekmiştir. Daha da kötüsü, toplumların bağrındaki sermaye ve iktidar her saat kanser tarzı (aşırı kentleşme, orta sınıflaşma, işsizleşme, milliyetçileşme, cinsiyetleşme, önlenemeyen nüfus artışı) yayılmaktadır. Bu kanser tarzı büyümenin mevcut haliyle devamı bile, uygarlık öncesi klan dönemini mumla aratacaktır. Kanserle gelen kaotik süreç, yeni düzenlerden çok, toplumun ölümüyle de sonuçlanabilir. Abartılı bir yargıda bulunmuyoruz. Sorumluluk duyan insanlar, bilim insanları bu konuda her gün daha ağır yargılarda bulunuyorlar.

Denilebilir ki, toplumsal kanserolojik gelişmelerin analitik akılla ne ilişkisi vardır? O halde bu aklı biraz daha yakından tanıyalım. Simgesel akıl öncü bir rol oynamıştır. Bunun en açık görünümünü işaret dilinden (Bedensel hareketler ağırlıktadır) simgesel dile geçişte görüyoruz. Artık beden hareketleri yerine, üzerinde anlaşılmış bazı (işaret edilenlerle fiziki, biyolojik bir bağı olmayan) ses öbekleriyle anlamsal bağlar kurulabilmektedir. Örneğin, 'göz'ü ele alalım: Ses öbeğinin gözle hiçbir fiziki bağı olmadığı halde, bu tanımda uzlaşan herkes, 'göz' sesinden 'göz'ü aklında canlandırır. Simgesel dilin kuruluşu böyledir. Antropolojik çalışmalar bu dilin başlangıcını Doğu Afrika kökenli son göç dalgasını gerçekleştiren Homo Sapiens gruplarına bağlasalar da (yaklaşık 50–60 bin yıl önce), asıl patlamasını Ortadoğu coğrafyasında gerçekleştirdiğinde birleşmektedirler. Özellikle Semitik ve Aryen dil grupları bu tezi güçlendirmektedir.

Simgesel dil yapısının düşünce üzerinde muazzam bir etkisi olmuştur. Beden dilinden kurtulmak ve kelimelerle düşünmek, en büyük zihniyet devrimlerinden belki de ilkidir. Bu bir yandan insan türünün hayvanlar âleminden kopuşunu hızlandırırken, öte yandan toplumların simgesel dil kuruluşları etrafında kümelenmelerine büyük ivme kazandırır. Çünkü aynı ses düzenlerini konuşanlar, giderek hem daha farklı, hem de zekâ gücü kazanmış olarak birliklerini geliştirirler. Toplumları artık simgesel dilleri kimliklendirmektedir. Neolitik devrim bu dilin önemli katkısıyla gerçekleşmiştir. İşaret diliyle bu devrimsel aşamaya varılması zordur. Daha sonraları uygarlığa nasıl geçiş yapıldığı çokça işlendiği için tekrarlamayacağım. Fakat 'Verimli Hilal' denilen Zagros-Toros dağ sisteminin etekleri ve Mezopotamya ovalarının gelişmelerin ana beşiği rolünü oynadığını iyice bilmekte yarar vardır.

Anlatılanlar simgesel aklın olumlu etkisini ortaya koymaktadır. Sakıncasını ise, çevreden kopuşu başlatmasında görmek gerekir. Daha önceki toplumlar doğal çevre toplumlarıdır. Ana-yavru ilişkisinde olduğu gibi doğanın kucağındadırlar. Simgesel düşünce gücü bu tarz yaşam ihtiyacını zayıflatmıştır. Çünkü yeni toplum kendi yeni diliyle çevreyi adlandırmakta, dolayısıyla yeni kullanım yolunu da açmaktadır. Bitkiler ve hayvanlar âlemi üzerinde büyük bir hegemonyanın yoludur bu yeni yol. Simgesel dilden önceki düşünce tarzları hep duygusal akılla gerçekleştirilirdi. Duygusal aklın en temel özelliği, etki ve tepkisindeki vazgeçilmez öğe olarak duygularıyla düşünmesidir. İçtendir, yalansızdır, hileden uzaktır. Bir ananın çocuğuna içtenlik dışında yalancı ve hileli davrandığı kolay kolay gösterilemez. Bitkiler ve hayvanlar âlemindeki zihin de böyle çalışır. Aslan görününce, av hayvanlarındaki zihnin olduğu gibi duygularına yansımasını hep görürüz. İkisinde de hile yoktur. Ama insanın simgesel dilinde binbir hileli, yalanlı ve içten olmayan (duygusallık taşımayan) düşünce okumak mümkündür. Bu düşünce tarzının korkunç tehlikesi, asıl büyük tahribatını uygarlık sürecine geçişle gösterecektir.

Sermaye ve iktidar birikiminde simgesel dil vasıtasıyla gerçekleşen analitik düşünce belirleyici rol oynar. En başta bu düşüncenin yalana dayanan, hileli ve içten olmayan gücünü kullanarak, toplumu tutsak etmekte ve sömürmekte büyük yetenek kazanılmış olmaktadır. Bilindiği üzere, insan beynindeki ön sağ ve sol loblar bu iki zekâ konusunda işlevsellik kazanmışlardır. Analitik

düşüncenin gerçekleştiği lob en son gelişen kısımdır. Bedenin geri kalan tüm bölümleri duygusal zekânın izini taşır. Analitik düşünce kısmının üstünlük kazanması, tüm bedenin izini taşıyan düşünce üzerinde etkili olmaktadır. Bu gelişme de giderek insanın tüm karakterini yeniden biçimlendirmektedir. Bu müthiş bir gelişmedir. Olumlu yönde kullanılması insan türü için dünyayı sürekli bir 'bayram yerine' çevirebilir. Olumsuz yönde çalıştırılırsa, ezici çoğunluk ve çevre canlıları için cehenneme de çevirebilir. Tıpkı nükleer güç gibidir. Bu enerjiyi çok iyi kontrol etmek kaydıyla toplumun hizmetinde kullanmak büyük yararlar sunar. Kontrol edilmediğinde ise, küçük bir Çernobil örneğinde (Ama daha korkuncu savaşta kullanılanıdır) ne tür sonuçlara yol açtığı bilinmektedir. Analitik akılda ben biraz kontrolsüz nükleer patlama tehlikesini görmekteyim. Tehlikenin de ötesinde, bizzat ve giderek yoğunlaşan biçimde toplumu ve çevreyi nükleer bombardımana tabi tuttuğu kanısındayım. Ayrı nükleer bombaya ihtiyaç olmadan da, dünya kapitalist sisteminin elindeki, emrindeki analitik akıl bombaları daha şimdiden toplumu ve çevreyi yaşanmaz durumun kıyısına taşımışlardır.

Şüphesiz simgesel dil ve analitik düşünce kendi başına olumsuzluk taşımazlar; sadece olumsuzluklara uygun koşul sunarlar. Asıl olumsuzluk zincirini başlatan, sermaye ve iktidar aygıtlarındaki gelişimdir. Uygarlık olarak kavramlaştırdığımız sermaye ve iktidar birikim sistemi, özündeki varlık nedeniyle yalancı ve hileli olmak ve duygusal zekâdan yoksunluğu taşımak durumundadır. Baskı ve sömürü aygıtları başkalarının besinleri ve güvenlikleri üzerine kuruludur. Bunların tepkisiz karşılanmayacağı, yaşamın doğası gereğidir. Sürdürülmesi ancak iki yoldan mümkündür: Ya ideolojinin meşruiyet sağlayıcı yumuşak gücüyle, ya da iktidarın çıplak zor gücüyle. Kontrolün çoğunlukla bu iki yoldan sağlandığı tarihsel bir gerçekliktir. Sermaye ve iktidar ancak hile, yalan ve zora başvurulduğunda geliştirilecek varlıklardır. Zihnin ana kısmı tam da bu aşamada buna uygun koşul sunmaktadır. Buna çarpıtılma ve saptırma etkisi de diyebiliriz.

Uygarlık tarihine bu paradigma ile bakıldığında sınıf, kent ve iktidar yoğunlaşmalarının muazzam bir analitik düşünce yapısı oluşturduğunu görürüz. Uygarlık süreçlerinde birkaç büyük durak vardır. Orijinal uygarlıklar olan Sümer ve Mısır toplumlarında M.Ö. 4000–3000 yıllarında başlayan uygarlık süreçleri, bugün bile büyüleyici etkilerini sürdüren büyük analitik zihniyet yapıları inşa etmişlerdir. Merkezi uygarlık tarihi boyunca geliştirilen tüm zihniyet yapılarının izlerini bu uygarlıklarda görmek mümkündür. Matematikten biyolojiye, yazıdan felsefeye, dinden sanata kadar toplumsal etkinliklerin uygarlık damgasını taşıyan tüm örneklerini burada orijinal biçimde inşa edilmiş halleriyle görürüz. Greko-Romen aşaması bu inşa sürecini daha da zenginleştirmiş ve analitik yapısındaki akıllılığı ilerletebilmiştir. İslam Rönesans'ındaki kısa hamleden sonra vücut bulan Avrupa'nın Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçleri, analitik düşünceyi doruk noktasına taşımışlardır.

Tabii tüm bu tarihsel süreçlerde, başta Çin ve Hint uygarlıkları olmak üzere, diğer uygarlıkların katkıları da göz önünde tutulmalıdır. Beş bin yıllık uygarlık, mantığı itibariyle yaşamın diyalektiğinden kopmuş dev bir ur gibi büyüyen metafizik kalıplar yekûnu olarak da değerlendirilebilir. Mimarlıktan müziğe ve edebiyata, fizikten sosyolojiye, mitolojiden dine ve felsefeye kadar tüm sanat, felsefe, din ve bilim yapılarında sermaye ve iktidar birikimini devasa boyutlarda yansıtan gelişmeleri tarih diye okuyoruz. Korkunç talan seferleri olarak savaşlar bu uygarlığın zemin katıdır. Bu zemin üzerinde yükselen akıl, gerçeklik anlamında en büyük akılsızlıktır. İdeolojik hegemonyanın bir işlevi de aslında bu akılsızlığı, suç aklını, savaş aklını, hile ve yalan aklını, özcesi sermaye ve iktidar birikim aklını örtbas etmek, tersyüz edip göstermek, kutsallaştırmak, tanrısallaştırmaktır. Uygarlık tarihiyle iç içe gelişen tüm analitik düşünce kalıplarını, inanç ve sanatlarını yakından incelediğimizde, eleştiriye tabi tuttuğumuz bu gerçekleri tespit etmek zor olmayacaktır.

Kapitalist canavarın (Hobbes'un Leviathan'ı) kafesten nasıl çıktığını ancak bu tarihsel gerçeklerin ışığında yetkince anlamlandırabiliriz. Bu canavarın sadece 16. yüzyıldaki zaaflardan yararlanarak kafesten kaçışı gerçekleştirmemiş olduğunu önemle vurguluyorum.

Kadın örneğini konu açısından çözümleyerek bölümü noktalamak istiyorum. Şüphesiz feminist incelemeler yeni yeni gelişimlerle kadın gerçeğinin gün yüzüne çıkmasına önemli katkıda bulunuyorlar. Fakat o kanıdayım ki, bu çalışmalar büyük oranda erkek aklının egemenlik koşullarında yürütülmektedir. Ziyadesiyle reformisttir. Konuya tüm köktenliği içinde yaklaşım hayati önem taşımaktadır.

Biyolojik araştırmalar insan türünde kadının kök rolünü aydınlatmaktadır. Asıl gövdeden kopan kadın değil erkektir. Kadının duygusallığı, evrensel oluşum diyalektiğinden aşırı sapmamasından ileri gelmektedir. Özellikle uygarlık döneminde en alttaki konumunda bıraktırılması, bu yapısını günümüze kadar taşımasında etkilidir. Erkek akıl tarafından kadının duygu yüklü aklı hep 'eksik' olarak, kadının bizzat karakteri olarak yansıtılmak istenir. Erkek akıl, kadın üzerinde birkaç büyük operasyon yürütmüştür, yürütmektedir:

Birincisi, ilk ev kölesi haline getirilmesidir. Bu süreç korkunç sindirme, baskı, tecavüz, hakaret ve katliamlarla yüklüdür. Ona tanınan rol, mülklü düzene gerekli olduğu kadar 'döl' üretmektir. Hanedanlık ideolojisi bu döle çok bağlıdır. Kadın bu statü içinde mutlak mülktür. Yüzünü bile başkasına gösteremeyecek kadar sahibinin malı, namusudur.

İkincisi, seks aracıdır. Cinsellik tüm doğada üremeyle ilgilidir. Yaşamın devamı amaçlanmıştır. İnsan erkeğinde özellikle kadın tutsaklığıyla birlikte ve ağırlıklı olarak uygarlık sürecinde asıl rol sekse, cinsel arzunun patlamasına ve çarpıkça gelişimine tanınmıştır. Hayvanlarda çok sınırlı olan çiftleşme dönemleri (çoğunlukla yıllık), erkek insanda neredeyse yirmi dört saate çıkarılmak istenir. Kadın günümüze doğru seksin, cinsel iştah ve iktidarın sürekli üzerinde denendiği araçtır. Özel-genel ev ayrımları anlamını yitirmiştir. Her yer ve her kadın artık genel-özel ev ve kadın sayılır. Üçüncüsü, ücretsiz, karşılıksız emekçidir. Tüm işlerin zoru kendisine yaptırılır. Karşılığı, biraz daha 'eksik' olmaya zorlanmadır. O kadar aşağılanmıştır ki, gerçekten erkeğe göre çok 'eksik' kaldığını kabul etmekte, erkek eline ve hâkimiyetine dört elle sarılabilmektedir.

Dördüncüsü, en ince metadır. Marks, para için 'metaların kraliçesi' der. Aslında bu rol daha çok kadınındır. Metaların gerçek kraliçesi kadındır. Kadının sunulmadığı hiçbir ilişki yoktur. Kadının kullanılmadığı hiçbir alan da yoktur. Bir farkla ki, her metanın kabul görmüş bir karşılığı varsa da, kadında bu karşılık da koca bir 'aşk' yüzsüzlüğünden tutalım, "Anaların emeği ödenmez" martavalına kadar koca bir saygısızlıktan ibarettir.

Uygarlığın canavarlaştırdığı erkek aklı (binbir hilenin, yalanın, savaş canavarlığının, ideolojik çarpıklığın, kısacası toplum ve çevresini yıkan aklın, teneke sesinden başka ses vermeyen analitik aklın) onsuz edemediği kadına bu muameleyi uygun gördükten sonra, insan toplumuna, çevresine neler yapmaz ki! Bu aklı durdurmak, ancak yıktığı toplumsal ahlak ve politikayı öncelikle yerli yerine koymakla mümkündür. Daha doğrusu, ancak bu temelde başlangıç yapılabilir. Yalnız analitik aklın aldığı boyutlardaki rolü nedeniyle, uygarlık sistemlerine karşı demokratik uygarlık sistemini geliştirmenin önemi bir kez daha tüm yakıcılığıyla önümüzde görev olarak durmaktadır. Akla büyük değer biçmek asıldır. Toplumsal akıl bir gerçektir. Toplumun kendisi aklın yoğunlaştığı alandır. Umutsuz olmanın hiçbir anlamı yoktur. Tüm kutsallıklardan akan bir ses daha vardır ki, "Biz size aklı verdik, yeter ki şer yolunda değil, hayır yolunda kullanın. O zaman size gerekli olan her şeyi edineceksiniz!" der. Bu sesi gerçekten almalı ve anlamalıyız. Toplumun sağduyusu da denilen vicdanın sesi, vazgeçilmez ahlaki sesi de bunu der. Toplumsal politika denen özgürlük

sanatının duyulur kılınma gereğini yerine getirmek istediği ses de bunu der. Demokratik toplum çalışmaları bu sesin pratiğidir. Demokratik uygarlık sistemi bu sesin teorisidir.

Bundan sonraki bölümler, daha çok bu seslerin (analitik ve duygusal aklın el birliğinden çıkan sesler) somut kaynaklarına inmek ve gösterdikleri çözüm yollarına aydınlık getirmek amacında olacaktır.

TOPLUMSAL POLITIKAYLA ÖZGÜRLÜK BAĞLANTISI DA GÖRÜNÜR BIR DURUMDUR

Özgürlük adeta evrenin amacıdır diyesim geliyor. Evren gerçekten özgürlük peşinde midir diye kendime sıkça sormuşumdur.

Özgürlük adeta evrenin amacıdır diyesim geliyor. Evren gerçekten özgürlük peşinde midir diye kendime sıkça sormuşumdur. Özgürlüğü sadece insan toplumunda derin bir arayış olarak söylemleştirmek bana hep eksik gelmiş; mutlaka evrenle ilgili bir yönü vardır diye düşünmüşümdür. Evrenin temel taşları olarak parçacık-enerji ikilemini düşündüğümüzde, enerjinin özgürlük demek olduğunu çekinmeden vurgularım. Maddi parçacığın ise, mahkûm haldeki enerji paketçiği olduğuna inanırım. Işık bir enerji halidir. Işığın ne kadar özgür bir akışkanlığa sahip olduğu inkâr edilebilir mi? Enerjinin en küçük parçacık hali olarak tanımlanan kuantaların, günümüzde neredeyse tüm çeşitliliği izah eden etken olarak anlamlandırılmasına da katılmak durumundayız. Evet, kuantumsal hareket tüm çeşitliliğin yaratıcı gücüdür. Acaba hep aranan Tanrı bu mudur demekten kendimi alıkoyamıyorum. Evren-üstünün tıpkı bir kuantum karakterinde olduğu söylenirken de yine heyecanlanır ve olabilir derim. Yine acaba dıştan Tanrı yaratıcılığı buna mı denir demekten kendimi alıkoyamıyorum.

Özgürlük konusunda bencil olmamak, insan indirgemeciliğine düşmemek bence önemlidir. Kafesteki hayvanın büyük özgürlük çırpınışı yadsınabilir mi? Bülbülün şakıması en değme senfoniyi geride bırakırken, bu gerçekliği özgürlük dışında hangi kavramla izah edebiliriz? Daha da ileri gidersek, evrenin tüm sesleri, renkleri özgürlüğü düşündürmüyor mu? İnsan toplumunun en derin ilk ve son köleleri olarak kadının tüm çırpınışları özgürlük arayışından başka hangi kavramla izah edilebilir? En derinlikli filozofların, örneğin Spinoza'nın, özgürlüğü cehaletten çıkış, anlam gücü olarak yorumlaması aynı kapıya çıkmıyor mu?

Sorunu sonsuz içeriği içinde boğmak istemiyorum. Ayrıca anadan doğma 'mahkûmiyet' halim olarak da söylemleştirmek istemiyorum. İspatı; Prometheus'un anısına birkaç cümle dışında, bir nevi özgürlük arayışı da olan şiir yazmayı hiç denemedim. Onun da imgesellik dışında bir anlamı olmadığı bilinmektedir. Fakat özgürlük anlamının korkunç takipçisi olduğum göz ardı edilebilir mi?

Toplumsal özgürlüğü sorunsallaştırırken, bu kısa girişimiz konunun derinliği konusunda uyarıcı kılmak içindir. Toplumun zekâ yoğunluğu en gelişkin doğa olarak tanımı, özgürlük çözümlemesi konusunda da aydınlatıcıdır. Zekânın yoğun alanları özgürlüğe hassas alanlardır. Herhangi bir toplum zekâ, kültür, akıl gücü olarak kendini ne kadar yoğunlaştırmışsa, o denli özgürlüğe yatkın kılmıştır demek yerinde bir söylemdir. Yine bir toplum kendini bu zekâ, akıl ve kültür değerlerinden ne kadar yoksun kılmışsa veya yoksun bıraktırılmışsa, o denli köleliği yaşamaktadır deyimlemesi de doğru bir söylemdir.

İbrani kabilesi konusunda yoğunlaşırken, aklıma hep iki temel özellikleri takılır. Birincisi, para konusundaki maharetleridir. Paranın hükümranlığını hep ellerinde bulundururlar. Bununla dünyayı kendilerine bağlayabileceklerini, hatta hükümleri altına alabileceklerini hem teorik hem pratik olarak yetkince bilmektedirler. Buna maddi dünya hükümranlığı da diyebiliriz. Bence daha önemli olan ikincisini, yani manevi hükümranlık sanatını daha iyi becermeleridir. Önce Yahudi

peygamberleri, sonra yazarları, kapitalist modernitede ise her tür filozof, bilgin ve sanat adamları ve kadınlarıyla neredeyse tarihle yaşıt bir manevi kültürel hükümranlık kurmuşlardır. Dolayısıyla İbrani kabilesi kadar zengin ve özgür başka bir kabile yoktur demek son derece doğru bir tespittir. Çağımıza ilişkin birkaç örnek vermek bu gerçeği fazlasıyla doğrulayıcı olacaktır. Küresel ekonomiye hükmeden finans-kapitalin gerçek hükümdarlarının ezici çoğunluk gücü İbrani kökenlidir, yani Yahudi'dir. Çağdaş felsefenin çıkışında Spinoza, sosyolojide Marks, psikolojide Freud, fizik biliminde Einstein adından bahsetmek, yüzlerce sanatsal, bilimsel ve politik kuramcıyı da bunlara eklemek, Yahudi entelektüel gücü hakkında yeterince fikir verebilir. Yahudilerin entelektüel âlemdeki hükümranlıkları inkâr edilebilir mi?

Fakat madalyonun diğer yüzünde dünyanın öbürleri, ötekileri vardır. Bir tarafın maddi ve manevi zenginliği, gücü ve hükümranlığı, ötekilerin yoksulluğu, güçsüzlüğü ve sürülüğü pahasına gerçekleşir. Dolayısıyla Marks'ın proletarya için söylediği meşhur söz, yani "Proletarya kendini özgürleştirmek (başka deyişle kurtarmak) istiyorsa, tüm toplumu özgürleştirmekten başka çaresi yoktur" deyişi Yahudiler için de geçerlidir. Marks bu sözü sanki Yahudileri düşünerek söylemiş gibidir. Eğer Yahudiler özgürlüklerinden, yani zenginlik, zekâ ve anlam güçlerinden emin olmak istiyorlarsa, dünya toplumunu benzer biçimde zenginleştirmekten ve manevi olarak güçlendirmekten başka yolları yoktur. Yoksa başlarına her an yeni Hitler'ler peydahlanabilir. Bu anlamda Yahudi'nin kurtuluşu, yani özgürlüğü, ancak dünya toplumunun kurtuluşu ve özgürlüğüyle iç içe düşünüldüğünde mümkündür. İnsanlık için çok şey başarmış Yahudiler için en onurlu görevin bu olduğundan da kuşku duyulmasa gerekir. O halde ötekilerin yoksulluğu ve cehaleti üzerine kurulu zenginlik ve manevi itibarların gerçek bir özgürlük değeri taşımadığını korkunç Yahudi soykırımından da anlamak mümkündür. Özgürlüğün gerçek anlamı, biz-öteki ayrımını aşan ve herkesçe paylaşılabilen karakterde olmasıdır.

Merkezi uygarlık sistemini özgürlük sorunu temelinde değerlendirdiğimizde, giderek katmerleşen bir kölelikle yüklendiğini gözlemleriz. Kölelik üç boyutta da güçlü yaşatılır: İlkin ideolojik kölelik inşa edilir. Mitolojilerden korkutucu ve hükümran tanrılar inşa edilmesi, özellikle Sümer toplumunda çok çarpıcı ve anlaşılırdır. Zigguratın üst katı zihinlere hükmeden tanrı mekânı olarak düşünülür. Orta katlar rahiplerin politik yönetim karargâhlarıdır. En alt kat ise, her tür üretime koşturulan zanaatçı ve tarımcı çalışanların katı olarak hazırlanmıştır. Bu model günümüze kadar özde değişmemiş, sadece muazzam bir açılma-saçılma konumuna erişmiştir. Merkezi uygarlık sisteminin beş bin yıllık bu öyküsü gerçeğe en yakın tarih kurgusudur. Daha doğrusu, ampirik olarak gözlemlenen bir gerçekliktir. Zigguratı çözümlemek, merkezi uygarlık sistemini çözümlemektir; dolayısıyla günümüzün kapitalist dünya sistemini gerçek temeline oturtarak çözümlemektir. Sermaye ve iktidarın kümülâtif olarak sürekli gelişimi madalyonun bir yüzü iken, diğer yüzünde korkunç kölelik, açlık, yoksulluk ve sürüleşme vardır.

Özgürlük sorununun nasıl derinleştiğini daha iyi anlıyoruz. Merkezi uygarlığın sistematiği, toplumun giderek özgürlükten yoksunlaştırılmasını ve sürü toplum derekesine düşürülmesini sağlamadan kendini sürdüremez, varlığını koruyamaz. Sistemin mantığındaki çözüm, daha fazla sermaye ve iktidar aygıtları oluşturmaktır. Bu ise, daha fazla yoksullaşma ve sürüleşme demektir. Özgürlük sorununun bu denli çok büyümesi ve her çağın temel sorunu haline gelmesi, sistemin doğasındaki ikileminden ötürüdür. Yahudi kabilesinin örnek konumunu boşuna sunmadık. Son derece öğreticidir. Özgürlüğü de, köleliği de Yahudilik üzerinden okumak, bu nedenle çağlar boyunca öneminden hiçbir şey yitirmemiştir.

Paranın mı, bilincin mi daha çok özgürlük sağladığına ilişkin geleneksel tartışmayı da bu anlatım ışığında daha iyi kavrayabiliriz. Para bir sermaye birikim aracı olarak, yani artık-ürün ve değer gaspı olarak rol oynadıkça hep köleliğin aracı olacaktır. Sahibine bile hep katliamlar davet etmesi,

paranın özgürlük için güvenilir bir araç olamayacağını gayet iyi açıklamaktadır. Para, enerjinin zıddı olan madde parçacığı rolündedir. Bilincin her zaman özgürlüğe daha yakın olduğu söylenebilir. Gerçeklik üzerine bilinç, her zaman özgürlüğe ufuk açar. Bilincin hep enerji akışkanlığı olarak tarifi de bu nedenledir.

Özgürlüğü evrendeki çoğullaşma, çeşitlenme, farklılaşma olarak tanımlamak toplumsal ahlak açıklamasında da kolaylık sağlar. Çoğullaşma, çeşitlenme ve farklılaşma, zımnen de olsa, bağrında hep zeki bir varlığın seçim yapma kabiliyetini düşündürür. Bitkileri çeşitliliğe yönelten bir zekânın mevcudiyetini bilimsel araştırmalar da doğrulamaktadır. Bir canlı hücresindeki oluşumları şimdiye dek hiçbir insan elinden çıkma fabrika eli sağlayamamıştır. Belki Hegel kadar evrensel zekâdan (Geist) bahsedemeyiz. Ama yine de evrende zekâya benzer bir varlıktan bahsetmek tümüyle saçmalık olarak yargılanamaz. Farklılaşmayı zekâ varlığı dışında başka bir anlatımla dile getiremeyiz. Çoğullaşma ve çeşitlenmenin hep özgürlüğü çağrıştırması, temellerindeki zekâ kıvılcımlarından ötürü olsa gerekir. İnsanı bilinebildiği kadarıyla evrenin en zeki varlığı olarak tanımlamak mümkündür. Peki, insan bu zekâsını nasıl edinmiştir? Bilimsel (fiziki, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik) olarak insanı evrensel tarihin özeti olarak da tanımlamıştım. Bu tarifte insan, evrensel zekânın birikimi olarak tanımlanmaktadır. Birçok felsefi ekolde insanın evrenin bir maketi olarak sunulması da bu nedenledir.

İnsan toplumundaki zekâ düzeyi ve esnekliği, toplumsal inşanın gerçek temelini teşkil etmektedir. Özgürlüğü bu anlamda toplumsal inşa gücü olarak da tanımlamak yerindedir. Buna ilk insan topluluklarından itibaren ahlaki tutum denildiğini biliyoruz. O halde toplumsal ahlak ancak özgürlükle mümkündür. Daha doğrusu, özgürlük ahlakın kaynağıdır. Ahlaka özgürlüğün katılaşmış hali, geleneği veya kuralı da diyebiliriz. Eğer ahlaki seçim özgürlük kaynaklıysa, özgürlüğün zekâyla, bilinç ve akılla bağı göz önüne getirildiğinde, ahlaka toplumun kolektif bilinci (vicdanı) demek de daha anlaşılır oluyor. Teorik ahlaka etik denilmesi de ancak bu çerçevede anlam ifade edebilir. Toplumun ahlaki temelleri dışında bir etikten bahsedemeyiz. Şüphesiz ahlakî deneyimlerden daha yetkin bir ahlak felsefesi, yani etiği çıkarılabilir. Ama yapay etik olamaz. E. Kant'ın bu konuda da çok çaba harcadığı bilinmektedir. Kant'ın pratik akla etik demesi anlaşılırdır. Aynı zamanda ahlakı bir özgürlük seçimi, imkânı olarak yorumlaması günümüz için de geçerliliğini koruyan bir görüştür.

Toplumsal politikayla özgürlük bağlantısı da görünür bir durumdur. Politik alan uzgören akılların en çok çarpışıp yoğunlaştıkları ve sonuç almaya çalıştıkları alandır. Bir anlamda katılan öznelerin kendilerini politik sanat aracılığıyla özgürleştirdikleri alan olarak tanımlamak da mümkündür. Toplumsal politika geliştirmeyen her toplumun, bunun karşılığının özgürlükten yoksunluk olarak kendisine döneceğini, bedelinin kendisine fatura edileceğini bilmesi gerekir. Politik sanatın yüceliği bu anlamda karşımıza çıkar. Politikasını geliştiremeyen her toplum (klan, kabile, kavim, ulus, sınıf, hatta devlet ve iktidar aygıtları) kaybetmeye mahkûmdur. Zaten politika geliştirememek demek, kendi vicdanını, hayati çıkarlarını ve öz kimliğini tanımamak demektir. Herhangi bir toplum için bundan daha ağır bir düşüş, kaybediş söz konusu olamaz. Özgürlük talebi bu tür toplumlar için ancak öz çıkar, kimlik ve kolektif vicdanları için ayağa kalktıklarında, diğer bir deyişle politik mücadeleye atıldıklarında söz konusu olabilir. Politikasız özgürlük istemleri vahim bir yanılgıdır.

Politikayla özgürlük arasındaki ilişkinin çarpıtılmaması açısından, iktidar ve devlet politikaları (Aslında politikasızlık demek daha doğrudur) ile aralarındaki farkın özenle çizilmesi gerekir. İktidar ve devlet aygıtlarının işleri için strateji ve taktikleri olabilir, ama gerçek anlamda politikaları olmaz. Zaten iktidar ve devletin kendileri toplumsal politikanın inkârının sağlandığı aşamada vücut bulurlar. Politikanın bittiği yerde iktidar ve devlet yapıları işbaşında olur. İktidar ve devlet politik sözün, dolayısıyla özgürlüğün bittiği yerdir. Orada sadece idare etme, söz dinleme, buyruk alma ve verme söz konusudur; kanun, tüzük vardır. Donmuş bir akıldır her iktidar ve devlet. Güçlerini de,

güçsüzlüklerini de bu özelliklerinden alırlar. O halde devlet ve iktidar alanları özgürlüklerin arandığı, sağlandığı alanlar olamaz. Hegel'in devleti özgürlüğün sağlandığı gerçek alan olarak sunması, modernitenin tüm tahakkümcü görüş ve yapılanmalarının temelini oluşturur. Öyle ki, Hitler faşizmi bu görüşün nelere yol açabileceğini açıklayan örneklerin başında gelmektedir. Hatta Marks ve Engels'in öncülük ettikleri bilimsel sosyalizm anlayışında devlet ve iktidarın temel sosyalist inşa araçları olarak öngörülmeleri, farkında olmayarak özgürlüğe, dolayısıyla eşitliğe indirilmiş en vahim darbe olmuştur. 'Ne kadar devlet, o kadar az özgürlük' söylemini liberaller daha iyi fark etmişlerdir. Başarılarını da bu öngörülerine borçludurlar.

Tahakküm araçları olarak devlet ve iktidarlar, özleri gereği, zorla el konulmuş artık-ürün ve değerlerin, yani toplam sermayenin değişik bir türünden başka bir anlam ifade etmezler. Sermaye devletleştirir, devlet sermayeleştirir. Aynı husus her tür iktidar aygıtları için de geçerlidir. Toplumsal politik alan ne kadar özgürlük doğurucuysa, iktidar ve devlet alanları da o denli özgürlük yitirim alanlarıdır. Belki iktidar ve devlet yapıları birçok kişi, grup ve ulusu daha çok zenginleştirip özgürleştirebilir. Ama Yahudi örneğinde gördük ki, bu ancak öteki toplumların yoksulluğu ve köleliği pahasına mümkündür; bunun sonu da soykırımdan savaşlara kadar her tür yıkımdır. Kapitalist dünya sisteminde politika en büyük kaybını yaşamıştır. Tarih boyunca merkezi uygarlık sisteminin zirve yaptığı bu aşamada, politikanın gerçek ölümünden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla hiçbir çağla kıyaslanamayacak ölçülerde günümüz çağında politik tükeniş yaşanmaktadır. Nasıl bir özgürlük alanı olarak ahlaki tükeniş günümüzün bir fenomeni ise, ondan daha fazla olarak politika alanının tükenişi söz konusudur. Dolayısıyla özgürlük istiyorsak, en başta toplumun kolektif vicdanı olan ahlakı ve ortak akıl olarak politikayı tüm yönleriyle ve entelektüel gücümüzle yeniden ayağa kaldırıp işlevsel kılmaktan başka çaremiz yok gibidir.

Özgürlük ve demokrasi arasındaki ilişkiler daha da karmaşıktır. Hangisinin hangisinden kaynaklandığı sürekli tartışmalıdır. Fakat her iki ilişki yoğunluğunun da birbirini beslediğini rahatlıkla belirtebiliriz. Toplumsal politikayı özgürlükle bağlantılı düşündüğümüz kadar, demokrasiyle de bağlantılandırabiliriz. Toplumsal politikanın en somut hali demokratik siyasettir. Dolayısıyla demokratik siyaset özgürleşmenin gerçek sanatı olarak da tanımlanabilir. Demokratik siyaset yürütmeden, genelde toplumun, özelde de her halkın ve topluluğun ne politikleşmesi ne de politik yoldan özgürleşmesi mümkündür. Demokratik siyaset özgürlüğün öğrenildiği, yaşandığı gerçek okullarıdır. Politikanın işleri ne kadar demokratik özneler yaratırsa, demokratik siyaset de toplumu o denli politikleştirir, dolayısıyla özgürleştirir. Politikleşmeyi özgürleşmenin ana biçimi olarak kabul edersek, her toplumu politikleştirdikçe özgürleştirebileceğimizi, tersi olarak da toplumu özgürleştirdikçe daha fazla politikleştirdiğimizi bilmek durumundayız. Şüphesiz özgürlük ve politikayı besleyen, başta ideolojik kaynaklar olmak üzere, birçok toplumsal alan mevcuttur. Ama esasta birbirini doğurup besleyen temel iki kaynak, toplumsal politika ve özgürlüktür.

Eşitlikle özgürlük ilişkisi çoklukla karıştırılır. Hâlbuki en az demokrasiyle ilişkiler kadar, ikisi arasındaki ilişkiler de karmaşık ve problemlidir. Tam eşitliğin bazen özgürlüğün bedel vermesi karşılığında sağlandığını görürüz. İkisinin birlikte olamayacağı, birinden taviz vermenin gereği sıkça vurgulanır. Özgürlüğün de bazen bedel olarak eşitlikten taviz vermeyi gerekli kıldığı belirtilir.

İki kavramın, dolayısıyla fenomenin doğası arasındaki farkı açıklamak, sorunu doğru belirtmek için gereklidir. Eşitlik daha çok bir hukuk terimidir. Fert ve topluluklar arasında fark gözetmeksizin, aynı hak paylaşımını öngörür. Oysa farklılık, evrenin olduğu kadar toplumun da esaslı bir özelliğidir. Farklılık aynı türden hak paylaşımına kapalı bir kavramdır. Eşitlik ancak farklılıkları esas aldığında anlamlı olabilir. Sosyalist eşitlik anlayışının tutunamamasının en önemli nedeni, farklılığı hesaba katmamasıdır. Bu da sonunu getirmenin en önemli nedenlerinden biridir. Gerçek adalet ancak farklılıkları temel alan bir eşitlik anlayışı içinde gerçekleşebilir.

Özgürlüğün farklılaşma kavramına çok bağımlı olduğunu belirlediğimizde, ancak eşitliğin farklılaşmaya bağlanması halinde özgürlükle anlamlı bir bağı kurulabilir. Özgürlükle eşitliği bağdaştırmak, toplumsal politikanın temel hedeflerindendir.

Bireysel ve kolektif özgürlük kavramları arasındaki tartışmaya değinmeden geçemeyiz. Negatif ve pozitif özgürlük olarak da tanımlanmak istenen bu iki kategori arasındaki ilişkiyi açıklamak halen önemini korumaktadır. Bireysel özgürlüğü (negatif özgürlük) şahlandıran kapitalist modernite, şüphesiz bunu toplum kolektivitesinin büyük tahribatı pahasına gerçekleştirdi. Bireysel özgürlüğün günümüzde toplumsal politikayı en az iktidar olgusu kadar tükettiğini belirlemek büyük önem taşır. Bireyciliğin toplum yıkıcılığındaki, özellikle de ahlakın ve politikanın inkârındaki rolünü aydınlatmak, özgürlük tartışmalarının can alıcı sorunudur. Bireycilikle atomize edilen toplumun hiçbir sermaye ve iktidar aygıtına karşı direnme takatinin kalmadığını söylediğimizde, toplumsal problemin kanserleşme riskini daha iyi anlayabiliriz. Liberal bireyciliğin toplumsal politika ve özgürlüğü tüketen temel kaynak olarak belirlenmesi, anlamlı bir çıkışa zemin sunabilir. Şüphesiz burada bireyselliği söz konusu etmiyoruz, bireyselliğin gerekli olduğunu tartışmıyoruz. Tartışılan, idealize edilerek toplumsal politika ve özgürlüğü tüketen ideolojik bireyciliktir, liberalizmdir.

Kolektif özgürlüğü zaten tartışmış bulunuyoruz. Asıl özgürlüğün bireysellik kadar her tür topluluğun (kabile, kavim, ulus, sınıf, meslek vb.) kimliğini belirlemek, çıkarlarını sağlamak ve güvenliğini savunmaktan geçtiğini, bu temellerde anlam bulabileceğini önemle belirtmeliyiz. Bu temellerde ancak bireysel ve kolektif özgürlükler uyumlulaştığında başarılı optimal bir özgür toplum düzeninden bahsedebiliriz. Liberalizmin bireycilik anlamında şahlandırdığı özgürlükle reel sosyalizmin kolektivizm adına şahlandırdığı özgürlük arasında, ne kadar zıt kutuplar olarak tanımlansalar da, sıkı bir benzerlik bulunduğu, 20. yüzyıl deneyiminden ötürü açığa çıkmış durumdadır. İkisi de liberalizmin seçenekleridir. Devletçilik ve özelleştirme oyunlarının nasıl aynı el tarafından uygulandığını gözlemlediğimizde, söylenmek istenen hususlar daha iyi anlaşılacaktır.

Demokratik toplumun bireysel özgürlüklerle kolektif özgürlükleri uyumlulaştırmada en elverişli zemin olduğu, 20. yüzyılın büyük yıkım getiren bireyci (vahşi liberalizm) ve kolektivist (firavun sosyalizmi) modellerinin denenmesinden sonra iyice açığa çıkmış bulunmaktadır. Demokratik toplumun bireysel ve kolektif özgürlükleri dengelemek kadar, farklılıkları esas alan eşitlik anlayışını gerçekleştirmede de en uygun toplumsal politik rejim olduğunu belirtmek mümkündür.

5- TOPLUMSAL AKLIN GÜCÜ

İnsan türündeki zekâ seviyesinin kendine özgü toplumsal süreçle bağı ve gücü kavranmadan, toplumla ilgili hiçbir soruna ilişkin çözüm olanakları layıkıyla değerlendirilemez. Tür olarak insan aşamasındaki zekâ seviyesinin potansiyel ölçümü, başlangıç itibariyle spekülatif bir konu olabilir; bu mümkün de olmayabilir. Ama çok farklı bir zekâyla karşı karşıya olduğumuz, insanlık tarihindeki savaş olgusunun günümüz koşullarında çevrenin tam bir yok etmenin eşiğine getirilmesiyle iyice açığa çıkmış bulunmaktadır. Sadece sınıf tahlilleriyle, ekonomik reçetelerle, politik tedbirlerle, iktidar ve devletin azami birikimleriyle ekolojik ve toplumsal yıkımların önüne geçilemeyeceği anlaşılmaktadır; hatta kanıtlanmış gibidir. Sorunun daha köklü ele alınmaya ihtiyacı olduğu açıktır.

Aklın gücü üzerinde şüphesiz çağlar boyu sürekli durulmuştur. Çok yeni bir şey söylemiyorum. Aklın farklı bir tarafına dikkat çekmenin her zamankinden önemli hale geldiğini belirtmek istiyorum. Aklın toplumla bağı açıktır. Toplum gelişmeden aklın da gelişmeyeceği sıradan her tarih gözlemcisinin fark edebileceği bir husustur. Esas kavranması gereken, toplumsal varlığın hangi koşullarla akla meşruiyet tanıdığıdır. Kapitalist modernitenin, özellikle yakın dönem küresel

finans-sermaye egemenliğinin, 'simgesel akıl' üzerinden korkunç kârlar sağlayarak yol açtığı çevre ve toplum yıkımının izahatı hiçbir toplumsal meşruiyet koşuluyla anlaşılamaz. Açıkçası ahlaklı, özgürlüklü ve politik toplumun hiçbir biçimi, 'simgesel aklın' vurgununu onaylamaz. Peki, toplumsal meşruiyet barajları nasıl ve kimler, hangi zihniyetler ve araçlar tarafından paramparça edildi? Aklın yıkım gücü karşısında yapım, onarma ve sağlıklılaştırma rolü kimlere aittir? Bu rolü hangi zihniyet kuralları ve araçlarla gerçekleştirmekten sorumludurlar? Bu sorunlar hayatidir ve mutlaka cevaplarını isterler.

I. Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem adını verdiği düzenin ortaya çıkışı üzerinde büyük önemle durmasını çok önemsiyorum. Ayrıca Fernand Braudel'in konuyu adeta kılı kırk yararak çözümlemeye çalışmasını da çok ufuk açıcı buluyorum. Samir Amin'in konuyu özellikle Ortadoğu İslamî uygarlıklarının yıkımıyla bağlantılı olarak ele alan kapitalizm çözümlemelerinin de kısmen öğreticiliği vardır. Çok sayıda düşünür konuya hassasiyetle yaklaşmaktadır. Varılan ortak sonuçlar Avrupa'nın devlet geleneğinin zayıflığı, kilisenin çözülmesi, Cengiz Han'ın Moğollarının İslam uygarlığını tarumar etmesi etrafında dönmektedir. Kafesteki aslana benzetilen kapitalistik gelişme, bu koşullar altında kapının açık hale gelmesinden fırsat bularak, öncelikle Batı Avrupa'da hâkim olmuş; sonra sırasıyla tüm Avrupa'ya, Kuzey Amerika'ya ve günümüze doğru tüm dünyaya saldırısını başarıyla tamamlamıştır denilmektedir. Daha önce kafeste tutulan güç dünya hükümranlığına gelirken, önceki hükümranlar ise demir kafese alınmıştır. Toplumun Leviathan tarafından demir kafese tıkılması eğretileme olarak söylemleştirilmektedir. Max Weber'in ünlü deyimiyle kapitalist modernitenin, bürokrasisinin toplumu demir kafese alması söz konusu edilmektedir. Tüm ünlü sosyologların, çok açık olmasa da, biraz suçluluk psikolojisiyle, korkakça ve fısıldayarak dile getirmek istedikleri vahim toplumsal tablo böyle sunulmaktadır.

Şahsen soruna daha kapsamlı ve merkezi uygarlık sistemiyle bağlantılı olarak bakıyorum. Hatta biraz da simgesel-analitik aklın gelişim tarihiyle irtibatlandırılması gereğini düşünmekteyim. Analitik aklın merkezi uygarlık sisteminde attığı adım şüphesiz devsel niteliktedir. Ancak tüm uygarlık yapılanmaları benzer etkiyi ortaya çıkarırlar. Diğer önemli bir etkeni insan aklının simgesel özellik kazanarak analitik çözüm yeteneğine kavuşması olarak belirlemek, uygarlık etkeni kadar önem taşımaktadır. Çünkü kapıyı uygarlık etkenine açan analitik akıldır.

İnsana kadar tüm canlılar şaşmaz akıl ilkeleriyle çalışırlar. Doğal veya duygusal akıl da diyebileceğimiz bu akıl tarzı içgüdüselliğe yatkındır. Etkilenmeler çok ani tepki vermekle karakterize edilir. Bitki ve hayvanlardaki etki-tepki bu konuda çok öğreticidir. Üreme, korunma ve beslenmekten ibaret olan yaşamlarını içgüdüsel akılla çok öğrenilmiş tarzda yürütürler. Hata payı yok denecek kadar azdır. Ben konuyu cansız varlıklar alanına da taşırmaktan yanayım. Örneğin dünyamızın yerçekimini bir içgüdüsel akıl olarak düşünürsek (Ben böyle bir düşünce taşıyorum), her nesnesi, hatta zerresi onun itme ve çekme etkisini gücü oranında yaşar. Etkiden kaçış çok sınırlıdır. Ancak ışık gücünde kaçışlar mümkün olabilir. Evreni ilkesiz, başıboş sayan felsefeler bu anlamda bana pek doyurucu gelmez. Evrenin belli bir zekâyla hareket ettiğine dair görüş, üzerinde epeyce durmayı gerektirir.

İnsandaki zekânın tuhaflığı, bu evrensel zekâyı ihlal yeteneğidir. Belki ışık örneğiyle insan için bir üstünlük olarak da bu zekâ biçimi (analitik zekâ) yorumlanabilir. Ama evrenin akıl tarzının ezici ağırlığıyla çelişmesini nasıl çözümleyeceğiz? Belki 'kaos teoremi' konuya kısmen açıklık getirebilir. Bilindiği üzere, kaos teorisinde büyük düzensizlik içinde düzen aranır. Düzen kaossuz mümkün değildir. Bu yaklaşımdaki haklılık, doğruluk yönleri inkâr edilemez. Fakat burada da sorun, toplumsal kaosun (bunalım, kriz dahil) etkisi altında insan yaşamının ne kadar süre ve nasıl bir mekân içinde sürdürülebileceğidir. Çünkü toplumun kaotik süreçlere dayanma süresi ve mekânı sınırlıdır. Sürenin çok uzaması ve mekânın (ekolojik çevrenin) aşırı tahribi rahatlıkla toplumların

sonunu getirebilir. Tarihte çok sayıda toplumun bu durumlara düştüğünü gözlemlemekteyiz. İnsanların neredeyse ilkel topluluklar halinde varlığını sürdürdükleri uzun süre boyunca (yaşamlarının yüzde 98'lik süresi) bu kaotik ortamda yaşadıklarını bilmekteyiz. Neolitik ve uygarlık düzenleri altında geçen yaşamın süresi toplam yüzde iki'nin altındadır. Özcesi, kaotik sürenin uzaması belki de tümüyle yaşamı sonlandırmaz. Fakat bu sefer tehlike daha farklıdır. Uygarlık öncesi kaotik süreçle sonrası arasında bariz bir fark vardır. Uygarlık çevreyi sadece insan toplumu için değil, tüm canlılar için tehlike sınırlarına çekmiştir. Daha da kötüsü, toplumların bağrındaki sermaye ve iktidar her saat kanser tarzı (aşırı kentleşme, orta sınıflaşma, işsizleşme, milliyetçileşme, cinsiyetleşme, önlenemeyen nüfus artışı) yayılmaktadır. Bu kanser tarzı büyümenin mevcut haliyle devamı bile, uygarlık öncesi klan dönemini mumla aratacaktır. Kanserle gelen kaotik süreç, yeni düzenlerden çok, toplumun ölümüyle de sonuçlanabilir. Abartılı bir yargıda bulunmuyoruz. Sorumluluk duyan insanlar, bilim insanları bu konuda her gün daha ağır yargılarda bulunuyorlar.

Denilebilir ki, toplumsal kanserolojik gelişmelerin analitik akılla ne ilişkisi vardır? O halde bu aklı biraz daha yakından tanıyalım. Simgesel akıl öncü bir rol oynamıştır. Bunun en açık görünümünü işaret dilinden (Bedensel hareketler ağırlıktadır) simgesel dile geçişte görüyoruz. Artık beden hareketleri yerine, üzerinde anlaşılmış bazı (işaret edilenlerle fiziki, biyolojik bir bağı olmayan) ses öbekleriyle anlamsal bağlar kurulabilmektedir. Örneğin, 'göz'ü ele alalım: Ses öbeğinin gözle hiçbir fiziki bağı olmadığı halde, bu tanımda uzlaşan herkes, 'göz' sesinden 'göz'ü aklında canlandırır. Simgesel dilin kuruluşu böyledir. Antropolojik çalışmalar bu dilin başlangıcını Doğu Afrika kökenli son göç dalgasını gerçekleştiren Homo Sapiens gruplarına bağlasalar da (yaklaşık 50–60 bin yıl önce), asıl patlamasını Ortadoğu coğrafyasında gerçekleştirdiğinde birleşmektedirler. Özellikle Semitik ve Aryen dil grupları bu tezi güçlendirmektedir.

Simgesel dil yapısının düşünce üzerinde muazzam bir etkisi olmuştur. Beden dilinden kurtulmak ve kelimelerle düşünmek, en büyük zihniyet devrimlerinden belki de ilkidir. Bu bir yandan insan türünün hayvanlar âleminden kopuşunu hızlandırırken, öte yandan toplumların simgesel dil kuruluşları etrafında kümelenmelerine büyük ivme kazandırır. Çünkü aynı ses düzenlerini konuşanlar, giderek hem daha farklı, hem de zekâ gücü kazanmış olarak birliklerini geliştirirler. Toplumları artık simgesel dilleri kimliklendirmektedir. Neolitik devrim bu dilin önemli katkısıyla gerçekleşmiştir. İşaret diliyle bu devrimsel aşamaya varılması zordur. Daha sonraları uygarlığa nasıl geçiş yapıldığı çokça işlendiği için tekrarlamayacağım. Fakat 'Verimli Hilal' denilen Zagros-Toros dağ sisteminin etekleri ve Mezopotamya ovalarının gelişmelerin ana beşiği rolünü oynadığını iyice bilmekte yarar vardır.

Anlatılanlar simgesel aklın olumlu etkisini ortaya koymaktadır. Sakıncasını ise, çevreden kopuşu başlatmasında görmek gerekir. Daha önceki toplumlar doğal çevre toplumlarıdır. Ana-yavru ilişkisinde olduğu gibi doğanın kucağındadırlar. Simgesel düşünce gücü bu tarz yaşam ihtiyacını zayıflatmıştır. Çünkü yeni toplum kendi yeni diliyle çevreyi adlandırmakta, dolayısıyla yeni kullanım yolunu da açmaktadır. Bitkiler ve hayvanlar âlemi üzerinde büyük bir hegemonyanın yoludur bu yeni yol. Simgesel dilden önceki düşünce tarzları hep duygusal akılla gerçekleştirilirdi. Duygusal aklın en temel özelliği, etki ve tepkisindeki vazgeçilmez öğe olarak duygularıyla düşünmesidir. İçtendir, yalansızdır, hileden uzaktır. Bir ananın çocuğuna içtenlik dışında yalancı ve hileli davrandığı kolay kolay gösterilemez. Bitkiler ve hayvanlar âlemindeki zihin de böyle çalışır. Aslan görününce, av hayvanlarındaki zihnin olduğu gibi duygularına yansımasını hep görürüz. İkisinde de hile yoktur. Ama insanın simgesel dilinde binbir hileli, yalanlı ve içten olmayan (duygusallık taşımayan) düşünce okumak mümkündür. Bu düşünce tarzının korkunç tehlikesi, asıl büyük tahribatını uygarlık sürecine geçişle gösterecektir.

Sermaye ve iktidar birikiminde simgesel dil vasıtasıyla gerçekleşen analitik düşünce belirleyici rol oynar. En başta bu düşüncenin yalana dayanan, hileli ve içten olmayan gücünü kullanarak, toplumu tutsak etmekte ve sömürmekte büyük yetenek kazanılmış olmaktadır. Bilindiği üzere, insan beynindeki ön sağ ve sol loblar bu iki zekâ konusunda işlevsellik kazanmışlardır. Analitik düşüncenin gerçekleştiği lob en son gelişen kısımdır. Bedenin geri kalan tüm bölümleri duygusal zekânın izini taşır. Analitik düşünce kısmının üstünlük kazanması, tüm bedenin izini taşıyan düşünce üzerinde etkili olmaktadır. Bu gelişme de giderek insanın tüm karakterini yeniden biçimlendirmektedir. Bu müthiş bir gelişmedir. Olumlu yönde kullanılması insan türü için dünyayı sürekli bir 'bayram yerine' çevirebilir. Olumsuz yönde çalıştırılırsa, ezici çoğunluk ve çevre canlıları için cehenneme de çevirebilir. Tıpkı nükleer güç gibidir. Bu enerjiyi çok iyi kontrol etmek kaydıyla toplumun hizmetinde kullanmak büyük yararlar sunar. Kontrol edilmediğinde ise, küçük bir Çernobil örneğinde (Ama daha korkuncu savaşta kullanılanıdır) ne tür sonuçlara yol açtığı bilinmektedir. Analitik akılda ben biraz kontrolsüz nükleer patlama tehlikesini görmekteyim. Tehlikenin de ötesinde, bizzat ve giderek yoğunlaşan biçimde toplumu ve çevreyi nükleer bombardımana tabi tuttuğu kanısındayım. Ayrı nükleer bombaya ihtiyaç olmadan da, dünya kapitalist sisteminin elindeki, emrindeki analitik akıl bombaları daha şimdiden toplumu ve çevreyi yaşanmaz durumun kıyısına taşımışlardır.

Şüphesiz simgesel dil ve analitik düşünce kendi başına olumsuzluk taşımazlar; sadece olumsuzluklara uygun koşul sunarlar. Asıl olumsuzluk zincirini başlatan, sermaye ve iktidar aygıtlarındaki gelişimdir. Uygarlık olarak kavramlaştırdığımız sermaye ve iktidar birikim sistemi, özündeki varlık nedeniyle yalancı ve hileli olmak ve duygusal zekâdan yoksunluğu taşımak durumundadır. Baskı ve sömürü aygıtları başkalarının besinleri ve güvenlikleri üzerine kuruludur. Bunların tepkisiz karşılanmayacağı, yaşamın doğası gereğidir. Sürdürülmesi ancak iki yoldan mümkündür: Ya ideolojinin meşruiyet sağlayıcı yumuşak gücüyle, ya da iktidarın çıplak zor gücüyle. Kontrolün çoğunlukla bu iki yoldan sağlandığı tarihsel bir gerçekliktir. Sermaye ve iktidar ancak hile, yalan ve zora başvurulduğunda geliştirilecek varlıklardır. Zihnin ana kısmı tam da bu aşamada buna uygun koşul sunmaktadır. Buna çarpıtılma ve saptırma etkisi de diyebiliriz.

Uygarlık tarihine bu paradigma ile bakıldığında sınıf, kent ve iktidar yoğunlaşmalarının muazzam bir analitik düşünce yapısı oluşturduğunu görürüz. Uygarlık süreçlerinde birkaç büyük durak vardır. Orijinal uygarlıklar olan Sümer ve Mısır toplumlarında M.Ö. 4000–3000 yıllarında başlayan uygarlık süreçleri, bugün bile büyüleyici etkilerini sürdüren büyük analitik zihniyet yapıları inşa etmişlerdir. Merkezi uygarlık tarihi boyunca geliştirilen tüm zihniyet yapılarının izlerini bu uygarlıklarda görmek mümkündür. Matematikten biyolojiye, yazıdan felsefeye, dinden sanata kadar toplumsal etkinliklerin uygarlık damgasını taşıyan tüm örneklerini burada orijinal biçimde inşa edilmiş halleriyle görürüz. Greko-Romen aşaması bu inşa sürecini daha da zenginleştirmiş ve analitik yapısındaki akıllılığı ilerletebilmiştir. İslam Rönesans'ındaki kısa hamleden sonra vücut bulan Avrupa'nın Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçleri, analitik düşünceyi doruk noktasına taşımışlardır.

Tabii tüm bu tarihsel süreçlerde, başta Çin ve Hint uygarlıkları olmak üzere, diğer uygarlıkların katkıları da göz önünde tutulmalıdır. Beş bin yıllık uygarlık, mantığı itibariyle yaşamın diyalektiğinden kopmuş dev bir ur gibi büyüyen metafizik kalıplar yekûnu olarak da değerlendirilebilir. Mimarlıktan müziğe ve edebiyata, fizikten sosyolojiye, mitolojiden dine ve felsefeye kadar tüm sanat, felsefe, din ve bilim yapılarında sermaye ve iktidar birikimini devasa boyutlarda yansıtan gelişmeleri tarih diye okuyoruz. Korkunç talan seferleri olarak savaşlar bu uygarlığın zemin katıdır. Bu zemin üzerinde yükselen akıl, gerçeklik anlamında en büyük akılsızlıktır. İdeolojik hegemonyanın bir işlevi de aslında bu akılsızlığı, suç aklını, savaş aklını, hile ve yalan aklını, özcesi sermaye ve iktidar birikim aklını örtbas etmek, tersyüz edip göstermek,

kutsallaştırmak, tanrısallaştırmaktır. Uygarlık tarihiyle iç içe gelişen tüm analitik düşünce kalıplarını, inanç ve sanatlarını yakından incelediğimizde, eleştiriye tabi tuttuğumuz bu gerçekleri tespit etmek zor olmayacaktır.

Kapitalist canavarın (Hobbes'un Leviathan'ı) kafesten nasıl çıktığını ancak bu tarihsel gerçeklerin ışığında yetkince anlamlandırabiliriz. Bu canavarın sadece 16. yüzyıldaki zaaflardan yararlanarak kafesten kaçışı gerçekleştirmemiş olduğunu önemle vurguluyorum.

Kadın örneğini konu açısından çözümleyerek bölümü noktalamak istiyorum. Şüphesiz feminist incelemeler yeni yeni gelişimlerle kadın gerçeğinin gün yüzüne çıkmasına önemli katkıda bulunuyorlar. Fakat o kanıdayım ki, bu çalışmalar büyük oranda erkek aklının egemenlik koşullarında yürütülmektedir. Ziyadesiyle reformisttir. Konuya tüm köktenliği içinde yaklaşım hayati önem taşımaktadır.

Biyolojik araştırmalar insan türünde kadının kök rolünü aydınlatmaktadır. Asıl gövdeden kopan kadın değil erkektir. Kadının duygusallığı, evrensel oluşum diyalektiğinden aşırı sapmamasından ileri gelmektedir. Özellikle uygarlık döneminde en alttaki konumunda bıraktırılması, bu yapısını günümüze kadar taşımasında etkilidir. Erkek akıl tarafından kadının duygu yüklü aklı hep 'eksik' olarak, kadının bizzat karakteri olarak yansıtılmak istenir. Erkek akıl, kadın üzerinde birkaç büyük operasyon yürütmüştür, yürütmektedir:

Birincisi, ilk ev kölesi haline getirilmesidir. Bu süreç korkunç sindirme, baskı, tecavüz, hakaret ve katliamlarla yüklüdür. Ona tanınan rol, mülklü düzene gerekli olduğu kadar 'döl' üretmektir. Hanedanlık ideolojisi bu döle çok bağlıdır. Kadın bu statü içinde mutlak mülktür. Yüzünü bile başkasına gösteremeyecek kadar sahibinin malı, namusudur.

İkincisi, seks aracıdır. Cinsellik tüm doğada üremeyle ilgilidir. Yaşamın devamı amaçlanmıştır. İnsan erkeğinde özellikle kadın tutsaklığıyla birlikte ve ağırlıklı olarak uygarlık sürecinde asıl rol sekse, cinsel arzunun patlamasına ve çarpıkça gelişimine tanınmıştır. Hayvanlarda çok sınırlı olan çiftleşme dönemleri (çoğunlukla yıllık), erkek insanda neredeyse yirmi dört saate çıkarılmak istenir. Kadın günümüze doğru seksin, cinsel iştah ve iktidarın sürekli üzerinde denendiği araçtır. Özel-genel ev ayrımları anlamını yitirmiştir. Her yer ve her kadın artık genel-özel ev ve kadın sayılır. Üçüncüsü, ücretsiz, karşılıksız emekçidir. Tüm işlerin zoru kendisine yaptırılır. Karşılığı, biraz daha 'eksik' olmaya zorlanmadır. O kadar aşağılanmıştır ki, gerçekten erkeğe göre çok 'eksik' kaldığını kabul etmekte, erkek eline ve hâkimiyetine dört elle sarılabilmektedir.

Dördüncüsü, en ince metadır. Marks, para için 'metaların kraliçesi' der. Aslında bu rol daha çok kadınındır. Metaların gerçek kraliçesi kadındır. Kadının sunulmadığı hiçbir ilişki yoktur. Kadının kullanılmadığı hiçbir alan da yoktur. Bir farkla ki, her metanın kabul görmüş bir karşılığı varsa da, kadında bu karşılık da koca bir 'aşk' yüzsüzlüğünden tutalım, "Anaların emeği ödenmez" martavalına kadar koca bir saygısızlıktan ibarettir.

Uygarlığın canavarlaştırdığı erkek aklı (binbir hilenin, yalanın, savaş canavarlığının, ideolojik çarpıklığın, kısacası toplum ve çevresini yıkan aklın, teneke sesinden başka ses vermeyen analitik aklın) onsuz edemediği kadına bu muameleyi uygun gördükten sonra, insan toplumuna, çevresine neler yapmaz ki! Bu aklı durdurmak, ancak yıktığı toplumsal ahlak ve politikayı öncelikle yerli yerine koymakla mümkündür. Daha doğrusu, ancak bu temelde başlangıç yapılabilir. Yalnız analitik aklın aldığı boyutlardaki rolü nedeniyle, uygarlık sistemlerine karşı demokratik uygarlık sistemini geliştirmenin önemi bir kez daha tüm yakıcılığıyla önümüzde görev olarak durmaktadır. Akla büyük değer biçmek asıldır. Toplumsal akıl bir gerçektir. Toplumun kendisi aklın yoğunlaştığı

alandır. Umutsuz olmanın hiçbir anlamı yoktur. Tüm kutsallıklardan akan bir ses daha vardır ki, “Biz size aklı verdik, yeter ki şer yolunda değil, hayır yolunda kullanın. O zaman size gerekli olan her şeyi edineceksiniz!” der. Bu sesi gerçekten almalı ve anlamalıyız. Toplumun sağduyusu da denilen vicdanın sesi, vazgeçilmez ahlaki sesi de bunu der. Toplumsal politika denen özgürlük sanatının duyulur kılınma gereğini yerine getirmek istediği ses de bunu der. Demokratik toplum çalışmaları bu sesin pratiğidir. Demokratik uygarlık sistemi bu sesin teorisidir.

Bundan sonraki bölümler, daha çok bu seslerin (analitik ve duygusal aklın el birliğinden çıkan sesler) somut kaynaklarına inmek ve gösterdikleri çözüm yollarına aydınlık getirmek amacında olacaktır.

TOPLUMSAL SORUNLAR

Sıkça vurgulamak durumundayım ki, tarih 'şimdi' olduğu gibi, şimdi'nin herhangi bir unsuru da tarihtir. Tarih ile şimdiki arasında büyük kopukluk bırakılması,

1- İktidar ve Devlet Sorunu

Sıkça vurgulamak durumundayım ki, tarih 'şimdi' olduğu gibi, şimdi'nin herhangi bir unsuru da tarihtir. Tarih ile şimdiki arasında büyük kopukluk bırakılması, her yeni uygarlıksal yükselişin ilk giriştiği meşruiyet sağlayıcı ve kendini 'ezel-ebed' kılmak isteyen propagandalarının sonucudur. Gerçek toplum yaşamında böylesi kopukluklar yoktur. Vurgulanan diğer husus, tarih evrensel kılınmadan, yerel veya tekil bir tarih inşasının anlam ifade edemeyeceğidir. Dolayısıyla ilk inşa edildikleri halleriyle iktidar ve devlet sorunu, çok az farkla günümüzün de sorunudur. Aralarındaki fark ise, zaman ve mekân koşullarının eklediği paylardır. Farklılık ve dönüşüm kavramlarına bu anlamı yüklediğimizde, yorumlarımızın hakikat payının artacağı açıktır. Farklılığı, dönüşümü ve gelişmeyi küçümseme veya önemsiz kılmayı da aynı sakıncalar içinde görmek gerekir. Evrensel tarih yoksunluğu ne denli körelticiyse, tarihsel gelişmeyi hep tekerrürden ibaretmiş gibi ele almak, farklılık ve dönüşümden yoksun saymak da o denli gerçeği perdeleyicidir. İndirgemeciliğin bu iki biçimine düşmemek büyük önem taşır.

Günümüz açısından iktidar ve devlet konusunda yapılabilecek ilk tespit, toplum üstünde ve içinde olağanüstü hacim kazanmalarıdır. 16. yüzyıla kadar hükümranlık daha çok toplumun dışında, hem de göz alıcı ve korkutucu biçimiyle inşa edilirdi. Çağlar boyunca uygarlık bu yönlü çok çarpıcı biçimlere tanıktır. İktidarın resmi ifadesi olarak devlet, sınır çizgilerini özenle çizerdi. Devlet-toplum farkı ne kadar keskin çizilirse, o denli yarar umulurdu. Daha toplum içi bir olgu olarak iktidarda bile çizgiler açık seçikti. Erkek karşısında kadının, yaşlılar karşısında gençlerin, aşiret reisi karşısında sıradan aşiret üyelerinin, mezhebin ve dinin temsilcisi karşısında mümin cemaatin duruş çizgileri çok net kurallar ve adaplarla belirlenmişti. Ses tonlarından yürüyüş ve oturuşlarına kadar iktidar otoritesi ve yönetilen konusu ayrıntılı kurallara sahipti. Şüphesiz daha az olan iktidar ve devletin kendini hissettirmesi açısından otoritelerinin bu yönlü tesisi anlaşılırdır. Meşruiyet araçları, eğitim ve buna göre hizmet sunarlardı.

Avrupa uygarlığındaki iktidar ve devlet otoritelerinde meydana gelen köklü dönüşümün farkı, giderek hızlanacak biçimde toplumun tüm gözeneklerine sızma ihtiyacı duymasıdır. Bunda iki temel etkenden bahsetmek mümkündür. Birincisi, sömürülen kitlenin büyümesidir. Yönetim büyütülmeden sömürü gerçekleşemezdi. Büyüyen sürünün çok çobana ihtiyaç duyması gibi, devlet bürokrasisinin şişmesi bu olgunun açık kanıtıdır. Buna yönetimin devasa büyümüş dış savunmasının iç toplumu bastırma payını da eklemek gerekir. Savaşlar her zaman bürokrasi doğurmuştur. Ordunun kendisi en büyük bürokratik örgüttür. İkinci etken, toplumun artan bilinci ve direnmesidir. Gerek Avrupa toplumunun sömürüyü derinden yaşamamış olması, gerek sürekli direnmesi, iktidar-devlet inşalarını hacimli kılmaya zorlamıştır. Burjuvazinin aristokrasiye, işçi sınıfının her ikisine karşı mücadelesi, Avrupa'da iktidar ve devlet inşasını derinleştirmeye zorlamıştır. Burjuvazinin (orta sınıf) tarihte belki de ilk defa bir orta sınıf olarak devletleşmesi, iktidar ve devletin konumuna büyük değişiklik getirmiştir. Toplumun içinden doğan bir kütlenin devletleşmesi, dolayısıyla artan iktidar olayı kendisini toplum içinde örgütlemek zorunda bırakmıştır.

Burjuvazi kendini dıştan iktidar ve devlete hükümran kılmayacak kadar büyük bir sınıflaşmadır. Kendini devletleştirdikçe, içte toplumsal çatışma içerisinde bulunacağı açıktır. Sınıf çatışması denilen olgu bu gerçeği açıklar. Burjuva ideolojisi olarak liberalizm, bu soruna çözüm bulmak için bin dereden su getirir. Fakat geçen sürede yaşanan, devlet ve iktidarın daha da büyümesi ve bürokratik kanserleşmedir. Toplumda devlet ve iktidar ne kadar büyürse, bu o kadar iç savaş var demektir. Avrupa toplumunda gelişen en temel sorun baştan itibaren bu nitelikte olmuştur. Büyük anayasa, demokrasi, cumhuriyet, sosyalizm, anarşizm mücadelesi iktidar ve devletin oluşum tarzıyla yakından bağlantılıdır. Günümüze doğru bulunan en gözde çare, kesin anayasal kurallara bağlanmış temel insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasidir. Kalıcı bir çözümden ziyade, devlet ve toplumu iktidar üzerinde uzlaşmaya zorlayarak, eskinin büyük kavgalı dönemini aşmaya çalışmaktadır. İktidar ve devlet sorunu çözümlenmemiştir. Sadece sürdürülebilir bir konuma taşınmıştır.

Daha yakından bakınca, milliyetçilik, cinsiyetçilik, dincilik ve çeşitli bilimciliklerle toplum, iktidar ve devletin iç içeliği geliştirilerek, yani "Herkes hem iktidar hem toplumdur, hem devlet hem toplumdur" paradigmasına çekilerek, ulus-devlet sürdürülmeye çalışılmaktadır. Böylece içte sınıf savaşı bastırılıp, dışa karşı savunma pozisyonu hep açık tutularak, burjuva ulus-devletin çözümü bulunmuş varsayılmaktadır. Dünya çapında denenen sorun çözmekten ziyade bastırma yönteminin en belli başlısı bu olmaktadır. Ulus-devletin kendisinin azami devlet ve iktidar olmasının faşizm niteliği en açık biçimde Alman faşizminde gözlemlendi.

Ulus-devletin ilk örneği, Hollanda ve İngiltere'nin İspanyol İmparatorluğu'na karşı direniş sürecinde kendini gösterdi. Ulus-devlet tüm toplumu dış güce karşı seferber ederek meşru gerekçesini yaratır. Ulusal toplum olma doğrultusunda başlangıçta nispeten olumlu öğeler taşımaktaydı. Ama daha doğuşunda sınıfsal sömürü ve baskıyı perdeleme görevi gördüğü açıktı. Ulus-devlet kesinlikle burjuva sınıf etiketini taşır. O sınıfın devlet modelidir. Daha sonra Napolyon seferleri bu modeli Fransa'da daha da güçlendirerek, Avrupa çapında yaygınlaşmasına yol açtı. Alman ve İtalyan burjuvazisinin geri kalmış olması ve birlik konusundaki zorlukları daha milliyetçi politikaları getirdi. Dıştan işgal, içten aristokratik ve işçi sınıfından gelen direnişler burjuvaziyi aşırı şoven, milliyetçi devlet modeline zorladı. Yenilgi ve bunalım, Almanya ve İtalya başta olmak üzere, birçok ülkeyi ya sosyal devrim ya faşizm ikilemine çekti. Kazanan faşist devlet modeli oldu. Belki Hitler, Musollini ve benzerleri yenildi; fakat sistemleri kazandı.

Ulus-devlet, öz itibariyle toplumun devletle, devletin toplumla özdeşleşmesi olarak tanımlanabilir ki, faşizmin tanımı da budur. Doğal olarak ne devlet toplumlaşır, ne toplum devlet olabilir. Olsa olsa topyekûncu (totaliter) ideolojilerin savları böyle olabilir. Bu sloganların faşist niteliği bilinmektedir. Faşizm, bir devlet biçimi olarak, her zaman burjuva liberalizminin başköşesinde bir yere sahiptir. Bunalım dönemlerinin yönetim biçimidir. Bunalım bünyesel olduğundan, yönetim biçimi de bünyeseldir. Adı ulus-devlet yönetimidir. Finans kapital çağının bunalımının zirve yapmasıdır. Günümüzde küresel zirve yapan kapitalist tekelin devleti de en gerici zorba döneminde genel olarak faşisttir. Her ne kadar ulus-devletin çöküşünden bahsediliyorsa da, yerine inşa edilenin demokrasi olacağını iddia etmek safdillik olur. Belki de hem makro küresel, hem mikro yerel faşist siyasi oluşumlar gündemdedir. Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya ve Kafkasya'da olup bitenler dikkat çekicidir. Latin Amerika ve Afrika yeni deneyimler arefesindedir. Avrupa ulus-devlet faşizminden evrimle çıkış peşindedir. Rusya ve Çin'in ne olacağı belli değildir. Süper hegemon ABD her devlet biçimiyle alışveriş halindedir.

Açık ki, iktidar ve devlet sorunu en ağır dönemlerinden birini daha yaşamaktadır. Ya demokratik devrim ya faşizm ikilemi gündemde en can alıcı önemini korumaktadır. Sistemin tüm bölgesel ve merkezi BM örgütlenmesi işlevsel olamamaktadır. Finans-kapital tarihin en küresel döneminde

zirve yaparken, bunalımı en çok azdıran sermaye kesimi rolündedir. Finans-sermaye tekelinin siyasi-askeri karşılığı, topluma karşı yoğunlaştırılmış savaştır. Birçok dünya cephesinde yaşanan gerçeklik budur. Dünya sisteminin yapısal bunalımından hangi siyasi ve ekonomik oluşumların çıkacağı kehanetle değil, entelektüel, siyasi ve ahlaki çalışmaların düzeyiyle belirlenebilir.

Kapitalist modernitenin en sanal sermaye tekeli olarak finans-kapital çağında, toplum tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar dağılmayla karşı karşıyadır. Toplumun politik ve ahlaki dokusu paramparça edilmiştir. Yaşanan, soykırımdan da ağır bir toplumsal olgu olan 'toplumkırımdır'. Sanal sermayenin medya egemenliği, İkinci Dünya Savaşından daha ağır bir toplumkırımı yürüten silah konumundadır. Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, bilimcilik ve sanatçılık (spor, dizi vb.) toplarını yirmi dört saat boyunca topluma kusturucasına vuran medya silahı karşısında toplum nasıl savunulabilir?

Medya da bir nevi ikinci analitik akıl gibi toplum üzerinde işlevseldir. Nasıl ki analitik akıl kendi başına iyi veya kötü değilse, medya da kendi başına nötr bir araçtır. Her silah gibi, rolünü kullanan belirler. Hegemonik güçler her zaman en etkili silahlara sahip oldukları gibi, medya silahının da hâkim gücüdürler. Medyayı ikinci analitik akıl gibi kullandıklarından, toplumun direnme gücünü etkisizleştirmede çok etkilidirler. Bu silahla sanal toplum inşa ediliyor. Sanal toplum, toplumkırımın başka bir biçimidir. Ulus-devleti de toplumkırımın biçimlerinden biri saymak mümkün olmaktadır. Her iki biçimde de toplum kendisi olmaktan çıkarılıyor, yönlendiren tekelin bir aracına dönüştürülüyor. Toplumsal doğayı basite almak çok tehlikeli olduğu gibi, kendisi olmaktan çıkarmak da sınırı belli olmayan tehlikelere açık tutmak anlamına gelir. Finans-sermaye gibi sanal tekel çağı da ancak kendisi olmaktan çıkmış toplumla var olabilir. İkisinin aynı dönemde ortaya çıkması rastlantı olmayıp, birbirleriyle bağ içindedir. Ulus-devletin kendisi olmaktan çıkmış (kendisini ulus-devlet sanan) toplumuyla medyanın baştan çıkardığı toplum, tam anlamıyla yenik toplumdur ve enkazından başka şeyler inşa edilmektedir. Böylesi bir toplumsal çağı yaşadığımızdan kuşku duyulamaz.

Sadece en sorunlu toplumu yaşamıyoruz, bireyine de hiçbir şey vermeyen toplumda yaşıyoruz. Yaşadığımız toplumlar sadece ahlaki ve politik dokularını kaybetmiş değiller, varlıkları da tehdit altındadır. Sorun değil, kırım tehlikesi yaşıyorlar. Eğer günümüzde sorunlar tüm bilimsel güce rağmen sürekli büyüyor ve kanserleşiyorsa, o zaman toplumkırım sadece varsayım değil, gerçek bir tehlikedir demektir. Ulus-devlet iktidarının toplumu koruduğu iddiası ise, en büyük yanılsamayı yaratıp tehlikeyi adım adım gerçek kılıyor. Toplum sadece sorunlarla değil, kırımla karşı karşıyadır.

2- Toplumun Ahlak ve Politika Sorunu

Sorunları bölmenin sakıncalarının farkındayım. Avrupa merkezli bilimin analitik aklı sınır tanımadan kullanarak geliştirdiği bu yöntemin görünüşte bazı kazanımları olsa da, hakikatin bütünlüğünü kaybetme tehlikesini birlikte taşıdığı göz ardı edilemez. Bu tehlikenin sakıncalı yönlerini sürekli göz önünde bulundurmak koşuluyla, toplumsal sorunu 'sorunlar' olarak bölme riskini taşıdığını bilerek yöntem kullanmayı sürdüreceğim. Epistemoloji bölümünde farklı yaklaşımları tartışmaya çalışacağım.

Toplumsal sorunların ilk bölümüne iktidar ve devleti boş yere almadık. Sorunların ana kaynağını oluşturması bunun temel nedenidir. Önce olanca ağırlığıyla toplumun üzerinde, 16. yüzyılla birlikte yoğun olarak içinde üslenen iktidar ve devlet ilişki ve aygıtlarının temel fonksiyonu, toplumu güçsüz ve savunmasız bırakarak tekel sömürüsüne hazır hale getirmektir. İktidar ve devletin rolünü böyle tanımlamak çok önemlidir. İktidar ve devlete sadece zor aygıtı ve ilişkilerinin toplamıdır demek ciddi eksiklikler taşır. En önemli rolünün toplumun güçsüz ve savunmasız bırakılması

olduğu kanısındayım. Bu rolünü ise, toplumun 'varoluş' araçları olan ahlaki ve politik dokulaşmasını sürekli zayıflatıp iş yapamaz, rolünü oynayamaz duruma düşürerek gerçekleştirirler. Toplum ahlak ve politika dediğimiz iki alanı oluşturmadan varlığını sürdüremez.

Ahlakın temel rolü, toplumun sürdürülme, ayakta kalma kurallarına sahip olma ve uygulama gücüdür. Varlık kurallarını ve uygulama gücünü yitiren toplum hayvan topluluğuna dönüşmüş demektir ki, bu halde istenildiği kadar kullanılıp sömürülebilir. Politikanın rolü ise, özünde topluma gerekli ahlaki kuralları sağlamak ve bununla birlikte temel maddi ve zihni ihtiyaçları gidermenin yol ve yöntemlerini sürekli tartışarak kararlaştırmaktır. Toplumsal politika, bu gerekçeler temelinde sürekli tartışma ve karar gücünü geliştirerek toplumu zinde ve açık görüşlü kılar; kendini yönetebilme ve işlerini çözme yeteneğine kavuşturarak onun en temel varlık alanını oluşturur. Politikasız toplum, başı kopmuş tavuk gibi, daha can vermeden sağa sola savrulan toplumdur. Bir toplumu işlevsiz ve güçsüz bırakmanın en etkili yolu, kendi öz varlığı, temel maddi ve manevi ihtiyaçları için zorunlu tartışma ve karar organı olarak POLİTİKAsız (siyasetsiz, İslami deyimle şeriatsız) bırakmaktır. Hiçbir yol bu denli sakıncalı olamaz.

Tarih boyunca iktidar ve devlet aygıtları ve ilişkilerinin ilk elde toplumun ahlakı yerine 'hukuk', politikası yerine 'devlet' idaresi adlı kurumları yerleştirmesi bu nedenlerledir. Toplumu iki temel varlık stratejisi rolünü oynayan ahlak ve politika gücünden alıkoyma, yerine hukuk ve hükümranlık idaresini koyma, her dönemin temel iktidar ve devlet görevleridir. Sermaye birikimi, sömürü tekelleri bu iki görev olmadan olmaz. Beş bin yıllık uygarlık tarihinin tüm sayfaları toplumun ahlaki ve politik gücünü kırmak, yerine sermaye tekellerinin hukukunu ve idaresini geçirmekle doludur. Uygarlık tarihi çıplak ve gerçek nedenleriyle böyledir ve doğru yazımı ancak bu nedenlerle anlam ifade edebilir. Tarihin tüm toplumsal kavgalarının özünde de bu gerçeklik gizlidir. Toplum kendi ahlak ve politikasınca mı yaşayacaktır, yoksa azgın sömürü tekellerinin hukuku ve idaresi doğrultusunda sürü gibi mi yaşatılacaktır? Sorunların ana kaynağı iktidar ve devletin hukuk ve idaresinin akıl almaz 'kanserolojik büyümesi'dir derken, bu gerçeği ifade etmek istiyorum.

Bir hususu daha açıklamakta yarar vardır. İlk hiyerarşi kurulduğunda ve toplum adına 'tecrübe' ve 'uzmanlığın' önem kazandığı durumlarda, adına ne dersek diyelim, devlet veya otorite fark etmez, yararlılık beklenir. Toplum eğer devleti ve otoriteyi (iktidarı) hepten olumsuzlaştırmamışsa, bu iki yararlılık beklentisi nedeniyledir. Yani devlet ve otorite adına tecrübe ve uzmanlık bekleyerek işlerini kolaylaştıracağını sanmaktadır. Katlanmasının en önemli gerekçeleri bu iki etkendir. Tecrübe herkeste bulunmaz. Uzmanlık da herkesin işi olamaz. Fakat otorite ve devlet, tarih boyunca bu iki haklı beklentiyi istismar ederek, en tecrübesiz ve uzmanlıktan yoksun beceriksizlerin hukuk yerine entrika, tecrübe yerine aylaklık alanı haline getirdi. Büyük yozlaşmalar ve felaketler bu büyük saptırma ve tersyüz etmeyle yakından bağlantılıdır.

Tarihte özellikle orta sınıfın kanserolojik gelişmesini ifade eden burjuvazinin, toplumun orta yerine, 'göbeğine' oturarak kendi en bencil çıkarlarını 'hukuk', en soysuz yönetimini ise 'anayasal idare' olarak sunması, bunun için iktidar ve devleti sınır tanımaz 'aygıt' ve sözde 'uzmanlık' alanlarına bölerek çoğaltması tam bir felaket olmuştur. Toplum "yağmurdan kurtulayım derken doluya tutulmuştur". Burjuvazinin akıl inceliği olan liberalizmin sınır tanımaz 'cumhuriyet', 'demokrasi', 'anayasa', 'idarenin küçültülmesi', 'devletin ve iktidarın sınırlandırılması' tartışmaları gerçeği perdelemek kadar, tersine ifadelerle yüklü anlamlar olarak değerlendirilmelidir. Antikçağ kadar bile burjuva orta sınıfının anayasa, cumhuriyet, demokrasi, idarenin küçültülmesi, devlet ve iktidarın sınırlandırılması yeteneği yoktur. Çünkü bu soylu kavramları işlevsiz hale getiren, orta sınıfın maddi yapısıdır, onun varlık tarzıdır. Toplum ilkçağların bir kralını, bir hanedanlığını zorbela taşırken, sınırsız hale gelmiş burjuva aygıt ve hanedanlıkları nasıl taşısın? Bilerek 'burjuva aile ve hanedan' kavramını kullanıyorum. Çünkü aynı kaynaktan geliyor. Tüm yönetim ve kural

sanatını önceki büyük soylu aristokrasi ve kral güçlerinden devşirmiştir. Öz yaratım yeteneği yoktur. Devlet ve iktidar ilişkilerinin toplumdaki kanserolojik etkisi bu sınıfsal doğasından kaynaklanır. Orta sınıfın doğası faşizm yüklüdür.

Dolayısıyla toplumun ahlaki ve siyasi (politik) dokularının kötürümleştirilerek iş göremez hale getirilmesi en temel sorunların başında gelir. Şüphesiz ahlak ve politik dokular, alanlar tümüyle yok edilemez. Toplum var oldukça, ahlak ve politika da var olacaktır. Ama iktidar ve devletin bir uzmanlık ve tecrübe alanı olmaktan çıkması, çıkarılması nedeniyle yaratıcı ve işlevsel yeteneklerini yerine getirememektedir. Günümüzde en ince gözeneklerine kadar iktidar ve devlet aygıt ve ilişkileri sızdırılarak (medya, her tür istihbarat ve özelleştirilmiş operasyon birlikleri, ideolojik öğretiler vb.), toplumun nefessiz, kendini tanımaz, hiçbir ahlaki ilkesini uygulayamaz, en temel ihtiyaçları için politik tartışma yapamaz ve karar (demokratik siyaset) oluşturamaz duruma düşürüldüğü çok açıktır. Yine günümüzün çok tartışılan ve gerçek hükümran güçleri olan 'küresel şirketler'in, yani 'ezel-ebed' tekellerin tarihin en büyük sermaye patlamasını bu dönemde gerçekleştirmeleri, toplumun bu hale düşürülmesiyle yakından bağlantılıdır. Toplum düşürülüp dağıtılmadan, bu kadar sanal yolla, yani hiçbir üretim aracına el değdirmeden paradan para kazanma gerçekleştirilemezdi. Tekellerin tüm tarih boyunca kazandıkları ve günümüzün bu en hacimli havadan kazanımları, toplumun varlığından, sırtından ve beyninden boşaltılması temelinde gerçekleştirilmektedir. Çünkü "havada para yoktur!"

Tekrarlamalıyım ki, yalnızca sınırsız çoğaltılmış iktidar ve devlet aygıt ve ilişkileri toplumu bu duruma düşürmüyor. Hegemonyanın en az bunun kadar etkili diğer ana kaynağı olan medya aracıyla toplumun ideolojik fethi gerçekleştiriliyor. Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, bilimcilik, sanatçılık (sanatın endüstrileşmesi, özellikle sporun) saptırmalarıyla sersemletilmeden, sadece devlet ve iktidar aygıt ve ilişkileriyle toplum bu denli düşürülemez; küresel sanal (finans-kapital, para-sermaye kastediliyor) şirketler, tarihsel tekeller, toplumu kendisi olmaktan çıkarıp toplumkırım uygularcasına bu denli sınır tanımaz sömürüye tabi tutamazlar.

3- Toplumun Zihniyet Sorunları

Şüphesiz bir toplumu sömürüye açık hale getirmenin ilk koşullarından biri olan ahlak ve politika yoksunluğuyla, bu iki dokunun düşünsel temeli olan toplumsal zihniyet çöküşü sağlanmadan, bu yoksunluk gerçekleştirilemez. Tarih boyunca egemenler, sömürgen tekeller amaçları için ilk iş olarak 'zihniyet hegemonyasını' bu nedenle inşa ederler. Sümer toplumunu verimliliğe, dolayısıyla sömürüye açmak için, Sümer rahiplerinin ilk iş olarak tapınak (Ziggurat) inşa etmeleri bu gerçeği çok açık bir biçimde kanıtlamaktadır. Sümer tapınağı, tarihin bilinen ve etkisi halen süren toplumsal zihni fethetme ve çarpıtmanın orijinal kaynağı olması açısından da büyük önem taşımaktadır.

Toplumsal doğanın en esnek zihni yapılanmalardan oluştuğunu önemle belirtmeye çalıştım. Toplumun en zekâlı doğa olduğu iyi anlaşılmadıkça, anlamlı bir sosyoloji geliştirilemez. Dolayısıyla toplumu sömürü kaynağı olarak gözüne kestiren zorbalar, egemenler, kurnazlar, ilk işleri olarak toplumun zekâ ve düşünme olanaklarını zayıflatmayı, ilk tekeli zihniyet tekeli yani tapınak olarak geliştirmeyi temel görev edinmişlerdir. Tapınak orijinali itibariyle iki işlev birden görür. Birincisi, zihni egemenlik, hegemonik araç olarak son derece önemlidir. İkincisi, toplumu öz zihni değerlerinden koparmak için çok elverişlidir.

Toplumun öz zihniyeti kavram olarak iyi anlaşılmayı gerektirir. İnsanlık daha eline ilk taş ve sopayı aldığında bu işi düşünerek yapmıştır. İçgüdü değil, analitik düşüncenin ilk tohumları söz konusudur. Deneyim biriktikçe toplumun gelişmesi, özünde bu düşünce yoğunlaşmasıdır. Bir

toplum ne kadar deneyim, dolayısıyla düşünce yoğunlaştırırsa, o denli yetenek ve güç kazanır. Kendini daha iyi besler, korur ve üretir. Bu süreç toplumsal gelişmenin ne olduğunu ve neden çok önem taşıdığını açıklamaktadır. Toplum kendini sürekli düşündürdükçe, ortak akıl veya vicdan da dediğimiz ahlaki geleneğini, yani kolektif düşüncesini oluşturur. Ahlak bu nedenle çok önemlidir. Çünkü o toplumun en büyük hazinesi, deneyim birikimi, ayakta kalma gerekçesi, yaşamını sürdürmesinin ve geliştirmesinin temel organıdır. Bunu yitirirse dağılacağını, yaşam deneyiminden ötürü çok iyi bilmektedir. Adeta içgüdü keskinliğiyle ahlakı önemsemektedir. Eski klan-kabile toplumlarında ahlak kurallarına uymayanların cezası ölümdü ya da toplumun dışına atılıp ölüme terk edilirlerdi. Halen çok saptırılsa da, 'namus cinayeti'nin kökeninde bu kurallar yatmaktadır.

Ahlak kolektif düşünce geleneğini temsil ederken, politikanın işlevi biraz daha farklıdır. Daha çok güncel kolektif işler üzerinde tartışmak ve kararlaşmak için düşünce gücünü gerektirir. Güncel yaratıcı düşünce politika için şarttır. Yine de kaynak olarak, düşünce birikimi olarak ahlaka dayanmadan ne politik düşüncenin, ne de politikanın kendisinin yapılamayacağını toplum çok iyi bilmektedir. Politika günlük kolektif (toplumun ortak çıkarı) işler için kaçınılmaz bir eylem alanıdır. İşler konusunda farklı, hatta aykırı düşünceler olsa bile, tartışma ve karar almaları için şarttır. Politikasız toplum ya başkalarının kurallarını sürü misali takip eden, ya da başı koparılan tavuk misali zıplayan hayvandan farksızdır. Toplumun öz düşünce gücü bir üstyapı kurumu değildir; toplumun beynidir. Organları ahlak ve politikadır.

Toplumun diğer organı, kutsal mekân olarak elbette tapınaktır. Ama bu tapınak hegemon güç (hiyerarşi ve devlet) tapınağı değil, kendi öz kutsal mekânıydı. Toplumun öz kutsal mekân arayışı, arkeolojik buluşlarda başköşeyi işgal etmektedir. Günümüze kadar ayakta kalan belki de tek önemli yapıdır. Bu gerçeklik tesadüfî sayılamaz. Toplumun ilk kutsal mekânı tüm geçmişinin, atalarının, kimliğinin, ortaklığının temsil edildiği yerdir. Toplu anma, ibadet yeridir. Kendini hatırlama, yâd etme mekânıdır; geleceğe taşımanın işaretidir; bir arada olmanın önemli gerekçesidir. Toplum, tapınak ne kadar dikkat çekici, görkemli, güzel yaşanmaya değer yerde inşa edilirse, o denli temsil kabiliyeti ve yaşamsal değeri olacağının bilincindeydi. Dolayısıyla en çok görkemlilik tapınaklarda sergilenirdi. Sümer örneğinin de yansıttığı gibi, tapınak aynı zamanda üretim araçlarının, emekçilerin depo ve barınak yeriydi. Yani imece usulü çalışmanın yeriydi. Yalnız ibadet değil, toplu tartışma ve karar yeriydi. Politik merkezdi. Zanaatkâr yuvasıydı. İcat yeriydi. Mimar ve bilginlerin hünerlerini denedikleri merkezdi. İlk akademi örneğiydi. İlkçağın tüm kehanet merkezlerinin tapınaklarda olması tesadüfî değildir. Bütün bu etkenler ve daha yüzlercesi tapınağın önemini ortaya koymaktadır. Bu duruma da rahatlıkla toplumun ideolojik, zihniyet merkezi demek gerçekçi olacaktır.

Urfa'daki dikilitaşların ördüğü harabe on iki bin yıl öncesine aittir. Daha tarım devrimi yapılmamıştır. Ama o taş oymacılığı ve dikiminin, anlamı çok gelişkin insanların ve dolayısıyla toplumun varlığını gerektirdiği açıktır. Kimlerdi onlar, nasıl konuşuyorlardı, nasıl beslenip çoğalıyorlardı? Düşünce ve adetleri nasıldı? Geçimlerini nasıl temin ediyorlardı? Bu soruları yanıtlayacak hiçbir iz yoktur. Yalnız dikilitaş anıtı, büyük ihtimalle tapınak kalıntıları geriye iz olarak kalmıştır. Bugün bile sıradan köylüler o taşları oyup, anlamlı biçimde o yere çıkararak dikme gücünde olmadıklarına göre, demek ki o insanlar ve toplumları bugünkü köylüler ve köy toplumlarından geri değillerdi. Sadece buna benzer hususları tahmin edebiliyoruz. Urfa'nın kutsallığı (saptırılmışsa) da, belki bu tarih ötesi gelenekten bir ırmak misali süzülüp geliyor. Bu anlamda toplumsal tapınağın varlığını ve önemini tartışmıyorum. Hegemonik tapınağın varlığını ve işlevinin önemini tartışıyorum.

Mısır rahipleri de en az Sümer örneği kadar hegemonik tapınak oluşumunda rol oynadılar. Hint Brahmanları onlardan daha aşağı kalmadılar. Uzakdoğu tümüyle daha aşağı kalır durumda değildi.

Güney Amerika tapınakları da hegemonikti. Boşuna gençler kurban seçilmiyordu. Tüm uygarlık çağlarının egemen tapınakları hegemonikti. Orijinalin kopyası gibiydiler. Toplumun egemenler yararına kullanıma hazır hale getirilmesi bu merkezlerin baş işleviydi. Tekelin askeri kolu dehşetengiz kelle koparıp kale ve sur duvarlarında kullanırken, ruhani kolu zihniyet fethiyle aynı işi tamamlardı. Her iki faaliyet toplulukların köleleştirilmesinde at başı rol oynadı. Biri korku, diğeri ikna üretti. Binlerce yıllık uygarlık toplumunun bu tarzdaki sürekliliğini kim inkâr edebilir?

Avrupa hegemonik uygarlığı bu konuda büyük biçim değişikliğini sağladı. Özünü ise olduğu gibi korudu. Toplumun üzerindeki devasa ulus-devlet aygıtlarının bununla yetinmeyip en ince ayrıntılarına kadar toplumun iç gözeneklerini kendine bağımlı hale getirdiği günlük gözlemlerdendir. Zihniyet oluşum merkezleri olarak üniversite, akademi, daha aşağıda lise, ortaokul, ilk ve anaokulun verdiği, kilise, havra ve caminin tamamladığı, kışlanın keskinleştirdiği, toplumun kalıntısı kalan zihni, ahlakı ve politik dokularının fethi, işgali, asimilasyonu ve sömürgeleştirilmesi net değil de nedir? Demek ki toplumun 'kitleleştirilmesi' sürüleştirilmesidir derken, bazı değerli yorumcular boş konuşmuyorlar. Aynı zamanda faşizmin toplumuna bu zihin sömürgeleştirilmesiyle gidildiği taze anılarımızdandır. Yakın tarihin kan banyosu da bu zihin fethinin sonucudur.

Tekrarlamanın sakıncası yoktur: Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, sporculuk, sanatçılık ikonlarını sallarsan toplumu –pardon, sürüyü-, kitleyi dilediğin her hedefe taşıyabilirsin. Zihnin fethi hiçbir zorun başaramayacağı kadar toplumu bugünkü küresel finans-sermayesine açık hale getiren gelişmenin temelidir. Bir kez daha Sümer rahiplerine ve tapınak icatlarına selam durmak gerekir! Ne yaman fatihlermişsiniz de, aradan beş bin yıl geçtiği halde, bugünkü son temsilcileriniz ve tapınakları ellerini sıcak sudan soğuk suya sokmadan tarihin en büyük sermaye birikimini gerçekleştirebiliyorlar! Tanrıların en güçlü imgeleri, gölgeleri (Zillullah) bile bu kadar kazanç sağlayamadılar. Demek ki, sermayenin sürekli ve kümülâtif birikimi boş bir kavram değilmiş. Zihni çarpıtmalar basit operasyonlar değilmiş. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve İtalyan Antonio Gramsci de hegemonik fethi benzer tanımlamalara kavuştururken, ulus-devletin çok en yüceleştirildiği dönemin hapishanelerindeydiler. Bildikleri yaşadıklarındandı. Ben de son tahlilde küresel sermaye 'mahkûmuyum'. Onu doğru tanımamak, kendi zihnim şahsında (kimliğimde) toplumun öz zihnine ihanet olurdu.

4- Toplumun Ekonomik Sorunları

Ekonomik sorunlar denince karıncalar aklıma gelir. Karınca kadar ufak bir hayvanın bile ekonomik (ne de olsa her varlık için ekonomi beslenmedir) sorunları olmuyor. İnsan gibi gelişkin akıl ve tecrübe sahibi bir varlığın yaman ekonomik sorunları, hatta işsizlik gibi yüz kızartan durumlar nasıl yaşanıyor? Doğada insan zekâsının üzerinde çalışıp iş haline getiremeyeceği ne olabilir? Sorun kesinlikle ne doğal işleyiştedir, ne de çevreyle ilgilidir. İnsanın zalim kurdu kendi içindedir. Her ekonomik sorun, başta işsizlik, toplumun sermayeleştirilmesiyle bağlantılıdır.

Marks'ın sermaye tahlili şüphesiz değerlidir. Bunalım süreciyle ilgili işsizliği de açıklamaya çalışır. Acı olan odur ki, pozitivizmcilik hastalığı onu da çok kötü durumda yakalamıştır. Bilimcilik hastalığı çok daha kapsamlı tarihsel-toplum analizini yapmasını engellemiştir. Benim yapmaya çalıştığım şey sermayenin ekonomi olmadığını, tersine ekonomiyi ekonomi olmaktan çıkarmanın etkili aracı olduğunu tanımlamaya çalışmaktır. Bunun için en başta gelen nedenim, toplumun gelişiminde kâr ve sermayenin hiçbir zaman hedef olmadığı, yer bulmadığıdır. Zengin, refah içinde toplum düşünülebilir. Ahlak ve politika buna açıktır. Ancak toplum ihtiyaç ve işsizlik içinde kıvranırken, etrafta zenginlik ve sermayeden bahsetmek, suç olmanın ötesinde toplumsal kırımla

ilgili olmalıdır. Uygarlığı bizzat sorun yumağının kendisi olarak tanımlamak, sermaye tekeline dayanmasından ötürüdür.

Rosa Luxemburg, sermayenin gerçekleştirilmesini kapitalist olmayan toplum koşuluna bağlarken, çok önemli bir hakikatin kıyısında seyretmektedir. Kıyıdan daha içeri yürüyebilseydi, onun sadece kapitalist olmayan toplumun varlığına bağlı olmadığını, o toplumu kene gibi emerek şiştiğini, bundan bir damla kanı da işçiye içirerek kendisine suç ortağı haline getirdiğini görebilecekti. Net vurguluyorum; işçinin çabasını da inkâr etmiyorum. Ama sermaye oluşumunun işçinin emeğine ancak çok cüzî miktarda bağlanabileceğini, hatta felsefi-tarihsel-toplumsal düşünülürse bu cüzî miktarın da anlamını yitireceğini belirtiyorum. Endüstriyalizmin toplumun ve çevrenin sırtından bir vurgun olduğu, ekolojik sorunlardan ötürü giderek açığa çıkmaktadır. Günümüzde işletme yöneticilerinin ve usta işçilerin toplumun en ayrıcalıklı kesimi haline geldiğini, bunun karşılığının çığ gibi büyüyen işsizlik olduğunu hangi bilgi ve izan sahibi insan inkâr edebilir? Gelişmiş endüstri katmanları, tekelci ticaret ve finansal kesimler, yani sermaye tekelleri 'çok hisseli ortaklık' projeleriyle işçi kavramını iyice anlamsızlaştırmışlardır. İşçinin giderek sermaye tekelini topluma bağlayan kayış rolüne indirgendiğini görmek önemlidir. Reel sosyalizmin rolü nasıl devlet kapitalizmi olarak, bir 'tavizci işçi' olarak tanımlanabilirse, klasik özel kapitalizmin de benzer tavizci işçisi vardır. Bunlar her zaman toplum içinde bir arada olagelmişlerdir. Geriye kalan toplum, Rosa'nın aklına gelen kapitalist olmayan toplumdur.

Dikkat edilirse, burada kapitalist olan ve olmayan fark tarif edilmektedir. Rosa'da her ikisi de toplum biçimidir. Ben daha farklı olarak, kapitalizmi bir toplum biçimi olarak değil, toplumun üzerinde artık-değer sızdıran, ekonomiyi kurutan, işsizliği doğuran, devlet ve iktidarla kaynaşıp güçlü ideolojik hegemonya araçlarını kullanan geniş bir şebeke, örgütlenme olarak değerlendiriyorum. Bu örgütlenmenin içine son dönemde tavizci işçi kesimini de eklemişlerdir. Tekelci ağın içeriğini bir kez daha böyle tanımlarken, birçok yanlış anlamayı gidermeyi amaçlıyorum. Özellikle 'kapitalist toplum' kavramının tuzak karakterini deşifre etmek durumundayım. Kapitalist tekele böyle bir sıfat bağışlamak fazlasıyla lütufkârlıktır. Sermaye şebeke, örgütsel ağ oluşturabilir. Mafyanın da değme bir sermaye şebekesi olduğu çok iyi anlaşılmalıdır. Sermaye şebekesinin mafya olarak adlandırılamamasının tek nedeni, toplumdaki hegemonik gücü ve resmi iktidarla bağlantılarıdır. Yoksa mafya kadar bile etik kuralları olmayan bir şebeke olarak kalacaktı.

Şu hususu da önemle eklemeliyim ki, orta boy sanayici, tüccar ve tarımcıyı kapitalist saymıyorum. Bunlar büyük ölçüde gerçek ekonomik ihtiyaçlar için olup, sermaye tarafından çok yönlü kıskaca alınsalar da, üretim yapmaya çalışan toplumsal kesimlerdir. Ayrıca pazardaki küçük meta alışverişini ve bu metaları küçük işletmelerinde gerçekleştirenleri de kapitalist saymıyorum. Çeşitli meslek sahipleri haliyle kapitalist sayılmaz. Tavizci kesim dışındaki tüm işçiler, köylüler, öğrenciler, memurlar, zanaatkârlar, çocuklar, kadınlar toplumun belkemiğini oluşturur. Kapitalist olmayan toplum olarak bu tanımı geliştirmeye çalışıyorum. Yani çoğu Marksist'in sandığı gibi kapitalist olmayan toplum derken feodal, Asya tipi, yarı-feodal gibi kavramlarla dillendirilen toplumu kastetmiyorum. Bu kavramların gerçeği öğretici kılmadıklarına, daha çok perdelediklerine dair ikna olmuş durumdayım. Kaldı ki, bu çözümlemeyi sadece 16. yüzyıl sonrası Avrupa'da merkezileşen sermaye şebekeleri için değil, tarih boyunca artık-değer gasp eden tüm sermaye şebekeleri (ticaret-siyaset-askerlik-ideolojik, tarımsal, endüstriyel tekeller) kapsamında geliştiriyorum. Günümüz küresel finans sermayesinin bu çözümlemeyi çarpıcı biçimde doğruladığını görmek için fazla incelemeye gerek olmadığı açıktır.

Toplumsal doğanın anti-sermaye karakterini görmek kilit önemdedir. Binlerce yıllık yürüyüşünde toplum, sermaye birikiminin en çürütücü etkiye sahip olduğunun farkındaydı. Örneğin sermaye

birikiminin etkili yöntemlerinden biri olan faizciliği mahkûm etmeyen hiçbir din yok gibidir. Günümüzde çığ gibi büyüyen işsizliği sermayenin ucuz işçi, esnek işçi yaratmak için geliştirdiğini söylemek çok eksik bir değerlendirmedir. Gerçeğin bir yönü bu olmakla birlikte, asıl nedeni sermayenin toplumu kâr peşinde koşturan faaliyetlere bağlamasıdır. Kâr-sermaye için faaliyet kesinlikle toplumun temel ihtiyaçlarıyla örtüşmez. Eğer toplumun doyurulması için yapılan üretim kâr getirmiyorsa, toplumun açlık ve yoksulluktan kırılması -Nitekim günümüzde milyonlarca insan bu durumdadır- sermayenin umurunda bile değildir. Örneğin eldeki sermaye miktarı biraz tarıma yatırılsa, asla açlık sorunu kalmaz ve olmaz. Ama tam tersine, sermaye tarımı sürekli boşaltıyor, bozuyor. Bunun nedeni tarımda kâr oranının ya hiç olmaması ya da çok düşük olmasıdır. Paradan dev miktarda para kazanılırken, hiçbir sermayedar tarımı düşünmez. Sermayenin karakterinde bu tür düşünceye asla yer yoktur. Eskiden devlet tekel olarak tarıma çok yardım yapardı. Ama karşılığını da ürün veya para-vergi olarak alırdı. Şimdiki sermaye piyasaları bu yönlü devlet faaliyetlerini de anlamsızlaştırmışlardır. Aksi halde o devletler iflasla karşılaşmaktan kurtulamazlar.

Demek ki, sermayenin toplumun ana gövdesini giderek işsiz ve yoksul bırakması günlük, geçici politikalar nedeniyle değil, yapısal karakteri nedeniyledir. Çok ucuza çalışılmak istense de toplumdaki işsizliğin çözülemeyeceği, incelemeye gerek olmadan sıradan bir gözlemle rahatlıkla anlaşılabilir. Artık-değer üzerine kurulu kârlılık politikaları ve sistemi ortadan kalkmadan, toplumun işsizlikten ve yoksulluktan kurtulamayacağını bir kez daha iyi bilmek gerekir diyorum.

Yoksa örneğin tarih boyunca çok sayıda toplumu doyuran, neolitik topluma on beş bin yıldır analık eden Mezopotamya ovalarında neden işsizlik, açlık ve yoksulluk kol geziyor? Kâr amaçlamayan bir üretim hamlesi planlansa, günümüz ölçülerinde yirmi beş milyon insanı rahatlıkla besleyebilecek ve üzerine fazla bırakacak bu ovaların ve insanlarının tek ihtiyacı sermayenin çalıştırmayan eli değil, tersine işsizliğin, açlığın ve yoksulluğun tek nedeni olan bu elin (özel veya devlet eliyle olması hiç fark etmez) yakasını bırakmasıdır. İhtiyaç duyulan tek şey, gerçek emekçi eliyle toprağın buluşmasıdır; buna fırsat yaratacak toplumsal zihniyet devriminin gerçekleştirilmesidir; toplumsal ahlak ve politikanın tekrar temel dokular, organlar olarak işlevine kavuşmasıdır; demokratik siyasetin bu nedenlerle dört elle ve gözle gerçek beyinlerle görevine koşmasıdır.

5- Toplumun Endüstriyalizm Sorunu

Tarım devrimi kadar önem taşıyan endüstri devriminin, binlerce yıllık tarihsel birikim temelinde, 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında niteliksel sıçrama yapıp günümüze kadar inişli-çıkışlı seyrini sürdürdüğünü belirtmek mümkündür. Nerede, ne zaman, nasıl duracağı, durdurulacağı kestirilememektedir. Bu devrim analitik aklın patlaması gibi bir özelliğe sahip olup, zaten bu aklın ürünüdür. Sermayenin kesin hâkimiyetindedir. Hiç şüphesiz sermayenin kendisi çoklukla endüstriyel araçların mucidi değildir. Ama onları sermaye aracına dönüştürmek için her zaman ivedilikle üzerinde durmuş, gerekli gördüklerini mülkiyetine geçirmiştir. Seri, ucuz üretmek, toplum için büyük bir gelişme imkânıdır. Akıl gibi toplumun hizmetindeki endüstri de değerlidir. Sorun endüstrinin kendisinde değildir, kullanılış tarzındadır. Endüstri tıpkı nükleer imkân gibidir. Tekellerin çıkarına kullanıldığında, ekolojik felaketlerden savaşlara kadar yaşamı en çok tehdit eden araca dönüşebilir. Nitekim kâr amaçlı kullanımı günümüzde iyice belirginleştiği gibi, çevresel yıkımı hızlandırmıştır. Sanal toplum doğrultusunda hızla yol aldırmaktadır. İnsan organlarının yerini hızla robotlaşma almaktadır. Böyle giderse insanın kendisi gereksizleşecektir.

Çevrenin bugünkü halinde bile sadece toplumun değil, tüm canlı yaşamın tehdit altına girdiği ortak görüştür. Önemle vurgulamak gerekir ki, bu gidişte endüstriyi olgu olarak kendi başına sorumlu ilan etmek tam bir saptırmadır. Kendi başına endüstri nötr bir olanaktır. Toplumun varlık

gerekçeleriyle bütünleştirilmiş bir endüstri, kesinlikle dünyayı insan için, hatta tüm yaşamlar için Üçüncü Doğa haline getirmede belirleyici rol oynayabilir. Böylesi bir potansiyel taşımaktadır. Böyle olursa endüstriyi kutsamak da gerekir. Fakat kâr-sermayenin ağırlıklı olarak kontrolüne girerse, dünyayı bir avuç tekelcinin dışında tüm insanlık için cehenneme de çevirebilir. Nitekim günümüzde gidişat biraz da bu yönlüdür. Bu gidişatın insanlığı derin bir endişeye kaptırdığı inkâr edilemez. Endüstriyel tekel olarak toplum üzerinde gerçek imparatorluklar kurmuştur. Bir tek ABD süper hegemonyasına karşılık, onlarca endüstriyel hegemon vardır. Siyasal-askeri hegemon durdurulsa bile, endüstriyel hegemonlar kolay durdurulamazlar. Çünkü artık onlar da küreselleşmişlerdir. Bir ülke merkez olarak dar gelirse, hemen başka bir mekânı, yeni ülkeleri, merkezleri haline getirebilirler. Ne malûm ABD'nin bir endüstri imparatorluğu yarın Çin'i merkez seçmesin? Koşullar daha elverişli olduktan sonra, bugün bile bunun yavaş yavaş mümkün olduğu gözlemlenmektedir.

Endüstriyalizm tarımı can evinden vurmuştur. İnsan toplumunun asli unsuru, varlık aracı olan tarım, endüstri karşısında büyük yıkım yaşamaktadır. On beş bin yıldır insanlığı var eden bu kutsal faaliyet, bugün kendi haline bırakılmıştır. Endüstrinin egemenliğine bırakılmaya hazırlanılmaktadır. Kâr-sermaye güdümlü endüstrinin tarıma girmesi, sanıldığı gibi seri üretim, bol üretim olarak yorumlanamaz. Genlerle oynanarak toprak, endüstri tekellerince suni döllenme gibi bir analık durumuna sokulacaktır. Nasıl ki yabancı bir spermle sağlıklı bir hamilelik, annelik mümkün değilse, genleriyle oynanmış tohumlarla toprağı döllendirmek, iyi bir analık durumuna sokamayacaktır. Endüstri tekelleri tarıma yönelik bu çılgınlığa hazırlanıyorlar. İnsanlık tarihi belki de en büyük karşıdevrimi tarımda yaşayacaktır, hatta yaşamaya başlamıştır bile. Toprak, tarım, her ikisi bir üretim aracı ve ilişkisi değildir; toplumun ayrılmaz, oynanmaz varlık parçalarıdır. İnsan toplumu ağırlıklı olarak toprak ve tarım üzerinden inşa edilmiştir. Onu bu mekânlardan ve üretimden koparmak, varlığına karşı en büyük darbeye maruz bırakmaktır. Kanser gibi büyüyen kent gerçeği, daha şimdiden bu tehlikeyi bütün çıplaklığıyla sergilemeye başlamıştır. Kurtuluş büyük ihtimalle ve büyük oranda tersi bir harekette görülmektedir: Kentten toprağa ve tarıma dönüş hareketi. Bu hareketin ana sloganı herhalde "var oluş için ya tarım, toprak ya yok olma" biçiminde belirlenecektir. Kâr-sermaye endüstriyle toprağı, tarımı bütünleştirip dost, simbiotik ilişkilerle bağlamıyor. Aralarına dağ gibi çelişkiler yığıp düşmanlaştırıyor.

Toplumdaki sınıfsal, etnik, ulusal ve ideolojik çelişkiler; çatışmalar ve savaşlara kadar gidebilir. Fakat bunlar giderilmesi olanaksız çelişkiler değildir. İnsan eliyle inşa edildikleri gibi dağıtılabilirler de. Sermayenin aracı olarak endüstriyle toprak ve tarımın çelişkisi insan kontrolünü aşar. Toprak ve tarım milyonlarca yıl ekolojik olarak kendilerini hazırlamışlardır. Bozulmaları halinde, insan eliyle inşa edilemezler. Toprak imali insanın eliyle olmadığı gibi, tarımsal ürünleri ve diğer canlıları, örneğin bitkileri insan eliyle yaratmak da şimdilik olanaklı değildir, olanaklı olması da beklenemez. Zaten bu olanak insan olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşmiş olanı tekrarlamanın anlamı ve imkânı yoktur.

Derin bir felsefi konu olduğu için fazla girmeyeceğim. Yalnız firavun, pramit tarzı mezarlarla nasıl kendi geleceğini hazırlamak istemişse, endüstriyalizmin robotlaştırıcı tarzı da pek yaşanılır bir gelecek yaratamaz. Bu, insana da saygısızlıktır. Doğa gibi muhteşem bir varlık ortadayken, robot ve kopyalarının ne anlamı ve önemi olabilir? Sermayenin kâr çılgınlığı burada bir kez daha karşımıza çıkıyor. Robotlar en ucuz üretimi gerçekleştirdi diyelim. Peki, kullanıcısı olmadan bunlar neye yarayacaklar? Endüstriyalizm bu yönüyle toplumu işsiz kılmanın en temel etkenidir; toplumun üretkenliğine karşı sermayenin en büyük silahıdır. Sermaye hem en az işçi çalıştırmada, hem de ucuzlamış fiyatlarla piyasayı dilediği gibi manipüle etmede endüstri silahını sıkça kullanmaktadır. Tekelci fiyatlar ve işsizliğin temel etkeni olan bunalımlarını (fazla üretim bunalımları) kaçınılmaz

kılmaktadır. Sonuçta çürüyen mallar ve işsiz, aç, yoksul milyonlarca insan bu bunalımların kurbanı olmaktadır.

Toplumun doğası ancak milyonlarca yılın ve uygun mekânın ürünü olan çevreyle sıkı bağlantı içinde kendini sürdürebilir. Hiçbir endüstriyel oluşum, evren harikası çevrenin yerini tutamaz. Daha şimdiden yerde, havada, denizde ve uzayda trafik felaket boyutlarına erişmiştir. Fosil yakıtlarla yürüyen endüstri, iklim ve çevreyi sürekli zehirlemektedir. Tüm bu felaketlerin karşılığı, iki yüz yıllık kâr birikimidir. Bu birikim bunca tahribatlara değer miydi? Bu yüzden yaşanan tahribatı toplam savaşlar yapmadığı gibi, verilen canlı kaybı da ne insan ne de doğa eliyle başka hiçbir tür olay yüzünden verilmemiştir.

Endüstriyalizm, bir tekelci ideoloji ve aygıt olarak, toplumun en temel sorunlarındandır. Derinden sorgulanması gerekir. Sadece ortaya çıkardığı tehlikeler bunun için yeterlidir. Canavarın daha da büyüyüp kontrolden çıkması, sorgulanmasını ve hakkında alınması gereken tedbirleri geç ve anlamsız kılabilir. Toplumun kendisi olmaktan çıkmasını ve sanal toplum haline gelmesini engellemek için, bu canavarı tekellerin elinden alarak, önce ehlileştirip, sonra toplumun doğasına dost kılmanın tam zamanıdır.

Endüstriyalizme karşı mücadele ederken, endüstriyel tekniğin tekelci ideolojik yapısı ve kullanımı ile toplumun genel çıkarlarıyla uyumlu yapı ve kullanım tarzını birbirinden ayrıştırmak, bu yönlü bilimsel çalışma ve ideolojik mücadelenin en önemli görevidir. Sosyal ve sınıfsal konumdan bağımsız bir endüstriyalizme karşı mücadeleyi hümanistlik (insancıllık) temelinde verdiğini idea eden grupların amaçlarına ulaşmaları beklenemez. Bu gruplar objektif olarak amaçlarına ters düşüp, tekelcilik olarak endüstriyalizme hizmet eder duruma düşmekten kurtulamazlar. Endüstriyalizm sanıldığından daha fazla ideolojik, militarist ve sınıfsal karakterdedir. İdeoloji olarak bilim ve tekniktir. Hatta bu yönlü kullanımda olan bilim ve tekniğin en tehlikeli boyutlarını temsil eder. Endüstri canavarı kendi başına ortaya çıkmış değildir. Hatırlayalım: İngiltere burjuvazisi adada, Avrupa'da ve dünyada tarihi emperyalizm hamlesine girişirken, endüstriyalizmi hem örgütleyen hem de en kapsamlı ve hızlı kullanan sınıftı. Endüstriyalizm daha sonra sırasıyla tüm ülke burjuvazilerinin müşterek silahı olmuştur. Finans-ticaret-endüstri üçlüsü içinde en çok endüstri yüzyılları olan 19. ve 20. yüzyıllarda dünya çapında gerçekleşen burjuva egemenliği bu gerçeği açıkça kanıtlamaktadır.

Ne yazık ki, Karl Marks ve reel sosyalist hareketin kapitalist olmayan toplumu gerici olarak ilan etmeleri ve sanayi burjuvazisiyle ittifakı stratejik olarak benimsemeleri, bilinçli olmasa da, tarihte amaçlarına en ters düşen ve hatta objektif olarak ihanet anlamına gelen hareketlerin en trajik olanı ve belki de başta gelenidir. Tıpkı üç yüz yıl boyunca barış dini olan Hıristiyanlığın devlet ve iktidarla ittifakının objektif ve çoğunlukla bilinçli olarak amaçlarına ters düşmesi ve ihanet etmesinde olduğu gibi. Hıristiyanlık da son tahlilde iktidar tekelinin cazibesine kapılarak çıkış amacına ters düşmüş ve uygarlık dini haline gelmekten kurtulamamıştır. İslamiyet'te olan ise, daha Hz. Muhammed hayattayken yaşanmaya başlanmıştır. Sonuçta iktidar endüstrisine yenik düşmüş oluyorlar.

Eğer bugün çevre adına bütün insanlık kıyamet saatleri yakınmış gibi feryat etmeye başlamışsa, bu olayın tarihsel-toplum ve sınıf boyutlarını benzer örnek hareketler ışığında kavramak, toplumun varlık hareketi olarak benimsemek ve yeni bir kutsal dini hareket gibi mücadele etmek durumundadır. Ateşi nasıl ateşle söndürmek mümkün değilse, endüstriyalizm batağında yaşamayı sorgulamaksızın, ondan vazgeçmeksizin de ekolojik mücadele yürütülemez. Yeni Hıristiyanlık, İslamlık ve reel sosyalistlik trajediler yaşamak istemiyorsak, ders çıkarmak ve bilimsel-ideolojik, ahlaki-politik mücadeleyi doğru ele almak gerekir.

TOPLUMUN EKOLOJIK SORUNU

Açık ki, endüstriyalizm sorunu hem ekolojik sorunun bir parçası, hem de en temel nedenidir. Farklı bir başlık altında yorumlamak tekrar anlamına gelebilir.

Açık ki, endüstriyalizm sorunu hem ekolojik sorunun bir parçası, hem de en temel nedenidir. Farklı bir başlık altında yorumlamak tekrar anlamına gelebilir. Fakat ekoloji endüstriyalizmden daha fazla anlam ifade eden, toplumsal ve sorunlu olan bir konudur. Kavram çevrebilim anlamı taşısa da, esas olarak toplumsal gelişimle çevresi arasındaki sıkı ilişkiyi çözümleme bilimidir. Çevre sorunları felaket alarmı verince, ağırlıklı olarak gündemleşti; sakıncalı anlamlar taşısa da, ayrı bir inceleme dalı haline getirildi. Çünkü o da endüstriyalizm gibi toplumun yarattığı bir sorun olmayıp, uygarlık tekellerinin son marifeti olarak, en kapsamlı sorun biçiminde tarih, dünya ve toplum gündemine oturmuştur.

Belki de hiçbir sorun ekolojik olanlar kadar kâr-sermaye düzenlerinin (örgütlü şebekeler) gerçek iç-yüzünü bütün insanlık gündemine oturtacak önem ve ağırlıkta olmamıştır. Kâr ve sermayenin (tarih bo-yunca tüm askeri, ekonomik, ticari, dini tekellerin toplamı olarak) uygarlık sisteminin bilânçosu sadece toplumun her yönden çözülüşü (ahlaksızlık, politikasızlık, işsizlik, enflasyon, fuhuş vb.) değil, çevrenin de tüm canlıların yaşamıyla birlikte tehlike altına girmesi olmuştur. Tekelciliğin toplum karşıtlığını bu ger-çeklerden daha çarpıcı olarak neyle kanıtlayabiliriz ki?

Zekâ ve esneklik payı diğer tüm canlılara göre en yüksek bir doğa olarak tanınsa da, insan toplumu da son tahlilde canlı bir varlıktır. Dünyalıdır. Çok hassas düzenlenmiş bir iklim atmosferinin, bitkiler ve hayvanlar dünyasının evriminin ürünüdür. Dünyamızın atmosfer ve ikliminin, bitkiler ve hayvanlar âleminin bağlı olduğu düzenlilikler, hepsinin toplamı olması itibariyle insan toplumu için de geçerlidir. Bu düzenlilikler çok hassastır. Birbirlerine çok sıkı bağlıdırlar. Adeta bir zincir oluştururlar. Zincirin bir halkası koptuğunda nasıl işlevsiz durumu ortaya çıkarsa, evrim zincirinin ciddi bir halkası koptuğunda da tüm evrimin etkilenmesi kaçınılmaz olur. Ekoloji bu gelişmelerin bilimidir. Bu nedenlerle de çok önemlidir. Toplumun iç düzenliliğinin herhangi bir nedenle kırılması insan eliyle yeniden düzenlenebilir. Nihayetinde toplumsal gerçeklik insan eliyle inşa edilen gerçekliktir. Fakat çevre böyle değildir. Toplum kaynaklı, daha doğrusu toplumdan çıkıp üstünde kâr-sermaye tekeliyle örgütlenen bazı grupların marifetiyle çevre halkalarından ciddi kopuşlar olursa, evrimsel felaketler zincirlemesine tüm çevreyi, bu arada toplumu da kıyametle karşı karşıya bırakabilirler.
Unutmamak gerekir ki, çevre halkaları milyonluk yılların evrimiyle oluşmuştur. Genelde son beş bin yıllık, özelde son iki yüz yıllık tahribatlar, milyonlarca yılın evrim halkalarından binlercesini koparmayı daha kısa sayılabilecek bu zaman diliminde gerçekleştirmişlerdir. Kırılış reaksiyonu başlamıştır. Nasıl durdurulacağı kestirilememektedir. Atmosferdeki başta karbondioksit (CO_2) oranı ve diğer gazların ya-rattığı kirlenmenin, mevcut haliyle ancak yüzlerce, hatta binlerce yıl temizlenemeyeceği öngörülmekte-dir. Bitki ve hayvan dünyasındaki yıkımların sonucu belki de tam anlamıyla ortaya çıkmış değildir. Ama en az atmosfer kadar S.O.S işareti verdiği açıktır. Denizler ve ırmakların kirliliği, çölleşme daha şimdiden felaket sınırlarına dayanmıştır. Tüm belirtiler kıyametin mevcut gidişatla doğal dengesizlik sonucu değil, bir kısım şebekeler halinde örgütlenmiş gruplar eliyle topluma yaşatılacağını göstermektedir. Elbette bu gidişata doğanın vereceği yanıtlar da olacaktır. Çünkü o da canlı ve zekâlıdır. Onun da tahammül gücünün sınırları vardır. Direnmesini yerinde ve zamanında gösterecektir. Ama o, yeri ve zamanı geldiğinde insanların

gözyaşlarına bakmayacaktır. Çünkü kendilerinin yeteneklerine, bahşedilen değerlere ihanet etmekten hepsi sorumlu tutulacaktır. Kıyamet de böyle öngörülmüş değil miydi?

Burada amacım felaket senaryolarına yenilerini eklemek değildir; fakat toplumun mutlaka sorumlu olması gereken her üyesi gibi gereken sorumlulukla ve varlık nedenimiz olan ahlaki ve politik görev anlayışımızla yeteneklerimiz oranında gerekeni söylemek ve yapmaktır.

İnsanlık tarihinde kendi kale ve piramitlerine çekilen Nemrutlar ve Firavunların akıbetine ilişkin çok şey anlatılır. Nedeni açıktır. Ne de olsa Nemrutlar ve Firavunlar da gerek kişi gerek düzen olarak, tanrısal idealar taşıyan birer TEKEL idiler. Evet, hep kâr peşinde koşan sermaye tekellerinin ilkçağda en görkemli örnekleriydiler. Şimdiki kentlerde PLAZA'lara çekilen tekellere nasıl da benziyorlar! Arada tabiî ki özde olmasa da, biçimde farklar vardır. Kale ve piramitler tüm görkemliliklerine rağmen günümüz plazalarıyla yarışamazlar. Kaldı ki, sayı olarak hiç yarışamazlar. Toplasanız, tüm firavunlar ve nemrutların sayısı birkaç yüzü geçmez; ama çağdaş firavunlar ve nemrutların sayısı şimdiden herhalde yüz binleri geçmiştir. İnsanlık eski çağlarda birkaç nemrut ve firavunun ağırlığını çekemedi. Bu kadar inleyip durdu. Peki, tüm çevre ve toplumu çözülüşe uğratan yüz binlercesinin ağırlığını daha ne kadar çekecek? Yol açtıkları bunca savaşın, işsizliğin, açlığın, yoksulluğun verdiği acı ve ahlarını nasıl dindirecek?
Tarihsel-toplum bir bütündür derken, bir de evrimin ışığında bu gerçekleri dile getirmek istedik. Bunlar az yaman ve önemsiz gerçekler midir?
Kapitalist modernitenin bilimi, pozitivist yapısıyla kendisine çok güvendi. Büyük olgusal keşifleri her şey sandı. Mutlak hakikati olguların yüzeysel bilgisinden ibaret saydı. Sonsuz ilerleme sürecine girildiğinden emindi. Fakat burnunun dibindeki çevre felaketini öngörmemesi neye yorumlanabilir? Savaş başta olmak üzere, son dört yüz yılın tüm tarihi aşan bütün toplumsal felaketleri hakkında köklü çare öngörmemesi, pratikleştirmemesi neye yorumlanabilir? Toplumun tüm gözeneklerine iktidar olarak sızmış savaşı engellemesini bir yana bırakalım, doğru tespit etmemesine ne demeli? Açık ki, tekel egemenliğinin azami hegemonik çağında bilim, sanıldığının aksine ideolojik kuşatmayı en çok yaşayan ve sistemin hizmetine en iyi uyum sağlayan yapısıyla bu sorulara cevap veremezdi. Yapısı, hedefi ve tarzı sistemi meşrulaştırma amaçlı olarak ilan edilmiş, düzenlenmiş bilim, dinler kadar bile etkili olamadığını göstermiştir. Fakat ideolojik olmayan bilim olmadığını da anlamak gerekir. Önemli olan, hangi toplumun ve sınıfın ideolojisi olarak bilme ve bilim olduğunu fark edip ona göre konumunu belirlemektir. Ekoloji en yeni bilimlerden biri olarak bu çerçevede konumunu belirlerse, sadece çevrenin değil, toplumsal doğanın da idealli çözüm gücü olabilir.

7- Toplumsal Cinsiyetçilik, Aile, Kadın ve Nüfus Sorunu

Kadını biyolojik farklılığı olan bir cins insan olarak algılamak, toplumsal gerçeklik konusunda körlüğün temel etkenlerinin başında gelmektedir. Cinsiyet farklılığı kendi başına hiçbir toplumsal sorun nedeni olamaz. Evrende her zerredeki ikilem nasıl hiçbir varlıkta sorun olarak ele alınmazsa, insan varlığındaki ikilem de sorun olarak işlenemez. "Varlık neden ikilemlidir?" sorusuna verilecek cevap ancak felsefi olabilir. Ontolojik (varlık bilimi) çözümleme bu soruya (sorun değil) yanıt arayabilir. Benim cevabım şu-dur: Varlığın ikilem dışında başka türlü varoluşu sağlanamaz. İkilem, varoluşun mümkün tarzıdır. Kadın ve erkek mevcut haliyle olmayıp eşeysiz (eşi olmayan) olsalar bile, bu ikilemden kurtulamazlar. Çift cinslilik denilen olay da budur. Şaşırmamak gerekir. Fakat ikilemler hep farklı oluşmaya eğilimlidirler. Evrensel zekâya (Geist) kanıt aranacak temel de bu ikilem eğiliminde aranabilir. İkilemin iki tarafı da ne iyi ne kötüdür; sadece farklıdır, farklı olmak zorundadır. İkilemler aynılaşırsa varoluş gerçekleşemez. Örneğin, iki kadın veya iki erkekle toplumsal varlığın üreme sorunu çözümlenemez. Dolayısıyla "Niçin kadın veya erkek?" sorusunun değeri yoktur veya bu soruya ille cevap aranacaksa, evren böyle oluşmak (zorunda, eğiliminde, aklında, arzusunda) durumundadır da ondan diye felsefi bir cevap verilebilir.

Kadını sosyal ilişki yoğunluğu olarak incelemek, bu nedenle sadece anlamlı değil, toplumsal kördüğümleri aşmak (çözümlemek) açısından da büyük önem taşır. Erkek egemen bakış bağışıklık kazandığı için, kadına ilişkin körlüğü kırmak bir nevi atomu parçalamak gibidir. Bu körlüğü kırmak büyük entelektüel çaba ve egemen erkekliği yıkmayı gerektirir. Kadın cephesinde ise neredeyse varoluş tarzı haline getirdiği ve aslında toplumsal olarak inşa edilen kadını da çözmek, o denli yıkmak gerekir. Tüm özgürlük, eşitlik, demokratik, ahlaki, politik ve sınıfsal mücadelelerin başarı veya başarısızlıklarında yaşanan hayal kırıklıkları (ütopya, program ve ilkelerin hayata geçirilemeyişi), kırılmayan egemen (iktidarlı) ilişki biçiminin (kadın-erkek arasındaki) izlerini taşır. Tüm eşitsizlikleri, kölelikleri, despotlukları, faşizmi ve militarizmi besleyen ilişkiler, ana kaynağını bu ilişki biçiminden alır. Eşitlik, özgürlük, demokrasi, sosyalizm gibi adı çok geçen sözcüklere hayal kırıklığı yaratmayacak geçerlilikler yüklemek istiyorsak, kadın etrafında örülen toplum-doğa kadar eski olan ilişkiler ağını çözmek ve parçalamak gerekir. Bunun dışında gerçek özgürlüğe, eşitliğe (farklılıklara uygun), demokrasiye ve ikiyüzlü olmayan bir ahlaka gidecek başka bir yol yoktur.

Cinsiyetçiliğe, hiyerarşik çıkıştan beri iktidar ideolojisi olarak anlam yüklenmiştir. Sınıflaşma ve iktidarlaşma ile yakından bağlantılıdır. Bütün arkeolojik, antropolojik ve güncel araştırma ve gözlemler, kadının otorite kaynağı olduğu dönemler olduğunu ve uzun süreye yayıldığını göstermektedir. Bu otorite artık-ürün üzerine kurulu iktidar otoritesi olmayıp, tersine verimlilik ve doğurganlıktan kaynaklanan ve toplumsal varoluşu güçlendiren bir otoritedir. Kadında etkisi daha fazla olan duygusal zekâ, bu varoluşla güçlü bağlara sahiptir. Artık-ürün üzerine kurulu iktidar savaşlarında kadının pek belirgin yer almayışı, toplumsal varoluş tarzı bu konumuyla ilgilidir.

Hiyerarşik ve devletsel düzen bağlantılı iktidar gelişiminde erkeğin öncü rol oynadığını, tarihsel bulgular ve güncel gözlemler açıkça göstermektedir. Bunun için neolitik toplumun son aşamasına kadar gelişkin olan kadın otoritesinin kırılması, aşılması gerekiyordu. Buna ilişkin biçimi çeşitli, süresi uzun büyük mücadelelerin verildiğini yine tarihsel bulgular ve güncel gözlemler doğrulamaktadır. Özellikle Sümer mitolojisi neredeyse tarihin ve toplumsal doğanın hafızası gibi oldukça aydınlatıcıdır.

Uygarlık tarihi, kadının kaybedişi ve kayboluşu tarihidir aynı zamanda. Bu tarih tanrı ve kullarıyla, hükümdar ve tebaalarıyla, ekonomi, bilim ve sanatıyla erkek egemen kişiliğin pekiştiği tarihtir. Dolayısıyla kadının kaybedişi ve kayboluşu, toplum adına büyük düşüş ve kaybediştir. Cinsiyetçi toplum, bu düşüşün ve kaybedişin sonucudur. Cinsiyetçi erkek, kadın üzerinde sosyal hâkimiyetini inşa ettiğinde o kadar iştahlıdır ki, doğal her türlü teması bir egemenlik gösterisi haline getirir. Cinsel ilişki gibi biyolojik bir olguya sürekli iktidar ilişkisi yüklenmiştir. Kadın üzerinde zafer havasıyla cinsel temas kurduğunu hiç unutmaz. Bu yönlü çok güçlü bir alışkanlık oluşturmuştur. Bir sürü deyim icat etmiştir: “Becerdim”, “İşini bitirdim”, ‘kancık’, “Karnında sıpayı, sırtında sopayı eksik etme!”, ‘fahişe, orospu’, ‘kız gibi oğlan’, “Kızını serbest bırakırsan, ya davulcuya ya zurnacıya kaçar”, ‘başını hemen bağlamak’ gibi benzer sayısız öykü, darbımesel anlatılır. Cinsellikle iktidar ilişkisinin toplum içinde nasıl etkili olduğu çok açıktır. Günümüzde bile her erkeğin, kadın üzerinde ‘öldürme hakkı’ dahil, sayısız hak sahibi olduğu sosyolojik bir gerçektir. Bu ‘haklar’ her gün uygulanırlar. İlişkiler ezici çoğunlukla taciz ve tecavüz karakterindedir.

Aile bu toplumsal bağlamda erkeğin küçük devleti olarak inşa edilmiştir. Uygarlık tarihinde aile denilen kurumun mevcut tarzıyla sürekli yetkinleşmesi, iktidar ve devlet aygıtlarına verdiği büyük güç nedeniyledir. Birincisi, aile erkek etrafında iktidarlaştırılarak devlet toplumunun hücresi kılınmaktadır. İkincisi, kadının sınırsız karşılıksız çalışması güvenceye alınmaktadır. Üçüncüsü, çocuk yetiştirip nüfus ihtiyacını karşılamaktadır. Dördüncüsü, rol modeli olarak tüm topluma kölelik, düşkünlük yaymaktadır. Aile bu içeriğiyle aslında bir ideolojidir. Hanedanlık ideolojisinin işlevselleştiği kurumdur. Her erkek ailede bir hanlığın sahibi olarak kendisini algılar. Ailenin çok

önemli bir gerçeklik olarak algılanmasının altında bu hanedanlık ideolojisi çok etkindir. Ailenin ne kadar çok kadın ve çocuğu olursa, erkek o denli güvence ve onur kazanır. Aileyi mevcut haliyle bir ideolojik kurum olarak değerlendirmek de önemlidir. Kadın ve aileyi mevcut haliyle uygarlık sisteminin, iktidar ve devletin altından çekin, geriye düzen adına çok az şey kalır. Fakat bu tarzın bedeli, kadının bitmeyen düşük yoğunlukta sürekli savaş hali altındaki acılı, yoksul, düşkün ve yenilgili var oluş tarzıdır. Adeta sermaye tekellerinin uygarlık tarihi boyunca toplum üzerinde sürdürdüklerine benzer, paralel ikinci bir tekel zinciri de kadın dünyası üzerindeki 'erkek tekeli'dir. Hem de en eski güçlü tekeli. Kadın varoluşunu en eski sömürge âlemi olarak değerlendirmek daha gerçekçi sonuçlara götürür. Belki de kendileri için millet olmamış en eski sömürge halkı demek en doğrusudur.

Kapitalist modernite, tüm liberal süslemelere rağmen, eskiden kalma statüyü özgür ve eşit kılmadığı gibi, ek görevler yükleyip kadını eskisinden daha ağır bir statü altına almıştır. En ucuz işçi, ev işçisi, ücretsiz işçi, esnek işçi, hizmetçilik gibi statüler durumunun daha da ağırlaştığını gösterir. Üstelik en magazinel varlık, reklâm aracı olarak istismarı daha da derinleştirilmiştir. Bedeni bile en çeşitli istismar aracı olarak, sermayenin vazgeçmediği meta düzeyinde tutulur. Reklâmcılığın sürekli tahrik aracıdır. Özcesi, modern kölenin en verimli temsilcisidir. Hem sınırsız zevk aracı, hem en çok kazandıran köleden daha değerli bir mal düşünülebilir mi?

Nüfus sorunu cinsiyetçilik, aile ve kadınla yakından bağlantılıdır. Daha çok nüfus, daha çok sermaye demektir. 'Ev kadınlığı' nüfus fabrikasıdır. Sisteme çok ihtiyaç duyduğu en değerli malları, 'dölleri' üretme fabrikası da diyebiliriz. Maalesef tekelci egemenlik altında aile bu duruma sokulmuştur. Tüm zorluklar kadına çıkarılırken, malın değeri ise sisteme en değerli hediyedir. Artan nüfus en çok kadını mahveder. Hanedanlık ideolojisinde de böyledir. Modernitenin en gözde ideolojisi olarak ailecilik, hanedanlığın vardığı son aşamadır. Tüm bu hususlar fazlasıyla ulus-devletçiliğin ideolojisiyle de bütünleşmektedir. Ulus-devlete sürekli evlat yetiştirmekten daha değerli ne olabilir? Daha çok ulus-devlet nüfusu, daha çok güç demektir. Demek ki, nüfus patlamasının altında sıkı sermaye ve erkek tekellerinin hayati çıkarları yatmaktadır. Zorluk, kahır, hakaret, acılar, suçlamalar, yoksulluk, açlık kadına; keyfi kazancı ise 'bey'ine ve sermayedarınadır. Tarihte hiçbir çağ günümüzdeki kadar kadını çok yönlü bir istismar aracı olarak kullanma güç ve deneyimini göstermemiştir. Kadın ilk ve son sömürge olarak tarihinin en kritik anını yaşamaktadır.

Hâlbuki köklü özgürlük, eşitlik ve demokratlık yüklü bir felsefeyle kadınla düzenlenecek yaşam ortak-lığı; güzelliği, iyiliği ve doğruluğu en mükemmel düzeyde sağlayabilme yeteneğindedir. Şahsen mevcut statüler içinde kadınla yaşamı, çok sorunlu olmak kadar çirkin, kötü ve yanlış bulurum. Mevcut statü altında kadınla yaşamak, çocukluğumdan beri cesaretimin en zayıf olduğu bir konudur. Cinsel güdü gibi çok güçlü bir güdüyü sorgulayacak bir yaşamdır söz konusu olan. Cinsel güdü yaşamın sürdürülmesinin hatırınadır. Kutsallığı olması gereken bir doğa harikasıdır. Ama sermaye ve erkek tekeli kadını o denli kirletmiştir ki, bu doğa harikası yetenek, 'döllük fabrikası' gibi en aşağılaşmış bir meta üreten kuruma dönüştürülmüştür. Bu metalarla toplumun altı üstüne getirilirken, çevre de nüfusun ağırlığı altında (Şimdilik altı milyar; bu hızla giderse on, elli milyar nüfusla çevreyi düşünelim) anbean çöküşü yaşamaktadır. Şüphesiz bir kadınla çocuklu olmak özde kutsal bir olaydır; yaşamın tükenmeyeceğinin göstergesidir. Sonsuzluğu hissettirir. Bundan daha değerli duygu olabilir mi? Her tür bu gerçeklik altında kendini sonsuzluğa kaptırmanın heyecanını yaşar. Özellikle günümüz insanında, bu durum, bir ozanın dediği gibi, "Başımıza bela dölümüz bizim" seviyesinde yaşanmaktadır. Bir kez daha Birinci ve İkinci Doğa'ya ters sermaye ve erkek tekelinin büyük ahlaksızlığı, çirkinliği ve yanlışlığıyla karşı karşıya olduğumuz inkâr edilemez.

İnsan eliyle inşa edilen, insan eliyle yıkılabilir. Burada ne bir doğa kanunu, ne de bir yazgı söz konu-sudur. Şebekenin, kurnaz ve güçlü adamın, kanserli ve hormonlu yaşam elleri olan tekellerin yıkılası düzenlemeleridir söz konusu olan. Yaşamın evrendeki en harika çiftinin (bilinebildiği kadarıyla) anlamlaşma derinliğini hep derinden hissetmişim. Kadınla önce düşünmenin, nerede, ne zaman, ne kadar bozukluk varsa tartışma ve gidermenin önemini tüm ilişkilerin önüne koyma cesareti gösterdim. Sadece güçlü, düşünen, iyi, güzel ve doğru karar verebilen, böylece beni aşarken hayran bırakabilen ve muhatabım olabilen kadın, şüphesiz felsefi arayışımın köşe taşlarındandır. Evrendeki yaşam akışının sırlarının bu kadınla en iyi, güzel ve doğru tarafıyla anlam bulacağına hep inandım. Ama hiçbir erkeğin beceremeyeceği kadar, önümdeki 'erkek ve sermaye' malıyla, doksan bin kocalı Hürmüz'le varoluş tarzımı asla paylaşmayacak olan ahlakıma da inandım. O halde feminizmden de öte, 'jineoloji' (kadın bilimi) kavramı amacı daha iyi karşılayabilir.

8- Toplumun Kentleşme Sorunu

Uygarlığın diğer adı medenileşme, Arapça 'kentleşme' anlamındadır. Kentleşme kaynaklı sorunlar ekolojik sorunlardan daha az ve daha önemsiz değildir. Günümüzde toplumsal yaşamın temel tehdit kaynaklarından biri durumundadır. Nedir kenti bu hale getiren?

Düz bir anlayışla kent = sınıf = devlet formülleri basitleştirici olabilir. Ama anlamın derinliğini ve çok yönlülüğünü körleştirir. İnsanlık köy inşa etmek kadar kent inşa etmeyi de toplumun doğasına uygun düşünmüş ve uygulamıştır. Kent toplumsal zekânın yoğunlaştığı mekânların başında gelir. Kent insanda-ki zekâ yeteneğini tahrik eder, açığa çıkarır. Akıl kentle oldukça bağlantılı bir gelişim seyri izlemiştir. İn-sanın kendi gücünün neye kadir olabileceğini fark ettiği mekândır kent. Güvenlik getirir. Kendine güve-nen daha rasyonel düşünür. Düşünce yeni buluşlara yol açar. Üretim artışının yöntem ve tekniklerini geliştirir. Bunları deneyimleyen insan, kenti ışık kaynağı gibi bilmiş ve hep oraya koşmak istemiştir. Kentin tapınak etrafında gelişimi, kendi döneminde tapınakların kutsal akıl ve ruhların toplandığı yer olmalarıyla bağlantılıdır. Toplum akıl ve kimliğini orada daha çok keşfediyor, yaratıyor. Kentin lehine güçlü varsayımlardır bahsettiklerimiz.

Her gerçekte olduğu gibi, kentin başka bir yüzü de doğuşuyla birlikte kendini gösterecektir: Sınıflaşma ve devletleşme. Sınıflaşmanın maddi temeli, şüphesiz artan üretkenliktir. Kentin gelişen akıl sahiplerinden bazıları, eğer insan sayısını çoğaltıp verimli topraklarda çalıştırırlarsa, katbekat insanı doyurabileceklerini deneyimle öğrenmişlerdir. Geriye bu düzeneği kurmak kalmıştır. Düzen bir nevi tekel olan devlettir. Şehir çapında da olsa, bu yeni düzen örgütü açık ki tarım tekeli olarak doğmuştur. Sümer şehirleri bu konuda her şeyi açıklıyor. Mısır ve Harappa gibi çoğu uygarlık, doğuşlarında tarım tekelleridir. Üretimi düzenleme aygıtlarıdır. Yeterince üretim, en azından çalışanların bir kat fazlasına ilave artık-ürün sunabilecek seviyeye gelince, devletin maddi temeli doğmuş demektir. Devlet denilen olay, aslında fazla üretimden geçinenlerdir. Devlete fazlayı derleme örgütü demek daha anlamlı olabilir. Şehir buna da uygun mekândır. Kabile ve köy toplumunda son derece güçtür bu tür ilişkiler. Kabile ve köy yapısı buna el vermez. Devletin şehirde doğuşunun altında bu gerçeklik yatıyor. Böylece insanlık kentte sömürü olgusuyla karşılaşıyor. Tanımadığı bir ilişki biçimiyle tanışıyor. Yeni sanatın adı artık 'devletçilik' oluyor. Onu elinde bulunduran nelere kadir olmaz ki! Muazzam bir çıkar kapısı oluyor. Köle emekçi bile devlet işsizliğinde eskisinden daha rahat ve güvenceli olduğunu anlamıştır. Çalışmasını tümüyle zora bağlamak abartmacılık olur. Kentin doğuş öyküsü aşağı yukarı böyledir.

Bazı sorunları (sömürü ve güçlüler örgütü) olsa da, toplumun rasyonel gelişiminde kentin devrimsel bir adım teşkil ettiği açıktır. Aristo, kent büyüklüğü için ideal nüfusu beş bin olarak düşünür. Kuruluş döneminin kentleri de çoğunlukla bu nüfustadır. Yeni insan bileşimi söz konusudur. Kabile toplumu aşılmıştır. Farklı kabile ve soydan gelenler, şehir vatandaşlığı

dediğimiz bağla birbirlerine bağlanıyorlar. 'Şehir halkı', 'hemşehriler', 'bajariler' oluşuyor. Bu gelişme toplumun zenginleştiğini gösterir. Şehir bu haliyle gelişmenin aracıdır. Ciddi bir sorun kaynağı değildir. Tüm ilkçağda, ara sıra Babil ve Roma hariç, nüfus problemi olan kent pek gözlemlenmiyor. Toplumsal üstünlüğüyle cazibesini sürekli pekiştiriyor. Sümer modeli kendini çığ gibi arttırırken, Mısır az ve öz şehir inşa ediyor. Aslında Mısır uygarlığı yarı-kent ve köylü uygarlığı olarak tarihte benzersizdir. Ticaret ve zanaatkârlık çok gelişiyor. Yollar, mimari, spor, sanat, saray yapılarıyla tapınağın etrafındaki yapı yeni dokulaşmalara doğru genişlemiş oluyor. Çoğu kent de askeri garnizon etrafında inşa ediliyor. Özellikle Roma garnizonları birer şehir çekirdeğidir. Tarihçiler bu dönemde en az on köye bir şehir düştüğünden bahseder. Yani aralarında simbiotik (karşılıklı yarar) ilişki vardır. Demek ki henüz kent-köy arasında da sorun yoktur.

Antikçağın son görkemli kenti Roma, belki de çağının tüm sorunlarını bağrına taşımıştı. Bu da Roma'yı uygarlığın hem en görkemli hem de en sorunlu kenti haline getirmişti. Bütün sınıflara ve topluluklara (aristokrasi, burjuvazi, köleler, lümpen proleterler, her tür etnik grup, her tür inanç grubu, her tür ırk) rastlamak mümkündü. Eski sınıflar ve topluluklar kalıntı halinde, yenileri rüşeym halinde temsil ediliyorlardı. Öte yandan her tür ahlak, politika ve idare biçimine de rastlamak mümkündü. Krallıklar, cumhuriyet ve demokrasilerin tüm örnekleri (imparatorluk çapında) deneniyordu. Bilim, sanat, felsefe ve dinlerin bütün kalıntı ve rüşeym haliyle örneklerine de rastlanabilirdi. Roma gerçekten ekümenik (evrensel) kentti. Bütün yolların Roma'ya çıkmasının bir anlamı da bu gerçeklikti. Üç bin beş yüz yıllık merkezi uygarlığın zirvesini yansıtıyordu. Yıkılışı da görkemine layık bir şekilde oldu. Uygarlığın başına bela iki büyük güç olan yoksullar sınıfı Hıristiyanlar ile etnisitenin henüz güçlülüklerini koruyan grupları (Bunlara barbarlar demek, uygarlık terminolojisine aldanmak demektir), içten ve dıştan dalgalar halinde kentin sonunu getireceklerdi. M.S. 476 tarihi sadece bir kentin, Roma'nın yıkılış tarihi değil, üç bin beş yüz yıllık ilk ve antikçağ uygarlığının bir kentin şahsında çürümesi, çöküşü ve yıkılış tarihidir.

Ortaçağ olarak adlandırılan dönem, kentleşme itibariyle hiçbir zaman antikçağa erişemedi. Kale ve surlarıyla ortaçağ kenti yeknesak ve çok küçük başladı. Ortaçağ kentleri bir nevi derebeylik ve emirliklerin karargâhlarıydı. Etrafta biraz zanaatkâr ve saray hizmetkârlarının toplanmasıyla genişleme potansiyeli taşıyorlardı. Tüccar sınıfı büyüme ve görkemlilik için ilk hızı verse de, Roma, İskenderiye, Antakya, Dara-Nusaybin, Urfa Edessa gibi daha eskiden kalma bu kent örneklerini yakalayacak yeni kent inşalarına rastlamak zordur. Sayısal büyüklükte aşsalar da, mimarlık ve işlevsellikte (tapınak, tiyatro, meclis, agora, hipodrom, amfiteatr, hamam, kanalizasyon, işlik vs. binaları) eskilerin ihtişamına hiç erişemediler. Ortaçağ; ilkçağ ve antikçağın enkazı üzerine kurulan çadır uygarlığı ve kentleri gibi bir şeydi. Kent henüz kıra, köye üstünlük sağlayacak konumdan uzaktı. Bir nevi köy oluşum okyanusunda adacıklar durumun-daydı. Bünyelerinde iktidar ve sınıf çelişkilerini taşısalar da, çevresel sorun arz edecek durumda değillerdi. Genel olarak uygarlık sistemi, sermaye tekelleri nedeniyle yavaş yavaş çevreyi kemiriyordu. Toprakta tuzlanma tarım tekelleriyle ilgiliydi. Bu durum 18. yüzyıl sonlarına kadar devam edip sorunları daha da ağırlaştırdı.

Asıl kentleşme bunalımı 19. yüzyıl sanayi devriminin, endüstriyalizmin eseri olarak ortaya çıktı. Bu tesadüf değildi; endüstriyalizmin anti-toplumsal doğasıyla ilgiliydi. Kentin ekolojik açıdan sorun teşkil eden en önemli yönü, çevreden kopuk bir diyalektiği yaşamasıdır. Köy çevreyle birebir yaşar. Her şeyiyle ona bağlıdır ve onun ürünü olduğunu bilir. Hayvan ve bitkileriyle adeta çevre diliyle konuşarak yaşamını sürdürür. Ortak bir dil, tarım dili oluşturulmuştu. Toplumun kuruluşu bu dilin ağır etkisini taşımaktaydı. Kentte durum tersinedir; kent giderek tarım ve çevreden kopar. Yeni bir dili, kent dilini geliştirir. Ayrı bir rasyonalitesi vardır. Çevre akıllılığıyla ilgisi giderek zayıflamaktadır. Ticaret, zanaat, sanayi, para işleriyle ilgili bir dildir kent dili. Bunların aklını, bilimini teşkil eder; bunlarca teşkil edilir. Dilin yeni diyalektiksel gelişimi böyledir. Açık ki, burada çelişkili, yabancılaşmayla yüklü bir dil ve zihniyet söz konusudur. Dönemin kentleşmesi eski kır

toplumuyla onun yaygın klan, kabile, aşiret, kavim ve köy topluluklarını temsil eden lehçelerini ve kültürlerini içine alır. Kendine özgü bir bilim, sanat, din ve felsefe dili de oluşturmuştur. Sınıfsal açıdan aristokrasi ve ötekiler olarak iki ana kategori daha oluşmuştu. Şehircilik, bajarilik henüz kişilik kazanmamıştı. Genel toplumun bir uzantısı durumundaydı.

19. ve 20. yüzyıl bu tarihsel dengeyi tamamen bozmuştur. Şüphesiz bu duruma birdenbire gelinmemişti. İtalyan yarımadasında 10.-16. yüzyıllarda kentin yeniden yükselişi (Venedik, Cenova, Floransa, Milano ve diğerleri), ticaret devriminin 13. yüzyılda İtalya yoluyla Avrupa'ya taşınmasını ifade eder. İtalyan kentleri sürece öncülük ederler. Rönesans'la tekrar Roma'nın izinde büyümek isterler. Kent içinde ve kentler arasında çok şiddetli bir rekabet yaşanır. Yaşanan, uygarlığın yeni aşamasının öncülük kavgasıdır. Tüm eski yaşam adeta yeniden canlanır. Ama yeni koşullar onu dönüştürecektir. Roma taklitle yaratılamayacaktır. Ancak Roma'nın silik kopyaları düzeyine erişilecekti. Merkezi krallık ve ulus-devlet deneyimi de başarıya ulaşmayacaktı. Ama İtalyan kentlerinin 10.-16. yüzyıllarda Avrupa uygarlığına Rönesans aracılığıyla önderlik ettikleri tartışmasızdır. Hem kilise olarak (ekümen Katolik) hem de laik, seküler eğilim olarak bu rol oynanmıştır.

Alman kent devrimi ilk aşamada Hansatik kentler birliği (yaklaşık M.S. 1250-1450) ile başlamış, kendi ticari devrimlerini gerçekleştirmiştir. İkinci dönem (M.S. 1400), manifaktürel aşama ile belirginleşir. Merkezileşmeye karşı kent konfederalizmi yoğun bir mücadele verir. Birçok köylü ve yarı-işçi grupların, esas olarak da zanaatkâr takımlarının rol oynadığı bu mücadele ve ayaklanmalar yaklaşık dört yüz yıl sürdü. Çok kanlı bir süreçten sonra, bu ilk kent ve kır demokratik konfederalizm deneyimleri çeşitli nedenlerle (ideolojik, örgütsel, öndersel) merkeziyetçi monarşi ve ulus-devlet eğilimine yenik düştü. Yenik düşmeselerdi, Avrupa'nın tarihi farklı yazılabilirdi. Bugünkü Federal Almanya burjuva ulus-devlet faşizminden bu eski modele evrimsel olarak çok yavaş bir dönüşüm yaşamaktadır. Ama demokratik konfederalizm olarak değil, burjuva federalizmi olarak.
Asıl patlamayı Hollanda ve İngiltere kentleri yaptılar. Bunda üç devrimin merkeziliğini birlikte ve yoğun yaşamaları rol oynadı. Ticaret, finans ve sanayi devrimleri, asıl olarak Amsterdam ve Londra'da zafere ulaştı. Komünal federalizm her iki ülkede de kolayca bastırıldı. Diğer kent ve kır halkı, merkeze ve ulus-devlete kolay teslim olmadı. Bunun için Hollanda ve İngiltere 16. ve 17. yüzyıl devrimleri gerekti. Amsterdam 17. ve 18. yüzyıllarda, Londra ise 19. ve 20. yüzyıllarda bu devrimsel süreçlerin önder kentleridir. Her iki kent yeniçağ dünyasının merkezleridir. Büyük dönüşüm geçiren dünya merkezi uygarlık sistemini yönetiyorlardı. Hegemonik güç merkezleriydi. Nüfusları ve çelişkileri hızla büyüdü. Kentin asıl kanserolojik yapısı bu dönemde başladı. Sırasıyla Fransa, ABD, Doğu Avrupa, Rusya, Uzakdoğu, Latin Amerika, Ortadoğu ve Afrika'ya hastalıklı yapılarıyla taşındılar. 20. yüzyıl kentin tarihte kesin üstünlük kazanmaya başladığı 'süre'ydi. Eski uygarlıkla birlikte, komünal kır dünyasının on iki bin yıl süren paradigmatik dünyasının başat rolünü kapitalist kentsel paradigma alıyordu. Kent artık sadece ticaret, finans ve sanayi merkezi değildi; aynı zamanda tüm bir dünya görüşünün hegemonik merkeziydi. Başta üniversite ve akademik bilim yuvalarıyla, hastane ve hapishaneleriyle, sınıf ve bürokrasileriyle kurumla-şan bu paradigma, eski eskataloji (ahiret, uhrevilik) merkezli dünya görüşünün yerine, katı pozitif bakışla kendini egemen kılmaya çalışıyordu. Aslında pozitivizm yeni burjuva sınıf diniydi. Fakat 'bilimcilik' maskesi (önemi olağanüstü artmış olan bilimlerden yararlanarak) takarak kendini sunmayı daha pratik ve başarılı buluyordu.

Kentlerin bu yapısıyla toplum gerçekten sosyal kansere yakalanmıştı. Aristo bile on bin nüfuslu kenti tahayyül etmemişti. Yüz bin, bir milyon, beş milyon, on milyon, on beş milyon, yirmi milyon ve hedef yirmi beş milyon nüfuslu kent! Bu, gerçek bir kanserolojik büyüme değil de nedir? Böyle bir kenti sadece beslemek için orta boy bir ülkeyi çevresiyle kısa sürede yok etmek mümkündür. Bu

büyümenin hiçbir mantığı yoktur. Toplumun ve kentin doğasıyla birlikte Birinci Doğa'yı tahrip etmekten başka bir sonuç vermeyeceği açıktır. Hiçbir ülke ve çevre, halkıyla birlikte bu büyüklükleri uzun süre taşıyamaz. Çevrenin gerçek yıkım nedeni bu kanserolojik büyümedir. Artık bir kent kendi ülkesini halkıyla birlikte işgal, istila ve tahrip edip adeta sömürgeleştirmektedir. Yeni sömürgeci güç kenttir; kentlerdeki küresel ticaret, finans ve sanayi tekelleridir, onların plaza üsleridir. Bu plazaların eski kale ve surları aratmayan güvenlik tedbirleri bu gerçeği doğrulamaktadır.

21. yüzyılın emperyalizmi, onun sömürgeciliği artık ülkelerin dışında değil içindedir. Sömürgeciler sadece yabancılar değil, daha çok ortaklarıdır. Sadece sermaye tekelleri küreselleşmedi; iktidar ve devlet de küreselleşti. Küresel iktidarın içi ve dışı ayrımı da kalmadı. Ulusal aidiyetlerinin de hiçbir önemi yok-tur; hepsi ortaktır. Askeri, ekonomik, kültürel ayrımın da anlamı kalmadı. Ortak dil İngilizce, kültürü Anglo-Sakson, askeri örgütü NATO, uluslararası teşkilatı BM'dir. Artık bir, iki değil, birçok New York (ABD'nin hegemonik merkezi; 1930'larda nöbet Londra'dan devralındı), Londra vardır. Küresel kentler çağını yaşıyoruz. Küresel çağın kentleri sadece çevreyi kanser hücrelerinin hızıyla yok etmiyor. Zihniyet ve yaşam tarzıyla bir Merihli olsaydı, herhalde ondan daha az acayip ve dünyalı sayılmalıdır. Kentlinin zaten pek gelişmeyen asaleti daha doğmadan kadükleşti. Modernlik, modalık gösterimleriyle gerçek canavarlığını gizlemek istiyor. Asıl barbar (faşizm, soykırım, sınırsız kültürkırım, nihayet toplumkırım) kenttir. Eski barbarı (Göçmen kabilelerin barbar olduğuna hiç inanmıyorum) aratmayan her tür barbar kişi ve grup (spor fanatiğinden AIDS'liye, çılgın partilerden içi boş müzik gruplarına, imhacı bürokrasiden piyasa vurguncularına, ahlakın hiçbir ilkesine bağlı olmayanlardan robotlaşmış olanlara kadar sanal, simülakr hayalet çılgınları, medyakeş toplum) artık kır merkezli değil kent merkezlidir, bizzat kentin kendisidir.

Modern çağın Babil'leri (Babil'e yazık, çünkü yıkılana kadar hala soylu ve kutsaldı. Yozlaşma sınırlıydı) yaşanıyor. Sonunun nasıl geleceği kestirilemez. Ama gezegenimizin bu dünyayı (kendisine ihanet eden, dünya ekolojisini imha etmekte kararlı ucube dünya) taşıyamayacağını tüm bilimsel veriler göstermektedir. Tekrar kıra taşınsalar da, her yerlerine kadar hem de çok hastalıklılar. Kent toplumunun 'toplumkırım' sınırında seyrettiğini çok iyi kavramak gerekir.

Hiç şüphesiz kentin bu durumundan sınıfsal iktidar ve devletsel yapılar sorumludur. Müthiş kent rantı onları amansız barbar haline getirip, kent canavarlığını (yeni Levithan'ı) yarattı. Bundan tümüyle kent halkının, toplumunun sorumlu tutulamayacağı açıktır. Ama kurunun yanında yaş da yanıyor. Varoşlar, kentin 'yeni Hıristiyanları' bir yol bulmak zorundalar. Yoksa Neron'lardan daha tehlikeli binlerce Neron tarafından yakılmaktan beter halleri yaşamaya mahkûmlar. Sınırlı kalmış kent güzelliğini, ahlak ve aklını kurtarmayı düşünmek gerekir. Her toplumsal proje merkezine artık kent kaynaklı sorunları (Çoktan hastalık haline geldiler) almak durumundadır. Tüm toplumsal ve ekolojik sorunlara ancak bu çerçevede anlamlı çözümler geliştirebileceğimiz asla göz ardı edilemez. Dünyanın ve toplumun çöküşü için başka neden aramayalım, yalnız kent kaynaklı olanlar daha şimdiden bu rolü fazlasıyla oynuyorlar.

9- Toplumun Sınıf ve Bürokrasi Sorunu

Sınıf ve bürokrasiye toplumsal varlığın koşulları olarak bakanlar, bu konudaki sorunsallaşmayı yadırgayabilirler. Sınıf ve bürokrasinin yol açtığı sorunlar olabileceği, ama kendilerinin varlık olarak sorun teşkil etmeyebileceği idea edilebilir. Fakat en az kent kadar sorunlu yapılanmalar olduklarını kavramak gerekir. Tıpkı kent gibi, sınıf ve bürokrasi de ilk uygarlık çağlarında fazla ağırlık ve sorun teşkil etmeyebilir. Günümüze doğru sorunlu yapıları daha net ortaya çıkmış olabilir. Ama yine de varlık olarak sınıflaşma ve buna bağlı olarak bürokratlaşma sorunlu varlıklardır;

toplumsal ahlak ve politika açısından gerekmeyen varlıklardır. Toplum uzun süre bu iki yapılaşmaya karşı direndi. İkisini de kolay kabul etmedi. Sert direnmelerle karşıladı. Tarih bu direnmelerin öyküleriyle doludur.

Daha sonraki bölümlerde üzerinde kapsamlıca duracağımız gibi, toplumsal doğa farklılıklar bakımın-dan büyük değişiklikler ve biçimler kazanabilir. Bunlar normal, doğanın ruhuna uygun gelişmelerdir. Fakat bitki ve hayvan türlerinde gelişmemiş, gelişmesine gerek görülmemiş bazı dokular gibi, insanın toplum doğasında da bana göre çeşitliliği ve farklılığı anlamlı kılacak, onların bir parçası olarak çok sınırlı, geçici ve işlevselliği olan sınıf ve tabakalaşmalar (bürokrasi de tabakadır) dışında, ur gibi toplumsal dokulara dek nüfuz eden aşırı, kalıcı ve işlevsiz (hiçbir yararı olmayan) sınıf ve tabakalaşmalar gereksizdir. Uzun süre bazı yararcıkları mümkün kılan rahip, aristokrasi, burjuva sınıfsal gelişme anlayış bulabilir. Fakat tüm uygarlık tarihi boyunca olduğu gibi ideolojik, politik, ekonomik ve askeri hegemonik güçler olarak kalıcı, aşırı baskıcı ve sömürücü karakterleriyle bunları anlayışla kabul etmek toplumsal ahlak ve politika açısından mümkün değildir. Bu yönlü çelişki antagonisttir. Çünkü bu halleriyle sınıf ve bürokrasi, toplumsal ahlak ve politikanın inkârı anlamına gelir. Öne sürdüğüm koşul çok önemlidir. Bir farklılık olmak veya ona katkıda bulunmak özelliğinde olan sınıf ve bürokrasi mümkündür. Örneğin Sümer rahip sınıfının yarattığı tapınağı tümüyle işlevsiz saymak mümkün değildir. Rahipler bilimin, verimli üretimin, kentleşmenin, dinin, zanaatların, düzenin ana temellerini burada attılar. Birçok kültürel çıkışta rahip sınıfı benzer rol oynadı. Rahiplere koşullu anlayış gösterilmesi bu olumlu işlevleri nedeniyledir. Fakat kastlaşma, işlevsiz ve aşırı büyümüş halleriyle meşruiyetleri hep tartışmalıdır ve aşmayı gerektirir.

Aristokrasi için de buna benzer hususlar geçerlidir. Onların da toplumsal gelişmeye sundukları düzen, verimli çalışma, yönetim zarafeti, sanata ve bilime katkı rolleri olmuştur. Anlayış bu çerçevededir. Ama yol açtıkları benzer kastlaşma, despotlaşma, hanedanlıklar ve krallıklar oluşturma, hatta kendilerini tanrılaştırmalar hastalıktır ve kabul edilemez. Toplumsal ahlak ve politika bu gelişmelerle antagonist çelişki içindedir. Dolayısıyla mücadeleyle aşılmaları doğru bir ahlak ve politikanın gereğidir.

Söylenenler burjuvazi için çok daha geçerlidir. Bu sınıfın ve bürokratik aygıtlarının gelişmesinin devrimsel dönemlerde toplumsal gelişmeye katkısı olmuştur. Ticaret ve dolaşım araçları (para ve senet), sanayinin geliştirilmesinde inisiyatif almaları, demokrasiyi zaman zaman denemeleri, bilim ve sanata sınırlı katkıları anlayış gerektiren yanlarıdır. Ama son dört yüz yıldır neredeyse tüm sınıflı uygarlık tarihinden daha fazla sınıflaşma ve bürokratlaşmaya yol açan, bunları kanser hücreleri gibi arttıran aşırı kalıcı yapılanması, bütün üst sınıflaşmalardan daha fazla ve daha tehlikelidir. Sınıflaşmalar tarihinde ortayı işgal eden burjuvazi ve bürokrasi, benim paradigmamda kanser rolündedir. Toplumsal doğa bu tip sınıf ve bürokrasiyi taşımaya elverişli değildir. Eğer taşıtılmak istenirse, ben de “al sana faşizm” derim. Bana göre faşizmin bir başka tanımı, toplumsal doğanın orta sınıfa (bürokrasi ve burjuvazinin toplamı) tepkisidir. Tersi daha doğrudur. Orta sınıfın topluma kastıdır faşizm. Burada kanıtlanan, toplum ile orta sınıfın bir arada yürümeyeceğidir. Bazı aydınlar orta sınıfı cumhuriyet ve demokrasi rejiminin sınıf tabanı olarak sunarlar. Liberalizmin en yalan propagandalarından biri de bu sunuştur. Orta sınıf cumhuriyet ve demokrasinin inkârında rolü en fazla olan sınıftır. Diğer sınıfların bunda rolü sınırlıdır. Ayrıca faşizmden habersizdirler. Bu rolüyle orta sınıf aşırı kentleşmeyle aynı rolü oynar: Kanserolojik büyüme. Kaldı ki, her ikisi arasında sıkı organik, yapısal bağ vardır. Kent bu hastalığını orta sınıfın oburluğundan, büyümesinden aldığı gibi, bu türlü kentler de hep orta sınıfı büyütürler.

Orta sınıf zihniyet bakımından pozitivisttir. Yani en öz derinlikten yoksun, yüzeysel, olguları ölçüp biçmekten ötesini görmeyen, çıkarları gereği görmek istemeyen yapıdadır. Pozitivizmi ‘bilimcilik’

kılıfıyla sunmasına rağmen, tarihin en putperest (Heykel bolluğu, bu sınıf döneminde çığ gibi büyümüştür) sınıfıdır. Görünüşte laik ve dünyevidir, özde en dinci ve hayalperesttir. Buradaki dinciliği, bağnazlık derece-sinde 'olgucu' inanç ve düşünceleridir. Olguculuğun asla gerçeğin bütünlüğü olmadığını biliyoruz. Sözde laikliği, özde ise laik karşıtlığı en hayali projeleri (bir nevi ahiretlik projeler) toplumun önüne utanmadan habire sunmasıdır. Sermayenin ekonomik, politik, askeri, ideolojik ve bilimsel tekelciliğini küresel çapta geliştiren sınıftır. Dolayısıyla toplum karşıtlığı en gelişmiş sınıftır. İki yolla toplum kırım, soykırım yürütür. Bir halkı, bir topluluğu soyundan, ırkından, dininden ötürü ortadan kaldırması, burjuva sınıf karakteriyle mümkün olmuştur. Daha vahimi, toplum kırımcılığıdır. İki yolla toplum kırımcılığı yürütür: Birinci yol, ulus-devlet ideolojisi ve iktidar kurumlaşmasıyla toplumun tüm gözeneklerine kadar kendisini militarizm, savaş olarak dayatmasıdır. İktidarın devletle bütünleşerek topluma karşı topyekûn savaşıdır bu. Burjuvazi başka türlü toplumu yönetemeyeceğini deneyimleriyle iyi bilir. İkincisi, 20. yüzyılın ikinci yarısında patlama gösteren 'medya ve bilişim' devrimiyle birlikte hayata geçirilen hakiki toplum yerine hayali, sanal toplum yaratma eylemidir. Daha doğrusu, medyatik bilişimsel bombalama savaşıdır. Son yarım yüzyıl bu ikinci savaş biçimiyle başarıyla yönetilmektedir. Hayali, sanal, simülakr toplum gerçek toplumsal doğa yerine geçtiğinde, öyle sanıldığında, toplum kırım rolündedir.

Uygarlık tarihinde ezilen, sömürülen sınıf olarak sunulan köle, serf ve işçi kategorilerini değişik ele almaktan yanayım. Bu sınıflaşmaların özne, demokratiklik rolü çok sınırlıdır; çünkü her şeyiyle efendisinin zihni ve yapısal binası içindedir. Önemsiz kılınmış bir eki veya uzantısı durumundadır. Tarihte efen-dilerini devirmiş hiçbir özne sınıfa tanıklık edilmemiştir. Bu durum önemli bir gerçekliği yansıtır. Ezilen ve sömürülen anlamında da olsa, sınıfsal çıkıntılar toplumun genel gövdesinde, ağacında bir dal mesafe-sindedir. Dal ne kadar salkıp kopsa da gövdeyi etkileyemez veya bu etki sınırlı olur. Bu nedenle toplumu köle, efendi, serf, aristokrasi, işçi, burjuvazi toplumu şeklinde adlandırmak, yanlış bir terminoloji üret-meye çok açıktır. Sosyal bilim bu konuda yeni bir adlandırma ve tanımlama geliştirmek durumundadır. Ağacı nasıl dalla tarif edemezsek, toplumu da bağrından çıkan sınıflarla adlandıramayız. Ayrıca ve daha önemlisi, köle, serf, işçi, küçük burjuva gibi sınıfları özneleştirme, övme ve önemli devrimci rol yükleme yaklaşımlarının, başta reel sosyalizm ve anarşizm tarihinde de bolca görüldüğü gibi sonuç alıcı olmadığı, bunun temelinde bu sınıflara yanlış bir özne değeri ve devrimci rol yüklemenin yattığı kanısındayım. Doğru tutum, her tür sınıflaşmaya karşı olmaktır. Belki kölelik, serf ve işçi sınıfı da başlarda, geçiş aşamasında yarı-toplumda iken (çoğunlukla yarı-köylü, zanaatkâr) olumlu öznel, devrimci rol oynamış olabilir; oynamıştır. Ama o da kalıcılaştığı, büyüdüğü oranda yozlaşmış, üst sınıflarla uzlaşmış ve işlevsizleşmiştir.

Daha da önemlisi, bir özgürlük, eşitlik ve demokrat dünya görüşü, her iki tür sınıflaşmayı sözünü ettiğim farklılaşma anlamı dışında öznelleştirmeye, kendilerine moral ve politik değer yüklenmesine olumlu bakamaz. Sınıflaşmayı her iki yönden toplum doğasına aykırılık, anti-toplum olarak görüp mücadele etmek durumundadır. Bunların gerçekleşmiş olmaları, meşru ve gerçek toplumsal değerler olarak yorumlanmalarını gerektirmez. Bir vücutta urlaşmış unsurları nasıl normal vücuttan saymazsak, karşımızdaki toplumsal olgular için de benzer yorum yapılabilir. Ayrıca ezilen ve sömürülen tüm sınıflaşmalar, iktidar ve devlet zoruyla ve hegemonik ideolojileriyle gerçekleştirilmiştir. Bu koşullar altında gerçekleştirilen köleliği, serfliği ve işçiliği ancak mahkûm edebiliriz. "Yaşa şanlı işçi, serf, köle!" demek, objektif olarak hegemonik iktidar güçlerini övmek ve onaylamak olacaktır. Marks ve ardılları dahil, birçok ekolün bu tür sınıf yorumları başarısızlıklarının en temel nedenidir. Belki üst sınıfların bir dereceye kadar bir anlamı olabilir; ama kan ter içindeki sınıflaştırmalar zorla ve ideolojik ikna ile oluşturulduklarından, bu sınıflaş-tırmaların sürekli mahkûm edilmesi, övülmemesi ve aşılması için mücadele edilmesi en doğru tutumdur. Özne olamayacak olana özne, devrim yapamayacak olana devrimci rol yüklemek, bu tip

sosyal mücadeleler tarihinde örneği bolca görüldüğü gibi yenilmekten kurtulamaz. Yenilginin nedeni sorunu doğru anlamamak, sınıflaşmaya yanlış rol atfetmektir. Yeni dönem, 21. yüzyıl sosyal mücadeleleri bu köklü yanlışlıktan döndükleri oranda başarılı olabilir.

Burjuvazinin sınıf sorununu ağırlaştırdığı doğrudur. Sınıf çıkarlarını toplumun en ince gözeneklerine kadar iktidarlaştırması (İktidarlaşma, toplum ile savaşmaktır) ve devlet ile resmileştirmesi, en gelişkin aşamasını yaşamakta olduğunun kanıtıdır. Başta işçi tavizciliği olmak üzere, 'sermaye ortaklığı' adı altın-da birçok toplum kesimini kendine alet ettiği de bolca gözlenmektedir. Neredeyse toplumu yuttuğu bile söylenebilir. Ama yine de en sorunlu sınıf, hatta toplumu en çok sorunlu hale getiren sınıf olduğu gerçeği de daha fazla doğrudur.

Bürokrasinin her ne kadar tarih boyunca egemen sınıfların kurumsal uygulama aleti olduğu doğruysa da, günümüze doğru son iki yüzyılın ulus-devlet biçimlenmesiyle daha da boyut kazandığı, adeta bağımsız sınıf rolü oynadığı, iktidardaki ve devletteki ağırlığını arttırdığı, kendini bizzat devlet saydığı da rahatlıkla söylenebilir. Toplumu demir kafese alan ağırlıklı bir güç haline geldiği, tüm toplumsal alanlara (eğitim, sağlık, yargı, ulaşım, ahlak, politika, çevre, bilim, din, sanat, ekonomi) el atarak bu rolünü pekiştirdiği de reddedilmesi zor bir gerçekliktir. Günümüz toplumunda (kapitalist modernite) sadece devlet bürokrasisi azmanlaşmamıştır; adeta onun izinde tüm tekel dünyası "Aile şirketi olmaktan çıkıp, profesyonellerce yönetilen şirketler haline gelelim" adı altında kendi bürokrasilerini çığ gibi büyütmüşlerdir. Bürokrasinin aşırı büyümesi şirketlerin bu yeni gerçekliğiyle bağlantılıdır. Bir nevi şirketlerin 'devletleşmesi' de denebilir. Gerçekten ulus-devletin artık yetersiz kaldığı, yeni devlet inşasının gündemde olduğu koşullarda küresel ve yerel şirket devletleşmeleri hâkim bir eğilim olarak gelişim göstermektedir.

Toplumun bu iki kıskaçtan kaynaklanan sorunları günceldir. Adeta tüm tarihin 'şimdisi'dir. Hatta da-ha da ileri giderek, bu ikilinin toplumsal doğayı (geleneksel toplumu) ahtapot gibi kolları arasında tutup boğduğu ve erittiği de söylenebilir. Buradan çıkarılacak sonuç en bunalımlı kaotik bir sürecin yaşandığı, toplumsal özgürlük, eşitlik ve demokratikliğin ancak demokratik uygarlık yapılı bir sistemle mümkün olduğu, bunun da doğrultulmuş bilimle inşa etme mücadelesini gerektirdiğidir.

10- Toplumun Eğitim ve Sağlık Sorunları

Fazladan bir konu gibi gözükse de, eğitim ve sağlığın tıpkı bilim gibi iktidar ve devlet tekeline geçme-sinin yol açtığı sorunları kavramak önemlidir. Devletleşmiş bilim nasıl ideolojik hegemonyanın en etkili aracı konumunda ise, iktidarla bütünleşmiş eğitim ve sağlık da aynı karakteri yansıtır.

Eğitim toplumun deneyimlerinin teorik ve pratik bilgiler halinde mensuplarına, özellikle gençlerine özümsetme çabası olarak tanımlanabilir. Çocukların toplumsallaşması toplumun eğitim etkinliği ile yürütülür. Çocukların eğitimi iktidar ve devletin değil, toplumun en önemli görevidir. Çünkü çocuklar ve gençler kendisinindir. Hem hak hem görev olarak çocuk ve gençlerini kendi geleneklerine, toplumsal doğa özelliklerine göre yetiştirmek, kendisine dönüştürmek yaşamsal bir konudur; kendi varlığını sürdürme sorunudur. Hiçbir toplum varoluş hakkını ve bunun için gençlerini eğitme görevini başka bir güçle paylaşamaz, devredemez. Söz konusu güç devlet veya çeşitli iktidar aygıtları bile olsa, bu hak ve görevini devredemez. Aksi halde kendini egemenlik tekellerine teslim etmiş sayılacaktır. Eğitim hakkının kutsallığı varoluştan kaynaklanmaktadır. Hiçbir güç, başta anne-baba olmak üzere, toplumu kadar çocukları ve gençlerine ne yakın olabilir, ne de onlar kadar yakın olma gereğini duyar. Tarih boyunca uygarlıkların en büyük toplum karşıtlıklarından biri, toplumu çocuklar ve gençlerden yoksun bırakma eylemidir. Bu eylemlerini

iki yolla gerçekleştirirler: Ya büyüklerini imha ederek köleleştirir, ya da iktidar katında değerlendirmek için sözde eğitmek amacıyla alırlar.

Savaşların en önemli amaçlarından biri, en değerli mal olarak çocukları, kızları, genç erkekleri bu iki yolla içlerinde eriterek devşirme ocakları oluşturmaktır ve oluşturur. İlkel bürokrasinin temeli böyle başladığı gibi, uygarlık tarihi bir açıdan bu yöntemle hem toplumu zayıflatma, hem de bürokratik aygıtların gücünü oluşturma eylemidir: Topluma karşı toplum oluşturmak; doğal topluma karşı, iktidar ve devletin toplumunu oluşturmak. Bu oluşumda öz toplumundan soyutlanmış çocuklar ve gençlere bambaşka bir dil, kültür, tarih öğretilir. Özüne yabancılaştırma temel hedeftir. İktidarsız yaşamaları imkânsızlaştırılır. Hem ideolojik hem maddi olarak kendilerine en devletçi kimlik kazandırılır. Devlet ve iktidar onlar için varoluşun tek geçerli yolu haline getirilir. Hem kendilerini devlet ve iktidar sayarlar, hem de böylelikle doğal toplumla zıtlaştırılırlar. Bazen devletin toplumuyla toplumsal doğa aynılaştırılır. Bu yanlıştır, çelişkilidir. Uygarlık tarihi bu çelişki üzerine bina edilmiştir. İktidarların eğitimi gasp etmelerinin altında bu tarihi gerçeklikler yatar. Yoksa topluma karşı eğitim görevi umurlarında değildir. Bir sermaye sahibi işçilerini ne kadar eğitiyorsa, iktidar da hükmettiklerini o mantıkla, kendi kul-işçileri olarak eğitir. Adı bürokrasi de olsa, mensupları en alt düzeyden en üste kadar kul olarak yetiştirilir. Özellikle ulus-devlet iktidarları toplumun tüm çocukları ve gençleri üzerinde tekellerini öncelikle eğitim yoluyla örerler. Kendi tarih, sanat, dini ve felsefi zihniyetiyle yoğurdukları kişiler artık eski ailelerinin değil, iktidar sahiplerinin öz çocukları, mallarıdır. Büyük yabancılaşma böyle kurumlaştırılır. Burjuvazi eğitim açısından tüm halk toplumu üzerinde en yoğun tekeli kuran sınıftır. İlk ve orta eğitimi mecbur kılıp, iş bulmak isteyenlere de üniversite diplomasını hatırlatınca, toplum gençliğinin üzerindeki yabancılaşma ve bağımlılaşma kıskacı, kafese alınma süreci zorunluluk kazanmış demektir. Zor, maddi güç ve eğitim, toplumu sömürgeleştirmenin dayanılması güç silahları haline gelmiş demektir.

Dolayısıyla toplumun uygarlık tarihi boyunca devlet ve iktidarın eğitim aracıyla kendine karşı yürüttüğü savaştan en çok darbe almış olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Toplumların eğitim hakkı gerçekleştirilmesi en zor haklarıdır. Ulus-devletin ve hegemonik tekellerin devasa güçleri karşısında toplumun eğitim yoluyla varoluşunu sağlama tarihin en zorlu dönemine girmiştir. İdeolojik hegemonya son iletişim devrimiyle tüm toplum üzerinde yürüttüğü medya savaşıyla (sömürgeleştirmeyi askeri, ekonomik yönü kadar, belki de ondan daha yoğun ve çaktırmadan yürütmesi nedeniyle) daha başarılı bir yeniden kültürel sömürgeciliği yürütmektedir. Toplumun bu kültürel fetih ve sömürgeciliğe karşı en temel varoluş araçları olan kendi öz ahlak ve politik mücadelesiyle direnmesi tek özgürlük ve kurtuluş yoludur. Gençlerini kaybeden toplum veya tersine, toplumunu kaybeden gençlik yenilmiş olmaktan öte kendi varlık hakkını kaybetmiş, ona ihanet etmiş demektir. Gerisi çürüme, dağılma ve yok olmadır. Buna karşı temel toplumsal görevi, varoluşunun temel araçları olarak kendi eğitim kurumlarını geliştirmektir. İçerik olarak bilimsel, felsefi, sanatsal, dilsel yorumlarını bilim-iktidar yapılanmasından ayrıştırmaktır. Anlam devrimini başarmaktır. Aksi halde toplumsal varlığın ahlaki ve politik dokularını görevsel kılmak mümkün olmaz.

Böylelikle eğitim sorunu özünde toplumun ahlaki ve politik kurumlarını (dokularını) zorunlu kıldığı gibi, ahlak ve politikanın da esas olarak görevi toplumsal eğitimi gerçekleştirmektir. Kendini eğitmeyen toplumun, kendi öz ahlak ve politik kurumunu geliştirme ve ayakta tutma imkânı ortadan kalkacağı gibi, varoluşu da sürekli tehlike altında yaşamaktan, çürümek ve dağılmaktan kurtulamaz.

Toplumun sağlık sorunu da oldukça hassas bir konudur. Eğitim kadar önem taşır. Sağlığını kendi öz imkânlarıyla koruyamayan toplumun temeli, varoluş ve özgürlüğü ya tehdit altındadır veya tümüyle yitirilmiştir.

Sağlık bağımlılığı genel bağımlılığın bir göstergesidir. Fiziki ve ruhi sağlık sorunlarını çözmüş bir toplumun özgürleşme imkânı elinde demektir. Sömürge toplumların yaygın hastalığı, yaşadıkları sömürge rejimiyle bağlantılıdır. Kendi sağlık kurumları ve uzmanlarını oluşturmak, toplumun temel hak ve görevi olarak görülmelidir. İktidar ve devletin bu görevi elinden alması ve tekelleştirmesi toplum sağlığına büyük darbedir. Sağlık hakkı mücadelesi kendine saygı ve özgürlüğü konusundaki hassasiyettir.

Kapitalist modernite eğitim ve sağlığın ulus-devletleştirilmesini yaşamsal saymaktadır. Toplumun varoluşsal, sağlıklı ve aydınlıklı gelişmesinin bağlı olduğu bu iki alan denetim altına alınmadan, üzerinde tekelci hâkimiyet inşa edilmeden, genel egemenlik ve sömürünün sürdürülmesi çok zordur. Sadece çıplak militarist zorla toplumun mülkleştirilemeyeceği bilindiğinden, eğitim ve sağlık üzerindeki denetim tekeller açısından olağanüstü önem taşır.

Bir kez daha görüyoruz ki, toplumun varoluşsal tüm sorunlarının temelinde tekelci devlet ve iktidar yatmaktadır. Kâr-sermaye bu iktidar tekeli olmadan sürdürülemez. Buna karşı demokratik uygarlığın sistemsel mücadelesi olmadan da toplumun hiçbir sorunu kalıcı çözüme kavuşamaz.

11- Toplumun Militarizm Sorunu

Militarizm en geliştirilmiş anti-toplumcu tekelcilik olarak tanımlanabilir. Toplumsal doğanın üzerinde baskı ve istismar amaçlı ilk otorite kurma çabalarının avcı gelenekli 'kurnaz ve güçlü adam'ın analitik akıl ve eyleminin sonucu olarak geliştiğini varsaymak mümkündür. En gücü yeten, otoritesini esas olarak iki ana grup üzerinde tesis etmeye çalışır: Yanındaki avcı grubuna ve eve kapatmaya çalıştığı kadına. Sürece Şamanistik (Proto-rahip) ve Jerontokratik (yaşlılar grubu) öğelerinin katılarak ilk hiyerarşik otoritenin hemen birçok toplumda çeşitli biçimler altında oluştuğunu gözlemlemek mümkündür. Uygarlık tarihine geçilmesiyle birlikte güçlü ve kurnaz adam ve maiyetinin resmileşen iktidar olarak, devletin (ekonomi üzerinde artık-ürün gaspına dayalı ilk tekelleşme) askeri kolu olarak kendini kurumlaştırdığını gözlemlemekteyiz. Sümer toplumunda rahip-krallar döneminin hemen ardından I. II. ve III. Ur Hanedanlıkları bu gerçekleşmeyi yansıtmaktadır. Birçok toplumda benzer gerçeklikler söz konusudur. Gılgameş Destanında bile açıkça krallığın nasıl Tanrıça İnanna (kadın tanrıça geleneği-rahibeliği) geleneğinden koparıldığını, rahibenin güçsüzleştirilerek evlere (özel-genel) kapatıldığını adım adım izlemek mümkündür.

Gılgameş'i tarihte ilk komutan olarak simgeleştirirsek, askeri -militarist- geleneğin oluşumunu daha iyi çözümleyebiliriz. İşleri kent için gerekli köle insanları avlamak üzere sefere çıkmak (Gılgameş Destanı'nda işbirlikçi 'Enkidu'nun yardımıyla bugünkü Irak'ın kuzeyinde), vahşi-barbar dedikleri (Humbaba) kabilelerini avlamaktır. Çok açıkça görülmektedir ki, asıl barbarlık ve vahşiliğin kaynağında kent zorbalığı yatmaktadır. Grek kültür geleneğindeki 'barbar' sözcüğü kentin bir saptırması, yalan propagandası olarak geliştirilmiştir. İdeolojik üstünlük kurmak içindir. Kent örgütlenmesine göre daha zayıf ve örgüt-süz olan kır kabilelerinin söylendiği anlamda barbar olamayacakları açıktır. Barbarlık kavramı uygarlık tarihinin en büyük yalan ve saptırmalarının başında gelmektedir. Kent zorbasının ikinci görevi 'güvenlik' oluyor. Bunun için en çok başvurduğu yöntem kale ve surlar dikmek ve hep daha güçlü, öldürücü silahlar geliştirmektir. Bunun için milyonlarca insanın köleleştirildiğini, serfleştirildiğini, işçileştirildiğini, bu statüleri kabul

etmeyenlerin öldürüldüğünü, bu eylemlerin tarih olarak yansıtıldığını belirtmek reddedilemez hakikatçi yaklaşımdır.
Güçleri ile orantılı olarak askeri kol, ekonomik değer sızdırmanın en büyük payını kendisine ayırır. Tarihte ganimet amaçlı seferler bu gerçeği gayet iyi açıklar. Ayrıca devletin temelinde mülk, mülkün temelinde askeri fetih ve el koymanın olduğu da çok açıktır. Fetheden sahiptir. Bunu eyleminin doğal, vazgeçilmez hakkı olarak görür, ilan eder. Devlet iktidar güçlerince fethedilen, ele geçirilen başta toprak olmak üzere mülk ve ganimetin (taşınır mülk) toplamıdır. Örneğin "Tüm Osmanlı memalikiyesi (mülkleri) padişahındır" ilkesi bunu ifade eder. Devlet ve askeri fetihler, bu ilke ve bu geleneğin devamından başka bir anlama gelmez. Gelenek böyle kurulmuş ve her devlet inşasında hukukileştirilerek sürdürülmüştür. Askeri kesim bu nedenle kendini devletin, dolayısıyla mülkün esas sahibi olarak görür ve tanımlarken, tarihsel geleneği göz önünde bulundurmaktadır. En güçlü tekelci kol olması iktidar ve devletin doğası gereğidir. Zaten elindeki insan ve silah gücü de rahatlıkla bunu sağlayacak yetenektedir. Sivil bürokrasinin zaman zaman payını (tekelini) arttırmak için giriştiği çabaların askeri darbeyle sonuçlanması da bu temel gerçeklerin ışığında daha iyi anlaşılır. Şüphesiz 'ilmiye' ve 'kalemiye' sınıfı denilen ideolojik ve bürokratik tekelin de iktidarın ve devletin tesisinde rolleri vazgeçilmezdir. Ama askerin rolü kadar belirleyici değildir. Tarih ve günümüz iktidar ve devlet aygıtlarının en yüzeysel incelenmesi bile bu gerçekleri doğrulamaktadır.

Konumuz açısından asıl önemli hususlardan birincisi, askeriyenin en gelişkin ve belirleyici tekel olmasıdır. İdeolojik olarak sunulduğu gibi asker-ordu şan, şeref, kahramanlık için değil (Bunlar işin özünün önemini perdelemek ve çarpıtmak amacıyla geliştirilen ideolojik propagandalardır), iktidar tekelinin vazgeçilmez öğesi olarak vardır. Özünde ekonomiktir. Ordu ekonomiye dayalı olan, ekonominin üstünde ve uzağında duran, ama gelirini (maaşını) en garantiye alan, karşı çıkılması zor, diğer tüm tekel kesimlerinin uzlaşmak ve paylaşmak zorunda oldukları tekeldir. Tarihsel temel ve gelişimi boyunca böylesi köklü kurumsal bir gelenek ve tekeldir. Özünde ekonomik gelişmeyle en yakından ilgili, ama kendini en uzak tutma ihtiyacını duyan sınıfın (bürokrasinin) tekelidir. Bu yönüyle toplumdan en uzak gibi durur. Daha doğrusu, kendisini en iyi ekonomik ve askeri silahlarla mücehhez kılmış, donatmış tekelci kesimdir. Askeri çözümlemeyi doğru yapmadan, ne ekonomik tekelciliği ne de devlet ve iktidar tekelciliğini tam olarak kavrayabiliriz. Üçü de bir bütündür. Aynı özden, toplumun artı-değerlerinden beslenmektedir. Karşılığında toplumun güvenliğini, eğitimini, sağlığını ve verimini düzenlediklerini iddia ederler. Devletçilik, ideolojik devlet kendini böyle sunar. Ama gerçek başka türlüdür ve ortaya koyduğumuz gibidir.

Askerileşme, militarizm sermaye ve iktidarın en keskin örgütlü kolu olduğuna göre, toplumu en çok hükmüne, kafesine kapatan kurum olması işinin doğası gereğidir. Militarizm genelde tüm tarih ve devletlerde topluma sızan, denetleyen, hükmeden güç olmasına rağmen, en çok orta sınıf (burjuvazi) çağında ulus-devlet tekelinde azami seviye kazanmıştır. Ulus-devlette ordu adına tüm toplumun resmen silahsızlandırılarak, tek silah tekelinin devlet-orduya geçmesi belirleyici özellik olarak karşımıza çıkar. Tarihin hiçbir döneminde burjuva sınıfının gerçekleştirdiği kadar toplum silahsızlandırılmamıştır. Bu çok önemli gerçeğin nedeni sömürünün yoğunlaşması, buna karşı büyük direnişlerin gelişmesidir. Toplum kapsamlı ve sürekli silahsızlandırılmadan, tüm iç gözeneklerine kadar iktidarın sızmasına ve gözetilmesine tabi kılınmadan yönetilemez. Adeta modernitenin 'demirden kafesine' kapatılmadan toplumla baş edilemez. Küresel finans tekel çağının ilaveten medyatik ordusunca da kapatılıp kuşatılmadan toplum yönetilemez. Sömürü tekellerinin boyutları, kendilerini olduğu gibi ideolojik-medyatik, bürokratik-askeri tekellerin oluşumuna da yansıtır. Kopmaz bağlar içinde birbirlerini koşullandırırlar. Son büyük merkezi uygarlık, süper hegemon ve diğer bölgesel hegemonların ve tüm yerel işbirlikçilerinin, toplum üzerinde-içinde devasa militarizme dayalı silahlı endüstri sermayesinin diğer tekellerine göre

önceliği, bu tarihsel ve güncel konumlarının özünden kaynaklanmaktadır. Militarizmin kapitalist tekelin faşizmiyle özdeşleşmesi de bu öz gerçekliğinde anlamını bulmaktadır.

Elbette tüm doğal toplum ve yazılı tarih boyunca çeşitli biçimleri içinde toplumlar uygarlığın militarist gelişimine karşı kendilerini yoğunca savunmuşlardır. Öz savunma denilen gelenek de binlerce yıllık gelişimi içinde çeşitli direnme, ayaklanma, gerilla, halk savunma orduları biçiminde kurumlaşmış ve büyük savunma savaşları vermiştir. Savunma savaşlarını elbette militarist tekel savaşlarıyla bir tutamayız. Aralarında mahiyet, öz farkı vardır. Birisi anti-toplumcu (sömürgeci, çürütücü, yok edici), diğeri toplumcu (toplumu koruyan, ahlaki ve politik yeteneklerini özgür kılan) karakterdedir. Demokratik uygarlık, öz savunmanın sistemleştirilmesi temelinde, toplumu merkezi uygarlıkçı militarizme karşı koruma ve savunmadır.

TOPLUMUN BARIŞ VE DEMOKRASI SORUNU

Anlamlı bir paradigma ve sosyal bilim ancak bu tanımlara dayalı çözümleme yapılır ve cevaplar üretilirse anlam taşır.

Bundan önceki on bir başlık, toplumsal doğanın ne tür sorunlara boğulduğunu çok kısa giriş tanımları halinde tanımlamaya çalışmıştır. Anlamlı bir paradigma ve sosyal bilim ancak bu tanımlara dayalı çözümleme yapılır ve cevaplar üretilirse anlam taşır. Aksi halde liberal ve gelenekçi retoriklerden (söz sanatları-egemenliği gizleyen) farkı kalmaz. Vardığım ortak sonuç, toplumsal sorunların kaynağında genel olarak toplumsal doğanın (toplumun varlığının) ve özellikle artı-değer üreten ekonomik olanakların istismarı için baskı ve sömürü tekellerinin birleşik etkileri, egemenliği ve sömürgeciliğinin yattığıdır. Yatmaktan çok, en uyanık varlığı söz konusudur. Sorunlar ne doğadan (Birinci Doğa) ne de herhangi başka bir toplumsal etkenden (İkinci Doğa) kaynaklanmaktadır.

Genel, kolektif anlamda toplumun ortak işlerini yürütmek için varoluş etkenleri olarak doku kazanan toplumsal ahlak ve politika olmadan, toplumlar öz varlıklarını sürdüremezler. Toplumun normal hali, varoluşu ahlaksız ve politikasız olamaz. Bir toplumun öz ahlak ve politik dokusu gelişmemiş veya kötü-rümleştirilmiş, saptırılmış ve felç edilmiş halde ise, o toplumun sermaye, iktidar ve devlet olarak çeşitli tekellerin işgalini ve sömürgeciliğini yaşadığını söylemek mümkündür. Fakat bu biçimde varlık sürdür-mek, varoluşuna karşı öz-ihanet ve yabancılaşmadır; sürü, eşya ve mal-mülk olarak tekellerin egemenli-ğinde var olmaktır. Toplum bu durumda öz doğasını yitirmiş, doğal toplum yeteneklerini ya kaybetmiş, ya dumura (kadük) uğratmıştır. Sömürgeleşmiş, hatta daha da kötüsü her şeyiyle mülk konusu olarak kendini çürütmeye ve yokluğa terk etmiştir. Tarihte ve günümüzde bu tanıma uyan çok sayıda toplum gözlemlenmiştir. Çürütülen ve yok edilenler hâla ayakta kalanlardan katbekat fazladır.

Toplum kendini sürdürmesi için gerekli ahlaki ve politik kurumlarını oluşturup çalıştıramama, işlev-sel kılamama durumuna düşünce, baskı ve sömürü cenderesine alınmış demektir. Bu durum ‘savaş ha-li’dir. Tarih, uygarlıkların topluma karşı ‘savaş hali’ olarak da tanımlanabilir. Ahlak ve politika işlev gör-mediğinde, toplumun yapabileceği tek iş kalmıştır: Öz savunma. Savaş hali, barışın olmaması halidir. Do-layısıyla barış ancak öz savunma temelinde anlam kazanabilir. Öz savunması olmayan barış, teslimiyetin ve köleliğin ifadesi olabilir. Liberalizmin günümüzde halklara, toplumlara dayattığı öz savunmasız barış, hele hele demokratik istikrar, uzlaşı denen oyun, tek taraflı gırtlağına kadar silahlı güç ile yürütülen bur-juva sınıf egemenliğinin örtbas edilmesi halinden, yani savaş halinin örtülü yürütülmesinden başka bir anlam taşımaz. Barışı bu biçimde tanımlamak ideolojik sermaye hegemonyasının en büyük çabası olarak karşımıza çıkar. Tarihte ise daha değişik biçimde ‘kutsallaştırılmış kavramlar’ adıyla kendini ifade eder. Dinler bu yönlü kavram yüklüdür. Özellikle uygarlaştırılmış dinler böyledir.

Barışın gerçekleştirilmesi, ancak toplumların öz savunması, dolayısıyla ahlaki ve politik toplum karakteri korunur ve sağlama alınırsa gerçek anlamına kavuşabilir. Özellikle Michel Foucault’nun da büyük uğraşısını gerektiren barış tanımı ancak bu biçimde kabul edilebilir bir toplumsal ifade kazanabilir. Bu-nun dışındaki anlam yüklenimleri barışın tüm topluluklar, halklar adına bir tuzak olmaktan, savaş halinin örtük biçimler halinde sürdürülüp gitmesinden öteye bir ifade doğurmaz. Barış kelimesi kapitalist modernite koşullarında tuzak yüklü bir kelimedir. Doğru tanımlanmadan kullanımı çok sakıncalıdır. Bir kez daha tanımlarsak, barış ne tümüyle savaş halinin ortadan kaldırılmasıdır, ne de bir tarafın üstünlüğü altındaki istikrar ve savaşın olmaması halidir. Barışta

taraflar vardır. Bir tarafın kesin üstünlüğü söz ko-nusu değildir ve olmaması gerekir. Üçüncüsü, silahlar toplumun öz ahlaki ve politik kurumsal işleyişine rıza temelinde susturulmaktadır. Bu üç koşul ilkesel barışın temelidir. Gerçek bir barış bu ilkeli koşullara dayanmadıkça anlam ifade etmez.

Bu üç koşulu biraz açarsak, birincisi, tarafların tümüyle silahsızlandırılması öngörülmemektedir. İd-diaları ne olursa olsun, birbirlerine sadece silahlarla saldırmamayı ahdetmektedirler. Silahlı üstünlük peşinde koşulmamaktadır. Kendilerini güvenlik altında tutma haklarına ve olanaklarına saygılı olmayı kabul etmektedirler. İkincisi, bir tarafın nihai üstünlüğü söz konusu değildir. Belki silahların üstünlüğü altında sağlanan bir istikrar, sakinlik olabilir, ama bu durum barış olarak adlandırılamaz. Barış, hangi taraf (haklı-haksız) olursa olsun, üstünlük (silahla) sağlamadan savaşı durdurmayı karşılıklı olarak kabul etmeleri durumunda gündeme gelebilir. Üçüncüsü, taraflar sorunların çözümünde toplumların (yine konumları ne olursa olsun iki taraf, toplum veya iktidar) ahlaki (vicdan) ve politik kurumsal işleyişine saygılı olmayı kabul etmektedirler. Adına 'politik çözüm' denen koşul bu çerçevede tanımlanmaktadır. Politik ve ahlaki çözüm ihtiva etmeyen bir ateşkes barış olarak yorumlanamaz.

Bu ilkesel barış koşulları altında demokratik siyaset vazgeçilmez bir önem kazanarak gündeme girmektedir. Toplumun ahlaki ve politik kurumları çalışınca, doğal olarak ortaya çıkan süreç demokratik siyaset süreci oluyor. Barışı uman çevreler, ancak politika ahlaki temelde rolünü oynarsa bunun başarı sağlayabileceğini de bilmek durumundadırlar. Barışta en az bir tarafın demokratik siyaset konumunda olması gerekir. Aksi halde yapılan, tekeller adına 'barış oyunu' olmaktan öteye gitmez. Demokratik siya-set bu durumda hayati bir rol oynuyor. Karşısındaki iktidar veya devlet güçleri ile ancak demokratik siyaset güçlerince diyalog altında anlamlı bir barış süreci yaşanabilir. Gerisi savaşçılıkların (tekellerin) karşılıklı süre durdurumuyla sürüp gitmesidir. Savaştan yorulma, lojistik ve ekonomik zorluk vardır. Giderilmeleri halinde, bir tarafın üstünlüğü tam sağlanıncaya kadar savaşa devam edilir. Bu biçimlere barış süreci denmez, daha şiddetli savaşlar için yapılan ateşkesler denilebilir. Bir ateşkesin barışçı olabilmesi için barışa yol açması, saydığımız üç koşula bağlanması ilkesel bir önem taşır.

Savaşta bazen görüldüğü gibi, öz savunmacı (haklı konumda olanlar) tarafın da nihai üstünlük kazan-dığı durumlar olabilir. Bu durumda bile barış için üç koşul değişmez. Reel sosyalizm ve birçok haklı ulu-sal kurtuluş savaşlarında görüldüğü gibi, hemen kendi iktidar ve devletine koşmak, bu iktidar ve devlet altında istikrar sağlamak barış olamaz. Bu sefer yabancı gücün yerine (tekelci) yerli bir gücün (devlet kapitalizmi veya milli burjuvazi denen kesim) ikame edilmesi söz konusudur. Sosyalist iktidar da denilse, sosyolojik gerçeklik değişmez. Barış ilke olarak iktidar ve devlet üstünlükleriyle sağlanan bir olgu değil-dir. İktidar ve devlet ne adla olursa olsun (burjuva, sosyalist, milli, gayri milli, fark etmiyor) üstünlüğünü demokratik güçlerle paylaşmayınca barış gündeme girmez. Barış son tahlilde demokrasi ile devletin ko-şullu uzlaşmasıdır. Tarih boyunca bu uzlaşmanın öyküleri de büyük yer ve zaman kaplamaktadır. Birçok süre ve mekânda denenmişlerdir. İlkesel ve uzun süreli olanı vardır. Daha mürekkebi kurumadan bozu-lanı da vardır. Toplumlar sadece iktidar ve devlet güçlerinin kurulmasından ibaret yaşamazlar. Ne kadar alanları daraltılırsa daraltılsın, toptan yok edilmedikçe, kendi öz ahlaki ve politik kimlikleri altında yaşa-mayı da sürdürmesini bilirler. Belki de tarihte yazılmayan, ama yaşamın esas hali olan da bu gerçekliktir.

Toplumu devlet ve iktidar öykülerinden ibaret görmemek, tersine belirleyen doğa olarak varsaymak daha gerçekçi bir sosyal bilim oluşumuna katkı yapabilir. İktidar ve devletler, sermaye tekelleri ne kadar büyük ve zengin (Firavun ve Karun) olurlarsa olsunlar veya günümüzdekiler gibi toplumu yutacak kadar canavarlaşırlarsa (yeni Leviathan) canavarlaşsınlar, hiçbir zaman toplumu ortadan kaldıramazlar. Çünkü onları son tahlilde belirleyen toplumdur. Belirlenenler hiçbir zaman

belirleyicilerin yerini tutamaz. İktidarın en şaşaalı, medyatik propaganda (günümüzdeki gibi) gücü bile bu gerçeği örtbas etmeye yetmez. Onlar dev kılığına bürünmüş en sefil ve acınacak güçlerdir. Buna karşın insan toplumu, oluşumundan beri doğanın en harika yaratımı olarak anlam bulmaktan yoksun kalmayacaktır.

Demokratik Uygarlık Sistemi hem tarihteki hem de şimdiki hali olarak toplumu, bu ana paradigma al-tında yorumlama, bilimselleştirme ve yeniden inşa etme sistemi olarak, bundan sonraki kısmın konusunu teşkil etmektedir.

7- DEMOKRATİK UYGARLIK SİSTEMİNİ DÜŞÜNMEK

Kendimi tanıdığımdan beri kuşku beni terk etmeyen bir heyulâ gibi takip eder. Bazen hastalık halini alırdı. Bazı dogmatik inançlarım sarsılınca, kendimi en zayıf anda hissederdim. Yaşamın en ideasız ko-numuna düşme söz konusuydu. Ciddi hiçbir savunusu yapılamayacak konularda bile kendini hissettiren kuşkuculuğumun kişiliğime belki de en önemli katkısı, 'hakikati' kolayca bulamayacağıma dair verdiği derstir. Güdülerime dek her şeyi sorunsallaştırmamın, Ortadoğu toplum geleneğinde halen çok güçlü olan dogmatik düşünce tarzından kopuş yapma gücünü bana kazandırdığı kanısındayım. Son tahlilde Avrupa merkezli hegemonik düşünce tarzının gerek modernist pozitivist dogmacılığında, gerek postmodernist düşünceciliğinde halen etkili olması konunun önemini göstermektedir. Doğu'nun inanç temelli düşünce yeteneği ile Batı'nın sorgulayıcı temelli düşünce gücünü mukayese ederek yerimi belir-lemeye de çalıştım. Açık ki, her iki yanda da kendime yer bulamadım. Doğal olarak düşüncem böyle olunca, yaşamım da gün geçtikçe bunlarla arasındaki kopukluğu derinleştirerek devam etti.

İnanç veya sorgulayıcı düşünce olarak sunulanlar beni hiç tatmin etmedi. Temel eleştirim, toplumsal sorunun büyümesinde bu düşüncelerin sorumluluğunun önemli olduğudur. Bu da Doğu'nun inanç sistematiğiyle Batı'nın rasyonel sistematiği üzerine eleştirel duruşa gereksinim gösteriyor, bu konuda bana cesaret veriyordu.

İkinci bir özelliğim, uyanan bilincimin asla toplumsal pratiğimden kopmamasıdır. Bu konuda olağa-nüstü paylaşımcı bir karakter oluşumu çok erkenden kişiliğimde kendini gösterdi. Daha ilkokula yaya giderken (Komşu Cibin köyü oluyor), ezberlediğim birkaç dua ile küçük öğrenci grubuna imamlık yap-mayı taslamam anlaşılır gibi değildi. Bir oyun gibi de ciddi olarak yapıyordum. Sanıyorum bunun teme-linde zorbela ezberlediğim dualaın, dolayısıyla düşünmeye başlamış olmamın saygınlığını paylaşarak kanıtlama isteği vardı. Öğrendiğin şey zor ve önemlidir; o halde mutlaka paylaş! Belli ki burada ciddi bir ahlak ilkesi ile tanışmış oluyordum. Savunmamın önceki ciltlerinde modernitenin ilk ışıklarının nasıl yü-züme vurduğunu kısa öykü halinde verdiğim için tekrarlamayacağım. Büyük düşünce maratonundaki çılgınca koşunun tahrip gücünün kapitalist modernite olduğunu adamakıllı fark edince durdum. Artık son dört yüzyılın (kapitalist dünya-sistemin) tanrılarını parçalamak, çok gariptir ki, beni Urfalı Hz. İbrahim'in çıkışındaki 'put kırıcılığı'nın verdiği sevince benzer bir duygu gücüne taşıdı. Hem kuşkuculuğumu rahatlıkla kontrol altına alabiliyor, hem de peşinde koştuğum 'hakikat'lerimle tatminkâr randevular sağlayabiliyordum.

İnsanoğlu hepten zayıf düşmüştür. Tarihinde hakikatle randevusunun belki de en içgüdüsel seviyeye kadar inmesi acıdır. Bugün bir eş, bir çocuk, bir maaş ölçeğinin teslim almadığı birey yok gibidir. Bu olguyu inkâr ettiğimi söylemiyorum. Felsefenin yerine oturtulan en rasyonel düşünce olarak tapınılmasındaki zavallılığı belirtmek istiyorum. Ulus-devlet tanrısallığının mutlu kullarına bahşettiği dünya bu kadardır. Korkunç daraltılmış bir dünyada yaşadığımız inkâr edilebilir mi? Ben şahsen en eski çağların bir tanrı simgesi altında yaşamayı bugünkü ulus-devlet tanrısallığından bin

kat daha anlamlı ve kutsal bulurum. Elbette sermaye tekelciliğinin içi boşaltılmış en kof tanrıcılığından bahsettiğimi biliyorum. Ama yine de en kahırlı darbesini yiyenlerin bile bu tanrıcılığın etkisinde kalmalarını ve çıkışı akıl edememelerini artık acıyla karşılıyorum. Bunun güncel bir insanlık durumu olduğunun da iyice farkındayım. Bunu en iyi yansıtanın Yahudi soykırım olayı olması durumun trajik boyutlarını ele vermektedir. Ne yazıktır ki, bu durumun hem oluşumunda hem de kurbanlarının verilmesinde İbrani kabilesinin öyküsü önemli paya sahiptir. "Kendin ettin, kendin buldun" darbımeseli gibi. Yahudi düşünce gücünün hegemonik karakterinden şüphe etmiyorum. Kendi kişiliğimde de dua ezberciliğimden put kırıcılığıma kadar bunun önemini yadsımıyor ve asla küçümsemiyorum. Ama yalnız yaşadıkları soykırım trajedisi bile Yahudilerin kendilerini Adornovari bir köklü sorgulamadan geçirmelerini bir borç haline getiriyor. Kendim de etkilendiğim oranda, bu borcun bir kırıntısını ödemek niyetiyle Demokratik Uygarlık Sistemini düşünmeye çalıştım.

Bu noktada İbrahimîyiz. Ama serde biraz Zerdüştilik olunca, farklı yorumlayış güç kazanır. Tarihin uygarlık öykülemeleri biçimindeki hâkim anlayışı önemli kırılmalara uğratılmıştır. Devlet ve iktidar yü-rüyüşünün resmi tarih olarak anlatım bulabileceği, fakat toplumsal tarih olamayacağı genel kabul gör-mektedir. Devlet ve iktidar oluş tarzı tarih hakikatinin sermaye tekellerinden yana ancak sönük simgesel bir uç noktası olabilir. Tarihi sıkıcı kılan, toplumsal geleneğe yanıt vermeyen yine bu uç anlatıştır. Özünde anti-toplumcu olan bu tarihin yapısı gereği gelenek olarak toplumu ifade edemeyeceği, tersine gölgeleyeceği ve çok yönlü çarpıtmalara uğratacağı açıktır. Hanedanlık öyküleri de bu anlatımın bir benzeridir. Toplumsal temsil düzeyleri son derece sığ dinsel tarih anlatımları, özellikle uygarlaşma sürecine girince, bir devlet ve iktidar tarihinden öte anlam ifade etmezler.

Tarihin sınıfsal ve ekonomik yorumları, toplumsal gerçeği bütününden kopuk ele alan ve indirgemeciliğe varan özellikleriyle, başka bir açıdan da olsa devlet tarihlerini andırırlar. Kısmi pozitivist bakış açısı, anlamı dinler tarihi kadar bile verme gücünden yoksundur. Tüm bu tarih anlatımları, birbirine ne kadar zıt görünseler de, uygarlık kökenli olma noktasında birleşirler.

Toplumsal doğanın tarihinin hem paradigmal hem ampirik olarak anlam bulduğu kanısında değilim. Adına toplumsal tarih denen tarih yazımları, pozitivist sosyolojinin en parçalı bölümleri olmaktan öte anlam ifade etmezler. Vücudun, bütünün bir parça tasviri olmaktan öteye gitmezler.

Bütün bu belirlemeleri uzun uzun anlatmak mümkündür. Fakat konumuza katkı sağlamazlar.

Yoğun tekrarlamalar pahasına da olsa, demokratik uygarlık anlatımı olarak tarih üzerinde yoğunlaş-mam, anlam vermekte hala zorlandığım toplumsal sorunların çözümsüzlüğü yüzündendir. Çözümsüzlük sadece pratik yaşamda değildir, anlatımda da hayli çözümlenemezlik yüklüdür. Her iki durum birleşince, ortalık resmi uygarlık anlatımlarından geçilmez oluyor. Toplumsal tarih adına bazı parça sıkıştırmaları ise, durumu daha karmaşık kılmaktan öteye gitmiyor.

Bilimsel sosyalizmin bu durumu tarihin sınıf karakteriyle açıklaması bazı gerçekleri aydınlatıcı kılsa da, sorunu çözemediğini ve sorunun bir parçası haline gelmekten bile kendini alıkoyamadığını sıkça be-lirtiyorum.

Kapitalist modernist paradigma tümüyle aşılmadan, tarihsel hakikatin anlaşılması şurada kalsın, din-ler tarihinden daha çok perdeleyici ve anlamsızlık yüklü kılacağını sıkça belirtmem de bu nedenledir. Marks'ın bu paradigmatik bakışının tarihsel sonuçları günümüzde daha iyi anlaşılıyor. Yanlış tarih, yanlış pratik demektir. Genelde uygarlık, özelde kapitalist modernitenin paradigmatik

ve ampirik yaklaşımları aşılmadan, toplumsal doğanın paradigmatik ve ampirik yaklaşımına varılamaz. Burada yapmaya çalıştı-ğım, çok hazırlıksızca da olsa, bir denemeye girişmektir.

A- Demokratik Uygarlığın Tanımı

Toplumsal doğanın var oluş halinin ve gelişiminin ahlaki ve politik toplum temelinde incelenmesini varsayan sosyal bilim okulunu, demokratik uygarlık sistemi olarak tanımlamak mümkündür. Çeşitli sos-yal bilim ekollerinin farklı inceleme birimleri vardır. Teoloji, din, toplumu esas alır. Bilimsel sosyalizm sınıf temellidir. Liberalizmin temel birimi bireydir. Devlet ve iktidarı temel alanlar olduğu gibi, uygarlık-ları esas alan yaklaşımlar da az değildir. Tüm bu birim temelli yaklaşımlar, çokça değindiğim gibi, tarihsel ve bütünlüklü yaklaşımlar olmamaları nedeniyle eleştirilmişlerdir. Anlamlı bir inceleme toplum açısından hayati noktalarda yoğunlaşmak durumundadır. Tarih ve güncellik esas olarak o noktalarda anlatım bulmalıdır. Aksi halde incelemeler öyküsel olmaktan öteye gitmez.

Temel birimimizi ahlaki ve politik toplum olarak belirlememiz, tarihsellik ve bütünsellik boyutlarını kapsaması açısından da önem taşımaktadır. Ahlaki ve politik toplum en tarihsel ve bütünlüklü toplum anlatımıdır. Ahlak ve politikanın kendisi tarih olarak da okunabilir. Ahlaki ve politik boyut taşıyan top-lum, tüm varoluşunun ve gelişiminin bütünlüğüne en yakın toplumdur. Devlet, sınıf, sömürü, kent, ikti-dar, ulus olmadan toplum var olabilir. Ama ahlak ve politikadan yoksun toplum düşünülemez. Belki baş-ka güçlerin, özellikle sermaye ve devlet tekellerinin sömürgesi, hammadde kaynağı olarak var olabilirler. Bu durumlarda ise, kendisi olmaktan çıkmış toplum kalıntıları, mirası söz konusudur.

Toplumun doğal hali olarak ahlaki ve politik topluma köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist etiketler, sı-fatlar takmanın anlamı yoktur. Daha doğrusu, bu sıfatlar altında toplumları tanımlamak, toplum gerçekli-ğini perdelemek, toplumu unsurlara (sınıf, ekonomi, tekel) indirgemek anlamına gelecektir. Toplumsal gelişmenin teori ve pratiğinde bu kavramlar temelindeki çözüm anlatımlarında rastlanan tıkanıklık, özle-rinde taşıdıkları yetersizlik ve yanlışlıktan kaynaklanmaktadır. Tarihsel materyalizme yakın duran bu sıfatlarla anılan tüm toplum analizleri bu duruma düştükten sonra, bilimsel değerleri hayli zayıf olan anlatımlar daha da çözümsüzdür. Dinsel boyutlu anlatımlar ahlakın önemini yoğunca anlatmalarına rağ-men, politik boyutu çoktan devlete havale etmişlerdir. Burjuva liberal yaklaşımlar ise, ahlaki ve politik boyutlu toplumu sadece perdelemezler; aynı zamanda fırsat buldukları her noktada bu topluma karşı savaş açmaktan da çekinmezler. Bireycilik en az devlet ve iktidar kadar topluma karşı savaş halidir. Libe-ralizm, esas olarak toplumun güçsüzleştirilerek (ahlaksız ve politikasız toplum) bireyciliğin her tür saldı-rısına hazır kılınması anlamına gelir. Liberalizm en anti-toplumcu ideoloji ve pratiktir.

Batı Sosyolojisinde (Doğu sosyolojisi diye bir bilim henüz söz konusu değildir) toplum ve uygarlık sistemi kavramları çok problemlidir. Unutmamak gerekir ki, sosyoloji sermaye ve iktidar tekellerinin yol açtığı muazzam bunalım, çelişki ve çatışma-savaş sorunlarına çözüm ihtiyacından kaynaklanmıştı. Her koldan düzeni kurtarmak ve yaşanır kılmak için tez üstüne tez üretiliyordu. Hıristiyanlık öğretisinin tüm mezhepsel, teolojik ve reformist yorumlarına rağmen toplumsal sorunların her geçen süre daha da ağır-laşması üzerine, toplum sorunlarına bilimsel (pozitivist) bakışla yorumlar öne çıktı. Felsefe devrimi ve Aydınlanma dönemi (17. ve 18. yüzyıl) esasta bu ihtiyacın sonucudur. Fransız Devrimi'yle beklenen çö-züm yerine, sorunların daha da karmaşıklaşması, sosyolojiyi bağımsız bir bilim dalı olarak geliştirme eğilimlerini daha da yoğunlaştırdı. Ütopik sosyalistler (Saint Simon, Fourier, Proudhon), Auguste Comte ve Durkheim bu doğrultuda ön aşamaları temsil ederler. Hepsi de Aydınlanmanın çocuklarıdır. Bilime sonsuz inançları vardır. Toplumu da bilim yoluyla istedikleri gibi yeniden yaratabileceklerine inanıyorlardı.

Tanrının rolüne soyunmuşlardı. Hegel'in deyişiyle, ne de olsa Tanrı yeryüzüne inmişti. Hem de ulus-devlet olarak. Yapılması gereken, incelikli 'toplum mühendisliği' proje ve planlamasıydı. Ulus-devlet aracılığıyla hayata geçirip başarılamayacak hiçbir proje ve planlama yoktu. Yeter ki 'pozitivist bilimsel' olsun ve ulus–devlet kabul etsin!

İngiliz sosyal bilimcileri (ekonomi-politikçiler) Fransız sosyolojisine ekonomik çözüm yoluyla katkıda bulunurken, Alman ideologları felsefi yoldan katkı sunuyorlardı. Adam Smith ve Hegel katkı sunmada başta gelirler. 19. yüzyıl sanayi kapitalizminin toplumu korkunç ölçülerde istismarından kaynaklanan sorunlara bulunan reçeteler sağdan ve soldan olmak üzere çok çeşitliydi. Kapitalist tekelciliğin merkez ideolojisi liberalizm, tam bir eklektizm ile her fikirden yararlanıp yamalı bohça misali sistemler yarat-makta en pratik olanıydı. Sağ ve sol şematik sosyolojiler ise, ya geçmişe (sağın altınçağ arayışı) ya da geleceğe ilişkin (ütopik toplum) projeleri geliştirirken, toplumsal doğadan, tarih ve güncelden sanki habersizdiler. Tarih ve güncel yaşam ile karşılaşırken habire parçalanıyorlardı. Hepsinin tutsağı olduğu gerçek ise, kapitalist modernitenin ağır ağır ördüğü ve hepsini zihnen ve pratik yaşam tarzıyla içine kapattığı 'demirden kafes'ti. Filozof Nietzsche hepsini 'pozitivizm metafizikçileri', 'kapitalist modernizmin hadım edilmiş cüceleri' olarak değerlendirirken, toplumsal hakikate daha yakın duruyordu. Toplumun kapitalist modernizmle yutulması tehlikesine ilk dikkati çeken ender filozofların başında geliyordu. Düşüncesiyle faşizme hizmet etmekle suçlanmasına rağmen, faşizmin ve dünya savaşlarının gelişini haber veren yorumları da dikkat çekiciydi.

Artan büyük bunalımlar ve dünya savaşları pozitivist sosyolojiyi, liberal merkezi sağ ve sol kollarıyla birlikte iflas ettirmeye yetti. Toplum mühendisliğinin kendisi, çok eleştirdiği en sığ metafizik olarak oto-riter, totaliter faşizmle gerçek kimliğini ortaya çıkardı. Frankfurt Okulu bu iflasın resmi belgesi gibidir. Anneles Ecole, 1968 gençlik başkaldırısı; başta I. Wallerstein'ın kapitalist dünya-sistem anlayışı olmak üzere, çok sayıda postmodernist sosyolojik yaklaşımlara yol açtı. Ekolojik, feminist, görecilik, yeni solcu-luk ve dünya sistemi, çok sayıda parçalanmış bir sosyal bilimler dönemini de beraberinde getirdi. Şüphesiz bunda 1970'ler sonrası finans kapitalin hegemonik karakter kazanması da önemli rol oynadı. Olumlu yanı, Avrupa merkezli düşünce hegemonyasının yıkılmasıydı. Olumsuzluğu ise, çok parçalanmış bir sosyal bilimin sakıncalarıydı. Avrupa merkezli sosyolojiye yönelik eleştirileri özetlersek:

a- Dine ve metafiziğe yönelik pozitivist eleştiri ve yargılamaların kendileri de bir nevi din ve metafizik olmaktan öteye gidememişlerdir. Bunu yadırgamamak gerekir. İnsan kültürünün kendisi metafizik olmak durumundadır. Önemli olan, iyi ve kötü metafizik arasında ayrım yapmaktır.

b- Toplumu ilkel-modern, kapitalist-sosyalist, sanayi-tarım, ileri-geri, sınıflı-sınıfsız, devletli-devletsiz ikilemler halinde sunmak, toplumsal doğanın hakikate yakın tanımını daha çok perdeleme eğilimindedir. Bu tür ikilemler toplumsal hakikatten uzaklaştırırlar.

c- Toplumu yeniden yaratmak modern tanrıcılıktan başka anlam ifade etmez. Daha doğrusu, her ye-niden yaratıcı hamlenin altında yeni bir sermaye ve iktidar-devlet tekeli yaratma eğilimi vardır. Ortaçağ tanrıcılığı nasıl mutlak monarşilerle (padişahlık, şehinşahlık, sultanlık) ideolojik bağ içindeyse, yeniden yaratım olarak modern toplum mühendisliği de esas olarak ulus-devletin tanrısal eğilimidir, ideolojisidir. Pozitivizm bu anlamda modern tanrıcılıktır.

d- Devrimler toplumu yeniden yaratma eylemleri olarak yorumlanamaz. Aksi halde pozitivist tanrıcı-lıktan kurtulamazlar. Toplumu aşırı sermaye ve iktidar yükünden arındırdıkları oranda toplumsal dev-rim olarak tanımlanabilirler.

e- Devrimcilerin görevi projelendirdikleri herhangi bir toplum modelini yaratmak olarak belirlenemez. Ancak ahlaki ve politik toplumun gelişimine yaptıkları katkı oranında doğru bir görev tanımlanma-sını hak ederler.

f- Toplumsal Doğa'ya uygulanacak yöntemler ve paradigmalar, Birinci Doğa'ya ilişkin olanlarla aynı-laştırılamaz. Birinci Doğa'ya ilişkin evrenselci yaklaşım hakikate daha yakın sonuçlara (Ama mutlak ha-kikat diye bir şey düşünemiyorum) yol açarken, Toplumsal Doğa'ya ilişkin görecilik gerçeğe daha yakın durur. Evren ne sonsuz evrenselci düz çizgisel anlatımla ne de sonsuz benzer dairesel döngülerle izah edilebilir.

g- Toplumsal hakikat rejimi daha da geliştirilebilecek eleştiriler temelinde yeniden düzenlenmeyi ge-rektirmektedir. Şüphesiz yeni bir tanrısal yaratımdan bahsetmiyorum. Ama insan aklının en yetkin özel-liğinin hakikati arama ve inşa etme gücünde olduğuna da inanıyorum.

Bu eleştirilerin ışığında tanımlamak istediğim sosyal bilim sistematiğine ilişkin şu önerileri sunuyo-rum:

(a) Toplumsal Doğa'yı mitolojik, dinsel, metafizik ve bilimsel (pozitivizm) anlam örüntüleriyle katı ev-renselci hakikat olarak sunmak yerine, süre ve mekân koşuluna bağlı zengin farklılıklarla temel evrensel varoluşların en esnek bir biçimi olarak anlamlandırmak, hakikate daha yakın sunumlara yol açar. Top-lumsal Doğa'nın niteliklerini iyi tanımadan yapılacak her yorum, sosyal bilim ve pratik değişim hamlesi ters tepmelere yol açabilir. Tanrısal yaklaşımlardan pozitivist yaklaşımlara kadar uygarlık tarihi boyunca geliştirilen anlatımlar sermaye ve iktidar tekellerinin zirve yapmasını engelleyememişlerse, köklü bir özeleştiriyle kendilerini daha insani bir yoruma uğratmaları, ahlaki ve politik topluma hizmet açısından vazgeçilmez görevleridir.

(b) Toplumsal Doğa'nın hem tarihsel hem bütünlüklü anlamını veren, farklılaşma içinde birliğini te-mel varoluş özelliği olarak temsil eden ana unsuru ahlaki ve politik toplumdur. Toplumsal Doğa'ya karakterini veren, farklılık içinde birliğini sürdüren, tarihselliğini ve ana bütünlüğünü ifade eden belirleyici unsur rolünü oynayan ahlaki ve politik toplum tanımıdır. Topluma ilişkin çok kullanılan ilkel, modern, feodal, köleci, kapitalist, sosyalist, sanayi, tarım, ticari, paracıl, devletli, uluslu, hegemon vb. nitelemelerin hiçbiri Toplumsal Doğa'nın belirleyici niteliğini ifade etmez. Tersine perdeler ve parçalı bir anlam sonucunu doğurur ki, bu da topluma ilişkin hatalı teorik ve pratik yaklaşım ve gerçekleştirmelerin özünü oluşturur.

(c) Toplumu yenilemek, yeniden yaratmak gibi deyimler, ideolojik içeriği yanında yeni sermaye ve ik-tidar tekellerini oluşturma operasyonlarıdır. Uygarlık tarihi, bu yenilemelerin tarihi olarak kümülâtif sermaye ve iktidar birikim tarihidir. Topluma ilişkin tanrısal yaratımcılık yerine gerekli olan temel eylem, toplumun ahlaki ve politik dokusunun gelişimini ve işlevini yerine getirmesini engelleyen unsurlarla mücadele olmalıdır. Ahlaki ve politik boyutlarını özgürce çalıştıran toplum, gelişimini en iyi sürdürecek toplumdur.

(d) Devrimler ancak toplumun ahlaki ve politik işlevini özgürce sürdürmesi, yerine getirmesi katı bi-çimde engellendiği zaman başvurulacak toplumsal eylem biçimleridir. Devrimler yeni toplumlar, uluslar ve devletler yaratmak için değil, ancak ahlaki ve politik toplumu özgürce işlevine kavuşturmak için geliş-tirildiğinde toplumca meşru kabul edilebilir ve kabul edilmelidir.

(e) Devrimci kahramanlık ahlaki ve politik topluma yaptığı katkılarla anlam bulmalıdır. Bu anlamı ta-şımayan her tür eylem, çapı ve süresi ne olursa olsun, devrimci toplum kahramanlığı olarak

tanımlana-maz. Toplumda bireylerin rolünü olumlu anlamda belirleyen, ahlaki ve politik toplumun gelişimindeki katkılarıdır.

(f) Bu ana özellikleri derinliğine araştırma ve inceleme konusu yaparak geliştirilmesi gereken sosyal bilim, ne evrenselci düz çizgisel ilerlemeciliği ne de sonsuz döngüsel tekilci göreliliği esas alabilir. Son tahlilde uygarlık tarihindeki sermaye ve iktidarın kümülâtif birikimlerini meşrulaştırmaya hizmet eden bu dogmatik kalıpsal yaklaşımlar yerine, analitik ve duygusal zekânın uyumunu ifade eden, katı öznellik ve nesnellik kalıplarını aşan, yok edici olmayan bir diyalektik yöntemi esas alan sosyal bilim geliştirilme-lidir.

Paradigmatik ve ampirik (teorik ve pratik) olarak çerçevesini böylesi varsayımlar halinde sunabilece-ğimiz Demokratik Uygarlık Sistemi'nin ana birimine ilişkin özellikleri bir kez daha ana başlıklar halinde sunarsak:

1- Ahlaki ve politik toplum, insan toplumunun başlangıcından bitimine kadar devamlı aranması gere-ken temel özelliğidir. Toplum esas olarak ahlaki ve politiktir.

2- Ahlaki ve politik toplum, kent-sınıf-devlet (daha önceleri hiyerarşik yapı) üçlüsü üzerinde yükselen uygarlık sistemlerinin karşı kutbunda yer alır.

3- Ahlaki ve politik toplum, toplumsal doğanın tarihi olarak demokratik uygarlık sistemiyle uyum içinde gelişir.

4- Ahlaki ve politik toplum, en özgür toplumdur.

Ahlaki ve politik doku ve organların çalışması kadar toplumu özgürleştiren, özgür tutan başka bir be-lirleyici dinamik söz konusu değildir. Devrimler ve kahramanların hiçbiri ahlaki ve politik boyut kadar toplumu özgürleştirme yeteneğinde olamaz. Kaldı ki, devrimler ve kahramanları ancak ahlaki ve politik topluma katkıda bulundukları oranda belirleyici rol oynayabilirler.

5- Ahlaki ve politik toplum, demokratik toplumdur. Demokrasi ancak açık ve özgür toplum olan ahlaki ve politik toplumun varoluşu temelinde anlam kazanabilir. Birey ve grupların özneleştikleri demokratik toplum, karşılık olarak ahlaki ve politik toplumu en çok geliştiren yönetim biçimidir. Daha doğrusu, politik toplumun işlevselliğine zaten demokrasi diyoruz. Gerçek anlamda politika ile demokrasi özdeş kavramlardır. Eğer özgürlük politikanın kendini ifade ettiği iklimsel alansa, demokrasi de bu alanda politikanın icra tarzıdır. Özgürlük, politika ve demokrasi üçlüsü, ahlaki temelden yoksun olamazlar. Ahlaka özgürlük, politika ve demokrasinin kurumsallaşmış geleneksel hali de diyebiliriz.

6- Ahlaki ve politik toplumlar sermaye, mülkiyet ve iktidarın her biçiminin resmi ifadesi olarak dev-letle karşılıklı diyalektik çelişki içindedirler. Devlet sürekli ahlak yerine hukuku, politika yerine bürokra-tik idareyi ikame etmek ister. Tarih boyunca devam eden bu çelişkinin iki ucunda resmi devletli uygarlık-la gayri resmi demokratik uygarlık sistematiği gelişir. İki ayrı anlam tipolojisi ortaya çıkar. Çelişkiler ya çok şiddetlenerek savaşa, ya da uzlaşmaya girerek barışa yol açabilir.

7- Barış, ahlaki ve politik toplum güçleriyle devletli tekel güçlerinin silahsız, öldürmesiz bir arada ya-şama iradeleriyle mümkündür. Toplumun devleti, devletin toplumu yok etmesinden ziyade, demokratik uzlaşı denilen koşullu barış durumları tarihte yaşanan durumlardır. Tarih ne tümüyle ahlaki ve politik toplumun ifadesi olarak demokratik uygarlık, ne de tümüyle sınıflı ve devletli toplumun ifadesi olarak uygarlık sistemleri biçiminde yaşanır. İç içe yoğun ilişki ve çelişkilerle

savaş ve barış durumlarının birbirlerini kovaladığı haller olarak yaşanır. En az beş bin yıldan beri süren bu durumu acil devrimlerle hemen ortadan kaldırmak ütopik olmakla birlikte, geçmişten beri süregelen akışı kader olarak be-nimseyip akış seyrine müdahale etmemek de doğru ahlaki ve politik durumlar olamaz. Sistemlerin mücadelesinin uzun süreceğini bilerek, ahlaki ve politik toplumun özgürlük ve demokratik alanını genişletecek stratejik ve taktik yaklaşımlar daha anlamlı ve sonuç alıcıdır.

8- Ahlaki ve politik toplumu birbirini takip eden komünal, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist sıfat-larla tanımlamak, açıklayıcı olmak yerine perdeleyici rol oynar. Şüphesiz köleci, feodal ve kapitalist sıfat-lara ahlaki ve politik toplumda yer olmamakla birlikte, ilkeli uzlaşı içinde bu sıfatlara mesafeli, sınırlı ve kontrollü olarak yaklaşmak mümkündür. Önemli olan, ne onları yok etmek ne de onlar tarafından yutul-maktır; ahlaki ve politik toplumun üstünlüğüyle sürekli onların alan ve güçlerini sınırlandırmaktır. Komünal ve sosyalist sistemler demokratik oldukları oranda ahlaki ve politik toplumla özdeşleşebilirler. Devlet hali olarak özdeşleşme olamaz.

9- Ahlaki ve politik toplumun acil hedef olarak ulus-devlet olmak, bir dini tercih yapmak, demokrasi dışında rejim peşinde koşmak gibi hedefleri olamaz. Toplumun hedef ve niteliklerini belirleme hakkını ancak ahlaki ve politik toplumun özgür iradesi belirler. Güncel tartışma ve kararlar kadar, stratejik kararları da toplumun ahlaki ve politik irade ve ifadesi belirler. Esas olan, tartışmak ve karar gücü olabilmektir. Bu gücü elinde bulunduran toplum, tercihlerini en sağlıklı şekilde belirleyebilir. Hiçbir fert ve güç, ahlaki ve politik toplum adına karar alma yetkisinde değildir. Ahlaki ve politik toplumlarda toplum mühendisliği geçerli olamaz.

Çeşitli açılardan genişçe sunduğum bu tanımlamalar ışığında, Demokratik Uygarlık Sistemi'nin özün-de toplumsal doğanın ahlaki ve politik bir bütünlük halinde resmi uygarlık tarihinin diğer yüzü olarak hep var olageldiği ve kendini sürdürdüğü görülecektir. Resmi dünya sisteminin tüm baskı ve sömürüsüne rağmen, toplumun öteki yüzü yok edilememiştir. Zaten yok edilmesi de mümkün olmaz. Nasıl ki kapitalizm, kapitalist olmayan toplum olmadan varlığını sürdüremezse, resmi dünya sistemi olarak uygarlık da demokratik uygarlık sistemi olmadan varlığını sürdüremez. Daha da somut olarak, tekelli uygarlık tekelli olmayan uygarlık olmadan varlığını sürdüremez. Bunun tersi doğru değildir. Yani ahlaki ve politik toplumun tarihsel akış sistemi olarak demokratik uygarlık, resmi uygarlık olmadan varlığını daha engelsiz ve rahat sürdürebilir.

Tanımı gereği demokratik uygarlığı hem bir düşünce sistematiği, düşünce birikimi, hem de ahlaki ku-rallar ve politik organların bütünlüğü olarak ifade ediyorum. Ne sadece bir düşünce tarihinden, ne de ahlaki ve politik gelişme içindeki toplumsal realiteden bahsediyorum. Tartışma iç içe olarak iki konuyu da kapsamaktadır. Resmi uygarlıkça engellenen bir anlatım ve yapılar bütünlüğü olduğu için yöntemi, tarihçesi ve unsurları itibariyle biraz daha açımlamayı gerekli ve önemli buluyorum. Sonraki başlıklar bu konuları içerecektir.

DEMOKRATIK UYGARLIĞA YÖNTEMSEL YAKLAŞIM

Evrenselci, düz, çizgisel-ilerlemeci yaklaşım yöntemi, sosyal bilimlerde en az dinsel dogmatizm kadar gerçeği algılama sorunlarına yol açar.

Evrenselci, düz, çizgisel-ilerlemeci yaklaşım yöntemi, sosyal bilimlerde en az dinsel dogmatizm kadar gerçeği algılama sorunlarına yol açar. Yargılarının da dinsel kesinlikten farkı yoktur: Evren sonsuz ilerleme halindedir; Levhi Mahfuz'da ne kayıtlıysa o gerçekleşmektedir. Diğer deyişle gerçekleşen şey, ger-çekleşmesi gereken tek şeydir. Her şey öngörüldüğü gibi gerçekleşmektedir. Sanıldığının tersine pozitivizm, anti-metafizik ve anti-dinsellik olmayıp, üzerine hafif bilimsellik cilası vurulmuş en kaba materyalist dindir. Daha doğrusu, modernite putçuluğudur. Her iki dogmatik yöntem arasındaki temel benzerlik, doğaya hükmeden kanun denen bir gücün varlığına ilişkindir. Tanrı kanunları yerine sadece bilim kanunları sözü geçirilmiştir. Gerisi aynı anlatımdır. Pozitivist düşünce yönteminin en vahim yanı, yargılarındaki bu kanun gücündeki yaklaşımdır. Yorum yoktur. Kesin, objektif, herkese aynı gelen hükümsel bakış, özünde bilime de terstir. Keskin özne-nesne ayrımına dayanmanın sonucu olarak yanılma payına da yer bırakmaz.

Burjuva sınıfın ortaçağ teolojisini pozitivizm cilasıyla boyanmış seküler ve bilimci bir felsefe olarak sunma çabası anlaşılabilir. O elbette rahminde doğduğu sosyal gerçekliğin izini taşıyacaktır. Ortaçağdan beri, hatta tüm uygarlık tarihi boyunca zihinlerimize yüklenen imgesel yaklaşımlardan kurtulmadan, pozitivist dalganın zihinlerimizi adeta esir alması kaçınılmazdı. Bu durum aşırı tekrarlayıcı, içi boş, kuru bir retoriği (söz ustalığı, cambazlığı) gerçek sanmaktan öte bir gelişmeye fırsat tanımadı. Eskiden "İmam ne derse doğrudur"un yerine, "Öğretmen, filozof ne derse doğrudur" tekerlemesi geçti. Zihin verimsizliğimizin temelinde bu gerçeklik yatar. Dolayısıyla kendi toplumsal doğamıza ilişkin tek bir yorum yapma hakkından bile yoksun kaldık. Bu çok vahim bir durumdur. Kendi kendine beyinsel körleşme ve esarettir. Dinsel dogmatizm hiç olmazsa geleneğin bir nevi taşıyıcı gücüyle bazı tarihi gerçekleri anımsatır. Pozitivizmde bu da yoktur. Gerçeklerimizle aramıza kocaman bir yabancılaşma bendi örer. Batı'nın ideolojik hegemon gücü olarak, bir nevi silah sıkmadan (beynini kullanmadan) teslim almaya benzer. Açık ki, bu dogmatizmi kırmadan, genelde resmi uygarlık, özelde kapitalist modern paradigmayı kırmak mümkün olamadı. Dolayısıyla özgür yorumlama gücüne erişilemedi. Şu düşüncemde ikna olmuş durumdayım: İdeolojik silahlar askeri silahlardan daha fazla yasaklayıcı rol oynar.

"Demokratik uygarlık sistemleştirilebilir mi?" sorusunu kendime sorarken, bu yöntemsel zincirlerle az boğuşmadım. Daha zorlu olanı ise, çok inandığım bilimsel sosyalizme ilişkin dogmaların kırılmasıydı. Adeta kendi kendinle vuruşarak dogmatizmin esiri olmaktan kurtuluyorsun. Kaldı ki, yaşamımın büyük bir kısmı bu uğraşıyla geçti.

Şöyle bir çelişki de yaşıyordum: Bir yandan tarım devriminin anayurdunda binlerce yıldan beri (M.Ö. 10000'den günümüze kadar) yaşanan bir kültürün hala etkisindeyken, diğer yandan kapitalizm sonrasının toplumunu kurma mücadelesine soyunmuştum. Aradaki en az on iki bin yıllık boşluğu çözmeden nasıl yeni toplumu kuracaktık? Düşünce sistemimiz bir nevi ahiret bilimine (eskataloji) dönüşmüştü. Açık ki, düşüncemde verimli bir yöntem yer etmemişti. Yazılanların dışında bir santim ötesini düşünememe hastalığı ancak dogmatizmin etkisiyle izah edilebilir. Dinsel kalıpların hayhuyundan kurtulamadan, resmi pozitivizmin dediğim dediktir bombardımanına uğradık. Anladım ki, sistemlerin asıl koruyucu güçleri ideolojik

hegemonyasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Nietzsche'nin resmi Alman ideolojik gücüyle çıldırıncaya kadar boğuşmasını daha iyi anlıyorum. Eğer Batı'ya ilişkin birkaç yalın hakikat biliyorsak, herhalde bunu bu çılgınca boğuşmaya borçluyuz.

İyice etkisinden kurtulduğum birinci dogma, bilimsel sosyalizmin ilkel komünal toplumdan sonra kölecilik ve diğer sınıflı toplum sistemlerinin zorunlu ve art arda gelişlerine ilişkindi. Bu dogmayı uzun süre bir nevi kanun gibi benimsemiştim. Bu dogmayla iç içe olan ikinci dogma olan toplumun sınıfla adlandırılmasını kırmakta da gecikmedim. Köleci ve feodal toplum tanımları gerçeği en hassas yerinden örtüyor, toplumu efendilerle özdeşleştiriyordu. Bunların hâkim ağızların bir kalıntısı oldukları açıktı. Yine iç içe oldukları üçüncü dogmayı da çorap söküğü gibi art arda çözmede zorlanmadım. Sınıflı toplum aşamalarının zorunlu ve ilerleyici olduklarına ilişkin dogmadan bahsediyorum. Sınıflı toplum aşamalarının hiç de zorunlu ve ilerleyici olmadıklarını anladım; tersine en gerici, zincirleyici bir gelişme olarak değerlendirmekte cesaretli davrandım. Sonuç, tarihin doğruya daha yakınlaştıran anlatımlarının mümkün olduğuydu. Çoklu yorumlardan çekinmeden, tersine anlamı zenginleştirici çaba olarak değerlendirmek daha yerinde bir yöntemdi. Dogmatizmi (ön hükümlülük) birçok alanda kırınca, elbette yorum gücü ve anlam zenginliği gelişecekti. Şu hususu netçe belirtebilirim: Eğer insanlar nerede, hangi durumda bulunuyor olurlarsa olsunlar önlerindeki sorunları çözemiyorlarsa, bundaki temel etken yıkamadıkları binlerce yıllık dogmalar ve güdülerden kurtulma cesareti gösteremeyen ilkel düşünce seviyelerinden ötürüdür. Düşüncedeki korkaklık tüm korkaklıkların temelinde bulunur.

Demokratik uygarlığı düşünceleştirirken ikinci önemli husus, etrafımdaki yoğun somut ampirik malzemeydi. Bu malzeme tarihe ilişkin gözlemlere katbekat fazlasıyla tanıklık etmekteydi. Neden hanedanlık, artık-değer talanları, iktidar odakları sistemi olsun da, toplumun adeta kök hücreleri olan aile, kabile, aşiret, köy ve şehrin iktidar dışı sınıfları, devletleşmemiş halklar ve uluslar sistematik olarak değerlendirilmesin? Bunlar neden bizzat sistem teşkil etmesinler, ideolojik ve yapılanma olarak anlam bulmasınlar?

Umut bağladıklarımız eğer bu sorulara yeterli cevap verememişlerse, herhalde nedenleri vardır. Yoksa bunların hakikatten yoksun sorular olmadıkları açıktır. Kaldı ki, sistematik olmasa da, parça parça verilmiş cevaplar az değildir. Yeter ki cevap aramasını bilelim.

Farklı uygarlık ve modernite arayışına yönelirken, üçüncü etken toplumsal doğaya ilişkin özgür inşa potansiyelidir. Eğer ortada yığılmış devasa sorunlar varsa, insanlar işsizlikten ve açlıktan bitkin durumdaysa, sistem inşaları (yaratma, toplum mühendisliği anlamında değil) hem mümkün, hem de önemli bir zorunluluktur; ahlaki vecibedir. Zaten sorunların boyutu devrim ihtiyacını, devrim ise cevap teşkil eden yapılanmaları gündemleştirir.

Arayışımın dördüncü etkeni, hâkim sistem sana hiç umut vermiyor, seni insan yerine koymuyor ve en basit kimlik sorunlarına bile ilgi gösterip çözüm olamıyorsa, insan olmanın gereği olarak yapacağın şey, kendine saygıyı ve umudu kendi sistem inşa etme gücüne bağlamasını bilmektir. Yoksa kurtlar sofrasında seni bekleyen kemik artıkları değil, belki de bizzat yem olmandır.

Sonuncu bir etken, belki bana özgüdür, ama genel olduğuna da inanıyorum. O da eğer umut bağladığın anan bile olsa, sana hiçbir şey sunacak durumda değilse, birey olarak özgücüne güvenmekten çekinmeyeceksin. Sağa sola, güdülere teslim olmayacaksın. Eğer ortada yaşanacak bir durum yoksa bil ki insan olarak en iyiyi, doğruyu ve güzeli inşa edebilecek aklı ve iradeyi sergileyebilecek güçtesin!

Tarihin düz çizgisel yorumuna göre, tarımcı köy toplumundan sonra yükselen şehir toplumu 'son söz' hükmündedir. Şehir etrafında geliştirilen uygarlık öykülemeleri gerçeğin ta kendisidir. Şehirde yönetimi ele geçiren ve dini devlet olarak örgütleyen güç, egemen sınıf olarak tarihin motor gücüdür. Ne yaptıysa doğru ve kutsaldır; alınyazısındakinin mukadder gerçekleşmesidir. Bunun için tanrısal ideolojik hegemonyalar yükseltilir. Her aykırı ses, ezeli-ebedi söze ve onun hayat ifadesine ihanet sayılarak 'tanrının gazabına' uğratılır. Despotun bütün onursuz işleri (en aşağılık baskı ve sömürü düzenleri), tanrı veya tanrıların en kutsal sözleri halinde rahiplerin ağzından dökülür. Artık kulların tanrı kanunları önünde boyunları kıldan incedir. Boyun kesilse bile acımaz.

Orijinal haliyle mitoloji veya din olarak kabaca bile anlatı haline getirilip sunulan sermaye ve zor örgütlenmesi olarak şehir çağı, uygarlık, çeşitli dönüşümler geçirerek günümüze kadar taşınır. Öz aynı olmakla birlikte, retorik ve formu (örgütlenme biçimi) değiştirilerek sunula sunula artık dökülen bütün cilaları karşısında kendini kaskatı bir ulus-devlet faşizmi olarak ebedi ilan etmekten kaçınmaz. Şehrin sermaye ve zor örgütlenmesi olarak bürokratik demir kafes ve içindekilerle birlikte AIDS ve biyolojik kanserleşmeler yanında, daha vahimi toplum doğasının tüm iç yapılanmaları ve doğal çevresiyle kanserleşmesi evresine girilmiştir. Bu çok kalın çizgilerle anlatımın abartma olmadığını anlamak için, dünya sisteminin son dört yüz (azami son beş bin yıllık) yılındaki savaşlara, sömürgeciliğe, toplumun tümüne yayılan savaş durumuna ve çevrenin felaketinin güncel haline bakmak yeterlidir.

Liberal ideolojik hegemonyanın tüm biçimlerine ve daha çok da resmi (devlet ideolojileri) alanlarına baktığımızda, tarihin sonu böyle noktalanmıştır. Diğer deyişle küresel çağın zirvesinde kapitalist sistem son sözün ebedi halidir. Bu anlatının yeni olmadığını, her önemli sermaye ve zorbalık çağlarının sonunda böylesine 'ebedilik' ilanlarının yapıldığını biliyoruz. İşte beş bin yıllık uygarlık 'bilimlerinin' binlerce kılıfa büründürerek yöntemselleştirdiği hakikat budur. Yöntem hakikat, hakikat yöntem olmuştur.

Başka tür dünyaların, bilimlerin, metotların olabileceği kulaklara fısıldandığında, cehennemlik, sapkınlık, kâfirlik söylemlerinin yanı sıra, sınır tanımaz 'terör'ün her biçimi (Başı kesilme en basitidir. Çarmıha gerilme, ateşte yakılma, ipe çekilme, ömür boyu kürek cezasına çarptırılma, işkenceye yatırılma, ölünceye kadar çalıştırılma, hapishanelerde çürütülme, karılaştırılma, sömürgeleştirmenin sınırsız biçimleri, asimilasyon vb.) devrededir.

Beş bin yıldır yıkmaya çalıştığı tarım-köy toplumundan adeta intikam alırcasına hareket eden merkezi uygarlığın, 2000'li yıllarda bu toplumu tümüyle iflas ettirip son izlerini de silmeye çalıştığına tanık olmaktayız. Çevrenin yıkımı, aslında TARIM-KÖY TOPLUMU'ndan intikam almanın son biçimidir. Çok ilginçtir, susturulan Toplumsal Doğa'nın yerine, Birinci Doğa yol açtığı çeşitli felaketlerle (iklimin ısınması, kuraklık, kutup buzlarının hızla erimesi, türlerin hızla yok olması, sel ve hortum felaketleri vb.) bu yıkıma cevabını vermektedir. Bazen insanlık (susturulmuş insanlık) en dilsiz doğa kesilebilmektedir. Bunun acı, ama gerçek olduğunu kim inkâr edebilir ki?

Tarih paradigmasındaki en temel değişiklik, tarım-köy toplumu (M.Ö. 10000 - günümüze kadar) olmadan şehir temelli sermaye ve iktidar tekelciliğinin gelişmeyeceğine ilişkin olmalıdır. En temel yöntem-sel değişikliğe bu noktadan gidilebilir. Rosa Luxemburg'un çok yüzeysel dile getirdiği "Kapitalist olmayan toplum olmadan, kapitalizm, sermaye birikimciliği, tekelciliği olmaz" biçimindeki tanımını tüm tarihe ve sermaye biçimlerine yaymak daha doğru bir anlatım tarzıdır; sermayenin çözümlenmesinin tarihsel-toplum boyunca ifadesidir. K. Marks'ın saf kapitalist toplum modeli, yaptığı en temel yanlışlıktır. Çünkü böyle bir toplum ne pratik, ne de teorik olarak mümkündür. İspatı basittir: Diyelim ki, bir toplumda sadece kapitalistler (bürokratlarıyla birlikte) ve işçiler (işsizleriyle birlikte) vardır. Çünkü saf kapitalist toplum bunu öngörmektedir. Sermayenin

fabrikalarında toplam yüz mal biriminin üretildiğini varsayalım. Yirmi beş mal birimi ücreti karşılığında işçilerin olmaktadır. Yirmi beş birim ise sermayedar sınıfın kullanımına kalsın. Peki, geriye kalan elli mal birimine ne olacak? Geriye kalanlar ya çürüyecek, ya bedava dağıtacaktır. Saf kapitalist toplum modeline göre başka türlüsü mümkün değildir.

Rosa, bu noktadan kalkarak, elli mal birimi ancak kapitalist olmayan topluma kâr amaçlı satılırsa sistemin mümkün olabileceğini söylerken, doğrunun kıyılarında gezinmektedir. Toplumsal gerçeklik daha kapsamlıdır. Ayrıca kârın ve ona dayalı sermaye birikiminin karşılığı ödenmeyen toplumsal artı olduğunu çok iyi bilmek ve hiç unutmamak gerekir. Kapitalist olmayan toplum kimdir? Başta tarihsel tarım-köy toplumudur; evlere kapatılmış kadın toplumudur; şehrin yoksul, emeğiyle geçinen zanaatkâr ve işsiz (ianeyle geçinen) kesimidir. Gerçeklik böyle konulunca, beş bin yıllık uygarlık ve en sistematik dönemi olan son dört yüz yıllık kapitalist dünya sistemini daha iyi çözümlemek imkân dâhilinde olacaktır. Tüm tarih boyunca sermaye ve iktidar olarak örgütlenen şebeke (aristokrasi, efendi, burjuvazi, devletlû, iktidarlı vb.) toplam nüfusun tahminen hiçbir zaman yüzde on'unun üstüne çıkmamıştır. Dolayısıyla toplumsal doğanın ana gövdesi her zaman yüzde doksanın üstündedir.

O halde yöntem açısından söyleyelim: Yüzde onun tarihselleştirilmesi, sistemleştirilmesi, düşüncenin temel objesi kılınması mı daha bilimsel doğru bir yoldur, yoksa yüzde doksanından fazlasının tarihselleştirilmesi, sistemleştirilmesi, düşüncenin temel objesi kılınması mı daha doğru bilimsel bir yöntemdir? Cevabı aranması gereken temel gerçeklik budur. Belki düşünce, bilim ve yöntem yoğunluğu yüzde onun tekelinde olduğu için başka türlüsü mümkün olmaz denilebilir. Ama bu tekel son tahlilde toplumsal artının gaspı, aşındırılması üzerine kurulmamış mıdır? En örgütlü ve ideolojik grup olması bu ayrıcalığını haklı kılar mı? Yüzde bir bile olsa, iyi örgütlenmiş bir zor, milyonları hükmü altına alabilir, milyonları bile yönetebilir. Söylediklerini en temel bilim ve yöntem olarak söyleyebilir. Bu gerçek, hakikat anlamına gelebilir mi? Bir avuç zorbayı ve tekelciyi kim hakikat olarak ilan ediyor? İlan edenlerin, mitoloji, din, felsefe, bilim ve sanat olarak sunanların, sermaye ve zorba şebekenin iktidarına bağlanması toplumsal hakikati (yüzde doksanın hakikatini) değiştirebilir mi? Sorunu böyle koymak gerektiği gayet açıktır. Hiçbir ideolojik, bilimsel, dinsel, felsefi ve sanatsal hegemonyanın bu gerçeği değiştirmeye gücü yetmez, yetmemelidir.

Tarihsel-toplumu bu ana yöntemin ışığında yapısal olarak incelediğimizde, çeşitli düşünce biçimleriyle (mitolojik, dinsel, felsefi, bilimsel ve sanatsal) ifadeye kavuşturmak istediğimizde, hakikatin boyutları çok daha görünür kılınacak ve anlam bulacaktır. Demokratik uygarlık, tarihsel-toplumun bu iki yönlü (yani yapısallığı, nesnelliği ve ifade tarzı olarak öznelliği içinde) anlatımı olan çok daha gelişkin bir sistematikliğe kavuşturulabilir. Toplumsal doğanın da kapsamlı tarihselliği ve bütünlüğü içinde sistemleştirilmesi mümkün ve gereklidir. Bilimsel devrimin, sosyal bilimin paradigmatik temeline bu sistematik analiz oturtulmalıdır.

Yöntem sorununa böylesi bir yaklaşım, toplumsal doğayı tüm tarihsel zenginliği ve bütünlüğü içinde daha çok sunma yeteneğindedir. İlk bakışta görülüyor ki,

a- Sermayesiz ve iktidarsız toplum mümkündür, ama toplumsuz sermaye ve iktidar mümkün değildir.

b- Sermayesiz ekonomi mümkündür, ama ekonomisiz sermaye mümkün değildir.

c- Devletsiz toplum mümkündür, ama toplumsuz devlet mümkün değildir.

d- Kapitalistsiz, feodalsiz, efendisiz toplum mümkündür; ama toplumsuz kapitalist, feodal ve efendi mümkün değildir.

e- Sınıfsız toplum mümkündür, ama toplumsuz sınıf mümkün değildir.

f- Şehirsiz köy-tarım mümkündür, ama köy ve tarımsız şehir mümkün değildir.

g- Hukuksuz toplum mümkündür, ama ahlaksız toplum mümkün değildir.

h- Kendi çalıp kendi oynayan kişi misali toplumu politikasız ve ahlaksız duruma düşürmek mümkündür. Ama o zaman toplum yeni Leviathan (ulus-devlet faşizmi) tarafından parçalanıp yutulmaktadır ki, toplumun ve insanın ölüm anı da böyle seyirlik olmaktadır. Soykırımın gerçekleştirildiği andır bu an. Michel Foucault'nun insanın ölümünü ilan ettiği andır bu an. Friedrich Nietzsche'nin toplumun ve insanın iğdişleştirilip cüceleştirildiğini, karıncalaştırıldığını söylediği, sürü ve kitle olarak ilan ettiği andır bu an. Toplumun M. Weber'in 'demir kafesi'ne kapatıldığı andır bu an!
Demokratik uygarlık paradigması bu anda devreye girmek durumunda ve zorundadır:

1- Tarım ve köy olmadan toplum sürdürülemeyeceğine göre, resmi uygarlık tarihi boyunca hep sömürü ve baskı konusu olmuş bu toplum kesiminin tarih boyunca gösterdiği direniş ancak politik toplum haline dönüşmesiyle kendi amacına kavuşabilir.

2- Sermaye ve iktidar tekellerinin üsleri olmadan kent mümkündür. Uygarlık tarihi boyunca sömürü ve baskının üsleri rolüne zorlanan kentin gerçek kurtuluşu, politik kent toplumu haline geliş ve demokratik yönetimle mümkündür. Tarihte çok zengin olan kentlerin demokratik ve konfederalist yönetimi daha da geliştirilerek, kanserolojik yapılar yığını olmaktan kurtarılabilir.

3- Ekonomi üzerine kurulu sermaye ve iktidar tekelleri daraltılıp ortadan kaldırılıncaya kadar ne ekonomik bunalımlar ne sorunlar tükenebilir. Başta işsizlik, açlık ve yoksulluk olmak üzere, çevre tahribatı, her tür gereksiz sınıflaşma, sosyal hastalıklar ve savaşların temel nedeni, sermaye ve iktidar gruplarının toplumsal artık-değer üzerinde pay kapma ve paylarını arttırma mücadelesidir. Toplumsal doğa tüm bu sorunlar ve hastalıklara karşı esnek zarla donatılmıştır ki, sermaye ve iktidar aygıtlarının sınırlandırılması halinde bile başarılı olabilir. Tarih eğer ekonomik ve sınıfsal açıdan yazılıp okunacaksa, ancak bu paradigma ile gerçek anlamına kavuşabilir.

4- Sermaye ve iktidar tekeli olmadan toplumun doğal hali, ahlaki ve politik toplumdur. Tüm insan toplumu doğuşundan sönüşüne kadar bu niteliği yaşamak durumundadır. Köleci, feodal, kapitalist, sosyalist toplum kalıpları toplumsal doğaya giydirilmek istenen elbise misali gerçeği ifade etmezler. Böyle iddialar olabilir, ama böyle toplumlar yoktur. Toplumun esas hali ahlaki ve politik olup, tarih boyunca sermaye ve iktidar tekelleriyle hep sıkıştırıldıklarından, sömürüldüklerinden, sömürgeleştirildiklerinden ötürü tam gelişme imkânı bulamamışlardır.

5- Demokratik siyasetin temel görevi, ahlaki ve politik toplumu özgür temellerde kendi işlevine kavuşturmak olabilir. Böylesine işlevsel olabilen toplumlar açık, şeffaf demokratik toplumlardır. Demokratik toplum ne kadar gelişmişse, ahlaki ve politik toplum da o denli işlevsel olabilecektir. Demokratik siyaset sanatı bu tür toplumları sürekli işlevsel kılmaktan sorumludur. Toplumları 'toplum mühendisliği'nce yaratmak demokratik siyasetin görevi değildir. Bu tür mühendislik liberalizmin sermaye ve iktidar tekeli oluşturma faaliyetidir.

6- Tarih boyunca uygarlık adına kurulan tüm krallıklar, imparatorluklar, cumhuriyetler, kent ve ulus-devletler tek ve toplu olarak, uzlaşmış ve rekabetçi halleriyle, hegemonik ve eşit duruşlarıyla özünde sermayenin iktidarlaşmış, devletleşmiş biçimleridir.

Ahlaki ve politik toplumun hedefi hiçbir zaman bu tür tekeller haline gelmek olamaz. Ancak onlardan ya bağımsız ya da koşullu barış içinde uzlaşma halinde yaşayabilir. Bu durumlarda demokratik uygarlıkla resmi iktidar uygarlıkları çeşitli biçimler altında uzlaşabilirler. Barış süreçleri bu koşullu uzlaşmalara dayandığından, diğer tüm tarih zamanları ya toplumların içinde ya üstünde sürekli savaş hali içindedir.

7- Toplum sürekli tekelci sömürü savaşlarına (içinde ve dışında) dayanmak durumunda olmadığından, çeşitli biçimler altında kendi demokratik uygarlığını (hem tarım-köy zemininde, hem kentin emekçileri içinde) geliştirmek durumundadır. Tarih sadece iktidar ve devletler yığınının (en insanlık dışı ve köhne yapılar ve savaşların aracı) toplamı olmayıp, ondan katbekat (her zaman toplumsal doğanın yüzde doksanın üstündeki varlığı) daha fazla demokratik uygarlık örnekleriyle doludur. Tüm aile, kabile ve aşiret sistemleri, konfederasyonları, kent demokrasileri (Bilindiği kadarıyla en çarpıcı örnek Atina'dır) ve demokratik konfederalizmleri, manastırlar, tekkeler, komünler, eşitlikçi partiler, sivil toplumlar, tarikatlar, mezhepler, iktidarlaşmamış din ve felsefe toplulukları, kadın dayanışmaları, yazıya geçirilmemiş sayısız dayanışmacı cemaat ve meclisleri vb. devasa toplumsal gruplar demokratik uygarlığın hanesine kaydedilmelidir. Ne yazık ki, bu toplulukların tarihi sistemlice yazılmamıştır. Hâlbuki gerçek insancıl tarih bu grupların sistematik ifadesi olabilir.

8- Resmi iktidar uygarlıkları sermaye ve silah tekelleriyle ideolojik hegemonyayı iç içe sürdürdüklerinden, demokratik uygarlığın ideolojisi hep zayıf ve sistemsiz kalmıştır. İktidarlarca sürekli bastırılmış ve saptırılmışlar, çoğunlukla yok edilmişlerdir. Nice bilge, bilim, felsefe, din, mezhep ve sanatçı teslim olmadıklarında, özgür vicdanın sesini dinlediklerinde en ağır cezaya çarptırılmış ve susturulmuşlardır. Bunun tarihinin yazılmamış olması olmadığı anlamında değildir. Demokratik uygarlığı sistematik bir tarihsel toplum ifadesine kavuşturmak başta gelen entelektüel görevlerimizdendir.

9- Dünya kapitalist sistemin son dört yüz yılındaki tüm ideolojik, idari, askeri, ekonomik, iktidar tekeli olarak ulus-devlet uygarlık sistemine karşılık, demokratik uygarlığın kent demokrasisi (İtalya'da) ve kon-federasyonları (Almanya'da), köylü isyanları ve komünleri, işçi isyanları ve komünleri (Paris Komünü), reel sosyalizm deneyleri (dünyanın üçte birinde), ulusal kurtuluş süreçleri (devlet ve iktidar olmayan halleri), çok sayıda demokratik partiler, sivil toplumlar, en son ekolojik ve feminist hareketler, tüm demokratik gençlik hareketleri, sanat festivalleri ve iktidar amaçlamayan yeni dinsel hareketlere kadar uzanan geniş yelpaze içinde yer alan hareketlerin, tam bütünleşmemiş de olsa, küçümsenmemesi gereken bir sistematiği vardır.

10- Günümüz ulus-devlet sistematiği ağır sorunlar yaşasa ve çatlaklıkları her gün artsa da, halen ulusal, bölgesel ve küresel alanda en güçlü sistematiğe sahiptir. Ulus-devletler (sayıları iki yüz'ü aşıyor), bölgesel birlikler (başta Avrupa Birliği, ABD-Kanada-Meksika, Güneydoğu Asya) ve küresel BM (Birleşmiş Milletler) ile temsil edilmesine karşılık, demokratik uygarlık sisteminin Dünya Sosyal Forumu gibi gevşek ve formsuz, devlet ve iktidar olmayan çeşitli emekçi ve halk birlikleri çok yetersizdirler. Yetersizlik ideolojik ve yapısal temeldedir. Bu yetersizliği gidermek için Dünya Demokratik Konfederalizmi, bölgesel ve yerel ulusal demokratik konfederasyonlar, bunların parti ve sivil toplum aygıtları geliştirilmek durumundadır.

DEMOKRATIK UYGARLIĞIN TARIH TASLAĞI

Özgür insan doğasının en temel özelliği, tarihini seçebilmesi ve tarihle yaşamayı bilmesidir. Tarih varoluşun, gerçekleşen sürecin yorumudur.

Özgür insan doğasının en temel özelliği, tarihini seçebilmesi ve tarihle yaşamayı bilmesidir. Tarih varoluşun, gerçekleşen sürecin yorumudur. Ne kadar farklı varoluşlar varsa o kadar tarih de olacaktır. Ama tarihsel farklılık, tarihsel birliğin olmadığı anlamına gelmez. Birlik olmadan farklılık anlam ifade etmez. Farklılıklar birliğe bağlı olarak olur. Mühim olan, birliği neyin temsil edeceğidir. İnsan türü söz konusu olduğunda, şüphesiz zekâ ve araç kullanma yetenekleri birliğe esas kılınabilir. Çünkü bunlar olmaksızın aralarında hiçbir fark yoktur. Bazen devlet, bazen demokrasi, ahlaki ve politik boyutlar, zihniyet biçimleri, ekonominin durumu farklı birlik temelleridir. Önemli olan, hangi farklılıkların hangi birlik temelinde geliştiğini tespit etmektir.

Demokratik uygarlığın temel birliği olarak ahlaki ve politik toplumu esas aldık. Anlaşılırlığı için tanımını ve yöntemini belirlemeye çalıştık. Şimdi de kısaca tarihsel gelişiminin taslağını çizelim:

a- Toplumsal doğa yaşamının yüzde 98'ine yakınının klan toplumu dediğimiz 25-30 kişilik birimler halinde süregeldiğini bilmekteyiz. Klanı toplumun kök hücresi olarak tanımlayabiliriz. Klan toplumu süreç içinde oluşan aile, kabile, aşiret, kavim ve ulus toplumunun tümünde hücre farklılaşmasına benzer biçimde yaşamını halen sürdürmektedir. Klan ister işaret dili, ister simgesel dil halinde bulunsun, temel toplumsal doğa tanımımıza göre ahlaki ve politik bir toplumdur. Elbette klanda çok basit bir ahlak ve politika vardır. Önemli olan var olmasıdır. Basitlik önemi ortadan kaldırmaz. Tersine önemin önemini kanıtlar. Hatta denilebilir ki, ahlak en güçlü ifadesini klan toplumunda yaşar. Adeta içgüdüselin ifadesi rolündedir. Ona (ahlaka) göre yaşamak varoluşun olmazsa olmaz koşuludur. Ahlakını yitiren klan dağılmış, dağıtılmış veya yok edilmiş klandır. Basit kurallarla ifadesi ancak yaşamsallığına yorumlanabilir. Kıyaslamak açısından denilebilir ki, günümüzde hukuk kuralları sıkça çiğnendiği halde topluma bir şey olmaz. Belki de hukukun tutuculuğu nedeniyle bu çiğneme daha olumlu bir rol bile oynayabilir. Klanda ise, kural bozulması topluluğun sonudur.

Politika için de aynı özellik belirtilebilir. Klanın toplayıcılık ve avcılık gibi çok basit iki işi vardır. Şüphesiz tüm klan üyeleri kendileri için hayati olan toplayıcılık ve avcılık üzerinde belki de bin kez tartışarak, danışarak, deney alışverişi yaparak, bazı üyelerini görevlendirerek en iyi, verimli biçimde toplayıcılık ve avcılık politikalarını oluşturup uygulamaya çalışmışlardır. Aksi halde yine yaşam mümkün olamazdı. Neyin nasıl toplanıp yenileceği en temel politikaydı, yani ortak işti (Politika ortak iş olarak tanımlanır). O halde klan toplumu çok basit, ama hayati bir politik topluluktu. Bir gün politika yapmazsa ölürdü. Politika bu nedenle çok hayati bir doku işlevselliğine sahiptir. Belki de diğer tüm özellikleri öteki primatlarla (insana yakın hayvanlar) benzerdi. Yegâne önemli farkları, basit ahlaki ve politik dokuyu geliştirmiş olmalarıdır. Araçlar bile ancak politika olduğunda devreye girer. Dilin gelişimi bile ancak ahlaki ve politik temelde mümkündür. Konuşma ihtiyacını hızlandıran unsurun işin yapılmasına ilişkin tartışma ve karar olduğunu hiç unutmamalıyız. Burada beslenme ihtiyacı ahlak ve politikanın temelinde yatar demek bana anlamsız gelmektedir. Şüphesiz tek hücreli amiplerin de beslenme ihtiyacı vardır. Ama amiplerin ahlakı ve politikasından bahsedemeyiz. İnsanın amipten farkı, beslenme ihtiyacını farklı ahlaki ve politik yaklaşımlarla sürekli geliştirme özelliğidir. Bu anlamda Marksist öğretideki "Ekonomi her şeyi belirler" ifadesi pek açıklayıcı değildir. Önemli olan, ekonominin nasıl belirlendiğidir. İnsan türünde bu durum ahlaki ve politik dokuyu, toplumsal alanı gerektirir.

Klan toplumunu bu temel özelliği nedeniyle demokratik uygarlık sistem tarihinin baş ve başlangıç köşesine oturtabiliriz. Sistem tarihi bu yönüyle insanlığın ömrünün yüzde 98'lik kısmına sahip kılınmaktadır. Ayrıca klan varlığını, belirttiğimiz gibi halen aile, kabile, aşiret, kavim, ulus, uluslararası topluluk ve hatta ulus-üstü topluluklarda ana hücre olarak sürdürmektedir.

Dördüncü buzul döneminin yaklaşık yirmi bin yıl önce çözülmesiyle Zağros-Toros sisteminde en muhteşem biçimiyle oluşan mezolitik (yaklaşık bundan 15000-12000 yıl önceki ara dönem) ve neolitik toplum (12000'den bugüne) klan toplumundan daha gelişkindiler. Ellerindeki araçlar ve yerleşme düzenleri gelişmişti. Nitekim ilk tarım ve köy devrimi bu süreçte oluştu. Zağros-Toros sistemi başat olmakla birlikte, insan topluluklarının yaşadığı birçok Afro-Avrasya mekânlarında da (Benim yorumum, bu gelişme Zağros-Toros neolitik toplumunun yayılmasıyla oluşmuştur) benzer toplumsal oluşumlar başlar. Toplumsal doğanın tarihinde muhteşem bir çağdır bu dönem. Simgesel dilin halen kullanılan ana biçimlerinin oluşumundan tarım devrimine (tohumların bilinçlice ekilip biçilmesi, hayvanların evcilleştirilmesi), köylerin oluşumundan ticaretin kökenine, anacıl aileden kabile ve aşiret örgütlenmesine kadar birçok gelişim bu tarihsel aşamaya denk düşer. Şüphesiz bu dönemin Yeni Taş adıyla anılması, gelişkin taş araçların varlığına işaret eder. İnsan zekâsının açılımı da muhteşemdir. Bugüne kadar damgasını vuran tüm araç ve gereçlerin kullanım esasları icat edilmiş gibidir. Tarihin ikinci uzun süreli dönemidir. Kalan yüzde iki'den biri bu döneme aittir. Toplum yine esasta ahlaki ve politik toplumdur. Henüz hukuk ve devlet yoktur. İktidar tanınmamaktadır. Ana'ya kutsallık atfedilmekte, kadın tanrıça imgesi yükseltilmektedir. Kutsal tapınak ve mezar dönemine geçilmiştir. Ölüleriyle aynı mekânda iç içe yaşayacak kadar tarihsel yaşarlardı. Halen kalıntılar bu gerçeği adeta gözümüze sokmaktadır. İlkel değil gerçek, hakiki insanlarla karşı karşıyayız.

Demokratik uygarlık tarihinin ikinci ana dönemi böyle çizilebilir. Saf demokratik uygarlık değerleriyle temsil edilir bu dönem. Ahlaki ve politik toplumun simgesel dil ve aklın gelişimiyle köy ve kabile çapında demokrasiyi en görkemli biçimde yaşaması belki bazı düşüncelerce yadırganabilir. Ama gerçek böyledir. Ahlaki ve politik olanın en saf demokrasi olduğu dönemdir. Artı-ürün olanakları artınca, bu durum toplumun üzerinde önce hiyerarşik güçlerin, daha sonra kent merkezli uygarlık güçlerinin sistematik baskı ve sömürüsüne yol açacaktır.

b- Yazılı tarih denen uygarlık anlatıları (her tür mitolojik, dinsel, bilimcil anlatım), tarihi yaratıcının emriyle başlatır. Bahsedilen tarih yaklaşık son beş bin yıllık tarihtir. Sosyolojik çözümlemeyi derinleştirdiğimde ve benzer yaklaşımlarla pekiştirdiğimde, bu tarihsel tasarıların ideolojik kökeninin kesinlikle baskı ve sömürüyü kutsallaştırmaya dayandığını belirtebilirim. Bugünün sözde bilimsel ekonomi-politiği de dahil, yapılan iş, toplumun gelişen emek niteliğiyle sağladığı artık-değer, hatta toplumun yaşam değerleri üzerine kurulu bir ideoloji geliştirmektir. Gerçeğin gizlenmesi için çok büyük ideolojik çaba ve zor kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kent-sınıf-devlet inşası aynı zamanda büyük ideolojik inşaların dönemidir. Temel işlevleri yaratılışı, oluşumu farklı göstermek, tanrısallık imgesi içinde rahibin, güçlü adamın, yöneticinin başarısı olarak yansıtmaktır.

Demokratik uygarlık tarihi öncelikle bu ideolojik perde ve barajlamaları aşmak durumundadır. Ancak o zaman sadece aileyi, tarım-köy toplumunu, kabile ve aşiret yapılanmalarını değil, kent-sınıf-devleti, daha önce kurulan ve halen sürüp giden hiyerarşik iktidarı, ilk kadın sömürgeleşmesini de daha iyi anlayabiliriz. Paradigma değişikliği bu anlam gücünü çok geliştirecektir.

Şüphesiz kent-sınıf-devlet üçlüsü olarak farklılaşan uygarlık şebekesi halindeki tekelci sermaye toplulukları dışında, onunla çelişkili de olsa, demokratik uygarlık yeni bir aşama halinde devam etmektedir.

Kent ile kır arasında çelişki oluşmuştur. Fakat kent ve kırın birbirini bütünleme eğilimi daha ağır basmaktadır. Demokratik uygarlığın kent uzantıları (köleler, zanaatkârlar, kadınlar) olmakla birlikte, kentin de kır uzantıları bulunmaktadır. Özellikle güçlenmiş bulunan hiyerarşik yapı, kent-devlet yönetiminin kırdaki işbirlikçileridir. Çelişki ve çatışma aslında maddi çıkarları farklılaşmış bu iki toplumsal blok arasında geçmektedir. Komünal, ahlaki ve politik toplum güçlerini ifade eden demokratik uygarlıkla kentte köle işçiliği, kırda kabile ve köy talanları ve ganimetleri üzerine kurulu sermaye ve devlet tekelli uygarlık arasında şiddetli ideolojik, askeri ve idari çatışmaların varlığı yoğun olarak gözlemlenmektedir. Ayrıca kent yönetimlerinin kendi aralarında da sürekli pay kapma savaşları vardır. Sümer destanlarındaki kent ağıtları, ezgiler çatışmaların ne denli şiddetli geçtiğini hissettirmektedir. Kabile ve aşiret yapılanmalarının büyük oranda kent kökenli uygarlık saldırıları altında şekillendiğini belirtmek mümkündür. M.Ö. 4000-3000'lerde varlığına tanık olunan etnik yapılanmalar bu dönemin ürünü olsa gerekir. Sümerler ve Mısırlıların bunlara ad taktıklarını biliyoruz. Sümerler kuzey ve kuzeydoğusundakilere Uryan, Aryen (tepe, dağ ve toprak, çiftçi kökenliler), batıdakilere Amorit (Semitik kökenliler, Sümerleşmemiş proto-Araplar), Gutiler, Kassitler derken, Mısırlılar Sina Çölünden gelenlere Apiru (Çölden gelen tozlu insanlar) demekteydi. İbrani isminin de Apiru'dan türediği kabul edilmektedir. Kentlerin ve kulelerin etrafında surların örülmesi, karşı toplumun varlığını en iyi belirleyen kanıtlardır.

Toplumun sınıf temelli uygarlığı kolay kabul etmediği çatışmaların şiddetinden yeterince anlaşılmak-tadır. Bazen köy ve hatta uygarlık merkezlerinin toptan yakılmaları (Arkeolojik kayıtlar bu konuda çok örnek vermektedir) izlenmektedir. Mezopotamya çok katlı höyüklerin defalarca yakılmış yerleşim mer-kezleriyle doludur. Bu dönemden kalma mitoloji ve edebiyat, ağırlıklı olarak bu gerçekleri yansıtmakta-dır. Homeros'un İlyada'sı üçüncü dereceden bir versiyon olarak, bu Mezopotamya kökenli destan gele-neğini yansıtmaktadır. Hesiodos ise benzer bir versiyon yaparak, Sümer tanrı panteonu'nu Olympos panteonuna dönüştürmüştür. Savaşların krallar şahsında tanrıların savaşı oldukları, dönemin tüm destan geleneğinde mevcuttur. Tanrı-kralların özdeşliği çok belirgindir. Firavun ve Nemrut unvanları bu özdeşliğin çarpıcı örnek ifadeleridir. Savaşlardan beklenen köy toplumlarının ekonomik talanı ve esirleştirme iken, kabilelere karşı da benzer seferler söz konusudur: Esir ve ganimet eşyalar. Uygarlıklar ayrıca birbirlerini de talan ve esir etmeyi temel kazanç kapısı saymaktaydılar. Uzlaşma ve ihtilafların maddi çıkara dayalı yapıları günümüze kadar devam etmiştir. Her şey "Kim daha büyüktür?" hesabına dayanmaktaydı. Gökteki tanrı birliğinin esas olarak yerdeki en büyük krallığın imgesel hali olarak tasavvur edildiği çok açıktır. Osmanlı sultanlarının bile kendilerini Zilullah (Tanrının yeryüzündeki gölgesi) olarak adlandırmaları bu gerçeği kanıtlamaktadır.

Bu tarihi dönemde temel çelişkiyi dar sınıf temelli olarak sunmak büyük eksiklik olacaktır. Köle sını-fının efendilerinin ve tapınağın en uysal hizmetkârları, hatta bedenlerinin uzantıları olarak hareket ettik-leri müşahede edilmektedir. Savaşanlar, köleleşmeyi reddeden aşiret ve kabile topluluklarıyla köylüler-dir. Bir de tekelcilerin kendileri için pay kapma savaşları sıkça yaşanmaktadır. M.Ö. 1500'lere doğru Hitit, Hurri-Mitanni ve Mısır uygarlıkları arasında hegemonik mücadelenin başladığı görülmektedir. M.Ö. 1500'lü yıllar Ortadoğu'da ilk defa merkezi uygarlığın oluşum dönemidir. M.Ö. 1500-1200 dönemi tarihin ilk görkemli kent çoklukları arasındaki rekabetçi yarış ve hegemonyacılığa yükseliş örneğini sunmaktadır. Bu dönem tarihin çok hareketli ve görkemli bir dönemi sayılmaktadır. Kabile, aşiret ve köy toplumları da gelişmelerini sürdürmektedir. Ticaret ilk defa etraflarında imparatorluk inşa edilecek denli önem kazanmıştır. Asur ve Fenike kendi güçlerini esas olarak ticaret tekelinden almaktaydılar. M.Ö.

1500'lerde Çin ve Hint uygarlıkları ilk adımlarını atarken, tüm Avrupa, Asya'nın diğer kısımları, Afrika ve Amerika daha neolitik toplumla tanışma ve yaşama durumundaydılar. Tarihte en çok merak ettiğim iki dönem, M.Ö. 6000-4000 neolitiğiyle, tarım-köy toplumuyla M.Ö. 1500-1200'lerin kent yaşamı, kent toplumudur. Bu dönemlerin oluşum temposu ve destansı anlatımlarının orijinalliği, yaratıcılığı çok ilgi çekicidir. Destansı kahramanlıklarla tanrısallıklara ilişkin kavramsallaştırmaların ağırlıklı olarak bu dönemlerden kalma olduğuna inanmaktayım.

Uygarlıkların zaman ve mekânsal yayılım ve gelişim dönemlerine ilişkin sıkça yaptığım değerlendir-meleri bir özetlemeyle şöyle ifade etmem mümkündür:

1- Dicle ve Fırat'ın beslendiği Zagros-Toros dağ sisteminin ovalarla birleştiği, doğal bir sulama iklimi-ne ve çok zengin bir bitki ve hayvan türlerine sahip olduğu alanlarda M.Ö. 15000-12000'lerde görkemli bir avcı ve toplayıcı toplumdan (Urfa'daki Dikilitaş tapınağı bu süreci açıklayıcı niteliktedir) sonra başla-yan tarım-köy toplumu, M.Ö. 6000'lere kadar emekleme ve tam yerleşikliğe geçiş aşamasındadır. M.Ö. 6000-4000 arası tarım-köy toplumu en yaratıcı dönemini yaşamaktadır. M.Ö. 5000'lerden itibaren her tarafa kendini ihraç etmektedir. Çok az göçmen, çoklukla kültürel ihraç söz konusudur. M.Ö. 5000-4000 döneminde Aşağı Mezopotamya'da sulu tarım etrafında yükselişe geçen El-Ubeyd kültürü, Kuzey Mezo-potamya üzerinde karşı kolonici siyasete başlayacak kadar güçlenmiştir. M.Ö. 4000'lerde Yukarı Mezopotamya'da bu kültürün kolonyal yayılışına tanıklık eden arkeolojik kalıntılar vardır. Fakat bölgenin öz kültürü hala başat özelliğini korumaktadır. Uruk Çağı M.Ö. 4000-3000 döneminde yükselir. Kentin doğuşunu temsil eder. Gılgameş Destanı bu büyülü gelişmeyi konu edinmektedir. Kuzeye doğru benzer bir yayılım göstermektedir. Her iki dönem muhtemelen dokuma, çanak çömlek ve tarımsal üretimi verimli kılarak hamle üstünlüğünü ele geçirmiştir. M.Ö. 3000-2000 dönemi klasik Ur Hanedanları dönemidir. Ayırt edici özelliği, kentlerin çoğalması ve aralarında şiddetli ve sürekli paylaşım kavgalarıydı. Bunlara ilk tekelcilerin yeniden paylaşım savaşları da denebilir.

2- Mezopotamya merkezli neolitik dönemin M.Ö. 4000'lere doğru Çin'e, Hind'e, tüm Avrupa'ya ve Af-rika'nın kuzey ve doğusuna hamle yaptığı düşünülebilir. M.Ö. 4000-2000 dönemi bu alanlarda neolitik toplumun iyice yerleşme dönemiydi. Güç kazanan Avrupa ve Kafkasya kökenli neolitik toplulukların M.Ö. 2000'lerden sonra tersine bir dalga yaptıkları izlenmektedir. Kuzeyin sarışın, yeşil gözlü insanlarının, ilk büyük kabile boylarının saldırı ve göçlerinin Anadolu'dan Hindistan'a kadar dalgalar halindeki akışı, önemli bir tarihi alt üst oluş sürecidir. Akınlar Mezopotamya'nın ve Mısır'ın uygarlık merkezlerine kadar uzanmıştır. Ayrıca M.Ö. 4000-2000'lerde hem Semitik kökenli Arabistan kabileleri, hem dağlık Aryen kabileleri de uygarlık merkezlerine dalgalar halinde saldırılarda bulunmuşlardır.

Tarihin bu ilk kolonyalizm ve anti-kolonyalizm yayılım hareketlerinde her iki uygarlık tipinde de ge-lişmeler yaşanmaktadır. Kabilelerin hiyerarşik kesimleri devletleşme sürecine girerken, birçok kabile üyesi köle sınıfına kattırılmaktadır. Kabile ve aşiret saflarında ayrışma yaşanmaktadır. Bir yandan yeni kent uygarlıkları türerken, diğer yandan kabile ve aşiret örgütlenmeleri ve dayanışmaları güçlenmekte-dir.

3- M.Ö. 2000-1500'lerde Sümer ve Mısır'ın klasik dönemleri sona ererken, Babil, Asur, Hurri-Mitanni-Hitit ve Mısır Yeni Hanedanlık dönemlerinde uygarlıklar arasındaki ilişki ve çelişkilerin çok yoğunlaştığı bir dönem söz konusudur. İlk defa merkezi hegemonik uygarlık dönemi başlamıştır. Küreselleşmenin farklı bir dönemi söz konusudur. Uygarlıktan aldıkları teknik ve diğer alışkanlıkları uygarlık merkezlerine karşı kullanan kuzeyin kabile boylarıyla Ortadoğu'nun dağ ve çöl kabileleri de saldırılarını aralıksız sürdürmektedir. Silahlanma teknolojisinde tuncun yerine demirin geçmesi birçok yeni gelişmeye yol açacaktır. İlk defa maden arayışı ve ticareti büyük önem

kazanacaktır. Kale ve sur yapımında büyük artış vardır. Kalelerin ilk görkemli örnekleri bu dönemin ürünüdür. Ticaretin rolü de zirve yapmaktadır. Asur ve Fenike'nin büyük yükselişi ticari tekellerin ürünüdür. Kuzeyden İskitler ve Dorların, güneyden Aramilerin savaşçı kabilelerinin saldırısı altında M.Ö. 1500-1200 yılları arasında uygarlık büyük darbe alır. M.Ö. 1200-800 dönemi daha çok gerileme dönemidir. Ayakta kalan tek güç Asur İmparatorluğu'dur.

4- Grek-Roma, ilkçağın son büyük klasik çağ uygarlığı olarak, kendi dönemlerine kadar her iki uygar-lık (Mezopotamya ve Mısır) sisteminin tüm miraslarını özümsemiş gibidir. M.Ö. 1000 - M.S. 500 dönemini kapsayan bu uygarlık süreci Asya, Afrika ve Avrupa üzeri yayılımını sürdürmüş ve içinde ayrıca klasik bir çağ oluşturarak katkısını yapmıştır. Mitolojik çağ önemini yitirirken, dinsel, felsefi, hatta bilimsel gelişimin yeni orijinal çıkışları yaşanmıştır. Sermaye ve iktidar tekellerinin zirvesini oluşturan Roma İmparatorluğu, içte yoksulların Hıristiyanlık partisiyle, dışta dört taraftan akan kabileler ve kavimlerin direniş ve saldırılarıyla, yani demokratik uygarlık güçlerinin darbeleri altında dönemini ve tüm ilkçağı beraberinde kapatmıştır.

c- Tarihsel süreç içinde uygarlıklar bakımından konumu en çok güçlük yaratan İbrahimî dinler gele-neğidir. Üç temel din olarak nasıl bir uygarlığa oturtulacakları halen tartışmalıdır.

Uygarlık çözümlemelerim temelinde üzerlerinde oldukça yoğunlaşmaya çalıştığım bu gelenekleri, iki temel uygarlık gücü arasında orta bir yol tutturmaya çalışan (tıpkı günümüzün sosyal demokrat hareketleri gibi), tipik uzlaşıcı, eklektik bir hareket olarak tanımlamaktayım. Simgesel olarak her ne kadar İbrani kabilesinin önderliğinde yönetilen bir hareket diyorsam da, ırkî anlamdan ziyade, ideolojik yönü güçlü olan bir hareket olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Görünüşte bir kabile hareketi gibi sunulmakla birlikte, özünde tüm Ortadoğu kökenli demokratik ve devletli uygarlıkların orta yolcu bir değerlendirmesi yatmaktadır. Ne tam sınıf hareketi, ne de kabile hareketidir. Ayrıca ne tam ideolojik ne de tam ahlaki ve politiktir. Her bakımdan orta yolcudur. Hz. İbrahim'in çıkışından (M.Ö. 1700'ler, Adem-Havva'ya kadar taşırsak, Sümer ve Mısır uygarlık çıkışlarına kadar dayandırılabilir) günümüzdeki izlerine kadar bu özelliğini hep korumuştur. Ama sürekli hem her iki uygarlığa ilham vermiş, hem de güçlerini onların mirasından (maddi ve manevi güçlerini kastediyorum) koparmıştır. Dolayısıyla hem dostluklarını, hem de düşmanlıklarını kazanarak tarihsel gelişmelere yol açmışlardır.
Uygarlık anlatımlarının mitolojik çağını kapatıp dinsel çağının öncülük rolünü üstlenen İbrahimî din-ler, yeni uygarlık paradigmamız altında daha anlaşılır kılınabilir. Mitolojik çağın en belirgin anlatımı tanrı-kral anlatımıdır. İlkçağların anlatım dilinin mitolojiyle yüklü olduğunu unutmamak gerekir. Bugünkü gibi rasyonaliteyi aramak beyhude bir çabadır. Tüm eşya, olgu ve olaylar mitolojik dille anlatılır. Ani-mizmin (doğanın canlılığı üzerine kurulan inanç) derin etkisi altında oluşan Sümer Çağı mitolojisi, doğa-nın canlılığını (Klanların dini demek mümkündür) biraz dönüştürüp ilk defa tanrısal olan ve olmayan doğa biçiminde bir ayrıma girişti. Tüm içeriğini Yukarı Mezopotamya neolitik toplumundan alan Sümer rahipleri, ana-tanrıça anlatımı yerine baba, erkek-tanrı mitolojisine ağırlık verdi. Toplumdaki büyük maddi dönüşümün (önce erkek ağırlıklı hiyerarşik düzen, ardı sıra ve birlikte devlet biçiminde otorite) yeni mitolojik ideoloji yansımasına muhteşem Enki çıkışında rastlamaktayız. Uruk Tanrıçası İnanna (Kö-kenini Yukarı Mezopotamya'nın Ana Tanrıçası Star-İştar'dan almaktadır) ile Eridu Tanrısı Enki (İlk erkek şehir tanrısı) arasındaki mücadele bu konuda çok çarpıcıdır. Bütün tanrısallık haklarının neden ana-tanrıçaya ait olduğunu (Ünlü 104 Me'ler, doksan dokuz erdem, yetenek, icat, sanatın kadın yaratımı olduğunu iddia etmektedir) kanıtlamaya çalışan İnanna'ya karşı Enki, bunun önemini yitirdiğini, uysallığının kanıtı olarak babasını (Kendisini baba-erkek-tanrı ilan ederken, eski kadın Tanrıça İnanna'yı artık kızı-karısı konumuna düşürmüştür) dinlemesini vaaz etmektedir. Günümüzün tüm seküler, laik, dini ve bilimci vaazlarına nasıl da benziyor! Ben şahsen tüm bu kesimlerin ilk tanrısının Enki olduğuna inanırım. Enki orijinaldir, diğerleri versiyondur (kopyadır).

Özellikle Olympos tanrıları üçüncü, dördüncü sırada yer alırken, Roma tanrılarıyla birlikte mitolojik tarzıyla anlatım söner.
Bilindiği üzere İbrahim'e mal edilen öyküye göre, Urfa Nemrut'unun Panteonunda bulunan tanrı-putlarını kırması üzerine ateşe atılmakta, sonra ateşin yerinde tanrısal mucizeyle kutsal göl oluşmakta, barınma olanakları güçleşince Kenan illerine doğru (aslında Babil uygarlık sahasından Mısır denetimin-deki sahaya) hicret etmektedir. Muhtemelen tipik bir iltica olayı yaşanmıştır. Yine muhtemelen yerel bir kabile önderi olan İbrahim, şehir yöneticisi Nemrutla ihtilafa düşmüştür. İhtilafın mal, mülk ve ticaret konusunda olduğu açıktır. O dönemde Babil ve Mısır uygarlığı arasında ilk defa hem rekabet, hem de canlı bir ticari alışveriş dönemi başlamıştır. Bu rekabetten ötürü İbrahim gibi binlercesinin geleneksel çıkarları darbe yemektedir. İlticanın maddi temeli budur. Kenan illeri her iki uygarlık arasında nispeten yarı-bağımsız durumdadır. Hegemonyanın üzerinde yoğunlaşmasını arttırdığı dönemde göçe, hicrete başlaması söz konusudur. Olay muhtemelen benzer binlerce göçün dönem diliyle ortak bir anlatıma dönüştürülmesini simgelemektedir. Bütün göstergeler, iki büyük uygarlık (Babil ve Mısır Yeni Hanedanı) döneminin tanrı-kral unvanları olan Nemrut ve Firavun döneminde çıkarları sarsılan ara, orta yerdeki yerel kabile ve beyliklerin onlarla çelişki ve çatışmalarını öykülemektedir. Nemrutlar ve Firavunların kendilerini tanrı olarak sunmalarını reddettikleri gibi, put temsillerini de fırsat bulduklarında kırarak protesto etmektedirler. Özcesi, maddi çıkar çatışması ideolojik mücadele olarak yansımaktadır.

En az üç bin yıllık bir tanrı-kral ideolojisiyle mücadele kolay değildir; çok büyük cesaret ve yetenek ister. İbrahim'in Urfa'daki direniş eyleminin mucizesel anlatımı önemini bu gerçeklikten almaktadır. İlk defa kullar tanrıya karşı çıkmaktadır. Eşi görülmemiş, mucizevî olay budur. Hem maddi eylem, put kırımı vardır; hem de yeni ideolojik arayışlar söz konusudur. Yeni tanrıyı nerede ve nasıl bulacağı, bir anlamda kendi fikri ideolojik tasarımlarını nasıl oluşturacağı büyük bir tartışma konusudur. Bu, yüzyıllarca süren bir tartışmadır. İbrahim, kendini esinleyen sese ilk defa "Wa hewe" –Bu odur- (Yahweh) demekle kendi tanrısını bulduğu ideasındadır. Kelime Aryen köke benziyor. Urfa'da o dönem Aryen kabileler daha ço-ğunluktadır ve inisiyatif onlardadır. İbrahim'in bu kabilelerle bağı halen tartışılmaktadır. 'Wa hewe' de-nip Yehova'ya geçildiği güçlü olasılıktır. Yehova, İbrahim'in ilk tanrısıdır; Aryen kültürel kökenli olma ihtimali yüksektir. Kenan illerine geçtikten çok sonra El, Ula, Allah tanrıcılığına dönüşüm yapıldığı bilin-mektedir.

El, Semitik kökenlidir; çölün engin ortamında kabile yeknesaklığının benzerlik, birlik özelliğini ve öz-lemini yansıtmaktadır. Musa'da ikinci büyük ilham On Emir'le ifadesini bulacaktır. Sina Dağı'ndaki tanrı-sal buluşma, aslında Musa'nın önderi olduğu kabilenin çok ağırlaşan sorunları karşısında arayışını ifade etmektedir. On Emir'in kabileyi düzenleyen tipik kurallar olduğunu göz önünde tutarsak çözümlemeyi daha da geliştirebiliriz. Gelenek İsa'da da yenilenecektir. Hz. Muhammed aynı türden bir buluşmayı (Tanrıdan ilk vahyi aldığı Hira Dağı) Mekke ortamında gerçekleştirecektir. Benzer buluşmayı birçok peygamberin gerçekleştirdiği Kutsal Kitaplarda rivayet edilmektedir. Açık ki, dönemin önemli aşamalarında yol gösterici düşünce ve eylemin geleneksel anlatımlarıyla karşı karşıyayız. Anlatım böyledir. Kutsal metin, peygamber tarzı dediğim sosyal ve doğasal (Birinci ve İkinci Doğa) olgu ve olayların dönemin anlatım dili (retoriği) ile ifade edilmesini yansıtmaktadır.

Konumuz açısından tarihsel bir aşamayı ifade ettiklerini rahatlıkla belirtebiliriz.

1- Dönemin ve tarihin ilk iki büyük tanrı-krallıkla yönetilen uygarlığına karşı çıkılmaktadır. Kulların ilk tanrısal başkaldırısıdır.

2- Yeni bir ideolojik ifade yaratılmaktadır. Tanrı-kralların da basit insanlar oldukları, tanrının ise in-san olmadığı ve her şeyin asıl yaratıcısının O olduğu ("Bu O'dur" ünlü deyişi bu büyük esini ifade eder), ancak O'nun tanrı, Rab (efendi) olabileceği söylemleştirilmektedir.

3- Tanrı-kral'a değil, ancak O'na baş eğilebilir.

Yeni ideolojinin ana ilkeleri böyledir. İbrahimî din dediğimiz müthiş külliyatın temelinde bu üç mad-dede özetlenen ifadeler yatmaktadır. Toplumun geniş kesimleri, birçok tarihsel deneyimden sonra, üst tabakanın bizzat kendilerini tekelleştirmekle yetinmeyip tanrılaştırmalarına giderek daha çok karşı çıka-rak, kendi öz çıkarlarına daha yakın bir kutsallık, bir tanrısal söylem geliştirmiş oluyorlar.

Ahlaki ve politik toplum açısından meydana gelen değişimi açıklamak çok daha önem taşımaktadır. Önceki iki bin yıllık (M.Ö. 3500-1500) tanrısal-krallık çağının toplumunda, ahlaki ve politik toplum büyük darbe yemiştir. Özellikle ana-tanrıçanın ve tüm klan ve kabile döneminin daha samimi, doğayla ayrımsız, eşit ve canlı ilişkilerini ifade eden 'doğa tanrıcılığı' yerine, kul-tanrı ayrımını (özünde köle-efendi sınıf oluşumunu) katıca ifade eden büyük yer, gök, deniz yaratıcısı erkek mitolojik tanrıların egemen kılınma-sı, ideolojik alanda da büyük darbe yenildiğini çok açıkça yansıtmaktadır. Maddi ve manevi kültürde bü-yük dönüşüm söz konusudur. Mitolojik anlatılar bunun ifadeleriyle doludur; doldurulmuştur.

Açık ki, bu uzun tarihi dönemde toplumsal doğa üstünde büyük bir maddi çıkar şebekesi ve ideolojik örtü yayan rahip-kral-komutan üçlüsü, ahlaki ve politik toplum doğasına büyük darbe indireceklerdir. Bu paradigma ile baktığımızda, iki bin yıllık dönemin toplumunu da iyi kavrayabiliriz. Kavramlaştırmak çok güç bir iştir; büyük emek ister. İbrahimî geleneğin oluşturduğu paradigma da şüphesiz geçmişte yaşanan en az iki bin yıllık Nemrut ve Firavunlar dönemini yeniden kavramlaştırırken, daha insani ve makul bir anlatıma (dine) geçiş yapmaktadır. Yeni dinsel anlatım da elbette metafiziktir. Günümüz rasyonalitesinin, sosyal biliminin hayli uzağında ve farklılığındadır. Ama yine de çok önemli bir tarihsel çıkıştır. Eski dönemin güçlü ahlaki ve politik toplumuna tam dönüş söz konusu edilemez. Ahlakın tamamen din olarak sunulduğu, On Emir'den de gayet iyi anlaşılmaktadır. Musa'nın On Emri, din adına büründürülmüş apaçık ahlak ilkeleridir. İnanç yönleri ikinci planda ve zayıftır. Demek ki, ahlaki ve politik topluma ilişkin bu çok önemli dönüşüm, bu dönemde ahlakın yerine dinin geçirilmiş olmasıdır. Eskinin daha sade ahlaki ve politik yaşamı her tarafı kuşatan bir tanrı anlayışıyla örtünür kılınmıştır. Yaşamın daha gelişkin bir dinsel örtüye bürünmesi söz konusudur.

Soruşturulması gereken temel konu, dinselleştirilmiş ahlak ve politikanın ne denli uygarlık (devletli-sınıflı-kentli) karşıtı olduğu veya kendisinin yeni bir uygarlık oluşturup oluşturmadığıdır. Bugün özellikle Türkiye'de ve Ortadoğu'da sürdürülen laiklik-İslami uygarlık tartışmasının temelinde bu tarihsel geçmiş yatmaktadır. İbrahimî dinlerin günümüze kadar geçirdikleri evrimi göz önüne getirdiğimizde, iki yönlü cevap vermek mümkündür.

Üst tabakada yansımasını bulan birinci eğilim, daha ilk dönemlerinde Nemrut ve Firavun iktidar ger-çekliğini yeni bir ideolojik örtü altında (bizzat tanrı olmak yerine tanrı elçiliği, gölgeliği, vekilliği olarak) sürdürmeyi esas alan kesim olarak (tıpkı sosyal demokratların sağ kesimi gibi) yerel krallık ve beylikler oluşturma peşindedir. İbrahim'in hem ticaret, hem kabile önderliğini birlikte sürdürmesi konumunu aydınlatmaktadır. Yerel bir beylik ve krallık arayışında olduğunu tespit etmek zor değildir. Basit bir Nemrut kulu olarak kalmak istemiyor. Bunu hem dini hem de ahlaki ve politik açıdan aşağılık buluyor. Musa'nın bizzat kendisinin bir muhalif prens olması ihtimali yüksektir. Yoksul, yarı-kölelik koşullarında yaşayan, tam Mısırlılaşmamış, farklı

özelliklerini koruyan İbrani (Doğu'dan gelen tozlu adamlar, kabileler anlamındadır) kökenlilere dayanarak isyan ediyor. Kutsal Kitap'taki anlatımıyla çok zorlu geçen Firavunla görüşmeler sonunda Mısır'dan ayrılmayı veya gizlice hicret etmeyi (Hz. Muhammed'in benzer çıkışı) başarıyor. Kırk yıllık çöl öyküsü yeni bir beylik, emirlik kurmakla geçiyor. Kural geliştiriyor. Hayal edilen 'vaat edilmiş topraklar'ı arıyor. Bilindiği üzere, bu ütopya M.Ö. 1000'ler civarında bugünkü İsrail-Filistin alanında Samuel, Davut ve Süleyman peygamberlerce gerçekleştiriliyor. Asıl ideolojik önderliği rahip Samuel'ler yapar. M.Ö. 1000'lerden sonra benzer birçok beylik ve krallık oluşur. Günümüzün iki büyük bloğu arasındaki küçük ulus-devlet örneğini çağrıştırıyor. Bu eğilim benzer örnekler halinde bugün de özellikle Latin Amerika ve birçok alanda farklılaşmış olarak devam etmektedir.

İkinci eğilim, daha yoksul ve radikal kesimin anti-uygarlık eğilimidir. Uygarlaşmanın durumlarını da-ha da ağırlaştırdığının farkındalar. İlk İsrail-Yehuda Krallığında bile bu çelişki yoğun yaşanmıştır. Rahip Samuel'lerin krallaşan önderlere şiddetli muhalefeti kısmen bu gerçeği yansıtmaktadır. İsa'nın çıkışında durum daha da açıklığa kavuşur. İbrani kavminde bile döneminde sınıfsal ayrışma derinleşmiştir. Roma işbirlikçisi üst tabaka temsilcileri, Yahudiye Krallığı sahipleri olarak, İsa'yı altlarını oymakla itham edip hem yakalatıyorlar (İsa'yı ihbar eden Yehuda İskaryot, Roma işbirlikçisi bir Yahudidir. On üçüncü hava-riydi) hem de çarmıha gerdirtiyorlar. İsa'nın çarmıha gerilmesinde Roma temsilcisi Vali fazla ısrarcı de-ğildir; Yehuda krallık temsilcileri çarmıha gerilmesini daha çok talep ediyorlar. İsa'nın sadece İbranilerin değil, Romalıların ve Perslerin yoksullaştırdıkları tüm kavimlerin (başta Grekler ve Asurlular, Ermeniler, o dönemin uygarlık kurmuş kavimleri) yoksullarını temsil eden ilk büyük inter-kavimci partinin simgesi olarak kabul gördüğü açıktır. Klasik uygarlığa karşıt yeni bir hareketin gelişmesi söz konusudur. Tam üç yüz yıl yeraltında her türlü açlık ve işkenceyi göze alarak anti-Roma, anti-Sasani bir hayat sürdürmüşler-dir. Daha sonra politikleşen üst yönetim (rahipler konseyi, konsülü) Roma İmparatoru Konstantin döne-minde resmen işbirliği ederek, Bizans'ta inşa edilen ikinci büyük Doğu Roma'nın ideolojik organı haline gelir.

Buna karşılık yoksul ve radikal kesimlerin mezheplerinin şiddetli bir direnişi vardır. Bu durum uzun yüzyıllar sürdürülmüştür. Ariusçular, Süryaniler, Gregoryanlar önemlidir. Açık ki, sınıf mücadelesinin, hatta baskı altındaki kabile ve kavimlerin dinsel örtü altında ahlak ve politik toplum mücadelesi bu uzun yüzyıllar boyunca bütün hızıyla sürdürülmüştür. Hıristiyanlık'taki İsa'nın tanrının doğasından mı, yoksa insan doğasından mı oluştuğu tartışması mezhep farklılaşmasında temel etkendir. Kökeni Sümer mitolo-jisine dayanır. Üst tabakanın kendini tanrı soylu ilan etmesine karşılık, aşağı tabakaların asla tanrısal soydan olmayacak (Hatta tanrı dışkısından yaratılmış oldukları biçimindeki efsane bu gerçeği ifade eder) tarzdaki söylemleri İbrahimî dinleri de uzun boylu etkilemiştir. Hz. Muhammed'in tavrı nettir: İnsan tanrı değil, ancak tanrının elçisi olabilir. Yoksul tabaka kökenli mezhepler (Ariusçular) İsa'nın insan soylu olduğunu idea ederken, iktidar işbirlikçiliğine oynayanlar daha çok tanrı soylu ideaya eğilim gösterirler. Meselenin özü sınıflaşmayla ilgilidir. M.Ö. 3000-1500'lerde yerel inanışlarıyla ve dönüştürülmüş resmi mitolojik inanışlarla sürdürülen anti-uygarlık mücadelesi hem sınıfsal, hem etnik özellikler taşır. Özgürlük özlemleri nettir. Zagros-Toros alanındaki Aryen kökenli kabile ve aşiretlerin büyük mücadele vermeleri, daha sonra gerek M.Ö. 2150'de Akad sülalesini yıkıp yerine Guti, Gudea sülalesini kurmaları, Babil'i Kassitlerle birlikte M.Ö. 1596'da işgal eden Hititlerle, M.Ö. 1500'lerde gücünü Mısır ve tüm Mezopotamya kentlerine kabul ettiren bugünkü Ceylanpınar (Serêkani) merkezli Mitanni Konfederasyonları bu gerçekleri ifade eder.

İbrahimî direniş geleneği bu tarihsel evreden sonra gelişmiş olup, günümüze kadar tarihsel oluşum-larda farklı biçimlerde oldukça etkili olmuştur. Yine de İbrahimî geleneği mitolojiden tümüyle koparmak doğru değildir. Kutsal Kitapların üçünde de yer alan olayların büyük kısmı (başta Adem-Havva olmak üzere) Sümer ve Mısır mitolojisinde de geçmektedir. Fark, başta tanrıya

ilişkin olmak üzere, dönemlerin geçirdiği dönüşümlerle bağlantılıdır. Mühim olan, ahlaki ve politik toplumun kendisini güçlü yerel ideolojik ve dini ifadelerle dayatmış olmasıdır. Din büyük oranda ahlaki direniştir. Özellikle Zerdüşt geleneği daha köklü bir dönüşümü ifade eder. İbrahimî dinleri en çok etkileyen bir kaynak olan Zerdüşti gelenek, Zagros dağ kökenli ziraat ve hayvancılık toplumunun ahlaki ve politik, yarı-felsefe, yarı-din ağırlıklı öğretisidir. Semitik kökenli tanrıyı meşhur "Söyle, sen kimsin?" biçimindeki nidasıyla sorgulaması, köklü kopuşu yansıtmaktadır. İlk defa 'kutsallığın' yerine 'iyi' ve 'kötü', 'aydınlık' ve 'karanlık' kavramlarını yerleştirerek, daha sonra Greklerin oldukça geliştirecekleri etik (ahlakbilimi) ve felsefi akımların önünü açacaktır. Greklerin özellikle Medler kanalıyla Zerdüşt geleneğine çok şey borçlu olduklarını Heredot Tarihinin büyük kısmında Medlere ilişkin anlatımlardan da çıkarsamak mümkündür. Zerdüşt geleneğinin halen dağ kabilelerinde ve sömürgeleştirilmemiş geniş Aryenik tarım toplumundaki güçlü ahlaki ve politik toplum gerçeğini yansıttığı güçlü bir olasılıktır. Köleliğin fazla gelişmediği, özgür toplum yaşamının güçlü olduğu bir toplumun ahlaki ve politik gerçekliğini ifade etmesi anlaşılır bir husustur.

d- İlkçağın son dönemini yaşayan Grek-Roma uygarlığı üç geleneği de birlikte yaşamıştır. Her iki ya-rımadadaki geleneksel kral-tanrı dönemi ilk aşamayı teşkil etmiştir. Mitolojik olarak Sümer ve Mısır ori-jinlerinin sonuncu türevleridir. Etrüsk ve Isparta Krallıkları döneminde mitolojik gelenek (Olympos'taki Zeus, Roma'daki Jüpiter) son büyük çağını yaşamıştır. Roma Cumhuriyeti (M.Ö. 508-44) ve Atina Demok-rasisi (M.Ö. 500-300) döneminde mitolojik anlatım giderek sönerken, felsefi gelenek öne çıkmaktadır. Sokrates ve Cicero bu dönemin ünlü hatipleridir. Eski özgür geleneklerini kolay terk etmeyen Atina ve Roma vatandaşları, halen ahlaki ve politik toplum geleneğine oldukça bağlıdırlar. Krallık ve imparatorluk sistemiyle yoğun mücadele etmişlerdir. Atina'nın Isparta'yla, Romalı aristokrasinin önde gelenlerinin Sezar'la giriştikleri mücadele bu gerçeği yansıtır. Sokrates ve Cicero ahlak ve felsefe filozoflarıdır. Etik ve demokratik siyaset teorilerine ilişkin ilk öğretilerde önemli isimlerdir. Atina ve Roma'nın güçlerini, tüm topluma yansıtmasalar da, halen güçlü damarlara sahip olan ahlaki ve politik toplum geleneğinden aldıkları tartışmasızdır. Sınırlı kölelik kurumu hem kentteki hem de kırsal alandaki güçlü özgür vatandaş kit-lesiyle karşılaştırılamaz. Dolayısıyla cumhuriyet ve demokrasiye ilişkin öğretilerin geliştirilmesindeki rolleri önemlidir. Roma Cumhuriyeti ve Atina Demokrasisinin Augustus ve İskender'in imparatorluk deneyimlerine yenik düşmeleri önemli bir gerilemeyi ifade eder. Unutmamak gerekir ki, klasik Roma ve Atina döneminden kalma olumlu değerlerin büyük kısmı Cumhuriyet ve Demokrasinin ürünüdür. İlk defa yazılı tarihte karşımıza çıkıyor ki, ahlaki ve politik toplumun tümüyle olmasa da, cumhuriyet ve demokrasiyle daha iyi ifade edildikleri bir gerçektir. Tam ifade edilebilmeleri için temsili demokrasiyi aşan doğrudan katılımcı demokrasiyi yaşamaları gerekir.

Üçüncü gelenek olan Hıristiyanlığın imparatorluktaki rolü ilk dönemde yıkıcıdır. Roma'nın yıkılışına kadar (M.S. 476) Germen kabile saldırılarıyla birlikte demokratik uygarlığın güçlü bir bileşeni rolündedir. Bizans'ın imparatorluk yükselişiyle devletli resmi uygarlığın gerici bir temsilcisi rolüne düşer. Fakat çok güçlü muhalif mezheplerle temsili, Hıristiyanlığın demokratik uygarlığın gelişimindeki pozitif rolünü sürdürdüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak, üç bin beş yüz yıllık şehir-sınıf-devlet üçlüsüne (sermaye ve iktidar tekel şebekeleri) dayalı klasik uygarlık sisteminin, merkezi hegemonik karakterini giderek geliştirmesine rağmen, demokratik uygarlığın iki ana bileşeni sayılması gereken anti-uygarlıkçı Hıristiyanlık ve yine anti-uygarlıkçı (Germen, Hun, Frank) kabile direniş ve saldırılarıyla çökmesi (Roma'nın çöküşü ilkçağın çöküşüdür), bize tarihsel seyrinin işleyişini gayet açık göstermektedir. Demokratik uygarlık güçlerinin bağrında üst tabaka yozlaşmaları ve klasik uygarlık türetmeleri bu gerçeği değiştirmez. Unutmamak gerekir ki, klasik uygarlık saha ve kentleri halen demokratik güçlerin (kabile, kavim, din, mezhep, kent zanaatkârlığı örgütlenmeleri) okyanusundaki adalar durumundadır. İnsanlık

ahlaki ve politik toplumdan vazgeçmemiştir. Binlerce yıllık savaşlar bu gerçeklikle yakından bağlantılıdır. Dinsel görüntü altında esas olarak kendini sürdürmek isteyen toplumsal doğaya ilişkin özgürlük eğiliminin ahlaki ve politik toplum olarak varoluş gerçeğidir. Bu tespit çok önemlidir!

e- Son büyük İbrahimî din olan İslamiyet açısından temel sorun, klasik uygarlıkların bir devamı mı, yoksa demokratik uygarlığın güçlü bir sesi mi olduğuna ilişkindir. Bu tartışmanın halen çözümlendiğini sanmıyorum. Hz. Muhammed'in çıkış yaptığı kent olan Mekke ticaret üzerine kuruludur. Kendine göre geniş bir hinterland'a sahiptir. Kuzey-Güney, Batı-Doğu ticaret yollarının kesiştiği yerdedir. Arap kabile-lerinin buluşup alışveriş yaptıkları merkezi bir pazar konumu da söz konusudur. Sadece malların değil, fikirlerin, tanrı simgelerinin, kölelerin sunumu da yapılmaktadır. İbrahimî gelenekle mitolojik ve hatta animist gelenekten gelen dinlerin yankı bulduğu yerdir. Hac, ziyaret merkezidir. Hz. Muhammed'in doğu-şunda ilkçağla ortaçağın geçiş halini yaşadığı iki imparatorluktan Bizans kuzeyde Şam'a kadar inmiş olup, denetimi altında Hıristiyanlığın resmi kolunu kendisiyle birlikte taşımaktadır. Süryani rahipler daha çok muhalif konumunda olup, Sasanileri Hıristiyanlaştırmayı hızlandırmışlardır. Sasaniler ise kuzeydoğu'dan Arabistan yarımadası üzerine hegemonyalarını yayma peşindedir. Güneybatıda Yemen üzerinde Hıristiyan Habeşistan'ın (Doğu Afrika'da bugünkü Etiyopya'da) etkisi yayılmaktadır. En eski gelenek olan Yahudiler yarımadanın her tarafına sızmışlardır. Mülklerin ve ticaretin kaymağından yararlanmaktadır.

Yarımadanın asıl yerlileri olan Arap kabileleri ise derin bir sosyoekonomik bunalım yaşamaktadır. Tarihte sık aralıklarla dört tarafa doğru (Sümer ve Mısır uygarlığından önce, Semitik boyların verimli neolitik alanlara ve daha sonraki kent uygarlıklarına saldırdıkları bilinmektedir. Amorit, Apiru, Akad, Kenan, Aramiler bu dönem dalgalarının isimleridir) yaptıkları akınları mevcut uygarlıkların gücü nede-niyle tekrarlayamamaktadırlar. Çok sıkıştırıldıkları bir dönem söz konusudur. Tıpkı çok sıkışan balon gibi patlayacak durumdadırlar. Araplar Semitik boyların son büyük yayılımını gerçekleştirmek için adeta bir mucize beklemekteydiler. İslamiyet bu mucizenin adıdır. Muhammed'in zamanı ve zemini iyi okuduğu açıktır. Tarihin yeni dönem ihtiyacının bütün özelliklerini kişiliğinde yansıtmaktadır. Mevcut ideolojik geleneklerden hiçbirine mürit olmuyor. Kitab-i din dediği Musevilik ve İsevilik ile Sabilik ve Zerdüştilik-ten etkilenmiştir. Putlara karşı tavrı İbrahim'inkine benzemektedir; amaçlarına hizmet etmeyeceklerinin farkındadır. İlk propaganda ve askeri eylemleri Mekke ticaret tekellerine karşıdır. Onların etkisini kır-madan, kabile dinamizminden yararlanamayacağını bilmektedir. Yeniden yorumladığı Allah'a ilişkin vahiyleri Musa'nın On Emir geleneğine çok benzemektedir. Kabilelere kesin yeni bir ahlak ve politik hedef aşılamaya çalıştığı açıktır. Allah kavramının içeriği çözümlenirse (99 isim temelinde), en değme bir top-lumsal ütopyanın inşa edilmeye çalışıldığı anlaşılacaktır. Siyasi bir güç haline geldiği Medine döneminde ütopyasını daha da netleştirmiştir.

İlk eylemlerin başarısı mucizevî görülüp kendine güvenini arttırmıştır. Muhammed'in Medine'deki ça-lışma tarzı konumuz açısından çok daha büyük önem taşımaktadır. Cami denilen yer aslında demokratik meclis işlevindedir. Başlangıçta tüm toplumsal sorunların tartışılıp çözüm yollarının arandığı toplantılar camide yapılmaktadır. Ölümüne kadar bu rolünü sürdürmüştür. İbadet ritüelleri ise (namaz, oruç, zekât), kişilikleri güçlendirmeyi hedefleyen eğitim faaliyetleri kapsamındadır. İslamiyet'in özünde böylesi bir çıkış olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Tamamen ahlaki ve politik toplumun dinsel örtü altında da olsa, güçlü bir dinamizmle canlandırıldığı çok açıktır. Dolayısıyla gerçek bir Muhammedî Hareketten, İslamiyet'ten bahsedersek, bunun katılımcı demokrasi temelinde ahlaki ve politik toplumun yeniden ve gerçek sorunlarını aşma amaçlı olarak inşa etmekten geçtiği inkâr edilemez bir gerçekliktir. Bazı eylemlerinde aşırıya kaçtığı, bu konuda kendisinin de çok tereddüt geçirdiği bilinmektedir. Özellikle Yahudiler, Kıble meselesi ve Yahudi

Beni Huveyza kabilesinin Kureyş aristokrasisi ile işbirliğinden ötürü bütün erkeklerinin kılıçtan geçirilmesi gibi. Bu konuda doğru çözüm bulunabilseydi, belki de o dönemde Arap-İbrani çelişkisi çözümlenebilecek ve İslamiyet çok daha gelişebilecekti.

Fakat bir bütün olarak demokratik, özgürlükçü ve eşitliğe yakın bir hareket olarak nitelendirilmesi mümkündür. Çok kısa sürede eski uygarlık alanlarının büyük kısmında yayılması sadece silah, kılıç zoru-na bağlanamaz. İslamiyet'in talihsizliği, Musevi ve İsevi Hareketten çok daha kısa sürede uygarlıkçı güçlere alet edilmesidir. Doğuşunun üzerinden daha elli yıl geçmeden, Şam'da Muaviye sülalesi ile birlikte klasik bir uygarlık gücüne adeta yama rolüne dönüştürülmüştür. Ehlibeyt'in katledilmesi, içeriğindeki birçok olumlu özelliğin de katledilmesidir. Bence İslamiyet o dönemde bitirilmiştir. Ehlibeyt'in takipçileri olarak şekillenen mezheplerle daha yoksul kesimin İslam'ı olan Hariciler kayda değer geleneklerdir. Ehlibeyt'in Şia kolu İran'da Safevi Hanedanlığı'ndan itibaren resmi uygarlık yoluna girerek özündeki anti-uygarlıkçılığı boşaltmıştır. Anadolu ve Kürdistan Alevileri ise, yüzyıllarca Sünni iktidar geleneğinin amansız takibi altında ancak ahlaki ve politik toplum boyutunda varoluşlarını devam ettirebilmişlerdir. Sistematik bir gelişmeyi başaramamışlardır. Diğer kolların durumu da farksızdır. Hariciler, Karmatiler ve benzer birçok hareket İslam'ı en katı ezilen sınıf hareketi olarak yaşama geçirmek istemişlerdir. Bu özellikleri daha acımasızca tasfiye edilmeleriyle sonuçlanmıştır. İslam örtüsü altında bu yönlü çok zengin bir mirasın varlığı incelenmeyi gerektirir. Demokratik tarih bunun için gereklidir. Muhammed'in şahsındaki İslamiyet kesinlikle söz konusu olmamıştır. Tüm Emevi, Abbasi, Selçukî, Osmanî, Safevi, Babûri dönemlerine Muhammed açısından İslam demek mümkün değildir. Birçok tarikat, mezhep bu nedenle oluşmuştur. Ciddi bir başarı yoktur. Tek faydası, kurnaz Mekke ticaret tekelinin (Muaviye şahsında) büyük güç kazanması, diğer kabile aristokrasilerinin (emirler ve şeyhlerin) rüyalarında göremeyecekleri ticari ve iktidar tekelleri haline gelerek büyük açılım ve kazanım sağlamalarıdır. Bunun ise İslamiyet'e ihanet olduğu açıktır.

Hz. Musa ve Hz. İsa'nın da ihanete uğradıkları bilinmektedir. Ama Muhammed'in ihanete uğrama du-rumu çok daha kapsamlıdır. 19. ve 20. yüzyıl İslam'ının İngiltere'nin Ortadoğu'daki sömürgeci yayılımın-da nasıl kullanıldığı, ulus-devlet oluşumunda nasıl kendisine en gerici milliyetçi bir rol oynatıldığı (tüm Arap, İran, Türk, Afganistan, Pakistan, Endonezya vb.) bilinmektedir. Günümüzde ise ne olduğu hala belirsiz El Kaide radikalizminin yanı sıra, varlığı ile yokluğu bir olan İslam Konferansı gibi oluşumlarla (Birçok İslam adlı oluşumdan bahsetmiyorum. Kelime olarak İslam'la ilgileri olup ezici çoğunluğu kapitalist, modernist, milliyetçi örgütlenmelerdir) varlığını kanıtlama çabaları, İslam açısından en anlamsız dönemin yaşandığı anlamına gelmektedir. Muhammed'i ciddiye alıyorum; ama üzerinde özellikle fikre, ahlaka ve politikaya ilişkin yaklaşım tarzıyla çok tartışılması ve İslam adına zerre kadar da olsa saygısı olanların ortaya netçe çıkacak olan Muhammedi gerçekliğe saygılı ve bağlı olmaları kaydıyla. İleriki ilgili bölümlerde de bu konuyu açımlamayı umuyorum.

Ortaçağı (M.S. 476-1453) İslam ve Muhammed'le çözmeye çalışmam anlayışla karşılanmalıdır. Çünkü ortaçağ tarihi, uygulanması anlamında değil, adına ve özüne ihanetiyle gerçekten bir 'İslamî, Muham-medî' çağdır. Kapitalizm denilen günümüzün hegemonik sisteminin öncülü gerçekten bu İslam'dır. Tica-ret tekellerinin ilk zirve yaptığı çağdır. Halen merkez Ortadoğu'dur. Kapitalizmin bütün oyunlarının icat edildiği, uygulandığı ön dönemdir. Venedik, üç yüz yıl bu tekellerle işbirliği halinde, Ortadoğu'nun maddi kültürünü taşıyan kent oldu. Hıristiyanlık da Ortadoğu'nun manevi kültürünü 6. ve 10. yüzyıllarda Avru-pa'nın tümüne taşımıştı. İslami Rönesans denilen 8.-12. yüzyılları, binlerce yıllık uygarlık geleneklerinin üzerine oturan cüceler gibiydiler.

Gerek Ortadoğu'nun bugünkü kördüğüm halini, gerekse 12. yüzyıldan itibaren başlayan sürekli düşüşünü ben İslam adı altındaki ihanetle yakın bağ içinde görürüm. İhanet altın değerinde bir

hareketten de çıkış yapsa, ancak en kötüsünü yapabilir. İslamiyet'te olup biten de biraz bu kuralın doğrulanmasıdır. Şu hususu önemli buluyor ve inanıyorum: Eğer en az Museviler ve İseviler kadar Muhammedîler de gerçek bir teolojik, etik, felsefi, sanatsal, politik tartışma geliştirmiş ve sonuçlarını ahlaki ve politik topluma taşırmış olsalardı, klasik uygarlığın hegemonik merkezi Batı'ya kaymazdı. Daha da önemlisi olarak, klasik uygarlık yerine demokratik uygarlık başat bir konumu yaşayabilirdi.

Avrupa'ya çekilen Musevi ve İsevi gelenek tartışmaya daha açık olmuştur. Şüphesiz dinsel geleneğin özünde olan dogmatizm ciddi bir engel konumunu sürdürmüştür. Fakat tümüyle boş kavram olmayan Ortadoğu manevi kültür değerlerini Avrupa'ya yayabilmeleri, diyalektik gereği felsefi ve bilimsel kutbun gelişimini hızlandırmıştır. İslam Ortadoğu'sunda yapılmayan, halen de yapılmasına müsaade edilmeyen, bu diyalektik tartışma ve sonuçlarına saygılı olmadır. Yoksa tarım ve ticari gelişimde binlerce yıl önce Avrupa'dan öndeydiler. Manifaktür endüstride de Avrupa'dan geri değildiler. Özcesi Muhammedî Hare-ket Ortadoğu tarihine yaraşır bir çıkış olabilirdi. Ama oldukça körleşmiş kabile asabiyesi, İbn-i Haldun'un vaktinde çözümlediği gibi, günümüzün faşist, milliyetçi eğilimlerinin benzerini daha İslam'ın ilk çıkışında dayatarak ortaçağı heba ettiler. Ortadoğu'da düşüş eğilimine giren merkezi uygarlık sistemi, 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da tekrar yükselişe geçti. Tarım devriminden sonra geçen yaklaşık on bin yıllık maddi ve manevi kültür birikimi yeni hamlesini bu dönemde ve bu coğrafyada gerçekleştirecekti.

Maksadım, demokratik uygarlığın taslak düzeyinde dahi olsa bir tarihinden ziyade, tanımına, yerine, ne olduğuna ve tarihsel işlevini nasıl açıklamak gerektiğine ilişkin bir denemedir. Tarihin bu açıklamaya kesinlikle ihtiyacı olduğu kanısındayım. Aksi halde mucizevî denilen çıkışları hiç anlamlandırmamış olu-ruz. Binlerce yıldır çok zengin bir kültür atmosferi içinde, kendini tanrı ilan edenlere, soylarını kurutmak isteyenlere, kölelik, serflik, işçilik, karılık gibi onursuz meslekleri dayatanlara, tüm maddi ve manevi değerlerini talan etmeye çalışanlara karşı geliştirilen direniş, savaş ve komün benzeri yapıları çözmeden tarihi nasıl anlayabiliriz? Tarihi anlamadan insanlığımızı nasıl tanıyabiliriz? Eğer akıl, ahlak ve özgürlük sanatı olarak politika diye toplumsal vazgeçilmezlerimize saygımız varsa, bu soruları sormak ve yanıtlamak durumundayız. Ne dar sınıf hileleriyle, ne kabile asabiyeleriyle hiçbir çözüm geliştiremeyiz. Toplumsal doğada olup biten mahşeri hareketleri sistemleştirmeden, nedenleri ve sonuçlarını ortaya koymadan, insan olarak varoluşumuzu da tanımlayamayız. O zaman yaşamımız anlamını bulmazdı. Uygarlık adı altında çokça propagandası yapılan, ama özü gerçekten toplumun sırtından sermaye ve iktidar tekeli derlemek olan şebekelerin sunumlarıyla anlamlı bir insanlık tarihi ortaya çıkamaz. Demokratik uygarlığın tarihsel-toplum girişimi, kapitalist şebekenin tarihin sonu ve tek dünya aldatmacasına son verme, tahayyül edilebildiği ve düşünülebildiği kadar yeni dünyaların sadece mevcut değil, vazgeçilmez ihtiyacından, gereğinden kaynaklanmaktadır.

Ortaçağ dogmatizminin insanı yok eden tarihi tam yıkılmadan, bu sefer ulus-devlet tarihlerinin ondan beter dogmatizmi zihinleri teslim aldı. Kabile asabiyesinden bin kat daha şovenist, gerçeklere karşı kör edici ve yok sayıcı ulus tarihleri yeni zihin çölleri yarattı. Sel gibi kanlar sırf bu iğrenç tarihlerin doğru-lanması, yaratılması uğruna aktı. En gerici puttan başka bir şey olmayan milliyetçilik, ulus-devlet putu tüm günümüz insanlığını kasıp kavurdu. En karanlık denilen dönemlerde bile insan toplumlarının bu denli sığ ve çölleşmiş zihinlere sahip olmadığını, bu durumlara düşmediğini bilerek girişimde bulunmaya çabalıyorum.

Bir kez daha belirtmeliyim: Gerçeklik, toplumsal doğanın tarihi bilinmeden hiç anlaşılmaz bir şeydir. Kapitalist modernitenin bende yarattığı tarihe karamsar bakışı asla affetmiyorum. Çünkü gerçek bir in-sanlık mahşeri olan tarih bilinmeden, bunun gereği olarak ahlaki ve politik olunmadan, en saygısız ve alçak konumlara düşmekten kurtulamayız. Tarihsel olabildiğin kadar

gerçekle birliktesin. Tarih ise, an-cak demokratik uygarlık anlamındaysa toplumsal gerçeklikle bağ kurabilir.

Kapitalist modernizme karşı demokratik uygarlık tarihine ilişkin yaklaşımı, konunun öneminden ötü-rü bundan sonraki kısımda ayrı bir ana başlık halinde sunmaya çalışacağım.

DEMOKRATIK UYGARLIĞIN UNSURLARI

Bütünlük ancak farklılıklar içinde anlam bulabilir. Devlet olarak kenti demokratik uygarlık unsuru sayamayız.

Ahlaki ve politik toplum kapsamındaki topluluk birimlerini aydınlatmak öğretici olabilir. Farklılaşan toplumsal unsurların tanımlanması bütünlüğün kavranması açısından da gereklidir. Bütünlük ancak farklılıklar içinde anlam bulabilir. Devlet olarak kenti demokratik uygarlık unsuru sayamayız. Bundan bağımsız, kendi emeğiyle geçinen, zanaatkâr, işçi, işsiz ve her tür özgür meslek sahipleri kentli de olsalar demokratik unsur kapsamındadır. Bu tip konuları tartışacağız.

a- Klanlar: Kısaca değinmiştik. Toplumun ana hücresi olarak klanların insan türünün uzun yaşam macerasında ömrünün yüzde 98'ini kapsadığını belirtmiştik. İşaret dili kullanan, avcılık ve toplayıcılıkla geçinen 25-30 kişilik bu gruplar için yaşam gerçekten zordu. Yabani hayvanlara yem olmamak, sağlıklı besin bulmak çok zordu. İklim bazen çok soğuyordu. Dört önemli buzul dönemi yaşanmıştı. Atalarımız deyip geçmemek gerekir. Onların büyük çabası olmasaydı bizler olamazdık. Bütünlük burada aranmalıdır. Bugünkü tüm insanlığımız bunların hayatta kalma savaşlarının sonucudur. Tarih sadece yazılı kısmıyla tarih olmaz. Gerçek tarih toplumsal doğa halimizin milyonlarca yıl öncesindeki durumunu hesaba katmadan anlam bulamaz. İnsanlığı birleştirecek ilk hal, belki de klan toplumunun ana özellikleriydi. Klanı ahlaki ve politik toplumun en saf hali olarak nitelemeye çalıştık. Halen fiziki olarak birçok alanda varlığını sürdüren bu topluluklar gelişmiş toplumların tüm unsurlarında da ana hücre duruşuna devam etmektedir.

b- Aile: Klanın kendisi aile olarak nitelenmese de ona yakındır. Aile, klan içinde ilk farklılaşan kurumdur. Uzun süre anacıl aile olarak yaşandıktan sonra, köy-tarım devriminden sonra (tahminen M.Ö. 5000'lerde) gelişen erkek egemenlikli hiyerarşik otorite altında ataerkil aile dönemine geçildi. Yönetim ve çocuklar ailenin erkek büyüğünün denetimine bırakıldı. Kadın üzerindeki sahiplik ilk mülkiyet düşüncesinin temeli oldu. Peşi sıra erkek köleliğine geçildi. Uygarlık döneminde hanedanlık biçiminde geniş ve uzun süreli aile biçimlerine rastlamaktayız. Daha basit köylü, zanaatkâr aileler de her zaman var olagelmiştir. Devlet ve iktidarlar aile içindeki baba-erkeği kendi otoritelerinin bir kopyası olarak rol sahibi kılmışlardır. Böylece aile, tekellerin en önemli meşruiyet aracı konumuna itildi. Her zaman egemenlik ve sermaye şebekelerine köle, serf ve işçi, emekçi, asker ve diğer tüm hizmetler için kaynak rolünü oynadı. Bu nedenle aileye önem verildi, kutsallaştırıldı. Kapitalist şebekeler kârın en önemli kaynağını aile içindeki kadın emeği üzerinde gerçekleştirdikleri halde, bunu örtülü kılarak aileye ek yük bindirmişlerdir. Aile adeta düzenin sigortası kılınarak en tutucu dönemini yaşamaya mahkûm edilmiştir.

Aile eleştirisi önemlidir. Ancak eleştiri temelinde demokratik toplumun ana unsuru olabilir. Sadece kadını değil (feminizm), tüm aileyi iktidarın hücresi olarak çözümlemeden, demokratik uygarlık ideali ve uygulaması en önemli unsurundan mahrum kalır. Aile aşılacak bir toplumsal kurum değildir. Fakat dönüştürülebilir. Hiyerarşiden kalma kadın ve çocuklar üzerindeki mülkiyet iddiası terk edilmeli, eş ilişkilerinde sermaye (her türü) ve iktidar ilişkileri rol oynamamalıdır. Cinsin sürdürülmesi gibi güdüsel yaklaşım aşılmalıdır. Erkek-kadın birlikteliği için en ideal yaklaşım, ahlaki ve politik topluma bağlı özgürlük felsefesini esas alanıdır. Bu çerçevede dönüşüm yaşayacak aile, demokratik toplumun en sağlam güvencesi ve demokratik uygarlığın temel ilişkilerinden biri olacaktır. Resmi eşlilikten ziyade doğal eşlilik önemlidir. Yalnız yaşama hakkını taraflar her zaman kabul etmeye hazır olmalıdır. İlişkilerde kölece, gözü körce hareket edilemez. Demokratik uygarlık altında ailenin en anlamlı dönüşümü yaşayacağı açıktır. Binlerce yıl saygınlığından çok şey yitiren kadın büyük saygınlık ve güç kazanmadıkça, anlamlı aile birlikleri gelişemez. Cehalet üzerine

kurulu ailenin saygınlığı olamaz. Demokratik uygarlığın yeniden inşasında aileye düşen pay önemlidir.

c- Kabile ve Aşiretler: Aileleri de bağrında taşıyan, aynı dil ve kültürü yaşayan tarım-köy toplumunda daha çok gelişen en önemli toplumsal unsurlardandır. Üretim ve savunma için gerekli toplumsal birliklerdir. Klan ve aile gelişen üretim ve güvenlik sorunlarında yetersiz kalınca, kabile biçimine dönüşme gereği duymuşlardır. Sadece kan bağı değil, üretim ve güvenliğin gerekli kıldığı çekirdek toplum unsurlarıdır. Binlerce yıllık geleneği temsil ederler. Gerici ve hızla aşılması gereken kurumlar olarak ilan edilmeleri, kapitalist modernitenin en büyük soykırımlarındandır. Çünkü insanlar kabile birlikleri içinde kaldıkça kolayca işçileşemeyecekler ve sömürülemeyeceklerdi. Köleci ve feodal efendiler için de kabile varlığı tek kelimeyle düşmanla özdeşti. Kabile kendi üyelerine kölelik, serflik ve işçilik yaptıramazdı.

Kabilenin komünalliğe yakın bir yaşamı vardır. Ahlaki ve politik toplumun en güçlü yaşandığı toplum biçimlenişidir. Her zaman klasik uygarlıkların amansız düşmanları olarak görünmeleri, ahlaki ve politik toplum özellikleriyle bağlantılıdır. Ayrıca fethedilmeleri mümkün olmazdı. Ya yok olurlardı ya özgür kalırlardı. Fakat zamanla yozlaştıkları görülmüştür. İçindeki işbirlikçiler aile içinde olduğu gibi kabile içinde de olumsuz rolleri hep oynamışlardır. Yine de göçebeliği hep ön planda olan kabileler tarihin gerçek yapıcı güçlerindendir. Köle, serf, işçi hiçbir zaman kabilenin tarihsel direniş, isyancı ve özgür halini yaşamamış, efendilerin (istisnaları dışında) ağırlıklı olarak en sadık bendeleri olmuşlardır. Belki de tarihe sınıf savaşı yerine kabile direniş savaşı olarak bakılsaydı, çok daha gerçekçi yaklaşılmış olunurdu. Kabilenin rolünün küçük görülmesi, bazen olumsuz sayılması, hiç rol verilmemesi uygarlık tarihi yapıcılarının en önemli çarpıtmalarındandır.

Aşiretler, kabile topluluklarının bir nevi federasyonu olarak daha da önem taşımışlardır. Varlıklarını büyük oranda köleci uygarlıkların saldırıları karşısında kazanmışlardır. Yok olmamak için birleşme ve direnme ihtiyacı aşiret örgütlenmesini doğurmuştur. Askeri ve politik örgütlenmesi hızla gerçekleşen toplum biçimlenişidir. Kendiliğinden bir ordu ve politika gücüdür. Zihniyet ve örgütsel birlik esastır. Uzun bir tarihsel geçmişi ve kültürü beraberlerinde taşırlar. Ulus kültürlerinin ana kaynağı durumundadır. Üretime katkıları da küçümsenemez. Kolektif toplumsal yapıları karşılıklı yardımlaşmayı esas kılar. Komünal ruh güçlüdür. Ulusal karakterin yapıcı unsurlarındandır. İşbirlikçilik geliştiğinde daha tehlikeli olabilir. Uygarlık tarihçilerinin tüm gözden düşürme çabalarına rağmen, tarihin temel motor güçlerindendir. Aşiretlerin özgürlük, komünalizm, demokratik gelenek uğruna direnişleri olmasaydı, insanlık bir kul, sürü kitlesi olmaktan kurtulamazdı. Demokratik uygarlığın en temel unsurlarından olması bu özellikleriyle bağlantılıdır.

Demokratik uygarlık tarihi büyük oranda kabile ve aşiretlerin özgürlük, demokrasi ve eşitlik için uygarlık saldırılarına karşı direniş, isyan ve ahlaki-politik toplum yaşamında ısrarlı tutumlarının tarihidir. Toplumlara asıl rengini veren yine kabile ve aşiret yapılarıdır. Ulus-devletin bir etnik grubun ağırlığında tüm aşiret ve kabile kültürlerini tasfiye etmesi tam bir kültürel soykırım olmuştur. Topluma yönelik bu büyük soykırım biraz gevşese de, halen en önemli tehdittir. Ulus-devlet veya devletin ulusu yerine, demokratik ulus oluşumunda kabile ve aşiretler yapıcı birimler olarak da başta gelen rolü oynayabilirler. Bu neden ve nitelikleriyle aşiret ve kabilelerin demokratik uygarlığın asli unsurlarından sayılmaları son derece anlaşılırdır.

d- Kavim ve Uluslar: Demokratik uygarlıkta toplumların kavim ve ulus olarak şekillenmeleri ve yaşamları klasik uygarlıktan farklıdır. Resmi uygarlıklar, kavim ve ulusları egemen hanedan ve etnik grubun bir uzantısı olarak kavramlaştırırlar. Kavim ve ulus, resmi hanedan ve etnik gruba minnetle borçlu kılınarak öyküleştirilir. Uydurma bir tarih içinde doğal toplum hali örtbas edilir.

Hanedan ve hâkim etnik grup içinde öne çıkarılan kişilerin kahramanlaştırılmasıyla kavim ve ulusun babaları yaratılmış olur. Bir adım öncesi ve sonrası tanrılaştırılmadır. Tarih bir anlamda bu babalaştırma (atalaştırma) ve tanrılaştırmanın imalat sanatı olarak işlenir. Gerçek ise farklıdır. Kabile ve aşiretler halinde gelişme kaydeden toplum doğası daha yerleşik hale gelip, ortak dil ve kültürünü geliştirdikçe ve özündeki ahlaki ve politik toplum kimliğini sürdürdükçe, kavim ve ulus olarak şekillenmeye başlarlar. Toplumlar başlangıçtan itibaren kavim ve ulus kimliğinde doğmazlar, ancak ortaçağda kavim ve yakınçağda da ulus kimliğine çok daha fazla yaklaşmışlardır.

Kavim, ulusun bir nevi kimlik malzemesidir. Yakınçağla birlikte iki yoldan uluslaştıkları görülür. Resmi uygarlığın kavim asabiyetini modern milliyetçiliğe dönüştürüp devlet, burjuvazi ve kentin yeni toplum şeklini devlet-ulusu olarak belirlemeye çalıştığı görülür. Hâkim bir etnik grup temel çekirdek rolünü oynar. Ona ait kimlik tüm ulusa mal edilir. Hatta kimlikleri çok farklı kabile, aşiret, kavim ve uluslar zorla bu etnik grubun dil ve kültürü içinde eritilmeye tabi tutulur. 'Vahşi uluslaştırma' denen yol budur. Tarihin en büyük kültür katliamı bu resmi uygarlık yaklaşımıyla tüm uluslarda binlerce kabile, aşiret, kavim ve ulusun tüm dil ve kültürleri üzerinde yürütülmüştür. Demokratik uygarlığın tarih ve sistem yapılanması olarak en çok üzerinde durulması gereken unsurların başında bu tip kavim ve uluslar gelmektedir.

İkinci yol uluslaşma, ahlaki ve politik toplum kapsamındaki aynı veya benzer dil ve kültür gruplarının demokratik siyaset temelinde demokratik topluma dönüştürülmesiyle gerçekleştirilir. Uluslaşmada tüm kabile, aşiret, kavim, hatta aileler ahlaki ve politik toplum birimi olarak yer alırlar. Kendi dil, lehçe ve kültür zenginliklerini yeni ulusa aktarırlar. Yeni ulusta kesinlikle bir etnik grubun, mezhebin, inancın, ideolojinin egemenliğine damga vurmasına yer yoktur. En zengin sentez, gönüllüce gerçekleştirilenidir. Hatta birçok farklı dil ve kültür grupları bile aynı demokratik siyaset aracılığıyla demokratik toplumlar olarak ortaklaşa ulusların üst birimi halinde, ulusların ulusu kimliğinde yaşayabilirler. Toplumsal doğaya uygun olan da bu yoldur. Devlet-ulusu yönteminde ise, kapitalist modernite yaklaşımıyla doğal toplumdan büyük oranda soyutlanmış haliyle 'tek dil, tek millet, tek vatan, tek (üniter) devlet' olarak eski tek din ve tanrıcı anlayışın yeni, laik versiyonu olarak kendini şekillendirmekle sermaye ve iktidar tekelinin aynı zamanda devlet biçiminin de yeni şekli olmaktadır. Devlet ulusu, sermaye ve iktidar tekelinin kapitalist dönüşüm aşamasında toplumun bağrına tepeden tırnağa yerleşmesi, toplumu sömürgeleştirmesi ve kendi içinde eritmesi gerçeğini ifade eder. Azami iktidar, azami sömürü olgusunun gerçekleştirildiği biçimdir. Toplumun tüm ahlaki ve politik boyutundan soyutlanarak ölüme yatırılması; bireyin karıncalaşması, böylece faşist sürü toplumunun oluşturulmasıdır. Toplumsal doğaya en aykırı olan bu model altında derin tarihi, ideolojik etkenler, sınıf, sermaye ve iktidar etkenleri rol oynamaktadır. Soykırımlar bu etkenlerin birleşik sonucu olarak gerçekleştirilmiştir.

Demokratik uygarlık sisteminde ulus oluşumları ve kaynaşmaları sermaye ve iktidar tekellerinin panzehiri olup, faşizm ve soykırım illetini (toplumun kanserolojik urlaşması) nedenleriyle birlikte ortadan kaldırmanın ana yoludur. Bir kez daha karşımıza toplumsal doğanın demokratik uygarlık karakteriyle uyumu çıkmaktadır.

e- Köy ve Kent Unsurları: Demokratik uygarlık perspektifinde (paradigmasında) köy ve kentin anlamı değişir. Nasıl ki tarım ve endüstri toplum doğasında birbiri için gerekli iki üretim alanıysa, köy ve kent de birbirlerini gereksindiren iki yerleşim birimidir. Aralarında mutlaka korunması gereken bir den-ge vardır. Bu denge aşılınca ekolojik felaketin, sınıf ve devlet azmanlaşmasının, sermaye tekelleşmesinin yolu açılmış olur. Ticaret gayrimeşru (fiyat farkını istismar ederek) yola girer. Kente 'evet', ama sınıf-devlet-sermaye tekelleşmesine 'hayır' noktası önemlidir. Kent ve köy gelişimi açısından tarihi yorumlamak için bu temel kriterler esas alınmalıdır. Kent-sınıf-devlet üçlüsüne 'uygarlık' yaftası vurulması tam bir ironidir. Gerçek toplumsal doğa çizgisinde yaşayan

topluluklara ‘vahşi’, ‘barbar’ denmesi ise yavuz hırsız misalini hatırlatır. Gerçek barbarlık ve vahşet, toplumsal doğanın talanı ve tahribidir ki, bunu yapan kent-sınıf-devlet üçlüsünün ittifakından, yekvücut halli kentinden ileri gelmektedir. İdeolojik hegemonyanın gerçekleri tersyüz ederek göstermesinin önemini bir kez daha bu ironik durumda net olarak görebilmekteyiz. İdeoloji, hem hakikate yaklaştırmada hem de uzaklaştırmada tarih boyunca önemini sürdürmüştür, sürdürmektedir. Demokratik uygarlık kent-sınıf-devlet üçlüsünün birleşik hareketini gerçek barbarlık olarak değerlendirir; bunun karşısında olanların ise gerçek ahlaki ve politik toplumu ifade ettiğini varsayar, ideolojikleştirir.

Köy toplumu ilk yerleşim olgusu olarak önemlidir. Endüstri çağında yenilenerek sürdürülmesi ekolojik yaşamın vazgeçilmez gereğidir. Köy sadece bir fiziki olgu değildir, kültürün temel kaynaklarındandır. Aile gibi toplumun temel birimlerindendir. Şehrin, endüstrinin, burjuvazinin sınıf ve devlet olarak saldırısı bu gerçeği değiştirmez. Ahlaki ve politik toplumun en uygun uygulanma birimi olarak da büyük önem taşır. Kent ise köyle yeniden dengelenmesi açısından hem nüfus, hem işlevsellik anlamında kesin dönüşüm sağlanması koşuluyla gereklidir. Sömürü ve baskı çarkının merkezi olmaktan çıkarılması ve toplumsal gelişmenin gelişkin bir boyutu olarak rol oynayabilmesi ancak köklü dönüşümle mümkündür. Orta sınıfın ve sermayenin hem devlet hem şirket bürokrasileri olarak kanserolojik büyümesinin mekânı olmaktan çıkarılması, çağımız toplumunun kurtuluşunda merkezi bir anlama sahiptir. Mevcut halleriyle kentler kapsam ve anlamlarıyla gerçekten toplumu (ekolojik yıkım ve toplumkırım olarak) hızla tüketen ana merkezler konumundadır. Klasik uygarlığın iflasını kanıtlayan en sağlam belgelerdir. Roma tekti ve tüm ilkçağdı. Çöküşü de tekti ve ilkçağdı. Günümüz kentleri ise, tüm toplum yutum (kır ve köy dâhil) merkezleri olarak kanserolojik toplumun çoğul ve neredeyse her şeyidir. İnsan toplum olarak bu hale düşmüş kentten kurtulmadıkça, kentin onu toplumsal doğa olmaktan çıkaracağından kuşku duyulmamalıdır!
Demokratik uygarlık sistematiğinde köy ve kentin uyumsal birliği, ideolojik ve yapısal olarak temel önemi haizdir. Toplumsal doğa ancak bu uyum temelinde varoluşunu güvence altında sürdürebilir.

f- Zihniyet ve Ekonomik Unsurları: Demokratik uygarlığın ekonomik temeli, toplumsal artık-değer üzerine kurulu sermaye tekelleriyle daimi çelişki içindedir. Tarım, ticaret ve endüstrinin gelişiminde temel toplumsal ihtiyaçlar ve ekolojik unsurlar dikkate alınmak kaydıyla özgürce her tür faaliyetlerine açıktır. Tekel kârı dışındaki kazancı meşru sayar. Pazara karşı değildir; tersine, sunduğu özgür ortam nedeniyle gerçek bir serbest pazar ekonomisidir. Pazarın yaratıcı rekabetçi rolünü inkâr etmez. Karşı olunan, spekülatif kazanç yöntemleridir. Mülkiyet sorununda ölçü verimliliktir. Mülki olarak tekelin rolü her zaman verimlilikle çelişir. Ne aşırı bireysel mülkiyetçilik ne devlet mülkiyetçiliği demokratik uygarlığın kapsamındadır. Toplumsal doğada ekonomi her zaman topluluklar halinde yürütülmüştür. Tek birey veya devletin ekonomiyle tekelcilik dışında ilişkisi yoktur. Birey ve devletin söz sahibi olduğu ekonomiler zorunlu olarak ya kâra geçmek ya da iflas etmek durumundadır. Ekonomi daima grupların işidir. Ahlaki ve politik toplumun gerçek bir demokratik alanıdır. Ekonomi demokrasidir. Demokrasi en çok ekonomi için geçerlidir. Bu anlamda ekonomi ne altyapı ne üstyapı olarak yorumlanabilir. Toplumun en temel demokratik eylemi olarak yorumlanması daha gerçekçidir.

Kapitalist ekonomi-politiğin ve Marksist yorumunun soyutladığı ekonomik ilişki analizleri çok sakıncalıdır. Ekonomi asla patron-işçi eylemi olamaz. Ben şahsen patron-işçi ikiliğini, toplumsal doğanın temel demokratik (Buna klan, kabile dönemlerini dâhil edersek, ahlaki ve politik toplumun temel faaliyeti demek uygun düşer) eylemi olarak ekonominin tekelci hırsızları biçiminde değerlendirmek durumundaydım. Burada işçiden kastım, toplumun diğer yoksullarından, özellikle ücretsiz ev kadını ve kızlarından çalınan değerin ufak bir kısmının ücret adı altında verildiği tavizci işçidir. Köle ve serf nasıl ağırlıklı olarak efendi ve beyinin uzantıları

durumundaysa, tavizkâr işçi de her zaman patronun uzantısıdır. Köleleşme, serfleşme ve işçileşmeye kuşkuyla bakmak ve karşı durmak, eylemini ve ideolojisini bu temelde geliştirmek, ahlaki ve politik olmanın başta gelen koşuludur. Nasıl efendi-bey-patron üçlüsü övgüye layık değilse, köle-serf-işçi de bunların uzantıları anlamında asla iyi toplumsal kesimler olarak yüceltilemezler. Düşürülmüş toplum kesimleri olarak durumlarına acımak ve bir an önce özgürleştirilmelerine çalışmak en doğru tutumdur.

Ekonomi temel mahiyette bir tarihsel toplum eylemidir. Hiçbir birey (efendi, bey, patron, köle, serf ve işçi olarak) ve devlet ekonomik eylemin aktörü olamaz. Örneğin en tarihsel-toplumsal bir kurum olan annelik işinin karşılığını hiçbir patron, bey, efendi, işçi, köylü, kentli birey ödeyemez. Çünkü annelik toplumun en zor ve gerekli eylemini, yaşamın sürdürülmesini belirliyor. Sadece çocuk doğurmaktan bahsetmek istemiyorum. Analığa bir kültür, sürekli yüreğiyle ayaklanma halinde bir olgu, zekâ yüklü eylemin sahibi olarak geniş açıdan bakıyorum. Doğru olan da budur. Peki, bu kadar zorunlu, zorlu, eylemli, yürek ve akıl dolu sürekli ayaklanma halindeki kadına ücretsiz emekçi muamelesi yapmak hangi akıl ve vicdanla bağdaşabilir? En emekçi ideoloji olarak Marksizm'in bile aklına getirmediği bu ve benzer toplumsal eylem sahiplerini ücret dışı tutup, patronun uşağını başköşeye oturtan bir ekonomi bilimi, çözümünü nasıl sosyal olarak sunabilir? Marksist ekonomi fena halde bir burjuva ekonomidir. Büyük bir özeleştiriye ihtiyacı vardır. Cesurca özeleştiri yapmadan burjuvazinin çıkar sahasında sosyalizm aramak, tıpkı yüz elli yıllık hareketin (reel sosyalizmin) iflasında, çözülüşünde (hem de kendiliğinden) görüldüğü gibi, kapitalist sisteme karşılıksız en değerli hizmettir. "Cehennemin yolu iyi niyet taşlarıyla döşelidir" derken, Lenin ne kadar da doğru söylüyordu! Acaba kendisi, eyleminde de bu cümlenin doğrulanacağını düşünebiliyor muydu? İlgili bölümde bu çözümlemeleri geliştirmeyi umuyorum.

Ekonomi konusunu tarihsel toplumun ahlaki ve politik ana eylemi olarak düşünüp, gerekirse bir soyutlama ve bilim haline getirmek mümkün olabilir. Ama Avrupa merkezli ekonomi-politiği bilim olarak düşünmek, belki de Sümer mitolojisinden sonra en sömürge bir ikinci mitolojiye aklın tutsak olması demektir. Radikal bir bilimsel devrim bu alan için hayati rol oynayacaktır.
Israrla belirtmeliyiz ki, hiçbir toplumsal eylem ekonomi kadar ahlaki ve politik olamaz. Bu vasfıyla demokratik siyasetin en öncelikli konusu olarak anlam bulmaktan kurtulamaz. Toplum sağlığı için tıptan bin kat daha gerekli olan tarihsel-toplum ekonomisi üzerinde demokratik uygarlık sistemi, doğru yorumu kadar gerçek bir devrim vaat etmektedir.

Zihniyet unsuru sanıldığı kadar ekonomiden uzak bir üstyapı değildir. Zaten benzeri altüst ayrımları toplumsal doğayı anlama sürecini daha da karıştırmaktadır. Toplumsal doğanın kendisi doğa zekâsının en yoğun olduğu varoluştur. Ayrı zihniyet unsurlarını düşünmek belki abes karşılanabilir. Ama bilimin tarihsel-toplumdan koparılıp resmi uygarlığın hizmetine koşturulması ve iktidar için en verimli güç kaynağı rolüne düşürülmesi, demokratik uygarlık yaşamının zihniyet ve yapılanmasını gözden geçirmeyi önemli kılmaktadır. Tarih boyunca resmi uygarlığın ideolojik hegemonyası ve bilimi olarak zihniyet ve yapılanmasına karşı sürekli bir karşı duruş ve alternatif oluşturma eylemi sürdürülmüştür. İdeolojik mücadele ve alternatif bilim hareketleri her zaman var olagelmiştir. Klasik uygarlıklar zekânın analitik gelişimini en çok istismar eden sistemler olmuşlardır. Kendi istismarcı gerçeğini örtbas etmek için ipe sapa gelmez her tür kandırmacı, korkutucu, hayalperest kılıcı imge ve simge düzeneklerinden çok yararlanmışlardır. Mitoloji, din, felsefe ve bilimcilik alanında kendi maddi gerçekliklerini genel toplumsal gerçeklik olarak sunup, başka hakikatleri aramanın boş çaba olduğunu hep yaymak istemişlerdir.

Bu 'tekçi' ideal, sermaye ve tekelin kendini tek doğru yol olarak dayatmalarının izini taşır. Birinci ve İkinci Doğanın muazzam farklılık içindeki renklerini adeta griye boyayarak, tek rengin gri olduğunu ispata kalkışmışlardır. Artı-değerden topladıklarından cüzi bir miktarı entelektüel

sermaye olarak kullanıp, ideolojik hegemonyayı hiç eksik etmemişlerdir. Okul-eğitim sistemleri yaşam tarzlarının ezberletildiği yerler haline getirilmiştir. Üniversiteyi hakikati ve toplumsal kimliği özümlemenin alanı değil, dışlamanın ve inkârın alanı olarak kullanmışlardır. Bilimin içeriği ve yapısı, objektiflik adına toplumsal doğanın tarihsel-toplum gerçekliğini nesneleştirip özne rolünden çıkarmak için özenle düzenlenmiştir. Katı bir uygarlıkçı çizgideki düzenekler ideal evrensel kural ve formlar olarak sunulmuştur.

Demokratik uygarlığın toplumsal doğayla uyumu zihnin gelişiminde de kendini yansıtır. Klanların en çocuksu zihni bile doğayla canlı bağlılıklarının farkındaydı. 'Ölü doğa' imajı, doğadan giderek kopan uygarlık zihniyetinin bir ihaneti, yakıştırmasıdır. Bugünkü küresel finans çağının 'para'da gördüğü canlılığı, tanrılığı diğer hiçbir doğa oluşunda görmediğini dikkate alırsak, doğa canlılığı ve kutsallığı konusunda ileride olan günümüz tekelciliği değil, klan gerçekliğidir. Kabile, aşiret, kavim ve demokratik ulusal yapılanmalar canlı bir zihniyetin varlık alanları olmuşlardır. Zekâ ve yapı, yaşamla bağ içindir. Analitik ve duygusal zekâ ancak demokratik uygarlık sisteminde diyalektik birliğine kavuşabilir.

Resmi okul, akademi, üniversite düzenlerine kuşkuyla bakan demokratik uygarlık zihniyeti, tarih boyunca alternatiflerini geliştirmekten geri durmamıştır. Peygamberlik sistemlerinden filozof okullarına, tasavvuftan doğa bilimlerine kadar sayısız makam, dergâh, ocak, tarikat, medrese, mezhep, manastır, tekke, cami, kilise, tapınak geliştirilmiştir. Görülüyor ki, uygarlığın tekil değil, ikilem hali toplumsal doğanın her alanında kendini göstermektedir. Sorun resmi tekil yapıya boğulmadan, ikilemin doğacı ucunda çözümsel olup, özgür yaşam farklılığını demokratik uygarlık seçeneği olarak geliştirebilmektir.

g– Demokratik Siyaset ve Öz savunma Unsurları: Demokratik uygarlığın siyaset ve güvenlik unsurları ahlaki ve politik toplumun varoluşunda temel rol oynarlar. Kendisi zaten politik olan toplum anlayışında diğer bir demokratik siyaset kategorisi fazla gelebilir. Fakat ikisi arasında fark vardır. Politik toplumda her zaman demokratik siyaset uygulanmayabilir. Kaldı ki, resmi uygarlığın tarihi boyunca politik topluma dayatılan ezici çoğunlukla despotik krallık egemenliğidir. Egemenlik altındaki politik toplum tümüyle yok olmaz. Ama kendini demokratikleştiremez. Nasıl her zaman kulak sahibi olmak duymak için yeterli değilse, ayrıca sağlıklı olmak gerekiyorsa, benzer biçimde politik dokunun olması her zaman özgür işlediği anlamına gelmez. Dokunun sağlıklı işlemesi ancak demokratik ortamın varlığına bağlıdır.

Demokratik ortamın varlığına, politik toplumun siyaset yapılanmasına genel olarak demokratik siyaset demek mümkündür. Demokratik siyaset sadece bir tarz değil, kurum bütünlüğünü de ifade eder. Partiler, gruplar, meclisler, medya, miting vb. birçok kurumlaşma olmasa, demokratik siyaset pratiği gelişmez. Kurumların asıl rolü tartışma ve karar almadır. Toplumun tüm ortak işlerinde tartışma ve karar alma olmadan yaşam yürümez. Sonuç ya kaos ya da diktatörlükle sonuçlanır. Demokratik olmayan toplumun kaderi hep böyledir. Kaosla diktatörlük uçları arasında sallandırılıp dururlar. Böylesi ortamlarda ahlaki ve politik toplumun gelişmesi düşünülemez. O halde politik mücadelenin, yani demokratik siyasetin öncelikli hedefi, demokratik toplumun oluşumu ve bu çerçevede ortak işlerin tartışma ve kararla en iyi hal yoluna konulmasıdır.

Gerçek işlevinden uzak tutulan ve burjuva demokrasisi denilen ortam ve kurumlarında siyasetin amacı, öncelikle iktidar olmaktır. İktidar ise tekelden pay almaktır. Demokratik siyasetin böylesi hedefleri olamayacağı açıktır. Velev ki iktidar kurumlarında (örneğin hükümet) yer alındı, o zaman bile temel iş yine aynıdır. Bu iş tekelden pay kapma değil, toplumun ortak hayati çıkarları için doğru kararlar alabilmektir; uygulamaları takiptir. Burjuva demokrasilerinde kural olarak yer

alınmaz demek anlamlı bir yaklaşım değildir. Fakat koşullu yer almayı bilmek gerekir. İlkesizlik hep egemen sınıf sahte politikacılığına yarar.

Demokratik siyasetin yetkin kadro, medya, parti örgütlenmeleri, sivil toplum örgütleri, sürekli toplum eğitim çalışmaları ve propaganda gerektirdiği asla göz ardı edilemez. Toplumun tüm farklılıklarına saygılı yaklaşım, farklılık temelinde eşitlik ve uzlaşı gereği, tartışma üslubu kadar içeriği, siyasi cesaret, ahlaki öncelik, konulara 'hakimiyet', tarih ve güncellik bilinci, bütünsel-bilimsel yaklaşım, sonuç almada ve başarılı olmada demokratik siyasetin gerekli özellikleri olarak sıralanabilir.

Öz savunma, ahlaki ve politik toplumun güvenlik politikasıdır. Daha doğrusu, kendini savunamayan toplumun ahlaki ve politik vasfı anlamını kaybeder. Toplum ya sömürgeleşmiştir, eriyip çürümektedir; ya da direniştedir, ahlaki ve politik vasfını yeniden kazanmak ve işlerliğe kavuşturmak istemektedir. Öz savunma, bu sürecin adıdır. Kendisi olmakta ısrar eden, sömürgeleşme ve her türlü tek taraflı dayatıcı bağımlılıkları reddeden toplum, bu tutumunu ancak öz savunma olanakları ve kurumlarıyla geliştirebilir. Öz savunma sadece dıştan tehlikelere karşı oluşmaz. Toplumun iç yapılanmalarında da çelişki ve gerginlik her zaman mümkündür. Unutmamak gerekir ki, tarihsel-toplumlar uzun süredir sınıflı ve iktidarlı olup, daha uzun süre bu özelliklerini korumak isteyen güçler olacaklardır. Bu güçler varlıklarını korumak için tüm güçleriyle direneceklerdir. Dolayısıyla öz savunma yaygın bir toplumsal talep olarak uzun süre toplumun gündeminde önemli bir yer tutacaktır. Karar gücü öz savunma gücüyle pekişmeden kolay yürürlüğe konulamaz.

Kaldı ki, günümüzde toplumun sadece dışından değil, içinden de tüm gözeneklerine kadar sızan bir iktidar gerçeği karşısındayız. Toplumun uygun tüm gözeneklerinde benzer öz savunma grupları oluşturması hayatidir. Öz savunmasız toplumlar, sermaye ve iktidar tekellerince teslim alınmış ve sömürgeleştirilmiş toplumlardır. Tarih boyunca klandan kabile ve aşiretlere, kavim ve uluslardan dinsel cemaatlere, köyden kentlere kadar her toplum biriminin daima bir öz savunma sorunu olmuştur. Sermaye ve iktidar tekeli, av peşindeki kurt saldırganlığındadır; öz savunmadan yoksun olanları hep koyun sürüleri gibi darmadağın edip istediği kadar el koymuştur.

Demokratik toplum olmada ve varlığını sürdürmede en az sermaye ve iktidar tekellerinin saldırılarını ve sömürülerini sınırlandıracak ölçüde öz savunma yapılanmasını ve eylemliliğini oluşturup hazır, işler halde tutmak şarttır. Uzun süre sermaye ve iktidar aygıtlarıyla iç içe yaşanacağına göre, iki yanlışa düşmemek önemlidir: Birinci yanlış, ciğeri kediye emanet etmek gibi, kendi öz güvenliğini tekelci düzene teslim etmektir. Bunun yıkıcı sonuçları binlerce örnekle ortaya çıkmıştır. İkinci yanlış, devlete karşı hemen devlet gibi olmak parolasıyla iktidar aygıtı olmaya çalışmaktır. Reel sosyalizm deneyimleri bu konuda yeterince aydınlatıcıdır. Dolayısıyla anlamlı, işlerliği olan bir öz savunma demokratik uygarlığın tarihte, günümüzde ve gelecekte de göz ardı edemeyeceği bir unsuru olmaya devam edecektir.

Şüphesiz demokratik uygarlığın unsurlarını daha da çoğaltıp açıklamak mümkündür. Ama konunun anlaşılabilmesi ve öneminin kavranması açısından bu sunumun yeterli olduğu kanısındayım.